

SANCTI EUSEBII
HIERONYMI
STRIDONENSIS PRESBYTERI
OPERUM MANTISSA
SIVE TOMUS UNDECIMUS PARS TERTIA.

CONTINENS SCRIPTA SUPPOSITITIA

Post Monachorum Ord. S. Bened. e Congreg. S. Mauri Recensionem ſelecta diligentius, & ad Mſſ. Codices plurimos caſtigata: aliis id genus, vel ineditis, vel ſeorſum antea vulgatis monimentis aucta: novis in ſingula Cenſuris recognita: Notis denique & Obſervationibus illuſtrata.

Accedunt Indices Generales in Ejuſdem Opera

STUDIO AC LABORE

DOMINICI VALLARSII
VERONENSIS PRESBYTERI

Opem ferentibus aliis in eadem Civitate Literatis viris, & præcipue

MARCH. SCIPIONE MAFFEIO.

EDITIO ALTERA.

Ab ipſo Veronenſi Editore poſterioribus curis aucta, & recognita.

VENETIIS, MDCCLXXII.
Apud Guilelmum Zerletti.
SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

ELENCUS
COMMENTARIORUM IN NOV. TEST.
S. HIERONYMO
FALSO TAMEN ADSCRIPTORUM
QUI TOMO HOC ULTIMO CONTINENTUR
SUA CUIQ. COMMENTARIO CENSURA PRÆNOTATA.

Hosce omnes Commentarios Pelagio Hæresiarchæ notissimo plerique omnes Critici adtribuunt.

Con-

COM-

COMMENTARII
IN NOVUM TESTAMENTUM

ADMONITIO.

Falso adscriptis Hieronymo in Novum Testamentum Commentariis, hunc primus adcensuit Editor Benedictinus, quem S. Doctoris nomine insignitum in codicibus MSS. reperit, ex uno autem, ut visus illi est, antiquiore Gemeticensi descripsit. Titulus erat, quem & retinemus, Expositio quattuor Evangeliorum de brevi Proverbio edita Hieronymi Presbyteri; *quibus sane verbis, num ab ipso dicatur Hieronymo adornata, an ab aliis ejusdem scriptis excepta, quantum scio, dubium adhuc relinquitur. Verus ejus Auctor visus est Martianao Valafridus Strabo Fuldensis: ita tamen, ut quæ immania sunt toto contextu orationis vitia, imperitissimo Antiquario tribui omnia velit. Sed enim, si bene Valafridum novimus, multo est ille pluris faciendus, quam ut possit hujus consarcinatori* Operis *comparari: neque vero credibile est, tantum a bono Scriptore potuisse ob libraria menda dignitatis decedere. Præterea nec videmus, ex quo veterum testimonio eam ille conjecturam fecerit; nihil enim ejusmodi Valafrido tribuunt, qui de ejus scriptis agunt, Sigebertus, Anonymus Mollicensis, Trithemius, Miræus, atque alii. Sed quisquis ille Auctor fuerit, Martianæus certe minus fuisset male de re literaria meritus, si ab illo evulgando prorsus abstinuisset: quod enim omne genus mendis, quorum parvo negotio tolli pars magna poterat, horrentem exaggeratumque edidit, ut tertio quoque versu interceptus sensus mancusque esset; chartas, ut ne quid plus dicam, turpi oscitatione male perdidit. Nos quando integrum amplius non erat librum prætermittere, pene innumera, quantum absque codicum mss. suffragio licuit, emendavimus, aut, quæ essent emendanda, in Notis ostendimus.*

INCIPIT EXPOSITIO
QUATTUOR EVANGELIORUM
DE BREVI PROVERBIO EDITA
HIEROYNMI PRESBYTERI.

PRIMUM quærendum est omnium librorum tempus, locus, persona: & quare non de duodecim Evangelia recipiantur nisi quattuor: quia totus mundus ex quattuor elementis est, id est, cælo, terra, igne, aqua. Per cælum Joannes ostenditur: quia

A sicut cælum omnia superat, ita & Joannes, qui dixit: *In principio erat verbum*. Per Matthæum terra: qui dixit: *Liber generationis Jesu Christi*. Per Lucam ignis: qui dixit: *Nonne cor jam ardens erat in nobis?* Per Marcum aqua: qui dixit: *Vox clamantis in deserto*. [a] Id est, quattuor flumina de uno fonte quattuor Evangelistas, significat, id est, Christum. Fison, *insufflicto*, significat Joannem; Geon, *velocitas*, significat Mattheum; Tigris, *felicitas*, significat

B Marcum; Eufrates *fertilitas*, significat Lucam. Irrigant mundum, id est, Ecclesiam, & significant quattuor virtutes, id est, prudentiam, temperantiam, fortitudinem, & justitiam: & sicut paradisum irrigant

a Videtur hinc excidisse locus, quem adludit ex Genes. cap. I. *Et Fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum Paradisum, qui inde dividitur in quattuor capita*. Proinde erit & in sequentibus restituendus locus

quattuor flumina: sic & cor nostrum hæ A quattuor virtutes. Et homo ex quattuor elementis consistit: ex aere, igne, & aqua, & terra. Ex aere flatus: igne, sanguis: aqua, flamma, terra, corpus. Per caput cælum, ubi sunt duo luminaria: pectus, aer: venter, aquam: pedes, terram. Item, Adam a quattuor stellis nomen accepit, quod
a est [a] *artis*, *dosis*, *anatholis*, *mesimbrio*, vel quattuor significant Evangelistas. Et sicut de Adam omnis homo nascitur: ita per quattuor Evangelistas omnes ad fidem ve- B niunt. Item Arca Noe quadrata legitur ex lignis facta, longitudo CCC. cubitorum, & latitudo L. altitudo XXX. & uno cubito consummata, significat Ecclesiam; per quattuor Evangelistas longitudo spes vitæ æternæ, latitudo caritas, altitudo fides Trinitatis, unum cubitum unum Dominum colere. Bitumina intus & foris, caritatem Dei & proximi significant. Item arca testamenti, ubi erant duæ tabulæ & virga Aaron, quattuor circulis aureis portabatur; & ve- C ctes ex auro cooperti, quattuor Evangelistas significant; arca Ecclesiam, vectes doctores. Sicut illi circumdati erant ab annulis, ita sacerdotes de veteri, & novo Testamento docti. Quattuor Evangelistæ portant Ecclesiam ab hæresi defendendo. Per virgam crux ostenditur: & sicut quadratum lignum in qua parte versum fuerit, firmum stat: ita homo ex quattuor Evangelistis edoctus contra hæresim, & tribulationem firmus fiat. Item Matthæus *donatus*: Mar- D cus *donum excelsum*: Lucas *consurgens*: Joanes *gratia Domini*. Item rota in rota, spiritus in rota prædicatio Evangelii in mundo girans: Spiritus in rota Spiritus Sanctus in Evangelio. Item vas linteum, & super ipsum quattuor lineæ quattuor Evangelistæ significant: hæc sunt, munda & immunda, Judæi & Gentes. Item quattuor animalia habent oculos ante & retro clamantia, *Sanctus*: quattuor Evangelistæ sunt. Item supplantavit Jacob ter fratrem suum, primum per benedictionem, secundo per lentem, E tertio per benedidictionem: Esau diabolum significat, Jacob Christum, qui ipsum ter vicit & supplantavit: ita & nos debemus supplantare fratrem nostrum diabolum, treis vicibus in cogitatione, in verbo, & in opere. Ideo frater noster est, quia Deus ipsum creavit, qui & nos; unum patrem habemus Deum; & bonum illum creavit, sed per suum vitium superbiendo se privavit. Quattuor Evangelistæ significa Matthæ- F us facientur, hominis: Lucas vituli: Marcus leonis: Joannes aquilæ: Dominus Jesus Christus totum implevit, homo nascendo, vitulus immolando, leo surgendo, aquila ascendendo. Rota in rota, lege in legem, vetus in novum. Cur quattuor Evangelistæ non per quattuor Apostolos scribuntur, nisi per duos discipulos, & duos Apostolos? quia filii Jacob de duabus liberis, & duabus ancillis nati sunt. Matthæus mel: Marcus lac: Lucas oleum: Joannes vinum.

LIber generationis Jesu Christi filii David filii Abrahæ. Ideo duos patres nominat, quia de David dicitur: *De fructu ventris tui ponam super sedem meam*. De Abraham dicitur: *In semine tuo benedicentur omnes gentes*. Ideo David ante Abraham scribitur, quia propinquior est Christo de illo stirpe nascendo. *Jacob genuit Joseph*, secundum creationem dixit: Lucas secundum legem dixit, ut filius Heli esset. Ideo mulieres in Genealogia Christi sunt, quia ipsæ ad vitam æternam veniunt ut viri: & ideo peccatores in Genealogia Christi nominantur, quia ipse dixit: *Non veni vocare justos, sed peccatores*. Lucas de Christo ab Adam dicens, ostendit quod per Christi genus Adæ solvitur a peccato, sive quod de Christo exeunt, qui revertuntur ad Patrem. Figura XLII. virorum in Genealogia Christi hoc est XLII. mansiones filiis Israel ab Ægypto, usque ad terram repromissionis, id est, de mundo ad cælum: quod significat per terna genera venire ad Christum, per fidem, spem, & caritatem. Quid per XIV. nisi per X. verba Legis, & per quatuor virtutes; prima prudentia, servire Deo, non idolis: secunda temperantia, non concupiscere: tertia justitia, non adulterare: quarta fortitudo, dimittere, non occidere. Per quattuor fuit perditio mundi, per virum, per mulierem, per lignum, per serpentem: & per quattuor restauratur, per Christum, per Mariam, per crucem, per virum Joseph. Serpens qui fuit in Israel Christum significavit. Ipsa de aere facta cum quattuor rotis rotundis: qui eam videbant sanabantur. Et elevavit illum in caput virgæ, ut toti viderent eam, & fugissent animalia deserti, præ timore rotarum, & sic unusquisque sanatus est, si inspexerit Christum in caput virgæ, id est, in crucem. Quattuor rotæ, quattuor Evangelistas significant: sic fugit diabolus Evangelium, quando sonat in cælum.

Christi

ad hunc fere modum, *quattuor Evangelistas significant: Fluvius fontem significat, id est, Christum, &c.* Confer Druthmari Expositionem in Matthæum.

[a] Legendum *arctos*, *dysis*, *anatole*, *mesembria*. Græce ἄρκτος, δύσις, ἀνατολή, μεσημβρία. Quæ non stellarum, ut auctor vocat, sed quattuor plagarum mundi sunt nomina: quorum prioribus litteris Adami nomen significari, ettam apud S. August. Tractat. X. in Joan. & Tractatu de montibus Sina, & Sion ad calcem S. Cypriani, Amalarium quoque Fortunatum l. 1. c. 7. de Eccl. Offic. atque alios traditum est. Sed & Sybill. Oracula lib. 2. Adamum vocant

ὄνυμα πληρώσαντα
Ἀντολίην τε, δύσιν τε, μεσημβρίαν τε, καὶ ἄρκτον.

Christi autem generatio sic erat. Id est, secundum carnem, dixerunt. Ideo Christi dicitur, ut ab ipso derivativo vocabulo Christiani vocentur: per etymologiam iterum Christus, id est, *unctus*, quia per ipsum post lavacrum chrismæ unctionem percepimus. Sic erat per æternitatem. Sonat Maria, *stella maris*; quia stella dulcis est, mare [a] amarum est; sic Maria, in mari mundi fuit inter peccatores, velut stella maris: quia ut mors est, stella viros ad portum adducit, si sequantur illam: sic Maria in mundo ubi natus est Christus, qui omnes ad vitam ducit, si sequantur illum. *Desponsata mater ejus*, id est, pro quattuor caussis, ut non lapidaretur ut adultera, & ut in fugam haberet solatium, & genealogia Christi per Joseph, ut partus cælaretur diabolo. *Antequam convenirent*, id est, antequam fuissent in [b] qua habitatione: *inventa est ab Joseph in utero*: non in vulva, ut mulier, sed ut virgo, *habens de Spiritu Sancto*, id est, factus ex Spiritu Spiritus, sicut ipse facit pomum super lignum, & Evam de osse Adæ.

Joseph autem vir ejus; ideo vir ejus dicitur, & ideo *justus*, ne alii humanitatis conjunctionem suspicaverint. *Noluit eam traducere*: id est, in judicio, ne legem transisset: quia sciebat virginem, ut diabolum partus ejus lateret. *Hæc autem eo cogitante*, id est, dimittere, an tenere cogitabat. Hic prophetia impletur, *Adjutor in opportunitatibus, in tribulatione. Angelus Domini in somnis dixit*. Non in somno, quia sæpius illi angelus in somnis venit. Non semel, quia mysterium Dei non potest cognoscere semel: *Joseph fili David*, id est, prophetia impleta in Joseph per David, *De fructu ventris tui* & reliqua. *Noli timere*, id est, dilige, & gaude conjugem, non nuptialem; neque * creationem, sed cohabitationem: tuam dixit, ut credidisset non ab alio, sed de Spiritu Sancto conceptum. *Pariet filium*, id est, ut majus gaudium esset illi de filio, sicut inter homines mos est. *Et vocabis nomen ejus*. Item ad lætitiam ejus esset. *Jesum*, ac [c] dixisset Salvatorem: *salvum faciet populum suum*: non dixit omnes, nisi qui credunt in eum, *a peccatis eorum*: id est, quod non potuit alius medicus facere. *Hoc autem totum factum est*, id est, quod angelus dixit: *ut adimpleretur quod dictum est a Domino*, id est, per Prophetam Isaiam de Christo, hic ad literam tantum, *Ecce virgo in utero habebit, & vocabit nomen ejus Emmanuel*: ideo hoc nomen * interpretatum est, quia in utraque lingua excelsum dicitur *nobiscum Deus*, id est, Deus & homo, in una fide sit. *Fecit sicut præcepit ei angelus*: ostendit quod ipse visionem Domini meruit videre, qui fecit sicut ei præcepit.

* f. coitionem

* f. ininterpretatum.

Et non cognoscebat eam, donec peperit filium suum. Donec pro [d] nunquam dicitur. Primogenitus in lege dicitur, qui prius aperuit vulvam. Non quem sequuntur filii, sed qui prius nascitur. Christus pro tribus dicitur primogenitus, in resurrectione a mortuis, & a Maria, & a creaturis. *Cum ergo natus esset* Jesus, tres confirmat causas, locum, tempus, personam: *in Bethleem*: aptum fuit, quia [e] *domus panis* interpretatur, ut ibi panis vivus cælestis nasceretur. Juda est respice Bethleem gentium. *In diebus Herodis regis*, id est, refert reges & duces Judeæ, ut dictum est: *Non deficiet princeps de Juda, nec dux de femoribus ejus, donec veniat cui repromissum est, ipse erit expectatio gentium*. Ideo dixit Herodem regem contra Judæos, quia ipsi dixerunt ad crucem, *Non habemus regem nisi Cæsarem. Ecce magi ab Oriente veniunt*: dum Oriens est qui quæritur, ideo ab Oriente indicatur; ipse ad semetipsum nos ducit. In Jerosolyma venerunt, quia *de Sion exibit lex & verbum Domini de Jerusalem*.

Dicentes ubi est qui natus est rex Judæorum? Id est, rex confessionem. Addunt causam inquirentibus, quis dixit vobis? *vidimus enim stellam ejus in Oriente*: stella muta, sed lucida, lux ducit ad verbum. Item *stellam ejus*, & non cæli & terræ, necnon eorum fuit, sed Filii Dei. Nec fuit postea nec antea similis Christo in carne, ideo stella illos, ut cælestis cælestes ad cælestem duxisset: & ideo non alia creatura sed muta, ut mutus muta ad mutum duxisset. Munerant, qui idolis adorabant. *Herodes rex turbatus est*, id est, per invidiam ne se suosque filios superasset: sive timuerunt omnes, ne [f] non illis bene esset. Rex justus dum apud regem iniquum fuerit, ut non tam fiunt cari apud alium regem socii regis: vel ideo turbati sunt ut regi placuissent. Item ad litteram, turbatio fit malis ostensio bona, & malus oculus Solis ortu turbatur.

Et congregans omnes principes sacerdotum &

a Addiderat, ut par credere est, Antiquarius ad marginem, *deletum est verbum unum, forte vero amarum*: quæ verba postmodum intrusa in textum, Martianæus retinuit, satisque habuit parenthesi includere. Nos ejusmodi alia haud pauca inferius castigamus.

b Fortasse *iniqua* pro *in qua*, quod sensu caret, olim scriptum est.

c Nullo sensu pro *dixisset*, legit Martianæus duobus verbis *dixit &*. Leviora alia taciti emendamus.

d Perperam Martianæus *donec pronum quam dicitur*, ubjunctio etiam glossemate, *forte priusquam*: quorum istud induximus, illud veræ lectioni *pro nunquam* restituimus,

e *Qui* pro *quia*, & *ubi* legebatur pro *ibi*. Sed nec subsequens contextus mendis caret, quorum multa sustulimus, maxime interpunctionis vitia.

f Legebatur *nec non illis bene esse, Rex &c.* cujusmodi alia inferius, quæ tertio quoque versu occurrut.

scribas populi: id est, sperans, ut cum advenissent, vel consilium recepisset, ut Deus, *Interroga patrem tuum, & annuntiabit tibi, majores tuos & dicent tibi*, patres principes seniorum & scribas. *Ubi Christus nasceretur.* Non dixit ubi natus est, ubi est? *At illi dixerunt in Bethleem Judæ*, verbis dicunt, quod factis negant, cæci palpant ut Isaac Jacob: dum ire negligunt, quem adorando monstrant. Tres magi, tres filios Noe, cum tribus muneribus, Trinitatem adorare significant. *Tunc Herodes clam vocatis*, hic defecit historia, dum secreti indicat tempus stellæ, propter hoc distant opiniones, quando magi venerunt. Nam post annum unum aut duos, alii dicunt: non in Bethleem, sed in Ægypto, inveniunt eum; & si in duodecim dies, quomodo de longa terra Persæ vel Evilæ, Arabiæ vel Cedar in XII. dies venire potuerunt? Sed potest id facere Deus cujus verbo saxa volant, montes movebunt, cui natura est fieri quod jubet. *Diligenter* tamen *didicit ab eis tempus stellæ*, id est, ut [a] sciret in quo tempore: forte putavit quod ab ipso natus esset filius, vel de suo genere.

Qui cum audissent regem, abierunt. Quando ad Christum quærendum mittit, audiendus est: & quando ad se reverti jubet, contemnendus est. Gum enim Salvatorem in altum duceret, renuit, ipse non renuit: dum vero deorsum dimittit & se adorare jubet, recusavit legaliter, *Dominum Deum tuum adorabis, & reliqua.* Sic illi exeuntes exire sciunt, redire nesciunt. *Et ecce stella, quam viderant*, & reliqua. Dubium fit ubi se abscondit, quando isti abierunt. Aliquid humani consilii: quia Dominus abscondit a cordibus nostris, ut etiam inquiratur. Stella, fides, an lex? Compunctio quæ nos ducit ad Christum, antecedebat eos, quando venerunt ad Christum, stella eos perduxit: nam ad Herodem stella eos non duxit. Herodes diabolum significabat, quia qui exiet de diaboli suggestione, ad Christum cum fidei stella vadit. *Videntes stellam gavisi sunt*, & reliqua, quia mos est omnibus, perditio [b] inventa gaudere ejus. Ideo ostendit, & excelsiorem puerum, quam suam matrem.

Et intrantes domum, & reliqua: utrum domum an diversorium? *Et procidentes adoraverunt eum*, ante stellam adorabant: cessavit creatura, dum creator adoratur. *Et apertis thesauris suis*, & reliqua: aurum regi, thus Deo, myrra sepulchrum. Utrum unus aurum, alius thus, tertius myrram obtulit; A non scitur; an unusquisque tria obtulit dona, aperte non dicitur, sed utrumque in figura. Non discordant, quia tres fideles unum sunt, & in unum essent tres fructus, tricesimus, quadragesimus, centesimus: tricesimus in fide Trinitatis, quadragesimus in perfectione actualis vitæ, centesimus æternæ vitæ contemplatione. Unusquisque tria offerebant, per aurum conscientiam puram, per thus orationem rectam, per myrram mortificationem voluntatis. Item tria mu- B nera, cogitatio sancta, verbum bonum, & opus perfectum. Stella sic apparuit tantum in ejus nativitate, sicut columba in baptismo. Nam stella quando antecedebat eos, non longe a terra.

Et responso accepto in somnis, & reliqua. Ideo in somnis oculo clauso, ut Deum invisibilem, & incomprehensibilem adorarent, & vigiles non aperiantur oculi ad creaturas, sed ad creatorem. *Ne redirent ad Herodem*, id est, post pœnitentiam ad diabolum. *Per* C *aliam viam reversi sunt in suam regionem.* Regio paradisus est. Ille per aliam viam regreditur, qui totam vitam suam emendat, & de pravitate venit ad sanctitatem.

Qui cum recessissent, ecce Angelus Domini, & reliqua. Gabriel, *fortitudo Dei* dicitur. Dignum erat ut infirmitatem humanitatis, fortitudo Dei confortaret. Et aliter: quia tunc angelus nobis adpropinquat, cum nos recesserimus ab Herode diabolo. *Fugit in Ægyptum:* fuga victoriam ostendit, sicut D Jesu Nave quando dixit: *Dividite vos, & ite in fugam donec cives foras exeant, postea convertite, & vincetis eos.* Christus primus fugit, donec retro diabolum vincit. Sic Joseph in Ægypto a domina sua fugit inclita, & postmodum ipse super Ægyptum rex fuit. *Usque dum dicam tibi*: hic ostendit quod non semper fugiendum est diabolum, ut Paulus Apostolus ait: *Resistite diabolo, & fugiet a vobis.* Noctem hic [c] ostendit, quod jecessit litteræ tenebræ Legis apud Judæos post Christum usque hodie. *Usque ad mortem Herodis*: E expectat, id est, tres annos: gentiles significat Trinitatem credituros. Et non pervenit usque ad mortem. Herodes indicat Judæos, qui ad Christum veniunt post mortem litteræ Legis. *Ex Ægypto vocavi filium meum*, primi Moyses & Aaron provocant Christum.

Tunc Herodes videns, quod inlusus sit a magis. Hic prophetia impletur, *draco iste quem formasti ad inludendum eis.* *Et mittit & occidit omnes pueros*, ut regem natum inveni-

[a] Antea *ut eissent*. Paulo post supple *Diabolus*, aut quid simile, ubi dicitur, *cum enim Salvatorem in altum &c.* quem significari nomine Herodis, Auctor notat.

[b] Scripserit, utut perquam barbare, Auctor, *perditione inventa*. Supra atque infra multa castigantur, quæ commemorare non vacat.

[c] Restituimus utcumque sensum, quo penitus Martianæi editio carebat: *Noctem hic, ostendit quod secessit littera teneb a legis. Apud Judæos post Christum usque hodie, usque ad mortis Herodem exspectat &c.* In sequentibus leviora alia pene innumera castigantur.

veniret: hic plus inluditur, quos extinctos putavit, vivos in paradisum misit. *A bimatu & infra*, id est, ab anno præterito & sequenti, quia infantiæ nomen annorum duorum. *Vox in rama*, & reliqua. Rachel interpretatur *ovis videns Deum*: Rama *excelsus*. Rachel, Ecclesia, quæ plorat in valle lacrimarum, quos perdidit, qui ante peccaverunt, de quibus non vult consolari, quia non sunt Christiani. Rachel mater fuit Benjamin, sive quia ibi mortua est & sepulta, ubi parvuli occisi sunt. *Defuncti sunt enim* & reliqua. Ideo synecdoche, pars pro toto.

Venit in civitatem Nazareth. Id est, *flos munditiæ*; aptum fuit, ibi habitare, qui dixit, *Ego sum flos campi & lilium convallium*. Archelaus, *leo investigans*, Nazaræus sanctus. *Surge accipe puerum & matrem ejus*. Primo surge a terra qui terrena relinquis. *Et puerum*, postea matrem jubet accipere. Potius Deum amare, postea proximum. Archelaus, hæresis, qui se putant esse quod non sunt, & cæci sunt.

In diebus illis. Non ad regem Archelaum dicendum, sed a XV. anno Tiberii Cæsaris; quia in ipso anno factum est verbum Domini super Joannem, ante Christum, vox ante verbum, lucerna ante solem, flos ante fructum. *Pœnitentiam agite*, & non operamini, quia opera foras corpora dicitur; agite interiori homini, de corde agatur. Pœnitentia vera est, amissa deflere, & pœnitenda non committere.

Adpropinquavit enim regnum cælorum: id est, baptismum, vel Evangelium Christi, martyrium, vel Ecclesia[a]. *Vox clamantis in deserto*, Joannis Christi trinum in modum fit clamor, si longe est: *Longe a peccatoribus salus*; secundo ad surdum, *Sicut aspis surda* & reliqua: tertio indignatur, id est, *indignatus est, furor tuus*. *In deserto*, id est, sine lege, sine rege, sine sacerdote, vel Prophetia erant Judæi. Ut qui amant amico conjugem conjungere sponsam: sic Joannes Ecclesiam Christo conjunxit. Ideo amicus sponsi dicitur. Joannes habebat vestem de pilis camelorum, ipse in jejunio natus est, & habebat vestitum & cibum jejunii; aptum fuit dum, pœnitentiam docuit, ut prius in se impleret, ut omnis qui verbum prædicat, exemplo confirmet. Vestitum Joannis de camelotis, significat Ecclesiam gentium, vel divitias eorum, quos Christus collegit, & fit Ecclesia. *Zona*, id est, mortificatio vitiorum: *circa lumbos*, id est, quia ibi est fornicatio viri & mulierum in umbilico.

A *Escam ejus locustæ*, miserrimæ aves sunt, ostendunt Judæos, qui sunt litteram legis uti locustæ; *mel silvestre*, significat dulces sermones Dei, vel Judæos qui susceperunt dulcem prædicationem, & venerunt ad Christum.

Tunc exibant ad eum Jerosolyma, & reliqua. Id est, Judæ terra, pro habitatoribus dicitur. Jerosolyma, *visio pacis*, indicat pacificos, qui ad Christum veniunt per confessionem. Jordanis, id est, *descensio*, significat B descendentes in humilitate ad Christum.

Et baptizabant in Jordane. Ostendit quia per descensionem humiles venerunt ad baptismum. *Confitentes peccata sua*; ostendit quod oportet confiteri peccata, antequam ad communionem veniat. *Pharisæi*, id est, *divisi*, vel Sarabatæ vocantur, Saducæi, *justificati* apud semetipsos.

Et dixit eis, progenies viperarum. Idem venenum in lingua tantum est; nam patri- C cidas & matricidas viperas Pharisæi, & Saducæi simulant qui matrem suam synagogam, & Patres & Prophetas occiderunt. *Quis demonstravit vobis*, & reliqua: id est, *quis*, non pro possibilitate, sed pro difficultate, dum dicitur, *facite fructus bonos*, id est, deponite omne vitium; vel *facite fructum dignum pænitentiæ*, id est, qui habet duas tunicas, det non habenti: qui facit inlicite, ab inlicitis abstineat.

Potest Deus a lapidibus istis, & reliqua. D Lapides erant, quia lapides colebant, sed plures inde ad Christi fidem venerunt. Id est, lapides simulant, quia gravi & duri & frigidi in fide sunt. *Securis posita est*, id est, Evangelium, *ad radicem arborum*, id est, Judæis. Securis ex ferro & ligno constat: sic Christus ex divinitate & humanitate: radices, cogitationes: arborum, peccatorum; vel radices filii, arborum, parentum.

Omnis arbor, qui non facit fructum bonum, E *excidetur*: id est, dividetur ab Ecclesia. *In ignem mittetur*, id est, in die judicii. *Fortior me est*: id est, non solum de Joanne, sed de omnibus fortior est Christus; ideo fortior, quia in Spiritu sancto & in igne baptizat. *Calciamenta portare*, ideo non possum incarnationem ejus plenius enarrare.

Ipse vos baptizabit igne: id est, in judicio, vel in Spiritu sancto & igne. *Cujus ventilabrum* & reliqua, id est, justum judicium; *in manu*, id est, in potestate sua; *area*, id est, mundus vel Ecclesia: *triticum*, id est,

[a] Atque hæc mirum, quam depravata erant. *in deserto Joannis Christi trinum modum fit clamor . . . . secundo a surdum, si cum aspis surda &c.* mox, *erant Judæi, & qui amore amico &c.* ut nihil de aliis interpunctionis vitiis, atque orthographiæ dicam, & quæ contextum omnem pervertebat, & sensum, nulla verborum Scripturæ, quæ exponuntur, distinctio.

id est, sanctum: *in horreum*, in regna cælorum: *paleæ*, peccatores, quia palea levis est, & portatur a vento, & ignis comburit: sic peccatores, ipsi custodiunt ignem, quia non deficit ignis, nisi deficiant ligna.

Tunc venit Jesus ad Gallilæam, ut baptizaretur, & reliqua. Christus ad Joannem venit, id est, sponsa osculatur sponsum, quia Joannis per Ecclesiam sponsus est. Hic dicit, *osculetur me osculo oris sui*: vel ideo Christus a Joanne baptizatur, ut servus non se excuset suo Domino baptizari, vel Dominus non dedignetur a servo suo baptizari. *Ego a te debeo baptizari*. Per istam causam Joannes cognovit Christum inter multos, dum Jordanis fugit illum, & montes exultaverunt: quia creatura creatorem agnovit; & ideo ad Joannem venit, ut mundaret aquas, & ut Spiritu sancto demonstraretur. Quattuor causas. *Sine modo*, id est, donec baptizati essent ambo, id est, ab undis Christus; vel martyrio, ad te pervenit. *Omnem justitiam* & reliqua, id est, legem naturæ, vel legem litteræ, quia mos fuit in eis seniores honorare. Baptismum Christi. Ut non differrent [a] baptismum Joannis de baptismo Christi. Quia aqua lavat & extinguit; ideo per aquas baptismum fuit: ita Joannes lavat & extinguit peccatum, vivificat & satiat [b]: ita baptismus mari. Et quia duobus substantiis baptizantur, id est, aqua & vox sacerdotis, visibilem & invisibilem, corpus & animam. *Ascendit de aqua*, significat, postea ascendere per bona opera, & gradu humilitatis descendere: quia Jordanis *descensio* dicitur. *Ecce aperti sunt cæli*, id est, baptismum ostendit: cælum apertum est unicuique post culpam Adæ. *Et vidit spiritum descendentem sicut columbam*: ostendit quod in forma columbæ tantum, quia ab aere spiritus corpus accepit: similitudo columbæ ad hoc facta est, nam antea non fuit. Ideo in columba venit spiritus in Christum, quia avis mitis est: ita Christus mitis sine macula. Nam aliter, septem figuras habet columba, septiformis Spiritus significatur; & ideo per columbam venit spiritus in Christo, sicut stella quæ nec antea fuit, nec postea. Vel ideo quia filius in corpore, quia sicut non potuissent homines præsentiam Filii Dei sustinere sine corpore: ita nec spiritum sine columbæ specie sustinuissent. Cur super Apostolos in igne, & Christo in columba, ad litteram dicendum ostendunt. *Et vox de cælis*, hic Trinitas comparatur. Vox Patris Filium dicit, spiritus per columbam. *Hic est Filius meus*, & reliqua: quia prius filius Adam displicuit, in Christo autem complacuit.

Tunc Jesus ductus est, id est, a Spiritu Sancto ductus in deserto post baptismum: ostendunt quod per jejunium & orationem vincitur diabolus. Debemus & nos in desertum duci a vitiis, ut vincamus ipsa. *Ut tentaretur a diabolo*, id est, ut diabolum vinceret. *Quadraginta diebus & quadraginta noctibus*, ne hæretici dicerent, quod nocte manducasset. XL. signum quod Moyses jejunavit in monte, & XL. Elias: & fuit cum discipulis suis quadraginta diebus post resurrectionem: & XL. dierum diluvium, quia per hæc peccatum Adæ delere debuit. *Postea esuriit*, indicat verum hominem, ut diabolus falleret ejus nativitate.

Accedens tentator, id est, tanquam piscis tentat hamum, & vincitur: ut qui primum hominem per gulam vicit, a secundo per abstinentiam vincatur. *Si filius Dei es, dic, ut lapides*, & reliqua: per etymologiam, panis a pascendo, ut videret si de petra potuisset hoc facere: vel quia mystice diaboli cibus, homines lapidei & duri, in peccato; sed ille, qui de aqua vinum, & de petra aquam produxit, potuit hoc si voluisset.

Non in solo pane vivit homo: & reliqua, id est, non vixisset homo, si non voluisset Deus, & jam panem manducasset, & si non manducasset panem, si voluisset, vixisset, sicut Moyses & Elias, XL. diebus. *Verbum Dei*, animæ, id est, æternam vitam. *In sancta civitate*, id est, Jerusalem; *super pinnam templi*, id est, super murum arcæ maceriæ, elationem significant: non est, ut a capite se tentare dimisit, qui per membrum a Pilato crucifigi permisit. Has tres tentationes in Adam prius diabolus exigit: per gulam dixit, *gusta*: per vanam gloriam, *eritis sicut dii*: per avaritiam, *scientes bonum & malum*; sed per has tres iterum tentavit Christum: gula, de petra fieri panem: per vanam gloriam, *mitte te deorsum*: per avaritiam, *omnia tibi dabo &* reliqua. Sed qui eum in abyssum, verbo prædicationis, ducit: ostendit per has tres vincere diabolum. Hic ostendit verum Deum & verum hominem: homo quem tentat diabolus, Deus est, cui angeli ministrabant. XL. dies, decima sunt anni, ut sicut ab omnibus rebus decimas dare debemus: ita & dierum vitæ nostræ Deo decimas dare studeamus.

Quoniam angelis suis, & reliqua: ut vicisset Christum exemplo, hoc sicut Christus illum exemplo suo vicit per scripturam. Sed diabolus non rectum illum psalmum de Christo intelligit: ait illi Jesus, *non tentabis Dominum Deum tuum*, hic dicit: dum ego sum Dominus Deus tuus, cur me tentas?

Et

a Deesse verbum aliquod, ut alius perfectusque sit sensus, perspicuum est. Sic paulo post, ubi dicitur, *baptismus mari*: quem ex ingenio locum refigere non libet.

b Corruptus locus, sensusque est; sed quæ tuto emendare, non est in promptu, omnino non libet.

Et ostendit ei omnia regna mundi: id est, aurum argentum. *Hæc omnia tibi dabo*, & reliqua. Vere cadit, qui adorat diabolum; quicumque monachus principi propter mercedem curaverit, se diabolo mancipatur. *Vade retro*, id est, regnum tuum nunc, vel in judicio in infernum.

a *Dominum tuum adorabis*, & reliqua: per tria exempla [a] Deuteronomii quo significatur Evangelium, id est, iteratio legis, Dominus diabolum vicit: item significat, id est, tentatio in David & Goliat. V. lapides, V. libri Moysi: qui de uno occidit diabolum, id est, unum librum ut lapidem. Per III. tentationes, id est, suggestio, delectatio, consensio; sed Christum per solam suggestionem tentavit, quia suggestio ex diabolo fit.

Cum autem audisset Jesus, quod Joannes traditus esset, secessit in Galilæam: id est, a Judæis, abiit ad gentes, vel relicta synagoga cum Lege sua, collocavit Ecclesiam & Evangelium. Galilæa, *volubilitas* dicitur: ad eos venit qui de malo ad bonum veniunt: & quia pro sanitate puellæ venit, & mulierem in via sanavit, significat synagogam & Ecclesiam. Relicta civitate Galilæa, venit in Cafarnaum: villa pulcherrima figurat Ecclesiam. Nazareth *flos* dicitur; quia de flore fructus fit; Cafarnaum *villa pinguedinis:* lux inluminat, & pinguedo sanguine caret. Ostendit, quod Christus a flore litteræ legis, pervenit ad fructum pinguedinis Evangelii lucis, id est, scientiæ.

b [b] *In finibus Zabulon, & Nephtalim*: Zabulon, *habitatio pulchritudinis* dicitur: Nephtalim, *oblivio* dicitur. Hic ostendit quia qui obliviscitur peccata sua, ipse in pulchritudine habitat. *Trans Jordanem* & reliqua: quia pro timore gentium populorum, iste in nocte manebat in campo.

Vidit lucem magnam, ut dicit: *Lux orta est eis, qui sedebant in tenebris*, id est, ignorantiæ peccatorum, *lux orta est eis*, id est, Christus.

Pænitentiam agite, id est, vinum in vulnere ponite; *adpropinquavit enim regnum cælorum*, id est, oleum in vulnus: consolationem dat, quia in Veteri pecora immolabant, in Novo unusquisque Domino offeret. *Ambulabat*, ostendit nobis in mundo esse præsenti, transiendo, non amando. *Juxta mare*, mundana carne, mare Galilææ, ipse est stagnum Genezareth, lacus fallinarum, & mare Tiberiadis, & lacus Cineret.

Venit post me, & reliqua: id est, animas trahere de pelago peccati ad littus requiæ A æternæ, quia mos est piscantibus navem & retem in mare habere: ita Apostoli Ecclesiam, Evangelia, & mundum, pisces, homines: mittentes retias in mare, prædicationem in mundum.

Illi relictis retibus & patre, secuti sunt eum. Idem, *patre diabolo*: retias habitationis, & negotia sæculi. Petrus & Andræas retias miserunt in mare: ostendunt, quod Dominus elegit alios cupientes, rebus mundi adhærentes. Jacobus & Joannes retias re- B fecerunt, ut mitterent eas in mare, id est, quod elegit alios cupientes adhærere rebus mundi. Quis plus reliquit de his quattuor? Petrus & Andræas plus reliquerunt, quia propria eorum sunt, nam his duobus: aliis fuit non sua.

Faciam vos, & reliqua. Mutavit affectum, non officium, sed his quattuor, hæc est prima quadriga: nunc bini & bini mittuntur in Ecclesiam, sicut in arca Noe. Bini & bina animalia, quattuor C virtutes significant; justitia, prudentia, fortitudo, temperantia. Per tres vocationes vocati sunt populi: prima per Joannem, ad amicitiam, *ecce agnus Dei*: secunda, ad credulitatem, Joanne dicente, *hoc primum signum fecit Jesus in Cana Galileæ, ut crederent in eum discipuli ejus*: tertia vocatio ad Apostolatum, *venite post me*, & reliqua.

Circuibat Jesus totam Galileam, & reliqua. Sicut Gedeon vincebat Philistinos, ita Christus dæmonia. *Docens*, id est, ea quæ legis D erant: prædicans, id est, Evangelium. *Omnem languorem*, id est, medicus fuit populi, id est, Israel: languor corporis, infirmitas animæ.

Et abiit opinio ejus in totam Syriam: id est, in omnes gentes. *Omnes male habentes*, id est, multis peccatis insani fuerunt, vel mala fide. *Et quia dæmonia habebant*: id est, in anima idolis creditur: *lunaticos*, id est, lunatici putabant de ortu lunæ infirmitates.

Obtulerunt ei paralyticos: id est, pigri ad E bonum agendum. *Et secutæ sunt eum turbæ multæ*, id est: primo discipuli ad fidem: secundi infirmi pro sanitate: tertii legis periti, ad reprehendendum: quarti pauperes, pro eleemosyna: quintæ mulieres, ne ipsæ desperarent: sexti parvulorum, ut dixit: *sinite parvulos venire*. *Decapoli*: id est, qui verba Legis observant, *& de Jerusalem*, id est, quod videntes pacem, Christum secuti essent, *& de Judæa:* id est, qui per con- F fessionem secuti sunt Christum.

Videns autem Jesus turbas. Item quattuor turbæ

a Antea *Deuteronomio, qui significant Evangelium*, Leviora dissimulamus.

b Verba *in finibus* superiorem proxime sectionem claudebant.

turbæ secutæ sunt Christum, & ipsæ quattuor sequuntur Ecclesiam: prima ut Christum per timorem & amorem, item ad Ecclesiam veniunt: secunda, qui pro cupiditate cibi aut potus: tertia, pro invidia, ut habeant quod accusent: quarta doctores. Christus tria refugia habuit, ut fugeret turbas, in monte, in deserto, in nave super mare; hæc tria nobis relinquit: in altitudinem mandatorum descendere in deserto, deserere vitia, & in unitatem Ecclesiæ intrare. Navis Ecclesiam significat: ut qui habet gubernatorem & navigatores, & aqua, qui jactant, hi de nave. Idem Episcopi, & laboratores, & qui ministeria intus faciunt, & tres offendunt naves, periculum in undis, in vento, in silice: sic Ecclesiæ periculum undis, temptationis diaboli, in vento peccatorum, in silice, falsis fratribus. Quando ascendebat in montem significabat theorica, id est contemplativa: quando descendit, docet practica, id est, actuale. *Et cum sedisset*, indicat incarnationem ejus non apparuisse, quia qui sedit, vestimento corpus suum defendit.

Accesserunt ad eum discipuli ejus: id est, corpus & anima. *Et aperiens os suum*, id est, qui aperuit ora Prophetarum. *Beati pauperes spiritu*, id est, qui pro Spiritu Sancto pauperes sunt, cum divites esse possint. *Beati mites*, id est, qui nulli malum pro malo reddit; *quoniam ipsi possidebunt terram*, de qua dicitur, *credo videre*, & reliqua. *Beati qui lugent nunc*, non de omni fletu hoc dicit: sed de tribus, quos sæculum oportet habere: primum fletum pro peccato suo: secundum, pro peccato proximi: tertio pro amore cælesti. Larymæ tres naturas habent: amara, pro peccato non flere: calida, per calorem caritatis proximi deflere delicta, [a] jacent a cælo, pro ejus amore flere. Tribus causis lacrymæ funduntur: pro recordatione, pro timore futuri, pro peregrinatione.

Beati qui esuriunt, & reliquia: id est, cui non sufficit quidquid boni facit, nisi amplius facere vult. *Ipsi saturabuntur*, id est, in regno Dei. *Beati misericordes*: id est, qui miserentur, de miseria liberantur, & cum dono suo in cælum vadent. *Beati mundo corde*, id est, qui puro corde; non tangitur ulla conscientia peccati, quia mundus Deus mundos corde respicit.

Beati pacifici: id est, in quattuor partes, inter Deum, & hominem & proximum, inter hominem & amicum suum. Oportet vitium odire, & hominem diligere.

Beati qui persecutionem patiuntur propter A *justitiam*, id est, in Christo. Hæ octo beatitudines ad octo homines pertinet, qui fuerunt in arca, & modo debent esse, quia septem mulieres unum virum habuerunt Christum: id est, in resurrectione. Hæ octo beatitudines in Christo complentur. Beati pauperes spiritu: *Filius hominis non habet ubi caput reclinet*. Beati mites: *Discite a me, quia mitis sum*. Beati qui lugent: *Videns civitatem flevit super eam*. Beati qui esuriunt: *Meus cibus est ut faciam voluntatem* B *patris mei*. Beati misericordes, id est, *Misericordiam volo, & non sacrificium*. Beati mundo corde, id est: *Estote sancti, quoniam ego sanctus sum*. Beati pacifici: *Pacem meam do vobis*, & reliqua. Beati qui persecutionem patiunrur, id est: *Si me persecuti sunt, & vos persequentur*.

Vos estis sal terræ: Id est, Apostoli & doctores dicuntur: *terræ*, hujus mundi dicitur. *Quod si sal evanuerit*, & reliqua. Si doctor erraverit, in quo emendantur? Sal C saporat, vermes occidit. *Proiciatur & conculcetur ab hominibus*, id est, exeant extra Ecclesiam, & reputentur in parte gentilium. *Vos estis lux mundi*: id est, quia lux absconsa revelat, & tenebras inluminat: ita & vos tenebras peccatorum inluminate. Alias vero, sicut sol semper in cælo manet: ita & vos ibi manete.

Non potest civitas abscondi: Id est, Ecclesia, *super montem*, id est, super Christum. *Neque accendunt lucernam*, id est, Apostolos D & doctores. *Non ponunt sub modio*, id est, sub timore, vel amore. Quattuor similitudines habent Apostoli: sal, sol, lucerna, civitas. *Super candelabrum*, id est, Ecclesia. *Ut luceant omnibus qui in domo sunt*: id est, in Ecclesia, vel in mundo. *Sic luceat lux vestra*, id est, doctrina, sive bona opera. *Et glorificent patrem vestrum*, id est, in benefactis vestris.

Nolite putare, quia non veni solvere legem: Id est, quodcumque opus factum est, ipse implevit. Quando filii Israel peccave- E runt, Moyses & Levi tres gladios ad vindictam super eos acceperunt, quod Christus fecit cum dixit: *Non veni pacem mittere sed gladium*. *Et implere*, id est, quod minus erat, quia vetus Lex, si quis adulterasset, puniri jubebat: nunc autem non solvitur, sed impletur, cum dicitur: *Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam*, & reliqua: & iterum: *De omni verbo otioso, rationem reddere in die judicii*. Ecce non veni solvere legem, sed augere quod vetus F non dixit.

Amen dico vobis. *Amen*, id est, *vere*, sive

[a] Fortasse *placens cælo*; sed non libet augurari neque operæ pretium est. Innumera alia taciti emendamus.

sive fideliter. *Jota unum*, nomen litteræ, quæ uno ducto: fit deca [a] littera, id est, decem verba Legis, apud Grecos ι litteræ, quod nos unum diximus. *Unus apex*, unum punctum, ad litteram; ad sensum autem, minima mandata Legis. *Donec omnia fiant*, quia quæ lege minima fuerunt, plena mysteriis fiunt; jota vetus Lex, apex Nova.

Qui enim solverit unum de mandatis istis minimis. Id est, qui multum docet, & minime implet. Pharisæi excolantes culicem, & camelum glutientes: id est, qui aliis minime prædicat, & sibi majora committit. *Minimus vocabitur in regno cælorum*, id est, in Ecclesia. *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum & Pharisæorum*: quia illi magna docebant, & modicum faciebant, vel quia alia mandata de lege repudiabant: quæ non amabant, non dicebant, & quæ amabant, dicebant.

Audistis quia dictum est antiquis, non occides: Id est, non solvere legem. *Qui irascitur fratri suo*: id est, ira in corde sine voce, reus erit in judicio, id est, in die judicii. *Racha*, id est, *vacuus* vel *inanis*. *Fatue*, id est, sine cerebro: *reus erit gehennæ ignis* id est, gehenna duplex pœna, eo quod animam & corpus punit.

Si offeres munus tuum ad altare, & reliqua: *vade reconciliari fratri tuo*: id est, munus, orationem, oblationem aut teipsum ad communionem offers: nunquam ad Ecclesiam veniendum est, usquequo fratri non reconciliaberis. *Relinque ibi munus tuum*: quomodo hoc impletum erit? pariter ambos increpat, si est in propinquo, bene, & si longe, mente tamen debet reconciliare, & jam quod dictum est, cum omnibus hominibus pacem habere.

Esto consentiens adversario tuo. Id est Evangelium: *dum es in via cum eo*, id est, in ista vita: sive adversario tuo diabolo, ut non facias quod suggerit tibi, ne tibi augeatur pœna pro tuo peccato. Si infans gladium petit, non ei porrigas, unde se pungat: & sic ei consentis. *Ne forte adversarius tradat te judici*, id est, ne lex Evangelii tradat te Christo judici: quia non consensisti Evangelio, ministro, id est angelo, qui animas in pœnam mittit in carcerem, id est, in infernum.

Non exies inde, id est, quia de inferno nemo exit, donec novissimum quadrantem reddat: *donec*, pro *semper* accipitur. Quadrans est, quarta pars nummi, quæ pro lavatione in mercede datur, vel pro minimo peccato dicitur: quadrantem reddere, in infernum mitti, vel quia homo de quattuor elementis factus est. *Audisti quia dictum est antiquis, non mœchaberis*, id est, non adulterabis. *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam*. Duæ concupiscentiæ sunt, prima, quam si possibilitas sequatur affectus, operis non sequitur: secunda quæ consummatur, si possibilitas supetat: mœchatus in corpore, & in corde fit.

Si oculus tuus dexter scandalizat te: erue eum; & projice abs te. Id est, princeps vel doctor tuus, erue, id est, separa eum a te, si te Dei servitio prohibuerit; unum membruum tuum, id est, melius est tibi ut princeps pereat, quam cum illo vadas in infernum. *Oculus*, id est, desiderium tuum, quia corpus per illum in gehennam mittitur. *Dextra manus*, id est, minister, aut ira tua: *scandalizat te*, id est, amanda a te: *manus*, id est opus malum abscide.

Non jurare: id est, non perjurare: *non jurare omnino*: id est, nunquam jurare: *neque per cælum quia sedes est Dei*: aliter *est*, *est*: *non*, *non*, id est, verbum dici in ore & in corde: *quod amplius est a malo est*, id est, ex indignitate illius, cui non creditur.

Oculum pro oculo, id est, non reddere malum pro malo. *Si quis percusserit te in dexteram maxillam*, id est, si hæreticus percusserit te in dogma malæ scripturæ, præbe illi aliud dogma divinæ Scripturæ, ad vivendum. *Qui vult tunicam tuam tollere*, id est, crimen quod in te homines sciunt de te, dispoliare: *dimitte & pallium*, id est, criminis, cujus solus conscius es, da ei confessionem. *Et si quis te angarisaverit mille passus, vade cum illo alia mille*, id est, ut exieris corpore, vade & mente. *Qui petit a te da ei*, id est, qui interrogat, dic ei, sive pauperi eleemosynam.

Dictum est antiquis, diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Quomodo dixit, *non solvere legem*, recte implet, quia in vetere dicit de diabolo, inimicum odire: hic autem de utroque. Treis modis diligimus inimicos: corde qui nos corde odit: opere bene facere illi, qui nos opere persequitur: orare verbo, qui nos verbo criminant. *Calumniantibus vobis*, id est, falsa accusatio. *Ut sitis filii patris vestri*, & reliqua: id est quasi aliquis portasset aurum argentum nobis: & si maledixisset nos, & percussisset, dilexerimus eum, & cum illa defecissent, & nos defecissemus; ideo non deficiente vita promittitur. *Qui solem suum*, & reliqua: *& pluit super justos*, quia in utroque totus mundus continetur: in sole, arida, & calida, in pluvia, humida, & frigida: de his quattuor factus est mundus: sic

[a] Videtur de jota littera, quæ & *decem* numeri apud Græcos nota est, dicere. Sed depravatus adeo contextus est, & cum alia sexcenta hactenus emendaverimus, heic tantum ι. pro κ. immutare audeamus.

ſic nos debemùs dare inimicis noſtris cibum & potum, veſtimentum, & verbum dilectionis.

Si enim diligitis eos, & reliqua. Publicanus dicitur, quia publice peccat, aut qui rem publicam agit: ethnici, gentiles. *Eſtote perfecti*, id eſt, ut perfecte hæc impleatis, in eleemoſynis, in jejuniis, in orationibus: *ne coram hominibus videamini*, id eſt, quod bona opera per laudem humanam non fiant.

Cum ergo facis eleemoſynam, id eſt, fac ſacerdoti, & pauperi, & inimico. *Hypocrita* dicitur fictus. *Perceperunt mercedem ſuam*, non Dei: *Neſciat ſiniſtra tua*, id eſt, vana gloria: *dextera*, omnia propter Deum fac. *Intra in cubiculum*, id eſt, in cordis ſecreta: *clauſo oſtio*, id eſt, contra vanam gloriam.

Nolite multum loqui, id eſt, ne multas petitiones, aut multa verba diſcere, ſive per altitudinem vocis Deum rogare. *Scit enim pater quod vobis opus eſt*, *ſic ergo orate*, *Pater noſter*, id eſt, vivamus in terra, ut patrem habeamus in cælo; caritatem, & fraternitatem oſtendimus dum dicimus *noſter*. Hoc dicit imperator, & mendicus: dicit Dominus, & ſervus, ſimul dicunt *Pater noſter*. Ergo qui unum patrem habent, fratres ſunt: ideo non dedignetur Dominus ſervum ſuum fratrem habere, quem Dominus Chriſtus frater voluit eſſe. Et ſic faciamus, ut hæredes patris poſſimus eſſe; nam & lex humana, hereditare facit filios.

Sanctificetur nomen tuum: hic rogamus, ut in nobis ſanctificetur, id eſt, in operibus noſtris; nam ejus nomen ſemper ſanctum eſt. *Veniat regnum tuum*, id eſt, ſicut optant filii regnum patri ſuo: ita & nos oramus, ut ille regnet in nobis, & non diabolus: ille, & non peccatum, ſive Eccleſia, ſive Evangelium.

Fiat voluntas tua, & reliqua. Sicut angeli in cælo ſine culpa famulantur: ita & nos: vel ſicut in animabus, ita & in corpore: vel ſicut Chriſtiani, ita hæretici: ſicut Eccleſia, ita Synagoga: ſicut juſtitia, ita peccatum. Convertant, ut illis fiat voluntas tua.

Panem noſtrum quotidianum: id eſt, omni die uſque ad caput anni: *hodie*, id eſt, ſemper: *panem*, id eſt, Chriſtum. Sic agere debemus, ut eum quotidie poſſimus accipere ad remedium. *Et dimitte nobis*, & reliqua: hic cautionem cum Deo facimus: ſi dimittemini, dimittetur vobis.

Et ne nos inducas in tentationem. Sicut ſeduxiſti homines in duluvio, vel illos in Sodoma vel Faraonem in mare, ſive in tentatione diaboli, aut hominum inſidias.

A *Sed libera nos a malo*. Id eſt, a diabolo, a peccato, ab homine malo. Hæ ſeptem orationes: [a] ut ſeptem gratiæ Spiritus Sancti: quattuor communes ſunt omnibus: tres petitiones ad cæleſtia pertinent, id eſt, ſanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua: quattuor ad iſtam vitam.

Cum autem jejunaverint, & reliqua, *exterminant facies ſuas*. Id eſt, transfigurant ſe, id eſt, *ut videantur ab hominibus*, quia
B jejunant. *Unge caput tuum*, *&* *lava faciem tuam*, id eſt, quod Domino dare vis, qui eſt caput tuum, proximo tuo da. *Noli thezaurizare in terra*, id eſt, in cælo: ne *erugo*, id eſt, vana gloria, aut ira, *tinea*, invidia aut ſuperbia, *fures*, dęmones, aurum, ſenſus, mundus, veſtimentum; nam cibus, prædicatio divina.

Lucerna corporis tui: id eſt, doctor, vel princeps tuus; *corporis*, id eſt, hominis interioris, *ſi ſimplex fuerit* unius rei. *Nemo
C poteſt duobus dominis ſervire*; *ubi fuerit theſaurus tuus*, & reliqua: *aut unum odio habebit*, id eſt, qui nec ſibi bonus; *alium diliget*, qui ſibi bonus: id eſt, diabolum contemnere, Deum amare. Qui divitiis ſervit, diabolo ſervit. *Mammona* dicuntur divitiæ, ſive nomen diaboli.

Nonne anima plus eſt quam eſca. Id eſt, qui minora dat Deo, & majora diabolo. *Reſpicite volatilia cæli*, & reliqua. Quia mos eſt avium in altum volare, & canticum cantare, & aliquid ſibi voluerint in
D terra, accipiunt a Domino: ita & homines debent cæleſtia cogitare, & Deum laudare: & cum cibis [b] indigent, a Domino in terra accipiunt reparationem divinitatis. *Quanto magis pater veſter*, qui bonus eſt natura, *dabit bona petentibus ſe*, id eſt, fidem per caritatem. *Intrate per anguſtam portam*, ubi non capient peccatores, niſi deponant quas portant ſarcinas. Duo, id eſt, caritatem Dei & proximi: duo luminaria, ſuperius Evangelium, inferius vetus Lex, ubi quis
E offendat, non intrat. *Quam lata porta*, & reliqua: id eſt, divitiis & propria voluntate ſervientes.

Attendite vobis, id eſt, a falſis doctoribus cavete: *in veſtimentis ovium*, id eſt, boni doctoris, lupi rapaces, id eſt, animas in perditione rapiunt. *A fructibus eorum*, id eſt, ex operibus, *cognoſcetis eos*, id eſt, *nunquid colligunt de ſpinis*: id eſt, de hæreticis, *uvas*. id eſt, virginitatem: *de tribulis ficus*, id eſt, conjugem de hæreticis.
F *Arbor bona*, homo bonus, *arbor mala*, homo malus: qui agit opera mala.

Non

[a] Luxatus textus heic erat verbis, *ut ſeptem gratia Spiritus ſancti*, quæ ſubſequenti iſocolo ſubjungebatur, adjecto etiam verbo *eraſſet*, quod ſenſum intercipiebat.

[b] Erat *civibus*. Mox quod dicitur, *deponant quas portant ſarcinas*, nos ſubſtituere coacti ſumus, pro his verborum monſtris, *deponant portam fides palaſicas II.*

Non omnis qui dicit mihi, *Domine Domine*, & reliqua. De illis dicit qui amant in angulis stare orantes. *Sed qui facit voluntatem patris mei*, id est, qui servat mandata. *Multi mihi dicunt*, *Domine*, id est, multi sunt qui intrant per eam. *Quia nunquam novi vos*, id est, bonum, vel hæretici. *Discedite a me*, id est, qui sperant non esse remissionem peccatorum. *Omnis qui audit verba mea*, & reliqua; qui contra prædicationem non agit, assimilabitur viro sapienti, *qui ædificavit domum super petram*, id est, super opus bonum, ne intraret pluvia in eum, id est, doctrina hæretica: flumina, persecutiones hæreticorum, venti, dæmones. Nubes accipiunt pluviam de mare, hæretici doctrina de mundo. *Et non cecidit domus*, id est, non cadit, qui super fidem stat in Christo.

Et omnis qui audit verba mea, *& non faciet ea*. Id est, mos fuit in Lege quod non esset in populo qui non esset mundus, & si sanitatem accepisset, ostendisset se sacerdoti: & offerebatur pro eo munus: *duos turtures*, *aut duos pullos columbarum*. Et fuerat cum eis juxta hoc opus, lignum hysopum, & coccinum erga cacumen ipsius ligni, & dispergebatur sanguis alterius avis super istud lignum: super alterum avem, & ipse dimittebatur in aere. Lignum crux Christi, coccinum, passio ejus. Et oportet ad martyrium ire, per passionem Christi, & sanguis noster spargatur super crucem ejus, nam ascendat ad Ecclesiam, post passionem corporis nostri in martyrio.

In testimonio illis. Id est, ut non solvisset legem, vel vidissent quod natus esset a lepra. Centurio, figurat doctores, puer paraliticus contractus, significat genus humanum, in peccatis conclusum. Invenit Jesus in centurione trina mysteria, primam humilitatem, ubi ait: *Domine non sum dignus*, *ut intres sub tectum meum*: secunda fides, ubi ait, *tantum dic verbum*, *& sanabitur*: tertia, id est prudentia, ubi dixit, *homo sub potestate*. Miratur Jesus in centurione, id est, invenit in eo sapientiam, qua fuerat doctus per prædicationem divinam. *Ab oriente conversi*, id est, ab infantia; *ab occidente*, id est, a senectute; *a meridie*, a juventute; *ab Aquilone*, id est, de potestate diaboli, veniunt ad fidem, *recumbent*, id est, inhabitant. Quare cum tribus tantum, id est, propter remissionem. Qui coucupiscunt, *illuc flebunt*: illis est stridor dentium, quorum Deus venter est. Socrum Petri febricitantem: id est, synagogæ dubietas.

Tetigit manum. Præstavit auxilium, dimissa febre, id est, desinit incredulitas. *Ministrabat ei*, id est, benedicebat ei: per vesperum, ostendit ei finem mundi. Dæ-

A monia, id est, peccata: per vulpes, id est, homines incredulos: per volucres, homines divites. Non reclinet caput, ubi non est fides. *Mortuos mortuum sepelire*, id est, corpus animam: aliter, si peccator laudat peccatorem.

Navis, id est, Ecclesiæ: *motus & fluctus*, id est, tentatio: dormitatus, id est, incarnatus, sive crucifixus: ventus, id est, subitanea tentatio. Dæmoniacus, gentilis, gens cum perfidia. *Per monumenta*, hoc sunt

B corpora: per viam non transit, id est, per gentilitatem ad regnum. Grex porcorum ostendunt homines ante conversionem: *dimersi in mare*, id est, in profundum. Per pastorem ostendit Philosophos.

Surrexit: id est, curatus est: *reversus in domum suam*, id est, ad primam creationem. Sponsus, Christus est: sponsa Ecclesia: filii sponsi, Apostoli sunt. Rudis pannis, doctrina Evangelii: scissis pannis, hoc sunt homines veteres. Vinum novum, &

C utres veteres, nova prædicatio ad homines veteres. Princeps figuram tenet Prophetarum, vel Patriarcharum. Puella hæc est synagoga. Tenuit Jesus manum ejusdem puellæ, id est, auxilium ei præstitit. *Messis multa*, id est, corda parata: messores, doctores. *Non duas tunicas*, id est, non dupla mente, nec dupla fiducia, in novum, aut in vetus Testamentum. *Non calciamentum*, id est, non testimonium malorum: *neque virgam*, id est, non fortitudi-

D nem, sed per patientiam. Pax reversa, id est merces recepta: per pulverem, inquinamentum. Hoc sunt, quia pulvis tribus modis impedit, gressus obligat, oculos obscurat, vestimenta inquinat. Serpens cruciata abscondit caput suum, id est, Apostoli cruciati, non negantes Christum. Persecutiones, hoc sunt hæreses, *De civitate in aliam*, id est, per singulas quæstiones librorum.

Nihil opertum quod non reveletur: id est, passio Christi & omnium doctorum. *Quod*

E *dico in tenebris*, id est, ad Judæos, *dicite in lumine*, id est, in Ecclesia. Duo passeres, id est, corpus & anima, seu Christus, & Barabbas. *Asse*, id est, fides: *per gladium*, hoc sunt verbum prædicationis. Aliter, *duo passeres*, id est, duo Testamenta. *Asse*, hoc est, Christus. *Separare patrem a filio*, hoc est, fideles ab infidelibus. Accipit crucem, id est, crucia teipsum. Scandalizare in Christo, id est, negare Christum. *Arundinem vento agitatam*, hoc sunt homines adulatores: vacuos, sine fructu. *Regnum cælo-*

F *rum vim patitur*, hoc est, quia per cruciationes carnis & pœnitentiæ, pervenitur ad regnum Dei. *Ipse est Elias*, qui Joannes, quia ipse spiritus erat in Elia in secundo adventu, qui in Joanne fuit in primo adventu.

ventu. Pueri ſedentes in foro, hoc ſunt Prophetæ. *Cantavimus vobis, & non ſaltaſtis tibias*, id eſt, nuntiavimus vobis adventum, & non credidiſtis. *Lamentavimus, & non planxiſtis*, adnuntiavimus vobis pœnitentiam, expaviſtis confeſſioni. Quattuor modis ſunt laudationes: *Confitebor tibi Domine, Pater cæli;* fidei, *Credo in Deum Patrem:* Martyrum: *Qui confitetur me coram hominibus*: peccatorum: *Confitemini Domino quoniam bonus*. *Abſcondiſti a ſapientibus*, id eſt, qui ſapientia hujus mundi utuntur; *revelaſti parvulis*, id eſt, diſcipulis. Vocatio quattuor modis facta eſt in novo: *Venite ad me omnes, qui laboratis*. In vetere: *Venite filii, audite me:* in futuro, *Venite benedicti*.

Jugum, id eſt, doctrina, levis eſt volentibus, gravis nolentibus eam. Perfectio treis modis intelligitur, id eſt, diſcipulorum, per baptiſmum: peccatorum, per remiſſionem: Judæorum, per renovationem novi Teſtamenti. *Per ſata*, id eſt, meſſis, quod ſignificat Legem veterem. Sabbathum requies novi Teſtamenti; diſcipuli vellentes ſpicas, id eſt, trahentes teſtimonia de veteri, ad confirmandum novum: confricantes manibus, id eſt, exprimentes in ſenſum ſpiritalem. Homo manum aridam habens, oſtendit avaritiam, qui cupidus eſt in accipiendum, avarus ad largiendum. Qui ſolebat rapere, diſcat largire. *Extendit manum*, id eſt, purgato corde, reſtituta eſt; ſignificat converſionem ad fidem. *Lignum fumigans*, id eſt, corda gentium parata ad fidem. *Hominem dæmoniacum, mutum & cæcum*, ſignificat humanum genus. *In domo alligavit fortem*, id eſt, Chriſtus alligavit diabolum. *Vaſa ejus*, hoc ſunt corda gentium. *Progenies viperarum, quomodo poteſtis loqui bona cum ſitis mali?* per viperam oſtendit ſynagogam: progenies, id ſunt Judæi; ſicut occidit filius viperam matrem ſuam, ſic Judæi Chriſtum, qui eſt ſapientia omnium mater. *Generatio mala & adultera*, idem, deſerentes Dominum, adhærentes idolis.

Regina auſtri venit a finibus terræ: ſignificat gentes; *audire ſapientiam Salomonis*, id eſt, doctrinam Chriſti. *Immundus ſpiritus exit ab homine*, id eſt, a Judæis; *abiit per arida loca*, id eſt, per gentes; *revertit in domum*, id eſt, ad Judæos; *invenit eam ſcopis mundatam*, id eſt, traditionum paternarum; *adſumpſit ſecum ſeptem ſpiritus nequiores*, hoc ſunt omnes dies eorum in malo opere verſi; *intrantes in domum*, id eſt, in corda perſecutorum, quia Chriſtum perſecuti ſunt & Prophetas. *Mater & fratres*, id eſt, ſynagoga & Judæi; *foras ſtantes*, id eſt, extra Eccleſiam; *quærentes conloqui tecum*, oſtendit in futuro converſionem Judæorum ad fidem. *Exiit Jeſus de domo; ſede-*

A *bat ad mare*, duobus modis intelligitur, id eſt, de cælo in mundum, de Judæis ad gentes. *Aſcendit in navi*, id eſt, in cælos; *turbas ad littus*, ſignificatur præſens vita. *In ſimilitudinem*, hoc in parabolis; *ſeminat ipſe qui prædicat*: ſeminat, id eſt, verbum Dei: *ſecus viam*, id eſt, qui audit verbum Dei, & non intelligit: *in petroſa*, id eſt, qui audit verbum Dei, & accepit illum, & accedente tentatione, negat illum; *in ſpinis*, id eſt, audit verbum, & propter divi-
B tias ſuffocat illud: *in terram bonam*, id eſt, qui audit & intelligit. *Et facit fructum triceſimum*, oſtendit ordinem conjugatorum, ſequentium mandatum Dei; fructus ſexageſimus ordinem viduarum, perſeverantium in Domino; fructus centeſimus, hoc ſunt ordines martyrum, monachorum, vel virginum. *Qui habet dabitur ei*, oſtendit, Apoſtolos: qui habent Chriſtum, dabitur eis & intellectus. *Et qui non habet, ipſum quod ha-*
C *bet auferetur ab eo*, oſtendit Judæos; ipſam Legem quam habebant, auferetur ab eis. *Videntes non videant*, hoc ſunt Judæi, qui oculis videntes, corde non credebant; *audientes non audiant*: oſtendit curas corporis: audiebant & duris cordibus non intelligebant. *Simile eſt regnum cælorum homini qui ſeminavit ſemen bonum in agro ſuo;* qui ſeminat filius hominis eſt: ſemen verbum Dei in corda credentium: in agro, id eſt, in mundum: zizania, filii nequam, id eſt operarii iniquitatis. Inimicus qui ſemina-
D vit, id eſt, diabolus. Meſſis, conſumatio ſæculi eſt: Meſſores, angeli ſunt. Pro quid faciculus dicitur? quia non omnes æqualiter judicantur, ſed adulteri cum adulteris, & omnes pares æqualiter. *Granum ſinapis*, ſignificat Chriſtum: homo ſeminans, Deus Pater eſt: *in agro*, id eſt, in mundo. *Minimum omnibus ſeminibus:* ſignificat Chriſtum, refutatum a Judæis. *Cum autem creverit*, id eſt, ſurrexerit, *fit arbor*, id eſt, aſcendit ad cælum; *rami ejus*, hoc ſunt Apoſtoli; *volucres in ramis*
E *ejus*, id ſunt ſancti, qui terrena deſpiciunt, cæleſtia concupiſcunt. Aliter granum ſinapis, ſermo ſancti Evangelii: homo ſeminans, Chriſtus eſt, in agro, in mundo. *Minimum omnium*, id eſt, ſervatum in cordibus fidelium, propter ſapientiam philoſophorum; *fit arbor*, id eſt aſcendit ſuper omnem ſapientiam mundanam; *ramos ejus*, oſtendit explanationes ſingulorum doctorum; *volucres*, id eſt, amatores ſcientiæ, de ſemente accepto, id eſt, doctrina Evangelii.

Mulier id eſt, ſapientia, *abſcondit in farina*, id eſt, in corda fidelium, *ſata tria*,
F oſtendit tres filios Noe; *donec fermentatum eſt totum*, id eſt, dum prædicatum eſt Evangelium in totum mundum. *Simile eſt regnum cælorum theſauro abſcondito*, theſaurus, id eſt, Chriſtus vel ſapientia: *in agro*, id eſt Ec-

cleſia

clesia, sive in Scripturis divinis. *Vendidit omnia*, id est, reliquit vilia, seu res terrenas; *emit agrum*, id est, regnum cælorum. Homo negotians, qui quærit doctrinam divinam, invenit unam margaritam, id est sapientiam Christi, vendidit omnia, id est, vitia. *Simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare*, per sagenam, verbum prædicationis ostenditur; *in mare*, id est, in mundo; *ex omni genere piscium congreganti*, id est, omne genus humanum. Audit verbum Dei secus littus, id est, prope finem mundi: pater familias, Christus est, Scribæ doctores Apostoli sunt: *venit in patriam suam*, id est ad Judæos. Tetrarcha, id est, [a] quarta pars regni.

Alligavit Joannem & misit in carcerem: ostendit terminum legis veteris. Herodiades significat synagogam; puella saltavit in convivio, ostendit gentes saltantes ante idola; *caput Joannis in disco*, significat corpus Christi in altare, caput illius in corde fidelium, *datum est puellæ*, id est, Ecclesiæ ex gentibus; *attulit matri suæ*, ostendit conversionem Judæorum, in futurum, secutæ ostendit pedestres; ostendit, non cum pecuniis anteguis, sed cum proprio labore debet homo sequi Deum. *Curavit infirmos*, id est, abluit peccatis & ab idolis. *Hora jam præteriit*, id est, littera legis; *quinque panes*, id est, quinque libri Moysi; *duo pisces*, id est, duo Testamenta, sive duo ordines, id est, Sacerdotum & Prophetarum, sive duo libri Josuæ. *Turba discumbebat super fœnum*, id est, super arida corda, sive super vitia discumbebat. *Et acceptis panibus intuens in cælum*, id est, abstraxit sensum; *fregit*, id est, historiam legis expressit in spiritalem sensum, & apparuit intellectus; *benedixit*, id est, multiplicavit. *Duodecim cofinos plenos*, id est, de doctrina sancta duodecim Apostolos, pro qua causa non computantur mulieres & parvuli sicut viri, quia parvuli non valent repugnare contra vitia sua, sic & mulieres quia imperfectus sexus est. *Jussit ascendere in naviculam*, id est, in Ecclesiam; *præcedere trans fretum*, id est, de Judæis ad gentes. Quattuor modis vocatur: prima natura: secunda cognatione: tertia gente: quarta affectu. Quattuor modis dicitur homo; quid dicitur, id est, bonum, bene, *pœnitentiam agite*, & reliqua; malum male, *sanguis ejus super nos*; bonum male, ubi dicitur de cæco, *tu solus discipulus ejus es?* malus bene, ubi Apostolus ait, *tradidi hujusmodi hominem in interitum satanæ, ut spiritus salvus fiat*. *Vespere autem facto solus erat*, ostendit finem mundi. Solus venit redimere humanum genus.

Navis in medio mare: id est, Ecclesia in
A medio mundi: *jactabatur fluctibus*, id est, persecutiones patiebatur; ventus contrarius, id est, diabolus; quarta vigilia noctis venit Jesus, ostendit in quarta lege, id est, Evangelii. *Ambulans Jesus super mare*, id est, calcans amaritudines sæculi; ambulavit Petrus super aquas, super amaritudines, sive calcans vitia peccatorum. Petro mergente in mare, id est, dubietate fidei; sic omnis qui dubitat in fide, mergit in peccatum. *Extendit manum Jesus*, apprehendit eum,
B id est, dedit ei adjutorium fidei. Hæc sunt quattuor leges: prima in natura: secunda lex littera: tertia Prophetarum: quarta Evangelistarum. *Cum transfretasset*, id est, cum transisset; *venerunt in terra Genesar*, id est, de Judæis ad gentes; *obtulerunt ei male habentes*, id est, idolis servientes.

Mulier Chananæa: ostendit primitivam Ecclesiam: filia ejus a dæmonio vexata, id est, Ecclesiam: gentium, ab idolis corrupta. *Sanata est puella ex illa hora*, ostendit
C conversionem gentium, ex illa hora qua Christo crediderunt. *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel*, ostendit corporaliter ad Judæos; aliter, quia omnes credentes in Deum Israel vocantur. *Sumere panem*, id est, doctrinam, *filiorum*, id est, Judæorum, *dari canibus*, id est gentibus. *Catelli edunt*, id est, gentes, *accipiunt de micis*, id est, de minoribus mandatis.

Misereor turbæ: ostendit quia Deus totus misericors est; *triduum perdurant mecum*,
D ostendit fidem Trinitatis; *non habent quid manducent*, id est, non habent verbum prædicationis; *nolo eos dimittere jejunos, ne deficiant in via*, id est, ne pereant in via erroris in præsente vita, quia *fides sine operibus mortua est*. Per septem panes ostendit eptaticum, per paucos pisces ostendit ordinem Prophetarum, vel sacerdotum. *Super terram discumbens*, ostendit perfectiores jam calcasse vitia sua: per septem sportas, septem doctores Spiritus Sancti. Pharisæi, *divisi*, Saducæi, *justificati*: cælum serenum, id est,
E resurrectio Christi: cælum rubicundum, effusio sanguinis: cælum triste, passionem Christi ostendit: tempestas rutilans significat persecutionem. *Cavete a fermento Pharisæorum*, id est, a doctrina eorum. *Simon*, id est, *obediens*, id est, *filius Jona*, id est, *columba*, quod interpretatur Spiritus Sanctus: *caro & sanguis non revelavit tibi*, id
F est, pater & mater non ostendit tibi. Portæ inferni sunt peccata hominum: claves regni cælorum, potestas est ligandi & solvendi, id est, per pœnitentiam aperientur. *Multa pati a senioribus & scribis*, hæc dicens Jesus ostendit passionem & resurrectionem.

[a] Scriptum erat [illegible], fortasse pro *quinta*: tametsi id quoque falso. Nos *quarta* rescripsimus, ut rei veritas conficit. Cæterum innumera alia, quæ singulatim notare piget, emendamus toto contexsu, ut nullus fere versus sit, cui medicam manum non adhibucrimus.

nem. *Dicit ad Petrum vade post me*, ostendit ipsum crucifixum. *Post me abneget semetipsum*, id est, contemnat voluptatem carnis. *Qui amat*, voluptatem, *propriam animam perdit*: anima hic, pro voluptate ponitur: *qui perdit animam suam, inveniet eam*. Duobus modis animam perdit homo, per martyrium, & abnegationem corporis: inveniet eam, id est, in regnum Dei: commutationem dat pro anima, qui carnem suam cruciat, & animam nutrit.

Post sex dies, jam in septimo, ostendit ætates mundi, septima quæ requies intelligitur. *Petrum Jacobum & Joannem*, hic ostendit totam Ecclesiam; *ducit illos in montem*, id est, in regnum Dei. *Splenduit facies ejus sicut sol*, id est, Sancti in gloria Patris: aliter vetus Testamentum splenduit in Novum. *Vestimenta alba sicut nix*, id est, congregatio omnium fidelium. Per Moysen ostendit litteram Legis: per Heliam, ordinem Prophetarum. Christus cum discipulis ostendit novum Testamentum. Nubes tetra, id est, Legis littera. Nubes candida, id est, prædicatio Evangelii. Nubes pluvialis, id est, prædicatio Apostolorum, qui faciebant fructum pœnitentiæ, post ascensionem Christi.

Cum venisset ad turbas, id est, cum descendisset in mundum. *Homo genibus provolutus*, ostendit ordinem Prophetarum, qui rogabat pro se, quasi Ecclesia: filius ejus lunaticus, ostendit populum gentium, adorantes idola. *Cadit in ignem*, id est, in cupiditatem: *crebro in aquam*, id est, in luxuriam.

Transi hinc, de Judæis ad gentes: *vade ad mare*, id est, ad gentes. *Mitte hamum*, id est, verbum prædicationis. *Piscis qui primum ascendit* in alium, ostendit [a] cornemium: *in ore ejus invenies staterem*, id est, confessionem fidei, humanitatem & divinitatem. *Da eis pro me & pro te*, id est, pro me fidem, & pro te excusationem. *Parvulus intrat in regnum cælorum*, id est, non ætate parvus, sed mente purus: unde ait Apostolus, *estote parvuli in malitia*. *Qui scandalizaverit unum ex his*, id est, sive injuria corporali, sive in adversione fidei. *Suspendatur mola*, id est, cura, sive circuitus hujus sæculi: *in collo ejus*, in labore sæculi: *dimergatur in mare*, id est in sæculum. *Manus tua*, id est, pares tuus: *pedes*, id est, minister: *oculus*, id est, Episcopus tuus, aut sacerdos, seu doctor & senior. *Nec contemnatis unum ex his*, ne contra eorum innocentiam. Ovis quæ erravit ostendit humanum genus: Pastor, Christus est, Oves relictæ in montibus, ostendit ordines angelorum, qui consistunt in cælestibus.

Si peccaverit frater tuus, corripe eum inter te & ipsum: ut detectio peccati non fiat, & improperium fratri non nascatur; *dic Ecclesiæ*, id est, congregationis fidelium; *ethnicus*, id est, gentilis, & Publicanus est, qui publice peccat. Non imago eorum sit tibi in odio, sed opera eorum. *Si duo consenserint*, id est, caro & anima. Si caro consenserit animæ: qui petit, per fidem accepit.

Simile est regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis. Qui decem millia talenta, est qui peccat in Deum. Qui debet centum denarios, est qui peccat in fratrem suum; conservi qui judicaverunt, angeli sunt. *Cum consummasset Jesus sermones istos*, migravit ad Galilæam, id est in fine mundi, de gentibus ad Judæam.

Relinquit homo patrem & matrem: ostendit quia relinquit Christus Patrem in cælo; sic tamen relinquit, ut non deserat: matrem, id est, synagogam. *Adhærebit uxori suæ*, id est, Christus Ecclesiæ. *Erunt duo in carne una*, ostendit quia Christus est caput, corpus vero Ecclesia. Uxor deseritur a viro, id est, cum discesserit quis a Christo, tunc conjungit se hæresi in uno scelere. Quattuor animæ pereunt, id est, qui dimittit uxorem suam extra rationem, & qui dimissam ducit. *Difficile dives intrabit*, & reliqua: de his dicit qui sub avaritia possident; *foramen acus*, posterula Jerusalem dicitur. Alio modo foramen acus, confessio fidei, vel pœnitentiæ: divites Judæi dicuntur: camelus populus gentium. Tertio modo foramen acus, ostendit passionem Christi: camelus, id est, qui portat peccata generis humani. *In regeneratione*, id est, per resurrectionem.

Erunt novissimi primi: & primi novissimi. Novissimi fuerunt populus gentium; Judæi fuerunt primi, facti sunt novissimi. Sic de Petro & latrone: sic de infante & seniore: *Pater familias conduxit operarios in vineam suam*, Pater Christus est: *prima mane*, ostendit initium mundi: *operarios*, cultores mandatorum Dei: *vinea*, id est Ecclesia: in vetere vinea, lex, sive synagoga: denarium diurnum, vitam æternam. In foro, id est, in mundo. Prima hora venit Abel: tertia hora Noe, & filii ejus: sexta hora venit Abraham: nona hora venit Moyses & David: undecima hora venit populus gentium. Alio modo, prima hora, id est, infantia: secunda

[a] Fortasse *coronarium*, nempe aurum: quod tributum Imperatoribus, sive Magistratibus Romanorum Provinciæ pendebant. Sed hariolari non vacat. Inferius plura, quæ tuto licuit, emendantur.

da hora adolescentia: sexta juventus: nona senectus: undecima decrepita ætas. Quacumque hora conversus ingemuerit homo ex toto corde accipit denarium diurnum. *Sero factum*, id est, fine mundi. Procurator vineæ Christus; qui murmuraverunt Judæi sunt, dicentes *portavimus pondus diei*, id est, portantes legem & Prophetas.

Jericho, interpretatur *luna*: significat defectionem populi. Duo cæci significant Judæos & gentes; *sedentes secus viam*, id est, præsens vita juxta finem: *transire Jesum*, id est, per incarnationem & humanitatem transivit per mundum; stare Jesum, divinitatem ostendit. *Cum appropinquasset Jerosolyma*, id est, cum venisset in mundum. Bethsage, id est, *domus buccæ*, vel *maxillæ*: Mons Oliveti, id est, nomen trium luminum, id est, refectio laboris, consolatio operis, notitia veri luminis. *Castellum quod contra vos est*, id est, Jerusalem, quæ contra legem Evangelii repugnabat. *Solvite & adducite mihi*, ostendit conversionem Judæorum, sive gentium, per prædicationem Apostolorum. *Dominus opus habet*, non aliud nisi fidem: ad Sion, id est, *specula*: *vitæ filia Sion*, id est, congregatio fidelium: per vestimenta, ostendit doctrinam: *fecerunt eum desuper sedere*, id est, Christus in corda fidelium; *straverunt vestimenta in via*, conversionem humilitatis ostendit. *Ramos de arboribus*, id est, doctrina gentium; turba quæ præcedit, ostendit Judæos: turba sequens, significat gentes. *Osanna*, salvum me fac, sive salvifica: sicut salvas Judæos, salva & gentes: sicut salvas angelos, salva humanum genus. Aliter *ramos de arboribus*, id est, simplices doctores, qui per simplicitatem doctrinam patrum quasi surculos abscindunt. *Intravit Jesus in templum*, id est, in Ecclesiam, *Ejecit vendentes & ementes*, id est, qui dona Spiritus Sancti vendunt & emunt, qui baptismum vel quamcumque sacrationem. Cathedra, id est, doctrina: Mensa, id est, mandata legis: *pueros clamantes in templo*, id est, in Ecclesia. *Relictis illis abiit foras*, ostendit relictos Judæos: abiit ad gentes. Bethania, id est, *domus obediens*. *Ibi mansit*, ostendit Christum in corde obedientium manere: revertitur in civitatem, ostendit in primo adventu venisse ad Judæos. Quid esuriit nisi fidem Judæorum? Arbor fici id est, synagoga: *secus viam*, juxta litteram. *Nihil invenit in ea, nisi folia*, id est, substitutionem Judæorum, & doctrinarum paternarum. Arefacta ficulnea, ostendit synagogam sine pœnitentia. Mens, id est, Christus. *Tollite hinc*,

A id est, Judæis; *jactate in mare*, id est, in corda credentium.

Homo qui habebat duos filios: homo Christus est: *duos filios*, Judæos & gentes. *Quis ex eis fecit voluntatem patris, qui dixit eo, & non fecit?* ostendit Judæos: *& qui dixit non eo, & fecit?* ostendit populum gentium qui fecit per confessionem fidei. *Paterfamilias plantavit vineam*: Homo Deus Pater est: vinea synagoga. *Sepe circumdedit*, id est, custodia angelorum. *Torcular*, id est,

B templum, martyrium; *turrem in medio*, ostendit doctrinam legis: *agricolæ*, doctores sunt. *Cum autem tempus fructi appropinquasset*, id est, adventus Christi; *servi missi*, Prophetæ sunt: quem primum occiderunt, est Jeremias & Isaias: quem lapidaverunt, [a] est Stephanus. *Ejecerunt eum extra vineam*, id est, Jerusalem, in montem Calvariæ. Hic vinea, & alii coloni, ostendit Ecclesiam gentium, qui reddunt fructum, id est, confessionem pœnitentiæ & fidei.

C *Lapis*, id est, Christus: *scissus de monte sine manibus*, id est, sine actu virili, & concubitu: de matre sine semine, de patre sine tempore. *Factus in caput anguli*, continet duos parietes, ostendit novum & vetus Testamentum, Judæos & gentes. *Qui ceciderit super lapidem confringetur*, significat gentes super Christum, de infidelitate ad fidem, confringetur super, id est, in humilitatem. *Super quem vero ceciderit lapis, conteret eum*, ostendit Judæos superstitiosos.

D *Homo rex qui fecit nuptias filio suo*. Homo Deus Pater est: per nuptias ostendit copulationem Christi & Ecclesiæ. Sicut Eva ex costa Adæ, sic Ecclesia ex latere Christi redempta est: & sicut ex virgine terra processit Adam: ita & Christus ex virgine Maria natus. *Misit servos suos*, id est, Patriarchas; *iterum misit alios*, id est, Prophetas. *Prandium paratum*, id est, Scripturam sanctam; *tauri occisi*, ostendit qui pro Christo sanguinem fuderunt: *altilia*, id est, saginata. *Abierunt in villam*, id est, in cu-

E piditatem: *alii in negotiationem*, id est, in mundo, sicut ait Apostolus: *Nemo militans Deo, implicans se negotiis sæcularibus, ut placeat ei, cui se probavit*. *Reliqui tenuerunt servos ejus*, ostendit impetum persecutionis. *Ait servis suis*, id est, Apostolis. *Nuptiæ factæ sunt*, id est, corda credentium conjuncta cum Christo pro amore caritatis. *Ite ad exitus viarum*, id est, ad gentes. *Congregaverunt bonos & malos*, ostendit præsentem vitam. *Intravit rex ad discum-*

F *bentes*, ostendit secundum adventum. *Homo non habens vestem nuptialem*, ostendit caritatem,

[a] Satius visum est, removere hinc verborum monstra, *ei me Bart*, *sive*, quæ sensum intercipiebant.

ritatem, ut ait, fides sine caritate mortua est.

Mulier, id est, synagoga, per septem viros: eptaticum intelligitur. *Mulier defuncta*, id est, littera defuncta transiendo de veteri Testamento in novo. *In resurrectione cui erit?* id est, Ecclesiæ Christi. *Dixit Dominus*, id est, Deus Pater, *Domino meo*, id est, Christo: *donec ponam inimicos tuos scabelum pedum tuorum*, ostendit quia humiliavit Judæos, & gentes per patientiam sub pedibus ejus, ut per vindictam puniantur persecutores & in futuro. *Super cathedram Moysi*, id est, super doctrinam ipsius; phylacteria, id est, X. verba Legis in chartula conscripta portantes Pharisæi in fronte.

Jerusalem Jerusalem: geminans ostendit affectum doloris; *sicut gallina congregat pullos sub alas suas*, in spiris pinnis, id est, sublevatis alis, ita & Christus expandit palmas in cruce, ut congregaret filios suos, sicut canticum Deuteronomii adserit: *Expandit alas suas, & adsumsit eos super scapulas suas. Ecce relinquetur domus vestra deserta*, ostendit quia derelicti sunt a lege sua & a prophetia, & a sacerdotio. *Non me videbitis donec dicatis, benedictus qui venit in nomine Domini*, ostendit quia in secundo adventu, *videbit eum omnis caro, & plangent super se omnes tribus terræ qui pupunxerunt eum. Non relinquetur hic lapis super lapidem*, ostendit dispersionem Judæorum. *Tunc scandalizabuntur multi*, ostendit quia per magnitudinem persecutionis negabunt Christum. *Abominatio*, ostendit statuam Antichristi positam in templo: *desolatio*, id est, consummatio. *Qui sunt in Judæa*, id est, in confessione fidei. *Fugiant ad montes*, id est, ad doctrinam Apostolorum: *qui in tecto*, id est, in contemplativa vita: *non descendat in domum*, id est, in activa vita: *in agro*, id est, in prædicatione Evangelii: *non tollat tunicam suam*, id est, non revertatur ad pristinam conversationem suam.

Væ prægnantibus, id est, concupiscentibus res alienas: *væ nutrientibus*, id est, in opere perpetrantibus; per eremum, ostendit persecutionem, per sabbathum finem mundi. *Ubi fuerit corpus, illuc congregabuntur Aquilæ*: corpus Christus est: Aquilæ animæ sanctorum sunt. Aliter in resurrectione unaquæque anima proprium corpus sumet: per solem, ostendit prædicationem Evangelii: per lunam, Ecclesiam: per stellas sanctos, sive prædicatores. *Virtutes cælorum commovebuntur*, hoc est agmina angelorum ad judicandum: *parebit signum in cælo*, id est crux Christi; per tubam ostendit sonitum angelorum. *Erunt duo in agro*, id est, in prædicationem Evangelii: *unus adsumetur*, id est, qui complet prædicationem in opere: *alius relinquetur*, id est, in opere justitiæ; *in mola*, in mundo; *duo molentes*, id est, in Ecclesia Catholica, & hæreticorum.

Simile est regnum cælorum decem virginibus, quæ accipientes lampades suas. Id est, in resurrectione corpora sua. Virgines sunt eo quod Christum non negaverunt. *Quinque prudentes*, eo quod propter regnum Dei laboraverunt: *quinque fatuæ*, ostendit qui pro retributione humanæ laudis gesserunt. Dormitare, est ante mortem languescere, dormire vero, in morte quiescere est. *Media nocte*, id est, in errore, sive in securitate negligentes. *Nescio vos*, id est, nescio opera vestra bona.

Homo proficiscens, Christus est, peregere profectus id est, de mundo ad Patrem. *Vocavit servos suos*, id est, doctores: *dedit illis bona sua*, id est, doctrinam Evangelii: *quinque talenta*, id est, quinque sensus, visus, auditus, odoratus, gustus, & tactus: quos per consuetudinem solebat movere, ut causas transitorias convertat ad æternam. Sic de visu dictum est, *Averte oculos meos*, & reliqua. De auditu, *Sæpi aures tuas, nec audiant linguas blasphemiæ*. De odoratu, *Bonus odor sumus Deo, in his qui salvi sunt*: de gustu, *Nolite maledicere, sed benedicite*: de tactu, *Qui furabatur jam non furetur, sed laboret manibus, unde tribuat & indigenti*. Ideo fiunt decem talenta: duo talenta, id est, intellectus, & operatio; qui habet hæc, & implet exemplis, & verbis docet, salvat semetipsum, & alios instruit. Ideo geminatur talentum; unum talentum ostendit intellectum. *Abscondit in terra*, id est, qui prædicationem Evangelii pro terrenis rebus docet: *post multum vero temporis*, id est, in fine mundi. *Metit ubi non seminavit*, id est, ubi non fuit prædicatio: *tollite talentum*, id est, intellectum: date ei qui geminavit in bono opere. Quinque sensus sicut ait Apostolus, *ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis in cordibus suis*. Qui habet fidem, & caritatem, dabitur ei intellectus, & operatio virtutum; *qui non habet, ipsum quod habet auferetur ab eo*, id est, qui habet fidem, & non habet caritatem, ipsa fides morietur in eo. *Majestatem*, id est, potestatem, dignitatem. [a] *Hædos* Judæos: oves vero populos gentium. Dextrum, id est, prosperum, sive rectum: sinistrum, adversum, sive pœnale, quia apud Deum nihil est sinistrum.

Cum autem esset in Bethania, id est, *in domo*

[a] Deerat verbum *hados*, sed & alia inferius interciderunt, quæ supplentur. Cætera quæ toto contextu emendantur, adnotanda per singulos ferme versus essent.

domo obedientiæ hic domus pro mundo ponitur. *Mulier*, id est, futura Ecclesia: *alabastrum*, id est, corpus hominis: per unguentum, ostendit fidem confessionis: caput Christi Deus Pater, recumbes, idem Christus super Ecclesiam: *Pauperes semper habebitis*, id est, spiritualiter qui indigent doctrinam, sive corporaliter qui cibos indigent. *Me autem non semper habebitis*, ostendit secundum carnem. Joseph venditur in Ægyptum xx. argenteis, ut satiaret famem corporis: Christus venditus xxx. argenteis, pro peccatis hominum, & fame fidei. Opportunitas, id est, tempus congruum; per azimam sinceritatis, sinceritatem mentis ostendit. *Bibam illud in regnum Patris mei vobiscum*, id est, membris suis: *in regnum*, id est in Ecclesia. *Percutiam pastorem*, id est Christi: *dispergentur oves*, id sunt Apostoli. *Præcedam vos in Galilæam*: hoc est, relictis Judæis, abiit ad gentes.

Si possibile est, transeat a me calix iste, id est, passio: hoc dixit pro parte carnis; per gladium ostendit verbum divinum. *Amputavit auriculam*, id est, amputatum auditum Judæorum; immunditiam purgaret: flagellatus tenuit, ut nos de flagellis peccatorum liberaret. Sicut Adam extendit palmam in lignum vitæ: ita & Judæi extenderunt palmas in Christo: proinde & Christus exstendit palmam in lignum vitæ: ita & Judæi extenderunt palmas in ligno crucis, ut nos ab omni stimulo liberaret. Per cantum galli ostendit refectionem Spiritus sancti: *vinctus* ductus, ut vincula peccatorum nostrorum solveret.

Corbana Hebraice, Gazophylacia Græce, Latine divitiarum custodia dicitur. Per effusionem sanguinis Christi redemptum est humanum genus: per pretium sanguinis, emptus est ager ad sepulturam peregrinorum. Hyrus [a] Pompeius est, Barabbas ductus in desertum, id est, in infernum: alter immolatus, id est, Christus pro peccato hominum. Exuerunt Christum, id est, expoliatum, a fide Judæorum. Induerunt clamide coccineo, id est, Christum indutum fide gentium: aliter per coccineum clamidem ostendit effusionem sanguinis ipsius, sive martyrium. *Exuerunt eum clamide, & induerunt eum vestimentis suis*, ostendit in fine mundi conversionem Judæorum.

Milites sibi diviserunt vestimenta ejus: figuram tenet Evangelii, qui diviserunt inter se doctrinam Christi. Per scissionem veli ostendit scissionem regni Judæorum. Alio modo, *velum scissum est*, ostendit scissionem legis litteræ per revelationem Spiritus sancti, vel per ascensionem Christi scissi sunt cæli humano generi. *Terra mota*, ostendit gratiam Dei, commota de Judæis ad gentes; *petræ scissæ*, hoc sunt corda gentium scissa ad fidem; *monumenta aperta*, id est, corda ad fidem.

Monumentum, id est, Ecclesia ex gentibus: *novum*, ostendit, quia non fuit ante prædicatum verbum Dei gentibus; *excisum monumentum in petra*, ostendit Ecclesiam scissam de duritia gentilitatis; *lapidem volutum ad ostium monumenti*, ostendit duritiam in corda Judæorum.

Vesper sabbathi: id est, fine mundi; *prima sabbathi*, ostendit diem resurrectionis; *revoluto lapide*, significat revolutam duritiam Judæorum in futurum; per fulgorem ostendit terrorem: per candorem vestimenti ostendit consolationem recorrectionis; *in Galilæa, in monte*, ostendit de populo Judæorum ad gentes.

INCIPIT EXPOSITIO IN EVANGELIUM SECUNDUM MARCUM.

INITIUM *Evangelii Jesu Christi Filii Dei*, quod dicit Filii Dei, ostendit nativitatem secundum divinitatem: secundum carnem ostendit, dum dicit Jesus, *ecce mitto*, id est, vox patris: *Angelum meum*, id est, Joannem: *ante faciem tuam*, id est, Præcursorem Christi, notitiam ejus facientem. Vox Joannis est clamans, Christus est. *In deserto*, significat Judæos, a lege, a regno, & a sacerdotio derelictos; *parate viam*, id est, corda, sive opera; *rectas facite ejus semitas*, id est cogitationes cordis vestri. Per baptismum aquæ, ostendit ablutionem corporis & animæ: baptismum pœnitentiæ, remissio est peccatorum. *Venit in domum Simonis Andræ*, id est, ad Judæos; *diluculo valde surgens*, ostendit adventum Christi, & initium novi Testamenti; *abiit in desertum locum*, id est, ad Judæos; *ibique orabat*, id est, ibi prædicabat.

Non posset in civitatem introire. Hoc propter frequentiam populi; per paraliticum ostendit humanum genus: per lectum, corpus. A quattuor portabatur, hoc sunt quattuor elementa per quæ constat homo, aut quattuor ordines Evangelii, aut quattuor virtutes animæ, id est, fortitudo, justitia, prudentia, & temperantia. Fortitudo est pugnare contra vitia: justitia est diligere Deum ex toto corde, & proximum sicut seipsum: prudentia est providere futura: temperantia est omni

[a] Nec scio quid istuc rei sit, nec libet hariolari.

omni iræ imponere modum. *Nudaverunt te-ctum*, id eſt, hiſtoriam legis patefacientes; *ſubmiſerunt grabatum*, oſtendit denudatam litteram Legis, manifeſtum ſenſum Evangelii.

Præcepit eis, ut in navicula ſibi deſervirent, id eſt, Eccleſia prædicarent. *Aſcendit in montem*, ſignificat aſcenſionem ejus cum carne in cælum; tonans, Chriſtus eſt; filii tonitrui, Apoſtoli ſunt, nubes; Prophetæ; pluvia, prædicatio eſt. *Lucerna ſub modio*, id eſt, qui pro cupiditate ſæculi docet: ſub lecto, id eſt, obſcuritate delinquentium. *Non eſt abſconditum, quod non manifeſtetur*; occulta lege Judæorum, quæ manifeſtata eſt gentibus. Homo qui ſeminavit, oſtendit doctorem: quod ſeminavit, id eſt, verbum divinum; in terra, in corde hominum; dormientem, id eſt, neſcientem; per noctem, adverſitatem, ſive ignorantiam oſtendit; per diem vero proſperitatem, ſive ignorantiam oſtendit; per diem vero proſperitatem, ſive ſcientiam oſtendit; per germen, compunctionem cordis; per herbam fidem operum; per ſpicam, perfectionem operationis; plenum fructum in ſpica, oſtendit conſummationem operum; per falcem, amputatio præſentis vitæ, & conſummatio ſæculi.

Dimittens turbam Judæorum, abiit in navem, id eſt, in Eccleſiam ex gentibus. Aliæ naves erant cum illo, id eſt, diverſæ Eccleſiæ hæreticorum: per procellam venti, oſtendit perſecutiones contra fideles; fluctus mittebat, ut impleretur navis, oſtendit perſecutionem antichriſti, ſeu ſæviſſimam, ut prope ad negationem veniant multi: *dilecti a Deo*, perſeverant in fide. Dormire Chriſtum in puppe, oſtendit probationem fidelium in perſecutione. *Excitant eum*, id eſt, invocant eum in perſecutione, in adjutorium ſibi. *Facta eſt tranquillitas magna*, id eſt, poſt perſecutionem antichriſti, & poſt reſurrectionem. Homo habens ſpiritum immundum, ſignificat humanum genus; *catenas diſrumpens*, oſtendit gentes prævaricantes legem naturæ ſuæ: ſive doctrinam philoſophorum. Sic & Judæi diſrumpentes litteram legis, ſive Prophetiam. *Concidit lapidibus*, oſtendit populum gentium adorantem lapides.

Homo ſedens, veſtitus ad fidem Jeſu, oſtendit veſtitum fide, & caritate; ſana mente, id eſt, pura atque ſincera mente. *Erogaverat ſubſtantiam ſuam in medicis*, id eſt, quia totam fidem, & converſationem, & ſpem ſuam in Philoſophis poſuerat. *Miſit binos*, oſtendit duo Teſtamenta, ut eadem ubique prædicent: ſimiliter & quia caritas

A in minus duobus non conſiſtit. Per virgam, conſolationem, ſive diſciplinam oſtendit, ut Paulus ait: *quid vultis in virga veniam ad vos, an in ſpiritu manſuetudinis, & conſolationis?* *Calciati ſandalibus*, pro tribus cauſis, propter ſpinas, id eſt, pro obligatione divitiarum, vel ſolicitudine ſæculi: propter frigus, id eſt, pro cupiditate mentis aut infidelitate: propter ſerpentes, id eſt, pro cupiditate mentis aut infidelitate: propter ſerpentes, id eſt, propter doctrinam B hæreticorum. *Non duabus tunicis*, id eſt, non dupla mente, nec dubietate inter fidem, & infidelitatem, non dupla fiducia in novo aut in veteri. Non ſicut ſimulatores, qui ab hominibus laudem quærunt; per cœnam quam non ſubſequitur prandium, conſummatio ſæculi, quod veniente Chriſto conſummationem ſuam vidit. *Jam præteriit hora*, id eſt, littera legis, unde ait, *vetera tranſierunt, & ecce facta ſunt nova*.

Naves in medio maris, id eſt, Eccleſia in C fluctuatione mundi. Jeſus ſolus in mare, ſignificat ſolus natus in terra ſine tactu; ventus contrarius, oſtendit perſecutionem diaboli poſt aſcenſionem Chriſti in Apoſtolos. *Voluit præterire eos*, oſtendit ad probandos eos. Geneſareth portum aptum interpretatur. *Abiit in partes Tyri & Sydonis*, id eſt, ad gentes; *ingreſſus in domo*, id eſt, in mundum.

Neminem voluit ſcire, oſtendit humilitatem. *Non potuit latere*, id eſt, quia opera D ejus manifeſta ſunt ſemper. Per mulierem intelligitur primitiva Eccleſia. *Procidit ante pedes Jeſu*, Apoſtoli ſunt: *ſine prius ſaturare filios*, id eſt, Judæos, ut percipiant mandata legis Evangelii: & ſi indigne judicaverint regnum Dei, tunc accipiant gentes illud. *Invenit puellam jacentem ſuper lectum*, id eſt, invenit eam in priſtino [a] corporis ſui. Per ſurdum & mutum, oſtendit humanum genus; ſurdus erat qui non audiebat mandata Dei; nec dicere valebat mutus, quia confeſſionem laudis reddere non vale- E bat, & confeſſionem fidei non habebat. *Educit eum extra turbam*, oſtendit remotam vitam, quia in remotione ſemper cognoſcit homo cæcitatem peccatorum ad priſtinam converſationem bonæ naturæ. *Miſit digitos in aures*, cordis ejus: *& aperuit os ejus*, in confeſſione fidei. *Suſpiciens in cœlo*, oſtendit ut omnes laudes Deo referrent: *ingemuit*, id eſt, pro peccatis generis humani, quæ in mundo eminebant. Aliter, ut exemplum daret nobis, ut cum ſupplicationibus roge- F mus Deum.

Per cæcum genus humanum oſtendit: *qui adduxerunt eum ad Jeſum*, oſtendit doctores.

[a] Nullo negotio ſuppleas *ſtatu*, aut quid ſimile. Nobis quod vacabat in originali ſpatium, explere non libuit.

res. *Aprehensa manu*, id est, dedit operationem. *Eduxit eum extra vicum*, ostendit remotionem contemplationis vitæ, sive extra pristinam conversationem. *Expuens in oculos*, per sputum, incarnationem Christi ostendit, per quam inluminatus est genus humanum: *impositis manibus*, id est, dedit adjutorium operationis.

Video homines velut arbores, hic ostendit exemplum humilitatis, ut nullus extollatur de virtutibus, sed minorem & inferiorem se existimet omnibus. *Iterum imposuit manus super oculos*: *& aperti sunt*, ostendit quia operuit corda hominum, ut viderent scientiam Dei clare, & sine dubio crederent: *restitutus est*, id est, in bonis operibus.

Misit illum in domum suam, id est, revocavit illum ad pristinum mundanæ naturæ; descensio Christi de monte, ostendit ejus descensionem e cælis. Hic discipuli ordinem tenent Prophetarum vel Patriarcharum. *Turbæ inquirentes ab eis*, adventum Christi ostendit: quod turbæ legem a Prophetis & Patriarchis conquirebant. *Salutabunt eum*, hic salutem pro humilitate intelligit. *Qui adtulit filium suum*, ordinem tenet Patriarcharum: filius genus humanum ostendit: per spumem Superbiam ostendit: per stridorem per stridonem dentium, per arescere, avaritiam ostendit. *Discipuli non potuerunt curare*: hic discipuli figuram tenent Patriarcharum, quia neque Prophetæ neque Patriarchæ potuerunt curare humanum genus, nisi veniens Christus suo sanguine redemit illum, ut ait Propheta, *frater non redemit*, id est, Moyses per legem, [a] *redimit homo*, id est, Christus. Ab infantia, id est, prima ætate generis humani: *dixit*, pater infanti, *credo adjuva incredulitatem meam*, ostendit dixisse, si deest fides, adauge. *Multum discerpens eum*: ostendit, quia quando vidit diabolum evasurum de terra in fine mundi: tunc datur illi potestas, ut faciat quantum vult propter electos Dei: cum vidit se de unoquoque homine per confessionem, & pœnitentiam expelli, tunc contra illos plus suscitavit vitia, & crudelissimas impugnationes. *Factus est velut mortuus*, hic exemplum ostendit: purgatum hominem, id est, qui per confessionem, & pœnitentiam, mortificat semetipsum. Hic videtur duo miracula fecisse Jesus, a dæmonio curavit, & quasi mortuum suscitavit: sic suscitavit genus humanum a morte peccatorum, & liberavit a dæmonio servitutis; per molam, circuitus sæculi ostenditur: per asinum immunditia peccatorum.

Mergere in mare, id est, humiliare se in sacculo per pœnitentiam, vel perire in pro- A prio peccato: quia levius est pro se solo pœnam sustinere, quam & alii a regno Dei disturbent. Per vermes ostendit sero pœnitentes, semper comedit illum in pœna, quia dum spatium habuit non emendavit. Omnis igne salietur: per ignem accensio Spiritus sancti intelligitur, quia sicut omnis caro periit sine sale, ita & omnis homo sine scientia verbi Dei infatuetur. *Habete salem in vobis*, id est, habete sapientiam Dei in vobis. *Veniunt in finibus Judæ*, ostendit in B futurum reversuros ad fidem Christi Judæos.

Ultra Jordanem, id est, ad gratiam baptismi. *Sinite parvulos venire ad me*, hic parvuli tenent figuram gentium: discipuli qui prohibebant, figuram tenent Judæorum. Camelos per foramen acus non posse transire, nisi depositis oneribus: sic & Judæi nisi deposito onere peccatorum, sive divitiis, non possunt intrare in regnum Dei. Quid relinquit Petrus qui dixit, *nos omnia relinquimus?* C ostendit quia multum relinquit homo, qui semetipsum postponit. *Præcedat eos*, id est, præcedat oves suas exemplis; per calicem, ostendit passionem; per baptismum mortificationem, sive dormitationem Ecclesiæ. Sicut Adam per tria peccavit, id est, concupivit, prævaricavit, superbe egit: ita & Christus tres dies fuit in sepulchro: similiter & proinde ter mergitur homo sub unda baptismi: unde ait Apostolus: *Consepulti enim sumus cum Christo per baptismum; in morte* D *enim ipsius baptizati sumus*. *Qui voluerit in vobis primus esse, erit omnium servus*: hic ostendit doctores Ecclesiæ: cæcus tenet figuram gentium. *Sedebat juxta viam*, id est, juxta fidem.

Clamabat ad Jesum, miserere mei. Moralis sensus: cum incumbimus in oratione, tunc turba, fantasma, mentes fidelium increpant, ut taceant, dum volunt nos excludere ab oratione perseverantibus nobis. *Tunc Jesus stans*, secus nos: stare enim divinitatis est, transire vero humanitatis est: *præcepit illos* E *vocare*, id est, per prædicationem Apostolorum: vocat gentes ad fidem. *Projecit vestimenta sua*, id est pristinam conversationem suam: *exiliens*, id est, de ignorantia ad scientiam, de infidelitate ad fidem. *Invenietis pullum alligatum*, ostendit gentes alligatas, cum culpa peccatorum: *super quem nemo sedit*, id est, ubi nullus doctor prædicavit: *solvite, & adducite ad me*, id est, per prædicationem adducite ad fidem.

Vidit arborem fici, ostendit quia longe erat F fides Judæorum a Christo. *Non erat tempus ficorum*, id est, non erat tempus Judæorum, ut crederent, quod se indigne judicaverunt regnum.

[a] Contrario sensu erat, *Moyses per legem redemit*. Tum inchoata alia sectione, *Homo, id est, Christus*. Clamabat res ipsa restitui locum continua oratione, ut fecimus, *frater non redimit*, id est, Moyses per legem: *redimet homo*, id est, Christus. Innumera alia taciti castigamus.

a regnum. *Non sinebat* [a] *vas transferre per templum*, id est, corda fidelium. Non vult Christus aliud fieri opus, vel transire nisi quod sanctum est: *tradi eam colonis*, id est, custodire legem: *torcular*, hoc est templum Salomonis; aliter ostendit martyrium. *Venit ad synagogam*, synagoga sæpe custodia angelorum: *turrem*, hoc est lex: *ejecerunt eum extra vineam*, id est, de Judæis ad gentes. Aliter de civitate Jerosolyma in montem Calvariæ.

Vidua misit duos nummos, quod est, quadrans, per quos intelligit hominem quadrantem, qui se Deo obtulit. *Quæcumque petieritis, credentes in oratione, fient vobis*: quomodo sic sanctus Paulus dicit: *ter rogavi Dominum pro stimulo, & non recessit a me*. Diabolus petiit, ut tentaret Job, & permisit eum Deus. Paulus non est exauditus, ut per ipsum stimulum coronaretur: diabolus exauditus est, ut per ejus tentationes Job coronaretur. Proinde Apostolus ait, *nescimus quid petamus*, nisi Christus, qui interpellat pro nobis. *Gens adversus gentem*, id est, paganorum adversus Christianorum. Moraliter caro adversus animam: regnum diaboli contra regnum Christi: vitia carnis adversus spiritum bonæ operationis. Terræ motus, id est, de infidelitate ad fidem, id est, corpus sive anima audiendi verbum Dei. *Stantibus propter me in testimonium illis*, id est, si crediderint testimonium vestrum: erit illis ad vitam: & si non crediderint, erit illis ad pœnam.

De die & hora nemo scit, nisi Pater, ostendit pro parte corporis, quia corpus Christi Ecclesia est. Quod dicit nescitis tempus, id est, exitum uniuscujusque, sive consummationem sæculi.

Homo peregere profectus est, id est, Christus de mundo cum carne ad cælum: *reliquit domum suam*, id est, Ecclesiam: doctoribus uniuscujusque operis, id est, uniuscujusque gratiæ virtutis: per genitorem, Episcopum ostendit, sive doctorem. [b] Sero super Sodomam pluit ignis, & sulphur de cælo: media nocte percussa est Ægyptus in primogenitis suis: mane subversa est Sodoma, & ascendit favilla ejus usque ad cælum. *Ne veniat repente, inveniat vos dormientes*, id est, in ignorantia, seu in securitate negligentiæ.

Fregiit alabastrum, significat corpus Christi vulneratum in cruce: per unguentum confessio fidei ostenditur: caput Christi Deus Pater est. *Quærebat opportune, ut traderet eum*, ostendit quia opportune tempus advenerat ad perditionem Judæorum, sive Judææ, & opportunitas redemptionis Ecclesiæ. *Primo die azimorum*, id est, die Jovis; azima sinceritatis facta est Ecclesia. Transitus quattuor modis dicitur, id est, de mundo ad Patrem, de Judæis ad gentes, & nos de infidelitate ad fidem, de morte ad vitam.

A

Homo languenam aquæ bajulans, figuram tenet Apostolorum, sive successorum & baptizatorum, per quos baptismum efficitur: languena baptismus Trinitatis significat. *Pascha manducare cum discipulis suis*, ostendit se cum discipulis ad Judæos: aliter manducat in membris suis qui est Ecclesia. Per cœnaculum altior via ostenditur: per stratum magnum amplectitudo Ecclesiæ ostenditur. Agnum immolatum in Ægypto: ostendit immolatum in novo Testamento mysterium Corporis & Sanguinis; quod vetus sacrificium Judæorum recessit, id est, sanguis hircorum & taurorum: nam nostrum sacrificium, quod vinum dicitur Melchisedech, oblatum est, revertente Abraham de cæde. Pro quid sigillatim interrogabant, ostendit, ut nullus confidat de conscientia sua. *Relicto syndone, fugiit nudus ab eis*, ostendit relicta malitia Judæorum: *nudus fugiit*, ostendit quod Apostoli nudi a superstitionibus Judæorum abierunt ad gentes. *Calefaciebat se Petrus ad ignem*, significat tepiditatem Apostolorum, & suam negationem & infidelitatem Judæorum.

B C

Videbunt filium hominis sedentem a dextris virtutis, ostendit quia vidit illum Stephanus: vidit & Saulus, quando prostratus fuit in via: viderunt, & alii plures. Pilatus interpretatur *os malleatoris*: qui format, non formatur: ita & persecutores formant animas justorum ad regnum cælorum; ipsi informes remanserunt a gratia Dei. Spineam coronam Dominus in se suscepit, ut spinas peccatorum nostrorum ablueret: unde dictum est Adæ; *spinæ & tribuli germinentur tibi*: de tertia hora quod dicit Jesum crucifixum, ostendit eum judicatum, ut crucifigeretur: sexta hora levatus est in cruce. *Eli, Eli lemasabactani, quod est Deus Deus meus, quare me dereliquisti*, ostendit pro parte carnis, non secundum divinitatem relinqui, quia unitas est potestatis. Reliquit carnem filii ad horam in passione, ut per proprium filium adoptatos filios haberet. Sicut spongia plena cavernas aceto: ita & Judæi pleni erant superstitionibus, & acerba doctrina. Joseph figuram tenet primitivæ Ecclesiæ ex gentibus. *Mercatus est syndonem*, per pre-

D E F

a Meretur referri, ut erat locus iste, *quod se judicaverunt, regnum, non sciebat vas transferre, qui corda fidelium: Non vult &c.* Haud scio num plura paucioribus verbis vitia comprehendi poterant.

b Atque heic excidisse videtur sacris textus particula, quam exponit, sive ipsum verbum *sero*. Initio subsequentis sectionis, ubi dicitur, *Fregit alabastrum*, scriptum antea erat *Fretus &c.*

pretium syndonis ostendit confessionem fidei: A per syndonem ostendit moritficationem Ecclesiæ, sive gratiam baptizatorum: *involutum corpus Jesu in syndone novo*, id est, circumdato Christi Ecclesia, & revocationem regenerationis: per monumentum & syndonem, ostendit altare in quo corpus Christi ponitur. Aliter Ecclesia, qui receperunt Christum per fidem in cordibus suis: sive manducandum Corpus illius, & sumendum Sanguinem ejus. Petra Christus est.

Monumentum scissum petra, ostendit Ecclesiam ædificatam de latere Christi. *Advolvit lapidem ad ostium munumenti*: ostendit absconsum Christum in lege & prophetia; per revolutum lapidem ostendit apertam historiam legis, Christum, in novo Testamento. *Non est hic*, id est, non est apud Judæos, sed apud gentes. *Ite, dicite discipulis & Petro*: nominat pro negatione, ut non desperaret, & pro principatu Apostolatus.

Maria de qua ejecerat septem dæmonia. Per C septem dæmonia ostendit totam vitam illius inquinatam, quia per septem dies volvitur. *Prædicate Evangelium omni creaturæ*, id est, omni homini: quia homo partem habet cum alia creatuta, cum angelis intelligere, vel discernere, cum jumentis videre & sentire, cum arboribus vivere: lignum vivit ex viriditate, sic & homo per juventutem: cum lapidibus esse, quia sicut lapides, sunt & homines credentes.

Dæmonia ejicient: sive spiritaliter, sive cor- D poraliter; *linguis novis loquentur*, sive diversis linguis; nova lingua prædicatio Evangelii est: *serpentes tollent*, id est, venenum serpentinum, sive doctrinam hæreticorum; *si mortiferum biberint, non eis nocebit*, nec doctrina hæreticorum; *super ægros manus*, id est, sive corporis, sive animæ. Tres legimus cum corpore de mundo adsumptos in cælum: Dominus elevatus est a sua virtute, quia nec per concubitum genitus, nec per concubitum generans, sed ex virgine natus E est: Enoch ablatus est, quia per concubitum generans: Elias cum curru raptus est, quia per concubitum genitus est, non per concubitum generans, quia virgo perman-

Explicit Marcus.

INCIPIT EXPOSITIO IN EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM.

B LUCAS, *ipse consurgens*, Syrus natione Antiochensis, arte medicus, discipulus Apostolorum, secutus est Paulum, serviens Deo sine crimine, nunquam habens uxorem, LXXXIII. annorum obiit in Bithinia, plenus Spiritu sancto, sepultus in Constantinopoli. In Achaia, Græca lingua Evangelium scripsit: Matthæus scripsit Judæis fidelibus: Marcus pœnitentibus: Joannes perfectis: Lucas Græcis fidelibus.

Fuit in diebus Herodis, & reliqua. Hic implevit ordinem, dixit regem & regionem in qua fuit, sacerdotem, & gentem ejus, & uxorem ipsius indicat: *de vice Abia*, id est, in diebus Domini. Zacharias, *memor Domini* interpretatur: cui *apparuit Angelus Domini a dextris altaris*, ostendit quod ei quia memor Domini est, demonstratur mysterium Dei. Abia, *pater Domini*, interpretatur: aptum fuit, ut in tempore officii, patris Domini cæptus esset iste, qui patrem Dominum prædicasset. Elizabeth, *Dei mei saturitas*, interpretatur: figuram Mariæ portat, quæ plena Deo fuit; *& ambo justi coram Domino*, non coram hominibus, quia olim sterilis in lege maledictum fuit: *incedentes in omnibus mandatis*, id est, totam legem servabant.

Non erat illis filius, quia Elizabeth sterilis: *& ambo perseverabant in diebus suis*. Ideo hæ duæ causæ [a] memorantur: testimonium majus fuisset virtus. *Ingressus Zacharias in templum*, idest, Christus in Mariam: populus orat idem primum rogat Zachariam populus, id est, libertatem de captivitate: *apparuit ei angelus*, non dixit, venit, quia ibi ante fuit. *Zacharias turbatus est*, id est, quia Judæi turbabuntur, adveniente Christo. *Exaudita est oratio tua*, id est, magis quam petisti: rogasti pro liberatione plebis, & donatus est tibi Præcursor. *Et multi in nativitate ejus gaudebunt*, quia post perditionem gaudebunt in vitam æternam.

Quia ipse dixit ecce agnus Dei, & reliqua: præcedit Christum, ante baptizatur, & prædicavit, ante conspectus, ante natus, & mortuus: sex causas, quia sex menses inter

a Scriptum erat, *duæ causa, memorat testimonium major fuisset &c.*

inter eos erant. *Ego sum Gabriel*, id est, *fortitudo Dei*. *Concepit Elizabeth*, non dixit de Zacharia: *cognovit uxorem suam*: quia defecit ab eis voluntas desiderii: *& occultabat se*, propter pudicitiam: ut probaret quod conceperat, si verum fuisset: *mensibus quinque*, id est, v. milia sæculi, sive quinque libri Moysis.

Auferre opprobrium meum, id est, sterilitatis opprobrium, & conceptionis in senectute: *inter homines*, quia non fuit opprobrium apud Deum. Sicut in sexto mense missus est Gabriel a Domino in civitatem: ita in sexto milliario mundi missus est Christus. Joseph, *salvator*, interpretatur, qui salvavit Ægyptum de fame: sive [a] Maria *benedicta*, id est, a carne Christi: turbata autem quia nesciebat, si præterito, an futuro quod angelus dixit: *Spiritus sanctus venit in te*: Spiritus nomen est omnis gratiæ, quando inspiratur, quomodo agnovit Maria, quod dixit Angelus, vel dum plena erat spiritu, sciebat quod Angelus locutus est ei. *Virtus altissimi obumbrabit tibi*, id est, abscondit te in Ægypto fugiendo. *Cognata tua*, ideo dicitur, quia Elizabeth de tribu Levi fuit, id est, de tribu Dei: *ecce ancilla Domini*, ut dicit, filius ancillæ tuæ.

Abiit in montem cum festinatione: quia omnis [b] voluntatem Dei implere, festinare debet. *Exultavit infans in utero matris ejus*, id est, honoravit filius filium, sicut honoravit mulier mulierem. *Exclamavit voce magna*. Aptum fuit, quia de Joanne dictum est, *vox clamantis in deserto*. *Joannes est nomen ejus*; cur non dixit Joannes erit? quia *ab angelo vocatus est antequam conciperetur*. *Et mirati sunt*, id est, convenientia inter patrem & matrem. *Benedictus Dominus noster* bonitatem Dei dum rogavit Zacharias pro liberatione plebis, illi Præcursor donatus est. *Erexit cornu salutis*, id est, Christus, quia cornu nec caro est inec ossus: sic & Christus nec ossus, nec caro est: tantum divinitas. *Puer crescebat*, id est, corpore. *Hæc descriptio prima facta est*, id est, Romanis, quia Julius primus regnavit Romanis, sed non tenuit universum mundum: & post eum regnavit Augustus: post Augustum Tiberius. In tempore Augusti & Tiberii tempus Christi completur baptismum suum: quia xv. anno de regno Augusti venerunt in uno curro ad civitatem suam Augustus & filius ejus Tiberius. Post quam adfuerunt agnum mundi, ostendit quod in regno ejus nasceretur ipse, qui regnaret in universo mundo, & pater unitatem filii sui voluntatem. Ipso

A tempore apparuit circulus æreus erga solem, ostendit quod nascitur in tempore ejus, cujus potestas & pulchritudo, & lux, & sapientia circumdedisset omnem potentiam: primam pulchritudinem lucem & sapientiam. Ipso tempore fluxit fons oleum a taberna meritoria tota die, usque ad vesperum: ostendit quod nascitur in tempore ejus, a quo fluxisset fons olei, id est, spiritalis unctio per totum Evangelium usque in finem mundi. Augustus patrem figurat, Tiberius filium. Propterea census datur, ut sciret rex numerum hominum & magnitudinem. *A Præside Syriæ*, ostendit locum de quo Christus fuit: *ut profiterent singuli in suam civitatem*, ostendit, ut nullus extra Ecclesiam censum Deo reddat. *Positus in præsepio*, id est, corpus Christi super altare: bos & asinus in præsepio Christi ostendit gentes & Judæos communicare super altare: *locus in diversorio*, id est, domus inter duos muros, duas januas habet: figuram Ecclesiæ, inter paradisum, & mundum. Exercitus militum ostendit ducem Christum sequi. *Pastores loquebatur*, aptum fuit, ut pastores loquerentur: aptum fuit, ut pastores testimonium darent de vero agno. *Transeamus in Bethleem*; ostendit nobis non aspicere retro, nec ad dextram, nec ad lævam nisi ad Christum. *Invenerunt Mariam, Joseph & infantem*, per hos tres sanatus est mundus.

Maria conservabat omnia verba hæc, id est, quod Angelus ei dixit. *Postquam consummati sunt dies octo, ut circumcideretur*: & in octava beatitudine ostendit passionem Christi dum dicitur: *beati qui persecutionem patiuntur*. Circumcisio Christi die octavo, ostendit sanguinem martyrum, usque in diem judicii: sive quia implevit legem, & non solvit. *Postquam impleti sunt dies purgationis ejus*, id est, duodecim dies de puero, de puella tringinta in Lege fuit, ut mulier non intret in Ecclesia. *Par turturum, aut duos pullos columbarum*, per sævitiam turturis ostendit esse prudentiam sicut serpentis, per columbam simplices esse: *par*, ostendit, ut totum se homo offerat Deo. *Revelationem gentium*, id est, gloriam fidei. *Ecce positus in ruinam*, id est, his qui non credunt, in resurrectionem: his qui credunt in eum: *& signum*, id est, Evangelium. *Veni separare hominem adversus matrem*, & reliqua: ut ipse ait, *quæ est mater mea?* *Beatus ille venter qui te portavit*, & reliqua, id est, ut multi bonas cogitationes cogitent: dum non sola Maria mater Christi est.

Et

[a] Erat, *Ægyptum de fame sive Maria, benedixit &c.*
[b] Supple *qui vult*, aut quid simile. Inferius graviora occurunt, quæ ex parte castigamus. Ejusmodi est illud *a Præside Syriæ*, pro *a Perside &c.* & *ut profiterent* (l. *profiterentur*) *singuli*, pro *ut prophitarent &c.* neque enim omnia referre vacat; eratque revera totus Tractatus una litura emendandus.

Et tuam ipsius animam pertranseat gladius. id est, sermo Dei, sive passio Christi. *Vixerat cum viro suo annos septem*, id est, synagoga cum eptatico: *& non discedebat de templo*, id est, quia non debet Ecclesia discedere de cælo. *Puer autem crescebat*, id est, corpore. *& confortabatur*, id est, spiritu. *Cum esset duodecim annorum*, id est, duodecim tribus quæ venerunt ad Christum: *post triduum invenerunt eum*: *pater*, id est, Ecclesia, & *mater*, id est, synagoga: *qui quærebant eum*, per tres leges: *& non invenerunt eum*, nisi per Evangelium. *Et erat illis subditus*, ostendit quod filius hominis non venit ministrari sed ministrare.

Ab anno quinto decimo Tiberii Cæsaris, primus Rex, primus Præses in nativitate Christi memorantur, id est, dum non cæperant docere; nunc autem rex quartus Tetrarcha commemoratur, dum ad prædicationem & ad baptismum venit. Rex significat Christum, & quattuor Tetrarchæ ostendunt quattuor Evangelia: duo sacerdotes, id est, duas leges: per senum numerum, factus est mundus. Primus rex de Romanis, ostendit unitatem regni Romanorum, & quartus Tetrarcha super Judæos, ostendit divisionem regni Judæorum, *Factum est verbum Domini super Joannem*, *vade & prædica baptismum*: *Vallis implebitur*, id est, Judæi & gentes: *montes & colles humiliabuntur*, id est, qui se humiliat exaltat: *& erunt prava in directa*, id est, qui fuit luxuriosus, fit castus: *& aspera in vias planas*, id est, qui superbus fit humilis. *Videbit omnis caro salutare Dei*, id est, Judæi & gentes, viri & mulieres:

Venit ad Nazareth, *in qua nutritus est*, ostendit, Ecclesiam in qua nutritus sit, homo non obliviscatur; *& surrexit legere*, hic ostendit, si id juniori revelatum fuerit, *senior taceat*, id est, Evangelista & Pentateuchum: surgit & Petrus in medio discipulorum: *stetit*, ostendit quod non reddendum, prædicandum est; *propter quod unxit me*, id est, non oleum commune, sed spiritale: *evangelizare pauperibus*, id est, ut beati pauperes spiritu, *& captivis redemptionem*, id est, Judæis de Faraone, & gentibus de diabolo: *cæcis visum*, id est, Judæis & gentibus: *dimittere confractos*, id est, Judæos, lutum fabricando, & gentes idolis supplicando: *annum Domini*, id est, quia annus quattuor tempora habet, ostendit quattuor Evangelistas: & duodecim menses, duodecim Apostolos ostendit: *& diem retributionis*, id est, diem judicii: ad litteram, *hodie impleta est Scriptura in auribus vestris*.

Multæ viduæ erant in Israel, id est, Ecclesia: Elias significat Christum: Neeman Syrus significat gentes: filia, id est, synagoga: Giezi, id est, Ecclesia: habens dæmonium, id est, idolis credendo. *Quid nobis & tibi?* id est, nobis tormenta, tibi gloriam. *Secus stagnum*, id est, secus legem: *duæ naves*, id est, duas Ecclesias: *duc in altum*, id est, Christum ascendentem in cælum: *tota die laborantes nihil cæpimus*, id est, per veterem legem nullum duximus ad vitam. *Impleverunt ambas naves*, id est, quia per Ecclesiam & synagogam convertit: *ita ut mergerentur*, id est, homo qui divitias, & paupertatem non sustinet. *Exi a me*, *Domine*, *quia peccator sum*, ostendit, id est, non exivit Dominus, quia non deserit veram humilitatem.

Noli timere, id est, non timeat peccator medicum. *Ambulabat magis sermo de illo*, id est, sanitatis & doctrinæ. Quando orabat, ostendit theoricam vitam: quando sedebat, ostendit actualem vitam. *Per tegulas*, id est, per divinitatem: *surge*, *& ambula*, ostendit resurrectionem omnium. *Exivit in monte orare*, & descendit ad turbas, ostendit theoreticam, & actualem in unum.

Quattuor beatitudines leguntur, quia quattuor virtutes cardinales continentur: [a] caudes, Latine dicitur cordis: istæ quattuor lenes, ostenduntur quattuor partes mundi. Item octo ad octo animas pertinet, quæ fuerunt in arca Noe, per quas omnes genus humanum ostendit. *Merces vestra multa est in gloria*, id est, pro prædicatione persecutione & patientia. *Secundum hæc faciebant patres eorum Prophetis*, id est, odiebant, exprobrabant & ejiciebant nomina eorum. [b] *Væ vobis divitibus*, *quia habetis consolationem vestram*, & non Deo gratias agitis, non Deo, sed divitiis vestris. *Væ vobis*, *cum benedixerint homines*, id est, inimicis vestris. *Nihil inde sperantes*, quod vos habetis date, ut in gloria recipiatis mercedem a Domino.

Nunquid potest cæcus cæcum ducere, id est, stultus stultum docere: *ambo in foveam cadent*, id est, in perditionem. *Ibat in civitatem quod dicitur Naum*, ostendit post sanatum infirmum, quod suscitavit mortuum, quia infirmitas præcedit mortem. *Filius unicus matris*, id est, Adam de terra portatur a quattuor idest, a quattuor elementis, unde homo est. Tangitur locus a Deo, id est,

[a] Fortasse Auctor quandam inter se vocum *cardinales* & *cordis* adlusionem aucupabatur. Sed est opus Oedipo hisce verborum monstris, quæ neque feceris operæ pretium, cum restitueris.

[b] Suffecimus quæ desiderabantur verba de sacro Textu, *væ vobis divitibus*. Etiam tertio ab hoc versu, ubi dicitur. *idest*, *inimicis vestris*, videtur Scripturæ locus excidisse. Denique pro eo, quod rescripsimus, *Nibil inde sperantes*, erat antea, *Nihil desperantes*. Alia dissimulamus, quæ innumera sunt.

est, lignum crucis, quia periit Adam per lignum. Homo a terra portatur, quando sola terrena cogitat, sive quando æger est, ambulare non potest; ab aqua portatur, quando luxuriare cogitat, sive quando pro nimio frigore corpus tangi non potest; ab aere portatur, quando omnia pro laude humana agit, sive quando pro ægritudine flare non potest; ab igne portatur, quando pro nimia febre, tangi non potest. Tres mortuos suscitavit Dominus, id est, filium unicum matris, & filiam principis, & Lazarum. Primum in domo, id est, in cogitatione: secundum in porta, id est, in verbo: tertium de monumento, id est, in opere. *Qui minor est in regno Dei, major est illo*, id est, Christus, quia angeli nati sunt: ut dicat, *minuisti eum paulo minus ab Angelis*: tamen Christus major est Joanne regnante cum Patre. Justificata est sapientia a filiis suis, id est, *populi & publicani, justificaverunt Deum*.

Alabastrum unguenti, id est, corpus cum fide: *stans retro*, post ascensionem Domini: *secus pedes*, id est, Apostolorum: *lacrymis rigabat*, id est, caritas interna in Deo: *capillis*, id est, superfluos cibos, & vestimentum dare: *osculabatur pedes ejus*, id est, cum omnibus pacem habere. *Unus debebat denarios quingentos*, id est, peccata gentium commissa per quinque sensus: *alius quinquaginta*, id est, peccata Judæorum. Ista mulier Maria Magdalena fuit, de qua ejecta sunt septem dæmonia. *Quis est qui peccata dimittit*, id est, potentia divina & virtus. Ista Maria figurat Ecclesiam, de qua ejecit septem vitia, quod in septem dies peccavit homo.

Vir quidam, id est, populus gentium: *temporibus multis*, id est, a principio mundi: *vestimentum non induebatur*, id est, fide: *nec manebat in domo*, id est, in Ecclesia: *sed in monumentis*, id est, consuetudo peccandi: *catenis, & compedibus*, id est, lex naturæ & litteræ: *Sedentes*, id est, in fide, post baptismum: *vestitum*, id est, in immortalitatem: *ad pedes ejus*, id est, ad Apostolos. *Dimisit illum, & dixit, redi in domum tuam*, ostendit de theorica nos venire ad actuale.

Mulier, id est, Ecclesia: *fluxum sanguinis*, id est, lex naturæ: *ab annis duodecim*, id est, duæ ætates. *Tangit fimbriam vestimenti ejus*, id est, credidit in minimum mandatum Christi. *Quis est, qui me tetigit*, id est, qui me credidit: *virtutem de me exisse*, id est, ad probatum qui fidem habuit. Petrus, & Joannes, & Jacobus, id est, fides, spes, caritas: pater, id est, Episcopus: mater, Ecclesia: castella & civitates, id est, servi, & domini. *Narraverunt ei quæ fecerant*. *Dies cœpit declinare*, id est, fieri nox. *Dimitte turbam*, Judæos. *Vos date illis manducare*, id est, prædicate gentibus. *Benedixit*, id est, Evangelium: *fregit*, id est, ad litteram. *Oportet filium hominis multa pati*, id est, mori: navigantes ex politia periculo navigii, qui tranquillitatem post vidit periculum: excessus ejus multa pati.

Sequenti die, id est, in secunda lege: *vir de turba exclamavit*, id est, Abraham: *filius unicus*, id est, omne genus: *subito clamans*, id est, irascens: *& elidit*, in adulatione proximi: *dissipat eum*, id est, in desperatione: *cum spuma*, id est, cum stultitia. *Manum super aratrum*, id est, opus super Evangelium: *retro*, id est, in mundo: vomeres, id est, caritas: quattuor boves, id est, quattuor Evangelistæ. *Designavit Dominus alios septuaginta*, discipulos, sicut Moyses elegit septuaginta presbyteros de duodecim tribus, id est, ut septuaginta linguas, quæ divisæ erant per superbiam, in unam linguam, per humilitatem adunaret. *Binos*, animales in arca, & duo discipuli ad prædicationem, caritatem: ostendit novum & vetus Testamentum: corpus & anima, vir & mulier, & duo discipuli.

Mitto vos sicut agnos inter lupos: Ego pastor, vos oves: lupi, id est, Scribæ & Pharisæi. *Dæmonia subiecta sunt nobis* id est, quod in Lege non fuit, in ore: *super serpentes*, id est, super ethnicos, quia serpens non occidit, sed venenum doctrinæ effundit: *& scorpiones*, quorum cauda & caput equale occidit: idem diabolus, qui initio & fine decipere vult. *Homo descendebat*, id est, mundus, qui anathema dicitur: *in latrones*, id est, dæmones: *dispoliaverunt illum*, id est, de bona fide: *flagellaverunt illum*, id est, peccare fecerunt eum: *semivivum, reliquerunt*, id est, vivum corpus, conscientiam & animam mortuam. *Sacerdos*, id est, Aaron: *Levita*, id est, tribus Levi cum lege sua: *Samaritanus*, id est, Christus: qui est de suburbanis Samariæ; ipse interpretatur *custos*, quia de Christo Deo, *custodiens parvulos Dominus*. *Alligavit vulnera ejus*, id est, per pœnitentiam strinxit peccata: *infundit oleo & vino*, severitate & suavitate Scripturæ, præmio & pœna: *in jumentum suum*, id est, in corpus suum; quia per passionem humanum genus perduxit *ad stabulum*, id est, ad Ecclesiam: *duos denarios*, id est, duas leges *dedit stabulario*, id est, ordo doctorum: *quodcumque super erogaveris*, id est, quodcumque feceris per diligentiam tuam de doctrina hominum: *ego revertens*, id est, ad judicium, *reddam tibi*.

Martha, id est, Ecclesia actualis. *Maria*, id

id est, Ecclesia theorica, quæ verba Christi semper audit. Martha dixit, ut soror sua se adjuvasset, quia opus est activæ vitæ, ut ea contemplativa debeat adjuvari. *Amice*, id est, doctor: *media nocte*, id est, inopportunitate: *tres panes*, ostendit fidem Trinitatis. *Amicus meus*, id est, alius pœnitentiam agens: *de via*, id est, de mundo: *non habeo quod ponam ante eum*, id est, non scio docere eum: *ostium clausum*, id est, ostium cæli, quod non aperit, nisi caritas: *pueri mei mecum sunt*, id est, virtutes cælestes. *Quod deforis est, & intus*, id est, fecit corpus, ipse fecit animam. *Date eleemosynam, & omnia munda sunt*: & si non dederitis immunda sunt omnia, quæ habetis.

Noli timere pusillus grex: id sunt Judæi, [a] quia crediderunt, quod maledictus fuit in lege, qui pauper fiebat. *Lumbi vestri præcincti*: ostendit castitatem: *Lucernæ ardentes*, id est opera bona: *ut cum venerit*, id est, in dolore: *& pulsaverit* id est, anima per mortem: *& confestim aperiant*, id est, semper paratum esse: *transiens ministrabit illis*, id est, post judicium vitam æternam. *Ignem veni mittere in terram*, id est, caritatem. Et illi Galilæi decem & octo significant, super quos ceciderit turris, id est, Spiritus sanctus, quia Siloe [b] *missus*, dicitur. *Dimitte eam & hoc anno*, id est, Evangelium: *fodiam circa illam*, id est, prædicem: *cophinus stercoris*, peccata confiteri: *in futuro*, id est, in diem judicii. *Mulier*, id est, humanum genus: *spiritu infirmitatis*, id est, fide & opere: *annos decem & octo*, id est, duæ leges, sive qui non impleverunt decem verba legis, & non crediderunt in resurrectionem, quia octavo die fit: per tres senos, ostendit, quod infirma fuit ante legem, sub lege, sub gratia. *Inclinata ad terram*, id est, terrena desideria: *sursum respicere*, id est, quia cælestia per pœnitentiam non requirebat: *vocavit ad se*, id est, per confessionem: *& imposuit illi manum*, id est, bona exempla: *curata est*, spes sanitatis: *prima sabbati*, id est, in futuram requiem. *Dicite vulpi illi*, id est, Herodes, quia diabolus animal est, interne habitat, vineam exterminat: ita Herodes diabolus exterminat vineam, ut dicitur, *vineam de Ægypto transtulisti*.

Homo hydropicus, id est, humanum genus, fornicator: *apprehensum sanavit*, ostendit, quod tum impetus fornicationis sanatur. *Homo*, id est, Deus Pater: *cœna magna*, id est, Evangelium: *vocavit multos*, id est, Judæos: *misit servum suum*, id est, Christum in carnem: *parata sunt omnia*, id est, quod de Christo propheta sunt. *Villam emi*, id est, pro avaritia ad Christum non veni: *juga boum* id est, superbia: aliter juga boum, quinque sensus, vel quinque libri Moysi: *mulierem duxi*, id est, luxuriam. *Pauperes & debiles*, id sunt, qui cognoscunt peccata sua: *ite in vias*, id est, ad gentes: *compellite intrare*, id est, per confessionem. *Turrem ædificare*, id est, Christum sequi: *sumptus*, id est, abrenuntiare mundo. *Quis rex*, id est, Apostolos: *committere bellum*, id est, compensationem operum: *adversus alium regem*, id est, adversus Christum: *cum decem millibus*, id est, cum operibus, quæ sentit homo: *cum viginti millibus*, id est, cum operibus, quæ sunt in occulto, & in palam: *legationem mittit*, id est, miserendo, eleemosynam dando: *rogat, quæ ad pacem sunt*, ut est, *non intres in judicio cum servo tuo, Domine*. *In terra*, id est, in divitias: *in sterquilinium*, id est, in paupertatem. *Mulier quædam*, id est, divitias: *lucerna accensa*, id est, Evangelium: *dragma inventa in domo*, id est, peccator in Ecclesia conversus.

Homo quidam, id est, Deus Pater. *Duos filios*, Judæos & gentes, quia Judæis prius data est lex: *da mihi portionem*, id est, vitam præsentem: *divisit substantiam*, id est, dedit libertatem arbitrii utroque populo. *Peregre profectus est*, id est, a Deo: *vivendo luxuriose*, id est, idolis adorando: *fame valida*, id est, de verbo Dei: *uni civium*, id est, Philosopho: *in villa sua*, id est, in mundo: *pascere porcos*, id est, ut more porcorum vixit: *& de siliquis*, id est, implere ventrem, & non impinguescere: *porci*, id est, stulti. *Mercenarii patris mei*, id est, qui viliores sunt servi Dei: *panibus saturantur*, id est, doctrina. *Peccavi in cælo*, ipsi dicunt hoc, qui diabolum patrem habent, qui peccavit in cælo. *Misericordia motus*, id est, venit in carne: *ad servos suos*, id est, ad Apostolos: *stola prima*, fides, quam Adam perdidit: *annulum*, id est, crux in fronte: *calciamenta*, id est, Evangelium: *vitulum saginatum*, id est, Christus ex duabus legibus. *Mortuus erat*, id est, Adam: *revixit*, id est, per baptismum: *perierat*, id est, in desperatione: *inventus est*, id est, in spe. *Filius senior*, id est, Judæi: *in agro*, id est, immundo desiderio: *simphonia & chorus*, id est, Prophetia & Evangelium: *duo servi*, id est, Isaias, &c.

Lazarus mendicus: nomen pauperis dicit, & divitis non; homines bonos scriptos in cælo, & malos non. *Vulneribus plenus*, id est,

[a] Expunximus heic verbum *dixerunt*, quod sensum turbabat.

[b] Pro *Siloe*, quod loci nomen est, in quo turris cecidit, scriptum erat antea *sylva*, nullo sensu.

est, peccatis; dives Judæos significat: pauper gentes: canes doctores, qui per linguam vulnera sanant. *In sinu Abrahæ*, in est, in requie: *sepultus in inferno*, id est, in littera: *elevans oculos suos*, quia Judæi oculi fuerunt, id est, boni vivendo usque ad Christum: *vidit Abraham*: sic erit post judicium de inferno, videbunt regnum Dei, ut majorem pœnam habeant, a majore gaudio. *Extremum digiti sui in aqua*, id est, qui modicas eleemosynas dant: *crucior in hac flamma*, id est, propria pœna: *cahos magnum*, id est, confusio omnium rerum, sive vetus lex. *Recepisti bona in vita tua*, id est, bonum fecisti, recepisti: *Lazarus mala*, id est, quia vindictam de malis suis in vita sua non recepit. *Quinque fratres*, id est, quinque libri Moysi, observabant signum: *ex mortuis resurrexerit*, id factum est, Christo resurgente: alii ex Judæis crediderunt. *Si lapis molaris*, id est, si gentiles [a] ut equus molens non videt, cui servit, sic Philosophus docet Philosophiam, quæ illi non prodest, sed sanctæ Ecclesiæ: *auge nobis fidem*, id est, dum auges mandatum.

Huic arbori moro, id est, Evangelio, quod rubicundam Christi crucem nuntiat: sicut moro rubicundus est: *eradicare*, id est, e populo Judaico: *& transplantare*, in populo gentili, id est, Arbor moro: fructus ejus primus albus, postea rubicundus, deinde niger: ita diabolus, dum Angelus albus fuit, niger in occasione Adæ, rubeus in homicidio Cain & Abel. *Duo molentes*, ostendit duas Ecclesias, vel duo Testamenta: judex & vidua de semiplenis, & patientiam habebit in illis, sed non semper tacebunt. *Duo ascenderunt*, unus magnificabat sanctitatem suam & perdiderat eam: alter magnificabat peccata sua, & perierunt: *jejuno bis in sabbatho*, id est, absque cibo & muliere. *Quid faciam, ut vitam æternam habeam*, id est, ut supra dictum, *talium est regnum Dei*: & ita Nicodemus similiter cogitabat, *quomodo potest homo iterum renasci*. *Non occides* & reliqua: quare hæc dixit, quia in ipso corruit. *Cum adpropinquaret Hierico*, id est, cum venit ad incarnationem.

Vir nomine Zachæus, id est, Judæus fuit, & Judæos significat; interpretatur, *justificatus*, sicut Judæi se justificant: *propter turbam*, id est, divitiarum & vitiorum: *in arbore*, id est, crucis: *dimidium bonorum*, id est, substantiæ meæ: *do pauperibus*, id est, *frange esurienti panem tuum*: *& si quid fraudavi, reddam quadruplum*: hoc in lege

A de animabus dictum, & in Evangelio de omni creatura dicitur. *Homo nobilis*, id est, Christus, *abiit in regionem longinquam*, id est, in cælum: *accipere regnum sibi*, id est, regnum cæleste: *& reverti ad judicium*. Decem servi, id est, omne genus humanum: decem mna, decem verba legis: cives ejus, id est, Judæi.

Miserunt legationem, id est, occisionem Apostolorum: primus servus, & secundus ordo Apostolorum. Mna uniuscujusque servi, B id est, Scriptura: & similes sui, utrumque invenit. *Lapides clamabunt*, id sunt gentes: Judæi tacuerunt: *flevit super eam*, ostendit nos flere peccata nostra: *circumdabunt te*, id est, Romani circumdederunt eam: *undique*, id est, intus, & foras [b]: *ad terram*, id est, in infernum: *filius* id est, virtutes: quod faciebat in die, in nocte ruebat. *Ingressus in templum*, id est, quia die dominico intravit in templum. *Quærebant eum perdere*, ostendit novem servos, qui C non negati sunt in ministeriis suis: *homo quidam*, id est, Deus Pater: *plantavit vineam*, id est, Judæos: coloni, id sunt, legislatores: *ipse peregre fuit*, id est, omnes dimisit in libertate arbitrii sui: primum servum, id est, Isaiam; secundum, id est, Jeremiam: tertium, id est, Daniel: *extra vineam*, id est, extra Jerusalem. *Quid faciet dominus vineæ*: *venit & perdidit*, id est, malus mala. *Conquassabitur*, id est, cruce conteret voluntates ejus: *comminuet illum*: id est, in vindicta crucis. *Gens in* D *gentem*, id est, gens in Romanos: *regnum in regno*, id est, alii adversus Romanos: *terrores*, id est, quadrigæ in aere audiebantur: *signa erunt*, ut fuit supra Jerusalem stella cum gladio igneo: *contingunt in testimonio*, id est, de Judæis ad Gentes. *Ego do vobis os & sapientiam*, in Moyse dicitur, *Ostendit tibi Deus sapientiam*.

Capillus de capite non peribit, id est, mortalitate. *Jerusalem calcabitur*, id est, idola adorabuntur in ea: *donec impleantur tempo-* E *ra gentium*, id est, Judæos conversos in finem mundi. *Signa in sole*, id est, litteram: *sonus maris*, id est, factum est mare Sodomiticum, pisces suos in terra jaciet. *Venientem in nubibus cæli*, id est, in Prophetis & Apostolis. *Ficulnea & arbores*, id est, synagoga & homines. *In die docens in templum*, id est, laboravit cum Judæis; *in no-* F *cte, in monte Oliveti*, id est, requiescebat cum gentibus.

Homo amphoram aquæ portans, id est, Moyses & Joannes Baptista: *domus cœnaculi*, id est, Ecclesia: *stratum*, id est, fidem Tri-

[a] Neque hoc libuit explere, quod vacat in originali spatium.

[b] Legebatur *alterum*, uno verbo pro *ad terram*: sed nec subsequens isocolum mendo caret. In fine sectionis ubi dicitur, *Ego do vobis os, & sapientiam*, erat *Ergo do vobis eos &c.* Ejusmodi alia tertio quoque versu occurrebant, quæ referre piget.

Trinitatis: *donec impleatur regnum Dei*, id A est, ministerium magnum: duo calices unum cum aqua, alterum cum vino, id est, cum mixtico aquæ & vini in calice: vinum una aqua ostendit passionem per baptismum. *Nunquid aliquid defecit vobis*, quando fiebat cum illis in carnem, id est, *præcipiebat illis non habere curam sæculi*: dum autem ab illis se separat, habere unicam fidem: *emat gladium*, id est, legem: *duo gladii*, id sunt, duæ leges.

Filius hominis sedens a dextris virtutis: B ut *Dixit Dominus Domino meo*; & reliqua. *In veste alba remisit eum ad Pilatum*, id est, in fide Trinitatis: venit ad gentes, ad plebem Israel. *Facti sunt amici*, id est, uterque populus ad fidem Christi. Herodes significat populum gentium: Pilatus Judæos. Leviathan [a] densi seduna, *Barabbas* filius diaboli dicitur. *Flete super vos*, id est, super gentem vestram: *tunc incipient dicere*, id est, plebs Israel: *dicite montibus*, id est, Patriarchis: *collibus*, id est, Prophetis. *Dimitte* C *illis*, id est, bibant sanguinem quem effuderint, ut fiant vasa misericordiæ, quæ sunt vasa iræ. *Nesciunt quid faciunt*, & si scirent, Dominum majestatis nunquam crucifixissent: quia per ignorantiam fecerunt. *Hodie mecum eris in paradiso*, id est, qui sequitur Christum, tenebras non habet, sed lumen vitæ.

Joseph, id est, populus Israel: *aromata, & unguenta*, id est, fides, spes, caritas: *una sabbati*, id est, Evangelium, quod lucescit per noctem veteris Testamenti. D Mulieres primæ resurrectionem viderunt: aptum fuit, ut per ipsas prius salus cucurrisset, per quas prius accurrebat mors. *Et ecce duo viri steterunt*, in Matthæo unus Angelus, in Marco adolescens, in Joanne duo Angeli, in Luca duo viri dicuntur, id est, multa itinera mulierum, & diversæ sunt visiones: vel in unum, iterum & una visio & dissimiles sunt narrationes Evangelistarum.

Linteamina sola posita, ostendunt quod non indigent corpora vestimento post resurrectio- E nem: *secum mirans*, id est, quod derelinquantur vestimenta. *Duo ex illis ibant*, ostendit gentes, quia sic ostensus est illis, qui foris erant, sicut his qui intus erant: *castellum*, id est, mundum. *Jerusalem*, id est, cælestis: *stadium*, id est, octava pars de milliario: *stadia lx.* ostendit numerum dierum, in quibus factus est mundus. Nomen castelli Emaus. *Et ipse finxit se longius ire*: id est, ad gentes: *& cognoverunt in fractione panis*, & non cognoverunt eum, F cum prædicationem audirent. *Evanuit ab oculis eorum*: ostendit, quod non possumus tardare in theorica: *& longius fuit ab eis*, quando non cognoverunt, id est, quia longius possumus manere in actuali vita: *cum aperiret nobis Scripturas*. *Pax vobis*: nunc eos congregat in unam pacem. Quare non uno loco surrexit, & ascendit? quia honor descendit Jerusalem ad gentes. Dominus hic implevit, quod ipse dixit, *orate pro persequentibus*: dimisit.

Explicit Lucas.

INCIPIT EXPOSITIO
IN EVANGELIUM
SECUNDUM JOANNEM.

IN *principio erat verbum*, id est, quia omnia in ipso inchoantur & finiuntur. Verbum Patris filius apud Deum: quia filius apud patrem semper est. *Deus erat verbum*, id est, Deus erat filius: *hoc erat in principio apud Deum*: *omnia per ipsum facta sunt*, *& sine ipso factum est nihil*: hæc idola: *quod est*, *in eo vita erat*, hoc est, quia illi omnia antequam fiant, vivunt: *vita erat lux hominum*, lux & vita Christus est: *in tenebris lucet*, id est, in populo Judæorum per Legem & Prophetas: Judæi eum non cognoverunt: *erat lux vera*, *quæ illuminat omnem hominem*, & reliqua: lux vera illuminat nascendo, nutriendo, vivendo, & per gratiam baptismi Spiritus sancti, inluminat scientiam: *in mundo venit*, *mundum non cognovit*, id est, populus Judæorum: pars aliena, pars aliqua cognovit eum: *in sua venit*: in sua gente secundum carnem: *sui eum non receperunt*: *quique eum receperunt*, *dedit potestatem filios Dei fieri*: per fidem ex eo nati sunt per renovationem baptismi, & gratiam Spiritus sancti. *Verbum caro factum est*, *& habitavit in nobis* id est, per adsumptionem carnis: *vidimus gloriam ejus*, id est, per transfigurationem, & resurrectionem illius.

Post me venit, ostendit, secundum carnem nativitatem: *ante me factus est*: id est, per ipsum facta sunt omnia; *& quia prior me erat*, & de plenitudine ejus nos omnes accepimus: nascendo, nutriendo, vivendo, gratiam pro gratia, veteris Testamenti gratia novi Testamenti. Item per fidem & caritatem: per litteram legis, vel prophetiam:

[a] Nescio quid de Barabbæ *seditione* videtur Auctor innuere; sed quoniam non est in promtu locum restituere, ex aliquot hujusmodi quæ intacta reliquimus, de innumeris aliis mendis, quæ castigavimus, argumentum capies.

tres modi per gratiam baptiſmi gratiam æternam. *Filius qui eſt in ſinu Patris*, id eſt, in corde, vel in ſecreto: *confeſſus eſt Joannes*, non eſſe Chriſtum: *non negavit*, ſe Præcurſorem eſſe Chriſti. Aliter oſtendit novum Teſtamentum: *& ego neſciebam eum*, oſtendit Joannes non ſcire per baptiſmum Chriſti redemptum eſſe mundum, nam ſciebat eum Filium Dei eſſe, & natum in carne.

Rabi ubi habitas? id eſt, in qua doctrina commoveris, ſive doces? *venite*, diſcite doctrinam meam, quia omnes vult venire ad ſe; *apud eum manſerunt die illo*, oſtendunt novum Teſtamentum, ſive vitam præſentem: *hora decima* ſignificat veſpere mundi: *in craſtinum voluit exire in Galilæam*, id eſt, poſt reſurrectionem ſuam ad gentes: ſub fico, id eſt, ſub legis littera, vel ſynagoga: *cælos apertos*, id eſt, generi humano: *Angelos aſcendentes, & deſcendentes*, id eſt, in miniſterium Chriſti. *Die tertio nuptiæ factæ ſunt*, id eſt, tertia lex: nuptiæ copulatio Eccleſiæ cum Chriſto intelligitur: Maria Jeſu in nuptiis, oſtendit ſynagogam: Jeſus & diſcipuli ejus, figura Eccleſiæ; *deficiente vino*, id eſt, defectio litteræ legis. *Nondum venit hora mea*, id eſt, nondum venit tempus paſſionis Chriſti: *ſex hidriæ* ſex ætates, *in vinum*, Chriſtus: *Architriclinus* Joannem oſtendit, quod ante bibit Joannes paſſionem, quam Chriſtus: *aqua vinum factum*, oſtendit renationem & vetus Teſtamentum in novum. Aliter per aquam baptiſmum Joannis, per vinum paſſio Chriſti, item per vinum ſanguis Chriſti, ut ipſe ait, *ſanguis ejus verus potus eſt*. *Bonum vinum ſervare*, oſtendit myſterium: myſteria veteris Teſtamenti. Per oves vendentes, doctores oſtendit, qui dona ſacra vendunt; per oves homines ſimpliciter oſtendit. *Flagellum de reſticulis*, id eſt, vindicta pro variis peccatis, unde ejiciuntur de Eccleſia. *Jeſus non credebat ſe ipſum illis*, id eſt, pro parte carnis. *Nicodemus nocte venit ad illum*, per noctem oſtendit litteram legis, ſive ignorantiam cordis, ut inluſtraretur a lumine ſcientiæ Dei. *Scimus, quod a Deo veniſti*, oſtendit eos, qui receperunt Chriſtum per fidem: *caro naſcitur ex carne, & ſanguine*, ut vivat corporaliter in mundo, iterum renaſcitur anima ineffabiliter ex Spiritu ſancto, ut vivat in æternum.

Spiritus ubi vult ſpirat, id eſt, quem vult inluminat, ſicut dicit Apoſtolus, *qui enim adhæret Chriſto, unus ſpiritus eſt*. *Vocem ejus audis*, oſtendunt inluminationem auris cordis unde Propheta ait, *audiam quid* A *loquatur in me Dominus, Deus*. *Quod ſcimus, loquimur, quod vidimus teſtamur*, quod dicimus, ſcimus, oſtendit per modos locutionis, ſive tota Trinitas, vel Chriſtus cum Apoſtolis & Prophetis: *teſtamur*, id eſt, teſtimonium damus: *teſtimonium noſtrum non accipitis*, id eſt, prædicationem noſtram non creditis: Chriſtus de cælo deſcendit adſumendo carnem.

Nemo aſcendit ad cælum, niſi Chriſtus; *cum arbore*, id eſt, Eccleſia; *ſicut exaltatus* B *ſerpens in deſerto*, & Chriſtus exaltatus eſt in ligno [a] crucis: ſicut illi percuſſi a ſerpentibus, per viſum ſerpentis ærei liberabantur: ita & homo percuſſus a diabolo; qui credit paſſionem Chriſti, liberabitur. *Venit in terram Judæam*, in terram confeſſionis: *in Enon*, id eſt, nomen loci, ubi immolaverunt filios & filias ſuas dæmoniis, unde accepit nomen Gehenna: *juxta Salim*, quæ interpretatur *pacis*, quam vocaverunt Jebus, unde acceperunt nomen Jebuſei; *nondum enim erat Joannes* C *in carcere*, oſtendit, quia nondum erat conſummatio legis litteræ. *Illum oportet creſcere, me autem minui*: qui putabatur eſſe Propheta, inventus eſt Propheta. *Quod vidi & audivi*, ſecundum divinitatem, hoc teſtificatur: ſecundum divinitatem teſtimonium ejus nemo accepit. Hic totum pro parte ponitur; item credite, quia Deus verax eſt.

Oportebat eum tranſire per Samariam, oſtendit, ſicut prædicavit Judæis, prædicaret & gentibus: *prædium*, id eſt, agrum: fons D ad fluendum, puteus ad potandum *Fatigatus Jeſus ex itinere*, oſtendit veniendum per incarnationem ſuper hiſtoriam legis litteræ: per horam ſextam fides Samaritanorum intelligitur, qui erant ferventes: *mulier*, id eſt, ſynagoga: *haurire aquam*, diſcere hiſtoriam legis litteræ: *petit Jeſus bibere*, id eſt, petere fidem mulieris: puteus altus, id eſt, altitudo myſterii legis: fons aquæ ſalientis ad vitam æternam, id eſt, prædicatio Evangelii ebulliente ex ore Apoſtolorum, ſive credentium. *Quinque viros*, oſtendit E quinque libros Moyſi: *& nunc quem habes, non eſt tuus*, oſtendit librum Joſue. *Reliquit hydriam ſuam*, id eſt, priſtinam converſationem: *abiit in civitatem*: oſtendit primitivam Eccleſiam quaſi ad gentes, ſive ad populum. *Levate oculos veſtros*, id eſt, oculos fidei: *albas meſſes*, id eſt, corda fidelium: *qui ſeminaverunt*, id eſt, Prophetas: *qui metunt*, ſunt Apoſtoli. *Manſit apud eos duos dies*, id eſt, poſt duo Teſtamenta tradita Judæis: *abiit in Galilæam*, id eſt, ad gentes. Hic aliter, qui mortui ſunt corporaliter, in futuro audiunt vocem ejus, & reſuſci-

[a] Pro *ligno* erat *Libano*. Mox alterum *ita* redundabat ante verba *per viſum*: tum *liberabantur* erat pro *liberabuntur*, nullo aut contrario ſenſu. Superius alia multa caſtigantur.

resuscitantur. Sicut habet in se vitam: ita & filius: quod dicitur, *dedit filio*, hoc est, pro parte carnis. *Qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ*, hoc est, qui seipsum judicat, resurgit: & aliter, qui mortui sunt in peccatis, per conversionem fidei vivunt ad vitam: *ipsi resurgunt ad judicium*, qui hic male egerunt. Quod dicit, *non facio a me quicquam*, ostendit pro parte corporis: *sicut audio, & judico*: judicium meum justum est: *non quæro voluntatem meam, sed qui misit me Patris*, hic voluntatem suam posuit, pro membris.

Si testimonium perhibeo de me, testimonium meum non est verum; sicut ait Salomon, *laudet te alienus, non os tuum*. *Neque vocem ejus audiunt unquam*, ostendit infideles, qui prædicationem ejus non receperunt. *Ascendit in montem cum discipulis suis*, id est, ad altiorem vitam ascendere tentans: Philippum, id est, ad probandum non ad perdendum. *Quinque panes*, quinque libri Moysi; per ordeaceum, intelligitur asperitas legis litteræ: *fœnum multum*, perfectionem populi ostendit: *nequid pereat de reliquis*, id est, nolite mittere doctrinam ubi non ædificat. *Ascendit solus in montem*, id est, ad Patrem; *descenderunt discipuli ad mare*, hoc est ad gentes: *ascenderunt in navem*, id est, in Ecclesiam. *Tenebræ factæ sunt*, id est, vesperascente mundo, aut impetum persecutionis post ascensionem Christi: *remigantes*, id est, confugientes ad Christum.

Jesum ambulantem super mare, id est, calcantem vitia mundi: *turbas ascendentes in navem quærentes Jesum*, ostendit, ut omnes cum proprio labore requirant Christum. Manu dicitur apud Hebræos, unde accepit nomen manna; apud Latinos hoc est panis vivus, sive Corpus Christi transfiguratum mysterio. Tribus modis suscitatur homo, id est, de infidelitate ad fidem, de peccato ad pœnitentiam, in novissima die corporaliter, in resurrectionem. *Ego vivo propter Patrem*, ostendunt secundum divinitatem; *scenopeia*, id est, fictio tabernaculorum. *Vos ascendistis ad diem festum, ego non ascendo*: vos quibus mundus delectatur, ego non ascendam, quia non sum de mundo. Die festo mediante, *Ascendit Jesus Jerosolymam*, maxime incendente zelo Judæorum: *mea doctrina non est mea*; & si mea, quomodo non mea? mea est, quæ ex ore meo eis procedit: non est mea, quia *quæ a Patre audivi, hæc loquor vobis*. Aliter secundum carnem mea est, sed secundum divinitatem non est mea. *Unum opus feci, & omnes miramini totum hominem sanum feci in sabbatho*, hoc est, totum genus humanum in novo Testamento. *Nolite judicare secundum faciem*, id est, personam hominis

A nolite accipere. *Nescitis unde sim*, id est, secundum carnem.

Adhuc modicum vobiscum sum, ostendit usque in passionem: *quæretis me & non invenietis*, id est, corporaliter: *& ubi ego sum, vos non potestis venire*, id est, per incredulitatem nisi per fidem. *In novissimo autem die festivitatis*, id est, peracta festivitate Judæorum; *qui sitit veniat, & bibat*, id est, qui sitit verbum Dei veniat, & bibat doctrinam Evangelii: *flumina de ventre*, id est, doctrina de corde: *fluent aquæ vivæ*, id est, prædicatio Evangelii, quæ donat perpetuam vitam: *quia Jesus nondum erat honorificatus*, ostendit honorificationem passionis & resurrectionis: *reversi sunt unusquisque in domum suam*, id est, in malitiam suam.

Mulier in adulterio deprehensa, ostendit synagogam, quæ adulteravit legem Moysi, secuta * eam traditionum paternarum, sive Ecclesiam ex gentibus, quæ relinquens Deum, fornicata est cum dæmonibus: *qui adducunt eam in medio*, ostendit Judæos, qui accusatores sunt Ecclesiæ Christi. *Moyses mandavit lapidare: tu quid dicis?* tentantes eum pro duabus causis, si dixisset lapidare, dixissent illi, non facit ille, quod docet, remittite ad nos: si dixisset non lapidari, dixissent contradictor legis est. *Jesus inclinans se deorsum*, id est, de sedibus paternis in mundum ad redimenda peccata generis humani: *digito scribebat in terra*, ostendit peccata eorum: *erexit se*, ut erigeret eos, qui incedebant in peccatis: *iterum inclinans se, scribebat in terra*, ostendit remissa peccata mulieris: *remansit solus Jesus cum muliere in domo*, id est, cum Ecclesia, in mundo. *Qui sequitur me non ambulat in tenebris*, ostendit non tantum gressus pedum, sed affectum cordis; non in tenebris id est, ignorantiæ, neque in tenebris peccatorum; *sed habebit lumen vitæ*, id est lumen scientiæ, & lumen perpetuum. *Multa habeo de vobis loqui, & judicare*, ostendit, quia si credideritis, multa vos docebo, & si non credideritis, multa loqui ad excusationem vestram.

Ille ab initio homicida erat: quia semetipsum interfecit superbiendo; aliter primum hominem, quem Deus immortalem condidit, & ipsum fecit mortalem, & per ejus suggestionem occisus est Abel. *Quis ex vobis arguet me de peccato? Qui ex Deo est, Dei verba audit*, id est, qui intelligit & facit: *Samaritanus es, & dæmonium habes*, hic quod non fuit, nec habere: & quod erat, tacendo consensit. *Ego gloriam meam non quæro, est qui quærit, & judicet*: Deus Pater: non quæro sicut simulatores faciunt, & injuste judicant. *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum: vidit, & gavi-*

* Ed. est.

gavisus est, id est, vidit fidem in spiritu, & vidit illum in persona angelorum: *tres vidit*, *quasi unum salutavit*, ubi dixit, *Divertite domini mei ad domum servi vestri, si inveni gratiam in oculis tuis*. *Amen, amen dico vobis*, est amen geminatus intellectus, vere, sive, fideliter: adnuntians novum & vetus Testamentum: *ante Abraham ego sum*: de divinitate locus est. *Tulerunt lapides, ut jacerent in eum*, id est, lapidea corda habentes: *abscondit Jesus*, ostendit se absconsum a cordibus eorum. *Et exivit de templo*, id est, de populo Judæorum. *Jesus transiit per medium eorum*, id est, abiit ad gentes.

Vidit hominem cæcum a nativitate, cæcus humanum genus significat. *Neque hic peccavit neque parentes ejus*, ut intelligas hoc quod dixit neque peccavit: Adam primus creatus, ad videndum malum, clausos, habuit oculos, cum transgressus fuit mandatum Dei: apertos oculos tenuit ad malum, & clausit ad bonum. Quid igitur parentes nisi genus humanum, & instigatores vitiorum, aut ipsa vitia significantur? *M· oportet, operari*, id est, prædicare: *donec dies est*, id est, dum sum in mundo: *veniet nox*, id est, persecutio Apostolorum, sive persecutio antichristi: *nox quando nemo potest operari*, id est, post uniuscujusque exitum. *Expuit in terram*, id est, incarnationem Christi. *Lutum fecit, linivit oculos meos*: ostendit sicut primum hominem de limo terræ formavit: ita per eumdem genus luti reformavit genus humanum. *Vade & lava ad natatoria Siloe*, demonstrans baptismum: per parentes intelligitur diabolus seu vitia: *qui dixerunt ætatem habet, ipse pro se loquatur*, qui noluit hominem confiteri Christum: *hunc nescimus unde sit*, ostendit quia nesciebant ejus divinitatem. *In judicium ego veni in hunc mundum*, ostendit, qui audit verbum, & recepit judicium, accepit ad condemnandum: *ut qui non vident, videant*, ostendit gentes, quæ legem non acceperunt: *& qui vident cæci fiant*, id est, Judæi: qui videbant per legem cæci facti sunt, quia non crediderunt in Christum.

Qui non intrat per januam, ostendit Episcopos qui per præmia intrant, non per vocationem Dei, sive populi: pastores sunt ovium, qui pro lucro animarum, non pro ambitione sæculi sunt: *huic ostiarius aperit*: primus ostiarius Joannes Præcursor Christi: a « scripturæ scriptura divina: *vocat nominatim*, id est, *novit Dominus qui sunt ejus*: *producit illas*, in doctrinam, sive in regnum: *ante illas vadit*, id est, exemplum quod docuit prius fecit: præcedit illos in

A regna cælorum; sive & omnes doctores boni præcedunt exemplis. *Vocem meam audiunt*, id est, doctrinam: *alienum non sequuntur*, id est, fidem & doctrinam hæreticorum. *Quotquot venerunt fures fuerunt, & latrones*, id est, pseudoprophetæ, qui fuerunt, & erunt tempore antichristi. *Per me si quis intraverit, salvabitur*, hoc est, qui per doctrinam Christi salvabitur, *ingredietur*, per pœnitentiam in Ecclesiam: *& egreditur*, de præsenti sæculo ad regnum Dei. Aliter, egre- B dere contra hæreticos expugnandos. *Fur non venit, nisi ut occidat & perdat*; isti sunt ordines sacerdotum, qui pro gratia turpi lucri, non pro lucro animarum ingrediuntur. *Ego veni, ut vitam habeatis*, id est, doctrinam meam: *& abundantius habeatis*, id est, vitam æternam: *mercenarius*, est qui pro lucro terreno docet: *vidit lupum, & fugit*, id est, diabolum, vel hæreticum. *Alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili*, gentes ostendit: *fit unus pastor*, id est, Ec- C clesia, & Christus: hic lapis angularis inter medium parietem, qui fit utraque unum.

Potestatem habeo ponendi animam meam, & iterum sumendi eam: ostendit pro parte carnis. *Pater quod dedit mihi majus est omnibus*, ostendit Christum, vel Spiritum Dei majorem esse omnibus operibus sæculi. *Ego dixi dii estis*, tribus modis dicitur, id est, essentialiter, qui semper est, id est, Deus: nuncupative, dii estis: false deos dicit dæ- D mones, sive idola. *Abiit trans Jordanem*, id est, ad gentes, *ubi Joannes primum baptizans, & mansit ibi*, ostendit Ecclesiam. Lazarus figurat Judæos quia Judæi imfirmi erant a fide Christi: Martha & Maria doctrinam bonorum Judæorum ostendit. *Hæc infirmitas non est ad mortem*, ostendit, quia qui mortui sunt hominibus, Deo vivent: *mansit ibi duos dies*, id est, duo Testamenta. *Eamus iterum in Judæam*, reversam fidem in Judæos per Eliam & Enoch in finem mundi: *duo-* E *decim horæ sunt diei*, dies Christus est: duodecim oræ, duodecim Apostoli; *si quis ambulaverit in die non offendit*; in die, id est, in doctrina Christi, aut Apostolorum, non offendit in peccato: *quia lucem hujus mundi videt*, id est, Christum per scientiam videt. *Si quis ambulaverit in nocte, offendit*, per noctem intelliguntur tenebræ peccatorum, sive ignorantia cordis. *Non eram ibi*, ostendit præsentiam carnis: sciebat mortuum esse, id est, quia omnia novit. I. in domo archisynagogi, II. filium viduæ in portam F civitatis, III. Lazarum de monumento: in domo, id est, in corde: in porta, id est, in ore: in monumento, id est, opere: per eadem

a Forrasse *secundus*, nempe *ostiarius*, pro *scriptura* legendum est. Pro *vocat nominatim*, erat nullo sensu *vocati nominati*; quæ nos obiter, occasione accepta, monemus, sexcenta enim alia ejusmodi taciti castigamus.

eadem moritur homo, & per easdem resuscitabitur. *Martha, ut audivit, quia Jesus venit obviavit ei*: Hic Martha significat Ecclesiam, quæ obviavit Christo per fidem: *Maria domi sedebat*, contemplationis vitam ostendit. *Qui credit in me, & mortuus fuerit, vivet*: sive corporaliter, sive in peccatis per pœnitentiam: *omnis qui vivit, & credit in me*, qui hic in bonis operibus vivit in Christo: *non morietur in æternum*. *Lachrimatus est Jesus*, ostendit sicut verus Deus, & verus homo exemplum compassionis; *ligatis manibus & pedibus*, ostendit vincula peccatorum: *faciem sudario ligatus*, id est, velamen super corda Judæorum: *solvite illum*, id est, per prædicationem fidei. Judæi quanto majora signa videbat, tanto magis obcæcabantur. *Tollent locum & gentem*, locum Jerosolymam possident Romani & gentes, quæ dispersæ sunt per regiones. Princeps causas dixit, *expedit unum hominem mori, quam tota gens pereat*, quia ministerium Dei habebat præ manibus & spiritum Dei, hoc locutus est: *ut filios Dei, qui divisi erant, congregaret in unum*, in toto mundo.

Martha ministrabat, ostendit activam vitam. *Lazarus discumbens cum Jesu*, significat Ecclesiam: *Maria accepit libram unguenti*: ita & totus mundus quod intelligitur, corda fidelium. Per unguentum odorem confessionis; Maria Ecclesiam significat: *unxit pedes Jesus*, id est, per confessionem pœnitentiæ: *domus repleta est ex odore unguenti*: ita & totus mundus repletus est de passione & resurrectione Christi. *Ut audivit turba, quod Jessus venisset, acceperunt ramos palmarum, obviam Jesus exierunt*, ostendit, quia tres secundum adventum post resurrectionem rapiuntur in aera cum Domino. *Invenit asinum*, per asinum populum gentilium ostendit: *sedit super eum*, id est, per confessionem fidei. *Noli timere*, perditionem tuam: *quia Salvator tuus venit filia Sion*, ostendit congregationem fidelium ex Judæis & Gentibus. *Totus mundus post eum abiit*, quia per passionem & resurrectionem suam totum mundum de peccato redemit: & secutus est eum. *Accesserunt ad Philippum, & rogabant, ut viderent Jesum*, ostendit gentes per prædicationem Apostolorum conversas ad fidem: *granum tritici*, figuram Christi tenet: *si mortuum, fuerit*, multa grana adfert: sic & Christus [a] ..... multiplicavit Ecclesiam suam,

Clarificavi, & iterum clarificabo, id est, clarificasti illum in resurrectione Lazari, iterum clarifica illum in sua resurrectione: *princeps mundi mittitur foras*, id est, diabolus ejectus de potestate mundi per passionem crucis. *Ambulate dum lucem habetis*, id est, dum Christum corporaliter & spiritualiter vobiscum habetis: *ne tenebræ vos comprehendant*, id est, tenebræ ignorantiæ & persecutiones peccatorum. *Abscondit ab eis*, id est, corporaliter, sive spiritualiter. *Domine quis credidit auditui nostro?* quis pro raritate ponitur, sive pro difficultate: auditus, fides est, quam per Spiritum sanctum audivimus: *brachium Domini*, Filius Dei est: *cui revelatum est*, id est, aliqua pars: ex Judæis revelatum ex gentibus, id est, *qui credit in me*, non solum secundum humanitatem, sed secundum divinitatem, aliter non solum in me, sed & in Patre, *quia ego in Patre, & Pater in me*. *Qui videt me, videt qui me misit*; ac si aperte dixisset, qui vidit me verum hominem esse, & credit, me verum Deum esse, videt & Patrem secundum divinitatem.

Non veni ut judicem, sed ut salvificem mundum, ostendit, quod per effusionem sanguinis redimeret mundum: *dilexi vos*, quia eram in mundum: *usque in finem dilexit*: exemplum dedit, ut omnes in Dei veritate permaneant usque in finem. *Cæna facta*, ostendit passionem Christi: Sicut post cœnam prandium non fit: sic Christus postquam semel passus est, non ostendit se iterum passurum: *surgens a cœna*, ostendit passionem nostram, resurrectionem, sive ascensionem: *ponit vestimenta sua*, ostendit, quia deponenda erant vestimenta ejus ad crucem.

INCIPIT CAPITULATIO.

Accipiens linteum, & præcinxit se linteo, id est, mortificatio ipsius: *mittit aquam in pelvim*. ostendit gratiam baptismi: *cœpit lavare pedes discipulorum suorum, & extergere linteo*, per lavationem pedum, baptismum Apostolorum intelligitur, per extersionem lintei ostendit per passionem Christi extersionem peccatorum. *Non lavabis pedes mihi in æternum*, pavore perterritus dicebat: *si non lavero te, non habebis partem mecum*, ostendit, qui non est lavatus per baptismum, & per confessionem pœnitentiæ, non habebit partem apud Dominum: *accepit vestimenta sua*, iterum ostenditur, quod revertetur ad Judæos in finem mundi: *non est servus major domino suo, neque Apostolus eo major, qui misit illum*, id est, ego patior, & vos patimini. Aliter si ego me humilio usque ad vestigia vestra: ita & vos humilitate vos omnibus: *levabit contra me calcaneum*, id est, calcaneum extrema pars membri est.

Et per bucelam introivit in eum satanas, id est, sicut Apostolus ait, *qui indigne accipit*

[a] Supple *morte sua*, aut quid simile: vacat in originali spatium.

cipit Corpus Domini, & sanguinem ejus, judicium manducat & bibit. Præceptum novum do vobis, ut & diligatis invicem: in Vetere dicitur, *diliges amicum, & odio habebis inimicum*. Dominus dicit, *diligite inimicos vestros*: hoc est præceptum novum: *non conturbetur cor vestrum*, hic prædicat Apostolis de passione sua: *credite in Deum, & in me credite, quia Filius Dei sum*.

Credite, in domo Patris mei. id est, in Ecclesia, *mansiones multæ sunt*, id est, sicut in uno homine sensus divisus est: ita in Ecclesia, quæ est corpus Christi, gratiæ multæ sunt: *vado parare vobis locum*, id est, parabo vobis vitam, sicut Apostolus: *advocatum habemus apud patrem, qui interpellat pro nobis. Ego sum via & veritas, & vita*, via sine errore Christus est, veritas sine falsitate, vita sine morte ipse est.

Amodo nostis eum & vidistis eum, id est, quem cognoverunt oculis corporis, & cognoverunt oculis cordis, secundum divinitatem per inlustrationem Spiritus sancti: *majora horum facit*, id est, quia Christus per fimbriam mulierem sanavit: Apostoli vero per umbram infirmos curabunt.

Explicit Passio.

ROGABO *patrem meum, & alium paraclitum dabit vobis*: per bis spiritum acceptum dilectio Dei, & proximi intelligitur: *spiritum veritatis, quem mundus accipere non potest*, id est, qui mundum diligit, non accipit illum: *non relinquam vos orfanos*, id est, non relinquam vos secundum divinitatem: *in illa die cognoscetis*, id est, in futuro, sive in resurrectione Christi. *Ego in Patre*, id est, secundum divinitatem: *vos in me* quia membra mea estis: *& ego in vobis*, id est, in dilectione cordis vestri: *manifestabo ei meipsum*, id est, credentes in divinitatem: *mansionem apud eum faciemus*: sicut ipse ait, *ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi sum & ego* & reliqua: *pacem meam do vobis*, id est, sicut ego patienter suffero omnia, & vos patientiam habetis: *pacem meam relinquo vobis*, id est, sicut ego passus sum, ita & vos patiemini: *non sicut mundus dat pacem ego, do vobis*, mundus interruptam pacem dat Deus æternam dat: *venit princeps mundi ad me nihil in me invenit*, id est, diabolus venit ad crucem, & in Domino non invenit peccatum: quæsivit capere, captus est ab eo: *sicut præcepit mihi pater, sic facio*, misit illum pater, ut sanguinem suum funderet pro genere humano, & ita fecit: *ego sum vitis vera*, unde perfluit sanguis, & aqua; *& pater meus agricola est*, id est, cultor Ecclesiæ: *vos palmites*, id est, Apostoli sive fideles Ecclesiæ: *sicut palmes non potest a se fructum ferre, nisi manserit in vite*, sic & unusquisque non fert fructum, nisi manserit in Christo.

In hoc clarificatus est pater meus, ut fructum primum afferatis, id est, sicut prædicationem ego & passionem fructificavi, ita & vos facite: *sicut dilexit me pater & ego dilexi vos*, id est, sicut misit me pater prædicare, & pati, & ego mitto vos: *majorem caritatem nemo habet*, & reliqua: dilectio fortior est morte; ego per dilectionem patior pro vobis, & vos patimini pro Ecclesia: *omnia quæ audivi a patre meo nota feci vobis*, id est, precepta Evangelii: *elegi vos de mundo*, id est de mundanis actibus: *non estis de mundo*, id est, quia non diligitis mundum: ut ait Salomon, talis est mulier adultera, quæ cum comederit, tetigit os suum, dicit non sum operata malum: figurat Ecclesiam ex gentibus, quæ per confessionem abstersit se die immunditia peccatorum: *ab initio mecum estis*, id est, ab initio prædicationis.

Si ego non abiero paraclitus non veniet ad vos: cum venerit paraclitus arguet mundum de peccato, id est, qui non credit in me, credat per prædicationem Evangelii: *de judicio autem*, quia princeps mundi judicatus est: *arguet de peccato*, id est, ut per prædicationem vestram convertantur ad pœnitentiam: *de justitia*, ut sicut diligit proximum, diligat & Deum ex toto corde: de judicio, ut quidquid vultis, ut faciant vobis homines, & vos facite illis: hæc enim est Lex & Prophetæ.

Modicum non videbitis me, id est, dum jacui in sepulchro: *modicum iterum, & videbitis me*, id est, per resurrectionem: *venit hora quando non in proverbiis loquar vobiscum, sed palam de patre manifestabo vobis*, id est, per resurrectionem: *in illa die in nomine meo petetis*, id est, quia ascendo ad Patrem, resurgendo per potestatem. *Pater diligit vos*, quia diligitis me: *relinquo mundum & vado ad patrem*, id est, per præsentiam corporis, nam secundum divinitatem non relinquit mundum: *pressuram habetis*, id est, a mundanis hominibus tribulationem: *ego vici mundum*, id est, alligavi fortem in mundo, qui est diabolus.

Venit hora, Pater, ad clarificare filium tuum, id est, per resurrectionem: *ut filius clarificet te*, id est, per filium convertantur, & credant: *ego te clarificavi super terram*, id est, notum feci omnibus apud te: *manifestavi nomen tuum hominibus*, ostendit, quod secundum divinitatem, cum Patre erat, & corporaliter in terra: *quos mihi dedisti de mundo tui erant*, in præscientia ab initio tui erant: *mihi eos dedisti*, id est, ad docendum: *& sermonem tuum servaverunt*, id est,

id est, in fide permanserunt. *Ego pro eis rogo, non pro mundo*, quia scit Deus, qui sunt ejus: *omnia tua mea sunt, & mea tua sunt: & clarificatus sum in eis*, id est, in iisdem gentibus manifestatus sum, id est, quia crediderunt in me: in mundo sum corporaliter, & in mundo non sum corporaliter; *& pro eis sanctifico meipsum*, id est, per martyrium & resurrectionem, *ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis*, id est, præcepta divina. *Exivit cum discipulis suis trans torrentem Cedron*, ostendit impetum persecutionis. *Iterum transiens Jesus cum discipulis suis*, id est, de mundo ad patrem, & de Judæis ad gentes. *Venerunt cum laternis & fagulis*, id est, ipsi sibi accenderunt lumen pœnale: *adduxerunt eum ad Annam*, Anna *gratia* Dei interpretatur, qui gratia Dei acceperat principatum sacerdotis; sed illa visa est ostiaria, quæ introduxit Petrum in atrium, significat primitivam Ecclesiam: *exprobravit eum*, quia Dei filium se esse dixisset, certe, *non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accepit*.

Jesus bajulans crucem suam: exemplum dedit sicut ipse dixit: *qui vult post me venire, abneget semetipsum*, & reliqua: duo latrones crucifixi erant cum Jesu: qui permansit unus in perfidia sua, ostendit Judæos; qui confessus est, significat gentes: *scriptum erat in titulo rex Judæorum*, id est, rex confessorum. Fecerunt quattuor partes de vestimentis Jesu: *quattuor milites*, id est, quattuor Evangelistæ *vestimenta divisa*, id est, prædicationem, incarnationem, passionem, & resurrectionem, quæ prædicaverunt in quattuor partibus mundi. Tunica autem inconsutiiis desuper contexta, ostendit quia divinitas in Patre & Filio inseparabilis est: *non scindamus eam, sed sortiamus de illa, cujus erit*, ostendit, quia viri Catholici non scindunt unitatem divinitatis.

Mulier ecce filius tuus: *discipulo, ecce mater tua*: hic virginem commendavit, ut incoruptam servaret: *non fregerunt crura Jesu*, id est, quod figuratum ante fuerat, per agnum in Ægypto: non crudum, nec coctum aqua, sed assum tantum igni, ostendit passionem Christi: baculum in manu, ostendit crucem Christi, de mundo ad patrem: *non comminuetis ex eo*, ostendit, ut non fieret infracta crux Christi: *lancea latus ejus punxerunt, ut impleretur Scriptura: viderunt in quem pupunxerunt*.

Exivit sanguis & aqua: sicut ex latere Adæ sumpta est Eva, ita ex latere Christi exivit redemptio Ecclesiæ: per sanguinem remissio: per aquam baptismum. *Duo discipuli currentes, Petrus & Joannes*, ostendit duos populos currentes, Judæos per legis literam, gentes per legem naturæ.

Joannes præcucurrit citius: vidit linteamina posita, & non introivit: Judæi per legem & Prophetas viderunt Christum venturum, & adventum ipsius non receperunt. *Venit Petrus sequens eum: vidit linteamina, & introivit*, ostendit gentes, quæ in adventum Christi, sive doctrinam illius: per linteamina incarnatio Christi intelligitur: per sudarium mysterium divinitatis intelligitur: sudarium non cum linteaminibus, sed separatim in unum locum involutum, ostendit, quia divinitas longe est remota a sensibus humanis, in unum locum, qui sunt universalis: tunc introivit & alius discipulus, qui prius venerat ad monumentum, ostendit Judæos reversos ad fidem in finem mundi: angeli sedentes ad caput, & ad pedes, ostendit initium, & finem.

Dixit Maria, nescio ubi posuerunt eum, ostendit secundum carnem: *diligebat mundum*, & per fidem credebat, quod dixit Maria, ostendit cogitationem vocis: quia per dilectionem proximi cognoscit homo Deum: *dixit Jesus, noli me tangere*, id est, in corde tuo: *tibi non ascendi*, per divinitatem: discipuli piscantes totam noctem nihil cæperunt: piscatores doctores veteres, in nocte ostendit ante adventum Christi nullos ad perfectionem per prædicationem Legis veteris venisse. *Mane autem facto*, ostendit factum adventum Christi: *mittite in dexteram partem*, id est, mittite prædicationem in gentibus. *Erat enim Petrus nudus*, id est, nudi erant a fide Christi: *tunica succinxit se*, fidem Ecclesiæ: *misit se in mare*, id est, in fluctuationes, & amaritudines mundi per dilectionem Christi: *alii discipuli navigio venerunt*, id est, in Ecclesia, fluctuationem mundi calcantes: *viderunt prunas, & piscem, & panem positum*, per piscem ostendit fidem, per prunas calorem caritatis, per panem verbum divinum: *trahentes rete in terram*, per littora ostendit finem mundi: *plenum magnis piscibus*, id est, plenitudo & magnitudo Ecclesiæ, per remissionem Peccatorum: per tres, ostendit trinitatem: *indivisum rete & non scissum*, id est, Ecclesiam in futuro incorruptam: *manducavit Jesus post resurrectionem*, ostendit veram incarnationem corporis, ut credentes crederent.

Dixit Jesus, Simon Joannis, amas me, ostendit, sicut ter negavit, ut ter confiteretur fidem Trinitatis: *pasce oves meas*, id est, in Ecclesia: *ingressus Jesus januis clausis*, ostendit, quia clausis ingressus est janu is uterum (sic & omnes Sancti post resurrectionem induunt spiritale corpus, ubique sine metu ingredi possunt) unde integer, & incorruptus matrimonio: tres testificant hanc sententiam.

Discipulus, quem amabat Jesus: Secunda virtus est, quod fecit Jesus in Cana Galileæ, vinum de aqua expressit: *opus paratum* virginatem Joannis ostendit, quia illi sponsa conjuncta est: testimonium, quo commendavit Jesus matrem suam Joanni. Maria Ecclesiam figurat, Joannes principatum, sicut fuit Joannes virgo matrimonio, sic fuit incorruptus & morte: Joannes genealogiam de divinitate narrat, nam alii de homine narrant: de divinitate Joannes, dicit, *In principio erat verbum*. Iste jacebat super pectus Jesu, & scientia divinitatis, quæ fuerat in pectore Jesu, ascendit Joanni de A conjunctione duorum pectorum. Insita arbor in altera, facit fructum arboris alterius, in qua plantatur. Si secundum ordinem canonis iste liber Matthæo præmittendus esset: & quod in novissimam positus partem, est quia terra primum sanctificata est, deinde aqua, & postea novissime ignis, quia clarior est, & subtilior: item in similitudinem duarum legum, id est, vetus & nova: vetus prius tradita erat, nova tamen clarior est, & major, quia de cælestibus discernit, B & abundantior ea, quod ad Evangelium Joannis pertinet ex supra dictis.

Explicit secundum Joannem.

Explicit quattuor Evangeliorum Expositio de brevi Proverbio edita a sancto Hieronymo Presbytero. Deo gratias. Amen.

S. HIERONYMO PRESBYTERO ADSCRIPTUS COMMENTARIUS IN EVANGELIUM SECUNDUM MARCUM.

PRÆFATIO.

Hi Commentarii non sunt Hieronymi, tametsi non indigni, qui legantur.

OMNIS scriba doctus in regno cælorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova & vetera. Ego vero similis pauperculæ viduæ, duo minuta in gazophylacium mittenti, discentibus meis pauperculis, ac de paupere paupera sperantibus alimenta: has de mensa divitium mitto micas, quas catuli mei avide cum Syrophœnissa flagitant. Porro anxiata, aurum & argentum, lapides pretiosos minime habens: pelles scilicet hyacinthinas de cælestibus, non de terrestribus offeram: si potuero de naturis, id est, de Marci Evangelistæ historia, vel mystico intellectu, ut majores mei tradiderunt, Deo adjuvante, intimare curabo. Quem ideo Evangelistam Tractantes intactum, ut puto, prætereunt: quia eadem pene, quæ Matthæus narrat: licet in propriis quibusdam sint distincti testimoniis; ut ala alterius, alam alterius tangat animalis: & rota rotam eadem sequatur via: & ut versis invicem vultibus, sese sancta contueantur animalia. In primo canone Marcus, cum Matthæo, Lucaque comitatur & Joanne. In secundo, cum Matthæo & Luca. In quarto, cum Matthæo & Joanne. In sexto canone velut in vecte duo annuli, Matthæus semper conjungitur, & Marcus: id est, in quadraginta & septem capitulis. In octavo canone cum Luca comitatur, id est, in tredecim capitulis. In propriis vero, quæ maxime utcumque explanare dispono, decem & octo incedit speciatim capitulis: quæ simul omnia ducenta & triginta quinque sunt capitula. Marcus Evangelista Dei, Petri discipulus, Leviticus genere, & sacerdos, in Italia hoc scripsit Evangelium. Qui initium Evangelii sui de vocibus Prophetarum præsumens: Præcursorem Christi Joannem, Malachiæ, id est, angeli testimonio comprobans: verbum caro factum, voce Isaiæ designans: principium Evangelicæ

gelicæ prædicationis instituit: & invenit in verbo vocis, quod in consonantibus: id est, in genealogiis Dei & hominis perdiderat. Unde totus in primis a perfectione Christi ætatis prædicare inchoat: nec laborat in nativitate infantuli, qui loquitur de perfectione Filii Dei. Sed & jejunium numeri legalis, repulsam diaboli, ministerium angelorum proferens, magna in brevi comprehendit. Qui primus Alexandriæ fuit Episcopus: cujus per singula opus fuit scire, & Evangelii in se dicta disponere, & disciplinam in se legis cognoscere, & divinam in carne Domini intelligere naturam. Qui seminat post Matthæum, qui fremit, ut leo, qui volat, ut Aquila, qui dicit, ut homo, qui immolat ut sacerdos, qui irrigat, ut flumen, qui florescit, ut ager, qui fervet, ut vinum: Christus etenim de quo loquitur, homo nascendo, vitulus moriendo, leo surgendo, Aquila est ascendendo. Quattuor sunt qualitates, de quibus sancta Evangelia contexuntur: præcepta, mandata, testimonia, exempla. In præceptis justitia: in mandatis caritas: in testimoniis fides: in exemplis perfectio consistit. Ut sunt hæc præcepta: Tunc Jesus præcepit discipulis suis duodecim: in viam gentium ne abieritis, & reliqua: hoc est, divertere a malo. Mandata autem hæc sunt, quibus dicitur: Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem: hoc est, facere bonum, & caritatem implere. Testimonia sunt, quæ in ore duorum, vel trium testium stant. Ut est illud: Joannes testimonium perhibet de me, sed habeo testimonium majus Joanne. Pater ipse, qui in me manet, testimonium perhibet de me. Et ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me: & ego testimonium perhibeo veritati. Exempla vero sunt, quibus Jesum imitantur, dicentem: Discite a me, quia mitis sum, & reliqua. Et: Estote perfecti, id est, misericordes, sicut & pater vester cælestis perfectus est. Et alibi: Exemplum enim dedi vobis, ut & vos ita faciatis. Has quattuor qualitates psalmographi versus concinunt, dicentes: Præceptum Domini lucidum illuminans oculos. Historiam maxime præcepta continent. Et alibi: Latum mandatum tuum nimis. Quia qui diligit proximum, totam legem implevit. Item testimonia tua intellexi: non est enim omnium testimonia intelligere. Unde alias dicit: Testimonium Domini fidele. Quia potius fide animi, quam oculis carnis testimonium indiget. Quarto: Judicia dei vera, justificata in semetipsa: id est, ut sic sint judiciorum exempla nostrorum justificata, sicut in judiciis Dei comperta habemus. Unde idem videns alio loco, ait: A judiciis enim tuis timui. In quo enim judicio judicaverimus, judicabitur de nobis. In his quattuor qualitatibus sunt, timor, fides, spes, caritas. Timore namque incipimus, fide servamus, quod incipimus, spe erigimur, caritate consummamur. Finis enim præcepti, est caritas. Hi sunt quattuor menses quos Christus ante messem prædixit, dicens: Nonne quattuor menses sunt usque ad messem? Ut & nos per præcepta Dei & mandata ac testimonia atque exempla, maturos post judicium metamus cum gaudio fructus, qui in lachrymis timoris semina pœnitentiæ jactavimus in terra: nostros portantes caritatis manipulos, cum gaudio metamus in cælo.

COMMENTARII HIERONYMI IN EVANGELIUM SECUNDUM MARCUM

Caput I.

INITIUM *Evangelii Jesu Christi Filii Dei, sicut scriptum est in Isaia Propheta: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini: rectas facite semitas ejus.* Κατὰ Μάρκον Evangelium per quod venit redemptio fidelium, & beatitudo sanctorum: quia quattuor unum sunt, & unum quattuor: quattuor Evangelia multarum constat esse virtutum. Quid enim fortius, quam animas salvare, quæ errorum suorum vitiis poterant interire? Secundum quod in sexagesimo septimo Psalmo jam dudum Propheta Spiritu sancto instigante denudavit: Dominus dabit verbum evangelizantibus virtutes multas. Versus istius ordo talis est, qui huic operi congruenter inesritur. Dominus dabit virtutes multas Apostolis, qui verbum ejus veneranda confessione prædicabant: quando eis languentium turbas sanare concessum est: εὐαγγέλιον Græce, Latine *bona annunciatio* prædicatur: quod proprie ad regnum Dei, & remissionem pertinet peccatorum. Unde dicitur:

Pœnitemini, & credite Evangelio, & appropinquabit regnum cælorum Jesu Christi, id est, Salvatoris uncti. in Hebræo JESUA. In Græco Σωτὴρ. In Latino *Salvator*. MESSIAS Hebraice, Χριςὸς Grece, unctus Latine. Idem rex, & sacerdos dicitur dum de genere David regis Christus nascitur: & vocibus vatum Levitici generis Prophetatur. Unde sequitur: Vox clamantis in deserto, & reliqua. Vox est Joannes: de qua voce clamabat Dominus Jesus ad Judæos, quod inter natos mulierum major illo esset nemo. Clamor autem ad surdos longe positos, sive cum indignatione fieri solet: quæ Judaico certum est evenisse populo, dum longe est a peccatoribus salus, & aures suas graviter obturaverunt, sicut aspides surdæ, & indignationem & iram, & tribulationem a Christo audire meruerunt. In deserto autem fit vox, & clamor, quia deserti a spiritu Dei, sicut domus vacans & scopata: deserti a Propheta, a Rege, atque Sacerdote. Unde Joannes & Jesus quærunt, quid in deserto amissum est. Ubi vicit diabolus, ibi vincitur: ubi cecidit homo, ibi exurgit. Ecce ego mitto angelum meum. Vox πνεύματος ἁγίȣ per Malachiam ad Patrem sonat de Filio, qui est facies Patris, unde agnitus est. Angelus autem *nuncius* interpretatur, qui prænunciat de Christo. Post me venit, qui ante me factus est: qui præparabit viam tuam. Via domini, qua ad homines ingreditur, pœnitentia est, per quam Deus ad nos descendit, & nos ad illum ascendimus. Unde Angeli ascendentes, descendentesque memorantur ad filium hominis. Parate viam Domini: hoc est, pœnitentiam agite, & prædicate. Unde παρασκευὴ ante sabbatum dicitur, id est, pœnitentia ante requiem futuram. Hinc namque initium prædicationis Joannis & Christi oritur. Pœnitentiam agite, appropinquabit regnum cælorum: quia in die septima requievit Deus ab omnibus operibus suis. Septem etenim nobis necesse est delere vitia per pœnitentiam velut mala genera: ut requiescentes postea, possideamus desiderabilem terram. Rectas facite semitas ejus. Quas semitas incurvavimus, declinantes in dexteram atque sinistram. Nunc Deus præcipit nobis, ut via regia incedentes, proximos nostros, ut nos: & nosmetipsos, ut proximos diligamus. Nam, qui diligit iniquitatem, odit animam suam. Qui enim semetipsum diligit, & non diligit proximum, ad dexteram declinat. Et qui semetipsum odiens, proximum diligit, ad sinistram divertit. Nam multi bene agunt, sed non bebene corrigunt: ut fuit Heli. Et multi bene corrigunt, sed non agunt: ut fuerunt Scribæ & Pharisæi qui sedebant super cathedram Moysi. Unde os turturis in lege ad ascellas ejus retorque-

A ri jubetur, ne separetur os ab opere: & opus nostrum non dividatur ab ore. Semitæ autem post viam sequuntur: quia mandata moralia post pœnitentiam, secundum Marcum, explanantur. Paratur via per fidem, & baptismum, & pœnitentiam. Rectæ semitæ fiunt per austera indicia, vestis cilicinæ, & zonæ pelliceæ, & cibi locustini, & potus mellis sylvestris & humillimæ vocis. Unde sequitur:

Fuit in deserto Joannes baptizans, & prædicans baptismum pœnitentiæ, in remissionem
B *peccatorum. Et egrediebatur ad eum omnis Judææ regio: & Jerosolymitæ universi: & baptizabantur ab illo in Jordanis flumine, confitentes peccata sua.* Joannes *gratia Dei* interpretatur. A gratia narratio incipitur. Unde sequitur: Baptizans: per baptismum enim gratia datur, qua peccata gratis dimittuntur. Unde dicitur: Quod gratis accepistis, gratis date. Et Apostolus ait: Gratia salvi facti estis per fidem, & hoc non ex vobis: Dei enim donum est, ne quis glorietur. Et
C prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum. Quod consumatur per sponsum, initiatur per paranymphum. Unde catechumeni, hoc est, instructi, incipiunt per sacerdotem, & chrismantur per Episcopum. Nunc autem per amicum sponsi inducitur sponsa: ac sic per Isaac puerum Rebecca pallio velata albo conducitur. Et egrediebatur ad illum omnis Judææ regio, & Jerosolymitæ universi, & baptizabantur ab illo in Jordane flumine, confitentes peccata
D sua. Confessio, & pulchritudo in conspectu ejus, id est, sponsi. Unde desilit sponsa de camelo, cum humiliat se nunc Ecclesia viso vero Isaac Jesu Christo, in cujus nativitate risum fecit Deus Saræ? sicut ad Mariam dicitur, quæ est princeps cum Deo. Benedicta tu inter mulieres. Jordanis autem *descensio aliena* interpretatur: ubi peccata abluuntur. Arca enim, Jordane transvadato, per marmora peregrina in terram transivit alienam, & media parte in mare defluente,
E altera pars turgida montis erigitur forma. Sic nos olim alienati a Deo per superbiam, per baptismi symbolum humiliati, erigimur in alta. Quia qui se humiliaverit, exaltabitur. Pars autem, quæ fluit in mare amaricatur: cum arca Dei, hoc est, corpus Christi, non mundatis non profuit, sed in deterius illa mutavit. Sequitur.

Et erat Joannes vestitus pilis cameli, & zona pellicea circa lumbos: & locustas, & mel sylvestre edebat: & prædicabat, dicens.
F Vestis Prophetæ, & cibus, & potus totam austeram vitam prædicantium significant: & futuras gentes ad gratiam Dei, quæ est Joannes, intus & foris esse conjungendas. Pilis vero cameli, divites gentium: & zona pellicea, pauperes mundo mortui, locu-
stis

ſtis ſerratis, ſapientes hujus mundi: qui ſti- A pulas Judæis aridas relinquentes, frumenta myſtica cruribus trahunt, & in calore fidei ſaltus inhabitat: & melle ſylveſtri, fideles inſpiratis de inculta ſylva ignibus præparati ac mergentes ſignificantur. Quæ omnia a gratia Evangelii ſumuntur: In qua non eſt diſtinctio Judæi & Græci.

Venit fortior me poſt me. Quis fortior eſt gratia, qua peccata abluuntur? Ille nimirum, qui ſepties & ſeptuagies ſepties remittit peccata. Gratia prior quidem eſt, ſed B ſemel remittit per baptiſmum. Miſericordia vero in miſeros ab Adam uſque ad Chriſtum, per ſeptuaginta ſeptem generationes: & uſque ad centum quadraginta quattuor millia pervenit.

Cujus non ſum dignus procumbens ſolvere corrigiam calciamentorum ejus. Non eſt digna ſola gratia procumbens in baptiſmo ſolvere corrigiam calciamentorum ejus, id eſt, myſterium incarnationis Dei. Calix enim extrema pars eſt corporis. In fine enim ad C juſtitiam adeſt Salvator incarnatus. Unde bene per Prophetam dicitur: In Idumæam extendam calciamentum meum: quia niſi jungatur ſcientia ſpiritus, nemo per gratiam remiſſionis inveſtigat incarnationis Chriſti myſterium quomodo Verbum caro factum eſt: unde caro Chriſti, unde anima, unde ſpiritus ſumit exordium, ut homo verus fiat per omnia abſque peccato: & Deus verus in Deo vero ſine principio idem filius hominis, qui eſt in cælo: & quomodo tanquam ſponſus D procedens de thalamo ſuo, id eſt, virginali utero, clauſum relinquens. Unde adveniente vero ſponſo, domus diſcalciati dicitur domus Joannis, qui dicit: qui habet ſponſam, ſponſus eſt. Unde in ſpecie columbæ Spiritus ſanctus deſcendit. Cui in Cantico Canticorum canitur: ſponſa mea, amica mea, proxima mea, dilecta mea, columba mea. Sponſa in Patriarchis, amica in Prophetis, proxima in Joſeph & Maria, dilecta in Joanne Baptiſta, columba in Chriſto E & Apoſtolis, quibus dicitur: Eſtote prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ. Sequitur:

Ego baptizavi vos in aqua: ille vero baptizabit vos in Spiritu ſancto. Dei vero fluvius ſemper plenus, ſemper eſt æqualis: de quo dictum eſt: Fluminis impetus, lætificat civitatem Dei. Quid intereſt, inter aquam & Spiritum ſanctum, qui ferebatur ſuper aquas? Aqua miniſterium eſt hominis: Spiritus vero miniſterium eſt Dei. Unde ſcriptum eſt: Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas. F Super inquit, non ſubter. Sicut excellentior eſt anima, quam corpus quod regit, ita eminentior eſt ſpiritus quam anima. Sed manſit ſuper eum ſpiritus: hæc eſt unctio Chriſti ſecundum carnem, de qua dicitur: Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis. Oleum non poteſt eſſe ſub aqua: ſic creator non poteſt ſub creatura. Oleum de amaritudine ſurgit radicis, & in pabulum luminis, & in medicamina vulnerum, & in refectionem eſurientium, in cacumine creſcit. Unde fit unctio corporis Chriſti? de amaritudine paſſionis, & pervenit ad gloriam reſurrectionis: unde nos Apoſtolus admonet, dicens: Hoc enim ſentite in vobis, quod & in Chriſto Jeſu, & reliqua, uſque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen, quod eſt ſuper omne nomen: quia Dominus Jeſus in gloria eſt Dei Patris.

Et factum eſt in diebus illis; venit Jeſus a Nazareth Galilææ: & baptizatus eſt in Jordane a Joanne. Et ſtatim aſcendens de aqua vidit cælos apertos, & ſpiritum tanquam columbam deſcendentem, & manentem in ipſ Et vox facta eſt de cælis: Tu es filius meu dilectus, in te complacui: & ſtatim ſpiritu expulit eum in deſertum: & erat ibi in deſerto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: & tentabatur a Satana. Eratque cum beſtiis, & angeli miniſtrabant illi. Marcus Evangeliſta ſicut cervus ad fontes aquarum deſiderans, ſaltus in planis & arduis dat: & culmina tantum pratorum carpit, & palmas in vertice portat: & velut apis melliflua, flores agri, cui odor veri Iſaac ſimulatur, ſummatim guſtat: unde a Nazareth Galilææ venientem Jeſum ad baptiſmnm in Jordane a Joanne acceptum enarrat: & ſtatim de aqua aſcendiſſe, & apertos cælos vidiſſe, & ſpiritum, ut columbam deſcendiſſe, & in ipſo manſiſſe: & voce de cælis facta Patris, in dilecto filio complacuiſſe: & ſpiritum eum in deſertum expuliſſe, & tentatum a ſatana quadraginta diebus & noctibus fuiſſe cum beſtiis, & angelis miniſtrantibus commoratum eſſe. Qui ordo moraliter nobis ſecundum Chriſti exemplum ſequendus eſt, feſtinantibus ad conſortia angelica, quem Jeſus prius opere oſtendit, quam voce doceret. Sic nos de volubilitate mundi, pendulæ voluntatis odore floris munditia tracti, cum adoleſcentibus poſt ſponſum currimus: & per baptiſmi ſacramenta de duobus fontibus dilectionis, Dei & proximi, a gratia remiſſionis abluimur, & aſcendentes ſpe cæleſtia ſecreta mundis cordis oculis intuemur. Dehinc ſpiritum ſanctum ſpiritu contrito & humiliato, cum ſimplici corde deſcendentem ad manſuetos, & cum caritate nunquam cadente, manentem ſuſcipimus: & vox de cælis Domini ad nos a Deo dilectos dirigitur, Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. Et tunc in nobis complacet Pater

cum

cum Filio, & Spiritu ſancto, quando efficimur unus ſpiritus cum Deo. Unde Filius Patrem interpellat pro nobis, dicens: Pater ſancte, conſerva eos in nomine tuo, quos dediſti mihi, ut ſint unum ſicut & nos unum ſumus. Tunc ſpiritus nos expellit in deſerto quadragenario numero tentandos a ſatana: ut patientia nobis probationem, probatio autem ſpem, ſpes vero caritatem generet: Cum non ſit nobis colluctatio adverſus carnem & ſanguinem: ſed adverſus principatus, & reliqua. Et tunc beſtiæ pacatæ erunt nobiſcum, cum in arca animæ noſtræ, munda cum immundis animalibus manſueſcimus, & cum leonibus ſicut Daniel cubamus: cum ſpiritus non ſit adverſus carnem, & ſanguinem: nec caro concupiſcit adverſus ſpiritum. Poſt hæc angeli miniſtri, qui vident faciem patris noſtri in cælis, ſemper mittuntur nobis, ut reſponſa & ſolatia cordibus & vigilantibus dent, dicentes: Exaudita eſt oratio tua. Et, Nolite timere, Jeſum quærentes Nazarenum. Et, Ego quos amo, arguo, & caſtigo: Et, Vincenti dabo edere de ligno, quod eſt in paradiſo Dei mei. Sequitur:

Poſtquam autem traditus eſt Joannes, venit Jeſus in Galilæam prædicans Evangelium regni Dei, & dicens: Quoniam impletum eſt tempus, & appropinquabit regnum Dei. Poſtquam accepimus gratiam pro gratia, carnalia decollantur, ſpiritualia vivificantur: ceſſante umbra, adeſt veritas. Joannes in carcere, lex in Judæa, Jeſus in Galilæa: ſalus in gentibus, prædicans Evangelium regni: Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum. Regno terreno ſuccedit paupertas: paupertati Chriſtianorum tribuitur regnum ſempiternum. Unde Dominus dicit: Regnum meum non eſt de hoc mundo. Omnis enim honor terrenus, ſpumæ aquæ gracili, vel fumo, vel ſomnio comparatur. Sequitur:

Pœnitemini, & credite Evangelio. Et præteriens ſecus mare Galilææ, vidit Simonem & Andream fratrem ejus, mittentes retia in mare. Erant autem piſcatores. Et dixit eis Jeſus: Venite poſt me, & faciam vos fieri piſcatores hominum. Et protinus relictis retibus, ſecuti ſunt eum. Et progreſſus inde puſillum, vidit Jacobum Zebedæi, & Joannem fratrem ejus, & ipſos componentes retia in navi: & ſtatim vocavit illos. Et relicto patre ſuo Zebedæo in navi cum mercenariis, ſecuti ſunt eum. Nam niſi credideritis, non intelligetis. Amaritudinem radicis, dulcedo pomi compenſat: pericula maris, ſpes lucri delectat: dolorem medicinæ, ſpes ſalutis mitigat. Qui deſiderat nucleum, frangit nucem. Pœnitentiam agit, qui vult æterno bono adhærere. Præconia Chriſti narrare digne poſſunt, qui A ad palmam indulgentiæ meruerunt pervenire. Poſt hæc vocantur miſſi quattuor piſcatores. Simon, & Andreas: Jacobus & Joannes, relictis retibus, patre & nave cum mercenariis. Hac quadriga vehimur ad æthera, ut Elias: his quattuor angulis conſtruitur prima Eccleſia: his quattuor literis Hebraicis, id eſt, Tetragrammaton nomen Domini agnoſcitur a nobis. Quibus ſimili exemplo præcipitur, ut audiamus vocem Domini vocantis, & obliviſcamur populum B vitiorum, & domum paternæ traditionis, quæ eſt ſtultitia Deo: & rete aranearum, in quo nos velut culices pene lapſos tenebat aer inanis: navem priſtinæ converſationis abominantes: pellibus enim mortuis tegitur Adam, qui genitor eſt noſter ſecundum carnem. Et nunc depoſito vetere homine, cum actibus ſuis, novum ſequentes hominem, pellibus tegimur Salomonis, quibus ſponſa gloriatur ſe factam eſſe formoſam. Simon, *obediens*: Andreas, *virilis*: Jacob *ſupplantans*: Joannes, *gratia*, in La-C tino ſonat. Quibus quattuor nominibus in agmen Domini conjungimur: obedientia, ut audiamur: virilitate, ut pugnemus: ſupplantatione, ut perſeveremus: gratia, ut conſervemur. Niſi enim dominus ædificaverit domum, in vanum laborant, qui ædificant eam. Quæ quattuor virtutes cardinales dicuntur: quia per prudentiam, obedimus: per juſtitiam, viriliter agimus: per temperantiam, ſerpentem calcamus; per fortitudinem, gratiam Dei meremur. Curis fra-D trum occupatus Marcum Evangeliſtam explanare, ut volui, non valui: ſed illum imitatus, ſummatim ejus propria tango: & ſicut Ruth cognata Chriſti ſpicas, & racemos de poſt metentes, Noemi orbatæ colligo. Sed utinam ad Booz per hanc penuriam meam convivia pervenirem, furtum laudabile faciens. Marcus dicta Evangelii in ſemetipſo, non in ſemetipſis diſponens, ordinem hiſtoriæ non ſecutus, myſteriorum ordinem ſervat. Unde in ſabbatis primam E virtutem narrat, dicens:

Et ingrediuntur Capharnaum: & ſtatim ſabbatis ingreſſus in ſynagogam docebat eos: Et ſtupebant ſuper doctrina ejus. Erat enim docens eos, quaſi poteſtatem habens, & non ſicut ſcribæ. Et erat in ſynagoga eorum homo in ſpiritu immundo, & exclamavit dicens: Quid nobis & tibi Jeſu Nazarene: veniſti perdere nos? Scio qui ſis, ſanctus Dei. Et comminatus eſt ei Jeſus, dicens: obmuteſce, & exi de homine. Et diſcerpens eum ſpiritus F *immundus, & exclamans voce magna, exiit ab eo. Et mirati ſunt omnes, ita ut conquirerent inter ſe dicentes: Quidnam eſt hoc? quænam doctrina hæc nova? Quia in poteſtate ſpiritibus immundis imperat, & obediunt ei.*

Et

Et processit rumor ejus statim in omnem regionem Galileæ : Et protynus egredientes de synagoga, venerunt in domum Simonis, & Andreæ cum Jacobo & Joanne. Recumbebat autem socrus Simonis febricitans & statim dicunt ei de illa. Et accedens, elevavit eam apprehensa manu ejus, & continuo dimisit eam febris : & ministrabat eis. Vespere autem facto, cum occidisset sol, afferebant ad eum omnes male habentes, & dæmonia habentes. Capharnaum *villa consolationis* interpretatur: Sabbatum autem *requies*. Homo in spiritu immundo, genus humanum est: in quo immunditia regnavit ab Adam, usque ad Moysen. Nam qui sine Lege peccaverunt, sine Lege perierunt: qui sciens sanctum Dei, obmutescere jubetur: dum scientes quidem Deum, non sicut Deum glorificaverunt, sed servierunt potius creaturæ, quam creatori, spiritus discerpens hominem, exiit ab eo. Appropinquante salute, appropinquat tentatio. Pharao dimissus ab Israel, persequitur Israel: diabolus contentus, surgit in scandala. Socrus Petri febricitans, secunda virtute lavatur, & apprehensa manu ejus, sanatur. Febris intemperantiam significat: de qua nos filii synagogæ per manum disciplinæ, & elevationem desiderii sanamur, & hujus qui sanat nos ad vesperum, declinantis a nobis, ministramus voluntati.

Et erat omnis civitas congregata ad januam, & curavit multos, qui vexabantur variis languoribus. Et dæmonia multa ejiciebat, & non sinebat ea loqui, quoniam sciebant eum: Et diluculo valde surgens egressus abiit in desertum locum, ibique orabat: & prosecutus est eum Simon, & qui cum illo erant. Et cum invenissent eum, dixerunt ei, quia omnes quærunt te. Et ait illis: Eamus in proximos vicos & civitates, ut & ibi prædicem: ad hoc enim veni. Et erat prædicans in synagogis eorum, & in omni Galilæa, & dæmonia ejiciens. Et venit ad eum leprosus, deprecans eum: & genu flexo, dixit: Si vis, potes me mundare. Jesus autem misertus ejus, extendit manum suam, & tangens eum, ait illi: Volo, mundare. Et cum dixisset, statim discessit ab eo lepra & mundatus est, & comminatus est ei, statimque ejecit illum, & dicit ei: Vide, nemini dixeris, sed vade, ostende te principi sacerdotum, & offer pro emundatione tua, quæ præcepit Moyses in testimonium illis. At ille egressus, cæpit prædicare, & diffamare sermonem. Janua regni, moraliter pœnitentia est, cum fide: quæ operatur salutem languoribus variis. Varia etenim sunt vitia, quibus languescit civitas mundi. Unde leprosus tertia virtute mundatur: deprecans genu flexo Domini voluntatem, qui non vult mortem peccatoris, sed ut convertatur, & vivat. Lepra nostra, peccatum pri-

A mi hominis est: quæ a capite cæpit, quando regna mundi desideravit. Radix enim omnium malorum est cupiditas. Unde Giezi avaritiam secutus, lepra suffunditur: quæ sacerdoti vero secundum ordinem Melchisedech ostensa, oblatione mundatur, dicenti: Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. Sequitur de propriis Marci.

Ita ut jam non posset manifeste introire in civitatem, sed foris in desertis locis esse, & conveniebant ad eum undique. Certe non o-
B mnibus manifestatus est Jesus, qui latis atque planis serviunt laudibus, & propriis voluptatibus: sed his, qui foris cum Petro exeunt: & in desertis locis, quæ elegit Dominus ad orandum & reficiendum populum, qui deserunt delectationes mundi, & deserunt omnia, quæ possident, ut dicant: Portio mea Dominus. Gloria vero Domini manifestatur his, qui conveniunt undique: id est, per plana & ardua: quosque nihil potest a caritate Christi separare.

C

Caput II.

ET iterum intravit Capharnaum post dies, & auditum est, quod in domo esset, & convenerunt multi, ut non caperet neque ad januam, & loquebatur eis verbum. Et venerunt ad eum ferentes paralyticum, qui a quattuor portabatur: & cum non possent offerre eum illi, præ turba, nudaverunt tectum ubi erat: & patefacientes submiserunt grabatum in
D *quo paralyticus jacebat. Cum autem vidisset Jesus fidem illorum, ait paralytico: Fili, dimittuntur tibi peccata tua. Erant autem illic quidam de scribis, sedentes & cogitantes in cordibus suis. Quid hic sic loquitur? Blasphemat. Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? Quo statim cognito Jesus spiritu suo, quia sic cogitarent intra se, dicit illis: Quid ista cogitatis in cordibus vestris? Quid est facilius dicere paralytico, dimittuntur tibi peccata, an dicere: surge, tolle grabatum tuum, & ambula? Ut autem sciatis, quia filius ho-*
E *minis habet potestatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico: Tibi dico, Surge, tolle grabatum tuum, & vade in domum tuam. Et statim surrexit ille, & sublato grabato, abiit inde coram omnibus: ita ut mirarentur omnes, & honorificarent Deum, dicentes: quia nunquam sic vidimus. Et egressus est rursus ad mare, omnisque turba veniebat ad eum, & docebat eos. Et cum præteriret, vidit Levi Alphæi sedentem ad telonium, & ait illi: Sequere me. Et surgens, secutus est eum. Et*
F *factum est cum accumberet in domo illius, multi publicani & peccatores simul discumbebant cum Jesu, & discipulis ejus. Erant enim multi, qui sequebantur eum. Et Scribæ & Pharisæi videntes, quia manducaret cum pecca-*

peccatoribus & publicanis, dicebant discipulis A *ejus: quare cum publicanis, & peccatoribus manducat & bibit magister vester? Hoc audito, Jesus ait illis. Non necesse habent sani medico, sed qui male habent: Non enim veni vocare justos, sed peccatores. Et erant discipuli Joannis & Pharisæi jejunantes, & veniunt, & dicunt illi: Quare discipuli Joannis & Pharisæorum jejunant, tui autem discipuli non jejunant? Et ait illis Jesus: Nunquid possunt filii nuptiarum, quandiu cum illis sponsus est, jejunare? Quanto tempore ha-* B *bent secum sponsum, non possunt jejunare. Venient autem dies, cum auferetur ab eis sponsus: & tunc jejunabunt in illis diebus. Nemo assumentum panni rudis assuit vestimento veteri, alioqui aufert supplementum novum a veteri: & major scissura fit. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres: alioquin disrumpet vinum utres, & vinum effundetur, & utres peribunt. Sed vinum novum in utres novos mitti debet. Et factum est iterum cum Dominus sabbatis ambularet per sata, & dis-* C *cipuli ejus cœperunt prægredi, & vellere spicas. Pharisæi autem dicebant ei: Ecce, quid faciunt discipuli tui sabbatis, quod non licet. Et ait illis: Nunquam legistis, quid fecerit David, quando necessitatem habuit, & esuriit ipse, & qui cum eo erant: quomodo introivit in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum, & panes propositionis manducavit, quos non licebat manducare nisi sacerdotibus: & dedit eis, & qui cum eo erant. Et dicebat eis: Sabbatum propter hominem factum est, &* D *non homo propter sabbatum. Itaque dominus est filius hominis etiam sabbati.* Deinde quarta virtute, veniunt quattuor viri portantes paralyticum in grabato: qui turba offensi nudant tectum. Quorum per fidem dimittuntur paralytico peccata: qui portat lectum, quo portatus est, & vadit in domum suam coram omnibus. Paralysis autem typus est corporis, quo piger jacet in mollitia carnis, habens desiderium salutis: & corporis ignaviæ, & duplis cogitationibus, ac si enerva- E tus membris, offendit: quem portant quattuor, quas supra diximus virtutes, ad tegulas divinitatis, & sapientiæ, in domo carnis Christi patefactas. Cui vice dicitur muneris, portare carnem, quæ se portabat: ut per aliam viam, cum Magis in suam redeat regionem. Post hæc peccator Levi Alphæi. Levi, *appositus* interpretatur: qui relicto telonio negotiorum sæcularium, solum sequitur verbum quod dicit: Qui non renunciaverit omnibus, quæ possidet, non potest meus esse discipulus. F

Caput III.

ET *introivit iterum in synagogam, & erat ibi homo habens manum aridam, & observabant eum, si sabbatis curaret, ut accusarent illum. Et ait homini, habenti manum aridam: Surge in medium. Et dicit eis: Licet sabbatis benefacere, an male: animam salvam facere, an perdere? At illi tacebant. Et circumspiciens eos in ira, contristatus su-* B *per cæcitate cordis eorum, dicit homini: Extende manum tuam. Et extendit: & restituta est manus illius. Exeuntes autem Pharisæi, statim cum Herodianis consilium faciebant adversus eum, quomodo eum perderent. Jesus autem cum discipulis suis secessit ad mare, & multa turba a Galilæa & Judæa secuta est eum, & ab Jerosolymis, & ab Idumæa, & trans Jordanem: & qui circa Tyrum & Sidonem multitudo magna, audientes quæ faciebat, venerunt ad eum. Et dixit discipulis suis, ut na-* C *vicula sibi deservirent propter turbam, ne comprimerent eum. Multos enim sanabat, ita ut irruerent in eum, ut illum tangerent, quotquot habebant plagas. Et spiritus immundi cum illum videbant, procidebant ei. Et clamabant, dicentes: Tu es filius Dei. Et vehementer comminabatur eis, ne manifestarent illum.* Quinta virtute, erat homo manum habens aridam, cui dicitur. Extende manum tuam: qui significat avaros, qui nolentes dare, volunt accipere: prædari, & non largiri. Quibus D dicitur, ut extendant manus suas, id est, qui furabatur, jam non furetur: magis autem laboret operando manu sua, quod bonum est: ut habeat unde communicet indigentibus.

Et ascendens in montem, vocavit ad se quos voluit ipse, & venerunt ad eum. Et fecit ut essent duodecim cum illo, & ut mitteret eos prædicare. Et dedit illis potestatem curandi infirmitates, & ejiciendi dæmonia. Et imposuit Simoni nomen Petrus, & Jacobum Zebedæi, & Joannem fratrem Jacobi: & imposuit eis E *nomina Boanerges, quod est, filii tonitrui, & Andream, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomam, & Jacobum Alphæi, & Thaddæum, & Simonem Cananæum, & Judam Iscariotem, qui & tradidit illum.* Est consuetudo Scripturæ divinæ allegorice loqui, & quum aliud dicat, aliud velit intelligi. Quod in Evangeliis positum frequenter invenies: sed nobis necesse est, ut sic excelsiora sensibus nostris applicemus, ut tamen cuncta secundum historiæ veritatem cer- F namus: Christus enim solus spiritualiter mons est: mons quidem breviter a nobis laudatus, sed cælestium rerum qualitate copiosus, ex quo aquæ vivæ decurrunt: lac in parvulorum salutem præparatur: pinguedo spiri-

ſpiritualis agnoſcitur, & quicquid ſumme bonum creditur, in montis iſtius eſt gratia conſtitutum, qui eſt mons montium, & ſanctorum: quos quotidie ad ſe de præſentibus ærumnis invitat. In montem vocantur excelſi merito & verbo, ut locus meritis congruat altis, ut eſſent duodecim cum illo. Speciem Jacob dilexit Dominus, & cum divideret altiſſimus gentes, & ſepararet filios Adæ, ſtatuit terminos populorum juxta numerum filiorum Iſrael: ut ſint ipſi ſuper thronos duodecim, judicantes duodecim tribus Iſrael: quibus data eſt poteſtas, quam filius a patre accepit ſecundum carnem, ut opera quæ ipſe fecit, & ipſi faciant, & majora horum faciant. Et impoſuit Simoni nomen Petrus. De obedientia aſcendit ad agnitionem: Qui enim habet dabitur ei, & abundabit: & Jacobum, qui ſupplantata habet tota deſideria carnis, & Joannem, qui gratia accepit, quod alii per laborem tenent: & impoſuit eis nomina Boanerges, quod eſt, *filii tonitrui*: quorum trium ſublime meritum, in monte meretur audire tonitruum patris, per nubem de filio tonantis: Hic eſt filius meus dilectus, ut per nubem carnis, & ipſi ignem verbi, ac ſi fulgura in pluviam ſpargerent in terris: quoniam Deus fulgura in pluviam fecit: ut extinguat miſericordia, quod judicium inurit. Unde propheta dicit: Miſericordiam & judicium cantabo tibi, Domine. Et Andream, qui virili forma vim facit perditioni ſuæ, ut reſponſum mortis in ſe ſemper habeat: & anima ejus ſit ſemper in manibus ſuis. Et Philippum, qui eſt *os lampadis*: qui illuminare poteſt ore, quod corde concepit. Cui dedit Dominus apertionem oris illuminati. Scimus hunc modum locutionis proprium Scripturarum eſſe divinarum, quando Hebræorum nomina ad aliquod myſterium ſignificationis ſunt poſita: quod nunc Evangeliſta ex Dei perſona vehementer affectans interſerit. Et Bartholomæum, qui *filius eſt ſuſpendentis aquas*. Et quis eſt filius ſuſpendentis aquas, niſi qui dixit: Et mandabo nubibus meis ne pluant ſuper eam imbrem? Nomen vero filii Dei, per pacem & dilectionem acquiritur inimici. Beati enim pacifici, quoniam filii Dei ſunt: & diligite inimicos veſtros, ut ſitis filii Dei, & reliqua. Et Matthæum, qui eſt *donatus*, cui donatur a Domino, ut non ſolum remiſſionem peccatorum adipiſcatur, ſed in numero aſcribatur Apoſtolorum: ut leo & bos ſimul comedant, & lupus cum agno paſcatur. Et Thomam, qui eſt *abyſſus*. Multi enim profunda ſcientes Dei, minime proferunt, ut Paulus ait: Scio hominem, & reliqua: uſque, quæ non licet hominibus loqui. Et Jacobum Alphæi, id eſt, *docti* vel *milleſimi*.

A Cujus a latere cadunt mille, & decem millia a dextris ejus. Jacobus alter, cui *colluctatio* non eſt adverſus carnem & ſanguinem: ſed adverſus ſpirituales nequitias. Et Thaddæum, qui eſt, *corculum*, id eſt, cordis cultor: qui conſervat cor ſuum omni cuſtodia. Munditia namque cordis Deus videtur, ut per vitrum mundum forma oſtenditur expreſſa. Et Simonem Cananæum, qui & zelotes. Simon, *ponens triſtitiam* interpretatur. Beati namque, qui lugent: quoniam ipſi
B conſolabuntur. Trinum luctum implet, qui conſolationem futuram quærit. Deflet peccata propria cum David & Maria: flet cum flentibus cum Paulo: & flet multum cum Joanne, qui dicebat: Et ego flebam multum: quia nemo dignus inventus eſt, qui aperiret librum, & ſolveret ſignacula ejus. Zelotes autem dicitur, quem zelus domus Dei comedit: ut Phinees ſacerdos, ut ceſſet quaſſatio. Et Judam Iſcariotem, qui tradidit illum: qui non delet peccatum ſuum per
C pœnitentiam: nec illud deletur per memoriam. Unde de eo dicitur: Et peccatum matris ejus non deleatur. Fiant contra Dominum ſemper. Judas, *confitens*, vel *glorioſus* interpretatur. Iſcariotis autem, *memoriam mortis*. Confeſſores ſunt multi in Eccleſia ſuperbi & glorioſi: quorum primus Simon Magus, & Arius, & cæteri hæretici: quorum memoria mortalis ideo in Eccleſia celebratur, ut devitentur. Hæ ſunt duodecim differentiæ Apoſtolorum & prædicatorum:
D qui terni, quaterni circa tabernaculum Domini excubant: & ſancta Domini verba humeris operum propriis portant: ut tabernaculum unum manſionibus multis ad terram repromiſſionis portent: quos unius exemplum ad timorem humiliat, ut angelos Luciferi illius caſus conſervet, ut non glorietur ſapiens in ſapientia ſua: ſed qui gloriatur, in Domino glorietur.

Et veniunt ad domum, & convenit iterum turba, ita ut non poſſent neque panem manducare: & cum audiſſent ſui, exierunt tenere
E *eum. Dicebant enim, quoniam in furorem verſus eſt. Et Scribæ, qui ab Jeroſolymis deſcenderant, dicebant, quoniam Belzebub habet: & quia in principe dæmoniorum ejicit dæmonia. Et convocatis eis, in parabolis dicebat illis. Quomodo poteſt ſatanas ſatanam ejicere? Et ſi regnum in ſe dividatur, non poteſt regnum illud ſtare. Et ſi domus ſuper ſemetipſam diſpertiatur, non poteſt domus illa ſtare: & ſi ſatanas conſurrexerit in ſemetipſum, diſpertitus eſt: & non poterit ſtare, ſed finem ha-*
F *bet. Nemo poteſt vaſa fortis ingreſſus in domum diripere, niſi prius fortem alliget: & tunc domum ejus diripiet. Amen dico vobis, quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata & blaſphemiæ, quibus blaſphemaverunt.*

Hic proprie Marcus convenire Jesum, [cum discipulis suis ad domum narrat: Et iterum turbas, ut non possent panem manducare, convenisse commemorat. Et discipulos putasse, quod in furorem verteretur, quia Scribæ, qui ab Jerosolymis venerant, dicebant: Beelzebub habet. Sicut exaltantur cæli a terra: sic exaltatæ sunt viæ Domini a viis nostris. Ad hoc namque venit, quod audivit & patitur, qui nobis dicit: Beati eritis cum maledixerint vobis homines, & reliqua, usque, merces vestra in cælis. Domus ad quam veniunt, primitiva est Ecclesia. Turbæ quæ impediunt panem manducare, peccata & vitia sunt: quia qui manducat indigne, judicium sibi manducat & bibit, non dijudicans corpus Domini. Unde Dominus in furorem vertitur, cum dicit: Nisi manducaveritis carnem filii hominis, & reliqua usque, non habebitis vitam in vobis.

Qui autem blasphemaverit in spiritum sanctum, non habet remissionem in æternum, sed reus erit æterni delicti: quoniam dicebant, spiritum immundum habet. Quia non meretur pœnitentiam agere, ut recipiatur, qui Christum intelligens, principem dæmoniorum esse dicebat: quia nunquam solvitur a carcere, qui quadrantem verbi novissimum non solverit ante finem vitæ. Quattuor namque partibus denarius vitæ fundatur æternæ: ut quod corde credis, ore confiteatis: & quod confiteris, opere impleas, & quod impleveris, docere non cesses. Qui enim fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum,

Et veniunt mater ejus & fratres: & foris stantes miserunt ad eum vocantes eum: & sedebat circa eum turba, & dicunt ei: Ecce mater tua, & fratres tui foris quærunt te. Et respondens eis ait: Quæ est mater mea, & fratres mei? Et circumspiciens eos, qui in circuitu ejus sedebant, ait: Ecce mater mea, & fratres mei. Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus, & soror mea, & mater mea est. Ut sciamus nos esse fratres ejus & matrem, si voluntatem patris ejus impleverimus: ut cohæredes simus ejus, qui non in sexibus, sed in factis discernit.

Cap. IV.

Et iterum cœpit docere ad mare, & congregata est ad eum turba multa, ita ut in navim ascendens, sederet in mari, & omnis turba circa mare super terram erat, & docebat eos in parabolis multa, & dicebat illis in doctrina sua: Audite. Ecce exit seminans ad seminandum. Et dum seminat, aliud cecidit secus viam: & venerunt volucres cæli, & come- A *derunt illud. Aliud vero cecidit super petrosa, ubi non habuit terram multam, & statim exortum est, quoniam non habebat altitudinem terræ: & quando exortus est sol, exæstuavit, & eo quod non habebat radicem, exaruit. Et aliud cecidit in spinas, & ascenderunt spinæ, & suffocaverunt illud, & fructum non dedit. Et aliud cecidit in terram bonam, & dabat fructum ascendentem, & crescentem: & afferebat unum tricesimum, & unum sexagesimum, & unum centesimum. Et dicebat: Qui habet au-* B *res audiendi, audiat. Et cum esset singularis, interrogaverunt eum hi (qui cum eo erant) duodecim, parabolam. Et dicebat eis: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: illis autem, qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt: ut videant, & non videant: & audientes audiant, & non intelligant: ne quando convertantur & dimittantur eis peccata. Et ait illis: Nescitis parabolam hanc, & quomodo omnes parabolas cognoscetis? Qui seminat, verbum seminat. Hi autem sunt, qui circa viam, ubi* C *seminatur verbum, & cum audierint, confestim venit satanas, & aufert verbum, quod seminatum est in cordibus eorum. Et hi sunt similiter, qui super petrosa seminantur: qui cum audierint verbum, statim cum gaudio accipiunt illud: & non habent radicem in se, sed temporales sunt: deinde orta tribulatione, & persecutione propter verbum, confestim scandalizantur. Et alii sunt, qui in spinis seminantur. Hi sunt, qui verbum audiunt: & ærumnæ sæculi, & deceptio divitiarum, & circa reliqua concupiscentiæ introeuntes suffocant verbum: &* D *sine fructu efficitur. Et hi sunt, qui super terram bonam seminati sunt: qui audiunt verbum: & suscipiunt, & fructificant unum tricesimum, unum sexagesimum, & unum centesimum.* Ut locus docendi indicet auditores amaros fuisse ac instabiles. Et ideo in Parabolis loquitur eis, ut requirerent quod non intelligerent. & per Apostolos; quos contemptos habebant, discerent mysterium regni, quod ipsi non habebant. Mare mundum istum deb ere suscipi, frequenti lectione jam notum est: E quod & gustu amarum est, & vitiorum fluctibus inquietum est. Sed ab ipso Domino eripi potuissent, qui amara mutat in dulcedinem, tristia vertit in gaudium: & ægritudines detestabiles, in salutem. Parabola est natura discrepantium rerum sub alia similitudine facta comparatio, more providentiæ suæ, ut qui cælestia capere non poterant, F per similitudines terrenas, audita percipere potuissent. Παραβολὴ Græco vocabulo dicitur similitudo, quando illud, quod intelligi volumus, per comparationes aliquas indicamus: sic enim ferreum quempiam dicimus, quando durum ac fortem desideramus intelligi: cum velocem, ventis aut avibus comparamus. Quod in trigesimo, & sexagesimo, & cen-

& centesimo fructu continetur: hoc est, Lege, & Prophetia, & Evangelio: quod in ore trium testium mysterium regni in monte ostensum, id est, Moysi, & Eliæ, & Jesu consistat.

Et dicebat illis: Nunquid venit lucerna, ut sub modio ponatur, aut sub lecto? nonne ut super candelabrum ponatur? Non est enim aliquid absconditum, quod non manifestetur, nec factum est occultum, quod non veniat in palam. Si quis habet aures audiendi, audiat. Et dicebat illis: Videte, quid audiatis. In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis, & adjecietur vobis. Qui enim habet, dabitur illi: & qui non habet, etiam quod habet auferetur ab eo. Lucerna verbum est de tribus seminibus. Modius autem tegens, auditus est inobedientium. Candelabrum, Apostoli sunt, quos illuminavit verbum Domini absconditum & occultum. Parabola utriusque seminis est. In palam vero venit, dum a Domino tractatur. Et dicebat: In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Etenim secundum mensuram fidei; unicuique dividitur intelligentia mysteriorum: & adjicietur, dum scientiæ etiam adjicientur virtutes. Qui enim habet, dabitur ei: id est, qui habet fidem, habebit virtutem: & qui habet opus verbi, habebit intelligentiam mysterii. Et qui non habet e contra fidem, deficit virtute, Et qui non habet opus verbi, ejus intelligentia caret. Et qui non intelligit, jam auditum perdidit, ac si non audisset.

Et dicebat: Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo jaciat sementem in terram, & dormiat, & exurgat nocte & die, & semen germinet & increscat dum nescit ille. Ultro enim terra fructificat, primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica. Et hanc parabolam prædictis consequentem proprie sumpsit Marcus. Scripturas novimus divinas, per similitudines terrenas plerumque cælestia sacramenta mostrare: sicut totum corpus constat Evangeliorum. Regnum Dei, Ecclesia est, quæ regitur a Deo, & ipsa regit homines: & contrarias virtutes & vitia calcat: ut est Centurio habens sub se milites. Homo jactans semen, filius hominis est: semen, verbum vitæ: terra, corda humana. Dormitatio hominis, mors est Salvatoris. Exurgit semen nocte & die. Post somnum Christi, numerus credentium per adversa, & prospera magis magisque germinabat in fide: & crevit in opere, dum nescit ille. Tropica est ista locutio: & in Scripturis divinis creberrima consuetudine seminatur, id est, nescire nos fecit, quis fructum in finem afferat, dum dicit: qui perseveraverit usque in finem, ipse salvabitur. Ultro enim terra fructificat, dum voluntatem nostram Deus expectat, dicens: Si vis pervenire ad vitam, serva mandata. Primum herbam: id est, timorem. Initium enim sapientiæ timor Domini. Deinde spicam: id est, pœnitentiam lachrymosam. Deinde plenum fructum in spica, id est caritatem. Plenitudo enim legis, caritas est.

Et cum ex se produxerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest messis. Et dicebat. Cui assimilabimus regnum Dei: aut cui parabolæ comparabimus illud? Sicut granum sinapis, quod cum seminatum fuerit in terra, minus est omnibus seminibus, quæ sunt in terra: & cum seminatum fuerit, ascendit, & fit majus omnibus oleribus: & facit ramos magnos, ita ut possint sub umbra ejus aves cæli habitare. Et talibus multis parabolis loquebatur eis verbum, prout poterant audire: sine parabola autem non loquebatur eis. Falx, est mors, vel judicium, quod secat omnia: quoniam adest messis, id est, consummatio sæculi: in qua justi gaudebunt, qui in lacrymis seminaverunt. Quod semen iterum similat grano sinapis, quod minimum in timore est, magnum autem in caritate, quæ est major omnibus oleribus: quia Deus caritas est. Et, Omnis caro fœnum. Et, Qui infirmus est, olera manducet. Et fert ramos misericordiæ & compassionis. Cujus sub umbra pauperes Christi, qui sunt cæli animalia, delectantur habitare.

Seorsum autem discipulis suis disserebat omnia. Et ait illis in die illa, cum sero esset factum: transeamus contra. Et dimettentes turbam, assumunt eum, ita ut erat in navi: & aliæ naves erant cum illo. Et facta est procella magna venti, & fluctus mittebat in navim, ita ut impleretur navis. Illi enim digni erant audire mysteria in penetrali intimo sapientiæ: qui remotis cogitationum malarum tumultibus, in solitudine virtutum permanebant. Sapientia enim est in tempore otii. Dehinc ad mare veniunt, & fluctibus turbantur.

Et erat ipse in puppi super cervical dormiens: & excitant eum, & dicunt illi: Magister non ad te pertinet, quia perimus? Et comminatus est vento, & dixit mari: Tace, obmutesce. Et cessavit ventus, & facta est tranquillitas magna, & ait illis. Quid timidi estis? Necdum habetis fidem. Et timuerunt timore magno, & dicebant ad alterutrum: Quis putas est iste, quia ventus & mare obediunt ei? Puppis mortuis pellibus vivos continet, & fluctus arcet, & ligno solidatur, id est, cruce & morte Domini, Ecclesia salvatur. Cervical, corpus Domini est: cui divinitas sicut caput inclinata est. Puppis, initium Ecclesiæ est: in qua Dominus dormit morte corporali: Quia nunquam dormiet,

miet, qui custodit Israel. Comminatur vento & mari, ut taceat, de quo dicitur: Tu dominaris potestati maris, & reliqua. Ventus & mare, dæmones & persecutores sunt: quibus dicit, tace: quando compescit edicta regum iniquorum, ut voluerit: quia non est hominis, ut dirigat gressus suos. Tranquillitas magna, pax Ecclesiæ est post pressuram, sive theoria, post actualem vitam.

Cap V

Et venerunt trans fretum maris in regionem Gerasenorum. Et exeunti ei de navi, statim occurrit de monumentis homo in spiritu immundo, qui domicilium habebat in monumentis. Et neque catenis jam quisquam poterat eum ligare: quoniam sæpe compedibus & catenis vinctus, disrupisset catenas, & compedes comminuisset, & nemo poterat eum domare. Et semper die ac nocte in monumentis, & in montibus erat clamans, & concidens se lapidibus. Videns autem Jesum a longe, cucurrit & adoravit eum, & clamans voce magna dixit: Quid mihi & tibi Jesu Fili Dei altissimi? Adjuro te per Deum, ne me torqueas: Dicebat enim illi: Exi spiritus immunde ab homine. Et interrogabat eum: Quod tibi nomen est? Sexta virtute sanatur, qui in monumentis domicilium habebat: nec catenis ligatus, nec compedibus. Nemo enim domare eum poterat. In montibus & in monumentis erat clamans, & concidens se lapidibus. Hic est desperatissimus gentium populus, quem enumerat Apostolus: Superbus, elatus, immundus, sanguinarius, idololatra, ignominiosus, nec in lege naturæ, nec Dei, nec humano timore alligatus.

Et dicit ei: Legio mihi nomen est, quia multi sumus. Et deprecabatur eum multum, ne se expelleret extra regionem. Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus pascens. Et deprecabantur eum spiritus, dicentes: Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus. Et concessit eis statim Jesus. Et exeuntes spiritus immundi, introierunt in porcos, & magno impetu grex præcipitatus est in mare ad duo millia, & suffocati sunt in mari. Qui autem pascebant eos, fugerunt & nunciaverunt in civitatem, & in agros. Et egressi sunt videre, quid esset facti: & veniunt ad Jesum, & vident illum, qui a dæmonio vexabatur sedentem vestitum & sanæ mentis, & timuerunt. Et narraverunt illis, qui viderant qualiter factum esset ei, qui dæmonium habuerat de porcis. Et rogare cœperunt eum, ut discederet de finibus eorum. Cumque ascenderet navim, cœpit illum deprecari, qui a dæmonio vexatus fuerat, ut esset cum illo. Jesus autem non admisit eum,

A *sed ait illi: Vade in domum tuam ad tuos, & annuncia illis quanta tibi Dominus fecerit, & misertus sit tui. Et abiit, & cœpit prædicare in Decapoli, quanta sibi fecisset Jesus, & omnes mirabantur. Et cum transcendisset Jesus in navi rursus trans fretum, convenit turba multa ad eum, & erat circa mare: & venit quidam de archisynagogis nomine Jairus, & videns eum, procidit ad pedes ejus, & deprecabatur eum multum, dicens: Quoniam filia mea in extremis est, veni, impone manus super eam, ut salva sit, & vivat. Et abiit cum illo, &*
B *sequebatur eum turba multa: & comprimebant eum. Et mulier, quæ erat in profluvio sanguinis annis duodecim, & fuerat multa perpessa a compluribus medicis, & erogaverat omnia sua, nec quicquam profecerat, sed magis deterius habebat: cum audisset de Jesu.* Legio, id est, decem millia, quæ cadunt ad dexteram Patris, quæ est Christus. Cui dæmonio grex porcorum creditur: cui nihil est utile, nisi ut simul in abysso, id est, in inferno, sine respectu misericordiæ suffocetur, per impetum
C immaturæ mortis: a quibus fugiunt multi, qui pascebant eos. Flagellato etenim stulto, sapiens prudentior fit. Et rogant Jesum, ut exeat a finibus eorum: ut ait Petrus: Exi a me, Domine, quoniam immundus sum: Ne tangant arcam Dei, ut Oza, Homo sanatus mittitur in domum suam, & prædicat in Decapoli: dum a Romano nunc regno, Judæi convertuntur, qui in littera tantum pendent decalogi. Post hæc venit Jairus archisynagogus, quia cum intraverit plenitudo
D gentium, tunc omni Israel salvus fiet. Jairus, sive *illuminans*, sive *illuminatus*, interpretatur, id est, Judaicus populus umbra literæ deposita, spiritu illustratus & illuminatus: procidens ad pedes Verbi, id est, ad incarnationem Jesu se humilians, rogat pro filia. Qui sibi vivit, alios vivere facit. Abraham & Moyses & Samuel rogant pro plebe mortua, & sequitur Jesus preces eorum. Septima virtute suscitatur mortua. Sed inter viam tangit fimbriam retro mulier sangui-
E naria: quæ profligatam cum salute perdidit in medicos nihil proficientes, substantiam. Septimo die requievit Deus ab omnibus operibus suis. Quando suscitatur mortua intus, & semiviva cum turbis. Fluxus sanguinis sterilitatem facit: unde dicitur ad Ecclesiam gentium: Lætare sterilis, quæ non paris.

Venit in turba retro, & tetigit vestimentum ejus. Dicebat enim: quia si vel vestimentum ejus tetigero, salva ero. Et confestim siccatus
F *est fons sanguinis ejus, & sensit corpore, quia sanata esset a plaga. Et statim Jesus in semetipso cognoscens virtutem, quæ exierat de illo, conversus ad turbam aiebat: Quis tetigit vestimenta mea? Et dicebant ei discipuli sui: Vides turbam*

turbam comprimentem te, & dicis, quis me tetigit? Et circumspiciebat videre eam, quæ hoc fecerat. Mulier vero timens, & tremens, sciens quod factum esset in se, venit & procidit ante eum, & dixit ei omnem veritatem. Ille autem dixit ei: Filia, fides tua te salvam fecit, vade in pace: & esto sana a plaga tua. Adhuc eo loquente veniunt ad archisynagogum, dicentes: quia filia tua mortua est, quid ultra vexas magistrum? Jesus autem audito verbo, quod dicebatur, ait archisynagogo: Noli timere, tantummodo crede. Et non admisit quemquam se sequi, nisi Petrum, & Jacobum, & Joannem fratrem Jacobi. Et veniunt in domum archisynagogi: & vidit tumultum, & flentes, & ejulantes multum, & ingressus ait illis: Quid turbamini & ploratis? puella non est mortua, sed dormit. Et irridebant eum. Ipse vero ejectis omnibus, assumit patrem & matrem puellæ, & qui secum erant: & ingreditur ubi puella erat jacens, & tenens manum puellæ, ait illi: Tabita cumi, quod est interpretatum, puella, tibi dico, surge. Et confestim surrexit puella, & ambulabat. Erat autem annorum duodecim, & obstupuerunt stupore magno. Et præcepit illis vehementer, ut nemo id sciret: & dixit dari illi manducare. Id est, post resurrectionem. Fimbriam tangit, ac si cymbala & mala punica, quæ pendent de extremis oris tunicæ summi Sacerdotis. Cymbalum, confessionem: malum punicum, martyrii voluntatem, & virtutum candorem, sive unitatem significat. Ad puellam dicitur: Tabita cumi, id est, *puella surge*. Archisynagogo dicitur: Filia tua mortua est. Jesus autem dixit: Non est mortua, sed dormit. Utrumque est: mortua est vobis, mihi dormit. Annorum duodecim erat puella, & annis duodecim erat mulier perpessa. Peccata non credentium, apparent in initio fidei credentium. Unde dicitur: Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad justitiam.

Caput VI.

ET egressus inde, abiit in patriam suam: & sequebantur eum discipuli sui. Et facto sabbato cœpit in synagoga docere, & multi audientes admirabantur in doctrina ejus, dicentes: Unde huic hæc omnia? Et quæ est sapientia, quæ data est illi, & virtutes tales, quæ per manus ejus efficiuntur? Nonne hic est faber filius Mariæ, frater Jacobi, & Joseph, & Judæ, & Simonis? Nonne & sorores ejus hic nobiscum sunt: Et scandalizabantur in illo. Et dicebat illis Jesus. Deinde iens in patriam suam, filius fabri, Jesus vocatur. Et hoc mystice: sed fabri, qui fabricatus est auroram & solem, id est, Ecclesiam primam & sequentem: in quarum figura, mulier & puella sanantur.

A *Quia non est Propheta sine honore nisi in patria sua, & in domo sua, & in cognatione sua. Et non poterat ibi virtutem ullam facere: nisi paucos infirmos impositis manibus curavit. Et mirabatur propter incredulitatem eorum, & circuibat castella in circuitu, docens. Et convocavit duodecim, & cœpit eos mittere binos, & dabat illis potestatem spirituum immundorum. Et præcepit illis, ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum: non peram, non panem, neque in zona æs, sed calciatos* B *sandaliis, & ne induerentur duabus tunicis. Et dicebat eis: Quocumque introieritis in domum, illic manete donec exeatis inde. Et quicumque non receperint vos, neque audierint vos: exeuntes inde, excutite pulverem de pedibus vestris in testimonium illis. Et exeuntes prædicabant, ut pœnitentiam agerent: & dæmonia multa ejiciebant, & ungebant oleo multos ægros, & sanabantur.* Comitatur sæpe vilitas originem, ut est, quis est filius Isai? Sed humilia Dominus respicit, & alta a C longe cognoscit. Mittuntur deinde duodecim Apostoli, & datur eis potestas præcepta docendi: ut comitetur verbum simul & factum: & cum promissis invisibilibus, visibiles virtutes micent: & cum ungebant oleo ægros, infirmitatem fidei virtute corroborant.

Et audivit rex Herodes (manifestum enim factum est nomen ejus) & dicebat: Quia Joannes Baptista resurrexit a mortuis: & propterea virtutes operantur in illo. Alii autem dicebant, quia Elias est: alii vero dicebant: D *Quia Propheta est, quasi unus ex Prophetis.* Lucernam sub modio abscondi fas non est.

Quo audito Herodes, ait: Quem ego decollavi Joannem, hic a mortuis resurrexit. Ipse enim Herodes misit ac tenuit Joannem, & vinxit eum in carcerem, propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui: quia duxerat eam. Dicebat enim Joannes Herodi: Non licet tibi habere uxorem fratris tui. Herodias autem insidiabatur illi, & volebat occidere eum, nec poterat. Herodes enim metuebat Joannem, & sciens eum virum justum, & sanctum, & E *custodiebat eum: & audito eo, multa faciebat, & libenter eum audiebat. Et cum dies opportunus accidisset, Herodes natalis sui cœnam fecit principibus, & tribunis, & primis Galilææ. Cumque introisset filia ipsius Herodiadis, & saltasset, & placuisset Herodi, simulque recumbentibus, rex ait puellæ: Pete a me quod vis, & dabo tibi. Et juravit illi: quia quicquid petieris, dabo tibi: licet dimidium regni mei. Quæ cum exisset, dixit matri suæ: Quid petam? At illa dixit, Caput* F *Joannis Baptistæ. Cumque introisset statim cum festinatione ad regem, petivit, dicens: Volo, ut protinus des mihi in disco caput Joannis Baptistæ. Et contristatus est rex propter jusjurandum: & propter simul recumbentes noluit eam con-*

con-

contristare: sed misso spiculatore, praecepit A *afferi caput ejus in disco, & dedit illud puellae, & puella dedit matri suae. Quo audito, discipuli ejus venerunt, & tulerunt corpus ejus, & posuerunt illud in monumento.* Per ironiam expresse pronunciat Herodes pellicens. Caput legis, quod est Christus, de corpore absciditur proprio, id est, Judaico populo, & datur gentili puellae, id est, Romanae Ecclesiae: & puella dat matri suae adulterae, id est, synagogae crediturae in fine. Corpus Joannis sepelitur, caput in disco collocatur, B litera humo tegitur, spiritus in altari honoratur ac sumitur.

Et convenientes Apostoli ad Jesum, renuntiaverunt ei omnia, quae egerant & docuerant. Ad locum unde exeunt flumina, revertuntur. Deo semper gratias referunt missi, quod acceperant.

Et ait illis: Venite seorsum in desertum locum. Et hoc proprie Marcus. Seorsum ducit, quos elegit, ut inter malos viventes, mala non intendant: ut Lot in Sodomis, & Job C in terra Hus, & Abdias in domo Achab.

Et requiescit pusillum. Erant enim, qui veniebant & redibant multi. Et nec spatium manducandi habebant. Et ascendentes in navim abierunt in desertum locum seorsum. Et viderunt eos abeuntes, & cognoverunt multi, & pedestres de omnibus civitatibus concurrerunt illuc, & praevenerunt eos. Et exiens vidit turbam multam Jesus, & misertus est super eos, quia erant sicut oves non habentes pastorem. Et coepit illos docere multa. Et cum jam hora multa fieret, accesserunt disci- D *puli ejus, dicentes: Desertus est locus hic: & jam hora praeteriit, dimitte illos, ut euntes in proximas villas & vicos, emant sibi cibos, quos manducent. Et respondens ait illis: Date illis vos manducare. Et dixerunt ei: Euntes emamus ducentis denariis panes, & dabimus illis manducare. Et dixit eis: Quot panes habetis? Ite & videte. Et cum cognovissent, dicunt: Quinque, & duos pisces. Et praecepit illis, ut accumbere facerent omnes, secundum contubernia super viride foenum. Et discubue-* E *runt in partes per centenos, & quinquagenos. Et acceptis quinque panibus & duobus piscibus, intuens in caelum benedixit, & fregit panes, & dedit discipulis suis, ut ponerent ante eos. Et duos pisces divisit omnibus, & manducaverunt omnes, & saturati sunt. Et sustulerunt reliquias fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piscibus. Erant autem qui manducaverunt, quinque millia virorum. Et statim coegit discipulos suos ascendere navim, ut praecederent eum trans fretum ad Bethsai-* F *dam, dum ipse dimitteret populum. Et cum dimisisset eos, abiit in montem orare. Et cum sero esset, erat navis in medio mari, & ipse solus in terra: & videns eos laborantes in remigando, erat enim ventus contrarius eis. Et circa quartam vigiliam noctis venit ad eos, ambulans super mare, & volebat praeterire eos. At illi ut viderunt eum ambulantem super mare, putaverunt phantasma esse: & exclamaverunt. Omnes enim viderunt eum, & conturbati sunt. Et statim locutus est cum eis, & dixit eis: Confidite, ego sum nolite timere. Et ascendit ad illos in navim, & cessavit ventus. Et plus magis intra se stupebant. Non enim intellexerunt de panibus: erat enim cor eorum obcaecatum. Et cum transfretassent, venerunt in terram Genezareth, & applicuerunt. Cumque egressi essent de navi, continuo cognoverunt eum: & percurrentes universam regionem illam, coeperunt in grabatis eos, qui se male habebant, circumferre, ubi audiebant eum esse, & quocumque introibat in vicos, vel in villas, aut civitates, in plateis ponebat infirmos, & deprecabantur eum, ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent.* Ut aves in ramis sinapis: pusilla hic sanctis requies, longus labor. Sed postea dicitur illis, ut requiescant a laboribus suis. Erant enim qui veniebant, & ridebant multi: nec manducandi spatium habebant in arca Noe: & animalia, quae intus erant, foris nitebantur: & quae foris erant, intro erumpebant. Sic nimirum agitur in Ecclesia: Judas recessit, latro accessit. Quamdiu receditur a fide, nec Ecclesiae requies est, sine moerore. Rachel plorans filios suos, noluit consolari. Non est hic convivium, in quo bibitur vinum novum. Quando cantabitur canticum novum in caelo novo, & in terra nova, ab hominibus novis? Cum mortale hoc induerit immortalitatem, cum quinque panibus & duobus piscibus, quinque millia hominum vespera vitae pascentur: & duodecim cophini octava virtute pleni fragmentis colliguntur, cum sedent super thronos duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. Qui sunt fragmenta? Abraham, Isaac, & Jacob: quando reliquiae salvae fient ex Israel? quando facie ad faciem videbimus, quod in lege Moysi, & Prophetis & Psalmis scriptum legimus de Christo. Unde post quartam vigiliam noctis, compescit Jesus tumorem maris, ambulans super illud, & dicit: Confidite, ego sum: quia videbimus eum sicuti est. Tunc cessavit ventus: & procella, Jesu sedente, regnante in navi: quae est universalis Ecclesia. Sequitur:

Et quotquot tangebant eum, salvi fiebant. Quando fugiet dolor & gemitus.

Caput VII.

Et conveniunt ad eum Pharisaei, & quidam de scribis venientes ab Jerosolymis. Et cum vidissent quosdam ex discipulis ejus communi-

munibus manibus, id est, non lotis, manducare panes, vituperaverunt. Pharisæi autem & omnes Judæi nisi crebro laverint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum. Et a foro venientes nisi baptizentur, non comedunt. t alia multa sunt, quæ tradita sunt illis servare: baptismata calicum, & urceorum, & æramentorum, & lectorum. Et interrogabant eum Pharisæi & Scribæ: Quare discipuli tui non ambulant juxta traditionem seniorum: sed communibus manibus manducant panem? At ille respondens, dixit eis: Bene prophetavit Isaias de vobis hypocritis, sicut scriptum est: Populus hic labiis me honorat: cor autem eorum longe est a me. In vanum autem me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum. Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditionem hominum: baptismata urceorum, & calicum, & alia similia his facitis multa. Et dicebat illis: Bene irritum facitis præceptum Dei, ut traditionem vestram servetis. Moyses enim dixit, Honora patrem tuum, & matrem tuam: & qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: Si dixerit homo patri, vel matri, corban, quod est, donum quodcumque ex me tibi proderit, & ultra non dimittitis eum quicquam facere patri suo aut matri, rescindentes verbum Dei per traditionem vestram, quam tradidistis. Et similia hujusmodi multa facitis. Et advocans iterum turbam, dicebat illis: Audite omnes & intelligite: nihil est extra hominem introiens in eum, quod possit eum coinquinare: sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ coinquinant hominem. Si quis habet aures audiendi, audiat. Et cum introisset in domum a turba, interrogabant eum discipuli ejus parabolam. Et ait illis: Sic & vos imprudentes estis. Non intelligitis, quia omne extrinsecus introiens in hominem, non potest eum coinquinare: quia non intrat in cor ejus, sed in ventrem, & in secessum exit, purgans omnes escas. Dicebat autem, quoniam, quæ de homine exeunt, illa coinquinant hominem. Ab intus enim de corde hominum malæ cogitationes procedunt: adulteria, fornicationes, homicidia, furta, avaritiæ, nequitiæ, dolus, impudicitiæ, oculus malus, blasphemia, superbia, stultitia. Omnia hæc mala ab intus procedunt, & coinquinant hominem. Et inde surgens, abiit in fines Tyri & Sidonis, & ingressus domum, neminem voluit scire, & non potuit latere. Mulier enim statim, ut audivit de eo, cujus filia habebat spiritum immundum, intravit & procidit ad pedes ejus. Erat enim mulier gentilis Syrophœnissa genere, & rogabat eum, ut dæmonium ejiceret de filia ejus. Qui dixit illi. Sine prius saturari filios. Non est enim bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus. At illa respondit, & dicit illi: Utique Domine, nam catelli comedunt sub mensa de micis puerorum. Et ait illi: Propter hunc sermonem vade, exit dæmonium a filia tua. Et cum abiisset domum suam, invenit puellam jacentem supra lectum, & dæmonium exiisse. Pharisæorum superfluum latratum, furca rationis obtundit, id est, Moysi & Isaiæ increpatione, ut nos adversantes hæreses verbis Scripturæ vincamus. Videntes discipulos non lotis manibus manducare, quod futuram gentium communionem significat. Munditia & baptismum Pharisaicum sterile est. Communicatio non lota Apostolica, extendit palmites suos usque ad mare: quod culpa majus est. Traditio autem Pharisaica in mensis, & puris vasis non est tractanda, sed abscindenda & radenda. Sæpe enim traditionibus hominum, mandata Dei cedunt. Post hoc signum, mulier Syrophænissa, cujus filia spiritum immundum habebat, intrans procidit ad pedes ejus. Erat enim gentilis mulier: rogat pro filia, quæ est mater nostra, Romana Ecclesia: & nata dæmoniaca, barbarica est Occidentalis natio, cujus fides fecit de cane ovem: mica spiritualis intellectus, non panem fractum literæ sumere cupit. Fidelis, prudens & humilis meretur, quod poscit.

Et iterum exiens de finibus Tyri, venit per Sidonem ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos. Et hic proprie narrat Marcus decimam virtutem. Tyrus interpretatur *angustia*, significans Judæam, cui Dominus dicit: Coangustatum est stratum, breve est pallium, utrumque operire non potest: ut transferat se ad gentes alias. Sidon vero *venatio* interpretatur, quæ fera indomitaque nostra natio est, & venit ad mare Galilææ, quod *fluctuosa volubilitas* est: inter medios fines Decapoleos, quod interpretatur decalogi mandata. Salvator ad salvandas gentes ab Apostolis ducitur: qui interroganti se adolescenti, quid faceret, respondit: Nosti mandata.

Et adducunt ei surdum & mutum. Genus humanum per multa membra, ac si unus homo varia peste absumptus enumeratur: in protoplasto cæcatur, dum videt: surdus fit, cum audit: dum odoratur, emungitur: obmutescit, dum loquitur: mancus fit, dum manum extendit: incurvatur, dum erigitur: hydropicus fit, dum concupiscit: claudus fit, dum progreditur: lepra suffunditur, dum nudatur: dæmone impletur, dum divinitatem appetit: morte moritur, dum audacter excusat, quod inobedienter commisit.

Et deprecabantur eum, ut imponat illi manum. Incarnatum fore Dominum, multi justi & Patriarchæ cupiebant & optabant.

Apprehendens eum de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas ejus. Seorsum semper turbulentis cogitationibus, & actibus inordinatis, sermonibusque incompositis ducitur, qui

qui sanari meretur. Digiti qui in aures ejus mittuntur, verba spiritus sunt, de quo dicitur: Digitus Dei hic est. Et, Opera digitorum tuorum sunt cæli.

Et expuens tetigit linguam ejus. Spuma de carne Domini, est divina sapientia: quæ solvit vinculum labiorum humani generis: ut dicat. Credo in Deum Patrem omnipotentem &c.

Et suspiciens in cælum ingemuit. Id est, nos gemere docuit, & in cœlum thesaurum cordis nostri erigere: quod per gemitum compunctionis intimæ, frivola lætitia carnis purgatur, ut dicitur: Rugiebam a gemitu cordis &c.

Et ait illi: Epheta, quod est, adaperire. Corde enim creditur ad justitiam: ore autem confessio fit ad salutem.

Et statim apertæ sunt aures ejus, & solutum est vinculum linguæ ejus, & loquebatur recte. Apertæ sunt aures ejus ad hymnos, cantica, & Psalmos: solvitur lingua, ut eructet verbum bonum, quod non possunt minæ nec verbera cohibere, ut ait Apostolus Paulus: Ego vinctus, sed non est alligatum in me verbum Dei.

Et præcepit illis, ne cui dicerent. Non in virtutibus gloriandum esse docuit: sed in cruce, & in humiliatione.

Quanto autem eis præcipiebat, tanto magis plus prædicabant, & eo amplius admirabantur, dicentes: Bene omnia fecit, & surdos fecit audire, & mutos loqui Civitas in monte posita undique circumspecta, abscondi non potest: humilitas semper præcedit gloriam.

Caput VIII.

In diebus illis, iterum cum turba multa esset, nec haberent, quod manducarent: convocatis discipulis, ait illis: Misereor super turbam, quia ecce jam triduo sustinent me, nec habent, quod manducent: & si dimisero eos jejunos in domum suam, deficient in via. Quidam enim ex eis de longe venerunt. Et responderunt ei discipuli sui: Unde istos quis poterit hic satiare panibus in solitudine? Et interrogavit eos: Quot panes habetis? Qui dixerunt: Septem. Et præcepit turbæ discumbere super terram. Et accipiens septem panes, gratias agens, fregit: & dabat discipulis suis, ut apponerent. Et apposuerunt turbæ, & habebant pisciculos paucos, & ipsos benedixit, & jussit apponi. Et manducaverunt, & saturati sunt. Et sustulerunt quod superaverat de fragmentis, septem sportas. Erant autem qui manducaverant, quasi quattuor millia, & dimisit eos. Et statim ascendens navim cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha, & exierunt Pharisæi, & cæperunt conquirere cum eo, quærentes ab illo signum de cælo, tentantes
A *eum. Et ingemiscens spiritu ait: Quid generatio ista signum quærit? Amen dico vobis, si dabitur generationi isti signum. Et dimittens eos, ascendens iterum navim, abiit trans fretum. Et obliti sunt panes sumere & nisi unum panem non habebant secum in navi. Et præcipiebat eis, dicens: Videte & cavete a fermento Pharisæorum, & fermento Herodis. Et cogitabant ad alterutrum dicentes: quia panes non habemus. Quo cognito, ait illis Jesus: Quid cogitatis, quia panes non habetis? Nondum*
B *cognoscitis, nec intelligitis? Adhuc cæcatum habetis cor vestrum: oculos habentes, non videtis: & aures habentes, non auditis. Nec recordamini, quando quinque panes fregi in quinque millia, & quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis? Dicunt ei: Duodecim. Quando & septem panes in quattuor millia, quot sportas fragmentorum tulistis? Et dicunt ei: Septem. Et dicebat eis: Quomodo nondum intelligitis?* Et *veniunt Bethsaida, & adducunt ei cæcum.* Undecima virtute septem panes,
C quattuor jejunis millibus franguntur, & pauci pisciculi benedicuntur: & de fragmentis septem sportæ plenæ sustolluntur. Septem panes, dona sunt septem Spiritus sancti. Quattuor millia, annus est novi Testamenti cum quattuor temporibus. Septem sportæ, primæ septem Ecclesiæ. Fragmenta panum, mystici intellectus primæ septimanæ sunt. Pisciculi benedicti, libri sunt novi Testamenti: quoniam piscis assi partem Dominus resurgens postulat, & piscem superpositum prunis, discipu-
D lis in captura piscium porrigit. Post hæc veniunt Bethsaida, quæ *domus vallis* interpretatur, quæ est alia nisi mundus, qui est vallis lachrymarum? Adducunt duodecima virtute, cæcum qui non videt, nec ante nec retro, id est, qui fuit, qui est, qui erit.

Et rogabant eum ut illum tangeret. Et apprehensa manu cæci. Quis est qui tangitur, nisi qui compungitur? Et apprehendit manum cæci, ut lamentationem de cæcitate cordis sui agat deflens, ut Jeremias eversio-
E nem civitatis Dei: hoc est, animæ suæ.

Eduxit eum extra vicum, & expuens in oculos ejus, impositis manibus suis interrogavit eum si quid videret. Id est, vicinitatem malorum. Corrumpunt enim mores bonos colloquia mala. Et expuens in oculos ejus, ut videat voluntatem Domini per flatum Spiritus sancti: impositis manibus, interrogabat eum si aliquid videret. Per opera Domini videt majestatem ejus. A magnitudine enim creaturæ, creator agnoscitur.

Et aspiciens ait: Video homines velut arbo-
F *res ambulantes. Deinde iterum imposuit manus super oculos ejus, & cæpit videre: & restitutus est, ita ut clare videret omnia: & misit illum in domum suam, dicens: Vade in domum tuam.* Id est, omnes homines existimans

mans superiores sibi, indignum se judicans, A ut David, vocari hominem, & canem mortuum, & pulicem unum. Iterum manus posuit super oculos ejus, ut videret clare omnia, id est, per opera visibilia, invisibilia intelligeret, & quæ oculus non vidit: & claræ animæ suæ statum, post rubiginem peccati, mundi cordis oculo contueretur. Beati enim mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt. Et misit eum in domum suam, ut videret in se, quod ante non vidit. Non enim putat homo desperans de salute omnino pos- B se, quid facile illuminatus per spem potest perficere. Et dicit ei:

Et si in vicum introieris, nemini dixeris. Et egressus est Jesus & discipuli ejus in castella Cæsareæ Philippi, & in via interrogabat discipulos suos, dicens eis: Quem me dicunt esse homines? Qui responderunt illi, dicentes: Joannem Baptistam: alii Eliam, alii vero quasi unum de Prophetis. Tunc dicit illis: Vos vero quem me esse dicitis? Respondens Petrus, ait ei: Tu es Christus. Et com- C minatus est eis, ne cui dicerent de illo. Id est, vicinis cæcitatem tuam semper enarra, non virtutem: ut ait Paulus: Qui fui blasphemus, & persecutus sum Ecclesiam Dei.

Et cœpit docere eos, quoniam oportet filium hominis multa pati, & reprobari a senioribus, & a summis sacerdotibus & scribis, & occidi, & post tres dies resurgere, & palam verbum loquebatur. Et apprehendens eum Petrus, cœpit increpare eum. Qui conversus, & videns discipulos suos, comminatus est Petro, di- D cens: Vade retro me satana, quoniam non sapis, quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum. Et convocata turba cum discipulis suis, dixit eis. Si quis vult me sequi, deneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam: qui autem perdiderit animam suam propter me, & Evangelium, salvam faciet eam. Quid enim proderit homini, si lucretur mundum totum, & detrimentum animæ suæ faciat? Aut quid homo commuta- E tionis dabit pro anima sua? Qui enim me confusus fuerit, & verba mea in generatione ista adultera & peccatrice, & filius hominis confundet eum, cum venerit in gloria Patris sui, cum Angelis sanctis. Sicut gubernator peritus tempestatem in tranquillitate præcavens, nautas paratos vult esse suos. Unde Dominus: Si quis vult post me sequi, deneget semetipsum: id est, alter ex altero efficiatur. Post confirmationem crucis, gloria resurrectionis ostenditur. Unde, sequitur tertia decima virtute. F

Caput IX.

Et dicebat illis: Amen dico vobis, quia sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei venlens in virtute. Et post dies sex, assumpsit Jesus Petrum, & Jacobum, & Joannem, & ducit illos in montem excelsum seorsum solos, & transfiguratus est coram ipsis. Et vestimenta ejus facta sunt splendentia & candida nimis velut nix, qualia fullo non potest super terram candida facere. Et apparuit illis Elias cum Mose: Et erant loquentes cum Jesu. Et respondens Petrus, ait Jesu: Rabbi, bonum est nos hic esse, & faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, & Moysi unum, & Eliæ unum. Non enim sciebat, quid diceret. Erant enim timore exterriti. Et facta est nubes obumbrans eos: & venit vox de nube, dicens: Hic est filius meus carissimus, audite illum. Et statim circumspicientes, neminem amplius viderunt nisi Jesum tantum secum. Et descendentibus illis de monte, præcepit illis, ne cui quæ vidissent, narrarent, nisi cum filius hominis a mortuis resurrexerit. Post dies sex in monte excelso transfiguratus est coram discipulis suis: ne timerent opprobria crucis, qui viderant oculis suis gloriam futuræ resurrectionis.

Et verbum continuerunt apud se, conquirentes, quid esset cum a mortuis resurrexerit. Et interrogabant eum, dicentes: Quid ergo dicunt Pharisæi & Scribæ, quia Eliam oporteat venire primum? Qui respondens ait illis: Elias cum venerit, primo restituet omnia, & quo modo scriptum est in filium hominis, ut multa patiatur & contemnatur. Sed dico vobis, quia & Elias venit, & fecerunt illi quæcumque voluerunt, sicut scriptum est de eo. Hoc proprie Marci, id est, cum absorpta fuerit mors in victoria, non erunt in memoria propria, & non ascendent super cor: cum abstulerit Dominus sordes filiæ Sion auferens omnem lachrymam ab omni facie sanctorum.

Et veniens ad discipulos suos vidit turbam magnam circa eos, & scribas conquirentes cum illis. Et confestim omnis populus videns Jesum, stupefactus est, & expaverunt: & accurrentes salutabant eum. Non est homini requies sub sole. Semper parvulos occidit invidia: magnos percutiunt fulgura montes. Alii dicentes cum fide: alii invidentes cum fastu, ad Ecclesiam conveniunt. Et populus videns eum, stupefactus est, & expaverunt. Non est timor in caritate. Timor enim est servorum, stupescere stultorum.

Et interrogavit eos: Quid inter vos conquiritis? Et respondens unus de turba, dixit: Magister, attuli filium meum ad te, habentem spiritum

ritum mutum: qui ubicumque eum apprehenderit, allidit illum, & spumat, & stridet dentibus, & arescit. Et dixi discipulis tuis, ut ejicerent illum, & non potuerunt. Qui respondens eis, dicit: O generatio incredula, quamdiu apud vos ero, quamdiu vos patiar? Afferte illum ad me. Et attullerunt eum. Et cum vidisset eum, statim spiritus conturbavit illum, & elisus in terram, volutabatur spumans, & interrogavit patrem ejus: Quantum temporis est ex quo ei hoc accidit? Quod scit Dominus, rogat, ut confessio pariat salutem: & murmur cordis nostri, sermonibus solvatur piis, ut est illud: Dic tu iniquitates tuas prius, ut justificeris. Postea quarta decima virtute unus de turba affert filium spiritum habentem immundum, & reliqua. Quem non poterant discipuli curare, Salvator curavit. Infidelitas utrorumque impedivit salutem. Spiritus discerpit spumantem, & stridentem, & arescentem. Peccator spumat invidia, stultitia: stridet iracundia, arescit ignavia. Discerpit eum spiritus appropinquantem ad salutem, quod est esca dilecta, quos in ventrem suum trahere desiderat, per terrores & damna: ut fecit in Job. Interrogat Jesus tempus.

At ille ait: Hic significatur gentilis populus, cui a nativitate increvit cultus inutilis idolorum: ut stulte immolaret filios suos dæmoniis. Unde sequitur:

Ab infantia, & frequenter eum in ignem & aquas misit, ut eum perderet. Sed si quid potes, adjuva nos, misertus nostri. Alii enim de gentibus ignem venerabantur, alii aquam.

Jesus autem ait illi: Si potes credere. Libertatem hic arbitrii indicat.

Omnia possibilia sunt credenti. Et continuo exclamans pater pueri con lachrymis ajebat: Credo Domine, adjuva incredulitatem meam. Quæ sunt omnia, nisi quæ in nomine Jesu, id est, salutis postulantur cum lachrymis? Pater pueri ajebat: Credo Domine, adjuva incredulitatem meam. Credulitas nostra, ut rostrata lingua infirma est, nisi innixa subsistat robori adjutorii Dei. Fides cum lachrymis, optata vota capit: ut est: Fiat tibi secundum fidem tuam.

Et cum vidisset Jesus concurrentem turbam, comminatus est spiritui immundo, dicens illi. Dehinc Marcus proprie narrat. Mina Domini, potentia ejus est.

Surde & mute spiritus, ego præcipio tibi. Spiritui imputat Deus, quod homini diabolus præstat: dum ille nunquam audiret nec loqueretur, quod peccator penitus audivit, & loquitur.

Exi ab eo, & amplius ne introeas in eum. Et exclamans, & multum discerpens eum, exiit ab eo. Exiens ab homine, nunquam revertitur, si cor suum clavis seraverit humilitatis, A & caritatis: & ostium obtinuerit homo munitatis. Unde Propheta dicit: Esto mihi in Deum protectorem & in locum munitum, ut salvum me facias.

Et factus est sicut mortuus: ita ut multi dicerent, quia mortuus est. Jesus autem tenens manum ejus, elevavit eum, & surrexit. Sanatis etenim dicitur, mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Unde infirmitas Christianorum non est mors, sed mortis similitudo.

B *Et cum introissent in domum, discipuli ejus secreto interrogabant eum: Quare nos non potuimus ejicere eum? Et dixit illis: Hoc genus in nullo potest exire, nisi in oratione & jejunio. Et inde profecti prætergrediebantur Galilæam: nec volebat quemquam scire. Docebat autem discipulos suos, & dicebat illis, quoniam filius hominis tradetur in manus hominum, & occident eum: & occisus, tertia die resurget. At illi ignorabant verbum, & timebant eum interrogare.* Stultitia ad luxuriam C carnis pertinet: & jejunio sanatur & oratione. Ira & ignavia oratione depellitur. Medicina cujusque vulneris adhibenda est ei. Non sanat oculum, quod calcaneo adhibetur. Jejunio passiones corporis, & oratione pestes sanandæ sunt mentis.

Et venerunt Capharnaum. Capharnaum, *villa consolationis*. Congruit interpretatio prædictæ sententiæ, qua dicit: Et occisus, tertia die resurget. Granum frumenti moritur, ut multiplicius colligatur: si non moritur, D solum manet.

*Qui cum domi essent, interrogabat eos: Quid in via tractabatis? At illi tacebant. Siquidem in via inter se disputaverant, quis eorum major esset. Et residens vocavit duodecim, & ait illis: Si quis vult primus esse, erit omnium novissimus, & omnium minister. Et accipiens puerum, statuit eum in medio eorum. Quem cum complexus esset, ait illis: Quisquis unum ex hujusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit, & quicumque me susceperit, non me suscipit, sed eum qui me misit. Respondet il*E*li Joannes, dicens: Magister, vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem dæmonia, qui non sequitur nos, & prohibuimus eum. Jesus autem ait: Nolite prohibere eum. Nemo est enim qui facit virtutem in nomine meo, & possit cito mali loqui de me. Qui enim non est adversum vos, pro vobis est. Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ in nomine meo, quia Christi estis: amen dico vobis, non perdet mercedem suam. Et quisquis scandalizaverit unum ex his pusillis credentibus in me,* F *bonum est ei magis si circumdaretur mola asinaria collo ejus, & in mare mitteretur. Et si scandalizaverit te manus tua, abscinde illam.* In via enim tractabant de principatu: similis tractatio loco. Principatus namque ut ingre-

ingreditur, ſic deſeritur: & quamdiu tenetur, labitur: & incertum eſt in qua manſione, id eſt, in qua die finiatur. Unde dicit: Qui vult eſſe primus, ut puer ſit miniſter.

Bonum eſt tibi debilem introire in vitam, Id eſt, ſine cupito principatu.

Quam duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem. Duæ manus, principatus ſunt & ſuperbia. Abſcinde ſuperbiam, tenens humilem principatum.

Ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Et ſi pes tuus te ſcandalizat, amputa illum. Bonum eſt tibi claudum introire in vitam æternam, quam duos pedes habentem, mitti in gehennam ignis inextinguibilis: ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Quod ſi oculus tuus ſcandalizat te, ejice eum. Bonum eſt tibi luſcum introire in regnum Dei, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis: ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Vermis, eſt conſcientia fera. Ignis, pœna inconſummata. Unde per prophetam dicitur: ambulate in lumine ignis veſtri, & in flammis quas ſuccendiſtis vobis.

Omnis enim igne ſalietur. Mire dictum eſt: Quod enim ſale conditur, vermis putredinem arcet. Quod vero, id eſt, aſperſo ſale carnem quæque conſumit: hoc ſecundum legem in hoſtiis fiebat, quæ in altari cremabantur. Unde in omni victima & ſacrificio, ſal offerri præceptum eſt. Sal, dulcedo ſapientiæ: & ignis Spiritus ſancti gratia. Omnis ignis ſalietur, quia omnis electus ſapientia conditur, ut digna victima Dei altaribus efficiatur. Unde bene addit:

Et omnis victima ſale ſalietur. Ille enim vere victima Domini eſt, qui corpus & animam a vitiis emundando Deo per amorem Spiritus ſancti conſecrat; nec ſale aſpergitur, ſed igne conſumitur: quando non peccati tantum contagio pellitur, ſed & præſentis vitæ delectatio tollitur, & futuræ converſationi tota mente ſuſpiratur. Unde, noſtra converſatio in cælis eſt. Et, obſecro per miſericordiam Dei, ut exhibeatis corpora veſtra &c. Altare Dei, eſt cor bonorum: hoſtiæ & ſacrificia, bona opera fidelium. In omnibus ſacrificiis ſal, quia nullum opus bonum ſine ſapientia. Ignis ſacrificia in altare conſumit: de quo ipſe nos baptizavit Spiritu ſancto & igne. Ignis tribulationes reſpicit: hoc ad ſuperiora, ubi ſcandalizantia membra evelli præcepta ſunt: quia & hoc eſt igne ſaliri, tentationibus exerceri, ob Chriſti amorem dilectos & proximos nobis abnegare. Omnis enim victima ſalietur. Victima Domini eſt genus humanum, quod hic ratione ſapientiæ ſalitur: dum corruptio ſanguinis cuſtodia putredinis, id eſt, mater

A vermium conſumitur, & illic purgatorio igne examinatur.

Bonum eſt ſal. Quod ſi ſal inſulſum fuerit, in quo illud condietis? Sal inſulſum, qui amat principatum, qui increpare non audet & confiteri, ne de ſynagoga ejiciatur: diligens gloriam hominum magis, quam Dei.

Habete in vobis ſal, & pacem habete inter vos. Salſitudinem correctionis, amor proximi temperet, & dilectionem proximi ſal juſtitiæ condiat. Et in domo iterum diſcipu-
B li ejus interrogabant eum de eodem. Et hoc proprie: in iterata ſcientia verbi non faſtidium, ſed eſuriem & ſitim præſtat: ut eſt illud Sapientiæ: Qui me comedunt, adhuc eſurient, & qui me bibunt, adhuc ſitient. Melliflua ſapientiæ eloquia guſtata diligentius, multimodum ſaporem reddunt. Quando pluit Dominus manna ad manducandum ſub ſole liqueſcens ut cera, reddens mollita dicta, ut eſt illud: Fulgebunt juſti ſicut ſol in regno Patris eorum. Ad ignem duratur: ut,
C Panis, cor hominis confirmans. Ad aſpera, ut eſt: Si quis vult poſt me venire, abneget ſeipſum ſibi, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me.

Caput X.

Et inde exurgens venit in fines Judææ ultra Jordanem: & conveniunt iterum turbæ ad eum: & ſicut conſueverat, iterum docebat illos. Et accedentes Phariſæi interrogabant eum:
D *ſi licet viro uxorem dimittere, tentantes eum. At ille reſpondens dixit eis: Quid vobis præcepit Moſes? Qui dixerunt: Moſes permiſit libellum repudii ſcribere, & dimittere. Quibus reſpondens Jeſus, ait: Ad duritiam cordis veſtri ſcripſit vobis præceptum iſtud: Ab initio autem creaturæ maſculum & fœminam fecit eos Deus. Propter hoc relinquet homo patrem ſuum & matrem, & adhærebit ad uxorem ſuam: & erunt duo in carne una. Itaque jam non ſunt duo, ſed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non ſeparet.* Phariſæi interro-
E gabant eum: ſi licet viro dimittere uxorem ſuam, tentantes eum. Item poſt aliquanta:

Et in domo iterum diſcipuli ejus de eodem interrogaverunt eum. Et ait illis: Quicumque dimiſerit uxorem ſuam & aliam duxerit, adulterium committit ſuper eam. Et ſi uxor dimiſerit virum ſuum & alii nupſerit, mœchatur. Et offerebant illi parvulos ut tangeret eos. Diſcipuli autem comminabantur offerentibus. Quos cum videret Jeſus, indigne tulit, & ait illis: Sinite parvulos venire ad me, & ne prohibue-
F *ritis eos: talium eſt enim regnum cælorum. Amen dico vobis, quiſquis non receperit regnum Dei velut parvulus, non intrabit in illud. Et complexans eos, & imponens manus ſuper illos, benedicebat eos: Et cum egreſſus eſſet in viam,* pro-

procurrens quidam genuflexo ante eum, rogabat eum, dicens: Magister bone, quid faciam, ut vitam æternam percipiam. Jesus autem dixit ei: Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi unus Deus. Præcepta nostis. Ne adultereris, ne occidas, ne fureris, ne falsum testimonium dixeris, ne fraudem feceris, honora patrem tuum & matrem. At ille respondens, ait illi, Magister, hæc omnia observavi a juventute mea. Jesus autem intuitus eum, dilexit eum, & dixit ei: Unum tibi deest: vade, quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me. Qui contristatus in verbo, abiit mœrens. Erat enim habens multas possessiones. Et circumspiciens Jesus, ait discipulis suis: Quam difficile qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt. Discipuli autem obstupescebant in verbis ejus. At Jesus rursus respondens, ait illis: Filioli, quam difficile est confidentes in pecuniis in regnum Dei introire. Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei. Qui magis admirabantur, dicentes ad semetipsos: Et quis potest salvus fieri? Et intuens illos Jesus, ait: Apud homines impossibile est, sed non apud Deum; omnia enim possibilia sunt apud Deum. Et cœpit ei Petrus dicere: Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. Respondens Jesus ait: Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut agros propter me, & propter Evangelium, qui non accipiet centies tantum nunc in tempore hoc, domos, & fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros cum persecutionibus, & in sæculo futuro vitam æternam. Multi autem erunt primi novissimi, & novissimi primi. Erant autem in via ascendentes Jerosolymam, & præcedebat illos Jesus: & stupebant, & sequentes timebant. Et assumens iterum duodecim, cœpit illis dicere quæ essent ei ventura. Quia ecce ascendimus Jerosolymam, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum, & scribis, & senioribus: & damnabunt eum morte: & tradent eum gentibus, & illudent ei, & conspuent eum, & flagellabunt eum, & interficient eum: & tertia die resurget. Et accedunt ad eum Jacobus & Joannes filii Zebedæi, dicentes; Magister, volumus, ut quodcumque petierimus, facias nobis. At ille dixit eis: Quid vultis ut faciam vobis? Et dixerunt: Da nobis ut unus ad dexteram tuam, & alius ad sinistram tuam sedeamus in gloria tua. Jesus autem ait eis: Nescitis quid petatis: potestis bibere calicem quem ego bibo: aut baptismo, quo ego baptizor, baptizari? At illi dixerunt ei: Possumus. Jesus autem ait eis: Calicem quidem, quem ego bibo, bibetis: & baptismo, quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autem ad dexteram meam, vel ad sinistram, non est meum

A *dare vobis, sed quibus paratum est. Et audientes decem, cœperunt indignari de Jacobo & Joanne. Jesus autem vocans eos, ait illis: Scitis, quia hi qui videntur principari gentibus, dominantur eis, & principes eorum potestatem habent ipsorum. Non ita est autem in vobis: sed quicumque voluerit fieri major, erit vester minister, & quicumque voluerit in vobis primus esse, erit omnium servus. Nam & filius hominis non venit, ut ministraretur ei, sed ut ministraret, &*
B *daret animam suam redemptionem pro multis.* Id est, de conjugii statu: sicut sequens capitulum indicat. Et dicit illis: Quicumque dimiserit uxorem suam, & reliqua. Sed quod dicit Marcus: Iterum discipuli ejus interrogaverunt eum: Non discipuli interrogaverunt prius, sed Pharisæi. Sed secunda interrogatio ab aliis, id est, ab Apostolis, iterum dicta est de eadem re, de qua Pharisæi eum interrogaverunt.

Et veniunt Jericho. Jericho, *luna*, sive
C *anathema* interpretatur: quod congruit passioni appropinquanti. Defectus namque carnis Christi, neomenia est cælestis Jerusalem. Unde Jericho deserentes, Jerosolymæ, id est, *visioni pacis* appropinquant.

Et proficiscente eo de Jericho & discipulis ejus, & plurima multitudine: filius Timæi Bartimæus cæcus sedebat juxta viam mendicans. Quinta decima virtute illuminatur cæcus. Cæcitas ex parte facta Judæis illustrabitur in fine, quando eis mittet Eliam Pro-
D phetam. Juxta viam mendicans. Qui Scripturam conservat, nec complet, juxta viam mendicans esurit.

Qui cum audisset, quia Jesus Nazarenus esset, cœpit clamare & dicere: Fili David Jesu, miserere mei. Per merita Patriarcharum, Judaicus illuminatur populus. Cui misericors & miserator Dominus adest: illuminans cæcos, erigens elisos, diligens pauperes, custodiens advenas.

Et comminabantur illi multi ut taceret. At ille multo magis clamabat: Fili David, mi-
E *serere mei.* Peccata & dæmonia compescunt clamorem pauperis, quem exaudivit Dominus. At ille magis clamabat. Ingravescente bello, manus ad lapidem adjutorii, hoc est, Jesum Nazarenum, cum clamore levandæ sunt.

Et stans Jesus præcepit illum vocari: Et vocant cæcum, dicentes ei: Animæquior esto: surge, vocat te: Quam conveniens est ordo salutis: audivimus primo, deinde clamamus, postea vocamur, postremo surgimus. Audi-
F mus per Prophetas, clamamus per fidem, vocamur per Apostolos, surgimus per pœnitentiam, exuimur per baptismum, interrogamur per voluntatem. Unde sequitur:

Qui projecto vestimento suo, exiliens venit ad

ad eum. Et respondens Jesus, dixit illi. Exilire nudus veteri homine dicitur: ut hinnulus saliens super colles, exiliens super montes: segnitiam deponens, Patriarchas, Prophetas, & Apostolos, in altis considerans, ad superna se extendit.

Quid tibi vis faciam? Considerans Jesus promptam voluntatem, completione desiderii remunerat. Unde & alias dicit: Omne quodcumque petieritis in oratione, credentes, accipietis.

Cæcus autem dixit ei: Rabboni, ut videam. Unam petit a Domino: hoc requirit, ut videat voluntatem Domini: & inde videns visitet templum ejus. Unde sequitur:

Jesus autem ait illi: Vade, fides tua te salvum fecit. Et confestim vidit, & sequebatur eum in via. In via cæcus mendicabat, quæ dicit: Ego sum via, veritas & vita. Hæc est via angusta, quæ ducit ad ardua Jerosolymæ, & Bethaniæ, ad montem Olivarum, qui est mons luminis, & consolationis.

Caput XI.

ET cum appropinquarent Jerosolymæ & Bethaniæ ad montem Olivarum. Quæ est *visio pacis:* in qua manet fixa immobilisque felicitas: quæ secundum Apostolum, mater est omnium credentium, & bene viventium in Christo.

Mittit duos ex discipulis suis, & ait illis: Ite in castellum quod contra vos est: & statim introeuntes illuc, invenietis pullum ligatum, super quem nemo adhuc hominum sedit: solvite illum, & adducite. Et si quis vobis dixerit, quid facitis? dicite, quia Domino necessarius est, & continuo illum dimittet huc. Et abeuntes, invenerunt pullum ligatum ante januam foris in bivio, & solvunt eum. Bini vocantur, & bini mittuntur discipuli Christi: quoniam caritas non consistit cum uno, unde dicitur: Væ soli, & reliqua. Duo educunt Hebræos de Ægypto. Duo deportant botrum de terra sancta: ut semper præpositi conjungant opus & scientiam: & duo mandata de duabus tabulis proferant, & duobus fontibus abluantur, & abluant, & duobus vectibus arcam Domini portent: & inter duos Cherubim Deum cognoscant, spiritu & mente psallentes. Pullum ligatum ducunt & indomitum: quem solvunt & domant, qui est populus gentilis, ligatus ante januam fidei, cum vinculis peccatorum suorum: in bivio stantem, in libertate arbitrii dubitantem inter vitam & mortem.

Et quidam de illic stantibus dicebant illis: Quid facitis solventes pullum? Qui dixerunt eis sicut præceperat eis Jesus, & dimiserunt ei. Et duxerunt pullum ad Jesum. Ac si

A dicerent, quis potest dimittere peccata.

Et imponunt illi vestimenta sua, Id est, stolam primam immortalitatis per baptismi sacramenta afferunt.

Et sedit super eum. Id est, in eo regnare cæpit; ut non regnet peccatum in lasciva carne, sed justitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto.

Multi autem vestimenta sua straverunt in via. Qui sunt pedes, nisi qui portant, & extremi quos ad judicandum constituit Apo-
B stolus? Qui & ipsi, etsi non sunt deorsum, in quo sedit Dominus: tamen cum militibus a Joanne instruuntur.

Alii autem frondes cædebant de arboribus, & sternebant in via: & qui præibant & qui sequebantur, clamabant dicentes: Osanna, benedictus qui venit in nomine Domini: benedictum quod venit regnum patris nostri David, Osanna in excelsis. Magis hoc ad orandum & sacramentum pertinet, quam ad necessitatem. Justi ut palma floribunt: angusti in
C radicibus, lati in floribus & fructibus: quoniam bonus odor Christi sunt: & sternunt viam mandatorum Dei bona fama. Qui præibant, Prophetæ sunt, & qui sequebantur Apostoli: ut abyssus abyssum invocat, id est, lex legem alteram. Osanna, id est, *salvifica*: dicentes in excelsis & imis: ut justi ædificentur in ruinam angelorum, & terreni & subterranei salventur ab eo benedicto vincente & veniente in nomine Domini, id est, patris sui, quoniam filius de patre susce-
D pit nomen, & pater de filio.

*Et introivit Jerosolymam in templum, & circumspectis omnibus, cum jam vespera esset hora, exiit in Bethaniam cum duodecim: & alia die cum exirent a Bethania, esuriit. Cumque vidisset a longe ficum habentem folia, venit si quid forte inveniret in ea. Et cum venisset ad eam, nihil invenit nisi folia. Non enim erat tempus ficorum. Et respondens, dixit ei: Jam non amplius in æternum ex te fructum quisquam manducet. Et audiebant discipuli ejus: & veniunt Jerosolymam. Et cum
E introisset in templum, cæpit ejicere vendentes & ementes in templo: & mensas nummulariorum, & cathedras vendentium columbas evertit. Et non sinebat, ut quisquam transferret vas per templum, & docebat, dicens eis: Nonne scriptum est: quia domus orationis vocabitur omnibus gentibus? Vos autem fecistis eam speluncam latronum. Quo audito, principes sacerdotum & scribæ quærebant, quomodo eum perderent. Timebant enim eum: quoniam universa turba admirabatur super doctrina ejus.*
F Jesus intrat in templum: vespera exiit in Bethaniam, cum duodecim, mane ad Judæam venit, atque nos in vespera mundi visitat. Esuriens Dominus salutem hominum, vidit a longe ficum, foliis, non fructibus orna-

natam, id est, synagogam vestitam mandatis hominum, & superstitionibus scopatam: cui denegat fructum in ævum. Inde templum ingressus, ejecit vendentes & ementes, & mensas & cathedras evertit? id est, qui vendunt honorem & gradus emunt. Scriptum est enim: Domus mea, domus orationis vocabitur, juxta Isaiam. Vos autem fecistis eam speluncam latronum: juxta Jeremiam.

Et cum vespera facta esset, egrediebatur de civitate. Et cum mane transirent, viderunt ficum aridam factum a radicibus. Et hoc [B] proprie. Post se relinquens tenebras, ut sol in Judæorum cordibus egrediebatur de civitate ad aliam, quæ est benevola & obediens. Mane reverrentes viderunt ficum aridam. Occidit sol, oritur sol: lux ablata a scribis, lucet in Apostolis. Ficus arida a radicibus, synagoga est a Cain, & a cæteris, a quibus omnis sanguis ab Abel usque ad Zachariam requiritur.

Et recordatus Petrus dixit ei: Rabbi, ecce ficus cui maledixisti, aruit. Et respondens Je- [C] *sus, ait illis: Habete fidem Dei*: Petrus agnoscit aridam & abscissam radicem: cui succedit oliva pulchra, fructifera, vocata a Domino. Unde sequitur:

Amen dico vobis, quia quicumque dixerit huic monti. Id est, Christo, qui est mons crescens de lapide abscisso sine manibus.

Tollere & mittere in mare, & non hæsitaverit in corde suo, sed crediderit, quia quodcumque dixerit, fiat, fiet ei. Propterea dico vobis: omnia quæcumque orantes petitis, credite quia [D] *accipietis, & evenient vobis.* Hoc factum est, quando dixerunt Apostoli: Digne transferimur ad gentes, quia vos indignos judicastis audiendi verbum Dei. Sequitur:

Et cum stabitis ad orandum, dimittite si quid habetis adversus aliquem: ut & pater vester, qui in cælis est, dimittat vobis peccata vestra. Quod si vos non dimiseritis, nec pater vester, qui in cælis est dimittet vobis peccata vestra. Septem versus orationis Dominicæ. Marcus suo more in una oratione comprehendit. Is [E] namque cui dimissa sunt omnia: quid amplius rogabit, nisi quod perseveret in eo, quod obtinuit?

Et veniunt rursus Jerosolymam. Et cum ambularent in templo, accedunt ad eum summi sacerdotes, & scribæ, & seniores, & dicunt ei. In qua potestate hæc facis: & quis dedit tibi hanc potestatem, ut ista facias? Jesus autem respondens, ait illis: Interrogabo vos & ego unum verbum, & respondete mihi, & dicam vobis in qua potestate hæc faciam. Baptisma Joannis de cælo erat, an ex hominibus? [F] *Respondete mihi. At illi cogitabant secum, dicentes: Si dixerimus de cælo, dicet: quare ergo non credidistis ei? Si dixerimus, ex hominibus: timemus populum. Omnes enim ha-* [A] *bebant Joannem, quia vere propheta esset. Et respondentes dicunt Jesu: Nescimus.* De lucerna invidi obscurantur, ut dicitur: Paravi lucernam Christo meo, inimicos ejus induam confusione.

Et respondens Jesus, ait illis: Neque ego dico vobis, in qua potestate hæc faciam. Hic cum perverso subvertitur Deus.

Caput XII.

ET cæpit illis in parabolis loqui: Vineam [B] *pastinavit homo, & circumdedit sepem, & fodit lacum, & ædificavit turrim, & locavit eam agricolis: & peregre profectus est. Et misit ad agricolas in tempore servum, ut ab agricolis acciperet de fructu vineæ. Qui apprehensum eum ceciderunt, & dimiserunt vacuum. Et iterum misit ad illos alium servum: & illum in capite vulneraverunt, & contumeliis affecerunt. Et rursum alium misit, & illum occiderunt: & plures alios, quosdam cædentes, alios vero occidentes. Adhuc ergo unum* [C] *habens filium carissimum, & illum misit ad eos novissimum, dicens: quia reverebuntur filium meum. Coloni autem dixerunt adinvicem: Hic est hæres, venite, occidamus eum, & nostra erit hæreditas. Et apprehendentes eum, occiderunt, & ejecerunt extra vineam. Quid ergo faciet Dominus vineæ? Veniet & perdet colonos, & dabit vineam aliis. Nec scripturam hanc legistis: Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: a Domino factum est istud, & est mirabi-* [D] *le in oculis nostris. Et quærebant eum tenere, & timuerunt turbam. Cognoverunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit. Et relicto illo abierunt. Et mittunt ad eum quosdam ex Pharisæis & Herodianis, ut eum caperent in verbo. Qui venientes dicunt ei.* Homo, Deus dicitur pater humano affectu. Vinea, domus Israel est. Sepis, est custodia angelorum. Lacus, est lex: turris, templum: agricolæ, sacerdotes. Peregrinatio Dei, libertas est nostri arbitrii. Servi missi, Pro- [E] phetæ. Fructus vineæ, obedientia. De prophetis alii cæsi, alii vulnerati, alii occisi sunt. Filius carissimus & novissimus, Unigenitus est. Verebuntur filium meum. Per ironiam hoc dicitur. Et ejecerunt eum extra vineam, id est, extra plebem, dicentes: Quia Samaritanus es, & dæmonium habes. Datur vinea aliis, id est, ab Oriente & Occidente, & Austro, & ab Aquilone venientibus, & recumbentibus cum Abraham, Isaac & Jacob in regno Dei. Hic est lapis reprobus, quem gestat angulus, conjungens in cœ- [F] na pura agnum cum pane: finiens vetus, novum inchoans Testamentum. Hic præstat mira in oculis nostris: ut topazion. Tunc interrogant eum mellitis verbis: & circumdabant eum sicut apes, mel portan-

tantes in ore, aculeum in tergo, dicentes: *Magister scimus, quia verax es, & non curas quemquam: nec enim vides in faciem hominum: sed in veritate viam Dei doces: licet dare tributum Cæsari, an non dabimus? Qui sciens versutiam illorum, ait illis: Quid me tentatis? Afferte mihi denarium ut videam. At illi obtulerunt ei, & ait illis: Cujus est imago hæc, & inscriptio? Dicunt ei, Cæsaris. Respondens autem Jesus, dixit illis: Reddite igitur quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. Et mirabantur super eo. Et venerunt ad eum Sadducæi, qui dicunt resurrectionem non esse: & interrogabant eum, dicentes: Magister, Moses nobis scripsit: ut si cujus frater mortuus fuerit, & dimiserit uxorem, & filios non reliquerit, accipiat frater ejus uxorem ipsius, & resuscitet semen fratri suo. Septem ergo fratres erant, & primus accepit uxorem, & mortuus est non relicto semine: & secundus accepit eam, & mortuus est, & nec iste reliquit semen, & tertius similiter. Et acceperunt eam similiter septem, & non reliquerunt semen. Novissima autem omnium defuncta est & mulier: in resurrectione ergo cum resurrexerint, cujus de his erit uxor? Septem enim habuerunt eam uxorem. Et respondens Jesus, ait illis: Nonne ideo erratis, non scientes scripturas neque virtutem Dei? Cum enim a mortuis resurrexerint, neque nubent, neque nubentur: sed sunt sicut angeli in cælis.* Malæ siquidem cogitationes in ima terræ merguntur, quia de ipsis exeunt, & in eadem iterum cœnositate volvuntur. Quod Judæis evidenter accidit, cum blasphemi in innocentis Christi cruore versati sunt. Respondit illis, imaginem Cæsaris habentibus, nummum coactum Cæsari, vos ipsos libenter Deo reddite. Signatum est super nos lumen vultus Dei, non Cæsaris. Et veniunt ad eum Sadducæi, & reliqua. De hac quæstione alias disputabimus: hic nobis non est cura erroris alieni. Sed quod erunt homines sicut angeli Dei, id est, nemo ibi moritur, nemo ibi nascitur: nec infans, nec senex. Mulier sterilis non relinquens semen ex septem fratribus novissime moriens: quid aliud significat, quam Judaicam synagogam relictam, quasi mortuam a spiritu septiformi, qui septem Patriarchas implevit? Qui non relinquerunt semen ei Abrahæ, quod est Jesus Christus. Licet enim puer natus est illis, nobis tamen gentibus datus est. Quæ mulier mortua erat Christo: nec cuiquam Patriarchæ de septem in resurrectione conjungetur. Septeno namque numero universitas perfectorum signatur: ut versa vice per Isaiam dicitur: Apprehendent septem mulieres virum unum, id est, septem Ecclesiæ, quas Dominus unus amat, arguit & castigat, adorant eum una fide. Hæ sunt septem

A sportæ fragmentis panum plenæ. Panes, verba sunt Spiritus sancti. Sportæ vero Ecclesiæ. Quos panes Jesus benedicens fregit, & discipuli ejus diviserunt turbæ: dum die septimo benedixit omnia opera sua, requiescens in eis. Unde luce facta primo die, qui est sapientiæ, & firmamento in secundo, qui est intellectus: & arida tertio, qui est consilii: & luminaribus accensis quarto, quæ sunt virtutes: & volatilibus piscibusque factis quinto, quæ sunt scientiæ: & anima vivente

B sexto, id est, homine ad imaginem Dei facto, quod est pietatis: septimo die spiritu timoris Domini, qui permanet sanctus in sæculum sæculi, & replet orbem terrarum, sancta repletur Ecclesia, non habens maculam neque rugam. Cur autem Ecclesia septiformis, id est, perfecta, timore repletur? Quia justus vix salvabitur, qui rogat: Et non intres in judicium cum servo tuo, Domine: quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens. Unde his septem quali-

C tatibus spiritus psalterium cantavit, commemorans in eo, quod negligentia nostra pepererit: quid diligentia quæsierit: quid divina providentia contulerit: quid inimici instigatio fraudaverit, quid oblivio lubrica subtraxerit: quid humana fragilitas intulerit: quid ignorantia improvida fefellerit. Omnes hos septem affectus in Psalmis invenimus expressos, ut est illud primus: Concepit dolorem, & peperit iniquitatem. Secundus, Præveni in maturitate, & clamavi. Tertius, Incer-

D ta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi. Quartus, Inimici mei animam meam circumdedernnt. Quintus, Oblivioni datus sum tamquam mortuus a corde. Sextus, Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus. Septimus: Delicta juventutis meæ, & ignorantias meas ne memineris, Domine. Quos affectus spiritus septiformis emundat & illuminat: ut septem lucernæ ab austro ardentes, aquilonares tenebras expellant in tabernaculo Domini. Spiritus sapientiæ in pi-

E gro negligentiam repellit. Spiritus intellectus diligentiam rationabiliter quærit. Spiritus consilii, divinam providentiam prudenter invenit. Spiritus virtutis instigationes fortiter retundit. Spiritus scientiæ, oblivionem lubricam diu esse integre non sinit. Spiritus pietatis humanam fragilitatem clementer indulget. Spiritus timoris Dei improvidam ignorantiam ardenter decoquit, ac plene replet. Sapientia domum ædificat: intellectus gubernacula invenit: consilium bona discreta facit: virtus in patientia animam possidet: scientia divitiæ fidei &

F salutis acquiruntur. Pietate prosperitas præsentis vitæ & futuræ consistit. Timore humilitas conservatur, & omne peccatum expellitur. Quia initium sapientiæ timor Domini est.

De mortuis autem, quod resurgant, non legi-

gistis in libro Mosi super rubum, quomodo dixerit illi Deus, inquiens: Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob. Non est Deus mortuorum, sed vivorum. Vos ergo multum erratis. In quo est similitudo vestra: in quo ignis ardebat, sed non ejus spinas consumebat. Sic vos inflammat eloquium meum: nec spinas vestras sub maledicto germinatas assumpsit: Inquiens, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob: ter Deum nominando, Trinitatem intimavit. Non est Deus mortuorum, sed vivorum. Unum Deum iterans, unam substantiam significat. Vivunt autem, qui vendicabant portionem quam elegerant: mortui vero sunt, qui quod vendicaverunt, perdiderunt.

Et accessit unus de scribis, qui audierat illos conquirentes; & videns quoniam bene illis responderit, interrogavit eum, quod esset primum omnium mandatum. Jesus autem respondit ei: Quia primum omnium mandatum est. Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est. Et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota virtute tua. Hoc est primum mandatum. Secundum autem simile est illi. Diliges proximum tuum sicut teipsum. Majus horum aliud mandatum non est. Quæ est hæc quæstio problematis, quod est commune omnibus peritis in lege, nisi quod diversa in Exodo, & Levitico, & Deuteronomio ordinantur mandata? Unde non unum, sed duo intulit mandata: de his etenim duobus uberibus super pectora sponsæ elevatis, nostra alitur infantia.

Et ait illi scriba: Bene magister in veritate dixisti, quia unus est Deus, & non est alius præter eum. Et ut diligatur ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine: & diligere proximum tanquam seipsum majus est omnibus holocaustomatibus, & sacrificiis. Jesus autem videns quod sapienter respondisset, dixit illi: Non es longe a regno Dei. Et nemo jam audebat eum interrogare. Et respondens Jesus, dicebat docens in templo: Quomodo dicunt scribæ, Christum filium esse David? Ipse enim David dixit in Spiritu sancto: Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis: donec ponam inimicos tuos scabellum pedum? Ipse ergo David, dixit eum Dominum, & unde est filius ejus? Et multa turba eum libenter audivit. Et dicebat eis in doctrina sua: Cavete a scribis, qui volunt in stolis ambulare, & salutari in foro, & in primis cathedris sedere in synagogis, & primos discubitus in cœnis, qui devorant domos viduarum sub obtentu prolixæ orationis: hi accipient prolixius judicium Quare non est longe, qui venit callide? Longior namque est ignorantia a regno Dei, quam scientia. Unde supra Saducæis ait: Erratis, inquit, nescientes Scripturas neque virtutem Dei. Et docebat eos Jesus in templo, id est, palam eis de se loquitur, ut inexcusabiles sint: & ut ignis incendat arida scribarum & pharisæorum exempla, qui volunt in stolis ambulare.

Et sedens Jesus contra gazophylacium. Id est, divitiarum custodiam.

Aspiciebat quomodo turba jactaret æs in gazophylacium: & multi divites jactabant multa. Cum venisset autem una vidua pauper, misit duo minuta, quod est quadrans. Et convocans discipulos suos, ait illis: Amen dico vobis: quoniam vidua hæc pauper plus omnibus misit, qui miserunt in gazophylacium. Omnes enim ex eo, quod abundabat illis, miserunt; hæc vero de penuria sua omnia, quæ habuit, misit totum victum suum. Divites qui sunt, nisi qui proferunt de thesauro cordis sui nova & vetera? quæ sunt incerta & occulta sapientiæ utriusque Testamenti. Paupercula vero quæ est, nisi & ego, & similes mei: qui mitto, quod possum, & desidero, quod non possum vobis explanare? Non quantum (ut audistis) sed ex quanto considerat Deus. Unusquisque quadrantem potest offerre. Hæc est torta panis in Levitico, quæ est voluntas prompta. Quæ cur quadrans dicitur? Quia ex tribus consistit, cogitatu, verbo, ac facto. Quod dicit totum victum suum misit. Tota enim voluptas corporis in victu consistit. Unde dicitur: Totus labor hominis in ore suo est.

Caput XIII.

ET cum egrederetur de templo, ait illi unus ex discipulis suis: Magister, aspice quales lapides, & quales structuræ? Et respondens Jesus ait illi: Vides has omnes magnas ædificationes: Non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur. Et cum sederet in monte olivarum, contra templum, interrogabant eum separatim Petrus, & Jacobus, & Joannes, & Andreas: Dic nobis quando ista fient, & quando hæc omnia incipient consummari? Et respondens Jesus, cœpit dicere illis: Videte, ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo dicentes, quia ego sum: & multos seducent. Cum audieritis autem bella, & opiniones bellorum, ne timueritis: oportet enim hæc fieri, sed nondum finis. Exsurget enim gens super gentem, & regnum super regnum, & erunt terræ motus per loca, & fames. Initium dolorum hæc. Videte autem vosmetipsos. Tradent enim vos in conciliis & synagogis vapulabitis, & ante præsides & reges stabitis propter me in testimonium illis. Et in omnes gentes primum oportet prædicari Evangelium. Et cum duxerint vos tradentes, nolite præcogitare, quid loquamini: sed quod datum vobis

vobis fuerit in illa hora, id loquamini. Non enim estis vos loquentes, sed Spiritus sanctus. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & consurgent filii in parentes, & morte afficient eos. Et eritis odio omnibus propter nomen meum. Qui autem sustinuerit in finem, hic salvus erit. Cum autem videritis abominationem desolationis stantem ubi non debet: qui legit, intelligat. Tunc qui in Judæa sunt, fugiant in montes, & qui super tectum, non descendat in domum: nec introeat, ut tollat, quid de domo sua. Et qui in agro erit, non revertatur retro tollere vestimentum suum. Væ autem prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus. Orate vero, ut hyeme non fiat. Erunt enim dies illi tribulationis tales, quales non fuerunt ab initio creaturæ, quam condidit Deus, usque nunc, neque fient. Et nisi breviasset Dominus dies, non fuisset salva omnis caro. Sed propter electos quos elegit, breviavit dies. Et tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, ecce illic, ne credideritis. Exsurgent enim pseudocristi & pseudoprophetæ, & dabunt signa & portenta, ad seducendos (si fieri potest) etiam electos. Vos ergo videte, ecce prædixi vobis omnia. Sed in illis diebus post tribulationem illam sol contenebrabitur, & luna non dabit splendorem suum, & stellæ cæli erunt decidentes, & virtutes, quæ in cælis sunt, movebuntur. Et tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum virtute multa, & gloria. Et tunc mittet angelos suos, & congregabit electos suos a quattuor ventis, a summo terræ usque ad summum cæli. A ficu autem discite parabolam: Cum jam ramus ejus tener fuerit, & nata fuerint folia, cognoscitis, quia in proximo sit æstas. Sic & vos, cum videritis hæc fieri, scitote, quod in proximo sit in ostiis. Amen dico vobis, quoniam non transibit generatio hæc, donec omnia ista fiant. Enumerat discipulis cladem novissimi temporis, id est, destructionem templi, cum plebe & litera sua. De qua lapis super lapidem non relinquetur, id est, testimonia Prophetarum super eos, in quos Judæi retorquebant ea, ut est in Apostolum, in Esdram, in Zorobabel, in Machabæos. Quæ enumerat, omnia speranda sunt, potius quam tractanda. Pseudochristi, & pseudoprophetæ, gens super gentem, & regnum super regnum: terræ motus, vapulatio prædicantium: prædicatio Evangelii usque ad fines terræ, ut ante judicium clamet Ecclesia: a finibus terræ ad te clamavi Domine. Domestici in domesticos surgentes, abominatio in templo, fuga in montes, ut non descendat ad ima, qui ascendit ad alta. Orate ut hyeme non fiat fuga vestra, vel sabbato, id est, ne finiantur fructus vestri operis, cum fine temporis. Hyeme enim finitur fructus, sabbato vero tempus. Tribulatio ingens, & dies bre-

A ves propter electos: ne malitia hujus temporis mutet intellectum eorum! Sicut de Noe dicitur. Post hæc sol contenebrabitur ad gelida corda ut hyeme: & luna non splendebit serena tempestate dissensionum: & stellæ erunt decidentes lumine, quando pene deerit semen Abrahæ, cui assimilatæ sunt stellæ: & virtutes quæ sunt in cœlis movebuntur ad iram vindictæ: quando mittentur a filio hominis veniente in nubibus cœli cum virtute: qui prius sicut pluvia in vellus Gedeon descen-
B dit, cum humilitate. Et congregabit electos a quattuor ventis, ut triticum ventilatum de area totius terræ. Fici parabola hæc est prophetia. Folia nata, verba sunt præsentia: æstas vero proxima, dies est judicii: in quo unaquæque arbor manifestabit, quæ intus habuit, an aridum ad comburendum, an viride ad plantandum, in Edem cum ligno vitæ: cujus folia in salutem gentium, id est, verba quibus dicitur: Venite benedicti patris mei, & reliqua. Sequitur:

C *Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. De die autem illa, vel hora nemo scit, neque Angeli in cælo, neque filius, nisi pater. Videte.* Quid est, quod dicit, neque filius? de quo dicitur: Pater major me est, id est, corpus ejus in terra positum, quod est Ecclesia.

Vigilate, & orate: nescitis enim quando tempus sit. Sicut homo qui peregere profectus reliquit domum suam, & dedit servis suis potestatem cujusque operis: & janitori præcepit
D *ut vigilet. Vigilate ergo, nescitis enim quando dominus domus veniat: sero, an media nocte, an galli cantu, an mane: ne cum venerit repente, inveniat vos dormientes.* Vigilia opus est mentis, ante mortem corporis. Homo peregre proficiscens, corpus est Christi in cælum elevatum: relinquens domum suam, quæ est Ecclesia. Dans servis suis potestatem uniuscujusque operis, id est, octo talenta: juxta Matthæum, vel decem mnas, juxta Lucam. Et janitori præcipit, ut vigilet, id est, ei qui prædicat, cui dicitur: Si non annun-
E ciaveris iniquo iniquitatem suam, sanguinem suum de manu tua requiram. Vigilate ergo, & reliqua. Sero, an media nocte, quando sunt occisa Ægyptiorum primogenita: ne inveniat vos dormientes. Nam qui dormit, non corpora vera, sed phantasmata intendit, & vacuus vigilat de his, quæ viderat. Sic nimirum sunt, quos mundi amor rapit in vita, deserit post vitam, quod somniabant pro certo. Sequitur:

Quod autem vobis dico, omnibus dico: Vigi-
F *late.* Hoc sive concludit sermonem, ut commune omnium præceptum novissimi per primos audiant!

Caput XIV.

ERAT *autem pascha & azyma post biduum*. Nunc aspergamus librum nostrum sanguine, & limina domorum, & funem cocineum circumdemus domui orationis nostræ, & coccum in manu nostra, ut Sara ligemus: ut vaccam rufam in valle occisam enarrare possimus. Pascha, *transitus* interpretatur: Phase vero immolatio. In immolatione agni & transitu populi per mare, vel per Ægyptum, præfiguratur passio Christi, & redemptio populi de inferno, quando nos post biduum visitat, id est, plenissima luna ætate Christi perfecta, ut nec cum aliqua parte tenebrosa, carnes agni immaculati, qui tollit peccata mundi: in una domo, quæ est una electa matris suæ Ecclesia Catholica: calciati caritate, & armati virtute comedamus, dicentes: Etenim pascha nostrum immolatus est Christus.

Et quærebant summi sacerdotes & scribæ, quomodo eum dolo tenerent, & occiderent: dicebant autem: Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo. Et cum esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi, & recumberet: venit mulier habens alabastrum unguenti nardi spicati pretiosi, & fracto alabastro, effudit super caput ejus. A principibus egressa est iniquitas in Babylone. Occiso etenim capite, totum corpus enerve efficitur. Unde miseri faciunt, quod capita moliuntur. Vitant diem festum, quod convenit illis. Non est enim festivitas his qui vitam & misericordiam perdiderunt. Venit Jesus Bethaniam. Hinnulus cervorum semper ad lectum suum redit, id est, filius obediens patri usque ad mortem, obedientiam a nobis petit. Simon leprosus, mundum infidelem primo, & postea fidelem significat. Mulier cum alabastro, Ecclesiasticam fidem, quæ dicit: Nardus mea dedit odorem suum. Pistica nardus dicitur, id est, mystica & pretiosa. Domus impleta odore, cœlum & terra est. Fractum alabastrum, carnale est desiderium: quod frangitur ad caput, ex quo omne corpus compaginatum est. Recumbente ipso, id est, humiliante, ut eum tangeret fides peccatricis: quæ de pedibus ascendit ad caput, & ad pedes a capite descendit per fidem: id est, ad Christum & ad membra ejus.

Erant autem quidam indigne ferentes intra semetipsos & dicentes: Ut quid perditio ista unguenti facta est? Poterat enim unguentum istud venundari plus, quam trecentis denariis, & dari pauperibus. Et fremebant in eam. Jesus autem dixit: Sinite eam: quid illi molesti estis? Per synedochen dicitur unus pro multis, & multi pro uno. Dicentes intra se: Ut quid perditio hæc unguenti? Perditus de salute perditionem invenit, & in ficu fructifera mortis laqueum nanciscitur. Trecentis A denariis poterat venundari unguentum, & dari pauperibus. Sub prætextu avaritiæ, mysterium loquitur fidei. Etenim nostra fides trecentis emitur denariis, id est, decem sensibus per corpus & animam & spiritum triplicatis, ut & nos sicut Gedeon trecentorum virorum numerum assumentes, allophylorum castra, pauperes spiritu fractis laguncul is nostris cum tubis & lucernis destruamus, & ut Abraham cum trecentis viris, spolai ad vesperum dividamus. Sequitur:

B *Bonum opus operata est in me, semper enim pauperes habetis vobiscum, & cum volueritis, potestis illis benefacere: me autem non semper habebitis. Quod habuit, hæc fecit.* Qui credit in Deum, reputatur ei in opus justitiæ. Aliud est enim credere ei, aliud credere in eum, id est, totum ejicere te in illum. Quod habuit, hæc fecit. Non aliunde speremus, quod in nobis habemus.

Prævenit ungere corpus meum in sepulturam. Amen dico vobis, ubicumque prædicatum fuerit C *Evangelium istud in universo mundo, & quod fecit hæc, narrabitur in memoriam ejus. Et Judas Iscariotis, unus de duodecim, abiit ad summos sacerdotes, ut proderet eum illis. Qui audientes, gavisi sunt: & promiserunt ei pecuniam se daturos. Et quærebat, quomodo eum opportune traderet. Et primo die azymorum, quando pascha immolabant, dicunt ei discipuli: Quo vis eamus, & paremus tibi comedere pascha? Et mittit duos ex discipulis suis, & dicit eis: Ite in civitatem, & occurret* D *vobis homo lagenam aquæ bajulans, sequimini eum: & quocumque introierit, dicite Domino domus: quia magister dicit: Ubi est refectio mea, ubi pascha cum discipulis meis manducem? Et ipse vobis demonstrabit cœnaculum grande stratum, & illic parate nobis. Et abierunt discipuli ejus, & venerunt in civitatem, & invenerunt sicut dixerat illis, & paraverunt pascha.* Id est, antequam veniret is, qui excluderet. Judas Iscariotis, unus de duodecim. Unus numero, non unus merito: unus nomine, non unus numine: unus corpore, E non unus animo. Unde sponsus ad sponsam canit: Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa, in uno oculorum tuorum, & in uno crine colli tui. Oculus & crinis, sapientiæ est virtus: quoniam Judæ cum cæteris dicitur: Vobis datum est nosse mysterium regni: &, dedi vobis potestatem, & reliqua. Abiit ad principes. Postquam exiit, satanas in eum intravit. Hic nox nocti indicat scientiam. Unumquodque animal ad simile sibi jungitur. Maria currit ad Apostolos: ut dies diei F eructet verbum: Et Judas ad Judæos, ut nox nocti indicet scientiam. Promittunt pecuniam, amittunt vitam, quam ipse recepit, cum vitam amisit. Quærebat opportunitatem. Opportunitas doli nunquam invenitur, ut

ut non vindicetur hic aut illic. Promittit se tradere, ut magister ejus diabolus ante dicebat: Tibi dabo potestatem hanc universam. Et primo die azymorum, quæ cum amaritudine manducantur: azyma nobis est redemptio nostra; amaritudo vero, passio Domini. Dicunt discipuli: Quo vis eamus? Ut cum voluntate Dei dirigamus gressus nostros. Dominus indicat cum quo manducet pascha: & more suo mittit duos, quod supra exposuimus. Et dicit: Ite in civitatem, & reliqua. Civitas, est Ecclesia, quæ muro fidei cingitur. Homo occurrens, populus primitivus est. Amphora aquæ lex literæ est. Sequimini eum, qui ducit in altum, ubi est refectio Christi? Unde Raab exploratoribus mandat, ut non irent per ima, sed per excelsa pergerent. Cœnaculum grande Ecclesia magna est: in qua narratur nomen Domini, strata varietate virtutum & linguar,um, ut est illud: Circumamicta varietate in qua paratur Domino pascha. Dominus domus, Petrus Apostolus est. Cui Dominus domum suam credidit, ut una sit una fides sub uno pastore.

Vespere aut acto, venit cum duodecim, & discumbentibus eis, & manducantibus, ait Jesus: Amen dico vobis, quia unus ex vobis tradet me, qui manducat mecum. At illi cœperunt contristari, & dicere ei sigillatim: Numquid ego? Qui ait illis: Unus ex duodecim, qui intingit mecum in catino. Et filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de eo: Væ autem homini illi, per quem filius hominis tradetur. Bonum erat ei si natus non fuisset homo ille. E manducantibus illis, accepit Jesus panem, & benedicens, fregit, & dedit eis, & ait: Sumite, hoc est corpus meum. Vespera diei, vesperam indicat mundi. Circa undecimam namque horam veniunt novissimi, qui primi denarium vitæ accipiunt æternæ: quia ante crucem Abraham erat in inferno, & post crucem latro in paradiso. Manducantibus autem eis ait: Unus ex vobis me tradet, & qui manducat mecum panem. Quia dum falsitas arguitur, nihilominus veritas comprobatur, ut impleretur, quod dicitur: Qui edebat panes meos, magnificabat super me supplantationem. Omnes tanguntur, ut fiat harmonia in cithara: omnes nervi bene suspensi, consona voce respondent: Numquid ego sum Domine? Unus remissus, & pecuniæ amore affectus, dixit: Nunquid ego sum Rabbi? Et dicit illis: Unus de duodecim. Separat lupus seorsum ovem, quam capit. Ovi, quæ de ovili egreditur, lupi patet morsibus. Filius hominis vadit: sed væ homini per quem tradetur. Multi bonum, ut Judas faciunt, sed omnino illis non proficit. Bonum erat ei si non esset natus: intimo latens utero materno, melius est non esse, quam ad. tormenta esse. Accepit Jesus

A panem, & benedicens fregit, transfigurans corpus suum in panem, quod est Ecclesia præsens, quæ accipitur in fide, benedicitur in numero, frangitur in passionibus, datur in exemplis, sumitur in doctrinis: formans sanguinem suum in calicem, vino & aqua mixtum, ut alio purgemur a culpis, alio redimamur a pœnis. Sanguine namque agni servantur domus a percussione angeli: & aqua maris rubri extinguuntur inimici, quæ sunt mysteria Ecclesiæ Christi.

B *Et accepto calice gratias agens, dedit eis.* Gratia, non meritis salvati sumus a Deo.

Et biberunt ex illo omnes. Et ait illis: Hic est sanguis meus novi Testamenti, qui pro multis effundetur. Amen dico vobis, quod jam. Ebrietas felix, satietas salutaris: quæ quanto copiosius sumitur, tanto majorem sobrietatem mentibus donare dignatur. Et Judas bibit, sed non saturatur, nec sitim extinguit ignis æterni, quia indigne sumit mysteria Christi. Hic macula in luna ostenditur: quæ C nunquam deletur. Luna Ecclesiæ merito comparatur, quæ non habet splendorem: sed a Sole certis modis suscipit lumen, id est, a Christo, qui permanet in æternum. Sunt enim in Ecclesia quos sacrificium nullum emundat, sed eos cogitatio insipiens perducit ad culpas: qui se cœnosæ * crudelitatis fœtoribus miscuerunt. Sanguis enim novi Testamenti, qui pro multis effundetur, non omnes emendat.

Non bibam de genimine vitis, usque in illum diem cum illud bibam novum in regno D *Dei.* Hic mutat tantum sacrificium, sed non mutat tempus: ut nos nunquam cœnam Domini, ante quartam decimam lunam faciamus. Qui facit in quarta decima resurrectionem: in undecima luna cœnam Domini facit: quod nunquam inventum est, nec in veteri Testamento, nec in novo.

Et hymno dicto. Id est, laude Domini: ut est in Psalmo: Et laudabunt Dominum, qui requirunt eum, & manducaverunt eum, & adoraverunt omnes pingues terræ.

E *Exierunt in montem Olivarum. Et ait eis Jesus: Omnes scandalizabimini in me in nocte ista: quia scriptum est. Percutiam pastorem, & dispergentur oves. Sed postquam resurrexero, præcedam vos in Galilæam.* In monte Oliveti Jesus tenetur, & inde ad cœlos ascendit: ut nos sciamus, quia inde ascendimus ad cœlos, unde vigilamus, & oramus, & ligamur, nec repugnamus in terra. Omnes vos scandalum patiemini. Omnes cadunt, sed non omnes jacent. Numquid qui dormit non F adjiciet, ut resurgat? Carnale est cadere, sed diabolicum jacere. Scriptum est: Percute pastorem. Propheta Zacharias postulat passionem Domini. Pater respondet: Percutiam pastorem, precibus sanctorum infernalium.

* f. crudelitatis

Filius a patre mittitur & percutitur, id est, incarnatur, & patitur. Disperguntur oves, pastore capto: resurrectio promittitur, ut spes non extinguatur.

Petrus autem ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint, sed non ego. Et ait illi Jesus: Amen dico tibi, quia tu hodie in hac nocte. Et avis sine pennis altum volare nititur: sed corpus aggravat animam: ut timore humanæ mortis, timor Domini superetur, vel vincatur.

Prius quam bis gallus vocem dederit, ter me es negaturus. At ille amplius loquebatur. Et si oportuerit ne commori tibi, non te negabo. Similiter autem, & omnes dicebant. Et veniunt in prædium, cui nomen Gethsemani: Et ait discipulis suis. Gallus cantat, Petrus negat ter. Gallus lucis nuncius quis est, nisi Spiritus sanctus? cujus voce in Prophetis, & Apostolis nos de terna abnegatione, qua Deum negavimus nosse, voce ancillarum exterriti, excitamur ad amarissimos post lapsum fletus: qui male cogitavimus de Deo, & male locuti sumus ad proximos: & male fecimus ad nosmetipsos. Et venit in prædium Gethsemani, id est, *vallis pinguedinum*: ubi tauri pinguens obsederunt eum, & vituli multi circumdederunt eum.

Sedete hic donec orem. Et assumit Petrum, & Jacobum, & Joannem secum. Separatur in oratione, qui separatur in passione: quia ille orat, illi dormiunt pinguedine cordis oppressi.

Et cæpit pavere & tædere. Et ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem: Sustinete hic & vigilate. Et cum processisset paululum, procidit super terram: & orabat, ut si fieri posset, transiret ab eo hora, & dixit: Abba pater. Pavere & tristificari docemur ante judicium mortis, qui non possumus per nos dicere nisi per illum: Venit princeps mundi hujus, & in me non habet quicquam. Et dixit: Abba pater. Hebraice & Græce loquitur, quia non est distinctio Judæi & Græci.

Omnia tibi possibilia sunt, transfer calicem hunc a me: sed non quod ego volo, sed quod tu. Et venit, & invenit eos dormientes, & ait Petro: Simon dormis, non potuisti una hora vigilare? Usque in finem non cessat nos docere patribus obedire: & voluntatem eorum voluntati nostræ præponere. Invenit eos dormientes. Sicut dormiunt mente, sic & corpore.

Vigilate & orate, ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Et iterum abiens, oravit eumdem sermonem dicens. Et reversus denuo invenit eos dormientes. Erant enim oculi eorum gravati, & ignorabant, quid responderent ei. Et venit tertio, & ait illis: Dormite jam, & requiescite. Sufficit. Venit hora, ecce filius hominis A *tradetur in manus peccatorum. Surgite eamus. Ecce qui me tradet prope est. Et adhuc eo loquente, venit Judas Iscariotis, unus de duodecim, & cum eo turba multa, cum gladiis & lignis, a summis sacerdotibus & scribis, & senioribus. Dederat autem traditor ejus signum eis, dicens: Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum, & ducite caute. Et cum venisset, statim accedens ad eum, ait: Rabbi, & osculatus est eum. At illi manus injecerunt in Jesum, & tenuerunt eum. Unus* B *autem quidam de circumstantibus educens gladium, percussit servum summi sacerdotis, & amputavit illi auriculam. Et respondens Jesus, ait illis: Tamquam ad latronem existis cum gladiis & lignis comprehendere me: quotidie eram apud vos in templo docens, & non me tenuistis. Sed ut impleantur Scripturæ*. In tentationem intrat, qui orare negligit. Ter discipuli dormiunt, & ter Dominus orans suscitat. Terna dormitatio, tres mortuos quos Dominus suscitavit significat. Primum, C in domo: Secundum, ad sepulchrum. Tertium, de sepulchro. Terna vigilia Domini, tres personas habere nos in orando docet, & de præteritis, & futuris, & de præsentibus veniam rogare. Venit Judas cum gladiis & lignis. Incumbit virtuti sæculi, qui desperat de adjutorio Dei. Dat signum osculi cum veneno doli: sicut Cain obtulit sacrificium subdolum & reprobatum. Unde vinum cum aceto in cruce ponunt. Et tenuerunt Jesum. Hic adest Joseph vinctus, venditus a fratri- D bus: & ferrum pertransivit animam ejus. Unus educens gladium, amputavit auriculam servi. Prædicatio Petri auditum a Judæis abscidit regni Dei.

Tunc discipuli ejus relinquentes eum, omnes fugerunt. Tunc adimpletum est quod dicitur: Elongasti a me amicum & proximum, & notos meos a miseria.

Adolescens autem quidam sequebatur eum, amictus sindone super nudo, & tenuerunt eum. At ille rejecta sindone, nudus profugit ab eis. Et adduxerunt Jesum ad summum sacerdotem, E *& convenerunt omnes sacerdotes & scribæ, & seniores. Petrus autem a longe secutus est eum usque intro in atrium summi sacerdotis, & sedebat cum ministris ad ignem, & calefaciebat se. Summi vero sacerdotes, & omne concilium quærebant adversus Jesum testimonium, ut eum morti traderent: nec inveniebant. Multi autem falsum testimonium dicebant adversus eum: & convenientia testimonia non erant*. Hoc proprie Marcus. Sicut Joseph, relicto pallio, nudus de manibus impudicæ dominæ F effugit. Qui autem vult effugere manus iniquorum, relinquens mente, quæ mundi sunt, fugiat post Jesum. Et convenerunt sacerdotes & scribæ. Tunc fit congregatio taurorum in vaccis populorum. Petrus a longe sequebatur.

batur. Vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis. Timor retrahit, caritas trahit. In atrio cum ministris calefacit se ad ignem. Atrium sacerdotis, est sæcularis circuitus: ministri, dæmonia sunt. Ignis, desiderium carnale, cum quibus qui manet, fiere peccata non potest. Summi sacerdotes quærebant falsum testimonium adversus Jesum. Mentita est iniquitas sibi: ut regina adversus Joseph: & sacerdotes adversus Susannam: sed ignis sine materia deficit. Et convenientia testimonia non erant. Quod variatur, incertum habetur.

Et quidam surgentes, falsum testimonium ferebant adversus eum, dicentes: Quoniam nos audivimus eum dicentem: Ego dissolvam templum hoc manufactum, & post triduum aliud non manufactum ædificabo. Et non erat conveniens testimonium illorum. Et exsurgens summus sacerdos in medium, interrogavit Jesum, dicens: Non respondes quicquam ad ea quæ tibi objiciuntur ab his? Ille autem tacebat, & nihil respondit. Rursum summus sacerdos interrogabat eum, & dicit ei. Moris est hæreticorum, umbram de veritate trahere. Non ille dixit, quod illi dicunt: sed simile verbum de templo corporis sui, quod post triduum resuscitavit. Exsurgens summus sacerdos interrogat Jesum: Ille autem tacebat. Ipse Deus & Salvator noster, qui mundo salutem contulit, & humano generi sua pietate subvenit: sicut ovis ad occisionem sine voce ducitur: & obmutuit & siluit a bonis. Taciturnitas Christi apologiam Adæ absolvit.

Tu es Christus Filius Dei benedicti? Quem expectabant de longe, in prope non vident. Sicut Isaac caligantibus oculis, Jacob sub manibus non agnoscit, sed longe de eo futura canit.

Jesus autem dixit illi: Ego sum. Ut inexcusabiles sint.

Et videbitis filium hominis. Sacerdos interrogat filium Dei, Jesus autem respondit filium hominis: ut hic intelligamus Dei filium eumdem esse & filium hominis: & ne quaternitatem faciamus in Trinitate, sed homo in Deo, & Deus in homine necesse sit.

Sedentem a dextris virtutis. Id est, in vita regnantem sempiterna, & virtute divina.

Et venientem cum nubibus cæli. In nube ascendit, cum nube veniet, id est, in corpore suo solo, quod sumpsit a virgine ascendit: & cum multiformi Ecclesia, quæ est corpus ipsius, & plenitudo ejus, ad judicium venturus est: sicut dicit secundum Matthæum: Cum autem venerit filius hominis, & omnes angeli cum eo, & reliqua.

Summus autem sacerdos scindens vestimenta sua, ait: Quid adhuc desideramus testes: Audistis blasphemiam. Quid vobis videtur? Qui

A *omnes condemnaverunt eum esse reum mortis. Et cœperunt quidam conspuere in eum, & velare faciem ejus, & colaphis eum cædere & dicere ei: Prophetiza. Et ministri alapis eum cædebant.* Hoc est ephod: in quo habebant honorem, Judæi amiserunt. Hic adest Samuel scisso pallio de manibus Saul in regno. Milites gentiles non scindunt tunicam Christi: sacerdotes vero scindunt dignitatem sacerdotii sui. Et condemnat eum reum esse mortis. Quo reatu suo, reatum nostrum solveret: & vela-

B mine faciei suæ, velamen cordium nostrorum auferret, & sputaminibus susceptis, faciem animæ nostræ lavaret: & colaphis, quibus in caput percussus est, caput humani generis (quod est Adam) sanaret. Et alapis quibus expalmatus est, maxima laus ejus, nostris manibus & labiis plauderet: unde, Omnes gentes plaudite manibus. Et cruce sua, cruciatum nostrum solveret: & morte sua, mortem nostram necaret: cum forma serpentis serpentem necat, quia serpente de virga fa-

C cto alii absorbentur serpentes. Unde per Prophetam ipse dicit: Ero mors tua, o mors, & morsus tuus, o inferne. Opprobria ejus nostrum abstulere opprobrium. Vincula ejus nos liberos fecerunt. Corona spinea capitis ejus, diadema regni adepti sumus. Vulneribus ejus sumus sanati. Sepultura ejus resurgimus. Descensione ejus ad inferos, nos ascendimus ad cælos. Hic invenitur mel in ore leonis mortui. Hæc omnia prævidens Propheta ait: Quid retribuam Domino pro

D omnibus, quæ retribuit mihi?

Et cum esset Petrus in atrio deorsum, venit una ex ancillis summi sacerdotis, & cum vidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illum, ait: Et tu cum Jesu Nazareno eras? At ille negavit, dicens: Neque scio, neque novi, quid dicas. Et exiit foras ante atrium, & gallus cantavit. Rursum autem cum vidisset illum ancilla, cœpit dicere circumstantibus: quia hic ex illis est. At ille iterum negavit. Et post pusillum rursus qui astabant, dicebant Petro. Vere, ex illis es: nam & Galilæus es. Ille

E *autem cœpit anathematizare, & jurare, quia nescio hominem istum, quem dicitis: & statim gallus iterum cantavit. Et recordatus est Petrus verbi quod dixerat ei Jesus: priusquam gallus cantet bis, ter me negabis: & cœpit flere.* Petrus sine spiritu, voci ancillæ cessit: cum spiritu, nec principibus, nec regibus cedit. Prima ancilla, titubatio est: secunda, consensio: tertius vir, actus est. Hæc est trina negatio, quam abluit per fletus verbi Christi recordatio. Tunc nobis gallus can-

F tat, quando prædicator quisque per pœnitentiam corda nostra ad compunctionem excitat. Tunc incipimus flere, quando ignimur intus per scintillam scientiæ: & foras eximus extra quod fuimus.

Caput XV.

Cap. XV.

ET conf'stim, mane consilium facientes summi sacerdotes cum senioribus & scribis, & universo concilio: vincientes Jesum, duxerunt, & tradiderunt Pilato. Et interrogavit eum Pilatus: Tu es rex Judæorum? At ille respondens, ait illi: Tu dicis. Et accusabant eum summi sacerdotes in multis. Pilatus autem rursum interrogavit eum, dicens: Non respondens quicquam? Vide in quantis te accusant. Jesus autem amplius nihil respondit, ita ut miraretur Pilatus. Per diem autem festum solebat dimittere illis unum ex vinctis, quemcumque petissent. Erat autem, qui dicebatur Barabbas: qui cum seditiosis erat vinctus: qui in sedione fecerat homicidium. Et cum ascendisset turba, cœpit rogare sicut semper faciebat illis. Pilatus autem respondit eis, & dixit. Hic adest Samson, id est, *sol eorum*: quibus occubuit sol in meridie: Dalila, *situla* interpretatur: quæ est synagoga, quæ situlæ more limpidum liquorem non tenet; & quisquilia immunda collegit. Samson noster maxilla verbi sui innumeras catervas Judæorum & dæmonum hic sternit: & fontem perrenis vitæ sitientibus nobis, id est, corpori suo aperiet. Pontifices concitaverunt turbas, ut peterent Barabbam, & crucifigerent Jesum. Hic duo hirci adsunt: unus ἀποπομπαῖος, id est, *admissarius*: cum peccato populi in deserto inferni absolutus dimittitur: alter pro peccatis absolutorum, ut agnus occiditur. Pars Domini semper mactatur, pars diaboli, qui est magister eorum, effrenata in tartarum præcipitatur. Subditur:

Vultis dimittam vobis regem Judæorum? Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum summi sacerdotes. Pontifices autem concitaverunt turbam, ut magis Barabbam dimitteret eis. Pilatus autem iterum respondens, ait illis: Quid ergo vultis faciam regi Judæorum? At illi iterum clamaverunt: Crucifige eum. Pilatus vero dicebat illis: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant: Crucifige eum. Pilatus autem, volens populo satisfacere, dimisit illis Barabbam, & tradidit eis Jesum, flagellis cæsum, ut crucifigeretur. Milites autem duxerunt eum intro in atrium prætorii, & convocant totam cohortem, & induunt eum purpura, & imponunt ei, plectentes spineam coronam: & cœperunt salutare eum, Ave rex Judæorum. Et percutiebant caput ejus arundine, & conspuebant eum, & ponentes genua, adorabant eum. Et postquam illuserunt ei, exuerunt illum purpura: & induerunt eum vestimentis suis. Et educunt illum, ut crucifigerent eum. Multas occasiones dedit Pilatus, liberandi salvatorem. Primo conferens latronem, deinde inferens, Quid ergo vultis faciam regi Judæorum? Cumque respondissent, crucifigatur: non statim acquievit: sed secundum

A suggestionem uxoris, quæ mandaverat ei, ut Matthæus dixit: Nihil tibi & justo illi: respondit, Quid enim mali fecit? quod dicendo, Jesum absolvit. Milites induunt eum purpura &c. Vestimentis suis nudatur, id est, Judæis. Purpura induitur, id est, gentili Ecclesia, quæ de scopolis maris est collecta. Item ea scandalizante exutus in fine: Judaica rursum induitur plebe. Cum enim intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus erit. Et adducunt illum, ut B crucifigerent eum. Hic educitur Abel in agrum a fratre, ut perimatur: Hic adest Isaac cum lignis, & Abraham cum ariete in Sabech hærente. Hic adest Joseph cum fasce gremio somniato, & tunica talari sanguine lita. Hic adest Moyses cum virga, & serpente suspenso in ligno. Hic adest botrus in ligno portatus. Hic adest Elisæus cum ligno ad quærendam securim, quæ in ima demersa est, & natavit ad lignum, id est, genus humanum: quod a ligno vetito in infernum C cecidit, per lignum crucis Christi, & per baptismum aquæ ad paradisum natavit. Hic adest Jonas, de ligno sortis in mare, in ventremque ceti triduo missus.

Et angariaverunt prætereuntem quempiam Simonem Cyrenæum, venientem de villa, patrem Alexandri & Ruffi, ut tolleret crucem ejus. Et perducunt illum in Golgotha locum, quod est interpretatum, Calvariæ locus. Alii per merita patrum suorum commemorantur: alii per merita filiorum suorum. Hic autem Si- D mon, qui crucem in angaria portat, meritis filiorum suorum, qui erant discipuli, commemoratur. Per hoc nos in præsenti vita admonemur, parentes adjuvari per natorum suorum sapientiam. ut populus Judaicus propter Patriarcharum, & Prophetarum, & Apostolorum merita, semper commemoratur. De amaritudine enim radicis surgit dulcedo olivæ. Unde per Jeremiam ad Judæam dicitur: Olivam uberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocavit Dominus nomen tuum. Ut tolleret crucem ejus. Dum lege- E rent: maledictus omnis qui pendet in ligno: factus est maledictus, ut tolleret maledictum. Simon qui portat crucem in angaria: ipse est qui laborat pro laude humana. Cogunt eum homines huic labori, quem non cogit timor & dilectio Dei. Ipsa species crucis, quid est nisi forma quadrata mundi? Oriens de vertice fulgens, Arcton dextra tenet: Auster in leva consistit: Occidens sub plantis firmatur. Unde Apostolus dicit: Ut sciamus, quæ sit altitudo, & latitudo, & longitudo, F & profundum. Aves quando volant ad æthera, formam crucis assumunt: homo natans per aquas, vel orans, forma crucis vehitur. Navis per maria, antemna cruci similata sufflatur. T litera, signum salutis & crucis descri-

describitur. Et perducunt eum in Goigotha, quod interpretatur Calvaria. Tradunt Judæi, quando in hoc montis loco immolatus est aries pro Isaac, ut ibi decolletur, id est, Christus a carne sua, carnali videlicet Judæa separetur.

Et dabant ei bibene mirrhatum vinum, & non accepit. Et crucifigentes eum. Hoc aceto succus lætalis pomi abstergitur. Et non accepit, id pro quo patitur. Unde de eo dicitur: Quæ non rapui, tunc exsolvebam. Et crucifigunt eum. Hic figitur salus in ligno, ligno primo infixa est mors. Lignum primum, lignum scientiæ boni & mali est. Et secundum lignum boni tantum nobis, & vitæ lignum est. Extensio manus primæ ad lignum, mortem apprehendit: extensio autem secundæ, vitam (quæ perierat) invenit. Ligno hoc vehimur per mare undosum ad terram viventium.

Diviserunt vestimenta ejus, mittentes sortem super eis: quis quod tolleret. Vestimenta Domini, ejus mandata sunt, quibus tegitur corpus ejus, quod est Ecclesia, quæ dividuntur inter milites gentium, ut sint quattuor ordines cum una fide, id est, conjugati & viduati, præpositi & separati: sortiti tunicam indivisam, quæ est pax & unitas, inconsutilis in modum annuli regalis.

Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum. Hoc vere & proprie Marcus intulit: Nam sexta hora tenebræ suffuderunt terram, ut non quis potuisset movere caput. A tricesimo namque fructu Marcus ascendit ad centesimum, id est, a tertia hora crucis usque ad tertiam resurrectionis post tres dies. Tricesimus fructus, est in cruce: sexagesimus in inferno: centesimus in paradiso.

Et erat titulus causæ ejus inscriptus, Rex Judæorum. Quod in titulis prænotatur Psalmorum, in finem ne corrumpas. Et hoc tribus linguis. MALACH JEUDIM: Βασιλεὺς ἐξομολογητῶν: *Rex confitentium.* Hæ tres linguæ, in crucis titulo conjunctæ sunt, ut omnis lingua commemoret perfidiam Judæorum.

Et cum eo crucifigunt duos latrones: unum a dextris, & alium a sinistris ejus. Et impleta est Scriptura quæ dicit: Et cum iniquis reputatus est. Et prætereuntes blasphemabant eum, moventes capita sua, & dicentes: Vah qui destruit templum, & in tribus diebus reædificat. Salvum fac teipsum, descendens de cruce. Similiter & summi sacerdotes, illudentes ad alterutrum, cum scribis dicebant: Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Christus rex Israel descendat nunc de cruce, ut videamus & credamus. Et qui cum eo crucifixi erant, conviciabantur ei. Et facta hora sexta, tenebræ factæ sunt per totam terram usque in horam nonam. Cum iniquis ve-

A ritas deputata: unum reliquit sinistrum, alterum assumit dextrum: sicut in die judicii faciet: ex simili crimine, dissimiles sortiuntur fines. Alter antecedit Petrum in paradisum, alter Judam in infernum. Confessio brevis, vitam acquisivit longam: & blasphemia finita, pœna plectitur æterna. Hic pullus Judæ ligatur ad vitem. Hic ἀναβολαῖον, id est, pallium tingitur in sanguine uvæ: hic lacerat hœdi vineam. Blasphemantes eum, & moventes capita sua. Emittitur in capita B iniquorum mors, quando excitantur vincula inferni, usque ad cervicem, qui est cervix generis humani. Descende de cruce: ne taceret salutem, quam inchoarat. Et viderunt postea resurgentem de sepulchro, quem de crucis descendere non credebant posse patibulo. Ubi est Judæi infidelitas vestra? Adhuc de vivo dicebatis, si rex Israel est, descendat de cruce. Vos ipsos consulo, vos ipsos judicium peto: quanto mirabilius est, mortuum posse resurgere, quam adhuc vivum de C cruce velle descendere? Parva petistis, dum majora provenerint. Sed infidelitas vestra non potuit sanari signis multo fortioribus, quam petistis. Hic omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt. Facta hora sexta, tenebræ factæ sunt per totam terram. Hic adest Noe, inebriatus ac nudatus, cœlo & terra pallio tenebroso tectus, & homine irrisus. Hic stillavit sanguis de ligno.

Et hora nona, exclamavit Jesus voce magna, dicens: Eli, Eli, lamma azabthani, D *quod est interpretatum: Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti? Et quidam de circumstantibus audientes dicebant: Ecce Eliam vocat. Currens autem unus, & implens spongiam aceto, circumponensque calamo, potum dabat ei, dicens: Sinite, videamus si veniat Elias ad deponendum eum.* Inde scribitur Psalmus iste pro assumptione matutina, qua Christus ad crucem ducitur. Verba propria sunt filii hominis: unde sequitur juxta Lucam: In manus tuas commendo spiritum meum. Nona hora invenitur eversa domo decima E drachma, quæ perierat. Currens autem unus ex eis, invenit similitudinem eorum spongiam cavam, infirmam, aridam, ignibus aptam: implet aceto, hoc est, malitia & dolo: de quo dicitur: Plantavi te vineam Sorech, & quomodo conversa es in amaritudinem vitis alienæ? Et exspectavi, ut faceret uvas, & fecit spinas.

Jesus autem emissa voce magna, exspiravit. Et velum templi scissum est in duo, a summo usque deorsum. Videns autem centurio, qui F *ex adverso stabat, quia sic clamans exspirasset, ait: Vere hic homo, Filius Dei erat.* Infirmata enim carne, vox invaluit divina, quæ dicit: Aperite mihi portas justitiæ, & ingressus in eas, confitebor Domino: cum ima

voce

voce, vel sine voce morimur, qui de terra sumus. Ille vero cum exaltata voce exspiravit, qui de cælo descendit: Velum templi scinditur, id est, cælum aperitur. Centurio ait: Vere Dei filius erat. Novissimi primi nunc efficiuntur. Gentilis confitetur populus: Judæa cæcata negat, ut fiat eis error pejor priore.

Erant autem & mulieres, de longe aspicientes, inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Jacobi minoris, & Joseph mater, & Salome. Et cum esset in Galilæa, sequebantur eum, & ministrabant ei: & aliæ multæ quæ simul cum eo ascenderant Jerosolymam. Et cum jam sero esset factum, quia erat parasceve, quod est ante sabbatum, venit Joseph ab Arimathia, nobilis decurio, qui & ipse erat exspectans regnum Dei: & audacter introivit ad Pilatum, & petiit corpus Jesu. Pilatus autem mirabatur, si jam obiisset, & accersito centurione, interrogavit eum, si jam mortuus esset. Et cum cognovisset a centurione, donavit corpus Joseph. Joseph autem mercatus sindonem, & deponens eum, involvit sindoni, & posuit eum in monumento, quod erat excisum de petra: & advolvit lapidem ad ostium monumenti. Maria autem Magdalene & Maria Joseph aspiciebant ubi poneretur. Sicut non excluditur muliebris sexus a salute per Mariam virginem: ita non repellitur a mysterio crucis scientiæ & resurrectionis per viduam Mariam Magdalenam, & cæteras matres. Joseph venit sero parasceve, ab Arimathia, quæ interpretatur *deponens*, ad deponendum corpus in monumentum: nobilis decurio, exspectans & ipse regnum Dei: Intrat ad Pilatum, petit corpus Jesu. Joseph mercatur sindonem, involutum corpus in sindone ponit in monumento, quod erat excisum de petra. Advolvit lapidem ad ostium monumenti. Mariæ aspiciunt ubi poneretur. Hæc omnia congruunt ad populum Judaicum, in fine credentem: qui nobilitatur fide, ut Abrahæ sit filius. Deponit desperationem, exspectat regnum Dei: intrat ad Christianos, ut baptizetur. Quod significat nomen Pilati, id est, *malleatoris*, id est, qui domat ferreas gentes, ut regat eas in virga ferrea, & petit sacrificium: quod donatur pœnitentibus in fine viaticum, & corde mundo, & peccatis mortuo: involvit in munimine fidei, stabilitum operculo spei, per opera caritatis concludit. Finis enim præcepti est caritas. Aspicientibus a longe electis, qui sunt stellæ maris: quando, si fieri potest, scandalizabuntur electi.

Caput XVI.

E*T cum transisset sabbatum, Maria Magdalene, & Maria Jacobi, & Salome, emerunt aromata, ut venientes ungerent eum.* Nunc aromatibus redolentibus cum sponsa,

A & adolescentibus, quæ currunt post eam conspergimus librum & cubiculum mentis nostræ. Nunc introducit nos rex in cellaria sua. Nunc surgit amica Maria, hyems abiit, pluvia recessit: flores visi sunt in terra: vox turturis audita est in terra nostra. Vineæ florentes dederunt odorem. Redit sponsus de umbra, sub qua dormit in meridie. Post sabbata tristia felix irradiat dies, quæ primatum in diebus tenet: luce prima in eo lucescente, & Domino meo cum triumpho re- B surgente, & dicente: Hæc est dies, quam fecit Dominus: exultemus & lætemur in ea.

Et valde mane una sabbatorum veniunt ad monumentum, orto jam sole, & dicebant ad invicem: Quis revolvet nobis lapidem ab ostio monumenti? Et respicientes viderunt revolutum lapidem. Valde mane, quod alius Evangelista diluculo dicit. Diluculum est inter tenebras noctis, & diei claritatem. In qua salus humano generi provenit, felici vicinitate declaranda, more solis: qui proxima luce C consurgens, roseam præmittit auroram, ut gratia præclari splendoris, præparatis oculis possit intueri, quando tempus dominicæ resurrectionis eluxit. Ut tunc laudes Christi tota caneret secundum exemplum harum feminarum Ecclesia, quando genus humanum exemplo suæ resurrectionis animavit: quando vitam præstitit, & lumen credulitatis infundit. Sol vero post occasum corporis oritur. Hic Aquilæ ad corpus congregantur: matres & Apostoli vident revolutum lapidem, qui D est lex mortis, ac si diceret: Ubi mors aculeus tuus, & reliqua.

Erat quippe magnus valde. Et introeuntes in monumentum, viderunt juvenem sedentem in dextris, coopertum stola candida, & obstupuerunt. Qui etiam infantes in utero tangit. gemitus omnium, & omnibus gravis. Et introeuntes in monumentum viderunt juvenem, non senem, non infantem, sed jucundum ætate, ut dicitur: Lætare juvenis in adolescentia tua, quæ non est hic vera, dum cum senio est commixta. Sedentem in dextris vir- E tutis, id est, regnantem in prosperis. Hic juvenis formam resurrectionis, timentibus mortem ostendit. Coopertum stola candida, quæ vera lætitia est, hoste depulso, regnoque adepto, rege pacis quæsito, invento, & nunquam dimisso. Et obstupuerunt, id est, quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se.

Qui dicit illis: Nolite expavescere. Jesum quæritis Nazarenum crucifixum: surrexit, non F *est hic: ecce locus ubi posuerunt eum. Sed ite, & dicite discipulis ejus, & Petro.* Deus caritas est. Non est ergo timor in caritate. Quid expavescerent, quæ invenerunt, quem quæsierunt? Jesum quæritis Nazarenum. Radix

dix enim amara crucis evanuit: flos enim vitæ cum fructibus erupit, id est, qui jacuit in morte, surrexit in gloria. Ecce locus. Ostenditur mortalitas immortalibus ad gratiarum actionem debita: ut intelligamus quid fuerimus, & sciamus, quid futuri erimus. Sed ite, dicite. Mulieribus dicitur, ut annuncient Apostolis: quia per mulierem mors annunciata est, per mulieres vita resurgens. Et Petro. Qui se indignum judicat discipulatu, dum ter negavit magistrum. Peccata præterita non nocent, quando non placent.

Quia præcedet vos in Galilæam: ibi eum videbitis, sicut dixit vobis. At illæ exeuntes, fugerunt de monumento. Invaserat enim eas timor & pavor, & nemini quicquam dixerunt: timebant enim. Surgens autem Jesus mane prima sabbati, apparuit primo Mariæ Magdalenæ, de qua ejecerat septem dæmonia. Illa vadens nunciavit his, qui cum eo fuerant lugentibus & flentibus. Et illi audientes quia viveret, & visus esset ab ea, non crediderunt. Post hæc autem duobus ex eis ambulantibus ostensus est in alia effigie, euntibus in villam, & illi euntes nunciaverunt cæteris: nec illis crediderunt. Brevis sententia in syllabis, sed ingens in quantitate promissio. Ibi est gaudii nostri fons, & salutis æternæ origo præparata. Ibi congregantur dispersiones, & sanantur contriti corde. Ibi eum videbitis, non sicut vidistis. At illæ exeuntes fugerunt. Dicitur de futura vita. Et fugiet dolor ac gemitus. Imitantur mulieres ante resurrectionem omnium, quod faciunt post resurrectionem: fugiunt mortem & pavorem. Et nemini quicquam dixerunt, quia ipsi soli mysterium resurrectionis vident, qui videre ipsi illud meruerunt. Unde sequitur juxta Joannem: Petrus autem cucurrit ad monumentum, ut videret ipse quod audivit. Surgens autem Jesus primo mane sabbati, Mariæ Magdalenæ primo ostenditur: de qua ejecerat septem dæmonia, quia meretrices, & publicani præcedunt synagogam in regnum Dei: ut latro præcessit Apostolos. Flent & lugent, qui necdum viderunt, sed non post multum consolabuntur. Beati enim, qui lugent nunc, quoniam ipsi consolabuntur. Et illi audientes non crediderunt. Fides autem hic laborat, agens activam vitam: illic contemplativa secuta visione regnat. Hic per speculum contuemur imaginem: illic facie ad faciem videbimus veritatem. Unde sequitur: Post hæc duobus ex illis ambulantibus, id est, laborantibus, ostensus est in alia effigie. Et illis annunciantibus non est creditum: dum sicut Moyses viderunt, quod non sufficiebat eis. Unde Moyses dicit: Ostende mihi temetipsum. Oblitus carnis suæ, postulat in vita ista, quod post illam speramus in futura.

Novissime autem recumbentibus illis undecim apparuit, & exprobravit incredulitatem illorum & duritiam cordis: quia his, qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt. Ut omnes testes enarrarent omnibus, quod communiter viderunt & audierunt. Exprobrat incredulitatem, ut succedat credulitas: exprobrat duritiam cordis lapidei, ut succedat cor carneum caritate plenum. Hinc est, quod martyrum catervæ mortem hujus sæculi libenter affectant: quia noverunt pro isto temporali interitu perpetuo se esse victuros.

Et dixit eis: Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ. Nunc primum post acceptum spiritum, ac si vasa limosa per ignem confirmata: omni creaturæ, id est, omni generi humano, quod in se commune aliquid habet ab omni creatura, jubetur, id est, angelis, pecoribus, lignis, lapidibus, igni & aqua, calido & frigido, humido & arido: quia mundus minor homo dicitur. Dominus utique Jesus, qui de cælo descendit ad liberandam infirmitatis nostræ naturam: ipse etiam super cælorum cælos ascendit, qui sedet ad dexteram Patris. Considerandum est autem, quod frequenter in Scripturis divinis plurali numero cælos dictos invenies, dum legitur: In principio fecit Deus cælum & terram. cum tamen pluraliter dicti cæli legantur & terræ. Modus enim iste locutionis latius patet, ut abusive singularia plurali numero dicamus, & pluralia singulari. Ad Orientem vero, quod psalmista dicit: Evangelistæ tacent: Jerosolymam significat, quæ est in Orientis partibus collocata. Unde Dominus, Apostolis videntibus, ascendit ad cælos. Terra multis plena miraculis, ubi fidelium credulitas plus actibus, quam lectionibus eruditur.

Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit: qui vero non crediderit, condemnabitur. Signa autem eos, qui crediderint, hæc sequentur. In nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent. Et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit. Super ægros manus imponent, & bene habebunt. Et Dominus quidem Jesus postquam locutus est eis, assumptus est in cælum, & sedet a dextris Dei. Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signi. Ducentesimo tricesimo quinto capitulo Marcus signa credentium, cum Matthæo & Luca concordans, enarrat.

Explicit expositio secundum Marcum Evangelii.

PRÆFATIO

Falso adscripta Beato Hieronymo Presbytero in Evangelium secundum Lucam.

LUCAS, Syrus natione Antiochensis, arte medicus, discipulus Apostolorum, postea Paulum secutus usque ad consummationem ejus, serviens Domino sine crimine. Nam neque uxorem unquam habens, neque filios: septuaginta & quatuor annorum obiit in Bithynia plenus Spiritu sancto. Qui cum jam scripta essent Evangelia: per Matthæum quidem in Judæa: per Marcum autem in Italia: sancto instigante Spiritu, in Achaiæ partibus hoc scripsit Evangelium: significans etiam ipse in principio, ante suum alia esse descripta. Cui extra ea quæ ordo Evangelicæ dispositionis exposcit, ea maxime necessitas laboris fuit, ut primum Græcis fidelibus omni prophetatione ventnri in carnem Dei Christi manifestata humanitate, ne Judaicis fabuli attenti in solo legis desiderio tenerentur, vel ne hæreticis fabulis, & stultis sollicitationibus seducti exciderent a veritate, elaboraret. Dehinc ut in principio Evangelii Joannis nativitate præsumpta: cui Evangelium scriberet, & in quo electus scriberet, indicaret: contestans in se completa esse, quæ essent ab aliis inchoata. Cui ideo post baptismum Filii Dei, a perfectione generationis in Christo impletæ, repetendæ a principio nativitatis humanæ, potestas permissa est: ut requirentibus demonstraret, in quo apprehendens erat per Nathan filium David introitu, recurrentes in Deum generationis admisso, inseparabilis Dei, ut prædicans in hominibus Christum suum perfecti opus hominis redire in se per filium faceret: qui per David patrem venientibus iter præbebat in Christo. Cui Lucæ non immerito etiam scribendorum Actuum Apostolorum potestas in ministerio datnr: ut Deo in Deum pleno, & filio preditionis extincto: oratione ab ipsi Apostolis facta, sorte Domini electionis numerus compleretur. Sicque Paulus consummationem apostolicis actibus daret: quamdiu contra stimulum recalcitrantem Dominus elegisset. Quod & legentibus ac requirentibus Deum: & si per singula expediri a nobis utile fuerat; sciens tamen, quod operantem agricolam oporteat primum de fructibus suis edere, vitavimus publicam curiositatem: ne non tam volentibus Deum demonstrasse videremur, quam fastidientibus prodidisse.

ADMONITIO
IN SUBSEQUENTES COMMENTARIOS.

Nemo est hominum, qui eruditi audiunt, cui subsequens Commentarius liber in XIII. Pauli Epistolas, S. Hieronymo perperam olim adtributus, non videatur ille idem, quem S. Augustinus cum alibi, tum lib. III. de peccatorum meritis, & remissione cap. I. & Marius Mercator in Commonitorio non semel, Cassiodorius item, atque Auctor Prædestinati fuisse a Pelagio elucubratum testantur. Et sane (id quod tantum non evidens in eam rem argumentum est) loca, quæ ex illo Pelagii opere, utpote hæretici dogmatis veneno infecta, recitant illi atque impugnant, totidem fere in hoc verbis occurrunt, atque illa cum primis, quæ ex cap. V. Epistolæ ad Romanos desumta sunt, & ab impressa lectione, vix quantum tribuas amanuensium licentiæ, differunt. Ea nos singula ibi diligenter comparavimus, quæ huc conferre longum erat. Vera itaque illa sententia est, adeo non habere Libros istos auctorem Hieronymum, ut sint immo certis indiciis fœtus infensissimi ejus, & Catholicæ fidei hostis. Sed est tamen assertioni modus adhibendus, ne inde conclusum eas, quod purum putum Pelagium contextus referat. Cum olim bona frugis, nec passim indoctus Commentarius videretur, ea quæ præ cæteris hæresim insinuabant, cavere lectoribus religiosi homines studuerunt: & nonnulla sanioribus verbis interpollarunt, alia penitus exsciderunt. Argumento hæc sint, quæ descripsit Mercator, nunc vero desiderantur: Hi autem, *inquit*, qui contra traducem peccati sentiunt, aliter eos, qui defendunt traducem, impugnare conantur. Si peccatum, *inquit*, Adæ etiam non peccantibus nocuit, ergo & Christi justitia non credentibus prodest; quoniam similiter, immo plus dicit Apostolus, per unum liberari, quam per unum ante perierunt. Deinde dicunt, *inquit*, Si baptismus mundat antiquum illud veternosumque peccatum, qui de duobus baptizatis nati fuerint, debent hoc carere peccato. Non enim potuerunt ad posteros transmittere, quod ipsi minime habuerunt. In hoc addunt, *inquit*, quoniam si anima non est ex traduce, sicut nec est, sed sola caro habet traducem peccati, sola & pœnam meretur. Injustum est enim, ut hodie nata anima non ex massa Adæ, tam antiquum peccatum portet alienum: quia nec rationabile est ut Deus, qui propria peccata dimittit, unum imputet alienum. *Hæc sunt, inquam, a nostris exemplaribus abrasa, non alia de caussa, quam quod in apertam hæresim erumpebant: indicio autem sunt, ejusmodi alia eandem subiisse fortunam: Cæterum Pelagii esse jam a XIII. usque sæculo credebatur: & luculentum ea in re Scriptoris nostri Veronensis testimonium est, Joannis se, Diaconi, ut Panvinio dicitur, sive, ut Pastrengico, Joannis Presbyteri Mansionarii in Historia nondum edita, quæ apud nos est.* Vidi, *inquit*, ego ipse Joannes Commentarium Pelagii prædicti, super Epistolas Pauli, in quo licet multa bene & eleganter exponat, tamen subtiliter infundit venenum hæresis suæ. *Præfationem porro istam melioirs notæ mss. ignorant.*

COMMENTARII
IN EPISTOLAS SANCTI PAULI.

PRÆFATIO.

LITTERIS tuis curſim mihi allatis, & laboribus & curis in ſacris codicibus deſudare me cogis, jam mihi ſeneſcente corpore & viribus laſſeſſentibus, Heliodore ſancte: idque in Epiſtolis Beati Pauli, quæ & ſcientia prædicatoris, & lima juſtitiæ tam magnæ, & prædicando, & docendo, teſtimonio Spiritus ſancti prolatæ atque dilatatæ ſunt, ut comparare, aut coæquare veteri Teſtamento & Evangelicæ doctrinæ non dubitemus. Ipſe enim, revelante ſibi Spiritu ſancto, cognovit, dum ſe raptum eſſe uſque ad tertium cælum in corpore, aut extra corpus aſſerit, hoc eſt uſque ad tertiam legem veteris novique Teſtamenti. In corpore, aut extra corpus, id eſt, neque per legem naturæ, neque per legem litteræ, ſed per Spiritum ſanctum, ei omnibus Apoſtolis minimo noviſſime datum per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, per quem habemus acceſſum in iſta gratia, in qua & ſtamus, & gloriamur. Nos vero ſimpliciter expoſuiſſe, brevibuſque ſermonibus, comperies. Ejus nempe Epiſtolæ magnificentius ab omnibus ſapientibus & interpretantur, & prædicantur.

COMMENTARII
IN EPISTOLAM PAULI
AD ROMANOS.

Caput I.

PAULUS. Quærimus quare *Paulus* ſcribat, cum Saulus antea ſit vocatus? Quod ex more ſanctorum feciſſe credendum eſt, qui B in virtutibus proficientes, mutato nomine ſunt vocati, ut eſſent etiam ipſo nomine novi, ut Abraham, & Sara, & Cephas. Aliter. *Paulus*. Sicut aliorum ſanctorum tam in veteri, quam in novo Teſtamento, id eſt, Abraham, & Petri, & cæterorum, profectu & incremento meritorum mutata ſunt nomina: ita & Paulus in gratia proficiens, nomen ſibi ipſe mutavit.

Servus Jeſu Chriſti. A ſervo cæpit, exemplum nobis humilitatis oſtendens: quaſi imi- C tator ejus, qui exinanivit ſeipſum, formam ſervi accipiens, & humiliavit ſeipſum, factus obediens uſque ad mortem: propter quod, & Deus illum exaltavit. Et hic per A fidele primum ſervitium meruit Apoſtolatum. Item, non ſecundum timorem, ſed ſecundum dilectionem, ſicut ipſe dicit: Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Chriſtus.

Vocatus Apoſtolus. Jam in præſentia ad hoc vocatus, ut eſſet Apoſtolus. Item oſtendit, non ſolum vocatum ſe ad Apoſtolatus gratiam: ſed & ſegregatum in prædicationem gentium, ut ipſe memorat. *Nos in gentibus: ipſe autem in circumciſione*. Vocatus ergo a Chriſto in Apoſtolatum; ſegregatus autem in prædicationem gentium, ut oſtendat unam eſſe ſubſtantiam Patris, & Filii, & Spiritus ſancti.

Segregatus. Sicut in Actibus Apoſtolorum Spiritus ſanctus dicit Segregate mihi Barnabam & Paulum in opus ad quod elegi eos.

In Evangelium Dei. Evangelium, Latine *bona annuntiatio*, dicitur nativitatis: ſcilicet Chriſti, paſſionis, & reſurrectionis, & in cælum aſcenſionis.

Quod ante promiſerat per Prophetas ſuos. Oſtendit ſe Chriſtum non alium prædicare, quam eum, cujus Evangelium Prophetæ ab Jeruſalem promiſerant eſſe venturum.

In ſcripturis ſanctis. Ipſos aſſerit Dei Prophetas

phetas esse: & illas Scripturas Sanctas de Christo ante cecinerunt. Verum totus hic locus contra Manichæos facit, ubi dicit, quod Evangelium ante sit promissum, & per Prophetas Dei, & in sanctis Scripturis, quod Christus secundum carnem ex David stirpe, id est, de Maria Virgine sit creatus, secundum quod prædixerat Isaias.

De Filio suo. Multi filii gratia, hic natura; cujus etiam in carne nativitas dissimilis cæteris invenitur, eo quod ex virgine natus est.

Qui factus est ei ex semine David. Factus per Spiritum sanctum.

Secundum carnem. Addendo secundum carnem, & Fotinum excludit, & Arium. Si enim secundum carnem factus est, secundum Verbi utique substantiam factus non est.

Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute. Dicendo in virtute, ostendit non solitum humanæ naturæ esse conceptum, sed absque virili semine ex virgine procreatum. Inferendo autem:

Secundum Spiritum sanctificationis. Ostendit Creatorem suum Spiritum sanctum. Item ut sit in omnibus ipse primatum tenens, secundum Spiritum sanctificationis prædestinatus, ut prior omnibus incorruptibilitatis virtute surgeret, & viam resurrectionis Dei filiis aperiret. De quibus ipse dicit: Quia filii Dei, cum sint filii resurrectionis.

Ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri. Non omnium resurgentium, sed ad Christum pertinentium, in ipso Christo resurrectionis forma est.

Per quem accepimus gratiam & Apostolatum. Gratiam in baptismo: Apostolatum, quando a Spiritu sancto directus est. Apostolus enim Græce, Latine *missus* dicitur. Item recto ordine, accepta gratia, honorem Apostolatus meruisse se dicit.

Ad obediendum fidei. Ostendit Evangelii gratiam obedientibus prædicandam.

In omnibus gentibus. Apostolatum accepit, ut jam non Legi, sed fidei obedirent.

Pro nomine ejus. Vice nominis ejus fungimur ut ipse ait: sicut misit me Pater, & ego mitto vos. Et iterum: Qui vos recipit, me recipit.

In quibus estis & vos vocati Jesu Christi. Et in vobis, id est, Romanis Apostolatum accepimus.

Omnibus qui sunt Romæ dilectis Dei. Hoc est omnibus credentibus, quos æqualiter diligit Deus sine acceptione personæ, Judæi, vel Græci.

Vocatis sanctis. Sanctis vocatione Dei, non meritis facti. Item idcirco dicit, sanctis, quoniam gratiam Spiritus sancti habentibus prædicabat.

Gratia vobis & pax a Deo Patre, & Do-

A *mino nostro Jesu Christo*. Talis est ubique salutatio ejus, ut & commemoret in nobis beneficia Dei, & optet in nobis integra permanere: quia & gratia nobis peccata dimissa sunt, & reconciliati sumus Deo per mortem filii ejus. Commonet etiam pacificos esse debere, unam eamdemque gratiam consecutos.

Primum quidem gratias ago Deo meo. Natura, Deus omnium est: merito & voluntate, paucorum, ut Deus Abraham: secundum B quod hic suum nominat Deum.

Per Jesum Christum pro omnibus vobis. Hoc est, non pro Judæis solis.

Quia fides vestra annuntiatur in universo mundo. Ostendit quomodo Romanorum fides omnibus Ecclesiis cognita sit. Vel certe, quod eadem fides, quam Romani tenent, in universo mundo ab Apostolis prædicetur. Item prudenter laudat, ut provocet ad profectum: Sive quia omni mundo mirum fuit Romanos credidisse, qui idolorum nimia fue- C rant cultura possessi, ita ut omnium gentium diis, quas vicerant, deservirent. Sed & simpliciter eorum fidem laudasse credendum est, cujus nunc devotio demonstratur.

Testis enim mihi est Deus cui servio in spiritu meo in Evangelio Filii ejus. Hoc est, in toto corde meo, & prompta devotione mea deservio. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo. Sive verbum hic spiritum nominavit, ut est illud: Verbo Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris ejus omnis vir- D tus eorum.

Quod sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis. Hic ostendit, se omnia ex dilectione dicturum, ut liberius audiatur: & dat exemplum sine intermissione orandi.

Obsecrans. Qua liberatione ad vos quandoque perveniam in voluntate Dei. Aliter enim prosperum iter non habeo, nisi me voluntas Dei, quæ omnia novit, illuc direxerit, ut aliquem habeam fructum. Unde in E Actibus Apostolorum legimus, eos alio ire volentes, alio destinatos. Sive secundum illud Jacobi: Si Deus voluerit, & vixerimus, faciemus hoc, vel illud.

Si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos. Demonstrat se cuncta quæ agebat, ex Dei gerere voluntate.

Desidero enim videre vos. Hic ostendit, quomodo eos superius laudaverat, qui ad confirmandum aliquid gratiæ indigent spiritualis.

Ut aliquid impertiar gratiæ vobis spiritualis F *ad confirmandos vos*. Romanos Petri prædicatione fidem tenentes confirmare se velle Paulus dicit: non quo minus accepissent a Petro: sed ut duobus Apostolis testibus atque doctoribus, eorum roboretur fides.

Id est

Id est simul consolari in vobis per eam, quæ invicem est fides vestra atque mea. Ut per communem fidem invicem consolemur.

Nolo autem vos ignorare fratres: quia sæpe proposui venire ad vos. Per commeantes autem fratres audire potuistis.

Et prohibitus sum usque adhuc. Ostendit se occupatum necessitate Evangelii prædicandi, Romam adhuc ire non posse. Item prohibitus hic occupatus accipitur: dum aliis provinciis prædicaverit: sicut ipse exponit in fine Epistolæ suæ dicens: Propter quod & impediebar plurimùm venire ad vos.

Ut aliquem fructum habeam in vobis. Mercedem laboris sui nominat fructum,

Sicut & in cæteris gentibus. Subauditur, habeo.

Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum. Sapientes; Græcos philosophos Barbaros, insipientes appellat.

Itaque quod in me promptum est, & vobis, qui Romæ estis evangelizare. Qui Romæ estis: æque insipientibus, ut Græcis evangelizare vult.

Non enim erubesco Evangelium. Recte dicit non se erubescere prædicationem crucis, quæ credentibus Dei virtus est in salutem. Item hoc ad taxationem subtiliter pertinent paganorum, qui cum non erubescant credere Deum suum Jovem propter inanem libidinem, in animalia irrationabilia, & insensibilia esse mutatum: nobis erubescendum putant, Dominum propter salutem perditi hominis credere crucifixum: cum in altero horrendum sit dedecus, in altero admiranda pietas atque virtus. Simul & illos hæreticos tangit, qui hæc tanquam indigna Deo refugiunt, ut hominem indueret, quem pro salute humani generis passioni traderet: non intelligentes nihil dignius creatore, quam creaturæ suæ curare salutem: maxime cum ipse per hoc naturæ detrimentum quasi impassibilis sentire non possit.

Virtus enim Dei est in salutem. Nulla major virtus est, quam quæ devicta morte homini perdito reddit vitam.

Omni credenti. Quamvis infirmitas videatur incredulis.

Judæo primum & Græco. Sive quod justum fuerit, ut quomodo Abraham credens ex gentibus per solam primam fidem salvatus est: ita cæteri credentes salvarentur. Sive quod illud Testamentum, quod per legem Deus verax promiserat, debuerat exhibere.

Justitia enim Dei in eo revelatur. Ostendit ex fide uniuscujusque nostrum, prædicationis fidem posse roborari.

Ex fide in fidem. Sive quod ex fide justificatur Judæus, & in fide gentilis. Et ideo exposuerit, ut cacologiæ vitium declinaret.

A *Sicut Scriptum est.* Non ex operibus legis.

Justus autem ex fide vivit. Propterea hoc dicit: quia sine fide, hoc est, sine spe retributionis bonorum operum, perficere, virtutes nemo poterit: sicut & ipse ad Hebræos perhibens docet: Sine fide autem impossibile est placere Deo. Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, & inquirentibus se remunerator sit.

Revelatur enim ira Dei de cælo. Si dicen-
B tibus Manichæis, crudelis afferitur Deus veteris Testamenti, quia super peccatores vindictam inducat: quomodo hoc loco ab Apostolo dicitur a Deo novi Testamenti vindictam impiis hominibus inferendam? Unde monstratur, unum eumdemque Deum esse novi & veteris Testamenti. Item incipit ad partem gentium loqui, dicitque Dei iram per Evangelium revelari, sive per naturæ testimonium: noverant enim homines, & beneficia, & plagas expectare de cælo.

C *Super omnem impietatem, & injustitiam hominum.* Tres esse videntur impietates. Prima & maxima in Deum, quæ aut per blasphemiam, aut per idololatriam admittitur. Secunda, in parentes, aut injuria, aut contemptus: sicut scribitur in Levitico: Si quis dormierit cum uxore patris sui morte moriatur: ambo impietatem fecerunt. Tertia, in extraneos, ut est illud: Et tu remisisti impietatem cordis mei. Et plura alia, quæ enumerare perlongum est. Sive omnis impie-
D tas, ad diversas idolorum culturas referenda est: ut impietas quasi ad injuriam Dei, injustitia vero ad omnia peccata pertinere videatur.

Eorum qui veritatem Dei in injustitia detinent. Veritatem nominis Dei injustitia indignæ materiæ detinente dolorem. Item scientes delinquunt, qui Dei veritate agnita, injuste agunt.

Quia quod notum est Dei. Ostendit quomodo omnis homo naturalem habens intellectum, agnoscit esse insequendam substantiam
E invisibilem, quæ diversas in omnibus artes & disciplinas operatur. Quo etiam exemplo invisibilis Deus manifestatur hominibus, ex his operibus, quæ operatus est, & operatur: simul & mens Trinitatis demonstrat imaginem, in qua generat insitum sibi verbum, & inseparabilem habet sibimet natum verbum sapientia. Item quod potest naturaliter scire de Deo, quod sit, & quod justus sit.

Manifestum est in illis. In conscientiis eorum. Omnis namque creatura Deum se nosse
F testatur, & ab alio factam judicat: cujus voluntati sibi parere necesse sit. Si enim Deus summum magnum est, invisibilis, incomparabilis, incomprehensibilis, inæstimabilis: & qui super omnia sit, id est, cui neque præponi

poni aliquid, neque possit æquari, sive magnitudine, sive claritate, vel potentia: manifestum est, hoc nulli creaturæ posse competere, quæ & oculis videtur, ratione colligitur, & æstimatione judicatur. Major autem omnibus per omnia nulla est creatura: quia omnes se alterutrum vincnnt. Alia enim magnitudine, ut cælum, terra. Alia claritate, ut sol, vel stella. Alia altitudine, ut mare. Ita ergo pervidetur, quia nullum elementum sit Deus. Quod autem facta sint, mutabilitas eorum, quæ non potest cadere in æternitatem, demonstrat. Quod vero non seipsa fecerint, manifestum est: quia si se ipsa fecerunt, jam erant antequam fierent, ut se facere possent, quod valde absurdum est dicere. Cum vero variant, & ordines suos permutant, & alterutrum cedunt, ostendunt se ab uno auctore facta, & non suam, sed Domini sui facere voluntatem: cujus transgredi non possunt imperium.

Deus enim illis manifestavit. Virtus enim ejus occulta, ex his quæ palam sunt, æstimatur. Si enim ea quæ videntur, tam præclare ab eo facta sunt, ut quidam illa Deos putarent, & æterna esse tentarent: quanto magis factorem sempiternum & omnipotentem, & immensum esse intelligere potuerunt? secundum Sapientiæ librum dicentem: Ad cujus magnitudinem, creatura comparata, poterit horum creator videri &c.

Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. Tam evidenter intellecta sunt, ut conspecta dicantur.

Sempiterna quoque ejus virtus & divinitas, ita ut sint inexcusabiles. Quia cum cognovissent Deum. Sive per naturam, sive per facturam, & rationem.

Non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt. Pro eo quod tales facti sunt, ut Deum possint agnoscere, si velint.

Sed evanuerunt in cogitationibus suis. Putantes se Dei magnitudinem in cogitatione posse comprehendere, evanuerunt in naturali sopore, creaturas pro creatore venerati.

Et obscuratum est insipiens cor eorum. Recedentes a lumine veritatis,

Dicentes enim se esse sapientes. Quasi qui invenissent quomodo invisibilis Deus, per simulacrorum visibile coleretur.

Stulti facti sunt. Et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem. Non intelligentes nullam similitudinem habere mortale immortalis, & incorruptibile sempiterni.

Imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. Non hominis solum, sed imaginis hominis: & non hujus tantum, sed etiam animalium. Hic Jovis cultores appell t, qui cum propter amores fœdissimos in ista asserunt transformatum, & idcirco se illi tales imagines consecrasse, in quibus libidini satisfecit.

Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum. In hoc quod Deus tradidisse dicitur propriis desideriis peccatores, ostendit non quod ipse sit causa, sed quod per longanimitatem, & patientiam non inducendo vindictam, patitur eos secundum cordis sui agere voluntatem: hoc facit volens eos ad pœnitentiam converti. Item tradere in Scripturis dicitur Deus, cum non retinet delinquentes propter arbitrii libertatem: sicut in Psalmo dicit: Et dimisit eos secundum desideria cordis eorum.

In immundiciam. Quæ est in turpibus ministeriis idolorum.

Ut contumeliis afficiant corpora sua. Dum sibi in sacramentis eorum, cauteria & combustiones infligunt.

In semetipsis. Ut quasi amentes ipsi in se, suorum sint vindices delictorum.

Quia commutaverunt veritatem Dei in mendacium. Commutaverunt vere Dei cultum in mendacium idolorum, quæ falso prodigiis colue-runt: & quodammodo stultis mentiuntur esse, quod non sunt.

Et coluerunt, & servierunt creaturæ potius, quam creatori. Non solum dilexerunt, sed etiam servierunt: sed quicumque alicujus creaturæ cupiditate vincitur, ipsi servit. A quo enim quisque superatus est, hujus & servus est.

Qui est benedictus in sæcula: amen. Cui si servissent, fieri benedicti in sæcula potuissent. Qui enim fecerit voluntatem Dei, manet in æternum: sicut ipse manet in æternum.

Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ. Propter causas superius memoratas, in his flagitiis sunt dimissi.

Nam feminæ eorum immutaverunt naturalem usum in eum usum, qui est contra naturam. Omnia perverterunt in Deum perversi. Neque enim ordinem naturæ servarunt: qui naturæ dereliquerunt auctorem. Infandorum enim idolorum cultura, omnis mali causa est, initium & finis.

Similiter autem & masculi, relicto naturali usu feminæ, exarserunt in desideriis suis in invicem masculi in masculos turpitudinem operantes. Effrenata libido modum servare non novit.

Et mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes. Sic cucurrit ordo, ut qui Dei obliti erant, nec seipsos agnoscerent.

Et sicut non probaverunt, Deum habere in notitia. Non nescierunt, sed minime probaverunt. Ille enim probat se Deum habere in notitia, qui semper illum in præsenti habens, peccare non audet.

Tradi-

Tradidit illos Deus in reprobum sensum. Non reprobandi sunt traditi in reprobum sensum.

Ut faciant ea, quæ non conveniunt. Homini facere.

Repletos omni iniquitate, malitia. Iniquitatem & malitiam, principales causas ostendit vitiorum esse.

Fornicatione, avaritia, nequitia. Fornicationem autem, & avaritiam simul junxit: quia utrique pene idolatria comparatur nequitiæ.

Plenos invidia, homicidiis. Pulchre invidiam homicidio sociavit: quia prima hujus criminis, ipsa materia est.

Contentione. Contentio est, ubi non ratione aliquid, sed animi pertinacia defenditur, & ubi jam non veritas quæritur, sed proximus fatigatur.

Dolo. Occulta malitia, blandis sermonibus adornata.

Malignitate. Malitiæ, votum, vel opus, malignitas appellatur.

Susurrones. Murmuratores, non in faciem, sed in aurem loquentes.

Detractores, Deo odibiles. Nihil est enim tam odibile Deo, quam idolatria: cui per similitudinem eradicandi pœna detractionis scripta conjungitur.

Contumeliosos. Qui veloces sunt in verbis injuriæ.

Superbos, Elatos, inventores malorum. Qui vult supergredi, quod est, superbus est, sicut diabolus perdit seipsum, quod est. Qui enim super alios vult esse, hic infra se fiet: & ideo sequitur inventores malorum: quia semper superbia excogitat & invenit mala, sicut auctor superbiæ per elationem suam invenit sibi malum, quod ante non fuerat. Elatus autem dicitur, qui effertur super mensuras suas.

Parentibus non obedientes. Veri parentes sunt, qui per semen verbi generant in lucem filios ad vitam æternam.

Insipientes, incompositos. Qui a fonte sapientiæ recesserunt, necesse est, ut inordinate ferantur.

Sine affectione, absque fœdere. Affectio est adimpletio caritatis.

Sine misericordia. Quando aliis poterant misereri, qui in se misericordes esse noluerunt? Hæc omnia per ordinem digesta peccata, de illis dicuntur, qui derelinquentes Deum, ab eo vicissim sunt derelicti. Caveamus ergo & nos, ne quod malum ex his habentes, similiter relinquamur.

Qui cum justitiam Dei cognovissent, non intellexerunt: quoniam qui talia agunt, digni sunt morte. Hic ostendit quomodo unusquisque hominum sit a Deo secundum actus proprios judicandus: in quo & ipse alium ho-
A minem peccantem judicat atque condemnat. Item cum ex eo sibi quisque displicet, quod fecerit malum, Dei justitiam cognovisse dicitur: non intellexerunt tales ab eo, & si non in præsenti, tamen in futuro esse puniendos. Si enim intellexissent, utique talia committere timuissent.

Non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus. Ne quis diceret, hæc non omnia se fecisse: addidit, qui consentiunt facientibus. Sed & qui in istis non
B consensit, qui judicabant hujusmodi. tamen idolatriæ consentiendo, quæ omnium horum caput & causa est, omnibus consensisse videbatur.

Caput II.

PROPTER *quod inexcusabilis es, o homo omnis, qui judicas. In quo enim alterum judicas, teipsum condemnas. Eadem enim agis, quæ judicas.* Omnes hujusmodi, qui di-
C judicabant, maxime tamen hi qui habent in reprehendendo judicium judices, & Domini conveniuntur. Naturali enim judicio dignam factis profert unuquisque sententiam: omnesque noverunt, & innocentiam mereri præmium, & malitiam habere supplicium.

Scimus enim quoniam judicium Dei est secundum veritatem, in eos qui talia agunt. Existimas autem hoc, o homo omnis, qui judicas eos, qui talia agunt, & facis ea: quia tu effugies judicium Dei? Secundum verita-
D tem erit judicium, quo judicabantur hujusmodi, qui non condemnare in aliis potuerunt, quæ ipsi committere non timuerunt. Si enim tu peccator; peccatorem tibi similem judicas; quanto magis Deus justus te judicabit injustum? ne illi mala placere, & displicere bona forsitan videantur: quippe quem sine personarum acceptione, nec amicis suis, nec angelis legimus pepercisse peccantibus. Humanum autem judicium multis modis corrumpitur. Amore, odio, timore, avaritia sæpe judicii integritas violatur: &
E contra justitiæ regulam interdum misericordia inclinatur.

An divitias bonitatis ejus, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Hic aperte monstratur quare peccatori desideria cordis sui dimiserit Deus: & cum possit prohibere peccantem, vel inferre vindictam, mavult converti ad pœnitentiam. Item nunquid propterea tibi de impunitate blandiris, quia Deus in præsenti non reddit:
F & tu longitudinem temporis, & abundantiam bonitatis intuens, putas jam non esse judicium? Audi Scripturæ sententiam: Non tardat Dominus promissis, sed patienter agit propter vos nolens aliquem perire, sed omnes ad pœ-

ad pœnitentiam converti. Bonus est expectando, justus est puniendo. Unde admonet Propheta: Ne tardes converti ad Dominum, neque differas de die in diem: subito venit ira ejus, & in tempore vindictæ disperdet te. Et iterum: Ne dixeris, peccavi, & quid accidit mihi triste: est enim Altissimus patiens redditor. Multi se homines per patientiam Dei seducunt: qui non vult statim punire peccantes: putatur enim aut res humanas minime curare, aut culpas indulgere, quia differt. Plerique etiam contra se calumniantur, cur in præsenti non reddit: non intelligentes, quod si ita fieret, nullus pene hominum remaneret: nec unquam de injustis fierent justi. Ideo autem hominibus videtur Deus diu expectare peccantes: quia nos cum parvi temporis simus, annos centum æternitatem putamus. Ille autem, apud quem mille anni pro uno sunt die, centum annos unius horæ suæ spatio non coæquat: quapropter hoc parvum est apud eum: cum etiam homines soleant multo tempore correptionem sperare peccantium.

Secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor. Tu autem imprudens æger, ad vulnera major abuteris ipso remedio: quia juxta sententiam beati Job, pœnitentiæ loco abuteris in superbiam. Unde non agnita pietas majus tibi judicium parat: ut vindictam sentiat, qui misericordiam sentire contempsit. Iterum, omne enim cor, quod non sentit, induratur. Hoc enim modo induravit Deus cor Pharaonis.

Thesaurizas tibi iram in die iræ, & revelationis justi judicii Dei: qui reddit unicuique secundum opera ejus. In diem judicii, iram tibi super iram ipse condis: qui die definito, & certo tempore apparebit.

His quidem qui secundum patientiam boni operis. Boni operis merces per patientiam expectatur: quia in præsenti vita non redditur. Per fidem enim ambulamus, & non per speciem. Et tunc erit perfectum opus, si in finem usque duraverit: quia qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.

Gloriam & honorem, & incorruptionem. Gloriam, qua sancti fulgebunt ut sol. Honorem, filiorum Dei, quo nihil est majus: per quem etiam angelos judicabunt. Incorruptionem vitæ perpetuæ.

Quærentibus vitam æternam. Qui per patientiæ opera quærit vitam æternam, ista omnia consequitur. Et qui habet hanc spem, in eo sanctificat se, sicut & ille sanctus est.

His autem qui sunt ex contentione. Audiant, qui sæpe victi, animositate contendunt, & timeant in consuetudine pessima permanere, ne ista omnia super eos deputentur. Jam superius dictum est, contentiosum hunc esse specialiter, qui aliquid contra conscientiam suam nititur defensare.

Et qui non acquiescunt veritati: credunt autem iniquitati. Evangelicæ veritati non credunt, & consentiunt iniquitati, ut relicto creatore, deserviant creaturæ.

Ira & indignatio. In judicio pœnæ sunt.

Tribulatio & angustia. Conscientiæ & infructuosæ pœnitentiæ, sicut scriptum est: Tunc dicent intra se pœnitentiam agentes, & per angustiam spiritus gementes. Item hucusque sermo dirigitur ad omnes naturali obnoxios legi: in quo etiam Judæi pariter continentur. Idcirco autem Judæus Gentili antefertur: quoniam præter naturalem legem scriptam habet.

In omnem animam hominis operantis malum: Judæi primum & Græci. Animæ pœnam Apostolus comminatur, propter hæreticos, qui solam carnem delinquere dicunt: & animam negant posse peccare. Sive anima pro toto homine dicitur: Sicut in Genesi: Jacob cum septuaginta animabus Ægyptum introisse refertur.

Gloria autem, honor, & pax omni operanti bonum. Gloria contra iram, honor contra indignationem. Et quod supra incorruptionem, hic pacem appellat.

Judæo primum & Græco. Quod supra animam, hic hominem nominavit. Primum autem pro quidem ponit. Sive primum credulitatis tempore, non honore.

Non enim est personarum acceptio apud Deum. Ergo nec gentes sibi de ignorantia falsa, nec Judæi de legis circumcisione, & privilegio blandiantur.

Quicumque enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt. Et quicumque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur. Sine lege naturæ: hoc loco, peribunt & judicabuntur, unum voluit intelligi, quia & qui perit, per Dei judicium perit, & qui judicatur, peccator perit: sicut scriptum est, quia peccatores peribunt. Nam & similes illos facit dicendo: Non auditores tantum legis justos esse, sed factores. Et paulo inferius dicit gentes in die Domini judicandas. Quis enim dubitat, tam sub lege positos quam sine lege degentes, nisi Christum crediderint, perituros?

Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur. Reddit rationem, quare non sint gentibus meliores. Unde & nobis timendum est, ne audientes legem, & non facientes, cum gentibus pereamus: sicut ipse alibi dicit: Ne cum hoc mundo damnemur.

Cum enim gentes, quæ legem non habent. Ne quis forte diceret, legem non habent: ad quam formam poterunt judicari.

Naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt.

Sive de his dicit, qui naturaliter justi fuerunt ante legem, sive qui etiam nunc boni aliquid operantur.

Ejusmodi legem non habentes ipsi sunt lex. Ostendit illos non esse sine lege, ut & gentes inexcusabiles faciat, & Judæis de proprietate gloriam tollat.

Quid ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis: testimonium reddente illis conscientia ipsorum. Natura agit legem in corde per conscientiæ testimonium: sive conscientia testatur legem habere timendo, dum peccat, & victis gratulando peccatis, etiam si nullum hominum vereatur ipse, qui peccat.

Et inter se invicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium, in die cum judicabit Deus occulta hominum. Dicit altercationes cogitationum esse, cum quid faciendum, vel non faciendum diutina deliberatione decernimus, & secundum hoc nos in die Domini judicandos: quia bonum malumve non ignorasse, probamur. Sive conscientia, & cogitationes nostræ erunt in die judicii ante oculos nostros, tanquam quædam historiæ cognoscendæ: aut ipsæ nos accusabunt, aut etiam excusabunt, sicut scriptum est: Arguam te, & statuam eam contra faciem tuam.

Secundum Evangelium meum, per Jesum Christum. Secundum quod annuncio, per Jesum Christum judicabit Deus.

Si autem tu Judæus cognominaris. Hic convertit se ad Judæos, docens opere, non nomine tantum debere esse Judæum; eumque esse verum, cujus occulta sunt bona:

Et requiescis in lege. Confidis, vel securus es.

Et gloriaris in Deo: & nosti voluntatem ejus. Gloriaris te solum nosse Deum, ejusque voluntatem agnoscere.

Et probas utiliora instructus per legem. Eligis majora, & inter minora discernis. Quæ enim per naturam utiliora probantur, utiliora sunt per legem.

Confidis teipsum esse ducem cæcorum. Quorum cor obscuratum est.

Lumen eorum, qui in tenebris sunt. Ignorantiæ.

Eruditorem insipientium. Qui Dei non habent sapientiam.

Magistrum infantium Parvulorum ætate, vel sensu.

Habentem formam scientiæ, & veritatis in lege. Ad quam semper respiciens, errare non potes.

Qui ergo alium doces teipsum non doces. Similiter gentibus dixerat. Qui enim alium judicas, teipsum condemnas. Qui in lege requiescis, o Judæe, quare transgrederis legem? Qui gloriaris in Deo, quare inhonoras Deum? Qui nosti voluntatem ejus, quare non

A obtemperas ejus voluntati? Qui probas utiliora, cur inutilia sectaris? Dux cæcorum, quomodo viam non vides rectam? Si enim videres: per ipsam utique ambulares. Si lumen es aliorum, cur non abjicis opera tenebrarum? Eruditor insipientium, ut quid timorem Domini, qui est initium sapientiæ, reliquisti? Magister infantium, quomodo puer es in sensu? Qui habes formam scientiæ veritatis in lege, quare nec ipse sequeris, nec alios sequi pessimo exemplo permittis? Quare B non convenit vita tua doctrinæ tuæ, & opus tuum destruit fidem tuam? Unde fiet ut lex a te non custodita, non solum tibi nihil prosit, sed etiam majoris criminis reum, suum contemptorem obtineat.

Qui prædicas non furandum, furaris. Quidam dicunt, abscondendo ab hominibus furaris Christum.

Qui dicis non mœchandum, mœcharis. Non est una mœchia. Nam omne quod Deo debet anima, si aliquid præterquam Deo reddiderit, mœchatur. C

Qui abominaris idola, sacrilegium facis. Sacrilegium est, quod proprie in Deum committitur, quasi sacrosancti violatio. Item in hoc, inquit, in quo committis sacrilegium, idololatra esse monstraris.

Qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis Deum inhonoras. Exponit sacrilegium, quia dicit.

Nomen enim Dei per vos blasphematur intergentes: sicut scriptum est: In Isaia. Præ-D posterato ordine ante posuit testimonium quam diceret, scriptum. Ita enim dicentis sermo dilapsus est, ut quod ex propria intentione dicebat: eodem sensu scriptum repererit. Vel revera, quorum injustis actibus nomen Dei fuerat blasphematum, sicut scriptum est: Polluerunt nomen meum inter gentes: dum dicuntur populus Dei, inter quas gentes captivi, suis peccatis facientibus morabantur. Item, sicut ait: Per bona opera vestra benedicitur Deus: ita nunc non recte conversantibus blasphema-E tur.

Circumcisio quidem prodest, si legem observes. Si autem prævaricator legis sis, circumcisio tua præputium facta est. Quomodo nihil est, si prodest? Prodest tempore suo signum: prodest si justitia (cujus est signaculum) adsit. Cæterum sine illa superfluum erit, sive quia vivere faciebat Judæum, & infantia exterminari antequam saperet, sive quia in lege faceret esse: qua perspecta invenitur, carnis circumcisione cessante, veram F illam cordis esse venturam. Et prævaricator legis est, dum non sequitur id quod ibi prædictum est.

Si igitur præputium justitias legis custodiat: nonne præputium illius in circumcisionem reputabi-

tabitur? Visibilia indigent invisibilibus, invisibilia non indigent visibilibus, eo quod visibilia, imago sunt invisibilium, & invisibilia, veritas sint visibilium: ideo circumcisio autem cordis, non indiget carnis: quia imagine non indiget veritas: imago autem indiget veritate. Quæritur sane: quare sit date circumcisio, si per seipsam non prodest. Primum, ut agnosceretur Dei populus inter gentes. Denique quando soli erant in eremo, circumcisi non fuerunt. Sive ut corpora eorum agnoscerentur in bello. Nam quod in tali membro signantur, hæc causa est: Primum ne aliud membrum aut debile fieret, aut turpe, quod publice videretur. Iterum, propter gratiæ promissionem, in qua erant per castitatem placituri. Sive ut Christus significaretur ex ejus semine nasciturus, ad quem futura erat ista carnalis, quæ spiritualem habebat afferre: Cujus typum gerens Jesus Nave, populum secundo circumcidere jubetur.

Et judicabit id quod ex natura est præputium, legem consummans, te, qui per litteram & circumcisionem prævaricator legis es. Sive dum literæ circumcisionem sectaris, circumcisionem spiritus accipere dedignaris: sive non sequendo, quod lex dicit: hoc est, ut Christo credens, veram circumcisionem acceperis.

Non enim, qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio: sed qui in abscondito Judæus est. Ipse est verus. Omnia enim, quæ antea circa exteriorem hominem gerebantur, figuram interioris habebant.

Et circumcisio cordis. De qua scriptum in lege est: In novissimis diebus circumcidet Deus cor tuum & cor seminis tui, ad Dominum Deum tuum amandum. Et iterum: Circumcidite vos Deo vestro, & circumcidite præputium cordis vestri.

In spiritu non litera: cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est. Non secundum literam legis, sed secundum novum Testamentum: quod interiora quærit, quæ solum videt Deus.

Caput III.

QUid ergo amplius est Judæo: aut quæ utilitas circumcisionis? Multum per omnem modum. Ex persona Judæi interrogantis dicitur, respondente Apostolo, multum quidem secundum omnem modum. Ideo autem multum interest: non quia circumcisionem in carne acceperunt, sed quia credita sunt illis eloquia Dei. Item reddit rationem, quod lex contempta non prosit, &

A quod carnalis circumcisionis prærogativa, nullis operibus fulta, sit vana. Interrogat, quid amplius habeat Judæus. Ex cujus persona respondetur: Multum per omnem modum. Nam si ipsius sensus est: multum per omnem modum, & omnis homo mendax: quomodo postea contravenit, dicens: Si autem iniquitas nostra justitiam Dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus Deus? Absit, &c. Postremo, quomodo Judæos nihil amplius habere confirmat, si B hic multum habere commemorat?

Primum quidem: quia credita sunt illis eloquia Dei. Hoc estis dicturi: primum, quod credita sunt illis eloquia Dei, & gentibus nulla.

Quid enim, si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorum fidem Dei evacuavit? Absit. Fidem promissorum, cum sit dictum Abrahæ: Quia in semine tuo benedicentur omnes gentes.

Est autem Deus verax, omnis autem homo C *mendax*. Hic omnis, pro maxima parte dicit, sicut: Omnes sua quærunt. Et omnes me dereliquerunt, Lucas est mecum solus.

Sicut scriptum est: Ut justificeris in sermonibus tuis, & vincas cum judicaris. In Psalmo quinquagesimo. Hoc testimonium ita posuit pars adversa, quasi diceret: Propterea ego peccavi, ut tu justus appareas, me judicando. Sed verus sensus sic se habet: quia promiserat se Deus sine personarum ac- D ceptione in peccantibus vindicare: & quidam ejus patientiam mendacium judicabant, vincit cum judicaverit, quando eorum facta puniet: in quibus nemo putaverit vindicari. Aliter: Probasti te curam de hominibus habere, qui per Prophetam mea abscondita revelasti, & vicisti eos, qui te incuriosum humanorum actuum esse confingunt. Hucusque objectio cucurrit: jam incipit Apostolus respondere.

Si autem iniquitas nostra justitiam Dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus est E *Deus*? Iniquum est, si in illis vindicat, qui ideo peccaverunt, ut illis justior appareret. Item non quod nostra iniquitas addat justitiam Deo, sed in tempore, quando in judicium cum Deo venimus, non observantes præcepta ejus, promissionum retributionem fraudamus. Unde ostenditur Deus verax; quia quæ promisit sanctis, peccatoribus non dat.

Qui infert iram. Ut in Diluvio & Sodoma, ita in judicio.

F *Secundum hominum dico: Absit. Alioquin quomodo judicabit Deus hunc mundum?* Secundum te, qui taliter sentis. Alioquin quomodo judicabit Deus hunc mundum? Quia justitia damnabit injustitiam: si,

 secun-

ſecundum te, humana iniquitate ſit juſtior.

Si enim veritas Dei in meo mendacio abundavit in gloriam ipſius. Hoc eſt, crevit.

Quid adhuc & ego. Hoc eſt, inſuper judicor ego quicumque mentior homo, qui laudari deberem, ſi meo mendacio, Dei veritas comprobatur.

Tanquam peccator judicor? Et non ſicut blaſphemamur, & ſicut ajunt quidam nos dicere. Ut qui me ita judicat, qua peccantem, & non ſicut quidam nos ajunt dicere: quod quanto majora mala fecerimus, tanto majora bona recipiamus.

Faciamus mala, ut veniant bona. Hoc fortaſſis ideo putabant: quia non intellexerunt, quod quidam dicebat: Ubi abundavit peccatum, ſuperabundavit gratia.

Quorum damnatio juſta eſt. Quid juſtius, quam ut hanc pœnam ſentiant, quam nos negare mentiti ſunt: qui nihil magis, quam juſtum Dei judicium prædicamus.

Quid ergo, Præcellimus eos? Nequaquam. Cauſati enim ſumus, Judæos & Græcos, omnes ſub peccato eſſe. Nos ex Judæis nullam, unde majores ſimus, invenio cauſam. Hoc enim inveſtigavit ratio, ſub peccato eſſe, & Judæos & Græcos, quod non ratione ſola colligimus, ſed etiam de Judæis teſtimonio comprobamus. Item hoc oſtendit: quomodo Judæi licet Legem & Prophetas haberent, nihil tamen amplius, quam gentes habebant: quia omnes ſimiliter peccaverunt, & egent gloria Dei.

Sicut ſcriptum eſt. Quia non eſt juſtus quiſquam. In Pſalmo tertio decimo. Pſalmus iſte, unde hoc teſtimonium ſumptum eſt, de inſipiente loquitur: quod teſtimonium in adventu Chriſti præcipue oſtendit impletum, tempore ſcilicet paſſionis, quo nullus juſtus cum pateretur, puto inventus ſit.

Non eſt intelligens, non eſt requirens Deum. Qui non requirit fundamentum, neceſſe eſt, ut declinet.

Omnes declinaverunt. Qui non intelligit, non requirit: ſeu ideo non intelligit, quia non quærit. Deus autem tunc requiritur, cum ejus voluntas inquiritur: quia omnis qui peccat, non vidit eum, nec cognovit eum, eo quod, qui peccat, Domini ſui non cognoſcit voluntatem. Nam & vulgo neſcire dicitur, cujus voluntas ignorata eſt.

Simul inutiles facti ſunt. Inutiles ad opus, ad quod fuerunt procreati.

Non eſt qui faciat bonum, non eſt uſque ad unum. Nec Apoſtolus. Item ſi non eſt, qui faciat bonum, quomodo inferius plebem ſuam arguit devorantes, & inopum conſilium confundentes? Plebs enim Dei non erat, ſi bonum non faciebat: maxime cum juſta ibidem generatio appelletur. Hoc magis ad Pſalmi expoſitionem pertinet, quam ad Apoſtoli cauſam.

Sepulchrum patens eſt guttur eorum. Fœtore doctrinæ ſuæ, & adulatione contaminans, & interficiens audientes. Ideo enim ſepulchrum diligenter clauditur, ne adhuc viventibus exhalatione ſua generet peſtem.

Linguis ſuis doloſe agebant. Aliud ore promittentes, aliud corde volentes.

Venenum aſpidum. Horum ſerpentium peſſimum dicit eſſe venenum.

Sub labiis eorum. Hoc eſt, in corde.

Quorum os maledictione. Non eſt unius generis maledictio. Quicquid enim malo voto dicitur, ſine dubio male dicitur.

Et amaritudine plenum eſt. Amaritudo contraria eſt dulcedini verborum Dei.

Veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem. Sive ſimpliciter homicidas dicit: ſive interficientes animas adulando. Unde in Actibus Apoſtolorum, dicit Paulus: Mundus ſum ab omni ſanguine. Non enim ſubterfugi, quo minus vobis annunciarem omne conſilium Dei.

Contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt. Conteruntur & infelices fiunt animæ in doctrinis eorum, vel in exemplis converſationis eorum.

Non eſt timor Dei ante oculos eorum. In timore Dei concluſit: qui ſi timorem Dei ſemper ante oculos habuiſſent, non utique deliquiſſent. Neque enim audet ſervus, Domino præſente, peccare.

Scimus autem quoniam quæcumque lex loquitur, his qui in lege ſunt, loquitur. Ne dicerent, hæc in Pſalmo de gentibus dicta, oſtendit, quæ in lege dicta ſunt, his qui in lege ſunt, loqui. Quæritur ſane, quomodo Judæi dixerunt Deum non eſſe. Non utique verbo dixerunt, ſed opere. Nam confitentur quidem ſe noſſe, factis autem negant. Ergo gentes hic non appellat: qui jam de illis talia dixerat in propria cauſa.

Ut omne os obſtruatur. Non ſolum gentium, ſed etiam Judæorum: dum non habent unde gloriari poſſint.

Et ſubditus fiat omnis mundus Deo. In confeſſione peccati.

Quia ex operibus legis non juſtificabitur omnis caro coram illo. Modo non juſtificatur. Sive opera legis, circumciſionem dicit, ſabbatum, & cæteras cæremonias: quæ non tam ad juſtitiam, quam ad carnis lætitiam pertinebant. Item non contraria ſibi dicit Apoſtolus, ſuperius dicens: Qui oſtendunt

opus

opus legis in cordibus suis. Et nunc dicit, ex operibus legis non justificari omnem carnem. Carnem accusat, cujus providentia legi Dei subjicere non potest. Lex enim ostendere novit peccatum: non tamen ostendit, qualiter debeat observari: & iterum punire noxia, non dans veniam pœnitenti; Christus autem remissionem peccatorum donat credentibus, & docet quomodo debeant carnis vitia vitari, atque prudentia resecari.

Per legem enim cognitio peccati. Non remissio est peccati, sed cognitio. Ideo enim per legem quid sit peccatum, agnoscitur: quia aut in oblivione erat lex naturæ: aut ante legem literæ, leviora quæque non cognoscebantur esse peccata, id est, quæ aliis non nocebant: ut concupiscentia, ebrietas, & cætera hujusmodi.

Nunc autem sine lege justitia Dei manifestata est. Hoc est, quod dicit: quia justitia, quæ in Christo manifestanda erat, in lege naturali non erat cognita. Testimonia autem legis Moysi & Prophetarum annunciatione prædicantur. Item sine lege literæ justitia manifestata: quæ nobis gratis a Deo donata est, non nostro labore quæsita, & apertius per exempla Christi, evidentiora patefacta, quæ latebant in lege.

Testificata a Lege & Prophetis. Sive justitia hæc prædicata est a Lege & Prophetis: in novissimis temporibus esse ventura: sive cognitio peccati, a Lege & Prophetis testimonium accepit.

Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi, in omnes, & super omnes, qui credunt in eum. Justitia, qua creditur Christo.

Non enim est distinctio. Inter Judæum & Græcum.

Omnes enim peccaverunt, & egent gloria Dei. Quia non habent suam.

Justificati gratis per gratiam ipsius. Sine ulla operum actione per baptismum, quod omnibus non merentibus gratis peccata donavit.

Per redemptionem, quæ est in Christo Jesu. Qua nos redemit sanguine suo de morte: cui per peccatum venditi fueramus: secundum Isaiam dicentem: Peccatis vestris venundati estis. Quam mortem Christus vicit quia non peccavit. Omnes autem rei eramus mortis: cui se ille indebite tradidit, ut nos suo sanguine redimeret. Unde Propheta prædixerat: Gratis venundati estis, & sine pecunia redimemini. Hoc est, quia nihil pro vobis accepistis, & Christi estis sanguine redimendi. Simul illud notandum, quia redemit nos, non emit: quia ante per naturam ipsius fueramus, licet simus nostris ab eo alienati delictis. Tunc sane fructuosa erit redemptio nostra, si peccare cessemus.

A *Quem proposuit Deus*. In promptu ante oculos omnium posuit: ut qui redimi vult, accedat.

Propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiæ suæ. Ut propitietur eis, qui credunt se ejus sanguine liberandos.

Propter remissionem præcedentium delictorum. Propterea passus est Christus, ut propositum Dei sedaret: quo tandem punire decreverat peccatores.

B *In sustentatione Dei, ad ostensionem justitiæ ejus in hoc tempore*. Vult ostendere, Deum quidem ad hoc exspectasse, ut tandem se corrigerent delinquentes. Illos vero male usos patientia Dei, in majora prolapsos esse peccata. Unde Job ille justissimus suo tempore ait de peccatore. Dedit ei Deus locum pœnitentiæ: & ille abutitur eo in superbia.

Ut sit ipse justus, & justificans eum, qui ex fide est Jesu Christi. Qui solus inventus C est, & quem ipse justificaverit: non ex operibus, sed ex fide.

Ubi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Ad Judæum loquitur: ne glorieris te operibus meruisse justitiam. Item interrogatio Judæi est. Et respondetur ab Apostolo: Exclusa est. Item, Judæus interrogat.

Per quam legem? Factorum? id est, per naturalem. Opera legis refelluntur ab Apostolo.

Non. Sed per legem fidei. Per quam le- D gem? Factorum? Non, subauditur, est: sed per legem fidei. Legem, dicit statum fidei terminum, hoc est, novum Testamentum.

Arbitramur enim justificari hominem per fidem sine operibus legis. Certi sumus, vel judicamus. Abutuntur quidam hoc loco ad destructionem operum justitiæ, solam fidem posse sufficere affirmantes: cum tamen alibi dicat Apostolus: Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam: caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest. E In qua caritate, alio loco legis afferit plenitudinem contineri, dicens: Plenitudo legis est caritas. Quod si hæc eorum sensui videntur esse contraria: sine quibus operibus legis Apostolus justificari hominem per fidem dixisse credendus est, scilicet circumcisionis, vel sabbati, & cæterorum hujusmodi: non absque justitiæ operibus, de quibus beatus Jacobus dicit: Fides sine operibus mortua est: hic autem de illo dicit, qui ad Christum veniens sola, cum pri- F mum credit, fide salvatur. Addendo autem, operibus legis, ostendit esse etiam gratiæ opera.

An Judæorum Deus tantum? Nonne & gentium? Nunquid Judæos solos Deus creavit:

vit: aut de illis solis curam gerit? Nam & gentes peccaverunt, & vos; & si vos convertimini, & illi. Si vobis venit Christus ex lege promissus, & illis. Nam & frequenter Prophetæ etiam de Judæorum vocatione dixerunt.

Imo & gentium. Pulchre modum servavit in verbis. Imo dixit: ut ostenderet magis gentes, quamvis non erant circumcisi. Et Abraham ante circumcisionem justus. Et reddit rationem, ne Judæos excludere videretur.

Quoniam quidem unus est Deus, qui justificat. Utrique uni Deo, & uni Christo credidistis.

Circumcisionem ex fide, & præputium per fidem. Ipsum est ex fide & per fidem: sed usus Scripturarum hic est, ut in iisdem causis mallent mutare, quam repetere sermonem: sicut in Daniele scriptum est: Propter Abraham servum tuum, & Isaac dilectum tuum, & Israel sanctum tuum.

Legem ergo destruimus per fidem? Absit. Sed legem statuimus. Non contraria sibi Apostolus dicit, superius asserens exclusam esse umbram, & typum legis præsenti veritate: nunc autem infert approbare se legem, in quo ipse testimonium perhibet. Abraham, non ex operibus legis, sed ex fide justificatus est. Item, legem ergo, quæ circumcidi præcipit, superfluam judicamus. Absit. Imo stare faciamus, dum probamus verum esse, quod dixit: legem legi, testamentum testamento, circumcisionem circumcisioni successuram.

Caput IV.

QUID *ergo dicemus invenisse Abraham*. Revocavit illos ad caput circumcisionis: ut quod initio constituerit, adhibeatur in toto.

Patrem nostrum. Patrem secundum carnis circumcisionem. Nam fides in mente consistit.

Secundum carnem. Dicens secundum carnem, ostendit traducem carnis esse, non animæ.

Si enim Abraham ex operibus legis justificatus est. Si ex eo, quod se circumcidit, justificatus est, nihil illi Deus donavit, sed ex se habuit gloriam. Aliter: Si jussa perfecit, apud semetipsum habet gloriam, non apud Deum.

Habet gloriam, sed non apud Deum. Dicens, habet gloriam, sed non apud Deum: ostendit eum ex operibus suis gloriam habere, & non ex Deo.

Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo. Tam magna fuit fides Abrahæ, ut & pristina ei peccata donarentur, & sola præ omni justitia doceretur accepta, & tanto deinceps amore flagravit, ut super omnia se opera præparet.

A

Et reputatum est illi ad justitiam. Et ideo habet gloriam apud Deum, secundum quod lex probavit.

Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Debitoris enim est facere, quæ jubentur: & nisi paruerit, damnatur: si autem fecerit, non habet gloriam, quia inutilis adhuc servus dicitur, qui nihil amplius, quam quod præceptum est, operatur. Aliter: Non illis gratis donatur justitia, seu merces redditur operum pristinorum.

B

Et vero qui non operatur, credenti autem in eum qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam. Convertentem impium, per solam fidem justificat Deus, non opera bona, quæ non habuit. Alioquin per impietatis opera fuerat puniendus. Simul attende, quia non peccatorem dicit justitiam per fidem, sed impium: hoc est nuper credentem asseruit.

C

Secundum propositum gratiæ Dei. Qui proposuit gratis per solam fidem peccata dimittere.

Sicut & David dicit beatitudinem hominis. Magna beatitudo est sine labore legis & pœnitentiæ, Domini gratiam promereri: sicut si quis aliquam dignitatem gratis accipiat.

Cui Deus accepto fert justitiam sine operibus. Ad hoc fides prima ad justitiam reputatur, ut de præterito absolvatur: & de præsenti justificetur, & ad futura fidei opera præparetur.

D

Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum. Quod pœnitetur, non tenetur: & quod tegitur; non apparet, & idcirco minime imputatur. Quidam dicunt remitti, per baptismum: tegi, laboribus pœnitentiæ: non imputari, per martyrium. Alii autem dicunt, remissis per baptismum peccatis, augeri caritatem in Deo, quæ operit multitudinem peccatorum: & deinceps non sinit imputari, dum bonis quotidie operibus, mala præterita superantur.

E

Beatitudo ergo hæc in circumcisione tantum manet: an etiam in præputio? Vult istam beatitudinem tribus temporibus assignare: naturæ, & circumcisionis, & Christianitatis.

Dicimus enim: quia reputata est Abrahæ fides ad justitiam. Omnes enim confitemur, & consentimus: ut quod ratio de Abraham invenerit, hoc de cæteris observemus.

F

Quomodo ergo reputata est ei: in circumcisione,

sione, an in præputio? Videamus utrum circumcisio ex justitia, an justitia ex circumcisione sit nata.

Non in circumcisione, sed in præputio. Quia ante justus, quam circumcisus.

Et signum accepit circumcisionis. Ne dicerent: ergo superflue circumcisus est: signum ait esse justitiæ, non augmentum.

Signaculum justitiæ fidei, quæ est in præputio. Signaculum accepit illius justitiæ, quam præputiati fides meruit. Perfecta enim fuit, ut signaculum mereretur. Semper enim res plena signatur. Sive ut ostenderet, quam justus & fidelis esset, qui dolorem sibi ex mandato Dei dubitavit inferre. Non putetis superfluum, quod ab essentiarum Domino jubebatur: sicut nec parricidium credidit impium, quod fons præceperat pietatis.

Ut sit pater omnium credentium per præputium, ut reputetur & illis ad justitiam? & sit pater circumcisionis, non his tantum, qui sunt ex circumcisione, sed & his qui sectantur vestigia fidei, quæ est in præputip patris nostri Abrahæ. Ut omnes qui ex gentibus credunt, filii sint Abrahæ: dum & illis sola fides ad justitiam reputatur. Erunt ipsi circumcisi, sed corde. Sive quia in præputio justus fuit, ut esset incircumcisorum pater: & circumcisus justus permansit, ut circumcisorum justorum fieret pater.

Non enim per legem promissio Abrahæ, aut semini ejus. Hic enim legem ipsam circumcisionem appellat: eo quod possit omne præceptum, lex intelligi.

Ut hæres esset mundi: sed per justitiam fidei. Sive ut in semine ejus, quod est Christus, benedicerentur omnes gentes: quæ illi in hæreditatem a patre sunt datæ. Sive, ut cum eo recumbant gentes in regno cælorum.

Si enim qui ex lege, hæredes sunt: exinanita est fides, abolita est promissio. Si illi soli ut vos vultis, circumcisi hæredes sunt, non implevit Deus promissum Abrahæ, ut pater esset multarum gentium: & si ita est, jam videbitur Deo sine caussa credidisse.

Lex enim iram operatur. Quia injustis est posita, & magis gravavit peccare volentes, quam absolvit, per scientiam cumulando delicta. Si enim cæci essetis, ut peccam non haberetis.

Ubi enim non est lex, neque prævaricatio. Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini. Non ei qui ex lege est solum, sed & ei, qui ex fide est Abrahæ, qui est pater omnium nostrum: sicut scriptum est. Cum ergo fides exinaniri non potest, nec promissio aboleri: non est ex lege hæreditas, sed ex fide. Lex enim non donat peccata, sed damnat: & ideo non potest

A omnes gentes filios facere Abrahæ: quia secundum, quod omnes sub peccato inventi sunt, omnes erant utique puniendi. Fides autem, dimissis per gratiam peccatis, omnes credentes filios efficit Abrahæ: sive quia non est quod prævaricetur, ubi lex non est: sive non est, quod vindicetur, ubi lex necessaria non est.

Quia patrem multarum gentium posui te, ante Deum, cui credidisti. Ante Deum, qui pater est omnium credentium.

Qui vivificat mortuos. Hic mortuos ad generandum dicit, ut præsenti conveniat
B caussæ.

Et vocat ea, quæ non sunt, tanquam ea, quæ sunt. Quamvis & in principio vocaverit, quæ non erant, & statim esse cæperunt: tamen hic de filii desperatæ conceptione significat, quia jam non erant eis tempora generandi.

Qui contra spem in spe credidit. Contra spem naturæ est: ut centum annorum homo ex muliere æque jam fessa, quæ etiam
C in juventute sterilis fuisset, semen suum sicut stellas cæli crederet esse futurum.

Ut fieret pater multarum gentium: secundum quod dictum est ei: Sic erit semen tuum sicut stellæ cæli, & tanquam arena maris. Qui nec unius filii jam per se esse poterat pater.

Et non infirmatus est in fide. Quæritur, quomodo Abraham, jam emortuo corpore, filios de Cætura generaverit, qui de Sara ante non potuit? Idcirco de Sara non ge-
D nuit, quia & senex erat & sterilis: in illa vero quasi in juvene, cursu naturæ facile potuit generare.

Non consideravit corpus suum emortuum: cum fere centum esset annorum, & emortuam vulvam Saræ: Nihil naturæ considerat fides, quia omnipotentem novit esse, qui dixit.

In repromissione etiam Dei non hæsitavit diffidentia. sed confortatus est fide. Nec de se, nec de senectutis impossibilitate, nec de pro-
E missionis magnitudine dubitavit.

Dans gloriam Deo: plenissime sciens, quia quæcumque promisit Deus, potens est & facere. Tanquam de recepto gratias agens.

Ideo & reputatum est illi ad justitiam. Quia tam perfecte, & firmiter credidit.

Non est autem scriptum tantum propter ipsum, quia reputatum est illi ad justitiam: sed & propter nos, quibus reputabitur. Non ut ejus solum fidem sciremus, qua Domino placuit: qui ideo etiam tentatus est, ut &
F ipse se nosset, & nos sequeremur.

Credentibus in eum, qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum a mortuis. Si tam perfecte crediderimus Christum a mortuis resurrexisse: quomodo ille credidit corpus suum

ſuum poſſe ad generandum vivificari jam A mortuum.

Qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter juſtificationem noſtram. Qui morte ſua, noſtra peccata abolevit: & in ea qualitate, qua mortuus eſt, neceſſario reſurgens apparuit, ut juſtitiam credentium confirmaret.

Cap V.

JUSTIFICATI *igitur ex fide.* Pertractata B cauſſa quare nemo eorum ex operibus juſtificatus ſit, ſed omnes ex fide (quod exemplo Abrahæ probat: cujus ſe filios eſſe ſoli Judæi putabant) oſtendit ratione, quod non genus, nec circumciſio, ſed fides faciat filios Abrahæ qui ex ſola prima fide juſtificatus eſt. Qua ratione concluſa, pacem eos habere hortatur: quia nemo ſuo merito, ſed omnes æqualiter Dei gratia ſunt ſalvati.

Pacem habeamus ad Deum per Dominum C *noſtrum Jeſum Chriſtum.* Vel ſubjecti ſumus utrique Deo: ſive pacem Dei, non tantum ſæculi, habeamus.

Per quem & acceſſum habemus per fidem in gratiam iſtam. Per quem acceſſimus prope, qui eramus longe.

In qua ſtamus. Qui ante jacebamus.

Et gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei. Gloriamur nos ſperare filiorum Dei gloriam poſſeſſuros. Tantumque eſt, quod ſperamus, quantum ex ſe nullus auderet: ne non D ſpes, ſed blaſphemia putaretur, eo quod multis pro ſua magnitudine incredibile videatur.

Non ſolum autem, ſed & gloriamur in tribulationibus: ſcientes quod tribulatio patientiam operatur: patientia autem probationem. Non ſolum in gloriæ ſpe, ſed etiam in ſaluberrimis tribulationibus gloriamur, magnitudinem præmii cognoscentes, ſicut Jacobus ait: Omne gaudium exiſtimate fratres, & reliqua. Unde & gaudere debemus aliquid pati pro nomine Dei, ut acquiramus de E tribulatione finienda præmium infinitum. Conſideratione enim præmii, nullum poſſumus condignum æſtimare laborem. Nam & ſcimus homines propter aurum ultro ſe ad beſtias deputare: quod tamen in æternum non potuerunt poſſidere: quanto magis nos exemplo Apoſtolorum in tribulationibus gaudere debeamus. Quæ quidem cum ſint temporales, æternam ſalutem acquirunt: & a doloribus liberant ſempiternis. Cum multi propter ſpem parvæ ſalutis, & curam cor- F poris, maximos ſuſtinuerint cruciatus: nec tamen perfectam poſſunt conſequi ſanitatem: quæ etiam ſi provenerit, paulo poſt, morte intercedente, ſolvetur. Habemus ergo unde honeſte, & ſine periculo gloriemur. Magna enim gloria eſt de imis ad ſumma creſcere: de nihilo ad maxima pervenire: de limo ad cælum, & de ſervitute vocamur ad regnum: ſi tamen omni ſæculi gloria, & jucunditate contemta, in illo ſolo, quod nobis promittitur, gloriemur. Quod & ſi feceritis, tale eſt, quale ſi quis nummo plumbeo contemto, gemmam regiam conſequatur: quamquam nec ſit digna comparatio, quia quamvis hic pretium diſtet: tamen manet utriuſque corruptio; ibi vero incorruptibilibus corrupta, & æternis caduca mutantur.

Probatio vero ſpem: ſpes autem non confundit. Spes futurorum omnem confuſionem expellit. Unde probatur non habere ſpem, qui præceptis confunditur Chriſti.

Quia caritas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris. Magnitudo beneficiorum excitat in ſe magnitudinem caritatis; quæ perfecta confidit, & timere non novit. Item manifeſte hoc oſtendit: quia quæcumque hominibus a Deo Patre donantur, per Spiritum ſanctum tribuuntur.

Per ſpiritum ſanctum, qui datus eſt nobis. Quomodo nos Deus diligat, ex hoc cognoſcimus: quia non ſolum nobis per Filii ſui mortem peccata dimiſit, ſed & Spiritum ſanctum nobis dedit, qui jam oſtendat gloriam futurorum.

Ut quid enim Chriſtus cum adhuc infirmi eſſemus? Ut quid indebite pro nobis mortuus eſt, niſi ut manifeſtaret ſuam caritatem: cum adhuc peccatorum, & ſcelerum languoribus premeremur?

Secundum tempus. Secundum tempus infirmi, quo jam defecerat pene juſtitia. Sive quia ultimo tempore paſſus eſt Chriſtus, ſive ad tridui tempus, ut prædicebatur, eſt mortuus.

Pro impiis mortuus eſt: Vult oſtendere, quia pro impiis mortuus eſt: ut ex beneficiorum contemplatione, ejus gratiam commendaret, & in mercato delicti, quantum eum debeamus diligere, demonſtraret: & tanto beneficio & ſancto, an aliquid præponendum ſit, videremus: cum ille nobis impiis nec vitam ſuam præpoſuerit, ne neceſſariam nobis denegaret mortem.

Vix enim pro juſto, quis moritur. Ideo pro juſto difficile moritur, quia juſtus non habet mori. Pro morituro enim forte moritur alter.

Nam pro bono forſitan, quis audeat mori. Bonus ipſe eſt, qui & juſtus. Dicit enim alibi: Mandatum ſanctum, & juſtum, & bonum. Forſitan autem, hoc eſt, tam facile audeat, ne illi injuria fiat.

Commendat autem caritatem ſuam Deus in nobis. Amabilem facit, cum inſinuat quantum

tum nos diligat: quando enim indebite aliquid præstatur, tunc maxime caritatis commendatur. Quid enim tam indebite, quam ut sine peccato Dominus pro servis impiis moreretur: & universitatis conditor dignaretur apparere in homine, & contemni pro reparatione propriæ creaturæ?

Quoniam si cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus. Notandum quod plerumque Apostolus credentes jam in Christo fuisse peccatores, dicens, jam non esse significat: ut qualiter se exhibere debeant, recognoscant.

Christus pro nobis mortuus est: multo igitur magis justificati nunc. Si peccatores tantum dilexit: quanto magis custodiet justos?

In sanguine ipsius salvi erimus ab ira per ipsum. Non animalium sicut in lege. Caveamus ergo, ne peccando eum pollutum dicamus: sicut dicit ipse Apostolus ad Hebræos.

Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus. Peccatores inimici sunt contemnendo, sicut dicit Apostolus: Scitis quia amicitia hujus mundi inimica est Deo: Quicumque enim voluerit amicus esse sæculi hujus, inimicus Dei cognoscitur. Inimici ergo actibus, non natura. Reconciliati autem, quia conciliati naturaliter fueramus.

Multo magis reconciliati, salvi erimus in vita ipsius. Si per mortem Christi salvati sumus: quanto magis in ejus glorificabimur vita, si eam fuerimus imitati?

Non solum autem, sed & gloriamur in Deo per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus. Non solum nobis vita dabitur sempiterna, sed etiam quædam similitudo per Christum promittitur divinæ gloriæ, sicut dicit Apostolus Joannes: Nondum apparuit quid erimus, quoniam cum apparuerit, similes ei erimus.

ropterea sicut per unum hominem. Si per unum hominem Evam, peccatum intravit in mundum, insaniunt, qui dicunt: antequam deceperit diabolus Evam, peccatum fuisse in mundo. Item hic ostendere vult propterea Christum passum, ut qui sequentes Adam discesseramus a Deo, per Christum reconciliaremur Deo.

In hunc mundum peccatum intravit, &

A *per peccatum, mors*: Exemplo [a] vel forma, Quomodo cum non esset peccatum, per Adam advenit: ita etiam cum pene apud nullum justitia remansisset, per Christum est revocata. Et quomodo per illius peccatum, mors intravit; ita & per hujus justitiam, vita est reparata futura, non præsens.

Et ita in omnes homines mors pertransivit. [b] Dum ita peccant, & similiter moriuntur. Non enim in Abraham, & Isaac, & Jacob
B pertransiit de quibus dicit Dominus: Omnes enim illi vivunt. Hic autem ideo dicit omnes mortuos, quia in multitudine peccatorum non excipientur pauci justi, sicut ibi: Non est, qui faciat bonum: non est usque ad unum. Et omnis homo mendax. Sive in eos omnes pertransiit, qui humano, non cælesti ritu vivebant. Item nunc Apostolus mortem animæ significat: quia Adam prævaricans mortuus est, sicut & Propheta dicit: Anima, quæ peccat, ipsa morietur. Transivit enim, & in omnes homines, qui
C naturalem legem prævaricati sunt.

In quo omnes peccaverunt. Hoc est in eo, quod omnes peccavetunt, exemplo Adæ peccant.

Usque ad legem enim peccatum erat in mundo. Lex peccati vindex advenit: ante cujus adventum liberius, vel præsentis vitæ longitudine fruebantur. Erat quidem ante legem peccatum, sed non ita putabatur esse peccatum, quia jam pene obliteratum fuerat in natura. Item dicens: Usque ad legem, Moysi
D significat: Inferens autem, peccatum non imputatur cum lex non est: naturalem iterum ostendit legem, per quam prævaricatus est Cain: & post ipsum, qui naturalem legem, prævaricati sunt.

Peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset. Quomodo mors regnabat, si non imputabatur peccatum? nisi subaudias, in præsenti non imputabatur.

Sed regnavit mors ab Adam, usque ad Moysen. Sive dum non esset, qui inter [c]
E justum, & injustum ante distingueret, putabat mors se omnibus dominari. Sive non solum in eos, qui præceptum sicut Adam transgressi sunt: hoc est de filiis Noe, quibus jussum est, ne animam in sanguine manducarent: & de filiis Abrahæ, quibus circumcisio mandata est: sed etiam in eos,

a Locum hunc Marius Mercator de Pelagii libro sic recitat: *Exemplo*, inquit, *seu imagine usus est: quia sicut cum non esset peccatum, per Adam subintravit: sic & cum non remansisset justitia apud aliquem, vita per Christum reparata est*.

b Hunc idem Mercator locum ita refert, *Cum sic*, inquit, *peccant, similiter & moriuntur. Neque enim aut in Abraham, aut Isaac, aut Jacob mors pertransiit, de quibus Dominus ait, Hi omnes vivunt. His autem*, inquit, *propterea dicit omnes mortuos, quoniam multitudine peccatorum non excipiuntur pauci justi: sicut & ibi* inquit: *Non est qui faciat bonitatem, non est usque ad unum: Et iterum illud* inquit. *Omnis homo mendax. Aut certe in illos omnes pertransiit*, inquit, *qui humano ritu, non cælesti, sunt conversati*.

c Apud eundem ex Pelagii libro, *Sive cum non esset*, inquit, *qui inter justum & injustum discerneret, putabat mors se omnium dominari, sive in eos qui mandatum tamquam Adam prævaricati sunt, hoc est, de filiis Noe, quibus præceptum est, ut animam in sanguine non manducarent, & de filiis Abraham, quibus circumcisio mandata est: sed & in eos qui præter mandatum legem contempserant naturalem*.

qui sine præcepto legem contempsere naturæ.

Etiam in eos, qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ. Hi sunt, qui non in similitudinem prævaricationis Adæ peccaverunt: qui per naturalem legem transgressi sunt, & non sicut Adam per mandatum.

Qui est forma futuri. Sive ideo forma fuit Christi, quia [a] sicut Adam sine coitu a Deo factus est: ita ille ex virgine, Spiritu sancto operante, processit. Quidam dicunt forma e contrario, hoc est: sicut ille peccati caput, ita & iste justitiæ. Item forma Christi Adam factus est. Sicut enim Adam primus mandatum Dei prævaricans, exemplum est legem Dei prævaricare volentibus: sic & Christus voluntatem Patris complens, exemplum est imitari eum cupientibus.

Nam non sicut delictum, ita & donum. Ne in forma æqualitas putaretur.

Si enim unius delicto multi mortui sunt: multo magis gratia Dei, & donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundavit. [b] Hic manifeste docet: quia non generaliter de omni homine dicit, dicens: unius delicto, multi mortui sunt: quia communi & naturali morte: non solum peccantes, sed & justi moriuntur. [c]

Et non sicut per unum peccatum, ita & donum. Sed amplius.

Nam judicium quidem ex uno in condemnationem. Ex uno justo peccante, processit judicium mortis.

Gratia autem ex multis delictis in justificationem. Quia non invenit Adam multam justitiam, quam suo exemplo destrueret: Christus autem gratia sua, multorum peccata dissolvit. Et Adam solam formam fecit delicti: Christus vero & gratis peccata remisit, & justitiæ dedit exemplum.

Si enim unius delicto mors regnavit per unum: multo magis abundantiam gratiæ, & donationis, & justitiæ accipientes in vita, regnabunt per unum Jesum Christum. Quare multa peccata dimisit, abundantia donationis Spiritus sancti, quia multa sunt dona: Ipsa enim justitia donatur per baptismum, non ex merito possidetur.

Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem: sic & per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitæ. Mors regnavit: subauditur, ita & per justificationem gratia regnavit. Itemque superius dicit: Nunquid iniquus Deus, qui infert iram? Et adjecit: Absit quomodo potest unius delicto Adæ, omnes homines condemnare? cum nec unius Christi justitia, omnes homines justificati sunt? Omnes autem dicens, non generaliter dicit, sed uniuscujusque partis significat multitudinem. Alioquin inveniuntur omnes homines justificati in Christo, sicut & in Adam condemnati: & non erit ultra, qui puniatur.

Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi: ita & per unius obedientiam justi constituentur multi. Sicut exemplo inobedientiæ Adæ, peccaverunt multi. Grande enim crimen inobedientiæ est, quod tantos occidit.

Lex autem subintravit: ut abundaret delictum. Quia naturalem legem habentes Hebræi & scribæ acceperunt, propterea dicit, subintravit. Ipsi enim ad majorem mercedem accipientes legem, per suam negligentiam non custodientes, in majus ceciderunt delictum, ne dicerent, sed nobis lex peccatum dimisit: non, inquit, venit dimittere, sed demonstrare delicta. Et dum scienter peccatur, cæpit abundare delictum: quasi si diceret: ut video, lex peccatum non abstulit, sed adjecit: non tamen suo vitio, sed illorum; subintravit, hoc est, subito intravit, & ita contingit, ut abundaret delictum.

Ubi

a Idem legerat: *Quoniam sicut Adam præter coitum a Deo formatus est: sic & Christus ex virgine, fabricante Spiritu sancto, processit; sive sicut quidam dicunt, forma a contrario, hoc est, ut sicut ille caput peccati, sic iste caput justitiæ est.* SED NON SICUT DELICTUM, ITA ET DONUM. *Ne in forma*, inquit, *æqualitas putaretur.*

b Aliter a Pelagio expositum locum laudatus Auctor invenit, *Plus valuit, inquit Apostolus, gratia in vivificando, quam peccatum in occidendo: quia Adam se solum, & suos posteros interfecit; Christus vero, & eos qui tunc erant in corpore, & eos qui postea futuri erant, liberavit.* Cui Veneno antidotum ipse de suo his verbis addit: Hic sollicitus catholicus lector notet, quid dicat, Adam non sibi soli, sed & posteris suis nocuisse. Tene superiorem definitionem ejus. Posteros enim hic dicit, non omnes omnino, & ubique totos homines læsos illius peccato, sed illos tantum, qui per imitationem similiter suis peccatis & propriis facti sunt rei prævaricationis, sicut Adam, qui sine dubio ii ipsi pronepotes ejus & posteri esse inveniuntur.

c Huc etiam spectasse videntur, quæ impugnat S. Augustinus lib. III. de peccatorum meritis & remissione sub cap. 1. initium. *Verum*, inquit, *post paucissimos dies legi Pelagii quædam scripta, viri, ut audio, sancti, & non parvo provectu Christiani, quæ in Pauli Apostoli epistolas expositiones brevissimas continerent, atque ibi comperi cum ad illum venisset locum, ubi dicit Apostolus. Per unum hominem peccatum intrasse in mundum, & per peccatum mortem, atque ita in omnes homines pertransisse, quamdam eorum argumentationem, qui negant parvulos peccatum originale gestare . . . . Sic ergo illa argumentatio posita est. Hi autem*, inquit, *qui contra traducem peccati sunt, ita illam impugnare nituntur: Si Adæ, inquiunt, peccatum etiam non peccantibus nocuit, ergo & Christi justitia etiam non credentibus prodest: quia similiter, immo & magis dicit, per unum salvari, quam per unum ante perierunt.* Eadem plenius Mercator recitat, *Hi autem, qui contra traducem peccati sentiunt, aliter eos qui defendunt traducem impugnare conantur. Si peccatum*, inquit, *Adæ etiam non peccantibus nocuit, ergo & Christi justitia non credentibus prodest, quoniam similiter, immo plus dicit Apostolus per unum liberari, quam per unum ante perierunt. Deinde dicunt*, inquit: *Si baptismus mundat antiquum illud veternosumque peccatum, qui de duobus baptizatis nati fuerint, debent hoc carere peccato. Non enim potuerunt ad posteros transmittere, quod ipsi minime habuerunt. In hoc addunt*, inquit, *quoniam si anima non est ex traduce, sicut nec est, sed sola caro habet traducem peccati, sola & pœnam meretur. Injustum est enim, ut hodie nata anima non ex massa Adæ, tam antiquum peccatum portet alienum: quia nec rationabile est, ut Deus, qui propria peccata dimittit, unum imputet alienum.*

Ubi autem abundavit delictum, superabundavit & gratia. Sicut ait Salvator: Cui plus dimittitur, amplius diligit. Manifestata est enim quantitas peccati, ut sciretur gratiæ magnitudo, & redderemus competens debitum caritatis.

Ut sicut regnavit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per justitiam in vitam æternam, per Jesum Christum Dominum nostrum. Sicut abundanter confirmatum est regnum peccati, per contemtum legis: ita & regnum gratiæ confirmetur, per multorum remissionem peccatorum, & indesinentem deinceps justitiæ actionem.

Caput VI.

QUID *ergo dicemus? Manebimus in peccato: ut gratia abundet? Absit. Qui enim mortui sumus peccato.* Ne non intelligentes dicerent: Si gratia crescit in magnitudine delictorum, peccare debemus, ut possit magis ac magis gratia abundare. Absit. Ego de illis dico, quos ita fides invenit, non de nobis, qui jam mortui sumus peccato, ut gratia viveremus.

Quomodo adhuc vivemus in illo? Vult tam firmum esse baptizatum, tamque perfectum.

An ignoratis, fratres. Aut nunquid nescitis ipsum Sacramentum baptismatis.

Quia quicumque baptizati sumus in Christo Jesu. Tribus modis baptismum accipitur in Scripturis: Aquæ, & Spiritus sancti, qui & ignis appellatus est, & sanguinis in martyrio, de quo Salvator dicebat: Baptismo habeo baptizari.

In morte ipsius baptizati sumus. Ut illi commoriamur in baptismo.

Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem: ut quomodo Christus surrexit a mortuis, per gloriam Patris: ita & nos in novitate vitæ ambulemus. Ostendit nos propterea ita baptizari, ut per mysterium consepeliamur Christo, criminibus morientes, & renuntiantes pristinæ vitæ: ut quomodo Pater glorificatur in Filii resurrectione: ita & per nostræ conversationis novitatem ab omnibus honoretur: ut ne signa quidem veteris hominis agnoscantur in nobis. Nec enim aliquid velle, aut cupere debemus, quod volunt aut cupiunt, qui nondum sunt baptizati, & quicumque adhuc veteris vitæ erroribus implicantur.

Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul & resurrectionis erimus. Si consepulti sumus nunc, & tunc resurrectionis ejus poterimus esse participes, & si fuerimus novi, & immutati in conversatione: similiter novi & immutati erimus in gloria.

Hoc scientes, quia vetus homo noster. Qui veterem hominem terrenum Adam imitando peccabant.

Simul crucifixus est. Per baptismum te crucifixum intellige, qui membrum de corpore ejus effectus es. Et ille quidem innoxium corpus appendit, ut tu noxium suspendas a vitiis; in quo mysterio Moyses serpentem æreum in deserto suspendit.

Ut destruatur corpus peccati: ut ultra non serviamus peccato. Hoc est, ut omnia vitia destruantur, quia unum vitium, membrum est peccati: omnia, corpus totum. Christus non ex parte, sed integer est crucifixus. Sive ut corpus nostrum destruatur a servitute peccati, & fiat justitiæ mancipium, quod solebat esse delicti. Omnis enim qui facit peccatum, servus est peccati.

Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato. Hoc est, alienatus est a peccato. Mortuus enim omnino non peccat. Ita & qui natus est de Deo, non peccat. Crucifixus enim omnibus membris dolore occupatis, peccare vix poterit.

Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia simul etiam vivemus cum illo. Si commortui non sumus, nec convivemus: quia ejus non sumus membra.

Scientes quod Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur: mors illi ultra non dominabitur. Ita & nos si hic voluntate mortui fuerimus: secundam non timebimus mortem. Sive jam non potestis iterum baptizari, quia Christus non potest pro vobis iterum crucifigi: sicut dicit ad Hebræos: Impossibile est eos, qui semel illuminati sunt &c. Quibus non pœnitentiam negat, sed iterationem baptismi diffitetur.

Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel. Quia ipse peccata nostra portavit, & pro nobis doluit, ne de cætero peccaremus.

Quod autem vivit, vivit Deo. Vivit in gloria deitatis.

Ita & vos existimate vos mortuos, quidem esse peccato: viventes autem Deo, in Christo Jesu. Quasi membra ejus semel vos scitote commortuos debere jam semper vivere Deo in Christo, in quo vita nostra abscondita est apud Deum: quem induit: ejus sequamur exemplum.

Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus. In corpore mortali, vivite, ut immortales. Et quomodo regnet peccatum in corpore, exposuit, per obedientiam scilicet, & consensum.

Sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato. Unumquodque membrum, si officium suum in malos usus vertit, arma iniquitatis efficitur ad justitiam expugnandam. Simul notandum, quod homo membra.

bra sua cui velit parti, exhibeat per arbitrii libertatem.

Sed exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viventes. Tanquam qui jam resurrexistis, quia tunc nec carnaliter vivitur, nec peccato.

Et membra vestra arma justitiæ Deo. Ut oculus qui ante videbat ad concupiscendum: nunc videbat nudum ad vestiendum. Sic de reliquis membris adverte.

Peccatum enim vobis non dominabitur. Non vos vincet peccatum. Non enim estis parvuli, sed perfecti: quasi pædagogus puero. Noli facere vitium sermonis; non enim adhuc audis grammaticum, sed oratorem, sive non debet dominari. Item non quia impossibile sit peccare his qui gratiam acceperunt: ideo dicit, peccatum in vobis non dominabitur.

Non enim sub lege estis, sed sub gratia. Sed bene sciens, quia hi qui sub gratia sunt, alieni sunt a multis, & a diversis præceptis legis, & ab oneribus ejus: quæ data est propter duritiam cordis Judæorum, ut est illud: Leprosam domum destruere, & longe a civitate in locum immundum projicere. Qui enim participes sunt Christi gratiæ, didicerunt quemadmodum oportet vincere passiones, & Deum diligere ac proximum suum: sicut scriptum est: Non enim estis sub lege, sed sub gratia: gratiam vivendi, & doctrinæ præbuit exemplum.

Quid ergo? Peccabimus: quoniam non sumus sub lege. Ne dicerent: Ergo cessante vindicta legis, impune peccamus.

Sed sub gratia? Absit. Si peccatis, sub gratia non estis.

An nescitis, quoniam cui exhibetis vos servos ad obedientiam, servi estis ejus cui obedistis, sive peccati, ad mortem: sive obeditionis, ad justitiam. Si volueritis peccatis servire, incipietis sententiæ legis subjacere, quæ vindicat in peccantes: si autem justitiæ obedieritis, non estis sub lege, sed sub gratia.

Gratias autem Deo, quod fuistis servi peccati. Fuistis, inquit, sed non estis.

Obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in qua traditi estis. Ex corde dicit hoc est, fideliter.

Liberati autem a peccato, servi facti estis justitiæ. In doctrina & exemplo Christi; qui non solum peccata, sed etiam occasiones auferre docuit delictorum.

Humanum dico, propter infirmitatem carnis vestræ. Humanum dico, quia nondum ad plenum potestis audire divinum. Cum enim multo magis debetis servire justitiæ, quam peccato, cui ante servistis: ego tamen concedo infirmitati vestræ, ut tantum justitiæ serviatis. Sive ita; humana jam ratione digna loquor, quod omnes mecum sentire possent, & nullus abnuere.

A *Sicut enim exhibuistis membra vestra servire immundttiæ & iniquitati, ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra servire justitiæ, in sanctificationem.* Quia quicquid anima carnaliter gerit, carnaliter deputatur: si autem caro spirituale opus faciat, totus homo efficitur spiritalis: ut est illud: Corpus quod corrumpitur, aggravat animam. Nos exhibuimus membra nostra servire peccato: non sicut Manichæi dicunt: naturam corporis insertum habere peccatum.

B *Cum enim servi essetis peccati, liberi fuistis justitiæ.* Hoc est in nullo ei penitus servientes: ita & nunc liberi estote ab omni peccato.

Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est. Nullus sine dubio fructus est in ea re, quæ per pœnitentiam erubescitur. Omnis enim qui cognoscit bonitatem, in pristinis

C actibus erubescit: quicumque autem erubescit justitiam, fructum ejus ignorat. Ergo qui peccant, nec in præsenti aliquem fructum habent. & mortem perpetuam in futuro percipient: Qui vero serviunt Domino, & in præsenti fructum habent, donum Spiritus sancti: & in futuro vitam æternam. Aliter: Quare fructum in actione illius rei habuistis: in cujus etiam recordatione verecundia est?

D *Nunc vero liberati a peccato: servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem: finem vero, vitamæternam.* Hoc ipsum ideo fructus est, quod vivetis sanctificati per baptismum.

Stipendia enim peccati, mors. Qui peccato militat, remunerationem accipit mortem. Item præmium, quod offert ad deceptionem nostram, hoc mors est.

Gratia autem Dei vita æterna. Non dixit similiter, stipendia justitiæ: quia non est an-

E tequam remuneratur in nobis. Non enim nostro labore quæsita est, sed Dei munere condonata.

Caput VII.

AN ignoratis, fratres: scientibus enim legem loquor. Hic incipit difficultatem legis ostendere, ut illos hortetur ad gratiam sine ejus timore transire.

Quia lex in homine dominatur, quando tempore vivit. Homo, sive lex homini.

F *Nam quæ sub viro est mulier, vivente viro alligata est legi. Si autem mortuus fuerit vir ejus, soluta est a lege viri.* Comparatione legis, mandatum virum appellat: ut ostendat legem sine effectus vindictæ quasi mortuam, nobis jam mortificatis impedire non posse, quo minus ex integro ad Christum (qui resurrexit a mortuis) transeamus: qui

me-

merito nobis viveret, si invenisset, quod punire posset in nobis.

Igitur vivente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro. Si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est a lege viri, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro. Quamdiu vivit vir, tamdiu illi secundum ejus solius necesse est vivere voluntatem: cum autem illo mortuo, alio viro mulier fuerit copulata, jam non illi secundum prioris viri consuetudinem est vivendum.

Itaque fratres mei, & vos mortificatis estis legi. Noluit juxta comparationem, legem illis dicere mortuam: sed quod verbis eis dicere non audebat, intellectui dereliquit.

Per corpus Christi, ut sitis alterius viri: qui ex mortuis resurrexit, ut fructificetis Deo. Commoriendo Christo, qui damnavit peccatum in carne.

Cum enim essemus in carne: passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris. Cum essemus in carnali conversatione, passio concupiscentiæ operabatur in oculis: & in cæteris membris cæteræ passiones: quæ tamen per legem ostendebantur esse peccata. Item in carne est: qui voluntate carnis ducitur: & legi Dei obedire prohibetur: quia non potest duobus dominis servire. Nunc autem gratia Spiritus sancti, docti passiones vincere, in carne non sumus, quia mortui sumus legi, quæ doctrinam gratiæ non continet.

Ut fructificarent morti. Ut nos legis severitas interficeret.

Nunc autem soluti sumus a lege mortis, in qua detinebamur. Morientes peccato, in quo detinebamur a lege.

Ita ut serviamus in novitate spiritus. Spiritualis gratiæ præceptis, & non literæ legis. Item servitus nova est, non diligere mundum, neque ea, quæ sunt in mundo: & carnis curam non facere in concupiscentiis. Lex enim bona terræ promittens, nutrire novit amatorum carnis desideria. Juste hic discipuli Jesu legi mortui sunt, quoniam mundo abrenunciaverunt.

Et non in vetustate literæ. Nunc scriptæ & naturalis legis facit mentionem: quia scripta lex & naturalem continet. Infert autem dicens: Nam concupiscentiam nesciebam nisi per legem. Personam juvenis sumit, ostendere volens, quia quamdiu sumus infantes, omnino quid sit concupiscentia ignoramus. Cum autem crescere cæperimus, initium accipit concupiscentia (quæ a lege prohibita est) in nostram pervenire notitiam, cum jam possimus discernere bonum & malum.

Quid ergo dicemus: Lex peccatum est? Quia ab ea semper mortem dixerat esse solutam. Item ex hinc vult ostendere: quoniam non

A custodiendo legem, non fuit legis infirmitas, sed humanæ voluntatis. Dicendo autem: Peccatum non cognovi, nisi per legem: personam pueri assumit, qui per ætatis infirmitatem legi obnoxius non est: sed ubi adoleverit, sub lege esse incipit, & mandata cognoscere.

Absit. Contra Manichæos. Quod si dixerint, timuit scandalum: semper ergo timuit, & nunquam contra legem locutus est. Unde ergo vos audistis, quod ille non fecit?

B *Sed peccatum non cognovi, nisi per legem.* Hic in persona ejus hominis loquitur, qui legem accepit, id est, qui primum Dei mandata cognoscit: cum consuetudinem habet delinquendi.

Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces. Non dixit; non habebam, aut, non faciebam: sed, nesciebam: hoc est, nesciebam, concupiscentiam esse peccatum. Item sicut lumen in tenebris, vel offendiculum, vel foveam ostendit: similiter, & lex præcavendum, & observandum esse a peccatis facit notitiam peccatorum: & per hoc legem sanctam, & bonam esse dicimus.

C

Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me. Hic peccatum diabolum appellat, sicut in Apocalypsi nominatur: scilicet auctor peccati. Dicit ergo occasionem mandati: quod excusationem ignorantiæ abstulit. Gravius enim facit, quam ante peccare: sicut omnis invidus tunc magis occasionem nocendi amplectitur, quando aliquid committitur ei, cui ille molitur insidias.

D

Omnem concupiscentiam. Quæ fuerat lege prohibita.

Sine lege enim. Pene lex in oblivione erat naturalis, quæ suggerebat, quid sit peccatum: idcirco lex literæ superducta est: ut commoneret oblitos. Item, si cum lex non esset, peccatum mortuum est: Insaniunt qui de Adam per traducem asserunt ad nos venire peccatum. Propterea hic dicit, peccatum mortuum est: quia in infantibus, qui sine lege sunt, non vivit, id est, impune committitur. Nam maledicente infante parentibus, videtur esse peccatum, non tamen vivum, sed mortuum.

E

Peccatum mortuum erat. Puer licet peccet, mortuum est in eo peccatum: quia non est legi subjectus.

Ego autem vivebam sine lege aliquando. Quasi justum & liberum vivere me putabam: sive in præsenti vivebam. Item, cum autem puer essem, legi obnoxius non eram.

F

Sed cum venisset mandatum. In fine oblivionis recognitum est peccatum adveniente mandato: ut omnis qui illud fecerit, mortuum se esse cognoscat.

Pec-

Peccatum revixit. Ubi adolevi, & cæpi esse sub lege: & delictum, quod cum essem puer, per ignorantiam erat in me mortuum, revixit in me lege dominante. Ita ergo, inquit, mandatum, quod erat ad vitam datum, hoc mihi in mortem inventum est, pueritiæ consuetudine, & more peccandi. Item, quia vixerat per naturalem scientiam, & mortuum fuerat per oblivionem, ideo dicitur revixisse per legem.

Ego autem mortuus sum. Quia sciens prævaricavi.

Et inventum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Quod custoditum proficiebat ad vitam, neglectum duxit ad mortem. Item pœnam mortem dicit, quam nobis peccatum per deceptionem suam acquisivit, ostendens temporalia & terrena, quæ putantur esse bona: & legem prævaricare suadens, quæ vitam æternam facientibus repromittit.

Nam peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me: & per illud occidit. Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & justum, & bonum. Contra impugnatores legis, & contra eos qui justitiam a bonitate secernunt: lex & sancta & bona dicitur & justa. Nisi, inquit, abundaverit justitia vestra. Sed & Deus nonnunquam in veteri Instrumento bonus, & in novo dicitur justus. Pater juste, ait Dominus. Contra Marcionistas hic locus facit.

Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Non mihi ipsa causa mortis extit, sed ego qui peccando invenio mortem.

Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem. Per bonum legis revelatur peccatum, & ab ipsa punitur. Item vult ostendere qualiter infantis, qui ante sine lege erat, cum cæperit adolescere, & a parentibus nihilominus prohiberi, peccatum incipiat apparere. Apparet autem, cum illud vitare didicerit. Ipsum enim peccatum si in proficiente ætate, non solum non abscinditur, sed augetur, supra modum peccans efficitur, dum jam veniam non meretur.

Ut fiat supra modum peccans. Ante legem modum habebat per ignorantiam: super modum est, cum scienter admittitur. Item hoc dicit, quoniam peccatum cum per ætatem obnoxium non erat adolescenti ætati, dominante sibi lege, commissi reputatur in culpam: factum est ultra modum peccatum.

Peccatum per mandatum. Nunc ex persona ejus, qui ætatem legitimam habet, sermo profertur. Qui enim dicit: Quia lex spiritualis est, seipsum condemnat propria voluntate peccante. Unde adjecit: Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato: ut

A ostendat, quia cum esset liber, ipse se venundedit peccato. Quid enim iterum dicit: Quod enim operor non intelligo: hoc est nolens discernere nocere, volens noceo. Aliena desidero, in eis fraudare non optans: hoc enim ostendit dicens: Non enim quod volo ago: hoc est mihi bonum fieri; sed quod odi illud facio: similiter intelligitur, mihi malum fieri. Si enim, quod nolo mihi malum fieri, hoc facio: consentio legi, quia bona est, præcipiens, quod tibi

B fieri non vis, alii non feceris.

Scimus enim, quia lex spiritualis est. Quæ spiritualia mandat.

Ego autem carnalis sum. Ego quicumque legem accipio, & carnaliter vivere consuevi.

Venundatus sub peccato. Quod enim operor, non intelligo. Non enim, quod volo bonum, hoc ago: sed quod odi malum, illud facio. Proposito peccato, ut si consilium ejus accepero, ipsius servus efficiar, sponte

C memetipsum subjiciens, etiam quasi inebriatus consuetudine peccatorum, ignoro, quid facio. Quod enim operor, non intelligo. Sive ita pronunciandum: ego non intelligo malum esse, quod invitus admitto, cum malum nolo facere, quod committo: utique cum lege sentio, quæ mala & non vult, & prohibet. Potest autem & intelligi: Si pecco, legis severitati meipsum subjicio, Item invenitur peccare, qui voluntati carnis inservit.

D *Si autem quod nolo, illud facio: consentio legi, quoniam bona est*. Si ea, quæ lex præcipit contraria voluntati carnis, custodire voluero secundum carnem, quod nolo illud facio: secundum vero voluntatem spiritus, legi Dei spirituali atque bonæ convenio.

Nunc autem jam non ego operor illud. Ante consuetudinem ergo libens ego ipse faciebam. Item dicens: Jam non ego operor illud: ostendit, quia non est hominis rationalis, irrationalium animalium ritu vivendum. Inferens autem, quod habitat in me pecca-

E tum: docuit, quia totum se tradiderit passionibus carnis, quæ Deo sunt inimicæ.

Sed quod habitat in me peccatum. Habitat quasi hospes, & quasi aliud in alio: non quasi unum, ut accidentia scilicet, non naturalia.

Scio enim, quia non habitat in me, hoc est in carne mea bonum. Non dicit: Non est caro mea bona. Item hoc ex persona ejus dicitur, qui peccandi consuetudinem habet, & carnis vitiis tenetur obnoxius.

F *Nam velle adjacet mihi*. Est voluntas, sed non est effectus: quia carnalis consuetudo voluntati resistit. Item voluntas carnis amatur magis, quam Dei. Ideo dicit, velle adjacet mihi, ut id quod mihi bonum fieri volo

volo, non perficiam proximo: nam quod odi pati, illud facio.

Perficere autem bonum, non invenio. Non video facere.

Non enim quod volo bonum, hoc facio; sed quod nolo malum, hoc ago. Sicut verbi gratia, si quis jam devorare consuevit, etiam cum non optat, incurrit.

Si autem quod nolo, illud facio: jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Non ego, qui invitus, sed consuetudo peccati: quam tamen necessitatem mihi ipse paravi.

Invenio igitur legem volenti mihi facere bonum. Si ego volo, invenio mihi legem bonum facere contra adjiacens malum. Item hoc est quod ait, secundum animæ voluntatem bonum velle se facere; adjacere sibi malum juxta desideria carnis.

Quoniam mihi malum adjacet. Quod dicit: Quoniam mihi malum adjacet: ostendit, quia non per necessitatem peccat: sed propria voluntate ducitur ad peccatum, cum vult esse carnis amator.

Condelector enim legi Dei, secundum interiorem hominem. Consentio legi secundum mentem. Item interior homo noster rationalis & intelligibilis, est anima, quæ consentit legi Dei. Lex enim ejus est rationabiliter vivere, & non duci irrationabilium animalium passionibus. Exterior vero, est corpus nostrum. Ejus autem lex prudentia carnis est: quæ docet edere, & potare, & cæteris uti luxuriis, quæ repugnant rationi. Et si superaverint, legi peccati subjiciunt. Sic enim ita est, sicut quidam æstimant: quia quod nolumus, hoc facimus.

Video autem aliam legem in membris meis. Desideria consueta, vel persuasionem inimici.

Repugnantem legi mentis meæ. Conscientiæ scilicet naturali, vel legi divinæ, quæ in mente consistit.

Et captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. In consuetudinem delictorum.

Infelix ego homo: quis me liberabit de corpore mortis hujus? Ego qui sic detineor, quis me liberabit de consuetudine mortifera corporali?

Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Admirabiliter intulit, dicens: Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum: quia quæ Moyses & naturalis lex non docuit, hæc docuit Dominus noster Jesus Christus: contemnere mundum, & superare vitia. Unde beatus Apostolus hoc docet, dicens: Qui autem Christi sunt, carnem suam crucifixerunt, cum vitiis & concupiscentiis. Item, quem lex non potuit liberare: nunquid non Paulus nondum

A erat Dei gratia liberatus? Unde probatur, quia ex alterius persona hæc loquitur.

Igitur ego ipse mente servio legi Dei. Recapitulat, ut concludat, & rursum in persona ejus, qui sub lege erat, hæc loquitur.

Carne autem legi peccati. Homo carnalis duplex est quodammodo, & in semetipso divisus.

Caput VIII.

NIHIL ergo nunc damnationis est his, qui
B *sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant.* Hic Apostolus nihil in illis damnatione dignum esse ait, qui carnis opera crucifixerunt.

Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu. Notandum, quia gratiam legem appellat.

Liberavit me a lege peccati & mortis. Quæ mortificat peccatores.

Nam quod impossibile erat legi. Hic ostendit quoniam lex per infirmitatem carnis non poterat impleri. In eo autem in quo di-
C xit: Deus; cum Filium suum misisset in similitudinem carnis peccati: & propter peccatum misisse demonstrat, quoniam ante incarnationem erat Filius, & suscepta postea carne, quæ ad peccandum esset proclivior, ipse tamen absque peccato eam susceperit. Et idcirco dicitur in similitudinem carnis peccati suscepta carne venisse & peccatum in eadem carne damnasse: quoniam carnem quam susceperat, innoxiam servaverit ab omni contagione peccati. Item legem dicit,
D non præcepta sacrificiorum, & cætera, quæ erant umbra, usque ad tempus Christi data: sed illam quam & Dominus noster Jesus Christus docuit, dicens: Omnia quæcumque vultis, ut faciant vobis homines, sic & vos facite illis. Ista est enim Lex & Prophetæ. Infirma enim erat qua nos volebamus. Non enim impossibilia mandata. Unde Filius Dei formam servi accipiens, factus est homo, ut peccatum damnaret in carne, & nos instrueret, quemadmodum oporteat peccatum damnare in carne, ut justifi-
E catio legis impleatur in nobis.

In quo infirmabatur per carnem. In illis infirmabatur, non in se.

Deus Filium suum mittens. Contra Photinum, qui negat, Filium ante carnem.

In similitudinem carnis peccati. Dicens in similitudinem carnis peccati, ostendit eum eamdem quidem carnem, sed absque peccato portasse. Item hic similitudo veritatem habet: sicut Adam genuit ad similitudinem suam. Similem ergo cæteris hominibus car-
F nem Dominus Deus noster Jesus Christus assumsit.

Et de peccato damnavit peccatum in carne. Quasi si dicas, de hoste expugnavit hostem. Sive sicut hostias, quas pro peccato offerebant

bant in lege, peccatî nomine vocabant, cum ipſi delicta neſcirent, ſicut ſcriptum eſt: Et imponent manus ſuper caput peccati ſui; ſic & Chriſti caro, quæ pro peccatis noſtris oblata eſt, peccati nomen accepit. Quidam autem dicunt, quod peccato Judæorum, quod Dominum occiderunt, peccatum diaboli, quod hoſtem deceperat, per hominem condemnari: ſicut ad Hebræos dicit: Ut per mortem deſtrueret eum, qui habebat mortis imperium. Sive de illius carnis ſubſtantia, quæ ante ſerviebat peccato, vicit (nunquam peccando) peccatum: & in eadem carne damnavit peccatum, ut oſtenderet voluntatem eſſe in crimine, non
Cavi. naturam, quæ talis a Deo facta eſt, ut poſſit non peccare, ſi velit.

Ut juſtificatio legis impleretur in nobis. Ut quod in illis, repugnante carnali conſuetudine, implere non potuit, in nobis ſaltem impleatur, qui exemplo Chriſti mortificabimus carnem.

Qui non ſecundum carnem ambulamus, ſed ſecundum ſpiritum. Qui enim ſecundum carnem ſunt, quæ carnis ſunt, ſapiunt: qui vero ſecundum ſpiritum ſunt, quæ ſunt ſpiritus ſentiunt. Homo ex ſpiritu & carne conſtructus eſt. Quando ergo carnalia agit, totus caro dicitur: quando vero ſpiritualia, totus ſpiritus appellatur. Unaquæque enim ſubſtantia, cum eadem alteram in ſuam ditionem erigit, & vim quodammodo propriam & nomen amittit. Nam ſingulæ cognata ſibi & vicina deſiderant,

Nam prudentia carnis mors eſt: prudentia autem ſpiritus, vita & pax. Notandum, quia non caro mors, ſed prudentia. Ejus autem mortem dicens, æternam pœnam ſignificat. Item ipſe alibi dicit: prudentiam humanam eſſe, malo vicem referre. Talis ergo prudentia mortem parit tranſgrediendo præceptum. Spiritus vero prudentiæ in præſenti pacem habet, & non reddendo vicem, & vitam in futuro. Prudentia vero a providendo eſt appellata.

Quoniam ſapientia carnis inimica eſt Deo. Legi enim Dei non eſt ſubjecta. Non ipſa caro, ut Manichæi dicunt, ſed ſenſus carnalis inimicus eſt Deo. Omne enim non ſubjectum, inimicum eſt, & quicumque ſe voluerit vindicare, etiam veteris legis nonnunquam modum excedit.

Nec enim poteſt. Impoſſibile dixit, ut vel ſic eos a carnis concupiſcentiis revocaret.

Qui autem in carne ſunt. Hic probatur, quia ſuperius non carnem, ſed opera accuſaverat carnis: quia quibus hoc dicitur, utique in carne vivebant.

Deo placere non poſſunt. Fieri enim non poteſt, ut carni deditus, aliquando non peccet,

Vos autem in carne eſtis, ſed in ſpiritu. Hoc eſt in ſpiritualibus operibus occupati.

Si tamen ſpiritus Dei habitat in vobis. Hic oſtendit, quoniam Spiritus ſanctus Patris & Filii ſit. Item in illo ſpiritus Dei habitat, in quo ejus apparent fructus: ſicut ait ad Galatas: Fructus autem ſpiritus eſt caritas, gaudium &c.

Si quis autem ſpiritum Chriſti non habet, hic non eſt ejus. Spiritus Chriſti eſt humilitas, & patientia, omniumque virtutum eſt, qui dilexit inimicos, & pro eis oravit.

Si autem Chriſtus in vobis eſt, corpus quidem mortuum eſt propter peccatum. Si Chriſtum imitamini carnalis ſenſus, quaſi mortuus, non reſiſtit. Unde & David ajebat: Ego tanquam ſurdus non audiebam, & ſicut mutus non aperiens os ſuum, &c.

Spiritus vero vivit propter juſtificationem. Nunc ſpiritum noſtrum ſignificat: qui propter juſtitiam ſuam vitam appellatur, quaſi juſtificans corpus, beata illa æterna vita. Item ſpiritus vivit, ut juſtitiam operetur. Non enim hoc ſolum quæritur, ut a carnalibus ceſſemus, ſed etiam, ut & ſpiritualia faciamus.

Quod ſi ſpiritus ejus, qui ſuſcitavit Jeſum a mortuis, habitat in vobis: qui ſuſcitavit Jeſum Chriſtum a mortuis, vivificabit & mortalia corpora veſtra propter inhabitantem ſpiritum ejus in vobis. Si tamen purificati, ut in vobis Spiritus ſanctus habitare dignetur: non patitur Deus templum ſpiritus interire: ſed quomodo Jeſum a mortuis ſuſcitavit: ita & corpora veſtra reſtaurabit.

Ergo, fratres, debitores ſumus non carni, ut ſecundum carnem vivamus. Hoc totum agit, ut oſtendat eis legem non eſſe neceſſariam, quæ carnalibus data eſt, Item manifeſte nunc oſtendit, quia non de communi & naturali morte ſuperius fecerit mentionem, dicens:

Si enim ſecundum carnem vixeritis, moriemini. Significat autem mortem pœnæ æternæ. Non enim, quia caro humana mala ſit, & ſpiritus bonus, laudat ſpiritum, & vituperat carnem: cum ipſe doceat, dicens: Et virgo cogitat, quæ ſunt Domini, ut ſit ſancta corpore & ſpiritu. Novit enim & mentem accuſare, dicens: Homines corrupti mente, hoc enim dicit, oſtendere volens maximam partem paſſionum, deſideria humani corporis eſſe: quod cum cæteris irrationalibus animalibus commune habemus. Sicut enim cætera animalia de terra habent nativitatem: ita & nos corpus. Anima autem noſtra ſpiritus eſt incorporeus, & rationalis, & immortalis. Si enim ſecundum carnem vixeritis, moriemini. Secundum rationem expoſitam, carnales homines juſtitiam cuſtodire non poſſunt.

Si

Si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. Spiritualibus actionibus carnis opera subjeceritis. Notandum sunt opera carnis, non substantiam accusare.

Quicumque enim spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei. Quicumque merentur sancto Spiritu gubernari. Sicut e contrario, qui peccant, spiritu diaboli aguntur, ab initio peccatore. Item quicumque secundum doctrinam Spiritus sancti vivunt: ipsi sunt, qui spiritu Dei aguntur.

Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei. Notandum est, quia Judæi etsi filii Dei erant tamen cum essent sub leges velut sub pædagogo agentes, spiritum timoris habebant. Item Judæi acceperunt spiritum, qui illos ad servitutem cogeret per timorem. Timere enim servorum est: diligere filiorum, sicut scriptum est: Servus dominum suum timebit, & filius diliget patrem suum: Illi ergo, qui operari caritatis voluntate nolebant, timoris necessitate cogantur. Nos vero omnia voluntarie operemur, ut filios nos omnes probemus, non servos timoris. Item vos, Romani in adoptionem filiorum vocati estis, non sicut Judæi, qui subditi legis imperio, in servitute tenebantur.

In quo clamamus, abba pater. Qui vocat patrem, filium se esse profitetur. Debet ergo patri in moribus similis inveniri: ne nomine quoque in vacuum usurpato, majori pœnæ subjaceat.

Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Testimonium adoptionis est, quod habemus spiritum, per quem ita oramus. Tantam enim arram accipere non poterant nisi filii.

Si autem filii, & hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. Qui meretur esse filius, meretur effici hæres patris, & veri filii cohæres.

Si tamen compatimur. Si talia patimur, cum necesse fuerit, pro nomine ejus: qualia pertulit ille pro nobis.

Ut glorificemur. Sicut Joannes ait: Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus.

Existimo enim, quod non sunt condignæ passiones hujus temporis. Hic vult futuram gloriam commendare, ut præsentes pressuras facilius toleremus. Et revera nihil posset homo condignum pati gloria cælesti: etiam si talis esset illa qualis modo est vita. Quicquid enim passus fuerit a morte, plus non est, quam etiam pro peccatis suis antea merebatur. Nunc autem & peccata donantur: & tunc vita æterna præstabitur, consortium angelorum, splendor solis, & cætera, quæ sanctis legimus repromissa.

A *Ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis*. Modo enim abscondita est, cum Christo in Deo: & nondum apparuit, quid erimus: quod Dominus repromisit sanctis.

Nam exspectatio creaturæ revelationem filiorum Dei exspectat. Diversi hunc locum diversis modis exponunt. Sive omnis creatura resurrectionis tempus exspectat: quia tunc in melius commutabitur, sive angelica, sive rationalis creatura. Petrus enim dicit,
B etiam angelos gloriam desiderare sanctorum. Quidam etiam sic dicunt: Adam & Evam esse creaturam, quos olim serpens a spe divinitatis vanitati subjectos, corruptioni effecerit deservire: non ex semetipsis peccantes, sed serpentis instigatione & consilio. Et ipsi, inquiunt, liberabuntur, ut jam non corruptioni deserviant. Omnem autem creaturam dicunt esse, quicumque usque ad adventum Christi justi fuerunt: quia & ipsi nondum accipientes exspectant, Deo pro
C nobis aliquid melius providente. Non solum autem illi: sed & nos ipsi, in quibus completa sunt, necdum tenemus, sed in spe sustinemus, quamvis quæ multi videre justi cupierunt, viderimus. Item dicens: Si tamen compatimur, ut & glorificemur. Et inferens: Expectatio creaturæ, de rationali creatura sermonem fecit, & non sicut quidam existimant, de irrationali, vel insensibili, quæ ad servitutem hominum creata est: & post hæc peritura, quando sol ob-
D scurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cæli cadent super terram: & tunc erit novum cælum & nova tempora. Creatura autem, Adam est & Eva, quæ adhuc exspectat se a Deo recipere adoptionem.

Vanitate enim creatura. Vanitas est omnes quod quandoque finitur. Item vanitas est prævaricatio: cui subjecta Eva, non propria voluntate, sed a serpente decepta, spe illa, qua audierat: Et eritis quasi dii, scientes bonum & malum. Servitus autem
E est corruptionis, quam audivit Adam: Terra es, & in terram ibis. In resurrectione recepturi sunt incorruptionem filiorum Dei.

Subjecta est. Si angeli hominibus ministrant.

Non volens, sed propter eum, qui subjecit eam in spe: quia & ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Jam non serviet eis, qui Dei imaginem corruperunt.

Scimus enim, quod omnis creatura ingemi-
F *scit, & parturit usque adhuc*. Sicut gaudent angeli super pœnitentes: ita dolent super converti nolentes. Item nunc communem creaturam nominat, post Adam & Evam, justos, qui fuerunt usque ad tempus Christi: qui

qui & ipsi Adæ & Evæ „ qui dicuntur creatura, simul congemiscunt, recipere desiderantes præmia virtutum, quæ Dominus promisit eis.

Non solum autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra gemimus adoptionem filiorum Dei. Non solum angeli, qui benigniores nobis sunt de hujusmodi dolent, sed etiam nos qui jam Spiritum sanctum habemus, de talibus ingemiscimus: sicut & Jeremias ingemiscens ajebat: Heu mihi anima, quia periit a terra reverens, & reliqua. Item dicens: Non solum autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes: manifeste edocuit, quia non de irrationali, vel insensibili creatura sermonem fecerit, quæ non participat Spiritum sanctum, sed de sanctis dicit, qui Deo placuerunt naturali lege, similiter & Moysi. Discipuli autem Christi primitias dicuntur habere spiritus, id est, prima & præclara charismata, per quæ ditaverunt omnem terram. Non enim tanta fuit gratia ante legem & in lege Moysi. Et quod priores sint discipuli Christi, Hebræis scribens docet: Sed & hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis melius aliquid providente: & ne sine nobis consummarentur.

Exspectantes redemptionem corporis nostri. Nondum rem ipsam promissam percepimus: sed speramus, sicut ad Corinthios ait: Per fidem enim ambulamus, & non per speciem.

Spe enim salvi facti sumus. Spes autem, quæ videtur, non est spes. Nam quod videt quis, quid sperat? Quod videtur, non speratur: sed si proprium est, possidetur. Nulla enim spes in rebus visibilibus est Christianis. Non enim nobis præsentia promissa sunt, sed futura.

Si autem quod non videmus speramus, per patientiam exspectamus. Ideo fides per patientiam grandis est præmii: quia quod non videt credit & quasi jam acceperit, ita secura est de nondum acceptis: sicut ait ad Hebræos, Patientia vobis necessaria est, ut voluntatem Dei scientes, reportetis repromissionem. Spes enim sine patientia esse non novit.

Similiter autem, & spiritus adjuvat infirmitatem nostram. Secundum hanc spem adjuvat: ut non terrena, sed cælestia postulemus. Infirma enim est nostra possibilitas, nisi doctrina sancti Spiritus adjuvetur.

Nam quid oremus sicut oportet, nescimus. Quia adhuc per speculum videmus. Frequenter obsunt, quæ prodesse putamus, & ideo nobis pustulata minime conceduntur provisione divina: sicut & ipse alibi ait: Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet a

A me, & reliqua. Aliter: Difficile orationis nostræ desiderium secundum, quod corde concepimus, exprimere vix voce valemus: unde subsecutus est.

Sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Deus ergo, qui scrutatur corda, & si sermone comprehendere non sufficimus: novit inquantum modo credere cupiamus. Scit tamen, quia pro sanctis rebus non pro sæcularibus postulamus secundum ipsius voluntatem.

B *Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus.* Quasi summus sacerdos.

Quia secundum Deum postulat pro sanctis. Hic gratiam spiritus, spiritum nominavit. sicut alibi dicit: Si oravero lingua, spiritus meus orat, & æmulatores estis spirituum. Postulat autem, quia postulare nos facit gemitibus, qui enarrari non possunt, sicut tentare nos dicitur Deus, ut sciat: hoc est, ut scire nos faciat, quales simus. Sed & hoc commune, quod Dominus fieri jubet,
C ipse dicitur operari: ut ille ædificavit domum, aut ille codicem fecit, cum nec ipse scripserit, nec ille construxerit. Item gratiam spiritus, nominat spiritum: qui docet pro nobis Domino postulare, sicut Isaias dicit: Spiritus sapientiæ & scientiæ, & intellectus. Et Corinthis scribens dicit: Sic, & vos quoniam æmulatores estis spirituum, & ædificationem Ecclesiæ quærite, ut abundetis.

Scimus autem quoniam diligentibus Deum,
D *omnia cooperantur in bonum.* Omnia quæcumque fecerimus, vel passi fuerimus propter dilectionem Dei, omnia nobis ad mercedem crescunt. Omnia enim quæcumque justus fecerit, prosperabuntur.

His, qui secundum propositum vocati sunt sancti. Nam quos præscivit. Secundum quod proposuit sola fide salvare, quos præsciverat credituros: & quos gratis vocavit ad salutem, multo magis glorificabit ad salutem operantes.

E *Et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui.* Prædestinare idem est, quod præscire. Ergo, quos prævidit conformes futuros in vita, voluit, ut fierent conformes in gloria. Qui transformavit corpus humilitatis nostræ, conforme corpori claritatis suæ.

Ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Primogenitus ex mortuis in gloriam. Item hic secundum quod homo factus est, secundum gratiam, quæ in eo erat, Filius Dei, primogenitus interpellat pro nobis, non
F quasi Deus interpellat, sed quasi summus sacerdos.

Quos autem prædestinavit, hos & vocavit: & quos vocavit, hos & justificavit: quos autem justificavit, illos & magnificavit.

Quos

Quos præscivit credituros, hos vocavit. Vocatio autem volentes colligit, non invitos. Aut certe discretio non in personis, sed in tempore est. Hoc ideo dicit, propter fidei inimicos: ne fortuitam Dei gratiam judicarent. Ergo vocantur per prædicationem, ut credant: credentes justificentur per baptismum: glorificentur in virtutibus gratiarum.

Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Vult ostendere, quod nemo possit impedire eos, qui diligentes Deum, diliguntur a Deo, quo minus gloriam, quæ promissa est, consequantur: eo quod perfecta, quæ in illis est caritas, omnem causam mortalis timoris foras expellat.

Qui etiam proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Præmisit tradidit, ut tradentibus maneret libertas arbitrii, & nobis patientiæ monstraretur exemplum. Quod dicit, pro omnibus, notandum, quia non pro aliquantis.

Quomodo non etiam, cum illo omnia nobis donavit? Quid potest habere carius, quod nobis neget, qui Filium non negavit?

Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui justificat? Quis est qui condemnet? Quos Deus elegit credentes, ac signis & virtutibus justos ostendit: quis pro pristinis audebit accusare delictis, vel pro contemtu legalium mandatorum.

Christus Jesus, qui mortuus est: imo qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei. Secundum assumti hominis loquitur formam: qui mortuus est, & resurrexit.

Qui etiam interpellat pro nobis. Ut cum ipso simus, ubi ipse est. Solent plane Ariani ex interpellationis caussa, movere calumniam, dicentes, quod qui interpellatur, interpellante sit major. Quibus respondendum est, Deum oblivionem non pati: ut pro ipsis commoneatur semper, quos ipse elegit: sed in hoc interpellare eum dicitur, dum semper Patri hominem, quem suscepit, quasi nostrum pignus ostendit, & offert, ut verus pontifex & æternus.

Quis ergo nos separabit a caritate Christi? tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius? Sicut scriptum est. Post tanta & præclara beneficia, vel promissa, quæ poterit tam gravis esse pressura, quæ nos ab ejus caritate divellat: & dicendo omnes docet, tales esse debere, qui a Christo nec periculis debeant separari. Tunc vero Judæi volebant illos a Christo ita separare, ut ad legis eos custodiam revocarent.

Quia propter te mortificamur tota die. Non propter aliquod crimen, sed propter te, qui dixisti: Beati eritis cum persequentur vos, & cætera.

A *Æstimati sumus sicut oves occisionis.* Hoc in nobis Christianis maxime impletur, quibus non licet nosmetipsos defendere: sed exemplo Domini & magistri, qui sicut ovis ad victimam ductus est, omnia illata patientissime tolerare.

Sed in his omnibus superamus, propter eum, qui dilexit nos. Has omnes tribulationes pro nihilo ducimus, propter eum, qui nos tantum dilexit, ut etiam moreretur pro nobis. Et quando pro ejus nomine
B morimur, tunc maxime triumphamus: præsertim cum leve sit pro se pati, quod pro aliis Christus Dominus pati dignatus est.

Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum. Pro certo confido, quia nec si mihi quis mortem minetur, nec si vitam promittat, nec si se angelum dicat a Domino
C destinatum, nec si se angelorum principem mentiatur, nec si in præsenti honorem conferat, neque si pollic̃eatur gloriam futurorum, neque si virtutes operetur, nec si cælum promittat, & inferno deterreat, vel profunditatem scientiæ suadere conetur, unquam nos poterit a Christi secernere caritate.

Neque creatura alia poterit nos separare a caritate Dei. Omnem pene creaturam nominavit: & non fuit his contentus, nisi addi-
D derit, ut etiam si sit alia creatura, nec ipsa valeat separare.

Quæ est in Christo Jesu Domino nostro Deum diligat in Christo, cujus dilectio consistit in custodia mandatorum, sicut & ipse ait: Si diligitis me, mandata mea servate. Nec non imitationem amoris sui in fraterna caritate constituit, dicens: In hoc cognoscent homines, quia mei discipuli estis, si dilexeritis invicem. Et Joannes ait: Si fratrem, quem vides, non diligis: Deum quem non vides, quomodo po-
E tes diligere.

Cap. IX.

VERITATEM dico in Christo Jesu: non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto: quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo. Contra Judæos acturus, primum illis satisfacit, non se odii causa h c dicere, sed amoris: eo quod doleat illos non
F credere Christum, ad quos primum salvandos advenerat. Quod autem dicit, se in Christo dicere veritatem: ostendit hominem baptizatum: qui per communicationem Corporis & Sanguinis Christi in ipso ma-

manet, & ipse in illo: quicquid, vel facit, vel loquitur in Christo, eum loqui, vel agere, cujus est membrum. Et quicquid ei illatum injuriæ fuerit, Christo similiter irrogari. Nam quod ait: conscientiam sibi in hac parte testimonium perhibere: illum docet veritatem discere, cujus conscientiam in omnibus attestatur. Nec eum mendacii reum, interna accusatione constituit. Item Apostolus se tristem dicit valde pro fratribus suis secundum carnem, qui dicit nullum nos separare a caritate Christi: sciens se quando persecutor erat, & optabat se anathema esse a Christo, vocatum a Christo secundum ejus misericordiam: & volebat eos credere, & eamdem misericordiam promereri.

Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem. Optabam aliquando, cum persequerer Christum, non modo optarem: sciebam quod ipsorum essent hæc omnia. Sed postquam cognovi veritatem, dereliqui eos, quos taliter diligebam, & ipsi nondum convertuntur.

Qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum. De ipsis enim dicebat: Filius meus primogenitus Israel.

Et gloria, & testamentum. & legislatio. Veteris latio, & novi promissio.

Et obsequium, & promissa. Hoc est mysterium Angelorum, vel Prophetarum.

Quorum patres. Abraham, Isaac, & Jacob,

Ex quibus est Christus secundum carnem: qui est super omnia Deus benedictus in sæcula, Amen. Contra Manichæum, Photinum, & Arium: quia & ex Judæis est secundum carnem, & Deus benedictus in sæcula: sicut & Thomas adorat, & dicit: Deus meus, Deus meus. Quod ille confirmat, dicens: Quia vidisti, ideo credidisti.

Non autem, quod exciderit verbum Dei. Licet Apostolus doleat Judæos excidisse a promissionis gratia, ostendit, tamen non inane fuisse verbum Dei: & his promissa deberi, non qui secundum carnem ex Abraham, Isaac, & Israel nati sunt: sed qui servantes fidem Patriarcharum, de quorum semine putantur. Item quia superius dixerat dolere se, quod genus Israel proprio vitio excluderetur a regno, quorum hæc omnia fuerunt. Hic ostendit illos, qui non credunt, non esse filios Abrahæ, ne omnibus Judæis præjudicare putaretur, & objiceretur ei: Nunquid Deus mentitus est Abrahæ?

Non enim omnes, qui ex circumcisione sunt Israel, hi sunt Israelitæ: neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filii. Si non omnes, tamen aliquanti. Et si non omnes Israelitæ, Israel sunt: sunt ergo ex gentibus aliquanti, in quibus non est dolus.

Sed in Isaac vocabitur tibi semen. In solo Isaac vocati sunt etiam tunc filii Abrahæ: non etiam in Ismael, cum & ipse ex ejus stirpe descenderet. Item semen Isaac non isti, qui secundum carnem nati sunt, sed hi, qui secundum spiritum sunt, hoc est, secundum fidem Isaac. Qui enim talis, hujus promissio est, & adoptio filiorum. Habebat enim primogenitum Esau, & non est a Deo dilectus, nisi Israel.

Id est, non qui filii carnis, hi filii Dei, sed qui filii sunt promissionis æstimantur in semine. Ismael enim secundum carnalem usum natus est ex ancilla: Isaac vero super naturam de senibus ex repromissione Dei est generatus. Ita nunc Christianos promissio facit filios Abrahæ, quam meruit fides, ut scilicet pater sit gentium plurimarum.

Promissionis enim verbum hoc est. Hic ostendit posteriorem populum, more Isaac, esse repromissionis.

Secundum hoc tempus veniam, & erit Saræ filius. Antequam nasceremini: imo priusquam Rebecca Esau & Jacob ex utero suo funderet, in Jacob dilexi vos. In Esau Idumæum odio habui. Quem locum Paulus Apostolus mystica disputatione eventilans, scriptum est, ad Romanos: duo pariter testimonia de Genesi Malachiaque conjungit. Sed & Rebecca de uno concubitu habens Isaac patrem nostrum. Nam cum nondum nati essent, aut aliquid egissent boni, vel mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocatione dictum est ei: Quia major serviret minori: Sicut scriptum est, Jacob dilexi: Esau autem odio habui. Hoc enim quod dicitur: Sicut scriptum est, & ad Geneseos librum, & ad Prophetam Malachiam refertur. Et non solum ait: Jacob dilexi, antequam nasceretur: & odio habui Esau, priusquam ex matris utero funderetur, sed in posteros eorum amorem meum, & odium conservavi. Odium in Esau, cujus montes, qui appellantur Seir, redegi in solitudinem, & urbes feci esse desertas, & a serpentibus ac bestiis obtineri.

Non solum autem illa, sed & Rebecca. Non solum autem Ismael & Isaac: qui quamvis ex uno quidem patre, diversa tamen matre sunt generati: non sunt unum apud Deum, sed etiam Jacob & Esau: qui ex uno sunt de Rebecca nati concubitu, antequam nascerentur fidei sunt apud Deum merito separati: ut propositum Dei de eligendis bonis, & refutandis malis, etiam in præsenti maneret. Ita ergo & nunc, quos præscivit de gentibus credituros, elegit: & ex Israel rejecit incredulos.

Ex

Ex uno concubitu habens Isaac patris nostri. Quæ legitur primo geminos edidisse: & eo, quasi novum aliquid accesserit, perterrita Deum interrogat.

Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali: ut secundum electionem propositum Dei maneret. Sive ut hoc significaret, quod modo etiam de geminis, qui non credit, abjicietur.

Non ex operibus, sed ex vocatione dictum est ei. Præscientia Dei non præjudicat peccatores, si converti voluerint. Dicit enim per Ezechielem? Si dixero peccatori, morte morieris: & ille conversus justitiam fecerit, vita vivet, & non morietur.

Quia major serviet minori. In Geneseos libro dictum est: Duæ gentes, & duo populi in utero tuo, & populus populum superabit, & major serviet minori. Ergo prophetia non de his est, qui secundum carnem sunt Jacobi & Esau, sed de his qui futuri erant ex operibus boni & mali: & ex ipsis operibus, aut odium Dei habere, aut misericordiam ejus consequi.

Sicut scriptum est, Jacob dilexi, Esau autem odio habui. Hoc autem, quod dicitur, sicut scriptum est, & ad Geneseos librum, & ad Prophetam Malachiam pertinet. In Geneseos libro ad Rebeccam dicitur: Duæ gentes & duo populi in utero tuo s Unde bene ostendit Apostolus, promissiones non esse eorum, qui secundum carnem filii sunt Abrahæ, sed eorum, qui fidem patrum servant atque custodiunt.

Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud Deum? Absit. Timuit, ne quod ipse propterea dixerat, ut probaret apud Deum prærogativam generis nil valere: sive jam tunc significatum posteriorem populum meliorem futurum, non intelligentes, putarent eum dicere, quod alios Deus bonos faceret, alios malos: secundum ipsorum sententiam, quod erat iniquorum punire, qui non sua sponte peccasset: proponit sibi ex adverso testimonia, quibus ipsi hoc affirmare solebant. Quibus exemplis per breves subjectiones respondet, ostendens ita intelligi non posse.

Moysi enim dixit, miserebor cui misertus sum, & misericordiam præstabo. Hoc recto sensu ita intelligitur: Illius miserebor, quem præscivi posse misericordiam promereri, ut jam tunc illius sim misertus.

Cui miserebor. E contrario Judæi sermo est. Igitur non volentis, neque currentis. Et iterum ergo cujus vult miseretur: & quem vult, indurat. Non enim Apostolus tollit, quod in propria voluntate habemus, qui superius dicit: Ignoras, quia bonitas Dei te ad pœnitentiam adducit? Et iterum Timotheo scribit: In magna autem domo non solum sunt vasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia. Et quædam quidem in honorem, quædam in contumeliam. Si quis autem mundaverit se ab his, erit vas in honorem sanctificatum.

Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei. Hoc loco Paulus Apostolus usque ad illum locum: Quid enim adhuc queritur? voluntati enim ejus, quis resistere poterit? personam de contrario assumit, venientis & dicentis, non esse in nobis, aut recte, aut malum agere, sed in Dei arbitrio constitutum: qui cujus vult, miseretur, & quem vult indurat. Homo tu quis es qui contradicas Deo? Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit, quid me fecisti sic? Nunc Apostolus contradicentem sibi superius increpat, ostendens hoc ipsum, quod dicit. Cujus vult, miseretur, & quem vult indurat: & quid adhuc queritur? Voluntati enim ejus quis resistere poterit? Ex hoc igitur demonstrat eum esse proprii arbitrii, vel voluntatis, quod si ut ipsi e contrario veniens dicit: Cujus vult, miseretur Deus, & quem vult indurat: nihil differt, quod figulus tractat in manibus, quod fingendi ex se vas aliquid contradicere non potest, quid ex eo vult efficere; hic autem in eo in quo contradicit, queritur de Dei voluntate, ostendit liberi esse arbitrii: qui audet de Dei judicio retractare. Item si non est volentis neque currentis, ut quidam putant, quare ipse currit, dicens: Cursum consummavi. Et alios, ut currerent, adhortatus est, dicens: Sic currite, ut omnes comprehendatis. Unde intelligitur, quia hic interrogantis voce utitur, & redarguentis potius, quam negantis.

Dicit enim Scriptura Pharaoni: Quia in hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam, & ut annuncietur nomen meum in universa terra. Hoc & illi male proponunt. Sed hic locus duobus modis a diversis exponitur: Sive quod unusquisque modum & finem peccatorum suorum implet, ut puniantur, sicut Sodomitæ & Amorræi. Hic ergo jam modum excesserat, & idcirco voluit Deus, quasi de jam perituro aliis providere, ut populus ejus agnosceret justitiam ipsius, atque virtutem: ut nec peccarent, nec suos adversarios vererentur. Tale est hoc quod in Pharaone gestum est, quale si medicus de cruciatu jam damnati rei, multis inveniat sanitatem, caussas inquirendo morborum. Vel si judex cum possit criminosum statim punire, ad omnium timorem diversis pœnis afficiat. Sive Dei patientia induratus est. Cessante enim plaga Dei, durior fiebat, & quamvis sciret eum non converti: tamen etiam in ipso suam clementiam voluit demonstrare.

Ergo

Ergo cujus vult, miseretur, & quem vult, indurat. Ergo si hoc sic intelligitur: Cujus vult miseretur, & quem vult, indurat: quod satis iniquum est, & ita propositio vestra concluditur, ut dicatis malitiæ vestræ non vos esse caussam, sed Domini voluntatem, cui contradici non possit: sed resistit hic rationi vestræ ipsa natura justitiæ Dei.

Dicis itaque mihi: Quid adhuc queritur? Voluntati enim ejus quis resistit? Apostolus contra adversarios dicit: Dicis itaque mihi: Quid adhuc queritur? Et iterum infert, confirmans hoc quod dixerat: homo, tanto magis vere queritur, & juste, ex verbis tuis. Nemo enim propriam non habens voluntatem, dicere potest de Deo: quid adhuc queritur? Unde recte arguens ejus imprudentiam, dicit: Tu quis es, qui respondeas Deo? Qui enim a Deo induratus est, sicut tu dicis, contradicere suo creatori non potest, quasi non habens propriam voluntatem, sicut & lutum insensibilis materia fictori suo respondere non potest, quia in potestate figuli positum est.

O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit, quid me fecisti sic? Quibusdam videtur, & hoc adhuc ex ipsorum persona dicere, quia ipsum est dicere, neminem posse contradicere voluntati Dei alterius miserentis, alterum indurantis, & addere neminem Deo respondere. Quidam vero dicunt jam hinc Apostolum respondere, quod etiam si ita esset, ut illi calumniantur, non debere eos suo respondere factori: eo quod tales simus ad comparationem Dei, quale ad suum est luti artificem figmentum. In Græco habet, μενοῦνγε ὦ ἄνθρωπε, quod est, o homo tanto magis.

An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam? Secundum hos, qui hæc verba Apostoli dicunt, massam dicit omnes in Ægypto commorantes: quia & Israel ibi idolis deservierat.

Quod si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam. Quia illum diu sustinuit blasphemantem, & populum suum variis operibus affligentem. Præterea quod innoxiam ætatem parvulorum crudeliter jusserat enecare. Item competens responsum: quia patientia, & ejus bonitas facit eos, qui propriam habent voluntatem vivendi, sive vasa iræ, sive misericordiæ.

Sustinuit in multa patientia vasa iræ, apta in interitum. Implendo peccata sua, vasa iræ digna sunt facti, & a semetipsis ad interitum præparata.

Ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam. Di-
A gni erant misericordia: quia & minora commiserant, & graviter fuerant afflicti.

Quos & vocavit, non solum ex Judæis, sed etiam ex gentibus. Quia & tunc aliquanti Ægyptiorum exierant, cum filiis Israel, quod si Deus personam acciperet, solus Israel debuit habere salutem. Ita & nunc non solum Judæos, sed etiam gentes vocavit ad fidem. Secundum eos autem, qui hæc non ex Apostoli, sed ex Judæorum persona dici putant: Intantum, inquiunt, quos voluit, B salvavit; ut etiam gentes elegerit idololatras, qui nunquam servierant Deo, & ex Israel paucos vocaret, secundum testimonium Isaiæ.

Sicut in Osee dicit. Non populum, duas tribus dicit: & non misericordiam consecutam, decem tribus.

Vocabo non plebem meam, plebem meam. Hoc loco Judam significat.

Et non dilectam, dilectam: & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. C Israeliticum populum.

Et erit in loco ubi dictum est eis: Non plebs mea vos. Gentes demonstrat in Christo credituras: sicut in Evangelio Dominus per parabolam loquitur nuptiali cœna facta, cum Israel venire noluisset, & pro ipso gentes vocantur.

Ibi vocabuntur filii Dei vivi. Vocationem gentium significat.

Isaias autem clamat pro Israel. Communicatio pro ipsis esse monstratur.

D *Si fuerit numerus filiorum Israel, tanquam areea maris, reliquiæ salvæ fient.* Paucitatem eorum credituram esse demonstrat.

Verbum enim consummans, & abbrevians in æquitate, quia verbum breviatum faciet Dominus super terram. Historia hos habet sensus: Sicut ego verbum abbrevio & cito desinio: ita Deus hoc omni velocitate perficiet. In prophetia autem verbum breviatum, novum Testamentum accipitur: quia in eo breviter comprehensa sunt omnia & clausa.

E *Et sicut prædixit Isaias.* Bene prædixit quia superius scriptum est.

Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissemus. Quia non est passus paucos justos perire cum multitudine impiorum in fide, nisi semen Abraham Christus fuisset missus ad populum liberandum, qui corruisset.

Quid ergo dicemus, quod gentes, quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam. F Si superiora ex persona Apostoli dicuntur, hic sibi iterum proponit: quia poterant dicere, si non est ita, ut dicimus, quia non est volentis neque currentis: quomodo gentes invenerunt justitiam, quam nunquam antea

tea quæsierunt. Israel vero quærens semper justitiam, non potuit invenire? Si vero totus superior sensus contradicentibus applicatur: hic respondet Apostolus, & breviter recapitulat quæstionem, dicens: Quid ergo dicemus ad ea, quæ nobis objecta sunt, nisi quia gentes vocatæ, crediderunt: & illi credere noluerunt.

Justitiam autem, quæ ex fide est. Quia justitia ex fide est, cui illi credere noluerunt.

Israel vero sectando legem justitiæ, in legem justitiæ non pervenit. Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus. Reddit caussas, quare non invenerint justitiam: quia falso in operibus gloriati, credere noluerunt, quasi justitiam gratiam reputantes, dicens, quoniam populus Judæorum ex operibus legis justificari se putans, in legem justitiæ, id est, ad fidem Christi dedignando non potuit pervenire.

Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali. Qui videt lapidem, non offendit: qui autem cæcus est, impingit. Quod contigit Judæis, quos sua malitia excæcavit: & Christum non agnoscentes crucifixerunt. Sed & idcirco lapis offensionis, & petra scandali, prædictus est Christus: quia multi in nativitate ejus, & passione scandalum patiuntur: sicut scriptum est: Quia scandalizabuntur in eo. Et Apostolus ait, Christum crucifixum, Judæis scandalum, gentibus stultitiam: ipsis vero vocatis, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam. Unde & hic sequitur: Qui credit in eo, non confundetur. Petrus quoque dicit, quod credentibus lapis electus sit angularis: incredulis vero offensionis.

Et omnis, qui credit in eum, non confundetur. Non Judæus solus, sed omnes credentes in eo, non confundentur de pristinis delictis.

Caput X.

F*RATRES: Voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum fit pro illis in salutem.* Hic se ostendit, non solis labiis, sed & corde pro inimicis orare.

Testimonium enim perhibeo illis, quod æmulationem quidem Dei habent, sed non secundum scientiam. Habent scientiam sectandæ legis, sed non intelligunt, quia Christus secundum legem venit. Et quia per legem justificari non possunt: periclitantur revera, si sine scientia fiat, quia sæpe vertitur in contraria.

Ignorantes enim justitiam Dei, & suam quærentes statuere: justitiæ Dei non sunt subjecti. Ignorantes, quod Deus ex sola fide justificat: & justos se ex legis operibus, quam non custodierunt, esse putantes: noluerunt se remissioni subjicere peccatorum, ne peccatores fuisse viderentur, sicut scriptum est: Pharisæi autem spernentes consilium Dei in semetipsis, noluerunt baptizari baptismo Joannis. Item quia sacrificia legis, & cætera, quæ umbra erant veritatis, quæ per Christum perfici habebant, præsentia Christi cessaverunt: cui credere noluerunt: Bene dicit Apostolus, justitiam suam, quia jam non Dei est, sed ipsorum.

Finis enim legis Christus, ad justitiam omni credenti. Talis est ille, qui Christum credidit, die qua credidit, qualis ille, qui universam legem implevit.

Moyses enim scripsit: quoniam justitiam, quæ ex lege est. Moyses distinxit in Levitico inter utramque justitiam, fidei scilicet, atque factorum, quod altera operibus, altera sola fidei credulitate accedente fiat. Item Apostolus ostendere volens differentiam justitiæ legis, ac fidei, testem vocat Moysen. Item docentem de justitia legis, Qui fecerit homo, vivet in ea. De justitia autem fidei: Ne dicas, inquit, in corde tuo, quis ascendet in cælum: hoc est, ne dubites credere mandato, quod futurum est annunciare Christum, qui venturus est dare tibi justitiam ex fide.

Qui fecerit homo vivet in ea. Nemo enim illorum vivit, quia in hoc tempore nemo perfecit legem sine Christo: quia & hoc legis est, ut ipsi credatur. Quidam ex hoc loco putant Judæos, præsentem tantum vitam ex legis operibus meruisse, quod verum non esse, Domini verba declarant: qui de vita interrogatus æterna, mandata legis opponit dicens: Si vis in vitam venire, serva mandata. Unde intelligimus, quod qui suo tempore legem servavit, vitam habuit æternam.

Quæ autem ex fide est justitia, sic dicit: Ne dixeris in corde tuo. Ille quidem secundum historiam de lege hoc dixit; sed Apostolus illud ad Christum aptat: quia lex nec in cælo fuit, nec in abysso. Sive ideo illud semper jubet lex meditari, ut ibi Christum valeant invenire.

Quis ascendet in cælum, id est, Christum deducere: aut quis descendet id abyssum: hoc est Christum a mortuis revocare? Quia Christus Deus & homo est, in eo quod Deus Verbum, qui cum in forma Dei erat, semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, factus est homo. Propterea dicit: Quis ascendet in cælum, hoc est Christum deducere. Deducere dicitur secundum formam Dei: reducere autem ex mortuis, secundum formam servi.

Sed quid dicit Scriptura? Prope est verbum in ore

in ore tuo, & in corde tuo: hoc est verbum fidei, quod prædicamus. In Deuteronomio. Novum scilicet Testamentum.

Quia si confitearis in ore tuo Dominum Jesum: & in corde tuo credideris, quod Deus illum suscitavit a mortuis. Testimonium cordis est oris confessio.

Salvus eris. A delictis præteritis cum futuris.

Corde enim creditur ad justitiam: ore autem confessio fit ad salutem. Ergo si fides sufficit ad justitiam, & confessio ad salutem, inter Judæum & gentilem credentes nulla discretio est.

Dicit enim Scriptura: Omnis qui credit in illum. In Isaia. Non solum Judæus.

Non confundetur. Nolite ergo vos illos confundere de pristinis actibus, quos Scriptura dicit confundi non posse.

Non enim est distinctio Judæi & Græci. Nam idem Dominus omnium: dives in omnes, qui invocant illum. Unus Dominus omnium, & abundans misericordia & salute, habet unde largitur.

Omnis enim quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? In Joele. De gentibus objectio Judæorum, quod Deum invocare non possunt.

Aut quomodo credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? Quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur. Quia nunquam ad illos Prophetæ sunt missi.

Sicut scriptum est: Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona. Istorum pedes pulchri sunt, qui pacem annunciant: illorum autem qui annunciant sæculi cursum, turpes sunt atque deformes.

Sed non omnes obediunt Evangelio. Ergo si nec illi omnes obaudierunt, ad quos isti sunt missi: quanto minus isti, ad quos nemo est destinatus?

Isaias enim dicit: Domine, qui credidit auditui nostro: Quis credit, quod auditum a nobis, vel quod nos a te, ut aliis annunciaremus, audivimus.

Ergo fides ex auditu: auditus autem per verbum Christi. Hic responsio Apostoli.

Sed dico: Nunquid non audierunt? Et quidem. Etiam ante illos audisse confirmat.

In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Vult hoc testimonium per Allegoriam, vocibus intelligi Prophetarum.

Sed dico: Nunquid Israel non cognovit? Gentes esse vocandas ad fidem.

Primus Moyses dicit. Ideo primus Moyses, quia omnes pene Prophetæ postea de gentium salute dixerunt.

Ego ad æmulationem vos adducam in non A *gentem insipientem, in iram vos mittam*. In cantico Deuteronomii. Antequam crediderunt Deum, non erant gentes Dei. Quasi ergo dicat, eos qui non sunt gens mea, vocabo: & credent mihi ad vestram irritationem, ut quibus majores debuistis esse, gaudeatis æquari: sicut si quis habeat filium inobedientem, & ad corrigendum eum dimidium patrimonii sui det servo suo, ut tandem ille conversus gaudeat, vel si tantum accipere mereatur. Sive non eramus gens:
B quia mortui eramus in peccatis.

Isaias autem audit, & dicit: Inventus sum a non quærentibus me. Gentibus quæ non Deum in lege, sed in idolo ignoranti requirebant.

Palam apparui his, qui me non interrogabant. Non Deum, sed dæmonia interrogabant, per augures, & haruspices idolorum, atque astrologos.

Ad Israel autem dicit. Ipse quia talia gentibus iræ promisit, Judæis ecce qualia
C comminatur, ut sciatis utrumque prædictum.

Tota die expandi. Toto tempore mirabilia, vel plagas ostendit: & nec sic credere voluerunt.

Manus meas ad populum non credentem, sed contradicentem mihi. Extensio manuum allegorice signat crucem.

Cap. XI.

D *DICO ergo. Nunquid Deus repulit populum suum. Absit*. Quia satis illos humiliaverat: modo quasi bonus doctor consolatur eos, ne illos nimium exacerbare videretur. Non omnes, ait, repulit, nec semper, nisi quamdiu non credunt.

Nam & ego Israelita sum. Si omnes repulisset, me non suscepisset.

Ex semine Abraham, de tribu Beniamin. Non ex semine proselytorum.

Non repulit Deus plebem suam, quam præ-
E *scivit*. Illam plebem non repulit, quam præscivit esse credituram.

An nescitis in Elia, quid dicit Scriptura. In Regum libro, ubi scriptum est de Elia.

Quemadmodum interpellat Deum adversum Israel. Gentibus superbiam tollit, ne glorientur quod ex Judæis paucissimi crediderunt, & ipsi soli remanserunt Deo.

Domine, Prophetas tuos occiderunt: altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus: & quærunt animam meam. Omnes Prophetæ illa
F tantummodo sciebant, quæ illis fuissent a Domino revelata. Unde & rex Jeremiam dubie interrogat: si in ea hora, qua cum illo loquebatur, apud eum sermo Domini haberetur. Sed & Eliseus dicit: quomodo hæc

hæc Dominus abſcondit a me? Ita ergo & Elias hoc loco præter ſe eſſe alios, qui Deum colerent, ignoravit.

Sed quid dicit illi divinum reſponſum? Reliqui mihi ſeptem millia virorum. Si Prophetam tanti latuerunt, quanto magis vos neſcitis, quam multi Judæorum, & ſalvati ſunt, & ſalvandi.

Qui non curvaverunt genua ante Baal. Non ſolum immolando idolis ſervitur, ſed etiam delinquendo. Si enim Deus factis negatur, utique & dæmones honorantur.

Sic ergo & in hoc tempore. Sicut ergo tunc, non omnes perierunt, ita & nunc aliquanti ſalvantur.

Reliquiæ ſecundum electionem gratiæ Dei ſalvæ factæ ſunt. Electio gratiæ, fides eſt; ſicut opera, electio legis. Cæterum, quæ electio, ubi nulla diverſitas meritorum?

Si autem gratia, jam non ex operibus. Ne dicerent illi, de quibus Eliæ dicitur: Juſti erant, iſti vero peccatores: quomodo electi ſunt? ſubjecit: quia & ipſi gratis ſalvati ſunt ſicut & gentes.

Alioquin gratia jam non eſt gratia. Quia gratuitum munus appellatur.

Quid ergo? Quod quærebat Iſrael, hoc non eſt conſecutus. Ideo Iſrael totus non eſt conſecutus juſtitiam, quia eam non ex fide quærebat, ſed ex ſolis operibus legis ſe juſtificari putabat: cum maxime legis mandata contemneret. Unde a Salvatore arguuntur culicem liquantes, & camelum glutientes. Item propterea hoc dicit, quia Judæorum erant promiſſiones, per quas venturus erat Chriſtus ſalvare eos a ſuis peccatis, ſed quia venit, & non crediderunt: ideo dicit, Iſrael non eſt conſecutus.

Electio autem conſecuta eſt. Qui per fidem electi ſunt.

Cæteri vero excæcati ſunt. Cæteri per infidelitatem excæcati ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Niſi credideritis, non intelligetis.

Sicut ſcriptum eſt: Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis: oculos, ut non videant, & aures, ut non audiant. In Iſaia. Ante hominem vita & mors, quod placuerit ei, dabitur illi: ne libertas ſcilicet tollatur arbitrii. Dei ergo dare, permittere eſt. Spiritum autem compunctionis, quem deſiderabant. Semper enim verbis Dei fuerunt increduli: nam ſi voluiſſent habere ſpiritum fidei, accepiſſent. Sed & nunc Chriſtiani, qui de reſurrectione dubitant, & præmio ac gehenna, ſimilem ſibi ſpiritum quæſierunt. Hoc enim loco Propheta de infidelibus loquitur. Divina Scriptura hoc habet, ut cum unuſquiſque habeat libertatem faciendi bonum, vel malum, Deum dicat tradere, aut dare: propterea quia ipſe eſt, qui dedit libertatem. Hæc enim facit ejus patientia: quia non ſtatim peccantibus infert vindictam, nec bonis præmia.

Uſque in hodiernum diem. Uſquequo convertantur: ſicut de velamine cordis ad Corinthios dicit.

Et David dixit: Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum, & in captionem, & in ſcandalum, & in retributionem illis. Obſcurentur oculi eorum ne videant: & dorſum eorum ſemper incurva. Aliter: ſemper incurva onera peccatorum, ut non dimittantur niſi crediderint: quia in paſſione Chriſti beati ſunt, paſcha comedentes. Hoc enim de illis prophetatur, qui Salvatorem aceto, & felle potarunt: & tamen ipſis dicit Petrus, & nunc ſcio, quia per ignorantiam feciſtis hoc. Pœnitemini ergo: & baptizetur unuſquiſque veſtrum. Et ipſe Paulus poſt modicum ait: Et illi, ſi non permanſerint in incredulitate; inſerentur: ut ſciamus quia ſpiritus compunctionis facultatem illis non abſtulit convertendi. Denique ſtatim ipſe ſolvit in ſequentibus verbis. Item ſacerdotes cum arbitrantur, quod ſi Chriſtum interfecerint, haberent ſemper menſam ſacrificiorum & decimarum: facta eſt illis in laqueum. Perdiderunt enim templum, in quo vanam ſpem habuerunt, & nunc ſunt inter gentes maledicti.

Dico ergo: Numquid ſic offenderunt. Modo iterum partem relevat Judæorum.

Ut caderent. Abſit. Non penitus, & irremediabiliter ceciderunt.

Sed illorum delictum, ſalus eſt gentibus, ut illos æmulentur. Uſque adeo illos dilexit, ut propter ſalutem illorum gentes vocarentur, quo eas videntes ad regnum Dei admitti, vel ſic facilius converterentur. Item quia diſpenſatio Dei ita fuit, ut per mortem Chriſti, omne genus humanum ſalvaretur: ſicut ipſe Dominus dicit: Cum exaltatus fuero, omnia ad me traham: ideo dicit: Sed illorum delictum ſalus gentium. Dicens autem Ut illos æmulentur, oſtendit, quia niſi gentes Chriſto crediſſent, reliquiæ illorum nunquam ſalvatæ fuiſſent.

Quod ſi delictum illorum, divitiæ ſunt mundi, & diminutio eorum, divitiæ gentium: quanto magis plenitudo eorum? Si delictum eorum tantum vobis profuit, ut ſine operibus legis, vos illis faceret cohærere: & ſi pauci eorum credentes, omnes vos ad ſalutem vocarunt: quanto magis ſi omnes crediderunt, prodeſſe poterant vobis per doctrinam.

Vobis enim dico gentibus. Vult oſtendere, ſe ad Judæorum ſalutem magnopere feſtinare.

Quamdiu quidem ego ſum gentium Apoſtolus, miniſterium meum honorificabo. Quamdiu fuero in corpore conſtitutus, honorificabo mini-

nisterium nostrum: dum exemplo meo, plures eorum salvare contendo.

Si quo modo ad æmulandum provocem carnem meam. Ut omni modo talem me exhibeam, ut me desiderent imitari.

Et salvos faciam aliquos ex illis. Vel aliquantos, quia nolunt omnes.

Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi. Repetit, quod dixerat superius.

Quæ assumptio, nisi vita ex mortuis? Unde gentibus assumptio, nisi ex illorum viverent morte? Ex Judæis mortuis Christus, vel Apostoli vita fuerunt gentibus. Sive si quos inde liberavero, ad vestram proficient vitam. Item hoc dicit: quoniam sicut gentes per fidem assumptæ sunt, ita etiam Judæi, si crediderint, ex mortuis ad vitam transibunt.

Quod si delibatio sancta est, & massa. Si illi, qui pauci ex eis crediderunt, sancti sunt, & omnes si credant. Hic primitias, Christum dicit. Massam autem, populum Hebræorum, a quibus Christus secundum carnem est.

Et si radix sancta, & rami. Radix Patriarchæ: rami Apostoli: hoc est, & primi, & novissimi Sancti ex ipsis sunt. Item hoc loco radicem Abraham significat: quoniam propter fidem, pater multarum gentium vocatur. Ramos vero posteros ejus, fidem similiter retinentes.

Quod si aliqui ex ramis fracti sunt. Non propter te fracti sunt, sed propter illos tu insertus es, quia illi fracti sunt.

Tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis. Olea quidem, sed inculta atque silvestris. Item hoc loco contra naturam gentilem populum insitum dicit radice, hoc est, in fide Patriarcharum: & non secundum naturam arborum quasi in insertum, proprii generis fructum ferre, sed bonitatem radicis sequi, in quam insertus es.

Et socius radicis & pinguedinis olivæ factus es. Radicis, patrum: pinguedinis, Christi.

Noli gloriari adversus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Noli de illorum perditione gaudere: alioquin audies quod non illi per te stant, sed tu per illos. Nec tu illis vitam præstas, sed illi tibi.

Dicis ergo: Fracti sunt rami, ut ego inserar. Bene propter incredulitatem fracti sunt. Tu dicis ideo illos fractos, ut tu inseraris: Videamus si propterea, & non magis propter incredulitatem suam ceciderunt.

Tu autem fide stas. Non enim Deus personam tuam acciperet, & illos sine causa projiceret.

Noli altum sapere, sed time. Quidam hunc locum non intelligentes, nec attendentes caus- A sam, vel personas, de qua & de quibus loquitur Apostolus, putant hic sapientiam esse prohibitam. Quod si ita est, secundum illos, invenietur sibi ipse contrarius, qui hic vetat, quod alibi, ut Ephesii & cæteri accipiant, magnis supplicationibus ad Dominum deprecatur. Noli ergo altum sapere, hoc est, noli contra eos esse superbus.

Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. Si illis non pepercit, propter incredulitatem, qui ex B radice sancta sunt: multo minus tibi, si peccaveris.

Vide ergo bonitatem, & severitatem Dei. Contra eos, qui alium Deum justum, alium asserunt bonum. Et contra eos, qui negant Deum in peccantibus vindicare.

In eos quidem qui ceciderunt, severitatem: in te autem bonitatem Dei. Quia & illi juste fracti sunt, & tu clementer insertus es.

Si permanseris in bonitate. In fide, quæ tibi Dei bonitate collata est.

C *Alioquin, & tu excideris. Sed & illi, si non permanserint in incredulitate, inserentur.* Sin vero, & tu severitatem senties, & illi bonitatem.

Potens est enim Deus iterum inserere illos. Apud homines quidem impossibile est, aridos surculos reformare: apud Deum omnia possibilia & facilia sunt.

Nam & si tu ex naturali excisus oleastro. Quia jam olim patres eorum naturalem legem obliti, degeneraverant a natura, & per successiones peccandi, consuetudine perma- D nente, quasi naturaliter amari & infructuosi esse cœperunt. Item hoc loco contra naturam gentilem populum insitum dicit in radice: hoc est, in fide Patriarcharum, & non secundum naturam arborum quasi insertum, proprii generis fructum ferre, sed bonitatem radicis sequi, in quam insertus est.

Et contra naturam insertus es in bonam olivam: quanto magis hi qui secundum naturam inserentur suæ olivæ? Contra naturam est, E olivæ inserere oleastrum, quia magis ramus solet vim radicis imitari, quam radix ramorum in suam vertere qualitatem.

Nolo enim vos ignorare, fratres. Hoc totum contra illos, ne superbiant gentes.

Mysterium hoc. Arcanum, quod hominibus ignotum est, quare salvatæ sunt gentes; quia occasionem eis salutis etiam cæcitas præstiterit Israel.

Ut non sitis vobismet ipsis sapientes. Ne secundum humanam sapientiam dicatis: Nos F Deus elegit, & illos abjecit.

Quia cæcitas ex parte contigit Israel. In tantum Israel & delicta, & perfidia occuparunt, ut veniret tempus, quo gentes omnes admitterentur ad vitam; & ita omnis

Israel

Israel per fidem solam salvaretur: quomodo gentium plenitudo vita æquales essent in Christo, quia inæquales fuerant in delictis.

Donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel salvus fieret. Tandiu permansit, donec gentes salvatæ viderent, quod omnes vocati sunt ad salutem: sive ex Juda, & Israel, & lege scilicet. Item hoc ostendit, quoniam intrante in fidem Christi gentium supplemento: tunc zelo, & æmulatione permoti reliqui populi Judæorum, credentes in Christo salvi fiant. Præponit autem interdum Apostolus Gentes populo Hebræorum in fide, ea ratione, quoniam etiam si aliquanti ex illis Christo crediderant: tamen legis Mosaicæ adhuc præcepta servabant. Unde & ipsi postea exemplo gentium, Christianam fidem integre custodire cæperunt. Non enim pro multitudine, plenitudinem dicit: sed quia repleti sunt a Domino nostro: sicut & ipse ait Paulus de credentibus. Et ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius: plenitudo ejus qui omnia in omnibus adimplet.

Sicut scriptum est: Veniet ex Sion, qui eripiat, & avertat impietatem ab Jacob. Quidam hæc omnia futura existimant. Quibus respondendum est: Ergo & hoc testimonium: Veniet ex Sion qui eripiat Israel, adhuc futurum est, ut rursum Christus adveniat liberare, & a Deo pro tempore excæcati sunt, & non semetipsis quid de illis, quomodo pereunt non credentes.

Et hoc illis a me Testamentum, cum abstulero peccata eorum. Testamentum novum, quod promisit: quod non nisi novi abolitis peccatis accipient.

Secundum Evangelium quidem inimici, propter vos. Inimici mihi sunt, propter quæ vobis prædico, Christum prohibentes, non gentibus loqui, ut salvæ fiant.

Secundum electionem autem carissimi, propter patres. Si autem credant, carissimi sunt: dupliciter commendari.

Sine pœnitentia enim sunt dona, & vocatio Dei. Si crediderint, non illis poterunt imputari peccata quia Dominum non pœnitet Abrahæ semen promisisse. Sive illi sine afflictione pœnitentiæ, si crediderint, salvabuntur.

Sicut enim aliquando & vos non credidistis Deo. Quando adhuc illi credebant.

Nunc autem misericordiam consecuti estis, propter incredulitatem illorum. Non vestro merito.

Ita & isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam. Misericordia gentium, Christus est.

Ut & ipsi misericordiam consequantur. In tantum non crediderunt, ut & ipsi operibus suis non justificentur, sed misericordia, sicut & vos.

Conclusit enim Deus omnia in incredulitate. Non vi conclusit, sed ratione conclusit, quos invenit in incredulitate: hoc est, Judæos omnes & Gentes hic conclusit, quia ante Judæi peccatores tantum erant, non etiam perfidi: postquam autem Christum non crediderunt, gentibus sunt æquales, & omnes similiter misericordiam consequuntur.

Ut omnium misereatur. Hac de caussa.

O altitudo divitiarum sapientiæ & scientiæ Dei. Laudat sapientiam Dei, qui tandiu exspectavit secundum præscientiam, donec omnes misericordiam indigerent: ut omnibus de falsa jactantia operum, gloria tolleretur.

Quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, & investigabiles viæ ejus. Judicia Dei abyssus multa. Aliqui enim comprehendere non possunt.

Quis enim cognovit sensum Domini? Ante nemo cognovit: nam in præsenti ipse Paulus utique sciebat, qui aliis ostendebat. Nos autem sensum Domini habemus. Sive legem ipsius per se nemo cognovit: & nemo peculiari Deo consolatione instructus, doctrina non indiget legis.

Aut quis consiliarius ejus fuit? Ut ejus noverit sacramenta.

Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quis prior fecit aliquid boni, & non Dei misericordiam glorificet, sed suo se merito recepisse glorietur?

Quoniam ex ipso & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Ab ipso omnis creatura accepit initium, & per ipsum regitur, & in ipso omnia concluduntur, nec ipse continetur ab ullo.

Ipsi honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen. Ipse solus glorificandus est: cujus est etiam quod sumus, & vivimus, ac movemur. Simul etiam contra Arianos facit hic locus, cum dicitur, Deus id esse ex quo omnia, & per quem omnia facta esse monstrantur: si quidem omnia per Verbum in principio facta, Evangelista signavit. Et quod de filio Evangelista testatur, hoc Apostolus, per unitatis mysterium, de Patre intelligendum edocet credendum.

Caput XII.

OBSECRO *itaque vos, fratres.* Quia de sensu Domini dixerat: modo dicit, quales se exhibere debeant, ut sensum Domini habere mereantur. Huc usque de dogmatibus dicit: hinc jam moralia docet.

Per misericordiam Dei. Qua magis nihil est, per quam liberati sumus.

Ut exhibeatis corpora vestra. Quanto magis animam, non animalium, sicut in lege: quæ tamen licet in figura fuerint, immaculata offerebantur, & viva.

Hostiam viventem, sanctam. Hoc est, castam, & alienam ab omni morte peccati.

Deo placentem. Domino, non hominibus tantum placere, sive talis ei placet hostia.

Rationabile obsequium vestrum. Omne opus bonum tunc placet Deo, si rationabiliter fiat. Nam mercede privatur, ut puta si quis hominum caussa jejunat, bonum obsequium insipienter facit: ita & de omnibus adjacentibus sentiendum est.

Et nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in novitate sensus vestri. Nolite similes esse filiis mundi, qui facti estis filii Dei, sed renovate sensum vestrum, per quem regitur corpus, & omnia membra diriguntur, ut etiam corporis actus novi fiant: quo possitis voluntatem Dei, & sensum ejus agnoscere. Hæc enim non nisi novo sensui revelantur.

Ut probetis, quæ sit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta. Hoc est, quod bonum sit, & melius & optimum.

Dico enim per gratiam, quæ data est mihi. Prohibet usum humanæ sapientiæ, quæ præter legem est: non sensu proprio loqui se dicit, sed auctoritate gratiæ Dei.

Omnibus qui sunt inter vos. Qui sunt sacerdotes, sive doctores: quorum cæteri exemplum sequuntur.

Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem. Plus vult sapere, qui illa scrutatur, quæ lex non dicit. Unde & Salomon ait: Altiora te ne quæsieris, & majora te ne scruteris: sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper.

Et unicuique sicut Deus divisit. Notandum, quod Deum dicat Spiritum sanctum, quomodo ad Corinthios ait, dona dividere singulis prout vult.

Mensuram fidei. Mensura fidei, virtutis intelligenda est gratia, quam non nisi fideles accipiunt.

Sicut enim in uno corpore multa membra habemus: omnia autem membra non eumdem actum habent: ita multi unum corpus sumus in Christo. Per comparationem corporis, eos ad concordiam cohortatur, ne vel hinc moveantur, quia dona accepere diversa: non enim poterant omnia habere singuli, ne superbirent nullius egentes: nec omnes eadem, ut corporis Christi similitudo in nobis monstretur. Item quod dicit in uno corpore multa membra propter diversitatem officiorum dicit. Non enim potest oculus audire, nec auris videre, & sic cætera intelligenda.

Singuli autem alter alterius membra. Ut præ-A stando alterutrum, quod habemus, magis ac magis caritas in nobis confirmetur.

Habentes autem donationes secundum gratiam, quæ data est nobis differentes: Donum non ex nostro, sed ex donantis arbitrio pendet. Et omnibus quidem credentibus gloria promittitur in futuro: sed qui tam mundum cor habuerit, ut hoc mereatur, gratiam virtutum accipit etiam in præsenti.

Sive prophetiam, secundum rationem fidei. Fidei, non legis: sive quia fides illa mere-B tur. Unusquisque enim tantum accipit, quantum credit. Item secundum fidem, quæ unicuique a Deo data est atque concessa.

Sive ministerium, in ministrando. Ministerium, sacerdotalis, vel diaconatus officii.

Sive qui docet, in doctrina. Qui exhortatur, in exhortando. Qui docet, major est eo qui C exhortatur. Exhortari enim pro viribus suis, possunt etiam minus periti. Notandum sane quod tertio tantum posuerit, sive: quod quare fecerit, spiritualis debet lector agnoscere.

Qui tribuit in simplicitate. Omnibus simpliciter largitur: cunctos credens bonos esse, & indigere quæ petunt.

Qui præest in sollicitudine. Qui præest Ecclesiæ, vel fratribus, debet esse sollicitus:

Qui miseretur, in hilaritate. Maxime D circa ægrotos misericordiam exhibendo, sive misericordiæ titulus generalis est, qui circa omnes placido exhibendus est animo. Hilarem enim datorem diligit Deus: & tristem sine dubio odit: quia melius est verbum bonum, super datum optimum.

Dilectio sine simulatione. Odientes malum, adhærentes bono. Tota puritas debet esse in Christianis, sicut Deus pura lex est. Fingere enim, servorum est. Et diligamus non lingua tantum, sed opere & veritate. Ita E ut etiam, si necesse fuerit, pro invicem moriamur.

Caritatem fraternitatis invicem diligentes. Ita vos diligite, quasi ex una matre generati.

Honore invicem prævenientes. Hoc si semper servaremus, & caritatem, & patientiam teneremus, sicut alibi ait: Alter alterutrum majorem æstimantes. Si enim nos omnibus minores judicaremus, nec ultro alicui injuriam faceremus, nec illatam nobis graviter F deputaremus.

Sollicitudine non pigri. Ne per sollicitudinem sæculi, pigri in Dei opere efficiamini & inertes.

Spiritu ferventes. Quia frigidos Dominus non amat, & in tepidis nauseat. Tunc plane spiritu fervemus, si sæculo frigidi sumus.

Do-

Domino servientes. Non sæculo, neque vitio, sed Deo.

Spe gaudentes. Spe non præsenti. Spes enim quæ videtur, non est spes.

In tribulatione patientes. Propter gaudium spei futuræ, omnia sustinete: sicut ait: Omne gaudium existimate.

Orationi instantes. Instantia orationis nobis præstat auxilium in adversis.

Necessitatibus sanctorum communicantes. Ministrate eis, qui propter Christum, sua omnia contemnentes, alienis ad tempus indi- B gent ministeriis. Quidam codices habent: *Memoriis sanctorum communicantes*, quod ita intelligitur, quod meminerint, in qualibus Sancti, vel quibus operibus promeruerint Deum: ut participes eorum fiant imitantes semper. Denique sequitur:

Hospitalitatem sectantes. Quia & hoc Sancti fecerunt: sicut Abraham, sicut Lot, qui etiam invitos hospites detinebant. De qua dicitur: Per hanc enim quidam Deo placuerunt, angelis hospitio receptis. C

Benedicite persequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere. Ne putaremus utrumque nos facere debere. Ait enim & beatus Petrus: Neque maledictum pro maledicto, sed e contrario benedicentes.

Gaudere cum gaudentibus: flere cum flentibus. Ut si quid patitur unum membrum, compatiantur omnia membra. Sicut Job ait: Si non ingemui, vel lachrymatus sum, cum viderem hominem in necessitate. Et Dominus fletibus Mariæ, ad fletum provocatur, D ut nobis daret exemplum. Nec enim pro Lazaro, quem erat suscitaturus, flevisse credendus est: nec propter incredulitatem illorum, qui ei sæpe non crediderunt mirabilia facienti. Nos autem jam perverso modo flemus cum gaudentibus, & gaudemus cum flentibus. Si quis enim laudatus fuerit, contristamur: si quis ceciderit, exsultamus. Unde ostendimus nos qui talia facimus, de corpore Christi non esse, qui non dolemus de uno membro præciso: sed inimici sumus partis nostræ, & amici partis adversæ: qui non E dolemus de acie nostra viros fortissimos currentes: nec gaudemus, si videamus eos fortiter dimicantes: quamvis ipsi tam validi non simus ad pugnandum.

Idipsum invicem sentientes. Ut ita alteri sentiatis, sicut vobismetipsis.

Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Superba sapit iste, qui suam per se ulcisci cupit injuriam, & non humilibus rebus, id est, humilitate consentit.

Nolite esse prudentes apud vosmetipsos. Nolite in humana sapientia gloriari, sed stulti F estote sæculo, ut sitis Domino sapientes: sicut scriptum est: Beatus homo quem A tu erudieris, Domine, & de lege tua docueris eum.

Nulli malum pro malo reddentes. Humana sapientia est, si quæramus vicem reddere inimicis. Stultitia enim est in hoc sæculo, si percutienti, & aliam maxillam præbere volueris. Quod si tantæ patientiæ & humilitatis fueris, non solum apud Dominum, sed & apud omnes homines poteris probabilis apparere.

Providentes bona, non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus. Tantum cave ne ideo facias, ut non Deo, sed solis hominibus placere desideres.

Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. Quod vestrum est, vos cum omnibus pacem habetote: & dicite cum Propheta: Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus: optantes scilicet conversionem eorum atque salutem, sicut quæ vobis fieri possit.

Non vosmetipsos defendentes, carissimi: sed date locum iræ. Aut fugiendo, aut permittendo nocere.

Scriptum est enim: Mihi vindictam. Ego quasi meam, dicit Dominus, non quasi vestram injuriam vindicabo: quoniam dicit Propheta: Qui vos tangit, tanquam qui tangit pupillam oculi ipsius.

Et ego retribuam, dicit Dominus. Facienti bona, retribuere promittit.

Sed & si esurit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi. Noli illi negare, quod Deus nulli negat: quamvis sit blasphemus & impius.

Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus. Ut cum sibi carbones intellexerit per suam indebitam misericordiam congregari, excutiat eos: hoc est, convertatur, & diligat te, quem habuerat aliquando perosum. Cæterum non est misericordia, sed crudelitas: si ideo eam facias, ut illi aliquid pejus eveniat, pro quo Deum præciperis deprecari. Item hoc loco docet nos imitari Deum debere, qui solem suum oriri facit super bonos & malos. Cibando enim inimicum & potando, eum ad pacem, vel reconciliationem provocamus: ut si ille in malitia perstiterit, ignem suo congerit capiti.

Noli vinci a malo, sed vince in bono malum. Ille dicitur vicisse alterum, qui eum ad suam duxerit partem: sicut hæreticum, vel paganum. Si ergo te fecerit sibi vicem reddere, ille te vicit, sibi similem te faciendo: si autem per patientiam tuam feceris eum cessare ab injuria, tu vicisti.

Caput

Caput XIII.

OMNIS *anima potestatibus sublimioribus subdita sit*. Hæc caussa adversus illos prolata est: qui se putabant ita habere libertatem Christianam, ut aut nulli honorem deferrent, aut tributa dependerent. Quocumque ergo modo eos humiliare desiderat: ne forte propter superbiam, magis, quam propter Deum, contumeliam patiantur. Ideoque docet illos humilitate tempus redimere. Aliter, quod sublimiores potestates, Ecclesiasticæ dignitates intelligantur.

Non est enim potestas nisi a Deo. Et quomodo Deus dicit per Prophetam: Regnaverunt, & non ex me?

Quæ autem sunt, a Deo ordinata sunt. Si de sæculi potestatibus dicere videatur, non ideo justæ erunt, etiam si a Deo exordium acceperunt. Secundum desiderium uniuscujusque dantur. Nam dicit Salomon: Quoniam data est nobis potestas a Deo. Sed cum essetis ministri regni illius, non recte judicastis. Horrende & cito apparebit vobis, & cætera. Constituitur enim a Deo, ut juste judicet: & ut peccatores habeant, quod timeant, ne peccent.

Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Sicut ad Raab dicitur: Qui exierit foras, ipse sibi reus erit.

Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Malus debet timere potestatem; nam bonus non habet, quod timeat: qui si injuste occiditur, gaudet.

Vis autem non timere potestatem? Accipe consilium meum, & nunquam timebis.

Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Ipsa damnatio malorum, laus est bonorum.

Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time. Qui pro tua sollicitus est quiete. Item hic dicendo: Minister est tibi boni causa, ostendit in his quæ recta sunt judicibus obediendum, non in illis, quæ religioni contraria sunt.

Non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est. Et in te habet officium, si peccaveris: nec tibi proficit ad mercedem. Sive sacerdotes gladium spiritualem portant: sicut Petrus percussit Ananiam, & Sapphiram, & Paulus magum.

Vindex in iram ei qui malum agit. Quia Deus non diligit malos, qui odit omnes qui operantur iniquitatem.

Ideoque necessitate subditi estote: non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Non solum quia possunt potestates etiam sine causa irasci, sed & ne propter alicujus peccati conscientiam condemnemini. Sive non A solum, ne irascantur sacerdotes, sed etiam quia sanctis illis, & justis honorem debetis. Item malum agentes, & contra præcepta viventes, propter vindictam subditi sunt potestatibus: recte autem viventes, propter conscientiam subditi sunt: quia bona & justa sunt, quæ jubentur.

Ideo enim & tributa præstatis. Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum servientes. Possunt & tributa sacerdotum intelligi, quæ illis a Deo sunt constituta. Sive ideo regibus B tributa præstatis: quia voluistis possidendo sæculo esse subjecti. Ministros autem Dei illos appellat, ut vel sic eis reddant, quod eis debebant: ne videretur Christus superbiam docuisse.

Reddite ergo omnibus debita. Cui tributum, tributum. Potest etiam eleemosyna debitum appellari. Dicit Scriptura: Inclina pauperi aurem tuam, & redde debitum tuum.

Cui vectigal, vectigal. Vectigal nostrum est, ut transeuntibus donemus, vel non C transeuntes sedentibus ad viam, & inde venientibus largiamur.

Cui timorem, timorem. Quomodo ergo scriptum est alibi: Præter Deum neminem esse timendum? Sed sic, inquit, age ut neminem timeas. Timor enim Dei, timorem expellit humanum. Sed quoniam caussas adhuc timoris habetis, necesse est, ut timeatis.

Cui honorem, honorem. Etiam timorem majoribus, honorem tantum æqualibus.

D *Nemini quicquam debeatis*. Præclare dixit Apostolus, reddenda unicuique, quæ debentur, sola tantum dilectione nos invicem obnoxios esse debere. Si autem semper fratribus debuerimus, dilectionem servemus, ut perpetuæ caritati connectamur. Nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non concupisces, & si quid est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur. Item nemini debitum non reddatis.

Nisi ut invicem diligatis. Hoc solum semper debet manere, quod nunquam persolvi E potest.

Qui enim diligit proximum, legem implevit. Secundum Domini Parabolam, sine discretione cunctis misericordiam fieri jubentis: omnis homo proximus esse censendus est. Item dilectionem ideo præmisit: quia fidelibus scribebat, & de justitiæ conversatione tractabat.

Nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in F *hoc verbo instauratur: Diliges proximum tuum sicut teipsum*. Recapitulatur omnis justitia in proximi dilectione: & injustitia nascitur, dum plus cæteris nos amamus. Qui enim sicut

sicut se diligit proximum, non solum illi A malum non facit, sed etiam bonum facit, quia & circa se utrumque cupit impendi.

Dilectio proximi, malum non operatur. Etiam bonum non facere, malum est. Nam si viderit illum fame periclitari: nonne ipse illum occidit, si ille cum affluat, non dederit victum quamvis ei proprias non tulerit facultates? Quisquis enim in quacumque necessitate succurrere morituro potest, si non fecerit, occidit.

Plenitudo ergo legis, est dilectio. Hoc est B perfectio.

Et hoc scientes tempus: quia hora est jam nos de somno surgere. Hoc est, ut ad perfectiora tendatis. Non enim semper debetis esse parvuli, & lactentes, sicut alibi dicit: Etenim cum deberetis magistri esse, & cætera. Item hortatur Apostolus, ut tenebrosa, & somni torpore depressa opera relinquentes, in lumine, hoc est, in bonis operibus ambulemus. Item de somno inertiæ, & ignorantiæ consurgamus. Jam enim C scientia lucet.

Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus. Scientia proficiente, propior est salus, quam quando primum credidimus.

Nox præcessit, dies autem appropinquavit. Comparat diei scientiam, & ignorantiam nocti, secundum Osee dicentem: Nocti assimilavi matrem tuam: factus est populus meus tanquam non habens scientiam.

Abjiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Cum ignorantia, abjicia- D mus simul & opera ignorantiæ: & arma lucis, hoc est, luminis opera induamur. Qui enim male agit, odit lucem: qui vero facit veritatem, venit ad lucem.

Sicut in die honeste ambulemus. Sicut lux diei prohibet unumquemque agere, quod nocte libere committebat: ita & scientia nos prohibet legis mandata contemnere, quod sciamus nos semper a Deo videri.

Non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitiis. Comessatio, est E mensæ collatio. Nos vero habemus spirituale convivium dicentes. Cum convenitis, unusquisque Psalmum habeat, & cætera. Ebrietatem ergo perniciosam esse, & luxuriæ materiam, ex hinc cognoscimus, quia impudicitiam subjunxit. Et alibi ait: Nolite inebriari vino, in quo est luxuria.

Non in contentione, & æmulatione. Etiam contentionem, & invidiam criminosam esse, & aliis multis probatur exemplis, dicente Jacobo: Si enim zelo amaro habetis, & cæ- F tera.

Sed induimini Dominum Jesum Christum. Solus Christus videatur in vobis, non vetus homo. Qui enim dicit se in Christo manere: debet sicut ille ambulavit, & ipse ambulare: in quo omnes sunt virtutes.

Et carnis curam ne feceritis in desideriis. Sicut Salomon ait: Post concupiscentias tuas non eas. Et iterum: si dederis concupiscentiam animæ tuæ, in gaudium facies te inimicis tuis venire.

Caput XIV.

INFIRMUM *autem in fide assumite.* Hic oblique illos increpare incipit, qui se fortes putabant, ut immoderate carnibus vescerentur. Item hic infirmos fideles dicit qui carnes quæ in macello tunc temporis vendebantur, idololatrias esse credebant: & propter hoc sic putantes, ne polluerentur, oleribus vescebantur. Unde præcipitur ab Apostolo: ne imperiti ita sentientes judicent, qui habent fidem: omnia quæ in macello veneunt, sine disceptatione manducent: quoniam omnis creatura Dei bona est, & nihil damnandum est eorum, quæ Deus hominibus ad edendum creavit.

Non in disceptationibus cogitationum. Nolite secundum vestras cogitationes, quem lex non judicat, judicare.

Alius enim credit se manducare omnia. Qui tantam fidem habet, ut non moveatur, aut abstinentia confractus, aut senio.

Qui autem infirmus est, olus manducet. Infirmus, aut ætate, aut corporis calore. Item hic probatur: quia non de Judæis dicatur, ut quidam putant, sed de abstinentibus. Non enim carnes secundum legem: sed sola olera manducabant. Aliter: Si idcirco tibi infirmitas animæ generatur: quia alium ejusdem propositi, carnibus pro sua fide vesci perhorrescens, forte cognoscis: noli esse judex alterius voluntatis, nec exigere ab aliquo. Unicuique in voluntate dimissum est: sed si tibi scandalum est, & non vis carnibus vesci, tibi ipsi impone modum: & melius faciens, sola olera manduca. Magis unusquisque per tuam æquanimitatem ad abstinentiam provocetur, quam irritatus de hoc scandalizet te. Magis in edendis carnibus confirmetur, quod tum non potes quasi culpam in alio reprehendere, si unusquisque, aut fideliter hoc præsumit, aut forte asperitate valetudinis, aut senecta hoc faciat exigente.

Is qui manducat, non manducantem non spernat. Habebant inter se scandala: illi illos quasi carnales judicabant: & illi illos tanquam stultos irridebant, & superstitiosos judicabant.

Et qui non manducat, manducantem non judicet. Deus enim illum assumpsit. Ita illos Deus vocavit ut te.

Tu quis es, qui judicas alienum servum? Cu-

Cujus tu auctoritatis es, ut judices eum quem lex non judicat? Unde & Jacobus ait: Qui judicat fratrem scilicet sapientiorem se, judicat legem. Cæterum ipse Paulus contra mandatum facientes judicavit, & aliis judicandi tribuit facultatem. Ad eum qui fide infirmus est sermo dirigitur, non eum debere judicare manducantem, Omnia quæcumque in macello veneunt: qui robustus fide est, omnia munda mundis esse cognoscit.

Domino suo stat, aut cadit. Sive vivit, sive moritur: quia & ille propter Deum abstinet, & ille secundum Deum manducat.

Stabit autem. Potens est enim Deus statuere illum. Deus qui tres pueros leguminibus pastos, meliores apparere fecit, quam illos qui de mensa regis edebant, potest & illos diutius facere in corpore stare.

Nam alius judicat diem inter diem, alius autem judicat omnem diem. Unusquisque in suo sensu abundet. Judæi in escis diem inter diem judicare non poterant. Ergo de jejunio, & abstinentia dicit, quæ non sunt sub certo modo legis redacta, ut unusquisque tantum faciat, quantum potest: quantum mercedem habere voluerit. Unde sequitur: Unusquisque id faciat in tali caussa, quod melius esse judicat. Item hoc est, quod dicit: aliquos esse, qui certis anni temporibus, alios esse qui omni tempore vitæ suæ ab esu carnium decreverunt abstinendum.

Qui sapit diem, Domino sapit. Domino sapit, qui propter Deum jejunat, & non propter homines.

Et qui manducat, Domino manducat. Gratias enim agit Deo. Qui propter Dominum manducat, ut prædicandi Evangelium possit habere virtutem, non suæ gulæ studet, sed aliorum saluti: propter quod conversi, gratias referant Deo.

Et qui non manducat, Domino non manducat, & gratias agit Deo. Quia per exemplum illius multi salvantur, & gratias referunt Deo. Qui enim voce agit gratias, solus agit: qui autem etiam in opere, in multis agit.

Nemo enim nostrum sibi vivit, & nemo sibi moritur. Sive enim vivimus, Domino vivimus: sive morimur, Domino morimur. Sive ergo vivimus, sive morimur, Domini sumus. Nemo fidelium sibi vivit, & nemo sibi moritur: quia Christus pro omnibus mortuus est, ut & qui vivunt, jam non sibi vivant, sed illi. Cavendum e contrario, ne nos aut nobis vivamus manducando; aut propter homines moriamur jejunando.

In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit; ut & vivorum, & mortuorum dominetur. Adventus Christi & vivos inveniet, & A mortuos suscitabit. Nihil ergo refert, utrum te resuscitet, an vivum inveniat: tantum labora, ut coram eo justus appareas.

Tu autem quid judicas fratrem tuum? Qua auctoritate quasi voracem damnas.

Aut tu quare spernis fratrem tuum? Quasi infirmum despiciens, aut supervacue jejunantem.

Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. Tunc conscientias nostras Dominus judicabit, quid & quali voto fecerimus.

B *Scriptum est enim: Vivo ego dicit Dominus: quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.* Hoc testimonio probat, quia omnes soli Domino reddemus nostrorum actuum rationem.

Itaque unusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo. De his quibus lex tacet. Cæterum si videns peccantem, non arguerit, reddit etiam Deo pro eo rationem.

Non ergo amplius invicem judicemus. Sufficit quod nunc usque fecistis.

Sed hoc judicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum. C Hic subtiliter ingreditur ad abstinentiam commendandam, & dicit illos abstinere debere, quamvis firmi sint, ne exemplo illorum, infirmi scandalum patiantur.

Scio & confido in Domino Jesu: quia nihil commune per ipsum. Non hoc ideo dico, quia putem aliquid commune esse. Per Christum enim scio omnia esse mundata. Commune enim dicitur, quicquid immundum videtur in esca Judæorum.

D *Nisi ei qui existimat quid commune esse illi, commune est.* Illi per conscientiam fit commune, qui adhuc ritu Judaico, aliquid post Christi fidem in talibus caussis arbitratur immundum.

Si enim propter cibum frater tuus contristatur. Non dixit, propter jejunium, sed ne illum tuo exemplo, aut provoces, aut compellas.

Jam non secundum caritatem ambulas. Quia invitus manducat, quod illi non expedit. E Etiam non diligis proximum, sicut te, si non illius utilitatem cogitas sicut tuam.

Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est. Non dixit, abstinentia tua, sicut quidam volunt.

Non ergo blasphemetur bonum nostrum. Libertatem, quam habemus in Domino, ut omnia nobis munda sint: non ea ita debemus uti, ut videamur propter gulam, & epulas ambulare. Sive blasphematur, si propter talia contendimus.

F *Non est enim regnum Dei esca & potus.* Non per escam justificamur. Sed & hoc notandum, quod non dixerit, jejunium & sobrietas non est regnum Dei: sed esca & potus. Item hic manifeste monstratur, quoniam

niam regnum cælorum, cibum & potum A non habet temporalem, sed illic spiritualiter vivitur.

Sed justitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto. Quæ per abstinentiam facilius custoditur. Ubi vero justitia, ibi & pax: ubi pax, ibi & gaudium spirituale, quia ex dissensione semper tristitia, & molestia generatur.

Qui enim in hoc servit Christo, placet Deo, & probatus est hominibus. De tali homine nemo potest dubitare, quia sanctus est. B

Itaque quæ pacis sunt, sectemur. Ut non invicem nos de hujusmodi judicemus.

Et quæ ædificationis sunt, invicem custodiamus. Sed ædificatio est abstinentia. Cæterum esca, etiam si neminem perdat, nullum ædificat.

Noli propter escam destruere opus Dei. Hominem scilicet a Deo creatum.

Omnia quidem munda sunt. Repetit quod superius dixerat, ne creaturam damnare videretur. C

Sed malum est homini, qui per offendiculum manducat. Ipsum mundum, illis fit malum, si per illud alterum offendat.

Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum. Exponit quid sit per quod offendere dicebat infirmum. Item hoc loco laudat quidem abstinentiam carnis & vini: sed multo magis admonet, propter scandalum fratris abstinendum esse a cibo & potu eorum, quæ idolis immolantur.

Neque in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur. Infirmatur, a D pudicitia. Vinum enim & mulieres apostatare faciunt etiam sapientes.

Tu fidem, quam habes penes temetipsum, habe coram Deo. Si enim in hoc fidelem te putas: sic manduca, ut nemo tuo infirmetur exemplo.

Beatus qui non judicat semetipsum in eo quod probat. Quia non suam infirmitatem probando consiuerat, sed alterius salutem infirmi.

Qui autem discernit: si manducaverit, damnandus est. Si quis de alio discernat & dicat: Iste si manducaverit, plane damnandus est. Hoc non habet fides, & ideo subsequitur. E

Quia non ex fide. Non est enim ex fide, si tu alium idcirco condemnas quia te jejunante, ille manducat. Aliter: Qui se ita dijudicat. Idipsum enim est discretio & judicium, quia & judicium discernendo fit, & discretio judicando.

Omne autem quod non est ex fide, peccatum est. Non ex fide, quæ per caritatem operatur. Quicquid ergo alium destruit, ex fide non est: & idcirco peccatum. F

Caput XV.

DEBEMUS autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere. Si vere firmi estis, sic facite ut ego: qui factus sum infirmus, ut infirmos lucrifacerem.

Et non nobis placere. Unusquisque vestrum proximo suo placeat. Non a nobis ipsis, sed a proximis collaudemur: sicut & alibi suum nobis proponit exemplum, dicens: Sicut & ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant. Nemo enim potest ædificare alterum, cui per bonam vitam non ante placuerit. Sed & sibi placentes sunt, qui propria commoda quærentes, suam faciunt voluntatem.

In bonum ad ædificationem. Ostendit modum placendi, & caussam, ne ad vanam gloriam placeamus. Simul cum dicit: In bonam ædificationem, ostendit, & malam esse sicut est illud: Ædificabitur ad manducandum idolothyta.

Etenim Christus non sibi placuit. Imitatur hoc & discipulus Christi: non quærit suum commodum. Ille enim ob aliorum salutem, etiam mortuus est, & improperia amarissima supportavit, dicentium: Vah qui destruit templum, & cætera.

Sed sicut scriptum est: Improperia improperantium tibi ceciderunt super me. Quæcumque non solum Christo, sed etiam Sanctis exprobrantur Dei caussa, Deo improperari dicuntur: ut est illud: Ubi est Deus tuus?

Quæcumque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt. Nihil enim scriptum est sine caussa: nam & merita, vel tentationes justorum ad nostram proficiunt ædificationem: quia Deo manifestissimi erant.

Ut per patientiam, & consolationem Scripturarum, spem habeamus. Per Scripturarum solatia, spem futuram patientissime exspectamus: sicut scriptum est: Pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum: hoc est qui consolatione legis utuntur, moveri ulla tentatione non possunt, ut per exempla patientiæ, & consolationis eorum, quæ scripta sunt, speremus consolationem, etiam in præsentibus tentationibus. Magna enim caussa solatii est, si quæ nos patiamur, Dominum nostrum Jesum Christum, & Sanctos ejus sciamus esse perpessos.

Deus autem patientiæ & solatii. Hoc loco Deum patientiæ, Spiritum sanctum significat, qui donat nobis secundum Christum unanimes glorificare Deum & Patrem Domini nostri Jesu Christi. Item patientiæ ejus, quæ

quæ est in conversione & solatio, non ira neque dissidio.

Det vobis idipsum sapere in alterutrum secundum Jesum Christum. Ut unusquisque sic quærat salutem alterius quasi suam, sicut Christus sua morte omnes salvavit a morte.

Ut unanimes uno ore honorificetis Deum, & Patrem Domini nostri Jesu Christi. Tunc vere Deus honorificatur, si uno animo, & concordi voce laudatur. Si enim duo convenerint super terram ex omni re; quæcumque petierint, fient illis.

Propter quod suscipite invicem. Propter honorem Dei invicem onera vestra portate: sic adimplebitis legem Christi: quia nos suscepit in se cum essemus impii. Quanto ergo magis nos invicem, ut similes, nos sustinere debemus. Iterum hic utrumque populum ad unitatem hortatur. Consentio vobis, o Judæi, quia Christus vobis promissus ad vos venerit primum, & gentes propter misericordiam Dei vocatæ sint: tamen unum corpus estis effecti.

Sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei. Sive in gloriam divinitatis: sive propter honorem Dei.

Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis, propter veritatem Dei. Hic ostendit, quoniam secundum carnem Christus, juxta promissiones patrum ex ipsis natus sit: ut præcepta legis impleret. Item non venerat ministrari, sed ministrare: & dare animam suam redemptionem pro multis.

Ad confirmandas promissiones patrum. Quia illis promiserat Christus, sicut ipse dicit: Non veni nisi ad oves perditas domus Israel.

Gentes autem super misericordia honorare Deum. Cui enim plus dimittitur, plus diligit.

Sicut scriptum est: Propterea confitebor tibi in gentibus, Domine, & nomini tuo cantabo. Tulit Judæis arrogantiam, dum gentium salutem docet esse prædictam: quamvis non fuerit nunciatus ipse Christus in gentibus. Confitetur eos misericordiam consecutos: quia & ipsi sunt in corpore ejus.

Et iterum dicit: Lætamini gentes cum plebe ejus. Qui cum ipsis estis ad salutem adducti.

Et iterum: Laudate omnes gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi Et rursus Isaias ait: Erit radix Jesse. Jesse pater fuit David, de cujus semine id est, Maria natus est Christus.

Et qui exsurgat regere gentes, in eum gentes sperabunt. Non de proselytis asserit, sed & illud huic loco simile est: Non deficiet princeps ex Juda, nec dux de femoribus ejus. Unde probatur vere jam venisse Christum, in quo omnes gentes sperare manifestum est.

A *Deus autem spei.* In quo omnes speramus: hoc ostendit quomodo Deus absque virtute Spiritus sancti, non replet aliquando nationem gratia, quoniam unum donum est Patris & Spiritus sancti.

Repleat vos omni gaudio & pace. Pax fidelium, in spe debet esse futura. Et ibi omne gaudium, ubi pax est. Nullum vero in dissensione gaudium: sed universa mœstitia.

In credendo, ut abundetis in spe & virtu
B *te Spiritus sancti.* Abundantia in spe, in Spiritu, virtutibus consistit, & signis.

Certus sum autem, fratres mei, & ego ipse de vobis. Bonus doctor laudando provocat ad profectum, ut erubescant tales non esse, quales ab Apostolo putantur.

Quoniam & ipsi pleni estis dilectione. Providit ne unquam contentiosius dura increpasse videatur. Vel dissidentes aut stultos ostendit Christianos semper alterutrum monere debere.

C *Repleti omni scientia: ita ut possitis alterutrum monere.* Hoc est novi & veteris Testamenti.

Audacius autem scripsi vobis, fratres, ex parte. Imo ideo magis scribendi fiduciam habui, quia novi vos ut prudentes, cito accipere rationem: sicut scriptum est: Argue sapientem & amabit te. Item hoc loco aut humilians se Apostolus loquitur: aut certe quoniam habentibus jam prædicationem Petri, ipse audeat prædicare.

D *Tanquam in memoriam vos reducens.* Recordans vos esse prudentes, sive non ignaros, non doceo, sed commoneo, ut scientes.

Propter gratiam, quæ data est mihi a Deo. Non propter munera terrena, vel laudem, sed ut impleam officium, quod accepi.

Ut sim minister Christi Jesu in gentibus. Serviens Evangelio, hoc est, revocans ei servos quosdam fugitivos.

Sanctificans Evangelium Dei. Meo exemplo sanctum esse demonstrans, quod cum tanto timore perficio. Quidam enim ut hu-
E manum contemnunt, quod prædicant ut divinum: & ita fit ut res sancta videatur esse non sancta, cum non perficitur sancte. Unde dicitur: Sanctificate jejunium, id est, sanctum facite, sive monstrate.

Ut fiat oblatio gentium accepta, & sanctificata in Spiritu sancto. Ut exemplo meo gentes efficiantur hostia Deo accepta, non igni sanctificata, vel suscepta, sed Spiritu sancto: sicut scriptum est: Quia sedit super Apostolos quasi ignis, & visæ sunt eis va-
F riæ linguæ.

Habeo igitur gloriam in Christo Jesu ad Deum. Qui gloriatur, in Domino glorietur. Gloriam habeo apud Deum, licet apud homines infamer & maculer.

Non

Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ A *per me efficit Christus, in obedientiam gentium.* Hic ostendit Christi & Spiritus sancti, unam esse potentiam atque virtutem. Item non ausus sum aliquid dicere me in his dumtaxat rebus propria virtute fecisse, & non omnia per me esse Deum operatum.

In verbo & factis, in virtute signorum, & prodigiorum. Hoc est doctrina & signis. Non enim de operibus hic, sed de virtutibus loquebatur.

In virtute Spiritus sancti. Unam esse vir- B tutem atque potentiam.

Ita ut ab Jerusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim Evangelium Christi. Repletur Evangelium, cum etiam gentes credunt.

Sic autem prædicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus: ne super alienum fundamentum ædificarem. Non omnis, qui super alienum fundamentum ædificat, male facit: sed si ædificet aurum, & cætera. Hic pseudoapostolos tangit, qui semper ad eos, C qui jam crediderant, ibant, & nunquam ad gentes: quia non poterant virtutes operari. Et ostendit perfecte se laborasse, qui & fundamentum posuit, & ædificium superstruxit.

Sed sicut scriptum est. In Isaia. Ostendit suum laborem, jam ante fuisse prædictum.

Quoniam quibus non est annunciatum de eo, videbunt, & qui non audierunt de eo, intelligent. Ostenditur Christus in Apostolis, & per virtutes quæ in ejus nomine fiebant.

Propter quod & impediebar plurimum venire ad vos. D Exposuit illud quod in capite dixerat.

Et prohibitus sum usque adhuc. Nunc vero ulterius locum non habens in his regionibus. Ubi jam toti firmi sunt, caussam se negat habere ponendi fundamentum.

Cupiditatem autem habens veniendi ad vos. Notandum, esse cupiditatem etiam bonam: sicut, Cupio dissolvi, & esse cum Christo. Et: Concupivit anima mea desiderare justificationes tuas.

Ex multis jam præcedentibus annis. Qualis E necessitas fuerit ostendit, quæ illum multis detineret annis.

Cum in Hispaniam proficisci cœpero, spero quod præteriens videam vos. Utrum in Hispania fuerit, incertum habetur.

Et a vobis deducar illuc, si vobis primum ex parte fruitus fuero. Quia ita vos exhibetis, ut nec apud vos locum aut necessitatem habeam diutius remorandi: & ideo ex parte illis fuisse dicit: quia non credere indigebant, sed tantummodo confirmari. Sive F ideo ex parte: quia nulla magnitudo temporis faciat caritatem.

Nunc igitur proficiscar in Jerusalem. Hoc mihi restat deinceps ut veniam.

Ministrare sanctis. Sancti erant in Jerusalem, qui omnibus suis distractis, & ante Apostolorum pedes depositis, orationi, lectioni, doctrinæque vacabant. Quales autem fuerint, ex hoc cognoscitur, ut ipse Apostolus per se illis pergeret ministrare, & quibus oblationem suam esse optat acceptam: id est, ut eam dignentur accipere, ostendens hoc non tam prodesse accipientibus, quam dantibus. Hoc contra illos facit, qui gloriam perfectionis impugnant.

Probaverunt enim Macedonia & Achaia, collationem aliquam facere. Probaverunt hoc sibi utile fore, si collationem aliquam sumptuum facerent sanctis.

In pauperes sanctorum, qui sunt in Jerusalem. Placuit enim eis. Quia propter sanctorum ædificationem esse pauperes voluerunt. Sive simpliciter pauperes sanctorum intellige.

Et debitores sunt eorum. Exemplo eorum provocat Romanos ad simile opus, ostendens hoc illis non immerito placuisse.

Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debent & in carnalibus ministrare eis. Quia doctores ex ipsis habebant, & socii facti fuerant radicis, & pinguedinis olivæ: ideoque unusquisque in quo abundat, debet alteri impertire.

Hoc igitur cum consummavero, & assignavero eis fructum hunc, per vos proficiscar in Hispaniam. Si vos bene exhibueritis, abundabit nobis bona doctrina in vos: quia quantum proficit discipulus, tantum provocatur ad docendum & doctor. Sicut alibi ait: Os nostrum patet ad vos, o Corinthii. Sive, abundanter benedicitur in adventu meo Christus in vobis.

Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam. Sciens Apostolus, quoniam propter prædicationem Christi Romam vinctus ducendus erat, in abundantia benedictionis prædicat se esse venturum. Vel certe, quoniam conscius sibi erat, nihilominus habere se gratiam ab aliis Apostolis.

Obsecro ergo vos fratres per Dominum nostrum Jesum Christum. Rogat ut pro eo tota instanter oret Ecclesia: quia novit multum valere preces in communi multorum Jacobo enim occiso, Petrus fratrum precibus de carcere liberatur: qui non tam illi, quam sibi beneficium præstiterunt, scilicet ut ejus possint doctrina firmari.

Et per caritatem sancti Spiritus: ut adjuvetis me in orationibus vestris pro me ad Deum. Spiritualis enim caritas facit, ut pro invicem exoretis.

Ut liberer ab infidelibus, qui sunt in Judæa: & obsequii mei oblatio accepta fiat in Jerusalem sanctis. Sive ut omnes credant: si-

ve fidelibus ministrans : in manus infidelium non incurram, ne ad vos venire non possim.

Ut veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, & refrigerer vobiscum. Tunc in gaudio veniam, si oblatio mea ab eis accepta fuerit, & securus verbum Dei abundantius loquar. Tristitia enim animi multum impedit ad doctrinam.

Deus autem pacis sit cum omnibus vobis, Amen. Deus pacis non nisi in pacificis est. Pulchre autem finivit, duobus populis in concordiam revocatis.

Caput XVI.

COMMENDO autem vobis Phœben sororem nostram. Jam quasi finito textu Epistolæ, ut solet, commendationis gratiam subter adnexuit. Item hic monstrat Apostolus, non accipiendam, aut eligendam personam esse viri, vel feminæ, quando Romanis per mulierem (ut fertur) literas mittit. In eadem Epistola aliis feminis mandat salutem.

Quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est in Cenchræis. Sicut etiam nunc in Orientalibus diaconissæ in suo sexu ministrare videntur in baptismo, sive in ministerio verbi, quia privatim docuisse feminas invenimus, sicut Priscillam, cujus vir Aquila vocabatur.

Ut eam suscipiatis in Domino digne sanctis, & assistatis ei in quocumque negotio vestri indiguerit. Etenim ipsa quoque assistit multis & mihi ipsi. Ut adjuvetis eam, sive sumptuum opibus, sive solatio : quia & ipsa quamdiu habuit, plures adjuvit.

Salutate Priscam & Aquilam, adjutores meos in Christo Jesu. Qui conformasse se Apostolo dicuntur in fide : quos & ideo adjutores appellat, quia in opere doctrinarum, ubi ipse laborabat, & isti juverunt.

Qui pro anima mea suas cervices supposuerunt : Quibus non solum ego gratias ago, sed & cunctæ Ecclesiæ gentium. Probando meam doctrinam, se periculo subjecerunt, propter quod illis omnes Ecclesiæ gratias agunt : quia per illos ego servatus sum.

Et domesticam Ecclesiam eorum. Ostendit congregationem fidelium, Ecclesiam nominari.

Salutate Epænetum dilectum mihi : qui est primitivus Ecclesiæ Asiæ in Christo Jesu. Salutate Mariam, quæ multum laboravit in vobis. Primitivos Ecclesiæ Asiæ, istos omnes quos salutat, intelligimus ex nominibus fuisse peregrinos : per quorum exemplum atque doctrinam, non absurde existimamus credidisse Romanos.

Salutate Andronicum & Juniam cognatos, & concaptivos meos : qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo Jesu. Salutate Ampliatum, dilectissimum mihi in Domino. Salutate Urbanum, adjutorem nostrum in Christo Jesu : & Stachyn dilectum meum. Salutate Appellen, probum in Christo. Salutate eos, qui sunt ex Aristobuli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcisi domo, qui sunt in Domino. Salutate Triphenam, & Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persidam carissimam, quæ multum laboravit in Domino. Salutate Rufum electum in Domino : & matrem ejus & meam. Ætate, non partu matrem salutate. Hi ex Judæis erant, & quia simul cum Paulo fuerant tribulati, nec territi : ideo nobiles hoc merito habebantur, qui ad profectum Romanorum inter cæteros fuerant destinati, quique priores Paulo credidisse, ipsius testimonio referuntur.

Salutate Asyneritum & Phlegontem Hermam, Patrobam, Hermem, & qui cum eis sunt fratres. Salutate Philologum & Juliam, Nereum & sororem ejus, & Olympiadem : & omnes qui cum eis sunt sanctos. Suo exemplo nos docet quales amicos debeamus in nostris literis salutare : non divites sæculi, facultatibus, vel dignitatibus honoratos : sed gratia ac fide locupletes.

Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi. Non ficte, vel subdole, quale Judas tradidit Salvatori. Ideo enim in Ecclesia pax primo annunciatur : ut ostendat se cum omnibus esse pacificum, qui corpori communicaturus est Christi.

Rogo autem vos fratres, ut observetis eos, qui dissensiones, & offendicula præter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt, & declinate ab illis. Hujuscemodi enim Christo Domino nostro non serviunt, sed suo ventri. De illis dicit, qui ex circumcisione illo tempore venerunt, jejunia & abstinentiam destruentes, neomenias, & sabbata, & cæteras ferias, ventris gratia prædicabant, dissentientes ab apostolica doctrina, & fratribus offendicula præparantes.

Et per dulces sermones, & benedictiones seducunt corda innocentium. Per blandimenta & adulationes, compto sermone compositas.

Vestra enim obedientia in omni loco divulgata est. Si illis obedistis, quibus non debuistis : quanto magis nobis obedire debetis ? Nam & illi propterea ad vos venerunt, quia sciebant vos per obedientiam simplicem cito posse seduci.

Gaudeo igitur in vobis : sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo. Deus autem pacis conterat satanam sub pedibus vestris velociter. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Salutat vos Timotheus adju-

adjutor meus, & Lucius, & Jason, & Sosipater, cognati mei. Saluto vos ego Tertius, qui scripsi Epistolam hanc, in Domino. Salutat vos Cajus hospes meus, & universa Ecclesia. Quia bona est obedientia, sed si rationabilis sit: & ideo volo vos sapientes esse in bono, ut malum nescientes, sub pedibus innocentiæ deponatis inimicum. Ita enim dedit nobis Dominus potestatem calcandi super scorpiones atque serpentes, & omnem virtutem inimici: id est, ne nobis prævaleat, & omnibus super eum membris liberis ac solutis ambulare possimus.

Salutat vos Erastus arcarius civitatis: & Quartus frater. Hic arcarium ex arcario dicit: sicut gentes credentes ex gentibus sæpe vocavit, secundum consuetudinem legis, quæ Abigail, uxorem Nabal adhuc appellat, cum jam illo mortuo in David matrimonium transisset.

Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen. Hæc est subscriptio manus ejus in omnibus Epistolis, ut in ea etiam commoneret beneficia Christi.

Ei autem qui potens est vos confirmare. Signis atque doctrinis. Item hic Patris personam monstrat. Descendens autem dicit, manifestatum hunc per Scripturas propheticas secundum imperium æterni Dei: Spiritum sanctum significat. Item infert: Cognitum est soli sapienti Deo per Christum Jesum, cui gloria in sæcula. Hoc loco Patrem & Filium manifeste loquitur. Quod autem dicit: Cognitum est soli sapienti Deo: in communi munere, mysterii significat trinitatem.

Juxta Evangelium meum, & prædicationem Jesu Christi. Ut sic vivatis, quomodo ego Christi exemplo, & auctoritate gentibus prædicavi.

Secundum revelationem mysterii. Mysterium de vocatione universarum gentium in Lege diu fuerat occultatum, quod nunc per Paulum evidenter patefactum est Evangelium in Christo per testimonia Prophetarum: quia quamvis de gentibus ante multa dixisset: tamen quomodo & in Christo unum fierent, & Judæi, nemo tam aperte cognoverat. Existimare enim poterant quosdam ad fidem quasi proselytos admittendos.

Temporibus æterni taciti, quod nunc patefactum est per Scripturas Prophetarum. Descendens autem dicit, quid est patefactum.

Secundum præceptum æterni Dei. Præcepit Deus, ut omnes gentes obediant, & Deum agnoscant, quod futurum quandoque solus ante sciebat, qui solus naturaliter sapiens, sicut naturaliter bonus: cum tamen, & homo dicatur bonus, sed nos institutione boni, vel sapientes esse possumus: ille natura. Cui per Jesum Christum gloria & honor in sæcula sæculorum.

Ad obeditionem fidei in cunctis gentibus. Spiritum sanctum significat. Item infert:

Cogniti soli sapienti Deo per Jesum Christum: Cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Commentarii in Epistolam ad Romanos finis.

COM-

COMMENTARII
IN PRIMAM EPISTOLAM
AD CORINTHIOS.

Caput I.

PAULUS. Paulus, quod nomen præponit in Epiſtolis, auctoritatis eſſe noſcendum. Item aliter: Paulus Apoſtolus, connectens in Epiſtola fratrum nomine, vel humilitatem ſuam ſignificat, vel cooperatorem eſſe eum Apoſtolicæ prædicationis oſtendit.

Vocatus Apoſtolus Jeſu Chriſti, per voluntatem Dei. Voluntate Dei vocatur quiſque ad fidem, ſed ſua ſponte, & ſuo arbitrio credit: ſicut ait in Actibus: non fui incredulus cæleſti viſioni.

Et Soſthenes frater Eccleſiæ Dei. Frater, inquit, non Apoſtolus. Hunc autem idcirco ſecum ſcribentem inducit: quia ex ipſis doctor eſt, & pro his valde ſolicitus.

Quæ eſt Corinthi. Oſtendit, qui ſunt Eccleſia Dei, ſancti ſcilicet & immaculati: quia Eccleſia neque maculam habet, neque rugam, & ideo his ſcribit qui integram adhuc ſervabant, non qui perdiderunt ſanctitatem. Nam iſtos honorat literis, illos auctoritate commendat.

Sanctificatis in Chriſto Jeſu, vocatis ſanctis. Per baptiſmum ſanctificatis. Cum omnibus qui invocant nomen Domini Jeſu Chriſti. Proprie ſacerdotum eſt invocare Dominum: Quibus dicitur: Sic benedicite filiis Iſrael, invocantes nomen meum ſuper illos. Et Pſalmiſta dicit: Et Samuel inter eos qui invocant nomen ejus. Quem ſacerdotem fuiſſe illa res probat: quia & ſacerdoti ſucceſſit, & hoſtias offerebat. De quo etiam ſecundum hiſtoriam dictum eſt: Suſcitabo mihi ſacerdotem fidelem. Qui quamvis non ſit ex genere Aaron, tamen de tribu Levi eſſe in Paralipomenon legitur: quia ipſe hunc conſtituit, qui & illum. Ita enim Aaron elegit, ut alios poſtea eligendi non amiſerit poteſtatem.

In omni loco ipſorum & noſtro. Quia ſacerdotes & ſuo, & Apoſtolorum loco funguntur. Propter quod etiam Eccleſiarum Apoſtoli nominantur. Item aliter: Univerſis Eccleſiis provinciæ Achaiæ oſtendit ſe has literas mittere.

Gratia vobis, & pax a Deo Patre noſtro, &
A *Domino Jeſu Chriſto.* Pax gratiam ſervat, quam quidam habere nolebant.

Gratias ago Deo meo ſemper pro vobis, in gratia Dei, quæ data eſt vobis in Chriſto Jeſu. Primum ſolito laudando provocat ad profectum, & dicit ſe quidem gaudere de eorum ſcientia: ſed ſcire illos debere, quia vera ſapientia non inflat, neque diſſentit.

Quia in omnibus divites facti eſtis in illo. In omnibus virtutibus, per ſapientiam, quæ amicos Dei, & Prophetas conſtituit. Item aliter: Hoc dicendo, Apoſtolus oſten-
B dit eos quando ad fidem Chriſti acceſſerunt, omni gratia tunc ditatos: nunc autem non juxta fidem converſantes, vacuefactam monſtrat gratiam, quam perceperunt.

In omni verbo & in omni ſcientia. Id eſt, non tam novi quam veteris Teſtamenti.

Sicut teſtimonium Chriſti confirmatum eſt in vobis. Teſtimonium quo ait: Omnis ſcriba doctus in regno cælorum ſimilis eſt homini patrifamilias, qui profer de theſauro ſuo no-
C va, & vetera.

Ita ut nihil vobis deſit in ulla gratia. Unde ait Salomon: Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa, id eſt, cum ſapientia.

Exſpectantibus revelationem Domini noſtri Jeſu Chriſti. Ille vere exſpectat adventum Chriſti, qui in omnibus præparatus eſt. Revelatio autem dicitur Domini adventus: quia modo a nobis abſcondita eſt.

Qui & confirmabit vos uſque in finem ſine cri-
D *mine, in die adventus Domini noſtri Jeſu Chriſti.* Per doctrinam, ſicut ait David: Confirma me in verbis tuis. Et iterum: Pax multa diligentibus legem tuam, & non eſt illis ſcandalum. Item aliter: Orat pro ipſis, ut uſque ad finem vitæ ſuæ irreprehenſibiles in adventum Domini noſtri Jeſu Chriſti permaneant.

Fidelis Deus, per quem vocati eſtis in ſo-
E *cietatem Filii ejus Chriſti, Domini noſtri.* Quam ſocietatem Joannes exponit, dicens: Quoniam Deus lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt ullæ. Si dixerimus quia ſocietatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur. Et Paulus ait: Si commortui ſumus: &

& convivemus: si sustinemus, & conregnabimus. Hic locus contra Arianos facit, qui in hoc minorem esse Filium volunt, quo per ipsum omnia facta referuntur, cum hoc etiam in Patrem cadat: per quem in societatem Filii ejus credentes vocat. Item aliter: Hoc contra Arianos valet, qui ministrum præceptorum Patris Filium dicunt: quoniam scriptum est: Omnia per ipsum facta sunt. Hic autem ostenditur, quia per Deum Patrem vocati sunt in communionem Jesu Christi Domini nostri. Huc usque cum laude præfatio.

Obsecro autem vos fratres. Ad unam sentiendi concordiam revocat, & ut ipsi omnes idem loquantur, hortatur. Item aliter: Hic jam caussam contra dissensionem aggreditur.

Per nomen Domini nostri Jesu Christi. In quo nomine salvati estis, & signa fieri conspexistis.

Ut idipsum dicatis omnes. Ut unum sentiatis atque dicatis.

Et non sint in vobis schismata. Schismata semper ex contentione nascuntur.

Sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem scientia. Si unum sentiatis & proferatis, tunc vere potestis esse perfecti.

Significatum est enim mihi de vobis, fratres mei, ab his qui sunt Chloes: quia contentiones sunt inter vos. Quæritur quomodo Apostolus crediderit aliquid de absentibus, cum scriptum sit: Non credes auditui vano. Et iterum: Quæ viderint oculi tui, loquere, & cætera. Sed hanc gratiam habebat, nosse ut absens quid in singulis Ecclesiis ageretur. Sicut dicit ad Colossenses: & si corpore absens sum, sed spiritu præsens, gaudens; & videns ordinem vestrum &c. Quia ergo sciebat Corinthios ita agere, ut audiebat, non credidit sine caussa quasi de absentibus, quorum conversationem in spiritu cognoscebat.

Hoc autem dico, quod unusquisque vestrum dicit: Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ, ego autem Christi. Sub nomine Apostolorum, pseudoapostolos tangit, qui eos per sapientiam circumvenerant mundi, ut unusquisque ejus se diceret esse, cujus doctrinam elegisset, qui adversa docebant. Si ergo nec de veris Apostolis hoc dici permittit, quanto magis de falsis non licebit?

Divisus est Christus? Dividitur corpus, cum membra dissentiunt.

Numquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis? Potest illud dici his qui relicto Christi exemplo, sanctos veteris Testamenti in solis divitiis cupiunt imitari: Nunquid Abraham cruci-
A fixus est pro vobis, aut in nomine Job baptizati estis? Et illud Domini, ubi docemur non quærere, quid alii discipulo jubeatur, dicentis Petro: Quid ad te? tu me sequere.

Gratias ago Deo meo, quod neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum & Caium: ne quis dicat, quod in nomine meo baptizati sitis. Baptizavi autem & Stephanæ domum: cæterum nescio, si quem alium vestrum baptizaverim. Quod ita contigit: ut illos paucos
B baptizarem, qui se non dicunt in meo nomine baptizatos. Item aliter: illorum ipsorum neminem, nisi quos numeravi.

Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare. Non usurpavit minora facere, qui poterat officia implere majora. Sicut hodie & Episcopus, vel sacerdos, si voluerit, diaconi poterit implere ministerium.

Non in sapientia verbi. Cum possint Apostoli etiam sermones sapientiæ prædicare: simpliciter docent, ne astutiæ prædicationis
C ascribatur prudentia, & evacuetur crux Christi.

Ut non evacuetur crux Christi. Evacuant enim vim crucis, qui aures declamatione permulcent.

Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est. Prædicatio crucis, non intelligentibus virtutem Dei, stultitia videtur Dei Filium dicere crucifixum: fideles autem intelligunt Dei esse virtutem, qua mors vita est, & diabolus superatus est.

D *His autem qui salvi fiunt, id est nobis, Dei virtus est*. Fides enim eorum eos salvos facit.

Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium. Hoc in adventu Salvatoris asserit adimpletum, id est, ad nihilum redigam.

Et prudentiam prudentium reprobabo. Eligendo piscatores, artem rhetoricam, & philosophicam reprobavit. Quæritur plane, unde sit hæc sapientia, quam reprobat Deus. Scriptum est enim, quod omnis sapientia a
E Domino Deo sit: id est, de bona natura ducit exordium. Hoc enim habet sensus humanus, ut quocumque eum tetenderis, consequatur, & paulatim meditando proficiat. Inde est, quod multi illiterati poemata componunt tam exquisita, quæ viri eruditissimi admirentur. Hunc ergo sensum, quem Deus se ex creaturis cognoscendum, & suam voluntatem inquirendam dederat: illi ad inquirenda superflua & curiosa verterunt. Similiter de divitiis ac fortitudine, & de o-
F mnibus quibus male utimur, possumus existimare.

Ubi sapiens, ubi scriba. Id est, doctor.

Ubi inquisitor hujus sæculi? Nonne stultam fecit

fecit Deus sapientiam hujus mundi? Qui acquirit sapientiam sæcularem, vel quicumque aliis de rebus obscuris inquirit.

Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum. Factura mundi, Dei sapientia est fabricata: in qua per sapientiam naturalem, quæ ad hoc data & creata fuerat, debuit cognosci ipse qui fecerat: sed quoniam non agnoverunt homines, alia illis medicina succurritur. Item aliter: Hoc loco sapientiam Dei, ordinatione creaturarum, quæ videntur, ostendit: ex quibus Deum auctorem venerari, & agnoscere debuerunt.

Placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes. Non quod vere stultitia sit prædicatio crucis: sed quia apud illos ita haberetur.

Quoniam & Judæi signa petunt. Judæi ex consuetudine Prophetarum signa petunt, quæ etiam videntes credere noluerunt.

Et Græci sapientiam quærunt. Artis dialecticæ, & humanæ sapientiæ rationem.

Nos autem prædicamus Christum crucifixum. Multum suam doctrinam ab illorum sensu discrepare demonstrat.

Judæis quidem scandalum. Scandalizantur si audiunt Christum a se crucifixum. Sive scandalum illis est audire Christum mori potuisse, quem illi quasi immortalem exspectant. Inde est, quod dicebant: Nos audivimus ex lege, quia Christus manet in æternum: non intelligentes, quia primum pati illum oportebat, & sic in gloriam suam introire.

Gentibus autem stultitiam. Secundum mundanam sapientiam, stultitia videtur Deum credere crucifixum.

Ipsis autem vocatis, Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam. Hic non divinitatem Christi, dicit Dei virtutem & sapientiam: sed ordinationem crucis: Item aliter: Ipsi Judæi, & gentes cum crediderint, intelligunt virtutem Dei esse, quæ devicta morte hominem revocavit ad vitam, & sapientiam quæ nos a dominatione diaboli liberavit, quod ante per incredulitatem intelligere non valebant.

Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. Quod stultum putatur Dei, omnem humanam sapientiam antecedit: quia sapientia sua liberari non potuerant, qui per crucis mysterium sunt salvati.

Et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Mortem quam nec gigantes evadere potuerunt, crucifixi infirmitas superavit.

Videte enim vocationem vestram, fratres, Exemplum accepit ex his qui crediderant, ut ostendat, quia non prodest gloriatio carnalis ad fidem, sed magis obest, dum superbia sapientiæ, & nobilitatis inflati, homines Dei sapientiæ subjacere noluerunt.

Quia non multi sapientes secundum carnem: non multis potentes, non multi nobiles. Hic contra illos agit oblique, qui se legis peritos, & fortiores Apostolis, & nobiliores ex sacerdotali stirpe descendere jactabant.

Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes, & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia: & ignobilia mundi, & contemptibilia elegit Deus. Quia dum in semetipsis non confidebant, celerius crediderunt. Semper enim sapientium, & divitum, & fortium gloria increpatur, sicut ait Propheta: Non glorietur sapiens in sapientia sua, neque fortis in fortitudine sua, neque dives in divitiis suis: sed ipse Dominus quod per Prophetam dixerat, ipse ad nostrum complevit exemplum. Nascendo enim de matre paupere, divitias reprobavit. Dum autem literas non discit, refutat sapientiam sæcularem. Cum vero traditus non resistit, sed patienter sustinet crucem, in humana fortitudine prohibet gloriari. Humilient ergo se Deo hujusmodi, si volunt & ipsi cum cæteris liberari.

Et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret. Quæ non sunt sapientia, fortia, nobilia: ut quæ sunt talia dissiparet.

Ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus. Omnis caro, non spiritus: quia carnalis est ista gloriatio.

Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu. Si ergo ex ipso estis, nolite ea quæ ille reprobat admirari.

Qui factus est nobis sapientia a Deo, & justitia. Nobis factus est, sibi semper fuit: ut scilicet nos faceret sapientes, & justos, & sanctos. Item alia expositio: Cum sit Christus Dei Patris sapientia, tunc tamen cum quis in illum crediderit, sapientia ei Christus efficitur.

Et sanctificatio, & redemptio. Redemptio nostræ salutis.

Ut quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur, in Domino glorietur. Non in semetipso, aut in superius comprehensis.

Caput II.

ET ego cum venissem ad vos, fratres. Quia ostenderat non illos debere humanam sapientiam admirari, suo quoque hoc exemplo confirmat, eo quod ipse non per humanam sapientiam prædicasset.

Non veni per sublimitatem sermonis, aut sapientiæ, annuncians vobis testimonium Christi. Nolui pomparicum eloquentiæ jactare sermonem in prædicatione divina.

Non enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi

niſi Jeſum Chriſtum. Id eſt, non ſum gloriatus in aliquo, niſi in Chriſto.

Et hunc crucifixum. Quod ſtultum apud homines eſſe videtur.

Et ego in infirmitate & timore, & tremore multo fuit apud vos. Neque enim alio modo Deum convenerat prædicari: non jactantia, neque gloria carnali.

Et ſermo meus, & prædicatio mea. Quia dialectici erant Corinthii, noluit apud illos diſputatione uti, ne hoc quoque illis nova aliqua philoſophia videretur, ſed magis illis virtutes, & miracula demonſtravit.

Non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis, ſed in oſtenſione ſpiritus & virtutis. Quia rhetorica habet colores perſuaſorios in unaquaque materia.

Ut fides veſtra non ſit in ſapientia hominum, ſed in virtute Dei. Sapientia hominis temporalis, ad breve prodeſt. Virtus autem Dei ut æterna, dat ſine fine profectum.

Sapientiam autem loquimur inter perfectos. Ne putetis & nos ſapientiam non habere: habemus divinam, ſed vos jam tunc capere minime poteratis: quæ jam credentibus aperitur.

Sapientiam vero non hujus ſæculi, neque principum hujus ſæculi, qui deſtruuntur. Sive regum, ſive philoſophorum, qui in hoc ſæculo primatum ſapientiæ tenere videntur. Qui cum ſapientia ſua per noſtrum Evangelium deſtruuntur.

Sed loquimur Dei ſapientiam in myſterio, quæ abſcondita eſt. In Evangelio: quod continet nativitatem Chriſti, paſſionem, & cætera.

Quam prædeſtinavit Deus ante ſæcula. Sive in præſcientia, ſive in Lege ante tempora. Multi enim Prophetæ cupierunt videre, & non viderunt.

In gloriam noſtram. Qui credimus Chriſto.

Quam nemo principum hujus ſæculi cognovit. Pilatus, Caiphas, & cæteri, quorum etiam ignorantia damnatur: quia non debuerant ignorare.

Si enim cognoviſſent, nunquam Dominum gloriæ majeſtatis crucifixiſſent. Hoc loco ad defenſionem perverſi dogmatis, duæ hæreſes abutuntur, Apollinarii ſcilicet & Arii. Una, ut perfectam aſſumpti hominis naturam deſtruat. Alia, ut Dei Verbum aſſerat eſſe paſſibile, neque *a* erat intelligens, majeſtatis Dominum etiam aſſumptum hominem dictum: neque iſta ſciens, non divinitatis, ſed humanitatis paſſibilem eſſe naturam. Item alia expoſitio: Dominus majeſtatis carne patitur, carne crucifigitur, carne moritur, ſubſtantia autem deitatis impaſſibilis

A eſt. Et ſimili modo etiam Apoſtolus Petrus teſtatur in Epiſtola ſua Chriſtum pro nobis in carne paſſum, dicens: qui peccata noſtra ipſe portavit in corpore ſuo ſuper lignum. Item alio loco, Chriſto igitur paſſo in carne.

Sicut ſcriptum eſt, quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcendit, quæ præparavit Deus his qui diligunt illum. Memoratorum ſcilicet principum mens hæc videre non potuit: quia credere noluerunt. Quidam ſane dicunt, oculus non vidit virB ginem peperiſſe, nec auris audivit: Tunc juſti ſicut ſol fulgebunt. Qui habet aures, inquit, audiendi, audiit: & in cor hominis non aſcendit, homines cohæredes Chriſto futuros.

Nobis autem revelavit Deus per ſpiritum ſuum. Nobis, qui fide meruimus ſpiritum Dei accipere, qui nobis voluntatem ejus oſtendit,

Spiritus enim omnia ſcrutatur, etiam profunC da Dei. Etiam quæ in ſecreto Dei conſilio conquieſcunt.

Quis enim ſcit hominum, quæ ſunt hominis: niſi ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt? Ita & & quæ Dei ſunt, nemo cognovit niſi ſpiritus Dei. Quæ cogitationes verſentur in homine. Item alia expoſitio: Præclarum hoc adverſus hæreticos, qui creaturam Spiritum ſanctum dicunt. Unde hic oſtenditur non ſolum D creaturam non eſſe, verum etiam, quod ipſe ſolus interiora Dei, & profunda rimetur: quippe ut ejuſdem naturæ atque ſubſtantiæ ſit cum Chriſto.

Nos autem non ſpiritum hujus mundi accepimus, ſed ſpiritum qui ex Deo eſt. Quicumque mundana ſapit, non ſpiritum Dei videtur habere, ſed mundi.

Ut ſciamus quæ a Deo donata ſunt nobis. Ut ſciamus quanta nobis a Deo collata ſunt per Chriſti adventum.

*Quæ & loquimur non in doctis humanæ ſa*E *pientiæ verbis, ſed in doctrina ſpiritus*. Quæ etiam nobis annunciamus, non a philoſoſophis, vel grammaticis, ſed a Dei ſpiritu eruditi.

Spiritualibus ſpiritualia comparantes. Illis ea dicentes, qui poſſunt audire: non enim poſſunt niſi a ſibi cognitis & ſimilibus comprehendi.

Animalis autem homo non percipit ea, quæ ſunt ſpiritus. Dei Qui ſpiritum Dei non habet, animalis eſt: quia animalium ritu verſatur, F qui putat nihil eſſe poſt mortem. Et ideo ut animal ventri libidinique committit ſe, æterna morte perituras.

Stultitia enim eſt illi, & non poteſt intelligere, quia ſpiritualiter examinantur. Stultita illi videtur primo, quod ille, qui & paſſus,

a Reſcribendum omnino eſt, *ea* pro *erat*, cui reſpondet, *neque iſta*. At quando ita præferunt vulgo libri, neque ullum veterum Editionum errorem ſuſtulit Martianæus, Lectorem monuiſſe, ſatis.

ſus, & mortuus eſt, & reſurrexit: totius creaturæ, nunc Dominus prædicetur. Secundo contemnere propria bona, alteri præbere maxillam, & cætera his ſimilia. Chriſti mandata.

Spiritualis autem judicat omnia, & ipſe a nemine judicatur: ſicut ſcriptum eſt. Judicat vana eſſe, in quibus carnales homines delectantur. Et ipſe ita ſe agit, ut a' nemine judicetur. Sive omnia ſpiritualis diſcernit, & intelligit: & ſenſus illius ab homine non intelligitur animali. Item alia expoſitio: Omnia dic t, quæ ſunt ſpiritualia. Non enim artes & diſciplinas hujus mundi, animalis homo niſi ſpiritualiter intelligat, ſcire poteſt.

Quis enim cognovit ſenſum Domini, aut quis inſtruxit eum? Senſum Domini, qui eſt in viris ſpiritualibus, ſine ſpiritu Dei nemo cognovit. Item ſenſus, hic intelligentiam ſignificat.

Nos autem ſenſum Chriſti habemus. Qui Spiritum ſanctum accepimus.

Caput III.

Et *ego, fratres, non potui vobis loqui quaſi ſpiritualibus, ſed quaſi carnalibus.* Modo timens, ne putent hoc ſolum habere ſenſum Domini, quod ipſi ut parvuli audierant: non, inquit, in me ſenſus Domini defecit, ſed vobis virtus defuit audiendi. Item alia expoſitio: Arguit Apoſtolus Corinthios, quod gratiam quam in principio credentes acc perant, perdiderint. Videtur autem hoc loc univerſos in commune increpare. Cum hi reprehendantur, qui non juxta fidem converſantur.

Tanquam parvulis in Chriſto. Non ætate carnali, ſed in Chriſto.

Lac vobis potum dedi, non eſcam. Nondum enim poteratis, ſed nec nunc quidem poteſtis: adhuc enim carnales eſtis. Hoc & beatus Petrus ait: Deponentes igitur omnem malitiam & ſimulationem, tanquam modo geniti infantes rationabiles, & ſine dolo lac concupiſcite, ut in eo creſcatis in ſalutem. Si ergo adhuc illi parvuli ſunt qui omnem malitiam abjecerunt, & qui nondum ſunt in virtute perfecti, quid de illis cenſendum eſt, quibus omnis malitia dominatur?

Cum enim ſit inter vos zelus & contentio, nonne carnales eſtis. Ecce de quibus vitiis carnales judicantur: quæ non proprie per carnem fiunt; ſed de carnali ſenſu talia deſcendunt.

Et ſecundum hominem ambulatis? Qui nihil amplius habet, quam cæteri homines, ſecundum hominem dicitur ambulare: ſed in A hoc loco ob defenſionem ſingulorum hominum, homines appellantur.

Cum enim quis dicat, ego quidem ſum Pauli: alius autem, ego Apollo: nonne homines eſtis? Vult nos plus eſſe, quam homines.

Quid igitur eſt Apollo? quid vero Paulus? miniſtri ejus cui credidiſtis. Si nos nihil ſumus, quos miniſtros ipſe conſtituit, quanto magis illi qui in carnalibus gloriantur?

Et unicuique ſicut Dominus dedit. Ego plan- B *tavi, Apollo rigavit, ſed Deus nunc incrementum dedit.* Hoc ipſum non ex nobis eſt, ſed Dei donum eſt, ut per manus meas ſigna fierent, quæ vos excitarent ad fidem: & Apollo ſua vos doctrina firmaret: quia ſicut planta ſine aqua, ſic fides ſine doctrina marceſcit. Si ergo & plantatio, & fons Dei eſt: quid nobis abſcribitis quaſi aliquid noſtra virtute fecerimus?

Itaque neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incrementum dat, Deus. C *Qui autem plantat, & qui rigat, unum ſunt. Unuſquiſque autem propriam mercedem accipiet, ſecundum ſuum laborem.* Niſi enim Deus incrementum dederit, ſine cauſſa laboramus. Nos mercenarii ſumus in alieno agro. Alienis utimur ferramentis: nihil habemus proprium niſi mercedem noſtri laboris.

Dei enim ſumus adjutores: Dei agricoltura eſtis: Dei ædificatio eſtis. Non in potentia, ſed in verbo adjuvamus coli Dei agrum, & exſtrui templum.

D *Secundum gratiam Dei, quæ data eſt mihi.* Non ſecundum meam virtutem. Sive ponendi fundamentum gratiam accepi: ut ibi prædicarem, ubi Chriſtus non fuerat nunciatus.

Ut ſapiens architectus fundamentum poſui. Non poteſt imperitus architectus ponere fundamentum.

Alius autem ſuperædificat. Alius doctor inſtituit ſupra fidem, quam ego fundavi.

Unuſquiſque autem videat quomodo ſuperædificet. Sollicitus, quam fortia & recta parie- E tum latera conſurgant.

Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere præter id quod poſitum eſt: quod eſt Chriſtus Jeſus. Non eſt alius Chriſtus, quem poſſit vobis aliquis prædicare, præter Jeſum cui fide firmiſſima credidiſtis. Hoc ſolum agitur, ne per doctorum negligentiam, obnoxii incipiatis eſſe gehennæ.

Si quis autem ſuperædificat ſupra fundamentum hoc. Ejuſdem artis eſt, qui ſuperædificat, licet minor ſit in opere, cujus ille eſt, F qui poſuit fundamentum. Non ergo unuſquiſque homo ſuper fidem ſuam ædificat, ſed quilibet doctor: quia nec parietes per ſe aliquando poſſunt erigi, niſi fuerint ob operatore conſtructi. Item hic magiſtros & do-

doctores significat super fundamentum (quod est Christus) homines recte instituere, vel prave, in quibus magistrorum doctrina in die judicii in igne revelabitur, ubi consumtis peccatoribus, probati manebunt. Doctores autem super his, qui probati fuerunt, mercedem retributionis accipient: in illis vero quos ignis exurit, damno afficientur: quia in vacuum laboraverunt. Iidem autem magistri in judicium evenientes, salvi fient, si tamen ipsi caussa non fuerint perditorum. Quod autem ait: Si cujus opus arserit, damno affectus erit. Non hic (ut quidam putant) in igne flammæ arsura sunt opera, sed homines, qui ita operati sunt, ut mereantur incendio deputari. Si autem opera, id est, crimina punientur, salvo eo, qui perpetraverat, non erit ei damnum, sed lucrum. Unde manifeste ostenditur, sicut supra comprehensum est, homines esse aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam. Quia acceptis institutionibus magistrorum, vel observant præcepta, vel negligunt.

Aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam: uniuscujusque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit: quia in igne revelabitur. In Ecclesia tria genera sunt bonorum. Est bonum, & melius, & optimum. Quod autem primo aurum posuit ut sermo melius texeretur, sive ad fortitudinem, non ad speciem comparavit. Quia argentum fortius est auro, ideo meliori ponitur loco. Tria sunt econtrario genera malorum: Malum, pejus, & pessimum. Quæ lignis, fœno, & stipulæ comparantur.

Et uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit. Si cujus opus manserit: quod superædificavit, mercedem accipiet. Aurum & argentum non solum non ardent, sed per ignem splendidiora radiabunt. Ligna vero & cætera cremabuntur. Sive examinationem judicii, igni voluit comparare: juxta consuetudinem Scripturarum.

Si cujus opus arserit, detrimentum patietur. Si quis negligenter aut verbo docuerit, aut exemplo, perdet laborem suum, quia opus aridum infirmumque perfecit.

Ipse autem salvus erit In propria justitia.

Sic tamen quasi per ignem. Quod si ille non nisi per ignem salvus erit, qui justus ex proprio est, quia negligenter ædificavit discipulos: quid de illis fiet, qui & sermone non ædificant, & insuper scandalizant exemplo?

Nescitis, quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis. Nescitis, cujus sitis templum, sive in singulis, sive in universa Ecclesia?

Si quis autem templum Dei violaverit: disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanA ctum est, quod estis vos. Sive suum corpus, peccando: sive Ecclesiam ad pravam doctrinam reducendo, vel certe exemplo proprio destruendo. Solent hunc locum Novatiani opponere ad pœnitentiam excludendam. Quibus respondendum est, ad quid hoc ipsum scribitur: Spem veniæ non habebunt.

Nemo vos seducat. Propria, vel aliena adulatione deceptus.

Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo: stultus fiat, ut sit sapiens. Hic pro-
B prie mundi increpat sapientes, quos humana sapientia non permittebat sentire divina. Aliter: Si quis ad reddendam vicem injuriæ, si eadem fecerit, putet se esse sapientem, stultus fiat. In hoc enim sæculo stultus est, qui evangelica voluerit implere præcepta: Qui enim percutienti alteram præbet maxillam: voluntate stultus est, non natura.

Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum. Nihil stultius est, quam ut velit se, qui non potest, vindicare, & Deo
C suam non reservat injuriam. Et ita de contumelia vindictam apud Deum perdet, & de patientia mercedem.

Scriptum est enim: Comprehendam sapientes in astutia eorum. Ad effugiendam manum Dei, nulla suffragatur astutia.

Et iterum: Dominus novit cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt. Nihil utilitatis conferunt ad salutem.

Nemo itaque glorietur in hominibus. In falsis scilicet Apostolis, humana tantum sapienti-
D bus, cum nec in nobis quidem, sed in eo, cujus & ipsi sumus, sit gloriandum.

Omnia enim vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive mundus, sive vita, sive mors. Omnia creata sunt propter sanctos, qui cum nihil habeant, possident cuncta. Possumus autem hæc ad libertatem referre arbitrii, ut quod velint eligant, sive mortem, sive vitam.

Sive præsentia, sive futura. Omnia enim vestra sunt. Quod sanctis, tam præsentia,
E quam futura divinitus sint attributa: item Christi vitam mortemque significat. Quoniam propter nos & mortuus est, & resurrexit.

Vos autem Christi. Sic est Christus Dei, sicut alibi Deus dicitur Christi, & hoc * si de divinitate velis intelligi. Cæterum hic de *al. fide.* assumpti hominis forma tractatur, secundum quam & dicitur unctus.

Christus autem Dei. Quasi homo.

F

Caput IV.

SIC nos existimet homo, ut ministros Christi, & dispensatores ministeriorum Dei. Non ut æquales Christo.

Hic jam quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur. Interrogantis vox est: id est, jam hic vos putatis conscientias judicari.

Mihi autem pro minimo est, ut a vobis judicer, aut ab humano die. Humanum judicium nullius dico momenti, in quo sæpe veritas & justitia frustratur. Diem hominis non concupivi, Jeremias ait.

Sed neque meipsum judico. Ego qui conscientiam meam optime novi, nihil esse me judico. Neque meipsum judico.

Nihil enim mihi conscius sum. Male sentiunt, qui dicunt: Nemo potest vitare peccatum.

Sed non in hoc justificatus sum. Hoc pro humiliate dicit: Nihil enim mihi sum conscius: unde super homines debeam gloriari. Si hoc Paulus dicit: Quid a nobis dici debeat, cogitandum est. Sed non in hoc justificatus sum.

Qui autem judicat me, Dominus est. Non in quo me quidam ita laudant: quia ita quisque aliena laude non justificatur, ut ne maculetur infamia. Unicuique enim apud Deum quod est, non quod dicitur, imputatur.

Itaque, fratres, nolite ante tempus judicare, quo usque veniat Dominus: qui & illuminabit abscondita tenebrarum; & manifestabit consilia cordium. Homo videt in facie, Deus autem in corde.

Et tunc laus erit unicuique a Deo. Ille vero laudabilis est, qui Dei testimonio laudatur, apud quem omnia occulta, & invisa sunt cognita.

Hæc autem, fratres: transfiguravi in me &, Apollo, propter vos. Ut a nobis humilitatis sumatis exemplum: ne supra disciplinam Scripturæ audeat unusquisque adversus alterum pro alio inflari, doctore malæ contentionis everso.

Ut in nobis discatis, ne supra quam scriptum est, unus adversus alterum infletur pro alio. Hoc est, quod dicit, ne unusquisque magistrum proprium prædicans, alter adversus alterum incitetur.

Quis enim te discernit? Hic ad ipsos inflatos per eloquentiam, verba convertit: quis te discernit, cujus momenti sis?

Quid autem habes, quod non accepisti? Quid enim boni ex temetipso habes, quod a nullo didiceris, vel Dei dono minime consecutus sis?

Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Quasi in proprio gloriaris.

Jam saturati estis, jam divites facti estis. Hoc increpativo modo legendum, vel pronunciandum.

Sine nobis regnatis. In nullo nostri indigentes.

Et utinam regnetis, ut & nos vobiscum regnemus. Utinam non essetis falsa gloriatione decepti, forsitan simul regnaremus.

Puto enim, quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit, tanquam morti destinatos. Nos omnium ultimos ad gentes tanquam ad mortem direxit.

Quia spectaculum facti sumus mundo, & angelis, & hominibus. Omnes nostras publice spectant injurias, sive vere angeli, & homines, sive sancti homines, & peccatores.

Nos stulti propter Christum: vos autem prudentes in Christo. Nos infirmi: vos au- autem fortes. Vos nobiles: nos autem ignobiles. Nos tanquam stulti propter Christum omnia sustinemus. Vos autem ita vultis esse Christiani, ut prudentiam sæculi teneatis. Nos infirmi, quia vicem reddere nolumus: vos autem reddendo, fortes vos esse gloriamini. Nos nihil habentes voluntaria paupertate dejecti: vos vobis etiam nobilitatem terreni generis vendicatis.

Usque in hanc horam. Ab initio prædicationis nostræ usque in præsens tempus.

Et esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus. Non stamus in sedibus certis, ubique Evangelii necessitate jactamur.

Et laboramus operantes manibus nostris. Sic tamen operabantur, ut doctrinæ officium magis implerent.

Maledicimur, & benedicimus. Persecutionem patimur, & sustinemus. Blasphemamur, & obsecramus. Rogamus Deum pro his, qui nos blasphemant.

Tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus. Sicut scriptum est: Justus immundus est apud malos.

Omnium peripsema usque adhuc. Omnium humillimi atque subjecti.

Non ut confundam vos, hæc scribo: sed ut filios meos carissimos moneo. Poterant confundi de sua gloria, si eos non relevaret. Non enim roborem illorum cupiebat, sed profectum.

Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. Omnes qui ab alio jam genitis ministrant, patres dici non possunt.

Nam in Christo Jesu per Evangelium, ego vos genui. In novam vitam me primum prædicante, reformatos vos esse meministis.

Rogo ergo vos, imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Bonorum filiorum est, in omnibus bonos imitari parentes.

Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus carissimus, & fidelis in Domino. Quan-

Quanto fidelior est cæteris, tanto carior cunctis.

Qui vos commefaciat vias meas, quæ sunt in Christo Jesu. Qui vos & meis literis, & suo commoneret exemplo: aliud enim sine alio prodesse non poterat.

Sicut ubique in omni Ecclesia doceo. Quomodo semper & ubique meum exemplum cum doctrina concordat.

Tanquam non venturus sim ad vos. Hic incipit caussam fornicationis arguere.

Sic inflati sunt quidam. Veniam autem ad vos cito, si Dominus voluerit. Tamdiu aliquis de scientia falsa se jactat, usquequo veræ scientiæ prædicator advenit.

Et cognoscam non sermonem eorum, qui inflati sunt, sed virtutem. Examinabo non eloquentiæ pompam, sed conversationis effectum, ubi virtus fidei esse probatur.

Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute. Hic ostendit, nihil prodesse doctrinam absque justitiæ operibus, ei qui non faciat, quæ facienda persuadet.

Quid vultis? Benignus magister discipulorum correptionem in eorum potestate dimittit: ut si pœnitere velint, clementissimus consolator adesset. Si autem nollent, durus ultor assisteret peccatorum.

In virga veniam ad vos, an in caritate & spiritu mansuetudinis? Quali virga venit Petrus ad Ananiam & Sapphiram, & ipse Paulus ad magum.

Caput V.

OMNINO auditur. Ostendit quare superiora minatus sit.

Inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter gentes: ita ut uxorem patris sui aliquis habeat. In Ecclesia, cui vos præesse videmini.

Et vos inflati estis: & non magis luctum habuistis. Vana scientia inflammini, & curam de his, qui pereunt non habetis: ut aut corrigantur, aut ab Ecclesia separentur. Cum bonos pastores semper legamus, populi deflesse peccata: ut Jeremiam qui ait: Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum? ut ostenderet, sibi non affectum doloris, sed lachrymas defecisse.

Ut tollatur de medio vestrum, qui hoc opus fecit. Sive homo, qui peccavit tollatur, sive satanas ejiciatur, dum non habet per quem operetur.

Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu: jam judicavi ut præsens. Præsentem se esse dicit in spiritu, ne ex solo auditu absentem damnasse putaretur: secundum illud Elisei dicentis ad Giezi: Nonne spiritus meus tecum erat in via?

A *Eum qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Jesu Christi: congregatis vobis, & meo spiritu cum virtute Domini Jesu.* Qui pro me erat præsens, sive in literarum mearum auctoritate, per quam Domini quoque virtus assistit.

Tradere hujusmodi satanæ in interitum carnis. Ut arripiendi illum corporaliter habeat potestatem. Quod cum viderit se nec carnis hic, nec in futuro spiritus requiem habiturum: de facto pœniteat ut B salvetur. Sive sic quisque pro meritis suis de Ecclesia pellitur, satanæ traditur potestati: ut dum caro ejus per pœnitentiam afflicta, quemdam interitum patitur, spiritus conservetur. Habet enim consuetudinem Scriptura, ut hominem in parte, totum intelligat. Sive ita, quia & hic Scripturæ mos est, ut in carne carnales actus interire: in spiritu vero spiritualis conversatio salva fieri demonstretur. Item hic ostendit ejectum extra Ecclesiam rabi- C do ore dæmonum lacerandum, si permanserit nolens carnis vitia mortificare, ut possit vitam sanctam recuperare.

Ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi. Quoniam in spiritum satanas accipere non potest potestatem, ut Domini judicio reservetur.

Non est bona gloriatio vestra: nescitis, quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Ignoratis, quia malo exemplo possunt plurimi interire. Sed & per unius D delictum, in omnem populum Judæorum iram Dei legimus advenisse.

Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi. Nihil in vobis conversationis pristinæ relinquatis, quod sinceritatem possit naturæ corrumpere.

Etenim pascha nostrum, immolatus est Christus. Itaque epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ: sed in azymis sinceritatis & veritatis. Non figura, sed veritas. Et Judæi E quidem septem diebus azyma comedebant. Nos vero semper, si simpliciter & pure versemur. Quia in septem diebus mundus est factus, qui semper in suo ordine revolvitur. Et quotidie nobis agnus occiditur, & pascha quotidie celebramus: si fermentum malitiæ & nequitiæ non habemus. Quid est enim aliud nisi corruptio naturæ, fermentum, quod & ipsum prius a naturali dulcedine recedens, adulterino acore corruptum est?

F *Scripsi vobis in Epistola, ne commisceamini fornicariis. Non utique fornicariis hujus mundi, aut avaris, aut rapacibus, aut idolis servientibus.* Hoc ipsum in hac Epistola ita scripsi, non ut a gentibus, sed

ab

ab his qui peccant in Ecclesia, separemini: sin autem, mori debueratis: quos idcirco præcipue vivere interim Deus voluit, quo cohabitatione vestra proficerent infideles.

Alioquin debueratis de hoc mundo exisse. Sive ita: sin autem, melius vobis fuerat de hac luce migrasse, quam indigere per commonitionem a gentium consortio separari.

Nunc autem scripsi vobis, non commisceri. Sed magis quod scripsi, hoc est, ne talibus conjungamini.

Si is qui frater nominatur, inter vos est fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax. Non ex sola opinione vitandus est. Sed si quis frater solo nomine appellatur, cum fornicator detegatur, aut fur, ab hoc separari jubemur: sicut scriptum est: Qui se jungit fornicariis, nequam est: putredo & vermis hæreditabunt eum.

Cum hujusmodi nec cibum sumere. Nec communem quidem cibum cum talibus participandum esse concessit.

Quid enim mihi de his qui foris sunt judicare? Hoc est, de infidelibus.

Nonne de is qui intus sunt, vos judicatis? Nam eos qui foris sunt Deus judicabit. Nunquid non vos de his solis qui sunt intra Ecclesiam judicatis?

Auferte malum ex vobis ipsis. Quo facilius eos possitis docere, qui foris sunt.

Caput VI.

AUDET *aliquis vestrum habens negotium adversus alterum.* Audet aliquis contra præceptum Domini venire, dicentis: Si quis vult tecum judicio contendere, & cætera. Notandum quod aliquando Apostolus in medio caussæ quam agit, quosdam sensus inserat, & de latere jactet, quibus explicitis, rursus revertatur ad caussam.

Judicari apud iniquos, & non apud sanctos? Hic probatur Christianos tunc Judices non fuisse, quia iniqui dicuntur.

An nescitis, quoniam sancti de hoc mundo judicabunt? Quod Dominus repromisit discipulis, dicens: Sedebitis, & vos judicantes duodecim tribus Israel: etiam omnibus hoc promittens, qui eos fuerint imitati. Nam ex ipsis unus periit, cujus loco alius successit: cui nihil fuerat repromissum. Paulus quoque & Barnabas Apostoli sunt ordinati a sancto Spiritu.

Et si in vobis judicabitur mundus. Sive per vos, vel vestro exemplo.

Indigni estis, qui de minimis judicetis. A *Nescitis quoniam angelos judicabimus: quanto magis sæcularia?* Ergo indigni sunt de rebus exiguis judicare, qui & mundum totum & angelos judicabunt. Illos angelos, qui cum carnem non habuerint, peccare voluerunt, hi qui in carne sancti esse voluerunt, judicabunt.

Sæcularia igitur judicia si habueritis. Quæ de rebus sæculi oriuntur.

Contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad judicandum. Possunt de his B etiam illi, qui minimi sunt in Ecclesia, judicare. Item contemptibiles in Ecclesia eos judices dicit, quos appellat in inferioribus infideles.

Ad verecundiam vestram dico. Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit judicare inter fratrem suum. Erubescere debetis, eo quod nemo sit inter vos tam sapiens, qui noverit caussas inter fratres discernere: ut non necesse sit publice litigare.

C *Sed frater cum fratre judicio contendit, & hoc apud infideles.* Duplex peccatum est, & quod judicio contenditis, & quia apud infideles, vos ad jurgia provocatis.

Jam quidem omnino delictum est in vobis. Jam hoc solum delictum est, quod contra præceptum facitis Christi.

Quod judicia habetis inter vos. Qui semper pacem habere deberetis, etiam cum rerum temporalium detrimento servatam.

D *Quare non magis injuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini? Sed vos injuriam facitis, & fraudatis.* Cum illata secundum Evangelii præceptum, & Domini exemplum patienter sustinere deberetis: vos e contrario non solum non suffertis, sed etiam non facientibus irrogatis.

Et hoc fratribus. Quod nec inimicis reddere deberetis, fratribus facere non timetis.

E *An nescitis quia iniqui regni Dei non possidebunt?* Quod regnum Dei non possidebunt, nisi omnia peccata baptismi gratia diluantur.

Nolite errare: neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt. Nolite errare, putantes vobis solam fidem sufficere ad salutem, cum o- F mne peccatum permanens, excludat a regno: sicut ad Galatas ait: Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditiæ, contentiones, iræ, & his similia, quæ prædico vobis: quoniam qui talia

talia agunt, regnum Dei non consequentur. Ideo autem addidit, & his similia: ne quis negaret, præter hæc alia esse peccata, quæ regnum Dei prohiberent intrare.

Et hæc aliquando quidam fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis. Nolite de præteritis timere peccatis, tantum ne post baptismum delinquatis. Aut qui ut assolet præventus fuerit, ad pœnitentiam convertatur. Item omnia peccata baptismi gratia diluuntur. Item alia expositio: Hoc contra hæreticos dicit, qui Christum, & Spiritum sanctum a Deo Patre separare conantur. Hic enim ostenditur quoniam sicut Pater, ita & Christus, & Spiritus sanctus peccata abluit, justificat, atque sanctificat.

In nomine Domini nostri Jesu Christi & in spiritu Dei nostri. Abluti in nomine Christi, sanctificati per spiritum Dei.

Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Qui de fornicatione tractabat, voluit gulam & intemperantiam, materiam fornicationis ostendere, & simul destruere. Item hoc dicit: quia liberi sum arbitrii, & licet mihi agere quod velim: non tamen debeo ipse aliquo peccato esse subjectus.

Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. Esca ventri, & venter escis. Licet nobis manducare & bibere, sed si nimium ventri subditi fuerimus, ipsum licitum trahit nos ad illicita, hoc est, ad fornicationem: ita & de omnibus intelligendum, quæ cum peccatum non sunt, occasiones tamen possunt capere deliciorum.

Deus autem hunc & hanc destruet. Et hæc duo, id est, escam & ventrem, & hominem, his subditum, & voluptatibus servientem. Item in resurrectione mortuorum non destruetur ventris substantia, sed esus ciborum, & ventris opera cessabunt. Quoniam regnum cælorum sicut idem Apostolus ad Romanos dicit, neque esca, neque potus est.

Corpus autem non fornicationi, sed Domino: & Dominus corpori. Non fornicationi, sed Domino exhibeatur: & Dominus corpori copulabitur. Dominus enim nobiscum est, quamdiu fuerimus cum illo: si dereliquerimus eum, & ille nos derelinquet.

Deus vero & Dominum suscitavit, & nos suscitabit per virtutem suam. Quia caput nostrum suscitavit, & nos suscitabit, si tamen ejus membra per sanctitatem esse mereamur.

Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Omnis Ecclesia, corpus Christi est: singuli autem membra.

Tollens ergo membra Christi. Tollit Christi membra, id est, abscindit se a corpore Christi, qui junctus est meretrici.

Faciam membra meretricis? Absit. Non dixit fornicaris: ut ostenderet eum ejusdem & criminis esse, & nominis, cujus illa est. Apud homines enim minus videtur viri, quam mulieris admissum.

An nescitis, quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur? erunt enim, inquit, duo in carne una. Quomodo cum uxore licite, ita & illicite cum meretrice
B una caro efficitur per amorem.

Qui autem adhæret Deo, unus spiritus est. Quomodo per carnis opera, caro fit: ita per opera Dei, spiritus efficitur.

Fugite fornicationem. Cujus crimen videtis esse gravissimum.

Omne enim peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. Omne peccatum potest & ab uno committi: qui membrum dici potest, non tamen corpus. In
C fornicatione autem duo pereunt, etiam corpus. Gravius ergo malum est, in quo duæ animæ moriuntur. Gravare vult fornicationis caussam, quæ illis per consuetudinem levissima videbatur. Item alia expositio: De his qui sunt in conjugio constituti, Apostolus sumit exemplum. Quomodo inquit, scriptum est: Erunt duo in carne una: id est, vir & uxor, unum corpus efficitur. Unde si aliquis ipsorum fuerit fornicatus, peccat in alium, quasi
D in proprium corpus. Residua autem peccata, specialia uniuscujusque sunt: nec alterum condemnant.

An nescitis, quoniam membra vestra, templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est? quem habetis a Deo. Cui gravissimam injuriam facitis fornicando.

Et non estis vestri. Empti enim estis pretio magno. Qui non est suus, non debet suæ voluntati servire: sed illius a quo emptus est, secundum ipsius jussum, dicentis: Qui vult post me venire, abne-
E get semetipsum sibi. Si enim homo a servo pauca pecunia comparato, continuam exigit servitutem, quanto magis ille qui nos sua morte redemit? Sicut ait Petrus: Scientes quod non corruptibilibus, argento vel auro redempti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine, quasi agni immaculati & incontaminati Christi. Aliter: Rescindit emptionis pactum quisquis inculcaverit jus testamenti: & a servili conditione
F alienus est, qui libertate suæ voluntatis non impeditur.

Glorificate, & portate Deum in corpore vestro. Glorificate Deum actibus vestris, & portate eum, ejus imaginem conservando:

do: sicut ait alibi: Sicut portavimus imaginem terreni, ita portemus imaginem cælestis.

Caput VII.

De quibus autem scripsistis mihi. Incipit de conjugiis: ante enim expugnavit illicita, quam de licitis loqueretur.

Bonum est homini mulierem non tangere. Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat: & unaquæque suum virum habeat. Uxori vir debitum reddat: similiter autem & uxor viro. Bonum fuerat illud, quod vobis in primordio prædicavi: hoc est, secundum conjugii usum, non tangere mulierem. Sed quoniam multos incontinentes huic doctrinæ scripsistis refragari: concedatur remedium, ne fornicando moriantur. Ergo hoc Apostoli exemplo, in primis virginitas & continentia prædicatur. Et si quis se incontinentem non erubuerit confiteri, in languorem incontinentiæ reclamanti, non denegetur remedium nuptiarum. Quomodo si peritus medicus inquieto ægro, & neganti se posse a pomis omnibus abstinere, concedat aliquantum, ne ille perniciosa præsumat. Incontinentiæ revera usus & tempore, & ætate, & loco, & infirmitate prohibetur. Castitas vero potest jugiter custodiri. Illud ergo debemus appetere, quod facilius custodire sine impedimento ullo possumus, & in perpetuo possidere. Sed objicere amatores luxuriæ solent: Ut quid ergo prima Dei benedictio, crescere & multiplicare concessit? Ut terra scilicet repleretur: qua jam impleta, debemus ab incontinentia temperare. Sed potuit, inquies, omnes homines de terra formare, si semper illi usus conjugii non fuerat placiturus. Sed non quæritur quid potuit, sed quid fecit: cui omnia possibilia sunt. Ipsam denique Evam noluit de terra facere, sed de costa. Si autem putas nobis antiqua tempora in omnibus convenire, imitare Adam, qui filiam (ut ita dixerim) suam accepit uxorem. Cain similiter, si non pudet, & cæteros, qui proprias in matrimonium accepere sorores. Quod si fieri non debet, omnia Dominum secundum præscientiam suis temporibus ordinasse credamus: ut qui tunc terram impleri voluit, modo plus diligit castitatem, cui & grande præmium repromittit. Illud etiam dicendum est, quod nec secundum vetus Testamentum, quosdam uxores habuisse videamus. Quia ibi uxores liberorum caussa habere permissum est: non propter nimiam libidinem exercendam: qui in hoc

A etiam animalibus deteriores esse noscuntur: quo necando filios, probant se non filiorum caussa nupsisse. Qui autem ea sola caussa conjungitur, statim se abstinet post conceptum. Et cessante jam per ætatem partu, cessat & usus.

Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Corpus dicitur omne quod tangitur. Sicut ergo mulier corpus dicitur viri: ita & vir

B corpus mulieris appellatur. Ideo neque si voluerit mulier contraire: in corpore suo, id est, in uxore, vir poterit dominari. Dubium autem non est, multo magis nolente viro, neque in virum mulierem posse prævalere. Quoniam ergo de duobus incontinentibus dicit, concedit ex necessitate Apostolus, ut in idipsum, quia utrique incontinentes sunt, revertantur. intercedente quacumque dissensionis caussa, ambo fornicationis crimen admittant,

C quia utrique sunt incontinentes. Cæterum autem si unus, e duobus considerans præmium castitatis, voluerit continere, incontinenti assentire non debet, sed ita agere, ut videndo continentiam illius provocetur incontinens: quia luxuria ad continentiam transire debet, non ad luxuriam continentia declinare: quamvis plurimæ mulieres castitati contradicant, ita illum qui voluerit continere, agere debere, ut incontinentia assentiat in idipsum: ne dum

D ille continet, illa peccet. Anima quæ peccaverit, ipsa morietur. Nec enim servituti subjectus est frater, aut soror in ejusmodi. Neque enim vocavit nos Deus in immunditia, sed in sanctificatione. Aliter: Quia voluit viro esse subjectam, solam sibi abstulit libertatem.

Nolite fraudare invicem: nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi, & iterum revertimini in idipsum. Negare videtur incontinentes orationi posse vacare: quæ in eo utique minor est communione,

E qua catechumeni & pœnitentes orant, qui communicare non possunt. Non solum hoc in novo, sed etiam in veteri Testamento sanctificantur a muliere, ut descendenti Domino in montem, assistere mereantur. Hic probatur quid possit perpetua continentia, si tantum valuit triduana. Unde & in Regnorum libro panem sacerdotalem non nisi continentes accipiunt. Quam ob caussam necessitas legem solvere venialiter potuit suffragio caritatis. Un-

F de & Petrus hortatur, nostras orationes minime impediri debere.

Ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram. Notandum quod ad duos respiciens incontinentes, uni non præjudicet con-

continenti. Item ne uno se retrahente, alius fornicetur.

Hoc autem dico secundum indulgentiam, & non secundum imperium. Volo autem omnes vos esse sicut meipsum. Hoc ut parvulis indulgeo, non præcipio ut perfectis.: nam omnes homines cupio mihi similes inveniri. Novi enim quanta castitas mercede pensetur. Nunquam hoc voluisset Apostolus, si fieri omnino non posset.

Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo: alius quidem sic, alius vero sic. Hoc est, propriæ voluntatis accepit donativum.

Dico autem non nuptis & viduis. Incipit aliam caussam de innuptis.

Bonum est illis, si sic permnaserint sicut & ego. Magnopere appetendum est, quod a tanto doctore laudatur.

Quod si non continent, nubant. Notandum quod incontinentibus nuptiæ concedantur.

Melius est enim nubere, quam uri. Malo fornicationis melius est, quod igne punitur: sicut Judas in Genesi de sua nuru pronunciat.

His autem, qui matrimonio juncti sunt. Item de conjugiis minime caussa aliqua dimittendis.

Præcipio, non ego, sed Dominus: uxorem a viro non discedere. Prohibet dimitti quacumque ex caussa, ne aliis conjungantur secundum consuetudinem Judæorum, quam Dominus interdixit, dicens: Quicumque dimiserit uxorem suam, excepta caussa fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur. Aliter: Præcipio, non ego, sed Dominus: uxorem a viro non discedere. Non quia in se non habebat Christum loquentem, hæc dicit, sed ut ostendat, quia ipse Dominus per semetipsum de hoc in Evangelio dixit.

Quod si discesserit, manere innuptam: aut viro suo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat. Si ob aliquam caussam discesserit, alii non nubat: aut suo viro si voluerit, reconcilietur: quia hoc quam alteri nubere, melius esse manifestum est.

Nam cæteris dico ego, non Dominus. Consilium do, quod mihi utile esse videtur.

Si quis frater uxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et si qua mulier fidelis habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Si quis solus crediderit, e duobus; non quo permiserit fidelem infideli conjungi. Non enim dixit, si quis ducit, sed, si quis habet infidelem.

Sanctificatus est enim vir infidelis, per A *mulierem fidelem, & sanctificata est mulier infidelis, per virum fidelem.* Exemplum [a] refert, quia sæpe contigerit, ut lucrifieret vir per mulierem. Unde & beatus Petrus ait: Ut si qui non credunt verbo, per mulierum conversationem sine verbo lucrifiant. id est, cum viderint eas in melius commutatas, cognoscant omnes, Dei legem ita consuetudine inveterata potuisse mutari: Item ideo vir & uxor invicem sanctificantur: quia ex traditione Dei, sanctæ sunt B nuptiæ.

Alioquin filii vestri immundi essent: nunc autem sancti sunt. Si non ita esset, ut dico, filii vestri adhuc infideles permanerent: sæpe enim contingeret, ut filii illos parentes, qui crediderant, sequerentur. Sub qua spe credi voluit, alterum salvari posse, tam liberorum exemplo, quam conjugis.

Quod si infidelis discedit, discedat. Maritus enim, vel uxor non sunt Domino præferendi.

C *Non enim servituti subjectus est frater, vel soror in ejusmodi.* Non enim ita ligatus est in ejusmodi caussa, quasi vere illi servire necesse sit, & propter alterum interire.

In pacem autem vocavit vos Deus. Cæterum non ad diffidium sumus vocati: ultro ergo discedere non debemus.

Unde enim scis mulier, si virum salvum facies? In dubium quidem posuit: sed semper ambigua in melius evenire credenda sunt. Simul quærendum, quomodo superius D sanctificatus dicatur, de cujus hic salute dubitatur: nisi secundum hunc quem exposuimus intellectum.

Aut unde scis vir, si mulierem salvam facies? Si per te credat, & salva sit.

Nisi unicuique sicut divisit Dominus. Unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet: & sicut in omnibus Ecclesiis doceo. Vel cum infideli conjuge, vel etiam cum * fideli: sive in præputio, sive circumcisus: servus, aut liber.

* Martian. *infideli.*

E *Circumcisus aliquis vocatus est, non adducat præputium. In præputio autem aliquis vocatus est, non circumcidatur.* Non putet se superflue circumcisum: nec de hoc pœniteat: fuit enim suo tempore necessarium. Sive hoc modo: non adducat præputium, quo sine legis cæremoniis vivat: quia tunc quibusdam Apostoli permittebant opera legalia custodire, ne subito a lege retracti, scandalum paterentur. Item alia expositio: Evidens est hoc loco, non hic de circumcisio-

[a] S. Augustinus lib. III. de peccatorum meritis & remiss. sub finem, hunc Pauli locum cum adduxisset, *Aut*, inquit, *sic est accipiendum, quemadmodum & nos alibi* (l. 1. de Serm. Domini in monte) *& Pelagius, cum eandem ad Corinthios epistolam retractaret, exposuit, Quod exempla jam præcesserant, & virorum, quos uxores, & feminarum, quas mariti lucrifecerant Christo &c.* Nec dubium videtur, quin hunc locum præ oculis habuerit.

cisione carnis, aut præputio Apostolum loqui: neque enim fieri potest, circumcisum aliquem posse præputium adducere; sed ad eos sermo est, qui sunt in conjugio constituti: hoc enim dicit: Si quis ad fidem Dei accesserit, uxorem non habens: postmodum gentilem conjugem non debet accipere. Si autem in tali copula constitutus, ad fidem fuerit vocatus, non debere eum conjugale vinculum solvere.

Circumcisio nihil est, & præputium nihil est, sed observatio mandatorum Dei. Hoc tempore nec prodesse poterit, nec obesse.

Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Servus vocatus es, non sit tibi curæ. Christianæ religioni conditio non potest obesse servilis. Ne dicas ergo quomodo Deo possum placere, qui servus sum? Deus enim non conditionem aspicit, sed voluntatem quærit & mentem.

Sed & si potes fieri liber, magis utere. Usque adeo non prodest libertas, nec servitus nocet. Item similiter ad eos qui matrimonio juncti sunt, Apostolus loquitur, dicens: Sed & si potes liber fieri, magis utere: si tamen tibi Deo pudice volenti servire, non fuerit molesta, quando forte tuo consortio, etiam ipsa ad Deum possit converti.

Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini. Similiter qui liber vocatus est, servus est Christi. Qui hominis servus est, liber est Deo, & qui hominibus liber est, servus est Christi. Ambo ergo unum sunt. Non est enim personarum acceptio apud Deum.

Pretio empti estis: nolite fieri servi hominum. Unusquisque ergo in quo vocatus est frater, in hoc permaneat apud Deum. Pretio empti estis: hoc est, Christi sanguine comparati: nihil ergo propter homines faciatis: sicut alibi ait: Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes: sed quasi servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, & cætera.

De virginibus autem. Et de hoc consuluerant, ubi esset præcepta virginitas.

Præceptum Domini non habeo. Quod sub præcepto est, si non impleatur, punit. Impletum morte tantum caret: quia nihil ex se dat: sed quod debet, exsolvit.

Consilium autem do. Consilium est autem Salvatoris dicentis: Sunt qui se castraverunt propter regnum cælorum.

Tanquam misericordiam consequutus a Domino. Suo exemplo docet, non nisi in Domino gloriandum.

Ut sim fidelis. Domini mei semper servitio occupatus.

Existimo ergo hoc bonum esse. Hic, existimo A non pro dubio posuit, sed pro certo: sicut & illud: Puto enim quod & ego spiritum Dei habeo.

Propter instantem necessitatem. Id est, præsentis vitæ solitudinem, quæ multum potest obesse justitiæ: & qua præcipue juncti matrimoniis implicantur.

Quoniam bonum est homini sic esse. Duplex bonum est: & solicitudinibus mundi carere, & virginitatis præmium expectare.

Alligatus es uxori, noli quærere solutionem. B *Solutus es ab uxore, noli quærere uxorem.* Ita vult solutos non ligari: quomodo nec solvi dissidio ligatos admittit.

Si autem acceperis uxorem, non peccasti, & si nupserit virgo, non peccavit. Quia liberæ voluntatis es, si non vis esse major, esto vel minor. Nuptiæ enim peccatum non sunt: sed per solicitudinem mundi, qui nubunt, legem servare vix possunt. Aliter: Illos dicit non peccare si nubant, qui nondum Deo voverint castitatem. Cæ- C terum, qui vel in corde suo promisit, si aliud fecerit, habet damnationem: quia primam fidem irritam fecit. Quod enim erat licitum, per votum sibi fecit illicitum: sicut Ananiæ & Sapphiræ, quibus de pretio possessionis suæ retinere nihil licuit. Ob quam caussam & subita morte prostrati sunt.

Tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi. Maledicto se Evæ subjicientes, sive solicitudinem sæcularis tribulationis & D tristitiæ patientur.

Ego autem vobis parco. Vobis virginibus, ut minori labore majorem possitis implere justitiam.

Hoc itaque dico, fratres. Hic omni intentione etiam habentes uxores ad continentiam cohortatur: ut multo magis suadeat non nubere non habentes.

Tempus breve est: reliquum est, ut & qui habent uxores, tanquam non habentes sint. Tempus vitæ nostræ modicum asserit: ut doceat voluptatem, quæ cito finitur, non E magnopere appetendam: sed magis concupiscendum esse æternum præmium castitatis.

Et qui flent, tanquam non flentes: & qui gaudent, tanquam non gaudentes: & qui emunt, tanquam non possidentes: & qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur. Quia & istud in brevi transibit: tempus enim omnis rei sub sole: tempus plangendi, & cætera.

Præterit enim figura hujus mundi. Hoc F sæculum quasi umbra pertransit. Nolite ergo de eo multum esse soliciti, ne hujus possessione perdatis æternam. Et figuram quærentes, incipiatis amittere veritatem. Hic enim mundus, imago futuri est. Si er-

go

go talis eſt imago, ipſa veritas qualis eſt? A Unde ſi hoc tam impenſe diligitis, quanto magis illud impenſius amare debetis? Nam ſæculum hoc nos dimiſſuros, quotidiana morientium exempla teſtantur. An forte nos credimus immortales, quaſi nos ſimus ex hominibus generati? Unde ſapiens ſemper aliorum caſibus emendatur: dicente Scriptura: Cor ſapientis in domo luctus. Hic enim finis omni homini: & cui vult, dabit bonum in corde ſuo.

Volo autem vos ſine ſolicitudine eſſe. Debemus & nos velle, quod Apoſtolus velle ſe dicit: B ne incontinentes, contra ejus videamur facere voluntatem.

Qui ſine uxore eſt, ſolicitus eſt, quæ Domini ſunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum uxore eſt, ſolicitus eſt, quæ ſunt mundi. Multum nobis expedit ſolicitudine carere mundana, ne forte ſpinæ ſuffocent ſemen, & dicere incipiamus: Villam comparavi, boves emi, uxorem duxi, ad cœnam venire non poſſum.

Quomodo placeat uxori. Quale eſt uxori C magis velle placere, quam Deo?

Et diviſus eſt. Quod diviſum eſt, unum non poteſt eſſe: quia unitas diviſionem omnino non accipit.

Et mulier innupta & virgo, cogitat quæ Domini ſunt: ut ſit ſancta corpore & ſpiritu. Corpore ab uſu conjugali: ſpiritu, a rerum mundanarum ſolicitudine: dum tota divino ſervitio mancipatur.

Quæ autem nupta eſt, cogitat quæ ſunt mundi, quomodo placeat viro. Nuptam viro D placere aſſerit, cogitando quæ mundi ſunt: innuptam vero Deo, quod illi nulla cura ſit ſæculi. Quæ ergo virum non habet, & tamen quæ mundi ſunt, cogitat: cui placere deſiderat? Nonne incipiet illi nupta præponi, quæ cogitando mundana, complacet, vel marito, cum hæc nec marito (quem non habet) poſſit placere, nec Deo.

Porro hoc ad utilitatem veſtram dico: non ut laqueum vobis injiciam, ſed ad id, quod E *honeſtum eſt, & quod facultatem præbeat ſine impedimento Dominum obſecrandi*. Neceſſitatem illis videtur imponere: Dicit ſe, quid illis expediat commonere eos. Simul attende, quia ſi hoc illis utile erat, quod Apoſtolus ſuadebat; illud minus utile erat, quod illi volebant.

Si quis autem turpem ſe videri exiſtimat ſuper virgine ſua, quod ſit ſuperadulta. Turpis videri poterit, ſi cupientem virginem ſuam nubere non permittat, & illa fuerit fornicata. Item hoc loco non parentes dicit virginum F filiarum: neque enim poteſtatis illorum poteſt eſſe propoſitum alienæ continentiæ; ſed unumquemque habere propriæ carnis arbitrium, eam incorruptam ſervare.

Et ita oportet fieri, quod vult, faciat: non peccat, ſi nubat. Si ita neceſſe fuerit propter filiæ voluntatem: nam parentes quidem uſque ad legitimam ætatem cuſtodire debent, & docere, quod melius eſt; ſi autem illa noluerit, fiat quod neceſſe eſt.

Nam qui ſtatuit in corde ſuo firmus, non habens neceſſitatem: poteſtatem autem habens ſuæ voluntatis, & hoc judicavit in corde ſuo, ſervare virginem ſuam, bene facit. Ille firmus ſtatuit, cujus puellæ conſenſus, patris firmaverit voluntatem. Et non illum compellit filiæ neceſſitas facere, quod nolebat, ſicut illum de quo ſupra locutus eſt.

Igitur, & qui matrimonio jungit virginem ſuam, bene facit, & qui non jungit, melius facit: Ita concludit virginum cauſſam, ut eas faciat in omnibus meliores. Unde prudentibus ſemper meliora & perfectiora ſectanda ſunt: quia nec in ſæcularibus, & caducis norunt mediocribus eſſe contenti.

Mulier alligata eſt legi, quanto tempore vir ejus vivit. Hic incipit de bigamis & viduis.

Quod ſi dormierit vir ejus, liberata eſt a lege. Cui autem vult, nubat, tantum in Domino. Secundum legem libera facta eſt a vinculo conjugali. Quod ſi nec tunc continere voluerit, conceduntur illi etiam ſecundæ nuptiæ, tantum ut infidelium ritu non nubat.

Beatior autem erit, ſi ſic permanſerit, ſecundum meum conſilium. Beata habens maritum, ſi cuſtodiat caſtitatem. Beatior vidua, quia minore labore majorem inveniet caſtitatem. Beatiſſima virgo, quæ ſine labore ad ſummum præmium poſſit pervenire.

Puto autem quod & ego ſpiritum Dei habeam. Ne meum conſilium tanquam humanum contemnatis.

Caput VIII.

DE *his autem, quæ idolis ſacrificantur*. Incipit de idolothytis, de quibus etiam dixerat. Quia quidam in templis edebant, idolum nihil eſſe dicentes, & creatura Dei ſe debere uti: & errabant veriſimilis ratione decepti. Hoc increpandum Apoſtolus dicit ad eos, qui habent ſcientiam dijudicandi, nihil eſſe, quod idolis immolatur. Hoc ergo ait:

Scimus, quia omnes ſcientiam habemus. Id eſt, non omnibus eſt notitia. Et nos omnes novimus ſicut vos, ſed ſunt aliqui, qui ignorant.

Scientia inflat. Illa scientia, quæ ex sensu proprio & humano descendit, eos qui præter eam divinam non habuerint, inflat, & quæ conjecturis magis nititur, quam exemplis. Cæterum si divina inflat, ut quidam putant, quare illos amplius vult docendo inflare? Et in principio ipsius Epistolæ, gratias se dicit Deo agere: quod omni scientia sint repleti. Suum quoque alibi proponit exemplum, dicens. Et si imperitus sermone, sed non scientia. Sæpe etiam arguit ignorantes: Et ignorantiam tenebris comparavit. Galatas æque stultitiæ notat, necnon Ephesiis lumen sapientiæ suppliciter deprecatur.

Caritas vero ædificat. Quia non quærit, quæ sua sunt, sed quæ ædificent fratres.

Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum cognovit, quemadmodum oporteat eum scire. Si quis sibi videtur sapiens, stultus est, qui enim vere sapiens est, insipientiorem se omnibus arbitratur. Unde Salomon ait: Vidi virum, qui sibi sapiens esse videbatur, & spem habuit insipiens magis, quam ille.

Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo. Ille diligit Deum, qui ædificat fratres, sicut dicitur Petro: Si amas me, pasce oves meas.

De escis autem, quæ idolis immolantur, scimus, quia nihil est idolum in mundo, & quod nullus est Deus, nisi unus. Repetit, quod superius dixerat se scire, & quid sit, evidentius ostendit.

Nam etsi sunt, qui dicantur dii, sive in cælo, sive in terra: siquidem sunt dii multi & domini multi. In cælo Angeli, & Sancti in terra, de quibus dicitur. Ego dixi dii estis: & Domini sunt Sancti eorum, quos judicabunt, de quibus dicitur: Judicabunt nationes, & dominabuntur populis.

Nobis tamen unus Deus Pater. Cujus virtute ex nihilo omnia sunt creata. Item hunc locum hæretici ita accipiunt, personam Patris Filiique separantes, ut dicant unum Deum & Patrem, ex quo omnia: & dicunt Domino, id est, Christo, esse majorem, per quem omnia. Hæc autem & Filio sicut Patri esse communia, idem Apostolus ad Romanos docet, dicens: Quis enim cognovit sensum Domini? id est, Christi, non Dei Patris: sicut ille dicit, & infert dicens: Quia ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Item, per quem, etiam Deo Patri adscribit idem Apostolus in hac eadem Epistola, dicens: Fidelis Deus, per quem vocati estis in communionem Filii ejus Jesu Christi Domini nostri.

A *Ex quo omnia, & nos in illo, & unus Dominus Jesus Christus*. Calumniam ex hoc loco commovent Ariani, quod cum unus tantum Deus dicitur Pater, Filius a deitate sejunctus sit. Quibus respondendum: si ideo non est Filius Deus, quia unus est Deus Pater: Ergo & Pater non erit Dominus, quia unus est Dominus Christus. Si autem Pater non excluditur a dominatione: nec Filius a deitate: sed utrumque utrique commune est.

Per quem omnia, & nos per ipsum. Per
B Filium omnia facta sunt: sed & nos per ipsum sumus salvati.

Sed non in omnibus est scientia. Non omnes sciunt, quia per contemptum idolorum & non magis venerationis gratia manducetis.

Quidam autem cum conscientia usque nunc idoli, quasi idolothytum manducant, & conscientia ipsorum cum sit infirma, polluitur. Quidam ignari sic habent: adhuc in conscientia sua quomodo antequam crederent
C manducabant.

Esca autem nos non commendat Deo. Sicut dicit Aggæus Propheta: Et si manducastis & bibistis, nonne vobis manducastis & bibistis.

Neque enim si manducaverimus, abundabimus: neque si non manducaverimus, deficiemus. Cui enim dubium est, nullum neque manducando abundare, neque non manducando egere? cum e contrario illis magis formidando inopia fit, qui gulam retinere
D non norunt. Sed quia magnitudini fidei suæ, quæ idolis immolata sunt vesci, adscribebant: ideo Apostolus neque in illis edendis fidei abundantiam, neque in non edendis inopiam esse testatur.

Videte autem ne forte hæc licentia vestra. Videte, ne quod vobis sufficere minus creditis, aliis obsit. Potest & illis dici, qui destruunt exemplo, quod ædificant verbo.

Offendiculum fiat infirmis. Ne per vos offendant & cadant.

Si enim quis viderit eum qui habet scien-
E *tiam, in idolio recumbentem, nonne conscientia ejus, cum sit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta? Et peribit infirmus in tua conscientia frater, propter quem Christus mortuus est: Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christo peccatis*. Quicumque scandalizaverit unum de pusillis istis, expedit ei ut mola asinaria suspendatur collo ejus, & mittatur in profundum maris. Quanto gravior pœna illos exspectat, ut ad comparationem
F illius, hoc quod gravissimum est, leve putetur. Et notandum, quod in Christo peccare dixerit, qui in membro peccaverit Christi.

Quapropter si esca scandalizat fratrem meum,

um, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem. Non solum esca, sed omnia, quæ scandalizare poterunt fratrem.

Caput IX.

NON *sum liber, non sum Apostolus*. Sicut alii? Nunquid non sum, suam illis replicat formam, quod etiam licita contempserit, ne alii ejus infirmarentur exemplo.

Nonne Christum Jesum Dominum nostrum vidi? Nonne opus meum vos estis in Domino? Et si aliis non sum Apostolus, sed tamen vobis sum. Ad quos non sum directus a Domino: id est, ad Judæos.

Nam signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino. Indicium apostolatus mei est, quod per me Domino credidistis, signis & virtutibus provocati.

Mea defensio apud eos. Inde Apostolus esse defendor.

Qui me interrogant, hæc est. In Græco habet, *judicant*.

Nunquid non habemus potestatem manducandi & bibendi? Habemus potestatem concessam a Domino de sumptu vestro vivendi, sine nostro labore.

Nunquid non habemus potestatem sororem mulierculam circunducendi. Non dixit, mulieres ducendi, ne de uxoribus dicere putaretur: sed circumducendi, inquit, per provincias, quæ necessaria de suis facultatibus ministrarent.

Sicut & cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas? Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi? Non illos condemnat, sed suum dat exemplum. Illi enim fidelioribus prædicabant: & apud Judæos antiqua hæc erat consuetudo, ut necessaria doctoribus a discipulis præberentur: quod gentes adhuc rudes poterat scandalizare.

Quis militat. Aliis etiam exemplis probat, sibi debitum hoc fuisse.

Suis stipendiis unquam? Suis, & non publicis, vel eorum pro quibus militat.

Qui plantat vineam, & de fructu ejus non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Per comparationem vineæ & gregis, populum vult intelligi, sicut ibi: Vineam de Ægypto transtulisti. Et iterum, Dabo vobis pastores secundum cor meum, & pascent vos cum disciplina.

Nunquid secundum hominem hæc dico? Id est, nunquid proprio tantum sensu loquor?

An & lex hæc non dicit? Scriptum est enim in lege Moysi: Non alligabis os bovi trituranti. Numquid de bobus cura est Deo? An pro-
A *pter nos utique hæc dicit? Nam propter nos utique scripta sunt*. Quomodo ergo ei de pecoribus cura est? Et ad Jonam de Ninive dicitur; in qua sunt homines, & pecora multa? Sed de ipsis propter hominem, cui creata sunt, cura est: nam deficiente homine, & ista deficiunt: non tamen proprie Dei curam merentur.

Quoniam debet in spe qui arat, arare: & qui triturat, in spe fructus percipiendi. Debet fructum sui laboris percipere: & qui tritu-
B rat, debet de ipsa area manducare.

Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus? Si vobis spiritualia & divina seminavimus, nunquid gravabimus vos, si a vobis, quæ carni opus sunt, velimus accipere?

Si alii potestatis vestræ participes sunt, quare non potius nos? Si illi a vobis acceperunt: quibus minime debeatur, pseudoapostoli scilicet, quos nihil vobis certum est contulisse, quanto magis nos accipere poterimus, si vo-
C bis utile esse sentimus?

Sed non usi sumus hac potestate, sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Evangelio Christi. Hoc est, famem & sitim, & nuditatem libentissime toleramus: ne per nos adversariis occasione accepta devorantibus offendatis. Aut ne cui prædicatio nostra in aliquo reprehensibilis videatur, avaritiæ suspicione maculata.

Nescitis, quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, edunt? Et qui al-
D *tari deserviunt, cum altario participant?* Apud Judæos secundum consuetudinem veteris Testamenti, etiam hoc exemplum, eadem repetendo, confirmat.

Ita & Dominus ordinavit his qui Evangelium annunciant, de Evangelio vivere. Ego autem nullo horum usus sum. Dicens: Dignus est operarius mercede sua.

Non autem scripsi hæc, ut ita fiant in me. Non hæc idcirco scribo, ut vel modo fiat quod ante factum non sit: sed vobis exem-
E pla præbeo tam proprii, quam alieni discriminis: saltem ab illicitis abstinere, cum videatis me aliorum caussa salutis, debita non minus, quam licita contemsisse.

Bonum est enim mihi magis mori, quam ut gloriam meam quis evacuet. Et si fame morerer, propositum meum, de quo ante Deum glorior, nunquam potest immutari.

Nam & si evangelizavero, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit. Cum omnia feceritis præcepta, debita vos dicite persolvisse. Non enim aliquid amplius feci-
F stis, unde gloriari possitis.

Væ enim mihi est, si non evangelizavero. Damnationem habeo.

Si enim volens hoc ago? mercedem habeo: si autem invitus, dispensatio mihi credita est.

Tunc

Tunc magis videbitur voluntarium, si amore ejus licita contemnantur.

Quæ est ergo merces mea? ut Evangelium prædicans sine sumptu ponam Evangelium, ut non abutar potestate mea in Evangelio. Quasi interroget unde majorem possit habere mercedem, & ipse respondet, si gratis annunciem, nec acceptam exerceam potestatem.

Nam cum liber essem, ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrifacerem. Cum possem uti libertate mea, & de cæteris non curare: omnibus tamen compassus sum, ut eos facerem salvos.

Et factus sum Judæis tanquam Judæus, ut Judæos lucrarer. Quando se purificavit in templo, quod tempore gratiæ sciebat esse superfluum.

His qui sub lege sunt, quasi sub lege essem. Ostendit quomodo fuerit cum ipsis & ipse Judæus. Potest & ita intelligi, quod Samaritanos dixerit esse sub lege: qui legem tantum Mosi videntur accipere.

Cum ipse non essem sub lege, ut eos qui sub lege erant lucrifacerem. Non est sub lege literæ, quæ peccatoribus data esse perscribitur.

His qui sine lege erant, tanquam sine lege essem. Sine lege literæ: & a gentibus in primis solam fidem quærebat, quasi non haberet præcepta legis Christi, quæ illos observare doceret, sive in eo quo illos ad fidei credulitatem non tam legalibus doctrinis, quam rationabilibus argumentis provocabat. Sicut Athenis fecisse perhibetur, philosophos & paganos per philosophiam, & ararum titulum exhortando, dum dicit: Circuivi aras vestras, & ut quidam vestrum dixerunt.

Cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi, ut lucrifacerem eos, qui sine lege erant. Contra Arianos & Photinianos, quod Deus sit Christus. Etiam hoc notandum, quod novum Testamentum lex appellatur.

Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem. Propter infirmos olera manducavi, cum securus possem carnibus vesci promiscuis.

Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos. Non aliquid mihi, nec quærens, quod mihi utile est, sed quod multis. Item aliter: In his quæ superius memoravimus: non ut quidam male existimant, illum etiam illicitis consensisse.

Omnia autem facio propter Evangelium, ut particeps ejus efficiar. Ut in eo partem merear habere cum sanctis.

Nescitis quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium? Sic currite, ut comprehendatis. Hic stadii cursum, justitiæ, vel fidei comparavit: quia quomodo illic cum omnes intra stadium currunt, non nisi qui bene cucurrerit, dignus præmio judicatur: ita & hic, quamvis intra fidei metas cuncti credentes contineantur, soli tamen qui juste vixerint, præmium cæleste percipient. Item hoc loco inter eos, qui in stadio currunt, unum accipientem palmam, significat omnem recte fidem tenentem, & præcepta servantem.

Omnis enim, qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet. Ab omnibus escis, quæ cursum eorum impedire consueverunt.

Et illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiat, nos autem incorruptam. Ego igitur sic curro, non quasi in incertum: sic pugno, non quasi aerem verberans. Sed castigo corpus meum, & in servitutem redigo. Non in vanum curro, vel fingo certamen, sed castigo corpus meum, & servituti subjicio per abstinentiam & afflictionem atque labores, sicut alibi ait: In jejuniis multis, in vigiliis, in fame & siti, in frigore & nuditate, in laboribus, in carceribus, &c. Sicut ad Hebræos, Prophetas, & alios Sanctos passos multa talia memoravit.

Ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar. Non faciendo, quæ dico.

Caput X.

NOLO *enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt.* Ne quis confidens in eo solum, quod baptizatus est: aut in esca spirituali, vel potu, putet sibi Deum parcere, si peccaverit: tale patrum proponit exemplum, quo ostendat, tunc ista merito profutura, si præcepta serventur.

Et omnes in Moyse baptizati sunt. In Moyse, qui Christi typum gerebat. Item, hæc in illo tempore quasi in umbra & typo fiebant, non in veritate: postea vero præsentia Christi complentur.

In nube, & in mari. Quia & nubes proprium humorem portat.

Et omnes eandem spiritualem escam manducaverunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt. Manna, figura corporis Christi fuit.

Bibebant autem de spirituali consequente eos petra. Ostendit Apostolus, quoniam populus Israel quamdiu in deserto fuit, per omne iter eorum sequebatur eos petra. Unde populo cum omni substantia sua fluenta suffecerunt; donec pervenientes in terram Moab, puteum effoderunt aquarum, terra Repromissionis in proximo constituta.

Petra autem erat Christus. Quia Christus erat postmodum secuturus: cujus figuram tunc petra gerebat. Idcirco pulchre dixit, consequente eos petra.

Sed non in pluribus eorum beneplacitum est

Deo

Deo. Nam prostrati sunt in deserto. Ita ergo & vobis erit, si eos volueritis peccando imitari.

Hæc autem in figura facta sunt nostri, ut non simus concupiscentes malorum, sicut & illi concupierunt. Ipsis vere facta sunt, quæ in figura erant nostra, ut timeamus talia agere, ne talia incurramus. Omnia enim, quæ in populo Israel illo tempore facta sunt in figura, nunc in nobis in veritate celebrantur. Sicut enim illi per Moysen ex Ægypto liberati sunt: sic nos per quemlibet sacerdotem, vel doctorem de sæculo liberamur. Deinde Christiani facti, ducimur per deserta; ut per exercitium contemptus mundi & abstinentiæ, in oblivionem nobis erant Ægypti voluptates: ita ut nesciamus ad sæculum repedare. Cum vero Baptismi mare transimus, tunc nobis diabolus cum suo exercitu, tamquam Pharao demergitur. Deinde mana cibamur, & potum accipimus de Christi latere emanantem. Claritas quoque scientiæ tanquam columna ignis, in nocte sæculi demonstratur, & in tribulationis æstu, divinæ consolationis nube protegimur. Post quæ omnia si peccaverimus, ista nobis sola suffragari non poterunt: sicut & ad Hebræos dicitur: Irritam quis faciens legem Moysi, duobus aut tribus testibus, sine ulla miseratione punitur: Quanto magis puritatis deteriora mereri supplicia, qui Filium Dei conculcaverit? & cætera.

Neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis: quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. In idolio recumbentium usque adeo negotium aggravavit, ut illos idololatras fuisse definiat.

Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & ceciderunt una die viginti tria millia. Notandum quod non solum idololatræ perire dicuntur.

Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum. Et hic Christus Deus ostenditur: quia Deum dixisse legimus: Tentaverunt me decies.

Tentaverunt, & a serpentibus perierunt. Dicentes, nunquid potest Deus parare mensam in deserto?

Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt: & perierunt ab exterminatore. In tribulationibus propter Christum.

Hæc autem omnia in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad correptionem nostram. Omnia quæ illis contigerunt, secundum facta sua quidem receperunt: sed tamen ideo scripta sunt, ne nos putemus impune peccare. Si enim adhuc parvulis & rudibus non pepercit, quanto magis nobis, qui legem perfectionis accepimus, non parcet, si talia fecerimus?

A *In quos fines sæculorum devenerunt.* In quos tota temporum perfectio decucurrit,

Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat. Videat, ne per hoc ipsum cadat: quod se stare firmiter gloriatur: sive, videat ne fallatur.

Tentatio vos non apprehendat, nisi humana. Non vobis venit extrinsecus ista tentatio, quam vobis sponte generatis; quam etiam si tormentis cogeremini, admittere non deberetis. Hoc ideo dicit, quia spontanea voluntate, immolata idolis manducabant.
B

Fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis. Qui se pollicitus est sui nominis caussa tribulationem patientibus affuturum, ut ibi: Multæ tribulationes justorum, & cætera.

Sed faciet etiam cum tentatione proventum, ut possit sustinere. Non ampliorem vobis tribulationem venire patietur, quam sustinere possitis.
C

Propter quod carissimi mihi, fugite ab idolorum cultura. Ut prudentibus loquor, vos ipsi judicate, quod dico. Propter omnia, quæ superius comprehendi.

Calix benedictionis, cui benedicimus. Ideo primum calicem nominavit, ut possit de pane latius disputare.

Nonne communicatio sanguinis Christi est? Sicut ipse Salvator dicit: Qui manducat carnem meam, & biberit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo.
D

Et panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est? Quoniam unus panis & unum corpus multi sumus. Ita & panis idololatriæ, dæmonum participatio esse monstratur.

Omne quidem de uno pane, & de uno calice participamus. Ita si cum idololatri de uno pane comedimus, unum cum illa corpus efficimur.

Videte Israel secundum carnem. Carnalis Israel, carnales hostias offerebat: sicut spiritualis, sacrificia spiritualia offert Christo. Item ideo secundum carnem, quod juxta literam non spiritualiter servierunt.
E

Nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris? Sicut illi edentes hostias participes fiebant divini altaris: ita isti similiter idolorum.

Quid ergo? Dico quod idolis immolatum sit aliquid, aut quod idolum sit aliquid? Sed quæ immolant gentes, dæmoniis immolant, & non Deo. Nolo autem vos socios fieri dæmoniorum. Perævenit, ne quis diceret: Ergo dicis vim aliquam habere idolum, vel posse polluere? Non inquit, idolum insensibile polluit, sed dæmones, qui templis præsident ad homines depravandos, & suo servitio mancipandos.
F

Non potestis calicem Domini bibere, & calicem

licem dæmoniorum. Non poteſtis menſæ Domini participes eſſe, & menſæ dæmoniorum. Non poteſtis & Dei & dæmonum eſſe participes.

An æmulamur Dominum? Alii codices habent: *Ipſi me zelaverunt in Domino*, hoc eſt, ad zelum provocaverunt.

Nunquid fortiores illo ſumus? Qui iſta non fecit: nam ſi feciſſet hinc fidem firmiſſimam comprobari, in hoc quoque dediſſet exemplum.

Omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt. Omnia quæ a lege non prohibentur, B licent: quia per ſe non habent peccatum, ſed non ſemper expediunt: quia occaſionem nonnunquam generant delinquendi.

Omnia mihi licent, ſed non omnia ædificant. Nemo quod ſuum eſt quærat, ſed quod, alterius. Omne quod expedit, licet: non omne quod licet, expedit; ſed nos Apoſtoli exemplo & Chriſti non debemus illa tantum conſiderare, quæ licent, ſed illa potius quæ nobis expediunt, & ædificant fratres: ut non quæramus, quæ nobis ſolis temporaliter proſint, & aliis forte nocent.

Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes, propter conſcientiam. Si vultis manducare carnes, ſaltem de macello comparate: tantum ne in idolio comedatis, & nolite interrogare, utrum immolatæ ſint: ne cognoſcentes vos, omnia immolata eſſe reſpondeant, & non poſſitis propter conſcientiam manducare.

Domini eſt terra, & plenitudo ejus. Si Domini ſunt, munda ſunt omnia ſimpliciter utentibus.

Si quis vocat vos infidelium ad cœnam, & vultis ire: omne quod vobis apponitur, manducate: nihil interrogantes, propter conſcientiam. Si quis autem dixerit: hoc immolatum eſt idolis: nolite manducare, propter illum qui indicavit, & propter conſcientiam. Conceſſit ire ſi velint. Tunc ſane debet Chriſtianus ad infidelem ire, ſi novit eſſe profectum; ſicut Salvator, qui ad hoc ibat, ut aut ſigna faceret, aut doceret: ſicut apud Phariſæum, primo ipſum docuit, non divites paſcendos eſſe, ſed debiles. Deinde ſimul diſcumbentes docuit humilitatem etiam in accubitu cuſtodire. Poſtremo legiſperitos arguit arrogantiæ, eo quod nec ipſi redarguerent ſuperbiam, nec alios paterentur.

Conſcientiam autem dico, non tuam, ſed alterius. Ne quis putet illa vos quaſi ſancta comedere.

Ut quid enim libertas mea judicatur ab aliena conſcientia? Hoc eſt, ad quem profectum ita utor libertate mea, ut me alius reprehendat?

Si ego cum gratia participo, quid blaſphemor pro eo, quod gratias ago? Non ideo ſub gratia A ſumus, ut ſub libertatis ſpecie occaſionem demus infidelibus blaſphemandi.

Sive ergo manducatis, ſive bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Nihil magis agendum eſt Chriſtiano, quam ut in omni opere ejus, Dei gloria prædicetur: nec aliquid faciat, unde Chriſti doctrina poſſit in aliquo reprehendi.

Sine offenſione eſtote Judæis & gentibus, & Eccleſiæ Dei. Quia & Judæi tanquam de idololatriis ſcandalum patientes, credere non audebant: & gentes in colendis idolis firmabantur, & Chriſtiani tali deſtruebantur exemplo.

Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens, quod mihi utile eſt: ſed quod multis ut ſalvi fiant. Ego me ſic exhibeo, ut omnibus placeam ad profectum. Si quis me ſine cauſſa odiſſe voluerit, ego non ſum in culpa. Nunquam Apoſtolus ipſe ſe laudat, C non ſe ad extollentiam laudat: ſed ſuo exemplo illos provocat ad profectum. Unde & nos ad hoc ſolum debemus velle placere ut ſicut illius tantum Deus noſtram noverit conſcientiam: quia non hoc propter favorem, ſed propter ſalutem hominum facimus.

Caput XI.

D *IMITATORES mei eſtote, ſicut & ego Chriſti.* Chriſtus nihil propter ſe fecit, aut paſſus eſt, ſed eſt ſalutis cauſſa multorum. Item qui non quærit ea, quæ ſibi ſoli expediant, ſed & pluribus, ut ſalvi fiant: ipſe imitator eſt Chriſti, qui pro nobis & paſſus eſt, & mortuus.

Laudo autem vos, fratres, quod per omnia mei memores eſtis. Incipit de velamentis, & laudando ad rationem provocat: quia in hac cauſſa, auctoritatem legis non habet quam profert. Hæc irridendo Apoſtolus dicit, quod ejus præcepta E minime ſervarent.

Et ſicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis. Quaſi legem præcepta mea tenetis, ſcientes illum in me ſpiritum loqui, qui in lege locutus eſt & Prophetis.

Volo autem vos ſcire. Etiam in hoc volo vos inſtruere, ut illud ſimiliter teneatis.

Quod omnis viri caput, Chriſtus eſt. Vir nulli ſubjectus eſt niſi Chriſto, qui & homo & Deus eſt. Mulier vero & Chriſto & viro debet eſſe ſubjecta.

F *Caput autem mulieris, vir.* Secundum ordinem naturalem. Cæterum in Chriſto Jeſu neque maſculus, neque fœmina, ſed voluit eas eſſe ſubjectas.

Caput vero Chriſti, Deus. Secundum aſſumpti hominis formam. Item ideo Caput Chriſti Deus: quoniam ſuſceptam incarnationem ſecun-

secundum hominem deitas quæ in eo inerat, gubernabat: sicut idem Apostolus alibi dicit: Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi.

Omnis vir orans, vel prophetans. Sive docens, sive futura prædicans.

Velato capite, deturpat caput suum. Venit ad caussam: quia & viri comam nutriebant, & mulieres nudo capite procedebant in Ecclesiam, gloriantes in crinibus: quod non solum inhonestum erat, sed etiam concupiscentiæ fomenta præstabat. Vir ergo ut liber, non debet habere velamen, cujus caput est Christus. Mulier vero debet esse velata? ut ostendatur, quia debet esse humilis & subjecta.

Omnis autem mulier orans, aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum. Unum enim est, ac si decalvetur. Nam si non velatur mulier, tondeatur. Si vero turpe est mulieri tonderi, aut decalvari, velet caput suum. In suo sexu, aut in domo.

Vir quidem non debet velare caput suum. Ergo nec comam nutrire.

Quoniam imago & gloria Dei est: mulier autem gloria viri est. Vir ad imaginem Dei factus est: & idcirco liber est. Mulier vero ad viri similitudinem est formata: unde jubetur esse subjecta.

Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. Ex costa scilicet viri.

Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. Vir propter seipsum factus est, mulier vero ad viri adjutorium creata est.

Ideo debet mulier velamen habere super caput suum. Velamen signum potestatis esse declarat.

Et propter angelos. Item hoc loco angelos, Ecclesiis præsidentes dicit: sicut & Malachias Propheta testatur, sacerdotem angelum esse, dicens: Labia enim sacerdotis custodiunt scientiam: Et, legem requirent ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est. Sive vere propter honorem angelorum, qui Ecclesiæ assistere perhibentur.

Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino. Consolatur illas, ne nimium eas gravasse videatur: & nec vir sine muliere potest nasci, nec mulier sine viro.

Nam sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem. Hoc est in principio. Potest & ita dici: Sicut Eva ex Adam, ita secundum hominem, Christus ex Maria.

Omnia autem ex Deo. Contra Manichæo, qui negant carnem factam a Deo.

Vos ipsi judicate: decet mulierem non velatam orare Deum. In ipsorum judicio ponit, ut sua conscientia convincantur.

A *Nec ipsa natura docet vos.* Potest dici, si hoc natura est: quare non ab omnibus gentibus custoditur? quia illi a natura deciderunt: sicut ex multis aliis comprobatur. Denique sine lege vivunt, & si apud illos loqueretur Apostolus, aliis rationibus uteretur.

Quod vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi: mulier vero si comam nutriat, gloria est illi. Nazaræi ut comam nutrirent, ex Dei præcepto devotissime faciebant.

B *Quoniam capilli pro velamine dati sunt ei.* Exposuit, quod dixerat, si non velatur & tondeatur.

Si quis autem videtur contentiosus esse. Prævenit illos, ne quis diceret: ubi scriptum est, vel aliis argumentis huic resisteret rationi.

Nos talem consuetudinem non habemus. Sive contendendi, sive talia faciendi.

Neque Ecclesia Dei. Quæ mansuetudini C potius, quam contentionibus studet.

Hoc autem præcipio. Considerandum est, quid audierit a Domino ille servus, qui solum acceptum talentum custodivit. Unde non est laudandus, qui non semper crescit in melius: quia fides eo perfectior esse debet, quo senior. Miserum autem est, si semper infans lacte potetur: aut qui literis studet, hoc solum habeat, quod in primis rudimentis accepit. Quanto igitur magis ille sine spe est, qui non solum non proficit, D sed etiam deficit, & illud ipsum penitus obliviscitur, quod accepit.

Non laudans, quod non in melius, sed in deterius convenitis. Subauditur, vitupero, quod in deterius proficitis.

Primum quidem convenientibus vobis in Ecclesiam. Incipit de sacramentis.

Audio scissuras esse inter vos, & ex parte credo. Secundum quod mihi a Domino revelatum est: sive quia scio contentiosos vos esse.

E *Nam oportet & hæreses esse: ut & qui probati sunt, manifesti fiant in vobis.* Quia tales contentiones habetis, necesse est etiam vos usque ad hæreses pervenire. Sicut si dicas: ille qui tantum bibit, necesse habet inebriari. Item non hoc dicit Apostolus, quia debent esse hæreses: sed quia inter se scissuras habebant, ideo dicit, oportet hoc esse: &, necesse est hæreses esse.

Convenientibus ergo vobis in unum, jam non est dominicam cœnam manducare. Unusquisque enim suam cœnam præsumit ad man- F *ducandum.* Jam non est dominica, sed humana: quando unusquisque tanquam cœnam propriam solus invadit, & alii, qui non obtulerit, non impertit: ita ut magis propter saturitatem, quam propter mysterium videamini

mini convenire. Cæterum dominica cœna omnibus debet esse communis: quia ille omnibus discipulis suis qui aderant, æqualiter tradidit sacramenta. Cœna autem ideo dicitur, quia Dominus in cœna tradidit sacramenta. Item hoc ideo dicit, quia in Ecclesia convenientes, oblationes suas separatim offerebant: & post communionem quæcumque eis de sacrificiis superfuissent, illi in Ecclesia communem cœnam comedentes, pariter consumebant.

Et alius quidem esurit, alius autem ebrius est. Quicumque non obtulisset, non communicabat; quia omnia soli, qui obtulerant, insumebant. Quidam hunc locum ad illos referunt, qui epulas in Ecclesia faciebant. Aliter: Quidam esurit, quidam ebrius est: ideo dicit, quia supervenientibus mediocribus, & volentibus sumere sacramenta, deerant: quoniam ab illis, qui obtulerant oblationes, in communi convivio fuerant cuncta consumpta.

Nunquid domos non habetis ad manducandum, & bibendum? Si vultis saturari, domi manducate. Sanctificatio enim etiam in parvo consistit.

Aut Ecclesiam Dei contemnitis? Facientes eam triclinium epularum.

Et confunditis eos, qui non habent? Confundebantur, ab omnibus denotati: cum ita debeant communicare, ut eum qui obtulerit nemo cognoscat.

Quid dicam vobis? laudo vos, in hoc non laudo. Sicut in aliis laudavi, ubi laudabiliter egistis, in hoc omnino non laudo.

Ego enim accepi a Domino, quod & tradidi vobis. Non est meum quod vobis tradidi, sed a Domino illud accepi, sicut ipse alibi dicit, non se ab hominibus, sed omnia a Deo didicisse.

Quoniam Dominus Jesus. Jam hinc quasi oblitis commemorat, quam magnum sit hujus mysterii sacramentum.

In qua nocte tradebatur. Id est, a Juda.

Accepit panem, & gratias agens fregit, & dixit: Accipite, & manducate. Hoc est, benedicens, etiam passurus, ultimam nobis commemorationem, sive memoriam dereliquit. Quemadmodum si quis peregre proficiscens aliquod pignus ei, quem diligit, derelinquat; ut quotiescumque illud viderit, possit ejus beneficia & amicitias memorari: quod ille si perfecte dilexit, sine ingenti desiderio non potest videre, vel fletu.

Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. Hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem, postquam cœnavit, dicens: Qui manducat corpus meum, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo. Unde agnoscere se debet, quisquis Christi aut corpus edit, aut sanguinem bibit: ne quid indignum ei faciat, cujus corpus effectus est.

Hic calix novum Testamentum est. Quia vetus hoc per sanguinem animalium portendebat.

In meo sanguine. Et vetus & novum per sanguinem dedicatur: quia sine morte firmum esse non potest Testamentum.

Hoc facite, quotiescumque bibetis, in meam commemorationem. Ideo hoc Salvator tradidit sacramentum, ut per hoc semper commemoremus, quia pro nobis est mortuus. Nam & ideo cum accipimus, a sacerdotibus commonemur, quia corpus & sanguis est Christi: ut beneficiis ejus non existamus ingrati.

Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis. Sive ipsi mysterio nunciatis: sive in cordibus vestris agnoscitis.

Donec veniat. Tamdiu memoria opus est, donec ipse venire dignetur.

Itaque quicumque manducaverit panem hunc, & biberit calicem Domini indigne. Sicut scriptum est: Omnis mundus munducabit. Et iterum: Anima quæ manducaverit immunda, exterminabitur de populo suo. Et ipse Dominus ait: Si ante altare recordatus fueris, quia habet frater tuus aliquid adversum te: relinque munus tuum ante altare, & vade reconciliari fratri tuo. Prius ergo perscrutanda est conscientia, si in nullo nos reprehendit, & sic aut offerre, aut communicare debemus. Quidam sane dicunt: quia non indignum, sed indigne accipientem revocet a sancto. Si ergo etiam dignus indigne accedens retrahitur: quanto magis indignus qui non potest accipere digne? Unde oportet otiosum cessare a vitiis, ut sanctum Domini corpus sancte percipiat.

Reus erit corporis & sanguinis Domini. Quia tanti mysterii sacramentum pro vili despexerit.

Probet autem seipsum homo: & sic de pane illo edat, & de calice bibat. Si in linteum, vel vas sordidum, non illud mittere audet: quanto magis in corde polluto? quam immunditiam Deus super omnia execratur, & quæ sola injuria ejus est corporis. Nam & Joseph ille justus propterea sindone munda involutum in sepulchro novo corpus Domini sepelivit, præfigurans corpus Domini accepturos, tam mundam mentem debere habere, quam novam.

Qui enim manducat & bibit indigne, judicium sibi manducat & bibit. Dupliciter reus effectus, præsumptionis scilicet, & peccati.

Non dijudicans corpus Domini. Non discernens a cibo communi.

Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles,

les, & dormiunt multi. Quod si nosmetipsos dijudicaremus, non utique dijudicaremur. Erat præsens correptio, & nunc est: sed quia multi talia patiuntur, putamus consuetudinis esse, quod culpæ est. Tribus sane caussis infirmitates adveniunt corporales. Aut ex tentatione, sicut Job & Tobiæ: aut ex peccato, sicut Asaph regi, & his qui in præsenti ab Apostolo arguuntur: aut ex aliqua intemperantia, ut Timotheo, & his qui jubentur medicum honorare. Huic tantum caussæ humana potest succurrere medicina. Item significat Corinthios, propter supradictum peccatum, ægrotatione & imbecillitate & morte a Domino esse correptos.

Dum judicamur autem, a Domino corripimur: ut non cum hoc mundo damnemur. Correptio paternæ est pietatis, ut pœniteamus: ne cum infidelibus mundi damnemur in æternum.

Itaque fratres mei, cum convenitis ad manducandum, invicem exspectate. Si quis esurit, domi manducet. Quia nemo alium expectabat, ut communiter offerretur.

Ut non in judicium conveniatis. Non in sanctificationem, sed ad judicium conveniebant.

Cætera autem cum venero, disponam. Cætera de ipsius mysterii sacramento.

Caput XII.

DE *spiritualibus autem.* Incipit de spiritualibus sacramentis. Crescente fide, jam linguarum gratia (quam propter infideles acceperant) desinebat: hinc ergo plurimi contristati, adhuc etiam hanc gratiam habentibus invidebant, omnibus donis hanc majorem esse putantes.

Nolo vos ignorare, fratres. Nolo vos hujus mysterii nescire rationem.

Scitis autem quoniam cum gentes essetis, ad simulacra muta. Hoc est, irrationabiles, secundum Prophetam dicentem: Similes illis fiant, qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis.

Prout ducebamini euntes. A magis, vel aruspicibus idolorum.

Ideo notum vobis facio, quod nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesu. Utinam irrationabiles mobilesque non sitis: cum religione enim & mores mutare debetis, & nosse vestræ fidei rationem.

Et nemo potest dicere, Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto. Quomodo ergo operarios iniquitatis Dominus cognoscet si etiam virtutes sint operati, & Deus malis operibus denegatur? Sed nemo potest in Spiritu sancto Dominum appellare, nisi qui eum & verbis, & operibus confitetur. Item docet

A Corinthios, nisi in Spiritu sancto, hoc est, in bonis operibus conversantes, Dominum Jesum dicant, eis prodesse non posse, sicut & ipse Dominus in Evangelio dicit: Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine, introibit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem Patris mei.

Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem spiritus. Et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus. Et divisiones operationum sunt, idem vero Deus: qui operatur

B *omnia in omnibus.* Hic vult ostendere, gratiæ Spiritus sancti divisiones esse, non ipsius. Et quamvis hic locus proprie contra Macedonianos faciat, qui Spiritum sanctum negant esse Deum: dicendo enim, semper idem, omnia se dicere de Spiritu sancto declarat. Sed & paulo post ait: Hæc autem omnia cooperatur unus atque idem Spiritus: ut eum & Deum & Dominum demonstraret. Tamen contra Arianos non mediocre est argumentum, qui de hoc calumniari so-

C lent, quod primo Pater, secundo Filius, tertio Spiritus sanctus nominetur. Hic enim istum ordinem permutavit. Item manifesta prædicatio est, unius deitatis atque substantiæ Patrem & Filium, & Spiritum sanctum esse, qui potestatem ut Dominus & Deus, singulis quibusque, ut vult, gratiarum dona largitur.

Unicuique autem datur manifestatio spiritus ad utilitatem. Ut appareat illum Spiritum sanctum accepisse.

D *Alii quidem per spiritum datur sermo sapientiæ.* Sapientiæ sermo est, sapienter & apte ac rationabiliter loqui: & posse differere, vel docere, quod norit sane. Qui ex dono habet sapientiæ, sine suo conatu loquitur & labore: & nemo illi sicut beato Stephano prævalet contraire. Ad utilitatem, & incredulorum, ut credant: & credentes, ut firmentur.

Alii autem sermo scientiæ, secundum eumdem spiritum. Ut sciat legis mysteria explanare: vel, ut præterita noverit, & æstimet

E de futuris.

Alteri fides in eodem spiritu. Hic fides, ad prodigia facienda, quæ montes transferat. Abusive enim rem posuit pro effectu.

Alii gratia sanitatum in uno spiritu. Ut curet ægrotos.

Alii operatio virtutum. Opus virtutis est, dæmonia ejicere, vel mortuos suscitare.

Alii prophetia. Hoc est, ut futura prædicet.

Alii discretio spirituum: alii genera lin-

F *guarum.* Ut qualis, vel quo spiritu veniat, vel loquatur, intelligat.

Alii interpretatio sermonum. Alius interpretari poterat, quæ alius loqueretur.

Hæc autem omnia operatur unus atque idem spi-

spiritus. Si omnia unus spiritus operatur, quare contristaris, quod aliam gratiam accepisti: & alium, quasi majorem partem invaserit, æmularis, cum hoc non in nostra, sed in donantis sit positum potestate.

A

Dividens singulis prout vult. Sic quoque spiritum Domini dicit: dum non jussus, sed voluntarius operatur.

Sicut enim corpus unum est, & membra habet multa: Omnia autem membra corporis cum sint multa, unum tamen corpus sunt. Per comparationem corporis, ostendit non naturam membrorum, sed officia esse diversa: & neminem debere curare cujus sit officii, dum omnes uno eodemque spiritu animentur. Sumit exemplum ex humano corpore: ut doceat ita esse Ecclesias in Christo unum corpus, sicut sunt membra in corpore hominis: ne adversum alterum, alter infletur.

B

Ita & Christus. Notandum quod Christus per corpus suum dicatur Ecclesia.

Etenim in uno spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, sive Judæi, sive Gentiles, sive servi, sive liberi. Ut unum corpus efficiamur in Christo. Quorum ergo spiritualia, & cælestia communia sunt, debent terrena & carnalia communiter possidere, secundum sententiam Prophetæ: Nonne pater unus est omnium? Item hic manifeste ostenditur: quoniam qui baptizantur in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti, in una baptizantur substantia: quoniam Trinitas deitatis non habet diversitatem, dicente Apostolo.

C

Et omnes in uno spiritu vocati sumus. Quasi potionati spiritu, quem accipiunt baptizati per manuum impositionem.

Nam & corpus. Revertitur ad exemplum.

Non est unum membrum, sed multa. Non potest totum corpus, unum officium agere: sed unumquodque membrorum id agit ad quod aptum est.

Si dixerit pes. Pes Ecclesiæ dici potest, qui ad intercedendum egreditur.

Quoniam non sum manus. Manus est ille, qui operatur.

Non sum de corpore: num ideo non est de corpore? Et si dixerit auris: quoniam non sum oculus, non sum de corpore: num ideo non est de corpore? Dicebat enim non esse se de corpore: quia hanc quam alii acceperunt gratiam, non habebat.

Si totum corpus oculus, ubi auditus? Si omnes scientes, ubi sunt auditores?

Si totum auditus, ubi odoratus? Si omnes auditores, quis erit boni odoris malive discretor: ut unum corpus efficiamur in Christo.

Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore sicut voluit. Sicut in corpore apte & ordinate constituta sunt membra: ita & in Ecclesia unusquisque a Deo, ad id quod aptus est, ordinatur.

Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Si omnes unam gratiam haberent, reliquæ ubi essent? nec corpus jam poterant esse, sed membra.

Nunc autem multa quidem membra, unum autem corpus. Hoc est, humanum: quod multa membra ostendit.

Non potest autem oculus dicere manui, opera tua non indigeo. Ideo invicem indigemus, ut magis ac magis caritas confirmetur. Nam si unus omnia haberet, adversus cæteros inflaretur.

Aut iterum caput pedibus. Sacerdos est caput: infirmi, pedes Ecclesiæ. Si dixerit auricula, quæ sapiens auditor est (nam auris inter cætera auferri dicitur a Judæa per Isaiam Prophetam) Non sum oculus, non sum ex corpore: non ideo non est de corpore?

Non estis mihi necessarii. Oculus est, qui intelligit: os, ille qui docet, vel loquitur linguis.

Sed multo magis, quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt. Membra, quæ spernitis in Ecclesia majoris utilitatis esse probantur: sicut in corpore sine manibus & pedibus vivitur, sine intestinis omnino non vivitur.

Et quæ putamus ignobiliora membra esse corporis. Non quo vere sint talia.

D

His honorem abundantiorem circumdamus. Cum cautius vestimentis, & diligentius conteguntur.

Et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent. Honesta autem nostra nullius egent. Quæ per se pulchra sunt, nullius te minis egent pulchritudine, ut est caput & manus.

Sed Deus temperavit corpus, ei cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem. Minoribus majora dona concedens: ut qui honore minor erat, gratia abundaret.

E

Ut non sit schisma in corpore. Ut pro invicem solliciti simus: dum alterutro indigemus, ne quis sequatur & gratia & honore privatum.

Sed in idipsum pro invicem sollicita sint membra. Sicut oculi viam pedibus prævident, & manus pro toto corpore operantur: & omnia alterutrum membra deserviunt.

F

Et si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra. Si unum membrum dolet, totum corpus affligitur, & ad sanitatem ejus membra omnia collaborant.

Sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra. Sicut ait Salomon: Corde lætan-

lætante, vultus floret. Nos autem compaſſionem, & congratulationem in contraria permutamus.

Vos autem eſtis corpus Chriſti. Hoc eſt, Eccleſia de carne ejus, & de oſſibus ejus: ſicut ad Ephesios ait.

Et membra de membro. Toti, corpus: ſinguli, membra.

Et quoſdam quidem poſuit Deus. Modo ipſum vult membrorum ordinem demonſtrare.

In Eccleſia primo Apoſtolos. Non in ſynagoga, ne putemus eum de antiquis dixiſſe Prophetis: ſicut erat Agabus: cæterum Patriarchas quoque debuerat nominare.

Secundo Prophetas, tertio doctores. Prophetæ ſunt, qui explanant obſcura Prophetarum: & qui homines exhortantur, ſicut alibi dicit: Nam qui prophetat hominibus, loquitur ad ædificationem, exhortationem, & conſolationes.

Deinde virtutes, exinde gratias curationum. Hic virtutes, ſigna majora ſignificat.

Opitulationes. Hoc eſt, adjutoria. Unde Paulo in viſu dicitur a viro Macedone: Veni, adjuva nos.

Gubernationes, genera linguarum, interpretationes ſermonum. Qui ſciunt ſingulos, prout apti ſunt gubernare.

Nunquid omnes Apoſtoli? Nunquid omnes Prophetæ? Nunquid omnes doctores? Nunquid omnes virtutes? Nunquid omnes gratiam habent curationum? Nunquid omnes linguis loquuntur? Nunquid omnes interpretantur? Hoc eſt, quod ſuperius dixerat: Si eſſent omnia unum membrum, ubi corpus?

Æmulamini autem chariſmata meliora. Hoc eſt, ſectamini Prophetas.

Et adhuc excellentiorem. In Græco habet, *ſuper modum.*

Viam vobis demonſtro. Caritatem, per quam pervenitur ad Deum: Vult nos magis illa quærere, quæ ex nobis ſunt, & ad vitam proſunt, quam ſigna quæ non ſunt in noſtra poteſtate poſita.

Caput XIII.

SI linguis hominum loquar, & angelorum. Non ſolum omnium hominum, ſed etiam ſi quæ ſunt angelorum.

Caritatem autem non habeam: factus ſum velut æs ſonans, aut cymbalum tinniens. Quod non ex ſe, ſed ab alio impulſum ſolum ſonitum reddit, & delectat auditum. Caritas vero ex nobis eſt, & omnem poſſidet fructum.

Et ſi habuero prophetiam, & noverim myſteria omnia. Hic futura prædicare, myſteriorum cognitio eſt, & omnium ſecretorum. Scientia vero, noſſe omnia quæ fuerunt & ſunt. Si iſta omnia tam magna ſine caritate nihil ſunt: quanto magis ſine abſtinentia, jejunio, & his ſimilibus, in quibus ſibi plerique relicta caritate gloriantur?

Et omnem ſcientiam. Et hic ſcientia magna: quia cum his computatur, etiam ſi minor ſit caritate.

Et ſi habuero omnem fidem, ita ut montes transferam: caritatem autem non habuero, ni-
B *hil ſum.* Hic intelligitur magna fides eſſe, quæ in Evangelio grano ſinapis comparatur: quæ non propter modicitatem, ſed propter integritatem, vel vigorem appoſita eſt. Notandum ſane quod inter cætera etiam omnis fides, quæ montes transferat, ſine caritate non proſit.

Et ſi diſtribuero in cibos pauperum omnes facultates meas. Apoſtolus de ſummo caritatis bono tractans, magnis enim proculdubio rebus prætuliſſe credendus eſt: neque enim
C potuerunt rei ſummæ comparari non magnæ: quod ex ipſis ſpeciebus agnoſcitur. Nam linguis hominum loqui, & angelorum, & habere prophetiam, & omnia myſteria noſſe, omnemque ſcientiam poſſidere, & habere omnem fidem, & ignibus ſe cremandum tradere, magna eſſe quis neſciat? His etiam mundi contemptus annectitur: qui ſi magnus non eſſet, nec rei ſummæ, id eſt, caritati compararetur, nec inter magna utique poneretur. Quod illorum ſententiam deſtruit, qui
D renunciandum rebus ſæculi certo tempore, perſecutione cogente, volunt eſſe præceptum: ut & Apoſtolis gloriam tollant, quod non voluntarie fecerint, ſed inviti: & noſtri ævi perfectos, vanos conſtituant, qui rem alterius temporis fruſtra nunc voluerunt exercere. Item aliter: Notandum, quod contemptus mundi, martyrio comparetur: contra eos, qui illud de Evangelio variis argumentis nituntur exſolvere, ubi dicitur ad divitem: Vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus.

E *Et ſi tradidero corpus meum, ita, ut ardeam: caritatem autem non habuero, nihil mihi prodeſt.* Non propter Deum, ſed propter gloriam humanam. Vel certe ſi quis in ipſo martyrio adverſum fratrem retineat iram, contemnens eum, qui juſſit nos malitiam proximi obliviſci, & in ipſa etiam morte prævaricator exiſtens.

Caritas patiens eſt, benigna eſt. Semper bene volens. Modo deſcribit omnia membra, & ſpecies caritatis. Parentes, quia multum
F diligunt filios, eorum etiam libenter patiuntur injurias.

Caritas non æmulatur: non agit perperam, non inflatur. Nemo illi, quem vere amat, invidet, cujuſvis eum eſſe conſpiciat gloriæ, vel

vel honoris: sed omnem ejus felicitatem, quasi suam libenter amplectitur.

Non est ambitiosa. Major esse aliis non ambit, & super fratres non cupit dominari.

Non quærit, quæ sua sunt. Non quærit, quod sibi tantum sit utile, sed quod multis.

Non irritatur. Non incitatur ad jurgia, ab illo quem diligit.

Non cogitat malum. Non solum non facit, sed ne cogitat quidem.

Non gaudet super iniquitate. Contristatur si quem iniquum aliquid, vel fecisse, vel passum esse conspexerit.

Congaudet autem veritati. Id est, bonis operibus, vel fidei veritati.

Omnia suffert, omnia credit, omni sperat, omnia sustinet. Suffert injurias, satisfacienti credit, sperat ejus emendationem: & donec corrigat, patienter exspectat.

Caritas nunquam excidit. Hoc est, ipsa sola permanet in futuro. Aut certe, quæ vera est, non finitur.

Sive prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ cessabunt, sive scientia destruetur. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. Non omnia scimus, nec omnia prophetamus. Et ita, Ut in majus proficiamus, destruentur; per ista enim ad perfecta venimus.

Cum autem venerit, quod perfectum est, evacuabitur, quod ex parte est. Quod sanctis promissum est in futuro.

Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus. Exemplo carnalis incrementi, vult spiritualem demonstrare profectum.

Quando autem factus sum vir: evacuavi quæ erant parvuli. Exposuit qualiter evacuentur, quæ superius memoravit.

Videmus nunc. Quasi parvuli, qui non possunt serena cordis luce, perfecte lumen perspicere veritatis.

Per speculum in ænigmate. Per speculum legis, quasi rerum imaginem contemplamur.

Tunc autem facie ad faciem. Id est, in præsentia.

Nunc cognosco ex parte: tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum. Sicut me perfecte Deus novit, ita & ego, quæ sunt divina cognoscam.

Nunc autem manent fides. In præsenti tria hæc: in futuro sola Dei caritas, & angelorum & sanctorum omnium permanebit. Majus ergo est, quod semper erit, quam quod aliquando cessabit. Item in Patre & Filio, & Spiritu sancto, fides stabilis est: additamento enim opus non habet. Spem autem eam manere dicit, quæ est non eorum, quæ videmus. Caritas vero ideo major est omnibus: quia qui diligit, & credit & sperat.

Spes, caritas, tria hæc: major autem horum est caritas. Omne quod speramus, credimus, non omne quod credimus, speramus.

Caput XIV.

SECTAMINI *caritatem.* Omni conatu ipsam sequamini: quia in vestra est potestate.

Æmulamini spiritualia, magis autem prophetetis. Et spiritualia dona æmulari vos ac quærere non prohibeo, sed ut magis proficiatis, exhortor.

Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo. Nemo enim audit. Nemo per auditum aurium de his, quæ dicuntur accipit intellectum, nisi Deus, & qui interpretandi donum accipit, vel qui ejusdem est linguæ.

Spiritus autem loquitur mysteria. Iterum linguam significat.

Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & consolationem. Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat, qui autem prophetat, Ecclesiam Dei ædificat. Notandum quoniam prophetiam doctrinam dicit: exposuit quot modis intelligenda sit prophetia. Quicumque hanc habet, propheta esse censendus est.

Volo autem omnes vos loqui linguis, magis autem prophetare. Hoc quidem volo, sed illud malo: hoc non prohibeo, illud exhortor.

Nam major est, qui prophetat. Quia & hoc magnum opus est caritatis, per quod multi proficiunt.

Quam qui loquitur linguis. Quod vos præcipuum existimatis.

Nisi forte interpretetur, ut Ecclesia ædificationem accipiat. Si interpretetur, æqualis esse poterit prophetanti.

Nunc autem, fratres, si venero ad vos, linguis loquens: quid vobis prodero, nisi vobis loquar, aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina? Suum illis proponit exemplum: erit vobis sola admiratio, non profectus: nisi vobis aut interpreter, aut plana faciam legis occulta, quæ novi, aut prophetias exponam, aut vos moralibus doceam institutis.

Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, sive tibia, sive cithara, nisi distinctionem sonitum dederint: quomodo scietur id quod canitur, aut quod citharizatur? Cum hæc inanimantia, nisi distinctionem habeant, non possunt reddere cantilenam, & ut superflua respuuntur: quanto magis vobis, qui spirituales estis, suavitas non aures debet mulcere, sed mentes.

Ete-

Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum? Ita & vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? Si vox tubæ incerta fuerit, utrum solemnitatis an belli sit, nemo pugnabit: ita ergo & vester intelligendus est sermo, ut possit ad spirituale prælium Christi milites præparare.

Eritis enim in aera loquentes. Tam multa ut puta genera linguarum sunt in hoc mundo. Etiam si tam multa loquamini, ut genera sunt linguarum, quid proderit, cum omnia in aera solvantur, & nulli proficiant.

Et nihil sine voce est. Nihil sine voce linguam habens.

Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor barbarus. Omnis sermo, qui non intelligitur, barbarus judicatur.

Et qui loquitur mihi barbarus. Sic & vos, quoniam æmulatores estis spirituum ad ædificationem Ecclesiæ, quærite ut abundetis. Quoniam spiritualia dona sectamini, illa magis quærite, quæ ædificent auditores.

Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur. Oratio hoc loco oris elocutio intelligitur. Sic ergo loquatur, ut gratiæ verba quæ dicit, possint intelligi: sive oret, ut illi interpretandi gratia donetur.

Nam si orem lingua, spiritus meus orat. Hoc dicit, quoniam si quis incognitis aliis linguis loquatur, mens ejus, non ipsi efficitur sine fructu, sed audienti: quicquid enim dicitur ignorat. Item si lingua dicam, non ego loquor, sed spiritus, qui in me est. Si autem ad orationem requiratur spiritus, sermo non intelligendus est, qui nonnunquam, mente alia cogitante, precatur.

Mens autem mea sine fructu est. Qui non intelligo, quod loquor.

Quid ergo? Orabo spiritu, orabo & mente. Psallam spiritu, psallam & mente. Qui enim interpretatur, necesse est, ut ante intelligat, quod aliis est dicturus. Item sic est loquendum, ut intelligant alii.

Cæterum si benedixeris spiritu. Benedicitur omne quod vere, & secundum Deum dicitur.

Quis supplet locum idiotæ? Laicum significat, qui nullo gradu Ecclesiastico fungitur. Aliter: Inanitatem scientiæ in corde ignari, quis implet?

Quomodo dicet amen super tuam benedictionem? Quoniam quid dicas, nescit. Quomodo tuæ perhibet benedictioni testimonium, vel consensum.

Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur. Quod superius dixerat, omni benedictus, hic ipsum exponit.

Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor. Ne putetis me hanc quoque gra-
A tiam non habere, & vos ideo prohibere, & idcirco non loqui.

Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui. Sed malo perpauca ad profectum loqui, quam multa, quæ nulli proficiant. Quidam sane quærunt, quæ sunt quinque verba: a quibus e contrario, quæ sint decem millia, est quærendum.

Ut & alios instruam: quam decem millia verborum in lingua. Id est, proprio intellectu & simplici ratione.

B *Fratres, nolite pueri effici sensibus.* Scire debetis quamdiu futuræ sunt linguæ, vel quare sint datæ.

Sed malitia parvuli estote, sensibus autem perfecti estote. Malitia debetis parvuli esse, non sensu; simul ostendit neminem nisi parvulum malitia, sensu esse perfectum. Quia in malivolam animam non introibit spiritus sapientiæ.

In lege enim scriptum est: Quoniam in aliis linguis, & in aliis labiis loquar populo huic,
C *& nec sic exaudient me, dicit Dominus.* Etiam hoc signum dabo, ut per sanctos meo inusitato sermone loquar, & nec sic eloquentem intelligent.

Itaque linguæ in signum sunt, non fidelibus. Hic ostenditur, crescente fide, signa cessasse, quando infidelium caussa danda esse prædicebatur.

Sed infidelibus. Ut ejus saltem admiratione moverentur.

Prophetia autem non infidelibus, sed fidelibus.
D Major est ergo & utilior, quæ fidelibus prodest, & semper est opus.

Si ergo conveniat universa Ecclesia in unum, & omnes linguis loquantur. Hoc si fieri potest, ut concederetur vobis, qui omnes hoc vultis.

Intrent autem idiotæ, aut infideles. Idiotæ nuper credentes dicuntur hoc loco.

Nonne dicent, quid insanitis? Sicut Judæi de Apostolis dixerunt: Hi pleni sunt musto. Aliter, sicut initio Apostoli, quando acceperunt Spiritum sanctum, visi sunt
E quasi ebrii.

Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota: convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus. Occulta enim cordis ejus manifesta fiunt. Quando ejus pulsatur conscientia per doctrinam.

Et ita cadens in faciem, adorabit Deum, pronuncians, quod vere Deus in vobis sit. Sicut Nabuchodonosor adoravit Danielem: Vere Deus vester ipse est Deus, postquam somnium quod oblitus fuerat, & interpretatio-
F nem ejus audisset.

Quid ergo est, fratres? Quid ergo est faciendum, vel quid definiemus esse tenendum?

Cum

Cum convenitis unusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet. Hoc est, intelligit Psalmum.

Apocalypsim habet, linguam habet, interpretationem habet. Revelationem aliquam mysteriorum, quod intelligitur revelatio.

Omnia ad ædificationem fiant. Nihil fit in vobis quod non vos alterutrum ædificet.

Sive lingua quis loquitur secundum duos: aut ut multum tres, & per partes, & unus interpretetur. Hoc est vicissim prophetantes dicant, & unus paulatim interpretetur.

Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia: sibi autem loquatur & Deo. Sua conscientia, & Dei teneat eum gratiam hanc habere.

Prophetæ autem duo aut tres dicant, & cæteri dijudicent. Quod si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim omnes per singulos prophetare, ut omnes discant, & omnes exhortentur. Non stantibus, sed Prophetis sedentibus.

Et spiritus Prophetarum Prophetis subjectus est. Non enim est dissensionis Deus, sed pacis. Sive gratia spiritus alteri prophetæ consentit, ut alterutrum sibi cedant: sive spiritum humilitatis, & caritatis debent habere Prophetæ. Quia Deus qui in ipsis est, non est Deus dissensionis, neque superbiæ. Item hoc ait, quia in quo est spiritus prophetiæ per societatem gratiæ subjectus est: in qua non æmulatur alterum prophetare, cum ei fuerit revelatum.

Sicut & in omnibus Ecclesiis sanctorum doceo. Sic est ubique, ne novi aliquid me vobis imperare putetis.

Mulieres in Ecclesiis taceant. Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse sicut & lex dicit. Quia contra ordinem est naturæ, vel legis, ut in conventu virorum fœminæ loquantur. Quæritur ergo quomodo alibi dicat, mulieres docere prudentiam, & castitatem debere. Sed hoc in sexu suo. Sed & hic designat locum, ubi taceant: alibi eis loqui permisit, sicut & lex dicit.

Si quid autem volunt discere. Quia & vir prius factus est, & Sara dominum vocabat Abraham.

Domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia. Ne videretur eas etiam discere vetuisse, domi illas hoc quod publice non decebat, facere debere præcepit.

An a vobis verbum Dei processit: aut in vos solos pervenit? Nunquid doctrina Christi, aut ex vobis est, aut apud vos remansit. De scientia similiter est dicendum.

Si quis videtur Propheta esse, aut spiritualis, cognoscat, quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata. Si quis autem ignoret, ignorabitur. Hoc probatis verum Prophetam, si ista cognoverit Domini mandata esse, quæ dico. Si quis autem ignorat hæc, ignorabitur & a nobis, & a Domino, dicente eis, qui se in ejus nomine prophetasse dicebant, nescio vos.

Itaque, fratres, æmulamini prophetare, & loqui linguis nolite prohibere. Illud sectamini, hoc prohibere nolite.

Omnia autem honeste, & secundum ordinem fiant in vobis. Nihil perverso ordine, aut per contentionem, vel inanem gloriam faciatis.

Caput XV.

NOtum autem vobis facio, fratres, Evangelium, quod prædicavi vobis. Incipit caussa resurrectionis. Inter cætera, quidam Corinthiorum etiam resurrectionem carnis ausi fuerant ex veteris scientiæ præsumptione negare: qui hic ab Apostolo arguuntur.

Quod & occepistis. Ne illi hoc non credidisse viderentur, vel omnes creditum respuisse.

In quo statis, per quod & salvamini. In cujus doctrina statis, & per quod salutem speratis, & in præsenti de diversis infirmitatibus sæpe salvamini.

Qua ratione prædicaverim vobis. Tota ratio prædicationis nostræ hæc est, ut resurrectionem credatis, hoc est enim primum omnium, qui Christo deserviunt: alioquin superfluus omnis labor est orationum jejuniorumque, quem in hac vita patimini, cum vobis hic prospera, vel adversa cum infidelibus esse communia videantur: sicut & ipsi solent pagani proponere, quid ab illis amplius habemus, & verum est: si horum laborum præmium in vita alia non habemus, pejores illis sumus: quia illi, vel in præsenti voluptatum & luxuriæ consolationem habere videntur.

Si tenetis: nisi frustra credidistis. Si fidei vestræ, & laboris præmium non speratis, superflua hæc credidistis.

Tradidi enim vobis in primis. In primordio, sive maxime.

Quod & accepi. Vel a lege, vel a prioribus sive per revelationem Christi.

Quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris, secundum Scripturas, & quia sepultus est. Posset quidem Apostolis prædicantibus, & multa virtutum signa facientibus haberi fides, esse ipsum Christum, quem evangelizant: sed ut majore beatus Apostolus auctoritate firmaret, hunc esse Christum, Salvatorem mundi, quem Moyses, & Prophetæ annunciaverunt: ideo secundum Scripturas præ-

prædictum esse commemorat: sicut inter cætera Isaias Propheta dicit: Sicut ovis ad occisionem ducitur, & quasi agnus coram tondente se obmutescit. Item infra idem Propheta: Et dabit impios pro sepultura, & divitem pro morte sua. Similiter Osee Propheta, tertia die resurrectionem Christi futuram annunciat, dicens: Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, & vivemus in conspectu ejus.

Et quia resurrexit tertia die, secundum Scripturas. Sicut Osee dicit: Vivificabit nos in biduo, & die tertia resurgemus.

Et quia visus est Cephæ. Quod in Evangelio dicitur: Apparuit Simoni.

Et post hoc undecim. Iterum Petro, & reliquis decem.

Deinde visus est plus quam quingentis fratribus simul: ex quibus multi manent usque adhuc: quidam autem dormierunt. Vides quia in Evangelio non omnes scriptæ sunt visiones, nisi quæ sufficerent ad fidem. Hic autem, quoniam de Apostolis dixerat, etiam hoc addidit: ne Apostoli tanquam intimi ejus, putarentur esse mentiti. Et ut major fides multitudini testium haberetur, etiam multi vivere dicuntur, qui possint interrogati dicere, quæ viderunt.

Deinde visus est Jacobo. Jacobo seorsum apparuit.

Deinde Apostolis omnibus. Sive iterum, sive Apostolis, quos extra duodecim ad prædicandum misit.

Novissime autem omnium. Ne putarent eum audita potius, quam visa narrare.

Tanquam abortivo. De cujus vita desperatum est.

Visus est & mihi. In via scilicet, vel in templo.

Ego enim sum minimus Apostolorum. Minimus tempore, non labore.

Qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. Fili peccsti, ne adjicias iterum: sed & de pristinis deprecare. Unde & per Isaiam Dominus dicit: Ego sum qui deleo iniquitates tuas, & non memorabor, tu autem memorare. Melius est enim dimissa recordari peccata, quam detenta oblivisci.

Gratia autem Dei sum, id quod sum, & gratia ejus in me vacua non fuit. Non fuit sine fructu, sicut ille, qui talentum Domini defodit in terram.

Sed abundantius illis omnibus laboravi. Quia illis diutius.

Non ego autem, sed gratia Dei mecum. Non ex me, sed gratia Dei: nec se sine gratia dicit in Evangelio laborasse, ne contra illud, quod superius dixerat sibi aliquid dari videretur: nec gratiam sine se, ut liberum servaret arbitrium.

A *Sive enim ego, sive illi, sic prædicavimus, & sic credidistis.* Unde igitur, & nos sic prædicavimus, & vos similiter credidistis, quia Christus idcirco surrexit primus, ut viam resurrectionis aperiret: hoc illis commemorat, ut illi quod consequens est negare non possint.

Si autem Christus prædicatur, quod resurrexit a mortuis. Quæ consequentia rationis. Jam enim hoc ipsum resurrectio est, quod Christus a mortuis resurrexit.

B *Quomodo quidam dicunt in nobis, quoniam resurrectio mortuorum non est? Si autem resurrectio mortuorum non est.* Alterum ex altero pendet: aut utrumque negare, aut utrumque necesse est confiteri.

Neque Christus resurrexit. Cæterum rei non futuræ exemplum dare non debuit.

Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides vestra. Ergo & nos sine caussa hæc prædicavimus, si vere non resurrexit, & vos in illum frustra credidistis. C Quidam hæretici animæ resurrectionem volunt assignare, non carnis; sed resurgere non dicitur, nisi quod cecidit, & resurgit. Ergo neque anima morte cecidit, neque semper jacuit corpus: alioquin surgere magis, quam resurgere diceretur.

Invenimur autem & falsi testes Dei: quoniam testimonium diximus adversus Deum, quod suscitaverit Christum: quem non suscitavit, si mortui non resurgunt. Non solum vani, sed etiam falsi contra Deum invenimur D exstitisse: si quidem mortui non resurgunt.

Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Sed quoniam de illo nemo dubitat, & de nobis nemo dubitet.

Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra. Adhuc enim estis in peccatis vestris. Si mentitus est se post triduum resurrecturum, mentitus est etiam se peccata dimittere. Aut ita: omnes in resurrectione ejus baptizamur, ut nostra peccata diluantur. Si ergo non resurrexit, nec nobis remissa sunt peccata.

E *Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt.* Maxime de his dicit, qui pro Christo sunt mortui: sine caussa enim hanc vitam perdiderunt, si aliam non habebunt.

Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus: miserabiliores sumus omnibus hominibus. Illi enim vel in præsenti gloriantur: nos autem hic tribulationes quotidie sustinemus.

Nunc autem Christus resurrexit a mortuis. Quod apud omnes est certum: quia in F primis probatum est.

Primitiæ dormentium. Quia primus in incorruptione surrexit. Si ergo caput resurrexit, necesse est etiam, ut cætera membra sequantur.

Quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Sicut per Adam mors intravit, quia primus ipse est mortuus: ita per Christum resurrectio, quia primus resurrexit. Et sicut ille morientium forma est: ita & iste resurgentium. Aliter: spem resurrectionis volens ostendere, hoc dicit: sicut in Adam mortales sumus: sic & in Christo immortales erimus.

Et sicut in Adam omnes moriuntur: ita & in Christo omnes vivificabuntur. Omnes quidem resurgent, sed soli hi vivificabuntur in Christo, qui Christi merebuntur copulari corpori. Item & de communi morte, & de resurrectione dicit.

Unusquisque autem in suo ordine. Temporis, vel honoris.

Primitiæ Christus: deinde hi, qui sunt Christi: qui in adventu ejus crediderunt. Deinde finis. Tunc erit finis omnium, etiam mortis, cum universi resurgent.

Cum tradiderit regnum Deo & Patri. Regnum scilicet humani generis, secundum Petri Epistolam, & Apocalypsim Joannis, Patri tradendum asserit esse per Filium: ut ibi regnet Deus per gloriam, ubi per vitia diabolus ante regnabat. Deo & Patri. Deo, secundum humanitatem: Patri, secundum deitatem. Hoc loco calumniari solent Ariani, dicentes, minorem esse Filium. Si enim tradet, inquiunt, Patri regnum: ipse utique jam regnare desinet. Quibus primo dicendum est: quia hic non de Trinitatis substantia, sed de resurrectione confirmat. Ergo secundum substantiam ejus loquitur, qui a mortuis resurrexit. Si tamen ideo Christus non regnabit, quia regnum traditurus est Patri: ergo nec Pater regnarat, antequam ei tradatur a Filio. Si autem Pater non tunc primum regnavit, quamvis tunc suscipiat regnum: nec Filius illud, quamvis tunc tradere videatur, amittit. Aliter: In hoc Deo patri Christus regnum tradit, quoniam nemo potest ad Patrem venire, nisi crediderit in Christo, sicut ipse in Evangelio dicit: Nemo venit ad Patrem, nisi per me.

Cum evacuaverit omnem principatum, & potestatem, & virtutem. Evacuatis peccatis, evacuabuntur a nobis omnes contrariæ potestates: ab eo, quod nobis se sequentibus principantur potestate, qua nos vicerant. Virtus enim eorum, nostra peccata sunt.

Oportet autem illum regnare, donec ponat,
A Cum omnibus scilicet suis. Donec, non semper finem significat: sicut est illud: Ego Deus vester, donec senescatis, & cætera talia. Aliter: Oportet, inquit, regnare omnibus Christum, donec inimicos, & in se incredulos, subjiciat sibi & Patri. Non est autem una subjectio: nam justos, ad se fide & credulitate venientes, subjicit. Infideles autem, & impios destruens, subjugabit æterno supplicio deputandos.

Omnes inimicos sub pedibus ejus. Quan-
B do alii voluntate, alii erunt necessitate subjecti.

Novissime autem inimica destruetur mors. Omnia enim subjecit sub pedibus ejus. Cum autem dicat, omnia subjecta sunt ei. Diabolus, qui in Apocalypsi peccatum & mors appellatur: quia auctor est peccati & mortis.

Præter eum, qui subjecit ei omnia. Caute Apostolus dicit Filio, qui Deo Patri subjecit omnia, cuncta esse subjecta: ne & ipsum simul, cum omnibus, quæ subjecta
C sunt, credamus esse subjectum, quoniam a dextris Patris sedet: æquali potestate cum Patre judicaturus.

Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc & ipse Filius subjectus erit illi, qui subjecit sibi omnia. Hic quoque Ariani ita calumniantur, ut dicant, quia post resurrectionem omnium & finem, erit Filius Patri subjectus, ut minor scilicet majori. Quibus respondendum est: Subjectionem non semper ad diminutionem honoris pertinere,
D sed etiam ad caritatis officium: maxime cum & spiritus Prophetarum Prophetis dicatur esse subjectus, ut non sit Deus ibi dissensionis, sed pacis. Et ipse Dominus Joseph ac Mariæ scribitur fuisse subjectus. Multi sane de hoc capitulo diversa senserunt. Nam quidam dicunt, sicut in suis esurientibus esuriit, vel cibatur: ita & in Ecclesia (quæ est corpus ejus) ipse subjicitur. Alii ajunt, quod ipsa humana natura, quam induit, in gratiarum actionem semper sit subjecta divinitati: cui
E secum unum faciendo, omnia subjecerit. Multi etiam alia, & diversa dicunt, quæ inserere, & enumerare, prolixum est.

Ut sit Deus omnia in omnibus. Tunc Deus omnia in omnibus erit, cum evacuata morte, & omni malitia, vel errore destructo, solus regnabit in cunctis.

Alioquin quid facient, qui baptizantur pro mortuis? Quicumque baptizati sumus in Christo, in morte [a] ipsius baptizati sumus, id

[a] Vicarii pro mortuis Baptismi morem respici hisce ab Apostolo verbis, scribit Epiphanius hæres. 28. Præ cujus sententia hæc est vero propior Auctoris nostri, qui in Christi morte baptizari explicat. Confert ipsius Apostoli aliam Epistolam ad Romanos VI. 3. Paulo aliter Cosmas Indopleustes VIII. p. 280. Βαπτιζόμεθα μυστικώτερον ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων νεκρῶν σωμάτων καταδύοντες ἐν τῷ ἁγίῳ ὕδατι, καὶ ἀναδύοντες ἐντεῦθεν, μιμούμενοι θάνατον καὶ ἀνάστασιν. Isidorus quoque Pelusiota l. 1. Epist. 221. Βαπτιζόμεθα ὑπὲρ τῶν νεκρῶν τουτέστι σωμάτων, εἰς ἀφθαρσίαν αὐτὰ μετασκευασθῆναι πιστεύοντες. Paria habent Tertullianus V. 10. contra Marcionem, Chrysostomus, Theophylactus, aliique.

id est, jam quasi commortui cum illo sumus. Quid ergo prodest nos huic mundo mori, si hunc contemptum voluptatum vita non sequitur æterna? Item hoc est, quod dicit, quia non solum propter remissionem peccatorum baptizantur, sed & propter resurrectionem carnis nostræ. Carnem autem nostram mortuam appellat, quoniam hac morte anima non moritur. Unde increpando ait: Aut quid facient, qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? id est, quid baptizari opus est carnem, si non resurgat?

Si omnino non mortui resurgunt, ut quid & baptizantur pro illis? Ut quid & nos periclitamur omni hora? Si nihil esset in futuro, non eramus tam stulti, ut tantas tribulationes pro illis patemur.

Quotidie morior. Semper paratus ad mortem, & quotidie exspecto me pro vestra gloria moriturum.

Per vestram gloriam, fratres. Per, non semper significatio juramenti est. Nam si dicam, per puerum misi: non statim per puerum jurasse, recte putabor.

Quam habeo in Christo Jesu Domino nostro. Ego habeo mercedem laborum in vobis: etiam si vos proficere nolueritis.

Si secundum hominem ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? Si nihil remunerationis a Deo pro hoc certamine spero, quare pugnavi, ut hominibus forte placerem? Aliter: Hic bestias eos commemorat, qui Ephesi seditionem adversus eum moverant popularem, propter Dianæ idolum, cujus culturam prædicatione apostolica destruebat. Quod autem manifeste constet, bestias, cum quibus pugnavit Apostolus, adversarios homines debere intelligi: idem in alia Epistola memorat, dicens: Et liberatus sum de ore leonis. In quo ostendit se sævitiam Neronis evasisse, quando prima vice Romam vinctus deductus est. Dicens vero, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? illorum dogma destruit, qui dicunt, ante corpora animas in cælo factas, actum quendam propriæ conversationis habuisse. Aliter: Multa dicuntur in Epistolis, quæ in Actibus non continentur, & multa in Actibus, quæ in Epistolis non scribuntur. Per allegoriam autem bestiæ possunt intelligi adversariæ potestates, sicut ait in Psalmo: Ne tradas bestiis animas confitentes tibi: ad quas hic dicit se pugnasse.

Manducemus, & bibamus: cras enim moriemur. Increpat exemplo Prophetæ gulæ deditos, desperatione futurorum: cujus rei crimen negatur eis remitti quoadusque moriantur.

Nolite seduci. Ab his, qui talia loquuntur.

A *Corrumpunt mores bonos colloquia mala.* Ne dicerent, ergo tales nos judicas, qui facile seducamur? non inquit, de vobis timeo: sed de illorum conversatione formido. Sed quomodo mala colloquia bonos mores corrumpunt: ita e contrario bona colloquia malos mores ædificant.

Evigilate justi, & nolite peccare. Ille justus est, qui non peccat.

Ignorantiam enim Dei quidam habent. Ignorant virtutem Dei, qui eum putant suscitare

B non posse: potentiam ejus ex sua imbecillitate censentes.

Ad reverentiam vobis loquor. Ut erubescatis vos his sermonibus, tanquam adhuc parvulos erudiri.

Sed dicit aliquis. Ipse sibi ex contradicentium persona proponit. Aliter: Præclarum hoc loco Apostolus de resurrectione carnis, frumentorum sumit exemplum. Quorum semen, cum nudum seratur, non ita ut terræ mandatur, renascitur: sed sicut in prin-

C cipio secundum ordinem unicuique seminum, quale corpus Deus esse præcepit, & quemadmodum jussit terram producere ordinatione sua, durat & permanet. Ita & unicuique hominum carnem, quam unicuique initio nascendi specialiter tribuit, in resurrectione restituet. Dicendo autem, dat illi corpus sicut voluit, & non, sicut vult: ostendit, a principio constitutionem Dei immutabilem permanere.

Quomodo resurgent mortui? Quali autem corpore venient? Multi solent proponere u-

D trum debilia corpora, ut sunt defuncta, resurgant. Quibus respondendum est, in resurrectione non debilitatis vitium, sed integritatem reparari naturæ. Nunquam enim tam debile est corpus, quam cum fuerit in pulverem resolutum. Qui ergo creditur totum reddere, cur ex parte reparare dubitetur? hoc est, verbi gratia, cur non reddat oculos, qui totum restituet corpus?

Insipiens, tu quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur. Qui etiam naturalibus e-

E xemplis edoceri debueras, adhuc divinis promissionibus infidelis existis.

Et quid seminas? Non corpus, quod futurum est seminas: sed nudum granum, ut puta, tritici, aut alicujus cæterorum. Sicut de grano resurgit fœcundior, cum granis arista: ita & corruptibile corpus in gloria resurgit cum augmento.

Deus autem dat illi corpus sicut vult. Sicut ab initio disposuit, ut omnia semina cum putruerint in amplius reformentur.

F *Et unicuique seminum proprium corpus.* Attende quia proprium corpus dixerit, non alienum.

Non omnis caro, eadem caro, sed alia hominum, alia pecorum. Cujus jussu in prin-

cipio terra tanta & tam diversa corpora animata, quæ non acceperat, dedit: quid mirum si ejus jussu hominem restituat, quem accepit?

Alia volucrum, alia autem piscium. Similiter & de aquis intellige, quæ tantam diversitatem volucrum & piscium ediderunt.

Et corpora cælestia, & corpora terrestria. Qui talia fecit corpora elementorum, cur non possit exiguum corpus humanum reficere?

Sed alia quidem cælestium gloria: alia autem terrestrium. Alia claritas solis: alia claritas lunæ; & alia claritas stellarum. Tota comparationis hujus diversitas ad hoc facit, ut credas unum genus reparare facile posse, qui tanta fecit ex nihilo.

Stella enim a stella differt in claritate: sic & resurrectio mortuorum. Stellarum diversitati, justorum differentiam comparat: quos gradus virtutum in gloria, non peccata, facient esse diversos. Nam peccatorum diversitas in cælo non erit, sed in pœna.

Seminatur in corruptione: surget in incorruptione. Ut nec febres jam, nec cætera corruptibilitatis genera patiantur. Aliter: Sanctis & peccatoribus resurrectio carnis communis est: sed Sanctorum corpora æterna gloria vestientur, cum incorruptione & immortalitate.

Seminatur in ignobilitate. Quid tam ignobile, quam cadaver?

Surget in gloria. In gloria splendoris, ut sol.

Seminatur in infirmitate. Imbecillitatis humanæ.

Surget in virtute. In virtute æternitatis.

Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale. Si est corpus animale, est & spirituale: sicut scriptum est. Hic animale est corpus, quia non semper habet Spiritum sanctum. [a] Tunc vero semper manebit in Sanctis. Item seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale. Aliter: Animale corpus dicit, quod conditum terræ corrumpitur. Spirituale vero, quod incorruptum resurgit, ut possit aera penetrare, festinans ad cælos. Primus Adam ad hoc factus est tantum, ut viveret. Novissimus Adam, id est, Christus, ideo suscepit hominem, ut vivificaret.

Factus est primus homo Adam in animam viventem: novissimus Adam in spiritum vivificantem. Notandum, quod cum Deus Adam dicit, ejusdem naturæ utrosque demonstrat. Quod contra Manichæos & Apollinaristas facit, qui negant a Dei Verbo perfectum hominem esse susceptum.

A *Sed non prius, quod spirituale est, sed quod animale est: deinde quod spirituale. Primus homo, de terra terrenus: secundus homo, de cælo cælestis. Qualis terrenus, tales & terreni.* Cælestis dicitur, quia non humanæ fragilitatis ritu, sed divinæ majestatis nutu & conceptus est, & enixus: nam usque adeo naturam nostram habuit, ut secundus Adam dicatur, & homo. Aliter: Hic primum & secundum hominem, juxta opera terrestrem & cœlestem dicit: Nam & Christus secun-
B dum carnem, ex nostra massa fuit.

Et qualis cælestis, tales & cælestes. Si ideo, ut hæretici volunt, nostri generis assumptus homo non fuit: quia cælestis dicitur: ergo nec isti naturæ nostræ sunt, qui cælestes appellantur. Si vero de his nemo dubitat, nec de illis est ambigendum.

Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus, & imaginem cælestis. Peccator, Adæ imaginem portat: justus vero, imaginem Christi. Ergo sicut portavimus vete-
C rem hominem ante baptismum: ita & post baptismum portemus novum.

Hoc autem dico, fratres, quia caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt: neque corruptio incorruptelam possidebit. Frequenter Scriptura carnem, pro operibus nominat carnis, ut ibi: Vos autem in carne non estis, sed in spiritu. Aliter: Caro (sicut est) regnum Dei non possidebit, nisi immortalitate vestita.

Ecce mysterium vobis dico. Obscuritatem si-
D gnificat, nominando mysterium.

Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. Omnes homines resurgent, sed soli qui regnaturi sunt in gloria, mutabuntur. Sive ita, resurgemus omnes, qui in adventu Christi mortui inveniemur. Non omnes immutabuntur, qui in corpore sint reperti: quia sancti soli beatitudinis gloriam consequentur. Aliter in quibusdam Græcis codicibus habetur, *Omnes enim dormiemus: non omnes immutabimur.* In aliis autem, *Omnes enim non dormiemus, omnes autem im-*
E *mutabimur*: quod quadrat magis ad sensum Apostoli: quia hic sermo non de omnibus generaliter dicitur, sed de solis Sanctis.

In momento, in ictu oculi. Per ictum oculi, nimiam brevitatem vult significare momenti: ut quanta sit Dei potentia, ex resurrectionis celeritate cognoscas.

In novissima tuba. Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Novissima tuba, novissimus adventus intelligitur Christi: mortui autem, vel pec-
F catores intelligendi sunt, qui etiam viventes mortui esse dicuntur, ut ad pœnam aut im-

[a] Quæ hinc subsequuntur omnia ad finem usque hujus, & initium alterius in sequentem Epistolam Commentarii ad vers. 5. habebantur olim totidem plane verbis in antiquis Editionibus S. Ambrosii, antequam eum Benedictini Parisienses adornarent.

A immortales, aut absque aliqua membrorum diminutione resurgant: vel certe simpliciter omnes mortuos resurgere dicit, & solos Sanctos, cum his qui vivi justi inventi fuerint, in gloriam immutari.

Oportet enim corruptibile hoc. Necesse est fieri, quod promissum est.

Induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Est quod induit, & est similiter indumentum.

Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Ut evacuatis caussis B mortis, per divinam victoriam, sibi absorta non appareat.

Ubi est mors victoria tua? Ubi est mors stimulus tuus? Propheta ex persona justorum loquitur insultantium morti.

Stimulus autem mortis, peccatum est. Sagittæ mortis peccatum, per quod animæ jugulantur.

Virtus vero peccati lex. Dum fortius & majus fit per scientiam peccatum.

C *Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam, per Dominum nostrum Jesum Christum*: Victoriam illius peccati, in quo lex per carnalem nostram voluntatem fuerat infirmata, quam Christus cruce, & exemplo destruxit.

Itaque fratres mei dilecti. Reddita resurrectionis ratione, de qua hæsitabant, hortatur eos in Dei opere permanere, jam certos de retributione futura.

Stabiles estote & immobiles, abundantes in omni opere Domini, semper scientes, quod labor D *vester non est inanis in Domino.* Nemo vos de gradu spei futuræ ultra permoveat.

Caput XVI.

De collectis autem, quæ fiunt in sanctos, sicut ordinavi in Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite. De sumptibus dicit, qui per singulas Ecclesias collecti, Jerosolymam sanctis pauperibus mittebantur.

Per unam sabbati. Una sabbati dominica E dies est: sicut in Evangelio dicitur, Dominus una sabbati surrexisse.

Unusquisque vestrum apud se reponat, recondens, quod ei bene placuerit, ut non cum venero, tunc collectæ fiant. Ut paulatim reservantes, non una hora gravari se putent: ut hilares datores diligantur a Deo.

Cum autem præsens fuero, quos probaveritis per Epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Jerusalem. Quod si dignum fuerit, ut ego eam: mecum ibunt. Veniam autem ad F *vos, cum Macedoniam pertransiero. Nam Macedoniam pertransibo. Apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hyemabo: ut vos me deducatis quocumque iero. Nolo enim vos modo in transitu videre. Spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos: si Dominus permiserit.* Quia ita se agunt Macedones, ut non sit necesse mihi apud eos diutius demorari: apud vos autem necesse est, ut maneam, vel hyemem. Multa enim sunt, quæ corrigantur in vobis: sicut medicus ibi moram habet, ubi plures ægrotant.

Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten. Ostium enim mihi apertum est magnum & evidens, & adversarii multi. Ideo ibi permanebo, quia cum mihi evidens datus sit aditus prædicandi, sunt plurimi, qui resistant.

Si autem venerit Timotheus, videte ut sine timore sit apud vos. Opus enim Domini operatur, sicut & ego. Ne quis ergo illum spernat. Sine tribulationis formidine, vel etiam vestri contemtu.

Deducite autem illum in pace, ut veniat ad me. Exspecto enim illum cum fratribus. Nihil admittentes, quod ad animæ ejus faciat læsionem.

De Apollo autem fratre vobis notum facio, quoniam multum rogavi eum, ut veniret ad vos, cum fratribus, & utique non fuit voluntas ejus, ut nunc veniret. Veniet autem cum ei vacuum fuerit. Vigilate, state in fide. Vigilate mentis oculis ad diaboli astutias præcavendas. State, quia stantibus difficile somnus obrepit.

Viriliter agite. Muliebris enim omnis inconstantia & varietas judicatur.

Et confortamini: omnia enim vestra in caritate fiant. Ut sit in vestra virtute profectus, omnia non inanis gloriæ caussa, sed caritatis gratia facere festinate.

Obsecro autem vos, fratres, nostis domum Stephanæ & Fortunati, & Achaici, quoniam sunt primitiæ Achaiæ, & in ministerium sanctorum ordinaverunt seipsos, ut & vos subditi sitis ejusmodi, & omni cooperanti & laboranti. Gaudeo autem in præsentia Stephanæ & Fortunati & Achaici, quoniam id quod vobis deerat, ipsi suppleverunt. Quia præsentes sunt apud vos, & in illis magnum potestis habere profectum. Sive quia mihi venerunt pro vobis ministrare officium caritatis.

Refecerunt enim & meum spiritum & vestrum. Meum spiritum caritate, pro vobis: vestrum pro mea lætitia, refecerunt.

Cognoscite ergo, quæ ejusmodi sunt. Unde, & alibi ait: Cognoscite eos, qui ita ambulant, ut habetis formam nostram. Hoc cognoscite, honorate cognoscentes eorum studium, vel laborem.

Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multum Aquila & Prisca, cum domestica sua Ecclesia, apud quos & hospitor. Salutant vos omnes fratres. Salutate invicem in osculo sancto. Domesticam congregationem fra-

fraternitatis, Ecclesiam nominavit.

Salutatio mea, manu Pauli. Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema. Sicut illis, qui eum amant, redemptio venturus est Christus: ita & qui eum non ament, anathema sit, id est, ut illos abominetur, & perdat.

Maranatha. Magis Syrum est, quam Hebræum: tametsi ex confinio utrarumque linguarum aliquid Hebræum sonet. Et interpretatur. *Dominus noster venit.*

Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Propriæ manus consueta subscriptio.

A *Caritas mea cum omnibus vobis.* Ut quomodo vos ego diligo: ita & in Christo invicem diligatis.

In Christo Jesu. Non secundum sæculi caritatem.

Amen. Confirmatio est benedictionis hic sermo, sicut superius ipse demonstrat: quomodo, inquiens, dicit amen super tuam benedictionem?

Explicit Commentarius in I. Epistolam ad Corinthios.

COMMENTARII
IN SECUNDAM EPISTOLAM
AD CORINTHIOS.

Caput I.

PAULUS *Apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei.* Quæritur cur in omnibus Epistolis contra usum Epistolarum, primum suum nomen ponat, quam eorum ad quos literæ destinantur. Sed hoc ex auctoritate Apostolici ordinis, quia minoribus scripsit: ut etiam sæculi judices solent ad eos, quos regunt, scripta dirigere. Per voluntatem Dei, id est, non hominum voluntate. Simul vult ostendere non sine voluntate Patris se missum a Christo.

Et Timotheus frater Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi. Non dixit, Paulus & Timotheus, quia non ambo Apostoli. Ad Philippenses vero, ubi non erat tanta auctoritas necessaria, servi ambo ponuntur.

Cum omnibus sanctis, qui sunt in universa Achaia. Hic sancti possunt accipi sacerdotes, qui in prima ponuntur invocantes Dominum, & ad Philippenses cum Episcopis & Diaconibus. Ideo autem postea nominantur, ne parum intelligentes, eos prætermissos esse putarent. Cum sint in Ecclesia comprehensi Achaiæ, cujus est metropolis Corinthus.

Gratia vobis & pax a Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo. Hæc est solita salutatio. Hic gratias agit Deo, gaudens se ideo consolari, ut ipse alios consoletur.

Benedictus Deus & Pater Domini nostri Jesu Christi, pater misericordiarum. Quia ex ipso est omnis misericordia.

B *Et Deus totius consolationis: qui consolatur nos.* Id est, perfectæ consolationis, quia non est minus tribulatione solatium.

In omni tribulatione nostra. Id est, non in aliquibus, sed in omnibus.

Ut possimus, & ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt, per exhortationem, qua exhortamur & ipsi a Deo. Id est, propterea liberamur, ut & nos alios consolari, & de tristitia liberare possimus. Aut ita formam dat nobis alios consolandi, ut per exhorta- C tionem, qua ipsi a Deo consolamur, agnoscamus, quod Deus timentium se neminem derelinquat, & multo magis in futuro remuneret, quos etiam in præsenti non deserit.

Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis. Id est, pro nomine Christi.

Ita & per Christum abundat consolatio nostra. Ut Petrus est de carcere liberatus, & Paulus visione Domini & voce confirmatus in templo.

D *Sive autem tribulamur pro vestra exhortatione & salute: sive consolamur, pro vestra consolatione: sive exhortamur, pro vestra exhortatione & salute.* Quia vos ad salutem hortamur: vel ut vobis exemplum tolerantiæ præbeamus

Quæ operatur tolerantiam earumdem passionum, quas & nos patimur: ut spes nostra firma sit pro vobis. Id est, ideo liberamur, ut ipsa re confirmemini non pertimescere passiones, vel ut vos hortemur patienter ferre illa,

illa, quæ ad præsentem consolationem pertinent & futuram.

Scientes quoniam sicut socii passionum estis, sic eritis & consolationis. Id est, hæc est spes nostra firma pro vobis.

Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia. Narrat suas passiones, ut illi se ad illarum comparationem parva pati cognoscat, maxime cum illi talia patiantur, qui vice Christi fuerant destinati. Sicut si quis discipulus doleat super injuria sua: cum audierit magistrum majora perpessum, consolatione accepta, dolere desinit.

Quoniam super modum gravati sumus, supra virtutem. Supra virtutem gravati pondere passionum.

Ita ut tæderet nos etiam vivere. Ita ut mori omni desiderio cuperemus.

Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis. Hoc est, in nostra prudentia, vel cautela.

Sed in Deo, qui suscitat mortuos. Ipsa mors docuit nos omne humanum auxilium defecisse: & ab illo solo sperandum esse remedium, cui etiam possibile est mortuos suscitare.

Qui de tantis periculis nos eripuit & eruit, in quem speramus: quoniam & adhuc eripiet. Scit se adhuc multa passurum, qui sperat se adhuc liberandum.

Adjuvantibus & vobis. Nisi laborans non dicitur ab alio juvari.

In oratione pro nobis. Multum valet oratio totius Ecclesiæ, quæ Petrum de carcere liberavit.

Ut ex multarum personis facierum ejus, quæ in nobis est, donationis per multos gratiæ agantur pro nobis. Id est, ut ex multorum conventu pro eo quod vobis donamur, Domino gratiæ referantur: vel quia multis donati sumus, plures convertentes per nos, gratiam agunt.

Nam gloria nostra hæc est. Ideo in ipsis passionibus gloriamur, quoniam conscientia nos minime reprehendit, eo quod gloriæ, vel lucri caussa docere videamur.

Testimonium conscientiæ nostræ. Id est, beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.

Quod in simplicitate cordis & sinceritate Dei. Quomodo Deus simplex est, & sincerus.

Et non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus in hoc mundo. Hoc non subdole, vel astute docentes: ut sapientia carnalis, quæ mercede distrahitur, sed gratis: sicut a Deo accepimus, vel Dei solius caussa docemus.

Abundantius autem ad vos. A quibus

A nec victum, qui nobis jure debetur, accepimus.

Non enim alia scribimus vobis. Non confundor, quia vos nostis certum esse, quod dico.

Quam quæ legistis & cognovistis. Id est, quæ legistis in Epistola, cognovistis in conscientia.

Spero autem quod usque in finem cognoscetis. Id est, certus sum meum propositum non mutari.

B *Sicut & cognovistis nos ex parte.* Quia nondum finis est: cum autem venerit, ex integro cognoscetis.

Quia gloria vestra sumus, sicut & vos nostra. Sic gloriantur discipuli de bono doctore, quomodo & magister in bonis discipulis gloriatur.

In die Domini nostri Jesu Christi. Quando & veri magistri & boni discipuli probabuntur.

Et hac confidentia volui prius venire ad vos. Id

C est, quod nihil aliud vestrum quæsivi, quam salutem.

Ut secundam gratiam haberetis, & per vos transirem in Macedoniam, & iterum a Macedonia venirem ad vos, & a vobis deduci in Judæam. Quia primam in primo habuistis adventu: vel ut gratiam secundam præsentiæ meæ post literas haberetis.

Cum ergo hoc voluissem: nunquid levitate usus sum? Quia promissum non impleverat, ne levitatis accusaretur se excusat.

D *Aut quæ cogito, secundum carnem cogito.* Id est, secundum carnalem voluntatem: carnale enim est aliquem nulla majore caussa existente non facere, quæ promisit.

Ut sit apud me est, & non est? Ideo non cogito secundum carnem, ut non mendax, vel duplex inveniar.

Fidelis autem Deus. Ita & nos, per quos ipse loquitur: dum eum imitamur, non sumus infideles.

Quia sermo noster qui fuit apud vos, non est in illo, est, & non: sed est in illo, est.

E Nulla in eo ambiguitas, nec nos vobis sumus aliquando mentiti.

Dei enim Filius Jesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est: per me & Sylvanum, & Timotheum, non fuit in illo, est & non, sed est in illo fuit. Quare cum promisisset ire se ad Centurionis puerum, non perrexit. Sed affuit spirituali gratia, qui non affuit præsentia corporali. Sed est in illo fuit: id est, immutabilis veritas, ut ad Moysen dicit: Qui est, misit me. Ille enim vere est,

F qui semper idem est.

Quotquot enim promissionis Dei sunt, in illo est. Ideo & per ipsum dicimus, amen Deo, ad gloriam nostram. Omnis veritas promissionis

nis in Christo est, quæ per nos ad Dei glo- gloriam prædicatur.

Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo. Gratia & doctrina. Et quia dixerat per nos, modo ostendit Deum totum facere, qui in eis ista omnia operatus est,

Et qui unxit nos Deus. Spiritu sancto, vel chrismate.

Et qui signavit nos. Illud signatur, quod aliquid intrinsecus continet pretiosum.

Dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Id est, pro arra, spiritus gratiam: omnis B autem arra pro magnitudine pretii dari solet. Quantum ergo pretium est, cujus tanta est arra?

Ego autem testem Deum invoco. Reddit caussam non impleti promissi: hoc non suæ levitati, sed illorum infirmitati asserit deputandum.

In animam meam. Cujus secreta solus agnoscit.

Quod parcens vobis, non veni ultra Corinthum. Ne in vobis acrius vindicarem.

Non quia dominamur fidei vestræ, sed adjutores sumus gaudii vestri. Non quod ideo credideritis, ut vobis dominemur, sicut in lege sacerdotes: & ideo vos terremus; sed omnia ad vestram facimus emendationem: ut hic in conscientia, & in perpetuo gaudeatis, ne ipsa libertate usi fueritis in pejus.

Nam fide statis. Fide, non lege, id est, credendo Christo stare cœpistis.

Caput II.

STATUI autem hoc ipsum apud me: ne iterum in tristitiam venirem ad vos. Cogitavi, vel disposui, ne in tristia secundo venirem. Qui cum primum credidistis, apud vos in gaudio fui.

Si enim ego contristo vos, & quis est, qui me lætificet. Propterea id facio, ut possim gaudere de vobis.

Nisi qui contristatur ex me? Qui enim contristatur, intelligit se peccasse: sicut æger, qui dolorem sentit, potest percipere sanitatem, & ad medici lætitiam pertinere.

Et hoc ipsum scripsi vobis. Modo enim ideo scribo, vel ante scripsi, ut literis emendati, præsentem me gaudere faciatis.

Ut non cum venero tristitiam super tristitiam habeam. Tristitiam habeo, quia peccastis: quæ magis augebitur, si vos non perfecte videro emendasse.

De quibus oportuerat me gaudere. De quibus semper gaudere debueram, vel de emendatione gratulari.

Confidens in omnibus vobis, quia meum gaudium omnium vestrum est. Nam ex multa A *tribulatione & angustia cordis*. Id est, confido vos intelligere, quia tunc fit verum gaudium vestrum si ego gaudeam. Sive confido quod me taliter diligatis, ut meum gaudium vestrum esse dicatis.

Scripsi vobis per multas lacrymas. Primam Epistolam, qua vos corripui: & hinc intelligendum, quam fuerit de omnium salute sollicitus.

Non ut contristemini, sed ut sciatis, quam caritatem habeam. Non ideo commemoro, ut iterum contristemini, sed ut sciatis me omnia in caritate fecisse.

Abundantius in vobis. Ex majori sollicitudine, abundantiorem cognoscite caritatem.

Si quis autem contristavit me, non me contristavit. Quia per illius peccatum vos etiam correpti, amplius profecistis. Sive, qui me emendavit, non me penitus contristavit.

Sed ex parte. Id est, ex ea solum parte, qua nocuit sibi: dum illi necesse est pœ- C nitere.

Ut non onerem omnes vos. Ideo scribo eum recipi, ut non oneremini, si per vestram duritiam desperaverit de salute.

Sufficit illi, qui ejusmodi est, objurgatio hæc quæ fit a pluribus. Non de illo solum dicit, qui paternum polluit thorum, sed de omni peccante: nam multos illic peccasse, Epistola prima demonstrat.

Ita ut e contrario magis donetis. Ut contra objurgationem donetis veniam.

D *Et consolemini*. Verbis Prophetæ dicentis: Nolo mortem peccatoris. Et, Iniquus quacumque die fuerit conversus, non memorabuntur peccata ejus.

Ne forte abundantiori tristitia absorbeatur, qui ejusmodi est. Ne forte per desperationem indulgentiæ absorbeatur gurgite vitiorum, & a diabolo persuasus, ad infidelitatis & blasphemiæ majora præcipitia deducatur.

Propter quod obsecro vos, ut confirmetis in illum caritatem. Qua perfecte recognoscat se ve- E niam consecutum.

Ideo enim & scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum an in omnibus obedientes sitis. Ut videam si quomodo obaudistis in vindicando: ita obaudiatis in indulgendo. Obedientia enim illa vera & perfecta est, quæ in nullo contemnit.

Cui autem aliquid donatis, & ego. Sicut vobiscum vindicavi: ita & dono vobiscum.

Nam & ego quod donavi. Non in mea persona, sed in Christi, qui dixit: Quæcumque solveritis in terra, erunt & in cælo F soluta.

Si quid donavi, propter vos. Ne vos gravemini, vel contristemini.

In

In persona Christi. Quia vice fungimur Christi.

Ut non circumveniamur a satana. Non enim ignoramus cogitationes ejus. Nec enim ejus ignoramus versutias. Idem similiter circumvenit per nimiam duritiam peccatores, ut pereant desperando: quomodo nimia remissione minime corrigendo. Unde Salomon ait: Non declines in dexteram, neque sinistram. Quamvis ergo tota Epistola contra Novatum sit, tamen hic evidentissime ostenditur a diabolo circumventos poenitentiam denegare: cujus ista versutia est, ut sub specie justitiæ fallat incautos.

Cum venissem autem Troadem, propter Evangelium Christi, & ostium mihi apertum esset in Domino: non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum. Modo illis vult probare quanto amplius eos diligat: quorum caussa tantum sollicitus est, ut cum essent illi omnia prospera, nullam requiem habuerit: quia Titum quem ad eos videndos miserat, non invenit, timens jam, ne minime eos correxisset, quia nondum ei quicquam renunciaverat Titus.

Sed valefaciens eis, profectus sum. Cito inde egressus sum, quamvis occasionem habuerim prædicandi.

In Macedoniam. Per quam a vobis Titus erat utique rediturus. Vicinior est enim Macedonia Achaiæ, quam Troadæ: denique cum ibi esset, dicit Titum postea advenisse.

Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Jesu. Triumphare facit nos per Christum, vel in nobis ipse triumphat.

Et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. Odor notitiæ Dei, per doctrinam manifestatur & signa. Odor autem ideo dicitur, quia sentitur potius quam videtur, & quia primo credentes, aliquid tanquam per modicum odorem sentire valebant.

Quia Christi bonus odor sumus Deo, in his qui salvi fiunt, & in his pereunt. Aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam. Quidam ita dicunt, noster labor Deo semper est gratus: quia in omnibus prædicamus, seu velint credere, seu nolint; sed hic proprie de illis dicitur, qui vel sanabantur per ipsos, vel in quibus vindicta fiebat. Bonus ergo odor in utrisque, quia justus.

Et ad hæc quis tam idoneus? Ad hæc facienda quis potest tam idoneus esse, quam nos, qui ad hoc sumus electi?

Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes verbum Dei. Pseudoapostolos tangit, humanum sensum divinæ prædicationi miscentes. Unde Isaias ait: Caupones tui miscent A vino aquam, id est, meræ doctrinæ adulationis mollia verba: quibus homines non tam inebriati ferveant, quam delectati tabescant.

Sed ex sinceritate, sicut ex Deo, coram Deo in Christo loquimur. Ex Deo processit doctrina, quam scimus, ipso præsente, in persona dicere Christi: id est, sicut ipse prædicavit.

Caput III.

B *INCIPIMUS iterum nosmetipsos commendare?* Non ut commendemus nos vobis ista dicendo, laudare nos volumus: sed hæc ne ab aliis seducamini, cogimur commemorare.

Aut nunquid egemus sicut quidam commendatitiis Epistolis ad vos, aut ex vobis? Quos non commendat gratia virtutum, illos digne commendant Epistolæ amicorum.

Epistola nostra vos estis. Per vestram fidem omnibus commendamur, sicut alibi C dicit: Signaculum apostolatus mei vos estis.

Scripta in cordibus nostris, quæ scitur & legitur ab omnibus hominibus, manifestati. In conscientiis nostris, & vos nobis prædicantibus credidisse: vel, in corde nostro est prædicatio, per quam Epistola nostra estis facti, quæ cognoscitur, & quæ legitur ab omnibus hominibus, & manifestatur.

Quoniam Epistola estis Christi. Omnibus manifestum est, Christo vos per nostram D credidisse doctrinam, confirmante virtutem Spiritu sancto. Sive, vere hinc cognoscimini Christi esse, quod ejus spiritum accepistis.

Ministrata a nobis. Hoc est Spiritu sancto præparata.

Et scripta, non atramento, sed spiritu Dei vivi: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Hic differentiam inducit legis & gratiæ: Judæi in dura materia legem acceperant, significante duritiam men- E tis eorum: sicut & velamen faciei Moysi, cordis eorum velamen ignorantiæ portendebat. Nos vero quamvis legem Christi scriptam in Evangeliis habeamus: tamen in primis non quasi absentes tabulis scriptis, sed præsentes per auditum Domini verba corde suscepimus. Evangelia vero postmodum scripta sunt, ad memoriam posterorum. Si ergo inexcusabiles sunt, qui legem in lapidibus acceperunt: quanto magis nos, qui verba Christi suscepimus, si peccemus: ut F ad Hebræos scribitur: Si enim illi non effugerunt super terram loquente illis, & reliqua.

Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum. Quia novimus vos per nos cre-

credidiſſe: vel quod nos non humana Epiſtola, A ſed gratia divina commendat.

Non quod ſufficientes ſimus cogitare aliquid a nobis, quaſi ex nobis. Vult oſtendere ſe nihil ſua prudentia facere, vel virtute: quia pauci homines ruſtici, nunquam ſine Dei gratia totum mundum ſalvare potuiſſent.

Sed ſufficientia noſtra ex Deo eſt. Ideo hoc præmiſit, quia dicturus erat tanto majus ſe, quam Moyſen, miniſterium ſuſcepiſſe, quanto majus eſt novum Teſtamentum Lege, ut eos a falſis Apoſtolis ſibi detrahentibus B revocaret.

Qui & idoneos nos fecit miniſtros novi Teſtamenti. Dum ad hoc idonei adimplendum non eſſemus.

Non litera, ſed ſpiritu. Non literæ legis, ſed ſpiritui gratiæ miniſtrantes.

Litera enim occidit: ſpiritus autem vivificat. Quomodo alibi dicit legem eſſe ſpiritualem ſpiritualibus. Cæterum peccatores occidit: gratia autem vivificat impium convertentem. Quidam dicunt, quod hiſtoricus C intellectus occidat: neſcientes quo nec ubique hiſtoria, nec ubique poſſit allegoria ſervari. Nam ſicut quædam in figura dicta ſunt: ut ſi præcepta velis allegorice intelligere, omnem virtutem eorum evacuans, omnibus aperuiſti viam delinquendi. Sed ille verus ſpiritualis intellectus eſt, qui non veriſimilibus coloribus pulchrum mendacium pingit, ſed virtute rerum ipſam rem exprimit veritatis.

Quod ſi miniſtratio mortis, literis deformata in lapidibus, fuit in gloria. Quæ D mortificat peccatores: cæterum ipſe eam ſanctam & juſtam, & bonam alibi dicit.

Ita ut non poſſent intendere filii Iſrael in faciem Moyſi. Id eſt, contra Manichæos. Nunquam enim Apoſtolus poſſet contrario comparare: id eſt, majorem miniſtrorum novi Teſtamenti, quam Moyſi gloriam dicere, ſi inter eos non videretur eſſe communio.

Propter gloriam vultus ejus, quæ evacuatur. E Gloria Legis, per gloriam Evangelii evacuatur, ſed ita evacuatur, ut proficiat: ſicut infantem ipſe dicit evacuari in viri perfecti ætatem. Semen quoque evacuatur in fructum: melior fructus ſemine, ſed ſine eo eſſe non poteſt. Fructus non perit, ſed multiplicatur ſemen in fructu, & ita evacuatur, ſicut prophetia & ſcientia deſtruentur.

Quomodo non magis miniſtratio ſpiritus erit in gloria? In gloria noſtra, quæ ut perfecta F non poteſt evacuari.

Nam ſi miniſtratio damnationis in gloria eſt. Expoſuit quod ſuperius dixerat, literam occidere: miniſtrationem eſſe mortis, jam damnando peccantes.

Multo magis abundat miniſterium juſtitiæ in gloria. Quod miniſtrat juſtitiam, admittendo peccata.

Nam nec glorificatum eſt, quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam. In comparatione gloriæ Evangelicæ, obumbratur gloria Legis: ut orto ſole, lumen obtunditur lunæ, cum tamen ſuo tempore magnum habeat fulgorem. Hoc oſtendit etiam Dominus, cum aſcendens montem ſolus, ſplendore ſolis viſus eſt radiaſſe: cum tamen Moyſes & Elias viſi in gloria, referantur: & ideo vox deſuper Patris ipſum ſolum præcepit audiri.

Si enim quod evacuatur, per gloriam eſt multo magis quod manet, in gloria eſt. Si evacuandum per gloriam datum eſt Teſtamentum, quanto magis erit, quod permanet glorioſum?

Habentes igitur talem ſpem. Talem ſpem gloriæ, quia ſpe ſalvi facti ſumus.

Multa fiducia utimur. In Deo, qui fecit nos idoneos.

Et non ſicut Moyſes ponebat velamen ſuper faciem ſuam. Non ita facimus, quia jam omnes Chriſtiani vident gloriam Domini, ſancto Spiritu revelante.

Ut non intenderent filii Iſrael in faciem ejus. Uſque in finem ejus, id eſt, uſque in finem vitæ ejus: ita & lex non intelligitur uſque dum in finem ejus, id eſt, dum Chriſto credatur.

Quod evacuatur. Velamen nunc evacuatur in Chriſto.

Sed obtuſi ſunt ſenſus eorum. Uſque in hodiernum diem. Niſi enim crediderint, intelligere ſecundum Prophetam omnino non poſſunt.

Idipſum velamen in lectione veteris Teſtamenti manet non revelatum. Cujus figuram ille geſtabat in facie.

Quod in Chriſto evacuatur. Qui finis eſt legis.

Sed uſque in hodiernum diem, cum legitur Moyſes, velamen poſitum eſt ſuper cor eorum. Ignorantiæ, ſuper cor eorum, quibus legitur Moyſes: id eſt, Judæorum.

Cum autem converſus fuerit ad Deum, auferetur velamen. Cum converſus fuerit Judæus, ſicut Moyſes convertebatur ad Dominum audiendum.

Dominus autem ſpirtus eſt. Nihil in illo obſcurum, vel velatum.

Ubi autem ſpiritus Domini, ibi libertas. Liber eſt ſpiritus, & idcirco non poteſt velamen accipere, cum magis ipſe omnia revelet: quia qui ſpiritum Dei habet, omnia illi nuda ſunt & aperta: quia ſpiritus omnia ſcrutatur.

Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini ſpeculantes. Evidenter & clare Domini gloriam contemplamur.

In

In eamdem imaginem transformamur. Quam Dominus oſtendit in monte, ſicut alibi dicit: Qui transfiguravit corpus humilitatis noſtræ, conforme corpori claritatis ſuæ. Sive transformamur quotidie, & nitimur transformari.

A claritate in claritatem, tanquam a Domini ſpiritu. Id eſt, ab hac gloria in futuram proficimus, ſpiritu Domini operante.

Caput IV.

IDEO *habentes hanc adminiſtrationem, juxta, quod miſericordiam conſecuti ſumus.* Quia per nos idonei tanto officio non eramus.

Non deficimus. In omnibus tribulationibus noſtris.

Sed abdicamus occulta dedecoris. Id eſt, occulta vitiorum. Dedecus eſt enim delinquere * Chriſtianum.

* Marc. Chriſtum.

Non ambulantes in aſtutia. Non turpis lucri gratia prædicantes.

Neque adulterantes verbum Dei. Per adulationem excuſando peccata, ut aliqui cauſſa lætificandi cor hominis, verbo Dei ſermonem vilem admiſcent, & per terram repunt.

Sed in manifeſtatione veritatis, commendantes noſmetipſos ad omnem conſcientiam hominum. Sed ita manifeſtum eſt apud homines verum eſſe, quod dicimus, ut eorum conſcientia teſtimonium perhibeat nobis, qui reſiſtant.

Coram Deo. Non omnibus, id eſt, non propter ipſos eis nos commendamus.

Quod ſi etiam opertum eſt Evangelium noſtrum, in his, qui pereunt, eſt opertum. Quaſi aliquis illi objeciſſet, quod hanc non omnes intelligant veritatem; ſed non credentes (inquit) vel ſubdoli, non fideles: etiam plurimi Judæorum ignorabant.

In quibus Deus hujus ſæculi excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illuminatio Evangelii gloriæ Chriſti. Deus ſæculi poteſt ita accipi quomodo princeps mundi, quia ipſe ſibi in infidelibus vendicat principatum: ſeu propter calumniam hæreticorum ita intelligendum eſt, ut dicamus Deum mentes infidelium hujus ſæculi merito infidelitatis excæcaſſe: ſicut ait Salvator: In judicium veni in hunc mundum, ut qui non vident, videant: & qui vident, cæci fiant. Et ipſe Apoſtolus alibi ait: Quia non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati, miſit illis Deus ſpiritum erroris: hoc eſt, dari permittit, quia credere noluerunt: quaſi ſi medicus inobedientem ægrum deſerat, ipſe ægritudinem dicitur prolongaſſe: cum tota illius culpa ſit, quia audire contempſit. Ta-

A men ſi rurſus roget, & obtemperet, poteſt recipere ſanitatem.

Qui eſt imago Dei. Imago expreſſa ſubſtantia Dei, ſicut ſcriptum eſt ad Hebræos.

Non enim noſmetipſos prædicamus: ſed Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum. Qui enim commoda propria quærit, non Chriſtum, ſed ſemetipſum prædicat: ſicut qui ſuo ventri ſerviunt.

Nos autem ſervos veſtros per Jeſum. Quia veſtræ utilitati omnia procuramus, exem-
B plo Chriſti, qui formam ſervi accepit, non gloriæ, nec avaritiæ cauſſa docemus.

Quoniam Deus qui dixit de tenebris lucem ſplendeſcere. Hoc contra omnes inimicos veteris Teſtamenti: quia a Patre Chriſti eſt datum.

Ipſe illuxit in cordibus noſtris ad illuminationem ſcientiæ claritatis Dei. Illuxit primus in cordibus noſtris, per Jeſum Chriſtum, ut nos alios illuminare poſſimus.

In facie Chriſti Jeſu. Quæ caritas eſt in
C facie Chriſti major, quam Moſi? vel in perſona Chriſti nos homines ſcientia illuminamus.

Habemus autem. Hinc incipit oſtendere quare tanta & talia patiantur, quia de hoc illis pſeudoapoſtoli detrahebant.

Theſaurum iſtum in vaſis fictilibus, ut ſublimitas ſit virtutis Dei, & non ex nobis. Theſaurum gratiæ ſpiritualis in fragili corpore bajulamus, in quo etiam cum alios ſanemus, ipſi aliquoties infirmamur: ut quod
D facimus, non noſtræ virtutis, ſed Dei eſſe noſcatur.

In omnibus tribulationem patimur, ſed non anguſtiamur. Perſecutionem quidem patimur, ſed per ſolatium futuræ ſpei: non anguſtiamur, ſed amplius delectamur.

Aperiamur, ſed non deſtituimur. Perſecutionem patimur, ſed non derelinquimur. Humiliamur, ſed non confundimur. Et cæde, & opprobriis, ſed divino non deſolamur auxilio.

Dejicimur, ſed non perimus. Uſque ad de-
E ſperationem vitæ venimus, ſed non morimur; ſed & ſi morimur, non perimus.

Semper mortificationem Jeſu Chriſti in corpore noſtro circumferentes: ut & vita Jeſu manifeſtetur in corporibus noſtris. Per tribulationem, ſicut alibi ait: Quotidie morimur per veſtram gloriam: ergo ſi commorimur, inquit, & convivemus. Illi autem, qui nolunt commori, nec convivent.

Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur. Quamdiu ſumus in corpore.

F *Propter Jeſum, ut & vita Jeſu manifeſtetur in carne noſtra mortali.* Non propter opera mala, ſed propter corpus ejus, id eſt, Eccleſiam patimur, quod paſſus eſt ille pro nobis: ut vita ejus, hoc eſt, æterna, mani-

T 2 niſe-

nifestetur in carne nostra mortali : ut possit fieri immortalis. Nondum enim apparuit in nobis, quid erimus.

Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis. Nunquid in nobis semper erit mors, & in vobis vita, & futura, & præsens.

Habentes autem eumdem spiritum fidei : sicut scriptum est. Increpat eos, qui falsis Apostolis crediderunt : idcirco Paulum passionibus subjacere, quia fidei minoris sit. Si ergo per fidem tribulari non possit, e contrario ostendit se propter fidem talia sustinere : illos vero caussas odii non habere per adulationem atque dissidium. Unde ad Galatas ait : Qui volunt in carne placere tantum, ut crucis Christi persecutionem minime patiantur.

Credidi, propter quod locutus sum : & nos credimus, propter quod & loquimur. Hoc testimonio credere se probat. Si enim ille ideo quia credidit, loquebatur: nemo enim sanæ mentis alteri affirmat, quod ipse non credit: ergo & nos qui loquimur, inquit, credimus, qui etiam propterea tribulamur.

Scientes quoniam qui suscitavit Jesum. Firmiter tenentes hanc fidem, a qua nec morte divellimur.

Et nos cum Jesu suscitabit, & constituet vobiscum. Sicut illum suscitavit, & nos, si pro eo morimur.

Omnia enim propter vos. Omnia ideo patimur, quia fideliter vestram salutem quærimus, & optamus.

Ut gratia abundans per multos in gratiarum actione abundet in gloriam Dei. Hunc sensum habet, per multitudinem credentium propter gratiam abundantem, & gratiarum actio abundet in gloria Dei.

Propter quod non deficimus. Propter vos, & propter gloriam Dei, in omnibus tribulationibus & opprobriis non cessamus.

Sed licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est, renovatur de die in diem. Licet corpus passionum injuriis corrumpatur, anima tamen spe futurorum quotidie confirmatur ad omnia sustinenda.

Id enim, quod in præsenti est momentaneum, & leve tribulationis nostræ. Præsens tribulatio quantolibet tempore perseverans, ad comparationem immensæ gloriæ æternæ brevis & facilis est : sicut ad Romanos ait: Existimo enim, quod non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam.

Supra modum in sublimitate. Quia nulla comparatio potest esse.

Æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Quia illud leve dixerat: ideo posuit hic pondus, servans metaphoram stateræ : vel quod tribulationum pondus, quæ supra modum sunt in præsenti, sublimitatem gloriæ æternæ perficiant.

Non contemplantibus nobis, quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt, quæ autem non videntur, æterna sunt. De visibilibus, nec bonis movemur, nec malis, quia utraque finiuntur.

Caput V.

SCIMUS *enim quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur: quod ædificationem ex Deo habemus.* Quasi aliquis ei dixisset, quando istud erit, cum sciam me esse mortalem : ideo resurrectionem gloriæ induxit. Domus nostra, inquit, terrenum corpus, in quo in hoc sæculo adhuc corporaliter habitamus : si ante adventum Domini, vel passionibus, vel conditione naturæ fuerit dissolutum, cælestem incorruptionem ex Deo, corpore reviviscente, sumemus.

Domum non manufactam, sed æternam in cælis. Quia animale corpus, quod Dei quodammodo manu dicitur esse plasmatum, hoc ipsum spirituale fiet, per spiritum.

Nam & in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cælo est, superindui cupientes. Gemitus hic pro labore accipitur : quia cum gemitu laboratur, sicut & partus pro labore ponitur. Ad hoc ergo laboramus, ut illa superindui mereamur.

Si tamen vestiti, & non nudi inveniamur. A fide vel opere pietatis.

Nam & qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus gravati : eo quod nolumus exspoliari, sed supervestiri. Nam qui vivi invenientur, hoc laborabunt, ut non exspolientur ab igne cum peccatoribus, cum omnia cœperint elementa consumi: sed ut cum justis immortalitate superindui mereantur.

Ut absorbeatur, quod mortale est a vita. Quod absorbetur, non apparet cum sit, sicut ferrum si mittatur in ignem, manente ejus materia totum fit ignis : nam & splendorem, & calorem ipsius ignis assumit.

Qui autem efficit nos in hoc ipsum Deus. Dum hoc dicit facere, ne cui impossibile videretur.

Qui dedit nobis pignus spiritus. Qui nobis dedit pignus spiritus, ut sciamus, quia templum sui spiritus perire non patitur.

Audentes igitur semper, & scientes. Ideo hoc audemus petere : quia quamdiu in corpore sumus in hac vita, incertis jactamur eventibus, finem nostri exitus nescientes. Cum autem excesserimus e corpore, tunc scimus nos Domino propinquare, quoniam adversis & incertis sumus sæculi molestiis liberati.

Quoniam dum sumus in hoc corpore, peregri-

grinamur a Domino. Per fidem enim ambulamus, & non per speciem. Audemus autem, & bonam voluntatem habemus. Peregrinamur: quia adhuc non sumus in hæreditate paterna. Ut peregrini ergo non debemus de hujus sæculi rebus magnopere curare: sed necessariis contenti, desiderium omne, & studium perveniendi ad patriam habeamus: quia fide adhuc speramus, & nondum specie possidemus. Audemus autem & consentimus, & prorsus hoc audenter legimus, sicut alibi ait: Dissolvi, & cum Christo esse, multo magis melius.

Magis peregrinari a corpore. Bene ait, pereginari a corpore: quia ad id sumus iterum regressuri.

Et præsentes esse ad Dominum. Quamquam creatori suo nulla creatura sit absens: sed nos quodammodo tunc illi magis præsentes erimus, ut etiam perfecti, cum a carnis fuerimus fragilitate sejuncti. Sive quod secundum nos Deo præsentes erimus: quia secundum illum absentes esse nunquam possumus.

Et ideo contendimus, sive absentes, sive præsentes, placere illi. Jam modo tales esse actu conamur, quales futuri sumus in regno, natura incorruptibili sine dubio & perfecti. Hoc dicit: quamdiu in mundo positi peregrinamur a Domino, conversatione bona id agamus: ut ei in futuro placere possimus: non ut quidam putant, quia postea quam excesserimus e corpore, ibi aliquid operantes Deum promereamur.

Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi. Pro magnitudine potentiæ sedentis, magnitudo tribunalis, & terror judicii æstimanda sunt.

Ut referat unusquisque propria corporis prout gessit, sive bonum, sive malum. Quia de resurrectionis tempore fecerat mentionem, vult ostendere animam omnia per corpus operatam, sive bonum, sive malum. Venite ad me benedicti. Et, Discedite a me maledicti.

Scientes ergo timorem Domini, hominibus suademus: Deo autem manifesti sumus. Scientes, quantus metus sit divini judicii, hominibus suademus ut caveant: Deo autem manifesti sumus, si non & nos formidamus.

Spero autem & in conscientiis vestris manifestos nos esse. Quamvis male vobis suggestum sit de nobis: puto tamen quod non recipiat conscientia vestra de nobis aliud suspicari, quam novit: nec possit aliis magis fidem accomodare, quam sibi.

Non iterum commendamus nos vobis. Quia superius dixerat: Incipimus nosmetipsos commendare.

Sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis. Contra pseudoapostolos, qui primum

A per detractionem odium eis volebant inserere: ut eis fides facilius haberetur.

Ut habeatis ad eos, qui in facie gloriantur, & non in corde. Ut habeatis ad eos, qui in carnalibus, & in visibilibus, & non in conscientiis gloriantur. Quid respondere potestis contra ea, quæ de nostra obtrectatione confingunt, ut etiam sui cordis testimonio revincatur.

Sive enim mente excedimus, Deo. Si, inquit, sensu proprio recta pervertimus in vi-
B tia, ipsi a Deo excidimus, atque alienamur ab eo. Si autem integre sentimus & sobrii, vobis sufficit nostra prædicatio. Dicebat enim de illis, si eorum esset memoria coram Deo, nunquam talia paterentur. Quidam aliter dicunt. Sive in ecstasi sumus, Deo: sive nostro sensu loquimur, vobis.

Sive sobrii sumus, vobis. Sive abstinentes, propter vos.

Caritas enim Christi urget nos. Necesse est nobis, vel aliquatenus vicem ejus rependere
C caritati, id est, ut pro ejus corpore patiamur, qui mori pro nobis morte dignatus est.

Æstimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est: ergo omnes mortui sunt. Et pro omnibus mortuus est Christus. Solus inventus est, qui ut immaculata hostia pro omnibus, qui erant in peccatis mortui, offerretur.

Ut & qui vivunt, jam non sibi vivant. Ei debemus vitam nostram, qui illam in omnibus sua morte servavit. Si quis ergo
D suam potius quam Dei voluntatem facit: sibi vivit, non illi. Unde ipse Dominus ait: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum sibi, &c.

Sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Propter calumniam, semper mortis resurrectionem adjungit. De abolitione veterum, & renovatione creaturæ, & reconciliatione nostra ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum.

Itaque nos ex hoc neminem novimus secundum carnem. Id est, carnaliter circumcisum,
E & carnales ceremonias servantem, & nullius veterum imitamur exemplum.

Etsi cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus. Cognovimus, inquit, secundum carnem Christum: quando maledictum factus, patibulum crucis pro nostra salute suscepit. Nunc autem non ita cognoscimus: non enim est jam passurus pro nobis, qui semel pro omnibus & mortuus est, & resurrexit. Aliter: Et si cognovimus Christum, cum adhuc essemus secun-
F dum carnem: sed nunc jam non novimus. Quia eis exempla veterum proponebat: ait Christum carnaliter circumcisum, cum Judæis omnia celebrasse. Sed nunc jam ista non novimus: quia post resurrectionem ejus, novum

vum est Testamentum. Aliter: Qui infirmi sunt, carnaliter credunt Christo: perfecti vero intelligunt, jam post resurrectionem nihil imbecillitatis in eo esse carnalis.

Si qua ergo in Christo nova creatura, vetara transierunt: Ecce facta sunt omnia nova. Si quis credit in Christo, nova est creatura: intelligens vetera suo tempore fuisse disjuncta, & amodo novo more vivendum.

Omnia autem ex Deo. Quia etiam præcepta innovata sunt: tamen & nova & vetera ab uno Deo pro diversitate temporum sunt dispensata.

Qui nos reconciliavit sibi. Quia peccando fueramus ab eo aversi.

Per Christum. Per Christi doctrinam pariter, & exemplum.

Et dedit nobis ministerium reconciliationis. Ut & nos alios reconciliare possimus.

Quoniam quidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi. Tribus modis inesse Deum legimus: Secundum infinitatem omni creaturæ, sicut ipse dicit per Prophetam. Nonne cælum & terram ego impleo? Secundum sanctificationem, & peculiarem inhabitationem in sanctis: juxta illud: Et inhabitabo in illis. Secundum plenitudinem divinitatis in Christo, dicente alibi Apostolo: Quia in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter: mundum reconcilians sibi.

Non reputans illis delicta ipsorum. Hoc est, per solam fidem cognoscens.

Et posuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur. Ut pro Christo nos reconciliemus homines Deo, cujus Christi vice, legati sumus Dei.

Tanquam Deo exhortante per nos. Id est, non ex nobis loquimur, sed ex Deo.

Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo. Quod dicit, hoc est: non, inquit, nos pro Christo deprecamur, sed propter id quod pro nobis passus est: ut credentes in ipsum, reconciliemini Deo, hoc est, vice Christi.

Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit. Secundum illud: Christus qui absque peccato erat, pro nobis dicitur factus peccatum, quia pro peccatis nostris mortuus est: Pater pro nobis Christum, qui peccatum nesciebat, peccatum fecit: hoc est, sicut hostia pro peccato oblata, peccatum vocabatur in Lege (ut in Levitico scriptum est: Et imponet manum super caput peccati sui) ita & Christus pro peccatis nostris oblatus, peccati nomen accepit.

Ut nos efficeremur justitia Dei in ipso. Non nostra, nec nobis.

Caput VI.

ADJUVANTES *autem exhortamur.* Verbo vos adjuvantes.

Ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. In vacuum gratiam Dei recipit, qui in novo Testamento non novus est: hoc est, nihil in illo proficit.

Ait enim: Tempore accepto exaudivi te, & in die salutis adjuvi te. Acceptum tempus ad exaudiendum, & ad salutem miserandum, in hac vita præsenti est sicut ait Salvator: Ambulate, dum lucem habetis, ne vos tenebræ comprehendant.

Ecce nunc tempus acceptabile. Sicut alibi. Dum tempus habemus, ait, operemur, quod bonum est. Dies autem ideo dicitur hæc vita, quia ad operandum est apta: & concluditur nocte judicii: quæ dies tenebræ erunt peccatoribus, non lux, in qua jam nemo poterit operari. Æstati quoque assimilatur hoc tempus: in cujus comparatione, formica dicitur hyemem sperare venturam.

Ecce nunc dies salutis. Modo solam possumus invenire salutem: quia juxta Prophetæ testimonium, in Inferno nemo confitebitur.

Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum. Nemo a nostro offendatur exemplo: ne non tam nostrum vitium putetur esse, quam legis.

Sed in omnibus. Non in aliquantis.

Exhibeamus nosmetipsos. Omnes autem hujus caussæ in nostra sunt potestate.

Sicut Dei ministros. Dei ministri Deum debent (prout possibile est) imitari, ut ex actu cognoscantur Dei esse cultores. Unde alibi ait: Portate Deum in corpore vestro. Sicut ille se ab omnibus patitur blasphemari, & tamen in præsenti vita ingratis etiam sua beneficia non denegat.

In multa patientia, in tribulationibus. Omnis læsio, tribulatio est.

In necessitatibus. Omne quod necesse est, feramus, ut necesse est.

In angustiis. Angustia, est omnis egentia.

In plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus. Manuum, vel discursuum.

In vigiliis. Non minus mentis, quam corporis.

In jejuniis. Notandum cum jejunia virtutibus numerari.

In castitate. Illa est vera castitas, quæ nec mente polluitur.

In scientia. Notandum, quod scientia inter species virtutum.

In longanimitate. Id est, sustinentia longa.

In suavitate. Ut nulli verbis nostris amaritu-

ritudinem generemus : & dicatur de nobis : Fauces ejus dulcedines, & totum desiderium.

In Spiritu sancto. Dum dignum ei nos habitaculum præparamus.

In caritate non ficta. Omnia quæ nobis volumus facere, aliis faciamus: ut non diligamus verbo, sed opere & veritate.

In verbo veritatis. Id est, in verbo Christi: si apte proferatur & vere, ne fiat de veritate mendacium.

In virtute Dei. *Per arma justitiæ*. In virtute Dei, sive legis, contra diabolum dimicemus.

A dextris, & a sinistris. Nec prosperis elevemur, nec frangamur adversis.

Per gloriam & ignobilitatem. Gloriam virtutum, & ignobilitatem carceris.

Per infamiam & bonam famam: *ut seductores, & veraces*. Ab aliis, ut veraces laudamur: ut seductores ab aliis infamamur: sicut & ipse Salvator appellatus est a Judæis seductor. Quæ omnia æqualiter ferimus, ne extollant nos laudantes, nec dejiciant detrahentes: quia necesse est utramque partem aliquando mentiri. Unde ad conscientiam redeuntes, non debemus aliis magis fidem accommodare, quam nobis.

Sicut qui ignoti, & cogniti. Ignoti perfidis & ingratis, & cogniti a fidelibus & justis.

Quasi morientes, & ecce vivimus. Hoc est, usque ad mortem pervenientes: sicut quando lapidatus est, & mortuus æstimatus surgens docebat in Lystris.

Ut castigati, & non mortificati. Castigans castigavit me Dominus, & morti non tradidit me.

Quasi tristes, semper autem gaudentes. Tristes severitate vultus: corde vero etiam in tribulatione gaudentes.

Sicut egentes, multos autem locupletantes. In hoc ipso quo nobis egemus, aliis abundamus: dum per nos eleemosynæ fiunt: sive terrenis egentes, alios bonis cælestibus] facimus locupletes. Simul attendendum, quomodo omnia quasi pati se dicit, non tamen pati: ut ostendat ista esse quasi imagines passionum, ad comparationem præmii sempiterni.

Tamquam nihil habentes, & omnia possidentes. Sicut ait Salomon, Ejus qui fidelis est, est totus mundus divitiarum. Nam excepto, quod omnia nostra Dei sunt, nemo plus habet, quam qui nullius indiget. Ille vero nihil eget, qui præter necessaria nihil requirit. De separatione fidelium ab infidelibus: & quod omnes sancti templum sint Dei.

Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor

A *nostrum dilatatum est*. Ita sumus vestro profectu provocati, ut tacere penitus ~~non~~ possimus. Profectus enim discipuli, aperit os magistri. Et cor dilatat atque amplificat, id est, facit sensibus abundare. Sicut de Salomone scriptum est: Quia dedit illi Deus latitudinem cordis, sicut arenam maris.

Non angustiamini in nobis: angustiamini autem in visceribus vestris. Non ex nobis sermonis angustia: sed quia validiorem vos non potestis audire doctrinam, ideo ex vobis causB sa procedit angustiæ.

Eamdem autem habentes remunerationem. Si eumdem sustinueritis laborem. Aut certe si tantum, quantum dicere possumus, capiatis.

Tanquam filiis dico, dilatamini & vos. Quasi filii meo exemplo dilatamini, ut majora recipiatis. Sive sacerdotes in doctrina exemplo suo præcipit dilatari.

Nolite jugum ducere cum infidelibus. Nolite illis conjungi, vel æquari: quia jugum simul C non trahunt, nisi pares: id est, nolite pseudoapostolis sociari, vel his qui in idolio recumbebant.

Quæ enim participatio justitiæ, cum iniquitate, aut quæ societas luci ad tenebras? Nulla, sicut nec cum tenebris luci. Simul ostendit neminem posse esse justum & injustum: valde contraria exempla proponens.

Quæ autem conventio Christi ad Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli. Penitus illi non potest convenire. In Belial autem diaD bolum, sive Antichristum in vocabulo idoli nominavit.

Qui autem consensus templo Dei, cum idolis? Vos enim estis templum Dei vivi. Idola ipsos homines dicit, qui idola colunt: quia templa sunt dæmonum, sicut justi templum Dei sunt.

Sicut dicit Deus: Quoniam inhabitabo in illis. Cum ubique sit Deus, tamen in illis proprie habitare se dicit: qui ejus gratia perfruuntur, qui mundum ei præparant sui corE dis hospitium.

Et inambulabo inter eos. Omnes eorum sensus obtinebo, vel percurram.

Et ero illorum Deus. Deus enim natura omnium est, voluntate paucorum: non enim est Deus mortuorum, sed vivorum.

Et ipsi erunt mihi populus. Qui voluntate servi sunt, non natura tantum.

Propter quod exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus. Actu, vel conversatione, vel familiaritate: non loco.

F *Et immundum non tetigeritis*. Omnis qui peccat, immundus enim apud Deum omnis iniquus.

Et ego recipiam vos. Si vos illi ejecerint.

Et ero vobis in patrem, & vos eritis mihi

in

in filios, *& filias*. Si vos parentes abdicaverint infideles, me patrem habebitis ſempiternum.

Dicit Dominus omnipotens. Addidit, omnipotens, ne cui impoſſibile videretur.

Caput VII.

HAS ergo habentes promiſſiones, cariſſimi. Tantas & tales promiſſiones habentibus, quanto ſtudio mundanda eſt domus talem hoſpitem receptura? & Dei filii, quomodo debent patrem in omnibus juſtitiæ operibus imitari.

Mundemus nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritus. Inquinamentum carnis eſt, quod per carnem admittitur. Spiritus vero, quod ſola cogitatione peccatur.

Perficientes ſanctificationem. Tunc erit perfecta ſanctificatio, ſi utraque munda ſerventur.

In timore Dei. Non in laude hominum, vel timore.

Capite nos, Neminem læſimus. Accipite quod dicimus; ſive quod vivimus, ut exemplum noſtrum teneatis.

Neminem corrupimus. Mala doctrina.

Neminem circumvenimus. Ut ejus aliquid tolleremus.

Non ad condemnationem veſtram dico. Prædiximus enim, quod in cordibus noſtris eſtis ad commoriendum, & ad convivendum. Non me excuſando, vos tales expono: non enim poſſum de vobis hoc ſentire quos diligo, ut ſuperius commemoravi.

Multa mihi fiducia eſt apud vos. Multam mihi fiduciam dediſtis loquendi: quia in omnibus obediſtis, ſive quia multum a vobis diligi, non ignoro.

Multa mihi gloriatio pro vobis. Apud alias Eccleſias, de veſtra emendatione mihi applaudo.

Repletus ſum conſolatione. Poſt multam triſtitiam. Sive, ſermo mihi ſuppeditat conſolationem, veſtro provocatus exemplo & profectu.

Superabundo gaudio, in omni tribulatione veſtra. In omni tribulatione veſtra tantum gaudeo, ut obliviſcar omnium preſſurarum.

Nam & cum veniſſemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro noſtra. Oſtendere illis vult, quantam preſſuram magnitudo gaudii ſuperarit.

Sed omnem tribulationem paſſi ſumus. Nullum genus tribulationis experti non ſumus.

Foris pugnæ, intus timores. Pugnæ contra infideles, & timor de fratribus falſis: ſive, timebamus ne ſcandalizarentur infirmi.

Sed qui conſolatur humiles, conſolatus eſt
A *nos Deus*. Hoc eſt, humiliatos paſſionibus & afflictos.

In adventu Titi. Non ſolum autem in adventu ejus, ſed etiam in conſolatione. Non ſolum, quia deſideratus, advenit, ſed etiam quia illa nunciavit, propter quæ ejus maxime exſpectabamus adventum.

In qua conſolatus eſt in vobis. Poſt luctum, quem pro vobis nobiſcum habebat.

Referens nobis deſiderium veſtrum, veſtrum fletum. Pro noſtra contriſtatione, & quo-
B rundam peccatis.

Veſtram æmulationem pro me. Quia vice mea æmulati eſtis Dei æmulatione peccantes. Sive triplex eſt æmulatio: aut imitationis, aut invidiæ, aut de qua agitur in præſenti.

Ita ut magis gauderem. Quia non modo correxiſtis vos, ſed etiam amplius profeciſtis.

Quoniam & ſi contriſtavi vos in Epiſtola, non me pœnitet. Et ſi pœniteret videns, quod
C *Epiſtola illa, etſi ad horam vos contriſtavit, nunc gaudeo: non quia contriſtati eſtis, ſed quia contriſtati eſtis ad pœnitentiam*. Etſi me pœnituiſſet, eo quod vos durius corripuerim: tamen veſter facit profectus, ut non me pœniteat: quaſi ſi dicat medicus, etiam ſi doluiſſet mihi tam ardenti me uſum eſſe cauterio: ſed nunc gaudeo, non quia doluiſtis, ſed quia dolor ille vobis profuit ad ſalutem.

Contriſtati enim eſtis ſecundum Deum. Non ſecundum ſæculum.

D *Ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis*. Aut noſtra negligentia: aut, ut venientes aliquem veſtrum damnaremus.

Quæ enim ſecundum Deum triſtitia eſt, pœnitentiam in ſalutem ſtabilem operatur. Eſt enim pœnitentia diabolica, adverſa ſaluti: ſi quis de bono opere pœniteat. Stabilem operatur, ſtabilem ſalutem, ſive permanentem pœnitentiam. De propitiatu enim peccatorum, non debemus eſſe ſine metu.

Sæculi autem triſtitia mortem operatur. Sæ-
E culi triſtitia eſt, aut de amiſſis rebus propriis, aut de alienis non invaſis dolere, vel de alterius felicitate torqueri. Secundum Deum vero triſtitia eſt, ſive ſua, ſive aliena lugere commiſſa.

Ecce enim hoc ipſum ſecundum Deum contriſtari vos, quantam in vobis operatur ſolicitudinem? Hoc ipſum quod modo factum eſt, poteſt vos docere, quid ſit inter utramque triſtitiam.

Sed defenſionem. Quidam habent, ſed ex-
F cuſationem: in Græco autem *ἀπολογίαν*: id eſt, ſatisfactionem præcepti ſcilicet dicit. Quidam dicunt, hoc loco, *ſed* præpoſitionem in Latino eſſe ſuperfluam. Apud Græcos

cos vero consequentiam structuræ esse ser- A
monis.

Sed indignationem. Contra peccantes, non negligentiam.

Sed timorem. Timorem Domini, non securitatem.

Sed desiderium. Non fastidium, sed desiderium nostrum.

Sed æmulationem. Contra peccantes, ne ultra peccarent: non remissionem.

Sed vindictam. Non veniam nocivam, sed vindictam salutarem.

B *In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio.* Probastis vos immunes a culpa: contaminatus enim auctoritatem non habet vindicandi.

Igitur etsi scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est. Non propter eum, qui patri fecit injuriam tantum, nec propter ipsum solummodo, patrem scripsi. Potest & ita dici: Non propter eum, qui ejectus est, scripsi: neque enim per me hæc sola emendata, vel correpta est caussa. C

Sed ad manifestandam solicitudinem nostram, quam habemus pro vobis coram Deo. Ne putetis nos aliquid posse latere, dum pro vobis sumus nimia cura soliciti.

Ideo quoque consolati sumus. Quia vos castos probatis esse in negotio.

In consolatione autem nostra abundantius magis gavisi sumus super gaudio Titi: quia refectus est spiritus ejus ab omnibus vobis. In hoc autem amplius gratulati sumus: quod ita a vobis Titi spiritus est refectus, ut nunquam de ejus mente possitis recedere. Profectus quippe discipulorum spiritualia gaudia sunt magistrorum. D

Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum. Quasi peritus medicus agit qui vulnus jam prope sanatum, blandis unctionibus fovet, ut facilius cauterii ustura sanetur.

Non confusus sum, sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus. Confusionem non habet gloria de profectu. E

Ita & gloriatio nostra, quæ fuit ad Titum, veritas facta est. De rebus justis, non vanitatis, sed veritatis est gloriatio.

Et viscera ejus abundantius in vobis sunt: reminiscentis omnium vestrum obedientiam. Omnia vos effectuum ejus membra desiderant: ut oculi præsentiam, aures sermonem, os colloquium exspectet.

Quomodo cum timore & tremore excepistis illum. Obedientiam fidelem descripsit: qui enim ex caritate obedit, timet contristare, quem diligit. F

Gaudeo, quod in omnibus confido in vobis. Fecistis me gaudere: quia de obedientia vestra nunquam potui hæsitare, & de ministerio in sanctos.

Caput VIII.

NOTAM autem faciamus vobis, fratres, gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ. Caussam inchoat de collectis, & exemplo Ecclesiarum illarum, eos ad pœnitentiam & eleemosynam provocat, ut non putarent sibi grave, quod pauperiores videant jam fecisse.

Et quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit. Tunc maxime gaudent, quando fuerint tribulati, scientes Apostolos contumeliam in consilio passos pro nomine Christi, publica lætitia fuisse gavisos.

Et altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum. Multum quidem in terrena facultate sunt pauperes: sed in magna simplicitate sunt divites: plus cupientes dare quam habent. Ac propterea Deus animum magis probat, quam quod dexterra porrigit; qui enim quantum potest facit, totum fecit. Similiter dives & pauper, quamvis dives amplius dare videatur.

Quia secundum virtutem testimonium illis reddo, & supra virtutem voluntarii fuerunt. Verbis præposteris hoc dicit Testimonium illis reddo, quod secundum vires facientes, supra virtutem voluntarii fuerunt.

Cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam & communicationem ministerii, quod fit in sanctos. Multum suadentes nos, rogaverunt, ut gratanter, quæ offerebant, susciperemus in ministerium sanctorum.

Et non sicut speravimus: sed semetipsos dederunt primum Domino, deinde nobis. Amplius quam sperabamus fecerunt, non contenti sua dare, sed seipsos primo Domino tradiderunt, deinde nobis; hoc est, Deus videt voluntatem eorum, nos effectum.

Per voluntatem Dei. Non ut nobis placerent sine Domini voluntate.

Ita ut rogaremus Titum: ut quemadmodum cœpit, & perficiat in vobis etiam gratiam istam. Illorum devotione accensi sumus mittere eum ad vos: ut doctrina & dispositione sua, etiam hoc in vobis perficiat, ne quid minus cæteris habeatis. De collaudatione Corinthiorum & æqualitate, prout quisque habuit, & de ministerio quod fit in sanctos, agit.

Sed sicut in omnibus abundantis fide, & sermone, & scientia: & in omni solicitudine, insuper & caritate vestra in nos. Nota cum fide scientiam esse laudabilem.

Ut & in hac gratia abundetis. Ne cum in aliis vincatis, in hoc ab aliis superemini.

Non quasi imperans dico: sed per aliorum solicitudinem, etiam vestræ caritatis ingenium bonum comprobans. Non impero nec exigo, sed

ſed conſilium do: ut ſicut in multis formam aliis præbetis: ita & in iſto opere faciatis. Eſt enim vobis ſic ingenita pietas, ut ab aliis eam diſcere minime egeatis.

Scitis enim gratiam Domini noſtri Jeſu Chriſti: quoniam propter vos egenus factus eſt, cum eſſet dives: ut illius inopia vos divites eſſetis, & conſilium in hoc do. Hoc enim vobis utile eſt. Non ignoratis Dei Filium propter vos pauperem factum, qui univerſorum erat conditor & Dominus, ut ejus exemplo bonis cæleſtibus ditaremini. Si ergo ille propter vos temporalia univerſa contemſit, quanto magis vos dare debetis parva, non veſtra, imo ſua ei reddere. Ipſi enim datur, quicquid ejus cauſſa porrigitur. Simul & contra Fotinum facit, quod priuſquam pauper fieret Chriſtus, dives erat: quia habitabat in Patre.

Qui non ſolum facere, ſed & velle cœpiſtis ab anno priore. Oſtendit quoſdam poſſe facere non volentes: cum aut importunitas petentis, aut auctoritas præcipientis exigeret.

Nunc vero & facto perficite, ut quemadmodum promptus eſt animus voluntatis: ita ſit & perficiendi, ex eo quod habetis. Quod voluntarie incepiſtis, implete. Omnis enim boni operis finis eſt expetendus. Quia ſicut factum inviti, acceptum non eſt: ita voluntas infructuoſa eſt, habentibus eam ſine facto.

Si enim voluntas prompta eſt: ſecundum id quod habet, accepta eſt, non ſecundum id quod non habet. Ne putetis me aliquem ſupra vires cogere, aut tantum in hac cauſſa a paupere quantum a divite expetere. Omnes æqualiter dabunt, ſi unuſquiſque tantum dederit, quantum poteſt, non ſecundum quod non habet. Hoc & Tobias dicebat ad filium: Prout habueris, fili, fac eleemoſynam.

Non enim ut aliis ſit remiſſio, vobis autem tribulatio: ſed ex æqualitate in præſenti tempore. Non dico ut vobis nihil ſervetis, ſed quod quidem utrique ſufficiat.

Veſtra abundantia illorum inopiam ſuppleat, ut illorum abundantia veſtræ inopiæ ſit ſupplementum: ut fiat æqualitas: ſicut ſcriptum eſt. Date illis carnalia, ut & illi vacantes, poſſint vobis reddere ſpiritualia. Iſti enim duo gradus, ſine alterutro eſſe non poſſunt: jam enim ille perfectus non erit de carnalibus cogitando, quamvis miſericors, cum non habet, cui dare, vel quomodo dare doceatur.

Qui multum habuit, non abundavit: & qui modicum, non minoravit. De manna hoc dicitur, quod accepit populus in deſerto, cujus exemplo docemur, quod omnis ſuperabundantia generet vermes. Simul & oſtenditur, quæ Deus dat, omnibus æqualia eſſe debere. Et propter hujus teſtimonii auctori- A tatem, vult nobis Apoſtolus præſentia omnia eſſe communia, ut & perfecti doctrinam non abſcondant, & habentes ſubſtantiam mundi, non denegent eis victum. Dignus eſt enim operarius cibo ſuo.

Gratias autem ago Deo, qui dedit eamdem ſolicitudinem pro vobis in corde Titi: quoniam exhortationem quidem ſuſcepit, ſed cum ſolicitior eſſet, ſua voluntate profectus eſt ad vos. Gratia quidem exhortationis, & voluntate propria feſtinavit, ut mercedem haberet, B non invitus, quaſi ei ſic credita diſpenſatio.

Miſimus autem cum illo fratrem noſtrum, cujus laus eſt in Evangelio per omnes Eccleſias. Hoc de Luca intelligitur: quia laudem in Evangelio conſcribendo videtur habere præ cæteris; qui etiam Actus Apoſtolorum præter Evangelia ſcripſit.

Non ſolum autem, ſed & ordinatus eſt ab Eccleſiis comes peregrinationis noſtræ, in hanc gratiam, quæ miniſtratur a nobis. Teſtimo- C nio Eccleſiarum idoneum eum & probatum fuiſſe, demonſtrat.

Ad Domini gloriam, & deſtinatam voluntatem noſtram. Propoſitam, ſive paratam.

Devitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quæ miniſtratur a nobis in Domini gloriam. Ne quis dicat, quomodo Chriſtus legem implevit: cum videamus Chriſtianos, non tantam eleemoſynam facere quantam fieri in lege præceptum eſt?

Providemus enim bona, non ſolum coram Deo, ſed etiam coram hominibus. Nihil enim D propter humanam gloriam facimus, ſed tamen nolumus, ut per nos aliquis ſcandalum merito patiatur: ſed ut omnes videntes opera noſtra bona, magnificent Patrem noſtrum.

Miſimus autem cum illis & fratrem noſtrum. Quidam hoc de Apollo aſſerunt dictum.

Quem probavimus in multis ſæpe ſolicitum eſſe. Teſtimonium illi dat, ut facilius audiatur.

E *Nunc autem multo ſolicitiorem confidentia multa in vos.* Multo nunc ſolicitiorem comprobamus eum, propter vos: quia veſtra obedientia provocatur, ſive quia adjuti a Tito, ſive quia per ſeipſum comprobavit.

Sive pro Tito, qui eſt ſocius meus, & in vobis adjutor, ſive fratres noſtri, Apoſtoli Eccleſiarum gloria Chriſti. Quod dicit, hoc eſt: Tam Titi cauſſa, qui eorum obedientiam collaudaverat, quam eorum qui ad ipſum fuerant pariter deſtinati: ita ſe exhiberent, F ut & caritatis ſinceritatem & Apoſtolicæ pro ipſis gloriæ veritatem, in conſpectu omnium comprobarent.

Oſtenſionem ergo, quæ eſt caritatis veſtræ & noſtræ gloriæ, pro vobis in illos oſtendite in faciem

ciem Ecclesiarum : Ut videant] verum esse, quod dicitur in omnibus Ecclesiis de vestro profectu. Sive aliter, ostendite caritatem vestram de qua coram omnibus Ecclesiis gloriamur.

Cap. IX.

NAM *de ministerio, quod fit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis. Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones*. Mutare vi detur, sanctos, hic sensum : & ideo quidam dicunt eum superius de laicis dixisse: hic vero de sacerdotibus sanctis. Alii vero ajunt eum de eleemosynis hucusque tractasse, modo autem de ministerio verbi commonere : quod sanctificatis per baptismum exhibetur. Hi vero duo sensus usque ad finem caussæ diligenter utrique sunt colligendi.

Quoniam & Achaia parata est ab anno præterito. Tota provincia, cujus caput estis, per nos ad hoc ministerium provocata est.

Et vestra æmulatio provocavit plurimos. Hic æmulatio pro imitatione ponitur.

Misimus autem fratres, ut ne quod gloriamur de vobis, evacuetur in hac parte. Superius memoratur: Qui vos commoneant ne aliter inveniant: in parte doctrinæ, sive ministerii, quam putabam.

Ut quemadmodum dixi, parati sitis: ne cum venerint Macedones mecum, & invenerint vos imparatos, erubescamus nos, ut non dicamus vos, in hac substantia. Si nos erubuerimus pro, quasi falso gloriantes: quanto magis vos & vestra negligentia, & pro nostro rubore? Multa enim confusio est, si quis pro eo, qui eum diligit, erubescat.

Necessarium ergo existimavi rogare fratres, ut præveniant ad vos, & præparent repromissam benedictionem hanc paratam esse. Sive a benedicendo, sive quia per humanitatem eorum benedictio nascitur Dei.

Sic quasi benedictionem, non quasi avaritiam. Hoc autem dico : Qui parce seminat, parce & metet. Et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Unusquisque prout destinavit in corde suo, non ex tristitia, aut necessitate. Benedictio erit si grato animo tribuatur.

Hilarem enim datorem diligit Deus. Avarus autem hilariter dare non novit. In scientia autem avarus est, qui sensum non vult implere, quem cœpit. Unde Dominus neminem in via salutare præcepit: hoc est, nulli transitorie verbum annunciare salutis. Hoc est autem, qui parce seminat, parce & metet. Contra Jovinianum etiam hic locus facit, ubi meritorum gradus esse monstrantur. Et qui seminant in benedictionibus, de benedictio-

A nibus & metet. E contrario ergo in maledictione seminans, inde & metet: sicut scriptum est: Non semines mala in sulcis injuriæ, & non metes ea septuplum. Unusquisque prout destinavit in corde suo, id est, voluntarius, non coactus: non ex tristitia, aut ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus, secundum sapientiam Salomonis: Et in omni dato, hilarem fac vultum tuum. Si autem de scientia intelligitur, hilarem in labore suo vult esse doctorem: sicut de se B alibi dicit. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo, & reliqua.

Potens est autem Deus. Sive ne inopiam formidarent, sive gratuitum donum sapientiæ.

Omnem gratiam abundare facere in vobis. Gratiam nascentiæ, quia exinde per opera vestra, Deo gratiæ referuntur. A fructu enim frumenti, vini & olei sui, multiplicati sunt.

Ut in omnibus semper, omnem sufficientiam C *habentes, abundetis in omne opus bonum, sicut scriptum est*. Ita ut tam carnalium misericordiam, quam spiritualium, id est, doctrinarum opus bonum possitis implere, sicut scriptum est:

Dispersit, dedit pauperibus, Sive sensus pauperibus, sive substantia: sicut superius ait, Illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum.

Justitia ejus manet in æternum. Rebus temporalibus æterna justitia comparatur.

D *Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit*. Hoc ait: Quod Deus qui velle eis præstitit, etiam facere perficiat in vobis. Hoc est, Deus qui tibi dedit unde dispenses, esurientem minime patietur. Si autem ad semen verbi referas: Qui dedit officium docendi, præstabit & escam tibi: modo ad hoc solum vacare velis.

Et multiplicabit semen vestrum. Humilitatis, vel sermonis.

Et augebit incrementa frugum justitiæ ve- E *stræ*. Fruges justitiæ, sunt facultates, cum de eis fit justitia. Cum vero aut inique congregantur, aut ad avaritiam, vel superbiam possidentur, fruges iniquitatis fiunt. Pretio enim gravans triticum, in populo maledicitur: sive fruges justitiæ sermones sunt Dei. De fructu enim labiorum suorum satiabitur sapiens.

Ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo. Ut sine discretio- F ne omnibus simpliciter indigentibus tribuatis. Non quærentes, cui, sed quare detis.

Quoniam ministerium hujus officii non solum supplet ea, quæ desunt sanctis, sed etiam abun-

abundat, per multas gratiarum actiones in Domino. Duplicem poteſtis habere mercedem: & perfectionem ſanctorum, & gratiarum in Domino actiones. Aliter: Non ſolum docet ſanctos, ſed Domino gratias agit, qui nos tanta ſapientia erudivit.

Per probationem miniſterii hujus, glorificantes Deum in obedientia confeſſionis veſtræ, in Evangelio Chriſti. Per hoc miniſterium eſſe probamini Chriſtiani, magnificantes Deum per operum confeſſionem, ſicut e contrario alii factis negare dicuntur. Aliter, perfecte docetis, & oſtenditis divinum eſſe, in quo Deum per obedientiam magnificatis.

Et ſimplicitate communicationis veſtræ in illos, & in omnes, & in ipſorum obſecratione pro vobis. In omnes ſimpliciter tribuentes, ſive docentes bona, quæ communicatis potius, quam donatis, certi vos cum multiplici ea fœnore recepturos. Hæc omnia operatur adminiſtratio hujus officii, quæ etiam in hoc abundat.

Deſiderantium vos, propter eminentem gratiam Dei in vobis. Quis autem non deſideret talem propter gratiam, ſive ſcientiæ, ſive miſericordiæ cæteris eminentem.

Gratias ago Deo ſuper inenarrabili dono ejus. Qui tantam nobis gratiam pietate ſua conferre dignatus eſt. De armis carnalibus & ſpiritualibus, & de Apoſtoli poteſtate, & de his qui ſeipſos commendare conantur.

Caput X.

IPSE *autem ego Paulus, obſecro vos per manſuetudinem & modeſtiam Chriſti*. Ea vos manſuetudine rogo qua Chriſtus, cum ſe poſſet de injurioſis ulciſci, noluit, ut vel ſero ſe corrigerent.

Qui in facie quidem humilis ſum inter vos: abſens autem confido in vobis. Semper Sanctorum præſentia, per nimiam humilitatem, minus intelligentibus poteſt eſſe contemptui. Abſentes vero ſi neceſſe fuerit, confidenter ſuam indicant poteſtatem. Qui præſentes ſic ſunt, quaſi nihil poſſint habere virtutum: ſi tamen nihil delicti repererint in ſubjectis.

Rogo autem vos, ne præſens audeam. Ita agite, ne mihi neceſſe ſit manifeſtare virtutem.

Per eam confidentiam, qua exiſtimor audere in quoſdam. Nam omnis exiſtimatio facta eſt, ſicut eſt. Puto autem quod & ego ſpiritum Dei habeam.

Qui arbitrantur nos, tanquam ſecundum carnem ambulemus. Qui putant nos nihil amplius cæteris hominibus habere virtutis.

*In carne enim ambulantes, non tamen ſe-*A *cundum carnem militamus. Nam arma militiæ noſtræ non carnalia ſunt, ſed potentia Deo*. In corpore videmur incedere, ſed ut Dei miniſtri ſpiritualiter militamus. Arma quippe militiæ noſtræ non ſunt facta de ferro, nec manu hominis fabricata ſunt, ſed potentia Dei: qua plus, vel verbo agas, quam alii homines carnalibus armis.

Ad deſtructionem munitionum conſilia deſtruentes. Muniunt enim & circumdant doctrinam B ſuam falſi doctores aſtutiæ argumentis, quas aereas poteſtates Apoſtolus deſtruit virtute gratiæ ſpiritualis: ſicut illum Magum vias Domini perverſis diſputationibus ſubvertentem, Paulus verbo cæcavit. Item cognitiones adverſarias, quæ adverſus Chriſtum ſuggerunt, deſtruendas dicit.

Et omnem altitudinem extollentem ſe adverſus ſcientiam Dei. Quid tam ſuperbum, quam divinis contraire doctrinis.

Et in captivitatem redigentes omnem intellectum, C *in obſequium Chriſti*. Illos deſtruimus, qui ſub nomine obſequii Chriſti, omnem intellectum ſententiæ cupiunt captivare.

Et in promptu habentes ulciſci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit veſtra obedientia. Parati ad ulſciſendum omnem inobedientiam, cum impleta fuerit obedientia. Hoc dicit Apoſtolus, modo paratum ſe eſſe ulciſci omnem inobedientiam, cum ea quæ præcipiuntur, impleverint. Item cum jam veſtra per nos obedientia fuerit impleta, illi non audiuntur, poteſtatem ſe vindicandi accepiſſe a Domino, D quia mentiuntur.

Quæ ſecundum faciem ſunt, videte. Hoc eſt ab illis qui in facie gloriantur, cavete. Tam manifeſta eſt rei probatio, ut facillima ſit intellectu. Sive ab his hypocritis vobis cavete, qui in præſentia gloriantur.

Si quis confidit, Chriſti ſe eſſe, hoc cogitet iterum apud ſe: quia ſicut & ipſe Chriſti eſt, ita & nos. Nemo tam ſtultus eſt, quam qui ſe ſolum Chriſti eſſe gloriatur.

E *Nam etſi amplius aliquid gloriatus fuero de poteſtate noſtra, quam dedit nobis Dominus in ædificationem*. Nam etſi me magis poteſtatem a Chriſto accepiſſe dixero, quam cæteros, ut Apoſtolus, non erubeſcam: quia verum dico, & non gloriæ, ſed ædificationis cauſa compulſus hæc facio.

Et non deſtructionem veſtram: non erubeſcam. Nam illi & uſurpatam & in deſtructionem exercere cupiunt poteſtatem.

Ut autem non exiſtimer tamquam terrere vos per Epiſtolas: quoniam quidem Epiſtolæ, in- F *quiunt, graves ſunt & fortes: præſentia autem corporis infirma & ſermo contemptibilis*. Hoc ideo dico, ne quis me putet illa comminari, quæ implere non poſſum, ut de me jactant deceptores.

Hoc

Hoc cogitet, qui ejusmodi est: quia quales A *sumus verbo per Epistolas, absentes, tales & præsentes in facto.* Qui putat hoc, sciat omnia me posse facere, si necesse sit, quæ promitto. Nam obedientibus per humilitatem infirmus: & peccantibus per severitatem fortis existo.

Non enim audemus inserere, aut comparare nos quibusdam qui seipsos commendant. Id est non debemus ita Deum contemnere, ut coæquemur aliquibus, qui suis laudibus malunt, quam Dei gratia commendari, nec B de nobis possumus majora jactare, quam sumus.

Sed & ipsi in nobis nosmetipsos metientes. Non excedimus mensuræ nostræ terminos.

Et comparantes nosmetipsos nobis. Non minoribus: sicut cum illi nihil sint, Apostolis se non modo æquales faciunt, sed etiam anteponunt.

Nos autem non in immensum gloriabimur: sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus mensuram pertingendi usque ad C *vos. Non enim quasi non pertingentes, ad vos superextendimus nos.* Nihil supra mensuram humanam facimus, sed in apostolatus gratiam, quantum nobis Dominus donare dignatus est, per quam vobis, Corinthii, prædicamus, nec enim hoc usurpatione fecimus, sed præcepto.

Usque ad vos enim pervenimus in Evangelio Christi. Non nostro, ut illi qui prædicando se, suum Evangelium faciunt.

Non in immensum gloriantes in alienis la- D *boribus.* Immensum est in alienis laboribus gloriari. Illi autem semper ad fideles ibant, qui signa minime quærebant.

Spem autem habentes, crescentis fidei vestræ in vobis magnificari secundum regulam nostram. Qui non munera a vobis, sed mercedem a Deo vestræ fidei exspectamus.

In abundantia: etiam in illa quæ ultra vos sunt, evangelizare. Id est, non enim usque ad vos sufficit pervenire: sed cum vestra fides creverit, alio transiemus.

Non in aliena regula in his, quæ præparata sunt gloriari. Sicut illi de præparatis jam ab aliis imprudenter gloriantur.

Qui autem gloriatur, in Domino glorietur. Jam gloriari in Domino exhortatur: cujus virtutes in eo operatæ sunt.

Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est: sed quem Deus commendat. Seipsum commendat, qui ipse laudat se: Illum vero Dominus commendat, qui signorum virtutibus commendatur.

Caput XI.

UTINAM *sustineretis modicum quid insipientiæ meæ: sed & supportate me.* Sustinete me, qui multum sustinere consuevistis imprudentiam meam. Ideo insipientem se dicit: quia illi necesse erat aliqua de se dicere, licet vera: ut ostendat, quam vere insipientes sunt, qui falso se laudant. Sed & supportate me.

Æmulor enim vos, Dei æmulatione. Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo. Id est, non stimulo livoris inflammor, sed vos tanquam pater divina æmulatione custodio, ut possim vos immaculatos Christo conjungere: tanto majore studio conversatos, quanto meliori estis sponso jungendi.

Timeo autem ne sicut serpens Evam seduxit astutia sua: ita corrumpantur sensus vestri. Serpens Evam, de Deo mentiendo, seduxit: affirmans solam Deum comminatum esse mortem, nec esse jam illaturum. Ita & pseudoapostoli afferebant ideo Evangelii præcepta addita, ut vel sic lex antiqua servaretur: & eam solam sufficere custoditam, perquirunt æmulatores. Jam nunc serpens similiter quosdam seducit, gehennam propter solum terrorem asserentes nominari: quam aut penitus non esse, aut æternam non esse affirmant, contra auctoritatem omnium Scripturarum.

Et excidant a simplicitate. Quia Dei verbum simpliciter credere, non est hominum perversorum.

Quæ est in Christo Jesu. Castus sensus, qui uni viro conjungitur Christo: & solius illi semel promissa sufficiunt.

Nam si is qui venit, alium Christum prædicat, quem non prædicavimus: aut alium spiritum accipitis, quem non accepistis: aut aliud Evangelium, quod non recepistis: recte E *pateremini.* Si vobis amplius aliquid gratiæ prædicaretur, quam per nos accepistis, recte eos nobis præponi forsitan pateremini.

Existimo enim, nihil me minus fecisse. Me minus fecisse istis, qui non nihil sunt, ne putetis.

A magnis Apostolis. Quanto magis Petrus & cæteri prædicant minus aliquid accepisse.

Nam & si imperitus sermone, sed non scientia. Nam sicut isti: qui cum sint F scientia imperiti, in sermone tumido gloriantur.

In omnibus autem manifestus sum vobis. Ostendit integritatem suam, qua per Deum omnia fecerit: cum nec avaritiam, nec gulam,

gulam, nec gloriam ab eis aliquando quæreret.

Aut nunquid peccatum feci meipsum humilians, ut vos exaltemini? Si forte hoc solum peccavi, qui propter vos etiam licita, & concessa contempsi.

Quoniam gratis Evangelium Dei evangelizavi vobis. Qui neque panem quotidianum, quem ordinavit Dominus, accepimus.

Alias Ecclesias exspoliavi, accipiens stipendium ad ministerium vestrum. Cum vobis prædicarem, mihi Macedones ministrabant.

Et cum essem apud vos, & egerem: nulli onerosus fui. Hoc fuit ex veritate, infirmitatem portare parvulorum, ut nec tunc quidem vellet accipere cum egeret.

Nam quod mihi deerat, suppleverunt fratres, qui venerunt de Macedonia. Qui non occurrebant, manibus adorando fratres, quos noverunt falsos nec pseudoapostolos susceperant, quinimo vincebant.

Et in omnibus sine onere me vobis servavi, & servabo. Quando infirmos vos habueritis.

Est veritas Christi in me. Sicut Christus semel statuit, nec negavit, necesse est ut aliquando non mentitus ita faciam.

Quoniam hæc gloriatio non infringetur in me in regionibus Achaiæ. Gloriationem, propter Deum concessam contemnit, præcipue si inopiam patiatur.

Quare? Quia non diligo vos: Deus scit. Ipse novit utrum vos diligam, an non. Imo ideo a vobis non accipio: quia multum vos diligo.

Quod autem facio, & faciam, ut amputem occasionem eorum, qui volunt occasionem: ut in quo gloriantur, inveniantur sicut & nos. Hic reddit caussam, qua ipse non acceperit, & adversarii cur docerent gulam, avaritiamque sectarentur, quærentes perpaucum aditum invenire lucrandi, ut hic vel panem acciperet, illi aurum licentius exigerent. Ideo tollit occasionem Apostolus, ut in hoc appareant, qui propter Deum docerent, si a discipulis nihil expeterent.

Nam ejusmodi pseudoapostoli sunt. Dicentes: Hæc dicit Dominus, cum ipse non miserit eos: & visiones a corde suo loquuntur.

Operarii subdoli, transfigurantes se in Apostolos Christi. Subdolus est, qui aliud fingit, cum aliud agit: ut sub contemplatione evangelicæ prædicationis contegat rapacitatem. Tales enim prædicatores, ut hominibus placeant, necesse est adulari: ut adulando placeant, & placendo accipiant. Et quæ commendantur dicunt, non ea quæ ædificent audientem. Plerique eorum non tam pecuniam desiderant, quam honorem: arbitrantes se summis opibus esse ditatos, si ab omnibus collaudentur: sed nec pecunias ideo spernunt, quia non habent, sed quia in reconditis habent. Veri autem & simplices magistri Apostolos imitantur, dicentes: Neque enim fuimus in sermone adulationis aliquando, nec in occasione avaritiæ, neque quærentes ab omnibus gloriam, nec a vobis.

Et non mirum. Ipse enim satanas transfigurat se in angelum lucis. Non tam facile somniis, aut aliquibus quasi angelis lucis, fides habenda, ne forte transfiguret se satanas in angelum lucis, & decipiat ac fallat incautos.

Non ergo est magnum, si ministri ejus transfigurentur, velut ministri justitiæ. Non mirum, si ministri satanæ, avaritiæ, id est, gloriæ caussa fingant se justitiam prædicare.

Quorum finis erit secundum opera eorum. Mala opera, malus finis exspectat.

Iterum dico, ne quis putet me insipientem esse. Alioquin velut insipientem accipite me: ut & ego modicum, quid glorier. Jam superius dixit: Sustinete modicum quid insipientiæ meæ: & reddiderat rationem, quia zelo Dei eos zelaret: non gloriæ desiderio esset de se aliquid dicturus: ne ejus in odium versi, falsos Apostolos sequerentur. Si ergo insipientia ejus tam sapiens est, quam sapiens erit ipsa sapientia? Simul notandum, quia mirum esse non debet si ad tempus falsa doctrina prævaleat, cujus auctoribus in fine vindicta promittitur.

Quod loquor, non loquor secundum Deum: sed quasi in insipientia: in hac substantia gloriæ. Si hic necessitate populi compulsus, negat se secundum Deum gloriari: quid de illis sentiendum est, qui sola jactantia gloriantur substantiæ gloriæ? Est enim alia vera substantia gloriandi.

Quoniam multi gloriantur secundum carnem & ego gloriabor. Quoniam in nobilitate terreni generis gloriari, carnale est.

Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Video enim vos cum docti sitis, nullius momenti insipientibus facile consensisse.

Sustinetis enim si quis vos in servitutem redigit. Legis, vel Pharisæorum, qui dominatum in populum exercebant.

Si quis devorat, si quis accipit. Convivia, vel munera. Si quis accipit pecuniam.

Si quis extollitur. Judaica superbia, vel de scientia, vel de generis qualitate.

Si quis in faciem vos cædit. Si quis etiam præsentes objurgat.

Secundum ignobilitatem dico. Ignobilitas enim maxima est, si quis filius Dei, de terrena nobilitate se jactet.

Quasi nos infirmi fuerimus in hac parte. Ab illis minus aliquid habeamus.

In:

In quo quis audet: in insipientia dico. Hic se Apostolis comparat, laborum suorum contemplatione. Item notandum quod quasi temerarium dixerit, audere.

Audeo & ego. Possum audere si volo.

Hebræi sunt, & ego. Israelitæ sunt, & ego. Semen Abrahæ sunt, & ego. Si in hoc gloriantur: & ego hujus sum gentis.

Ministri Christi sunt, & ego. Notandum quod si quis de Christi solum ministerio glorietur, non sapienter hoc facit.

B *Ut minus sapiens dico, plus ego. In laboribus plurimis: in carceribus abundantius: in plagis supra modum: in mortibus frequenter. A Judæis quinquies quadragenas una minus accepi. Ter virgis cæsus sum: semel lapidatus sum.* Quinque vicibus tricenas, & novenas quasi transgressor legis accepit. Hæc autem in Actibus Apostolorum non omnia reperiuntur: quia nec in Epistolis omnia quæ ibi scripta sunt continentur.

Ter naufragium feci: nocte ac die in profundo maris fui. In ultimo periculo, cum C navim in profunda tempestate deductam, in horas fluctu operiri putaremus.

In itineribus sæpe: periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus. Qui explorare subintroierunt nostram libertatem.

In labore & ærumna, in vigiliis multis, in fame & siti, & in jejuniis multis. In frigore & nuditate. Fames necessitatis est, je- D junium voluntatis.

Præter illa quæ extrinsecus sunt instantia mea, quotidiana sollicitudo omnium Ecclesiarum. Præter illa quæ per mansuetudinem leviora esse videntur.

Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur? & ego non uror? Non dixit, scandalizor: quia in fide scandalizatur. Cum infirmantibus infirmor: cum pereuntibus perire me credo: sic enim uror tristitia, ut animo ardere me sentiam.

Si gloriari oportet. Nam si gloriari necesse E est, non in his quæ ad lætitiam, sed quæ ad mœrorem pertinent, gloriabor.

Quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Manifeste infirmitates suas Apostolus tentationes quas sustinebat, persecutionesque significat. Item omnes superiores necessitates, uno infirmitatis nomine definivit, eo quod humanas imbecillitates istæ prævaleant.

Deus & Pater Domini nostri Jesu Christi scit, qui est benedictus in sæcula, quod non mentior. Rem quasi difficilem dicturus, quod F Judæi contra eum etiam principes gentium concitassent, ante implorat testimonium Dei: ne veræ hoc jactantiæ imputaretur, quod adversus eum etiam regna surrexerint, & ni- A hil potuerint prævalere. Hæc autem idcirco enumerat, ut ostendat quid intersit inter veros, & falsos Apostolos.

Damasci præpositus gentis Aretæ regis, custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet. Et per fenestram in sporta dimissus sum per murum, & sic effugi manus ejus. Præpositus gentis illius erat, cui imperabat Areta rex.

Caput XII.

SI gloriari oportet, non expedit quidem. Non mihi expedit, qui necessitate compellor.

Veniam autem ad visiones, & revelationes Domini. Sibi infirmitates, Domino visiones ascribit.

Scio hominem in Christo. Sive humilitatis caussa de se in alterius persona loquitur: sive de alio: verum potest utrumque constare.

Ante annos quatuordecim: sive in corpore, sive extra corpus, nescio, Deus scit, raptum hujuscemodi usque ad tertium cælum. Quia iterum repetit, ostendit aliam fuisse visionem. Vide quanta necessitas fuit, ut quod annis quatuordecim celaverat, prodere cogeretur.

Et scio hujuscemodi hominem, sive in corpore, sive extra corpus, nescio: Deus scit: quoniam raptus est in paradisum. Iterando Apostolus hunc talem hominem, ostendit secundo esse raptum: semel usque ad tertium cælum, ubi vidit visiones: & semel in paradisum, ubi revelata sunt ei ineffabilia verba.

Et audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui. Sive quæ nulli dicere fas est, sive, quæ impossibile est humanam enarrare naturam. Hoc contra Arianos.

Pro hujuscemodi gloriabor: pro me autem nihil. Visione, vel homine: pro me autem non gloriabor in mea virtute: quia non est revelatio mea, sed Dei.

Nisi in infirmitatibus meis. Nam & si voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam. Hic videtur ostendere, cum de alio dicat, etiam si dicat, caussam gloriandi habere nolle.

Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut audit aliquid ex me. Sufficiunt manifesta, etiam si celentur occulta.

Et ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus satanæ. Quanta putatis esse, quæ celo, ut merito mihi esset stimulus necessarius, qui me hominem esse semper mihi demonstraret. Stimulum carnis, angelum satanæ: tentationes

nes persecutionum, Apostolus se sustinuisse A significat.

Qui me colaphizet. Aut tribulationes suscitando, aut dolores. Quidam enim dicunt eum frequenter dolore capitis laborasse.

Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet a me. Et dixit mihi. Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur. Hic intelligimus etiam sanctos ignoranter nonnunquam aliqua inimpetrabilia postulasse: simul etiam discimus, quod importuna petitio, vel responsum mereatur, si non B meretur effectum.

Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis: ut inhabitet in me virtus Christi. Postquam cognovi prodesse, quod nocere putabam.

Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis. Non in honoribus.

In necessitatibus. Non in otio, non in divitiis.

In persecutionibus, in angustiis pro Christo. Non pro crimine: unde Salvator docuit, C ut sola caussa justitiæ patiamur, Petro similiter id attestante.

Cum enim infirmor, tunc potens sum. Maxima potentia est infirmari pro Christo, & magnæ divitiæ, indigere.

Factus sum insipiens. Insipientem esse dicit, aliquem se in laboribus jactare, vel virtutibus,

Vos me coegistis. Ego enim a vobis debui commendari. Nihil enim minus feci ab his, qui sunt supra modum Apostoli. Sed hoc vos D coegistis, qui cum aliis de me satisfacere deberetis, quod nihil minus fuerim a magnis Apostolis: iterum opus habetis, ut vos denuo commendemus.

Tametsi nihil sum: signa tamen apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia, in signis & prodigiis & virtutibus. Ego quidem nihil sum ut homo: sed Apostolatus sua in vobis signa monstravit: hoc est, patientiam in moribus, & prodigia in signis.

E *Quid est enim, quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis, nisi quod ego ipse non gravavi vos? Donate mihi hanc injuriam.* Quibus alii Apostoli prædicaverunt. De integritate Apostoli, & severitate acceptæ potestatis a Domino, in eos qui pœnitentiam negarunt, agit.

Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos: & non ero gravis vobis. Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. Salutem vestram desidero, non munera.

Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis. F Ego magis si haberem, vobis dare deberem.

Ego autem libentissime impendam, & superimpendar ego ipse pro animabus vestris abundantius: licet plus vos diligens, minus diligar. Quod habeo labore nimio, impendo, & plusquam possum impendam. Perfecta enim dilectio non solum totum, quod habet, gratis impendit, sed etiam ipsa libenter superimpenditur si necesse est.

Sed esto. Ego vos non gravavi, sed cum essem astutus, dolo vos cepi. Nunquid per aliquem eorum quos misi ad vos, circumveni vos? Per omnia se purgat, ipsorum semper conscientiam testem invocans: simul & quomodo se ab illis possint cavere demonstrans.

Rogavi Titum, & misi cum illo fratrem. Nunquid Titus vos circumvenit? Nunquid aliquid vobis abstulit ad me perferendum?

Nonne eodem spiritu ambulavimus? Nonne eisdem vestigiis? Nonne uno spiritu omnia gerimus?

Olim putatis, quod excusemus nos apud vos. Non sicut superius dixi, placemus nobis: sed ne nobis cum venerimus necesse sit acrius vindicare.

Coram Deo in Christo loquimur. Omnia autem, carissimi, propter ædificationem vestram. Quem fallere impossibile est.

Timeo enim ne forte cum venero, non quales volo inveniam vos: & ego inveniar a vobis qualem non vultis. Timeo si vos non invenero justos, & ego vobis severus inveniar. Blandimentis minas jungit.

Ne forte contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrationes, inflationes, seditiones sint inter vos. Ne iterum cum venero humiliet me Deus apud vos. Propter hæc se dicebat severissime vindicare. Quid faceret si nostris temporibus adinveniret, quibus ad comparationem aliorum criminum, ista ne putantur quidem esse peccata.

Et lugeam multos ex his, qui ante peccaverunt, & non egerunt pœnitentiam. Hoc est contra Novatianos pœnitentiæ negatores: si enim luget pœnitentiam non agentes, utique de agentibus gaudet.

Super immunditia & fornicatione, & impudicitia, quam gesserunt. Impudicitia gravior est fornicatione, quasi monstruosa turpitudo: sicut ille fecit, qui uxorem patris accepit.

Caput XIII.

Ecce tertio hoc venio ad vos: in ore duorum, vel trium testium stabit omne verbum. Secundum legem, contra Manichæos.

Prædixi enim & prædico, ut præsens vobis, & nunc absens his, qui ante peccaverunt, & cæteris omnibus: quoniam si venero, iterum non parcam. Qui post documenta priorum

rum peccaverint, non ipsis parcam: quia antecedentium ruina, sequentes debet facere cautiores.

An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus? An in me Christum tentatis: utrum in vobis valeat vindicare?

Qui in vobis non infirmatur. Quem non infirmum, sed potentem esse nec ipsi nescitis.

Sed potens est in vobis. Quanto magis in vobis carptoribus sui.

Nam & si crucifixus est ex infirmitate: sed vivit ex virtute Dei. Quod crucifixus est, nostræ est infirmitatis: quod vivit, suæ virtutis.

Nam & nos infirmi sumus in illo, sed vivemus cum eo ex virtute Dei in vobis. Sive, qui nos quasi infirmos provocatis, invenietis nos vivere cum Christo in virtute Dei, cum in vos vindicare cœperimus. Sive nos in præsenti quidem infirmamur, sed in futuro cum illo, non in nostra, sed Dei virtute vivemus.

Vosmetipsos tentate, si estis in fide: ipsi vos probate. Si in fide estis, & in nobis vos cognoscite: date sententiam in peccante, & videte si non statim, cum vestro verbo vindicta procedat.

An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Jesus in vobis est? Nisi forte reprobi estis. Dei virtus, si tamen vos minime reprobavit.

Spero autem quod cognoscitis: quia nos non sumus reprobi. Spero vos sensuros quomodo nos conversemur.

Oramus autem Deum, ut nihil mali faciatis: non ut nos probati pareamus, sed ut vos quod bonum est faciatis. Nos autem ut reprobi sumus. Si enim mali aliquid feceritis, nos vindicando parebimus probati: sed maluimus, nos reprobos videri, tantum ut vos, quod bonum est faciatis.

A *Non possumus enim aliquid adversus veritatem: sed pro veritate.* Innocentiæ enim nostræ sententia obesse non poterit, nisi ei, qui pro certo peccaverit.

Gaudemus enim quoniam nos infirmi sumus, vos potem potentes estis. Gaudemus si non sit necesse, ut nostra virtus appareat, sicut Petri apparuit in Sapphira & Anania.

Hoc & oramus vestram consummationem. Ut vos perfecti sitis potentes.

B *Ideo enim hæc absens scribo, ut non præsens durius agam, secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi.* Si non correxeritis vos, durius adhuc acturus sum, quam scribendo denuntio.

In ædificationem. Ut & vos de cætero emendetis: & alii peccare formident.

Et non in destructionem. Ad quam sibi pseudoapostoli potestatem usurpant.

De cætero, fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini. Notandum quod toti Ecclesiæ C scribens, dicit eos omnes debere esse perfectos: & quod laicos jubet se invicem exhortari.

Idipsum sapite. Pacem habete: & Deus pacis, & dilectionis erit vobiscum. Alioquin auctor dissensionis & odii contrarius erit vobis, & vos cum illo permanebitis in æternum, si ille hic vobiscum manserit semper.

Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti. Non honorati, aut D divites.

Gratia Domini nostri Jesu Christi, & caritas Dei, & communicatio sancti Spiritus. Contra Arianos, qui ideo Patrem majorem esse contendunt: quia plerumque primus nominatur in ordine.

Sit cum omnibus vobis. Amen. Non aliquantis: sive quod omnes in his donis velit esse perfectos.

Explicit Commentarius in secundam Epistolam ad Corinthios.

COMMENTARII IN EPISTOLAM AD GALATAS.

Caput I.

PAULUS *Apoſtolus non ab hominibus, neque per hominem*. Sicut ſacrarum Scripturarum teſtatur auctoritas, neminem venire ad Patrem niſi per Filium & Spiritum ſanctum: item neminem venire ad Filium, niſi quem vocaverit Pater & Spiritus ſanctus: ita & hoc loco manifeſte oſtenditur, Paulum Apoſtolum in Evangelii prædicationem, per Jeſum Chriſtum & Deum Patrem vocatum eſſe a ſancto Spiritu. Quemadmo-
B dum liber Apoſtolicorum Actuum docet, dicens: Miniſtrantibus autem illis Domino, & jejunantibus, dixit Spiritus ſanctus: Segregate mihi Barnabam, & Saulum in opus ad quod aſſumpſi eos. Item & infra in eodem loco: Et ipſi quidem miſſi a Spiritu ſancto abierunt Seleuciam. Quod autem hic Jeſum Chriſtum primo loco ponit, & ita demum Patrem, & alibi indifferenter Deum Patrem anteponit, frequenter etiam Spiritum ſanctum: hoc oſtendit, quoniam in
C Patre & Filio & Spiritu ſancto, non ordo, non major aut minor, ſed una eſt gloria, eademque ſubſtantia. Quod vero dicit, neque per hominem, ſed per Jeſum Chriſtum: hic perſonam deitatis oſtendit. Quod autem ait: Qui ſuſcitavit eum a mortuis: aſſumpti hominis ſignificat incarnationem. Aliter: Non humana præſumptione, ut illi dicunt, neque per Apoſtolos alios, ut Aaron per Moyſen: ſed per ipſum Dominum, ut Moyſes & omnes Apoſtoli, vel Prophetæ; ſed
D plerique ab hominibus ordinantur, cum indigne favore populi patientiam Domini contemnentes, divino ſacerdotio contra meritum ordinantur.

Sed per Jeſum Chriſtum. Qui Petrum & cæteros Apoſtolos in miniſterium apoſtolatus elegit.

Et Deum Patrem. Oſtendit unam eſſe Patris & Filii operationem.

Qui ſuſcitavit eum a mortuis. Secundum, quod mori potuit, ſecundum carnem ſcilicet.

E *Et qui mecum ſunt omnes fratres, Eccleſiis Galatiæ*. Ne ſolus indigne ferre putaretur,

A ſuam concalcari doctrinam, Apoſtolus objurgaturus Galatas propter converſationem ſuam; non tantum ex ſua perſona ſcribit ad eos, ſe ex omnium fratrum, qui in conſortio ſecum erant: quos in Epiſtola ad Corinthios Apoſtolos vocat, dicens: Sive fratres noſtri Apoſtoli, Eccleſiam gloriæ Chriſti.

Gratia vobis. Quia ſola eſtis fide ſalvati.

Et pax a Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto. Qua remiſſis delictis omnibus, reconciliati fuerant Deo.

B *Qui dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris*. Oſtendit beneficia Chriſti, quibus exiſtebant ingrati, in lege, quæ peccatoribus data eſt, vivere cupientibus, cum illis omnia eſſent peccata dimiſſa.

Ut eriperet nos de præſenti ſæculo nequam. Non quod ſæculum nequam ſit, ſed quod mala ſint quæ aguntur in ſæculo: ſicut & Dominus in Evangelio dicit: Sufficit diei malitia ſua. Non quia dies mala ſit, ſed propter illa, quæ in ejus tempore aguntur,
C vel bona, vel mala dicitur. Item mala ſæculi opera dicuntur, quæ committuntur in ipſo.

Secundum voluntatem Dei, & Patris noſtri. Non ſecundum merita noſtra.

Cui eſt gloria in ſæcula ſæculorum. Amen. Infinitis beneficiis, infinita gloria debetur.

Miror quod ſic tam cito transferimini ab eo, qui vos vocavit in gratiam Chriſti, in aliud Evangelium: quod non eſt aliud. Manifeſtatis
D tis beneficiis, mirari ſe dicit, quod ab illo potuerint ſeparari.

Niſi ſunt aliqui, qui vos conturbant. Nam Evangelium verum aliud eſſe non poteſt, niſi Chriſti.

Et volunt convertere Evangelium Chriſti. Dum Lex ad Evangelium profecerit: illi perverſo ordine Evangelium ad Legem provocare nituntur.

Sed licet nos, aut angelus de cælo evangelizet vobis præterquam, quod evangelizavimus vobis. Breviter omni voluit præjudicare per-
E ſonæ, quando nec Apoſtolus contra id, quod primum prædicaverat, nec vocem de cælo loquentis angeli permiſit audire. Facit autem

tem ſententia contra omnes hæreticos, qui traditiones apoſtolicas mutare conantur.

Anathema ſit. Hoc eſt, abominabilis vobis ſit.

Sicut prædiximus, & nunc iterum dico: Si quis vobis evangelizaverit præter id, quod accepiſtis, anathema ſit. Repetitum fortius commendatur.

Modo enim hominibus ſuadeo, an Deo? Nunquid propter homines vobis ſuadeo, ſicut propter Judæorum traditiones ante faciebam? Oſtendere vult odia hominum ſe non timentem, libere defendere veritatem.

An quæro hominibus placere? Ubicumque ſine additamento aliquo homines nominantur, in malam partem accipitur in Scripturis. Ut eſt illud: Omnis homo mendax. Et: Quem dicunt homines eſſe? Et: Nonne homines eſtis? Et: Secundum hominem ambulatis. Igitur quicumque talibus placere voluerit, neceſſe eſt, ut eorum faciat voluntatem. Sancti autem Deo tantum, & Deum amantibus placent: qui plus, quam homines eſſe meruerunt.

Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſervus non eſſem. Nam ideo me oderunt, quia ſervus ſum Chriſti.

Notum enim vobis facio, fratres, Evangelium, quod Evangelizatum eſt a me. Vult purgare uſurpationis, & humanæ traditionis infamiam.

Quia non eſt ſecundum hominem. Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, ſed per revelationem Jeſu Chriſti. Neque a me confinxi, neque ab alio homine accepi, neque a quoquam didici, quod gentes ſola fide ſalvarentur.

Audiſtis enim converſationem meam aliquando in Judaiſmo. Nec vos credo latere quod dico. Oſtendere vult, quam firmiter tenuerit Judaiſmum, & quam fideliter pro traditionibus patrum expugnarit Eccleſiam: ut intelligamus eum non potuiſſe inde humano conſilio, niſi revelatione ſeparari divina.

Quoniam ſupra modum perſequebar Eccleſiam Dei, & expugnabam illam, & proficiebam in Judaiſmo ſupra multos coætaneos meos in genere meo, abundantius æmulator exiſtens paternarum mearum traditionum. Non ſupra omnes, ne jactabundus putaretur.

Cum autem placuit ei, qui me ſegregavit ex utero matris meæ. Hic præſcientiam Dei, ad dilectionem Apoſtoli antequam naſceretur, oſtendit. Item qui me in præſcienti ab utero ſegregavit, quando voluit, fecit quod ſciebat eſſe futurum.

Et vocavit per gratiam ſuam. Non meritis meis.

Ut revelaret Filium ſuum in me, ut evangelizarem illum in gentibus. Ut Filium ſuum per me gentibus revelaret.

A *Continuo non acquievi carni & ſanguini.* Hoc dicit: quoniam ſecundum myſterium revelationis, commiſſam ſibi prædicationem Evangelii exercuerit, neque tunc carnis, & ſanguinis vocem audivi, ſed Dei.

Neque veni Jeroſolymam ad anteceſſores meos Apoſtolos, ſed abii in Arabiam: & iterum reverſus ſum Damaſcum. Non quod mihi neceſſe fuit, ut ab illis aliquid edocerer: ſed de Damaſco in Arabiam protinus ibam, ut docerem quod mihi a Deo revelatum fue-
B rat.

Deinde poſt annos tres. Oſtendit, ſe non indiguiſſe doceri, qui tribus jam annis aliis prædicarat.

Veni Jeroſolymam. Quando ſe diſcipulis jungere attentabat.

Videre Petrum. Et ſuſceptum ſe ab illo in caritate demonſtrat: & in tam brevi tempore nihil diſcere potuiſſe.

Et manſi apud eum diebus quindecim. Videndi gratia, non diſcendi.

Alium autem Apoſtolorum vidi neminem.
C Ne vel ab illis didiciſſe videretur.

Niſi Jacobum fratrem Domini. Quæ autem ſcribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior. Quatuor modis fratres appellari, quis dubitat? Primo, natura: ſecundo, cognatione: tertio, gente: quarto, affectu. Unde Jacobus ſecundum cognationem frater Domini dicitur: quoniam de Maria Cleophæ, ſorore matris Domini, natus eſſe monſtratur.

Deinde veni in partes Syriæ & Ciciliæ. Eram autem ignotus facie Eccleſiis Judææ. No-
D tandum quia per triennium Eccleſiis Judææ erat ignotus.

Quæ erant in Chriſto. Tantum autem auditum habebant: quoniam qui perſequebatur nos aliquando, nunc evangelizat fidem, quam aliquando expugnabat. Seorſum, qui ex Judæis erant, Eccleſiæ habebantur, nec his qui erant ex gentibus, miſcebantur.

Et in me clarificabant Deum. De re difficili maxima naſcitur admiratio: & laudabatur Deus qui hoc ſolus poſſet efficere. De
E falſis fratribus, & de Petro in circumciſione, Paulo vero in gentibus ordinatis.

Caput II.

DEINDE *poſt annos quatuordecim.* Quando de oneribus legis quæſtio movebatur.

Iterum aſcendi Jeroſolymam cum Barnaba, aſſumpto & Tito. Non voluntate mea, ſed imperii divini neceſſitate.

F *Aſcendi autem ſecundum revelationem.* Hoc ait Apoſtolus: Cum venirem, inquit, Jeroſolymam, ſecundum revelationem Dei, congregationi fratrum per ædificationem meam reddidi rationem, ſeorſum & Apoſto-

lis: non ut ab illis in aliquo instruerer, qui plenam fueram gratiam consecutus: sed ut manifestarem eis recto ordine, me Christi Evangelium prædicare.

Et contuli cum illis Evangelium, quod prædico in gentibus. Non didici, sed contuli Evangelium, per quod gentes sola fide salvantur.

Seorsum autem his qui videbantur aliquid esse. Ne illos discipuli de Evangelio dubitare putarent.

Ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem. Hoc non est dubitantis, sed potius confirmantis.

Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset gentilis, compulsus est circumcidi. In vacuum cucurrit.

Sed propter subintroductos falsos fratres. Reddit caussas, cur circumcidit Titum: non quia illi circumcisio prodesset, sed ut scandalum imminens vitaretur.

Qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Jesu: ut nos in servitutem redigerent. Qua absoluti sumus a jugo legis.

Quibus neque ad horam cessimus subjectioni, ut veritas Evangelii permaneat apud vos. Ut periculum vitaremus: & essent in nobis qui veritatem Evangelii confirmarent.

Ab his autem qui videbantur esse aliquid. Hic eos significat, qui Galatas judaizare compulerant: qui aliquando insignes inter discipulos Apostolorum fuerant: quique præsenti tempore a fide Christiana, ad observationem Judaicam convertebant.

Quales aliquando fuerint, nihil mea interest. Deus enim personam hominis non accipit. Non mihi cura est, quia cum Domino ambulaverunt: quia nec tempus præjudicat fidei, nec persona labori.

Mihi autem qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt: sed e contra cum vidissent, quod creditum est mihi Evangelium præputii. Ut prædicem in gentibus, sicut illis Judæis.

Sicut & Petro circumcisionis. Qui enim operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est & mihi inter gentes. Et cum cognovissent gratiam, quæ data est mihi. In nullo sum illo inferior: quia ab uno Deo sumus in ministerio ordinati.

Jacobus, & Cephas, & Joannes, qui videbantur columnæ esse. Super quas erat Ecclesia confirmata.

Dextras dederunt. Ita nos docere debere.

Mihi & Barnabæ, societatis: ut nos in gentes, ipsi autem in circumcisionem. Ambo enim missi erant simul, ut gentibus prædicarent.

Tantum ut pauperum memores essemus. Qui omnia sua distribuentes, ad Apostolorum pedes, pretia deponebant. Vel quorum A bona fuerant a Judæis invasa: sicut legimus ad Hebræos.

Quod etiam solicitus fui hoc ipsum facere. Hoc est, quod in omni pene scribit Epistola.

Cum autem venisset Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti: quia reprehensibilis erat. Galatarum infirmitas compellit eum narrare, quod nec ipsi Apostolorum Principi Petro pepercerit, veritatem Evangelii non libere defendenti: sicut etiam ad profectum Corinthiorum manifestat visionem, quam an- B nis quatuordecim celaverat. Hoc autem totum ait, ut ostendat nunquam circumcisionis fuisse factorem, quod de illo falsi Apostoli confingebant. Unde & alibi dicit: Ego autem, fratres, si circumcisionem prædico, quid adhuc persecutionem patior?

Prius enim, quam venirent quidam a Jacobo, cum gentibus edebat. Sciens sibi ostensum, ut nullius generis hominem vocaret immundum.

Cum autem venissent, subtrahebat & segregabat se, timens eos qui ex circumcisione erant: C & simulationi ejus consenserunt cæteri Judæi. Non ideo reprehensibilis erat, quia cum illis edebat: sed quia postea propter homines se subtrahebat.

Ita ut & Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem. Qui mecum ad gentes missus, nihil inter eos docuerat esse discriminis.

Sed cum vidissem, quod non recte ambularent ad veritatem Evangelii. Quamvis hoc propter scandalum faceret Judæorum: tamen D publice illum conveni, ut Judæis superbia, & gentibus desperatio tolleretur.

Dixi Cephæ coram omnibus. Publicum scandalum non poterat private curari.

Si tu cum Judæus sis. Si tu non tenes, quod natus es: quomodo illos facis tenere quod nati non sunt? Rationem reddit, non injuriam facit.

Gentiliter vivis, & non Judaice. Non ex operibus legis, sed sola fide sicut gentes, vitam in Christo invenisse te nosti.

Quomodo gentes cogis judaizare? Cur sub- E trahis te, tanquam a peccatoribus?

Nos natura Judæi, & non ex gentibus peccatores. Peccatores tamen eramus: quia conclusit Scriptura omnia sub peccato.

Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi: & nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis. Propter quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro. Opera legis: circumcisio & sabbatum, dies festi, & cætera, quæ non pro- F pter justitiam, sed ad edomandam populi duritiam sunt mandata.

Quod si quærentes justificari in Christo, inventi sumus & ipsi peccatores: nunquid Christus peccati minister est? Absit. Si enim gentes

tes fides sola non salvat, nec nos: quia ex operibus nemo justificatur. Ergo adhuc peccatores sumus, & Christus peccatorum minister est, tanquam non valens peccata indulgere.

Si enim quæ destruxi iterum hæc reædifico, prævaricatorem me constituo. Si destruxi Judæos, & nunc (ut illi dicunt) ipsos reædifico, meæ sententiæ prævaricator invenior.

Ego enim per legem legi mortuus sum. Hoc est, quod dicit, per legem Christi, legi Moysi mortuus sum. Aut certe per ipsam Moysi legem, legis ejusdem sum observationibus liberatus: quoniam scriptum est in eadem lege: Quia Abraham ex fide justificatus est, & non ex operibus legis. Item per legem Christi, legi literæ, & Mosi legi veteri sum mortuus: quia ipsa se cessaturam esse prædixit.

Ut Deo vivam. Quia legem suam innovavit.

Christo crucifixus sum cruci. Omnibus peccatis, quibus lex est data, sum mortuus: ergo lex minime est necessaria.

Vivo autem non ego. Vetus homo.

Vivit vero in me Christus. In illo vivit Christus, in quo Christus vegetat actus & vitam.

Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei. In sola fide: quia nihil debeo legi antiquæ.

Qui dilexit me, & tradidit seipsum pro me. Non pecuniam, non aliquod aliud pretium, sed se.

Non abjicio gratiam Dei. Non debeo illi esse ingratus: qui me tantum dilexit, ut pro me etiam moreretur. Abjecta enim est gratia, si mihi sola non sufficit.

Si enim per legem justitia, ergo gratis Christus mortuus est. Si lex poterat justificare, superflue mortuus est Christus.

Caput III.

O *Insensati Galatæ.* Non est contrarium Salvatoris verbo, quo fratrem fatuum vocari prohibuit: non enim hic dicitur sine caussa.

Quis vos fascinavit. Per vulgi verbum, invidiam significavit: sicut ait Salomon: Fascinatio nugacitatis obscurat bona.

Non obedire veritati? Ante quorum oculos Christus Jesus proscriptus est. Quibus per meam prædicationem ita manifestata est passio ejus, ut ipsum ante vos pendere putaretis. Proscriptus est, sententiam damnationis accepit.

Et in vobis crucifixus. Quasi apud vos omnia facta sint. Sive sic, quem vere pro damnato, & mortuo etiam nunc vilem habetis, dum putatis eum vobis non sufficere ad salutem.

A *Hoc solum a vobis volo discere.* Hoc unum vos interrogo.

Ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei? Si ex merito fidei spiritum accepistis, quid nobis lex amplius poterit dare?

Sic stulti estis, ut cum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini? Cum nec Judæi aliter spiritum accipiant, quam per fidem Christi, vos econtrario putatis vobis spiritum non sufficere sine lege.

B *Tanta passi estis sine caussa, si tamen sine caussa.* Ostendit, quia in Galatia constituti, pro Christi fide passi sunt persecutionem. Item tanta sine caussa pro Christo tolerastis, si non iterum pro Christo corrigatis. Sive quod hic, si tamen, non dubitantis sermo sit, sed potius confirmantis: secundum illud: si tamen justum est apud Deum, retribuere, qui nos tribulant tribulationem.

Qui ergo tribuit vobis spiritum, & operatur virtutes in vobis: ex operibus legis, an ex auditu fidei, sicut scriptum est. C Spiritum sanctum sola fide accepistis, qui non nisi a justis accipitur: justos autem sine legis oneribus esse vos constat.

Abraham credidit Deo, & reputatum est illi ad justitiam. Ita & vobis ad justitiam sola sufficit fides.

Cognoscite ergo: quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahæ. Sive Judæi, sive Græci, non carnaliter circumcisi.

Providens autem Scriptura, quia ex fide D *justificat gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ: quia benedicentur in te omnes gentes.* Non una gens Judaica, sed omnes quæ ex operibus legis sunt.

Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham. Non enim circumcisæ sunt gentes, ut possint ex operibus benedici.

Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim. Quia ita prævaluit consuetudo peccandi, ut nemo jam perficiat legem.

Maledictus omnis, qui non permanserit in E *omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea.* Hoc est, qui non omnia usque ad fidem legis mandata servaverit. Quæritur sane hoc loco, si fides sola sufficiat Christiano: & utrum non sit maledictus, qui evangelica præcepta contemnet. Sed fides ad hoc proficit, ut in primitiis credulitatis accedentes ad Deum justificet, si deinceps in justificatione permaneant: cæterum sine operibus fidei, non legis, mortua est fides. Qui enim non credit mandatis, & eos qui Evangelii F præcepta contemnunt, maledictos esse, & Salvator edocuit, dicens: Discedite a me maledicti in ignem æternum. Et Jacobus Apostolus, unius mandati transgresorem, omnium reum esse demonstravit.

Quo-

Quoniam autem in lege nemo juſtificatur apud Deum manifeſtum eſt. Quia nemo illum ſervat: ideo dictum eſt, quod ſola fide juſtificandi eſſent credentes. Item vult oſtendere, quia ex operibus legis Moyſi juſtificari homo non poſſit, niſi habuerit & fidem: quæ veniam dat credenti in Deo. Non enim qui credunt in Chriſto, ſine lege vivere poſſunt.

Quia juſtus ex fide vivit. Perfecta fides eſt, non ſolum Chriſtum, ſed & Chriſto credere.

Lex autem non eſt ex fide. Non juſtificat ſola fides.

Sed qui fecerit ea, vivet in illis. Suo labore conquirat juſtitiam, & vivet in æternum.

Chriſtus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. Qui ſub maledicto non erat: quia per omnia legem implevit. Et ideo indebito maledicto ejus noſtrum debitum compenſatum eſt, ut liberet tranſeuntes ad fidem.

Quia ſcriptum eſt: Maledictus omnis qui pendet in ligno. Sic eſt ſcriptum: Si cui fuerit judicium mortis, ſuſpendetis eum in ligno. Non ideo maledictus, quia pendet: ſed ideo pendet, quia maledictus. Chriſtus ergo, cui non erat judicium mortis, nec cauſſa ſubeundæ crucis, & maledicti reatus, pro nobis maledictum ſuſcepit: quia omnes maledicti eramus, & debiti ligno, & ideo maledicti: quia non permanſimus in omnibus, quæ ſcripta erant in lege.

Ut in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Jeſu. Ut ſola fide gentes benedicerentur in Chriſto, ſicut promiſſum fuerat Abrahæ.

Ut pollicitationem ſpiritus accipiamus per fidem. Quæ per Joelem Prophetam omni carni promiſſa eſt, id eſt, univerſo generi hominum.

Fratres, ſecundum hominem dico: tamen hominis confirmatum teſtamentum. Humano utor exemplo: comparari enim humana divinis, propter evidentiorem intellectum poſſunt: æquari non poſſunt.

Nemo ſpernit, aut ſuperordinat. Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones, & ſemini ejus. Non dicit, & ſeminibus, quaſi in multis: ſed quaſi in uno, & ſemini tuo, qui Chriſtus. Quia poſt tantum temporis data lex eſt.

Hoc autem dico teſtamentum confirmatum a Deo. In Chriſto Jeſu.

Quæ poſt quadringentos & triginta annos, facta eſt lex: non irritum facit ad evacuandum promiſſionem. Ne quis putet eſſe contrarium, quoniam in libro Geneſeos ad Abraham a Deo dicitur. Scito prænoſcens, quod peregrinum futurum ſit ſemen tuum in terra non ſua: & ſubjicient eos ſervituti, & affligent

A quadringentos annos: & hic Apoſtolus triginta annos amplius ponat. Quod autem dicit, hoc eſt, ſeptuageſimo quinto ætatis ſuæ anno, Abraham accepit a Deo repromiſſionem, a quo tempore uſque ad initium legis Moſaicæ, quadringenti & triginta anni, hac ratione complentur. Ex tempore repromiſſionis, uſque ad centeſimum annum Abrahæ: quando Iſaac filius ei natus fuit, viginti quinque anni numerantur. Poſtea quinto ætatis anno, Iſaac parvulus ab Iſmaele cœpit B affligi: ſicut idem Apoſtolus in hac ipſa Epiſtola ſcribit. Evidenter ergo monſtratur, ſecundum ſermonem Dei ad Abraham factum, poſt centum triginta annos repromiſſionis, ſemen ejus perſecutionibus laborare cœpiſſe.

Nam ſi ex lege hæreditas, jam non ex promiſſione. Abrahæ autem per repromiſſionem donavit Deus. Non per legem, quæ necdum erat.

Quid igitur lex? Quare ergo data eſt C lex?

Propter tranſgreſſionem poſita eſt, donec veniret ſemen cui promiſerat. Propterea data eſt, ut nos non tranſgredi, vel cogeret, vel doceret, uſque dum Chriſtus veniret.

Ordinata per angelos. Hoc loco Moſen, Dei & Hebræorum mediatorem, ſignificat legem per angelum Domini accepiſſe: ſicut in libro Actuum Apoſtolorum Stephanus dicit: Hic eſt Moſes, qui fuit in Eccleſia in ſolitudine cum angelo, qui loquebatur ei in D monte Sina. Item legimus angelos per legem ſæpe populo affuiſſe.

In manu mediatoris. Sive Moſi (ut quidam putat) ſive Chriſti. Nam & Moſes, ajunt, inter Deum & populum medius fuit.

Mediator autem unius non eſt. Id eſt, unius partis.

Deus autem unius eſt. Hoc ideo addit, ne quis putaret Chriſtum ab unitate divinæ naturæ penitus eſſe diviſum: quia mediatoris E ſuſcepiſſet officium.

Lex ergo adverſus promiſſa Dei? Abſit. Si enim data eſſet lex, quæ poſſet vivificare, vere ex lege eſſet juſtitia. Sicut ad Romanos ait: Quod impoſſibile erat legi, in quo infirmabatur, ſcilicet, quæ a nemine ſervabatur.

Sed concluſit Scriptura omnia ſub peccato: ut promiſſio ex fide Jeſu Chriſti daretur credentibus. Adveniente Chriſto, qui ſub lege Moſi erant, concluſi ſunt peccato, ſi ultra in legis obſervatione permanere voluerint. F Quia maledicti qui umbræ legis deſerviunt, veritate præſente. Item oſtendit, quoniam non potuit inveniri, qui daretur credentibus: ut neceſſe eſſet ſola fide ſalvari credentes.

Pri-

Prius autem, quam veniret fides. Priusquam veniret, cui crederemus.

Sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem, quæ revelanda erat. Servabamur a lege huic fidei, quæ erat suo tempore revelanda.

Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo ut ex fide justificemur. Ad disciplinam nos arctius retentas? perfectam doctrinam vero magistro servabat.

At ubi venit fides, jam non sumus sub pædagogo. Perfectæ ætatis discipuli, non indigent pædagogo.

Omnes enim filii Dei estis per fidem, quæ est in Christo Jesu. Æqualiter & Judæi & gentes per solam fidem filii Dei estis, qua credidistis Christo.

Quicumque enim in Christo Jesu baptizati estis, Christum induistis. Filium Dei induti, & toti membra ejus effecti, filii Dei sitis, necesse est: ut quid ergo vobis lex, quæ servis & peccatoribus data est, quibus per baptismum peccata remissa sunt.

Non est Judæus, neque Græcus: non est servus, neque liber: non est masculus, neque femina. Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu. Ante enim non solum inter Judæum & Græcum, sed etiam inter tribum & tribum erat magna diversitas.

Si autem vos Christi, ergo semen Abrahæ estis, secundum promissionem hæredes. Si omnes unum corpus estis Christi, Abrahæ semen estis, & veri hæredes: non ex carnali semine, sed ex divina promissione generati.

Caput IV.

D*ICO autem: Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit Dominus omnium: sed sub tutoribus & actoribus est, usque ad præfinitum tempus a patre.* Quia dominatum quondam sacerdotes, & principes exercebant: quos tutores & actores appellat. Modo autem non dominari, sed formam præbere jubentur: quia sacerdotale genus sumus, & omnia communiter habemus: quamvis per illos percipiamus sacramenta.

Ita & nos cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes. Dierum videlicet & temporum, quæ fuerant eorum inxrmitati necessaria, pro temporis qualitate.

At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum. Impletum jam erat tempus, quando legem per malam consuetudinem nemo poterat custodire.

Factum ex muliere. Dicens factum ex muliere: sexum significat, non corruptionem. Cæterum ut manifeste ostenderet natum ex virgine, ait, ex muliere: non per mulierem. In eo autem quod dicit, ex muliere, monstrat non more solito ex conventu viri & feminæ, sed per Spiritum sanctum, ex matre tantum Christum incarnationem hominis suscepisse. Nam idem Apostolus ad Corinthios scribens ait: Sicut mulier ex viro, ita & vir per mulierem. Unde sicut in principio generationis, mulier ex viro sumpta est: ita & Christus secundum carnem, ex matre tantum est. Omnis autem residua humana generatio non est ex muliere; secundum Apostoli dictum, sed per mulierem. ut clareat generatio hominum ex viro per mulierem creari.

Factum sub lege, ut eos qui sub lege erant, redimeret. Christus sub lege factus est, ut peccatum in carne vincens, credentes in se a legis vinculis liberaret. Ipse autem sub lege tandiu fuit, donec baptizatus, novi Testamenti inciperet Evangelium prædicare. Item si sub lege factus non esset, Judæos salvare non poterat: gentes vero poterat positus sub lege redimere.

Ut adoptionem filiorum reciperemus. Non enim omnes recepissemus adoptionem, si factus sub lege non esset.

Quoniam autem estis filii Dei, misit Deus spiritum Filii sui in corda vestra clamantem, abba pater. Ex hoc nos probat filios esse Dei, quoniam spiritum Christi accepimus.

Itaque jam non est servus, sed filius: quod si filius & hæres per Deum. Quid vis iterum servus esse, qui jam filius & hæres es? Item hic manifeste ostendit, quia totus populus, unus filius vocatur.

Sed tunc quidem ignorantes Deum his qui natura non sunt dii, serviebatis. Convertit se ad illos, qui ex gentibus crediderant, & arguit illos, quia dies festos, & tempora Judæorum observare vellent, sicut antea idolis fecerant. Nam Judæis isti dies idcirco concessi sunt, ne eos amore festivitatis, idolis exhiberent

Nunc autem cum cognoveritis Deum, imo cogniti sitis a Deo. Ante ignorabamini ab illo, quia non novit iniquos: & non vos illum quæsistis, sed ille vos perditos requisivit.

Quomodo convertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuo servire vultis? Evidenter ostendit Apostolus, Galatas post acceptam fidem Christi, ad idolorum iterum redisse culturam.

Dies observatis, & menses, & tempora, & annos. Nos non similiter observamus: non enim Calendas colimus, nec dies festos, sicut in luxuria & epulis, sed in sinceritate azyma epulamur.

Ti-

Timeo ne forte sine caussa laboraverim in vobis. Nihil enim prodest Christianos vos factos, si ista iterum observetis.

Estote sicut ego, quia & ego sicut vos. Hoc est, quod dicit, me imitamini gentiliter viventem: quia & ego gentiliter vivo, Judaica observatione deposita, sicut Apostolus in hac eadem Epistola Petro Apostolo dicit: Si tu cum sis Judæus, gentiliter vivis, quomodo cogis gentes Judaïzare?

Fratres, obsecro vos, nihil me læsistis. Ut merito putetis me inimicitiarum, & non salutis vestræ caussa moveri.

Scitis autem quia per infirmitatem carnis evangelizavi vobis jampridem. Vel per passionem, vel etiam per naturalem infirmitatem: quia thesaurum gratiæ in vasis fictilibus bajulabat.

Et tentationem vestram in carne mea non sprevistis, neque respuistis. Increpando hoc Apostolus dicit, quia cum fidem Christi apud Galatas prædicaret, persecutionem ab incredulis civibus eorum passus est: & nihilominus ipsi tentationi & variis injuriis permiserunt Apostolum subjacere. Item grandis tentatio est, si vir sanctus aut infirmetur, aut impune datur. Sed ideo ista pati permittitur a Deo, ut virtutem per infirmitatem perficiat: & ut corruptionem hanc sentientem, incorruptam vitam, majori studio, & amore perquirant.

Sed sicut angelum Dei excepistis me. Cum se angelis comparatum gaudet, probat angelos hominibus esse majores.

Sicut Christum Jesum. Non solum, ut angelum.

Ubi est ergo beatitudo vestra? Quam nunc taliter suscepistis.

Testimonium enim perhibeo vobis: quia si fieri potuisset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi. Ostendit quanta eum caritate dilexerint, & quomodo se totos ejus doctrinæ tradiderint. Utique carissima corporis sui membra eidem tradere cupierant, hanc solam Evangelico lumini dignam esse vicissitudinem arbitrantes, si sua lumina ei reddidissent.

Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis? Hæc est conditio veritatis, ut eam semper inimicitiæ sequantur: sicut per adulationem perniciosam, amicitiæ conquiruntur. Libenter enim quod delectat, auditur: & offendit omne quod nolumus. Ita enim & hi diligere cœperant sabbati otia, & dierum festorum epulas prædicantes contra Apostolum, qui omnem continentiam suo illis exemplo monstrabat.

Æmulantur vos non bene: sed excludere vos volunt, ut illos æmulemini. Æmulus, & imitator potest & inimicus intelligi. Sic non bene æmulatur, qui ut alium dejiciat, non ut ipse proficiat, æmulatur. Æmulamini autem meliora charismata.

Bonum autem æmulamini in bono semper, & non tantum cum præsens sum apud vos. Nolite illos æmulari, sed bonum semper æmulamini, non in præsentia mea tantum.

Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Evidenter hoc adversus hæreticos valet: qui post baptisma peccantibus, pœnitentiam non dant. Item in illo vere Christus formatur, qui virtutem fidei ejus intelligit, & in quo omnis conversatio ejus exprimitur atque depingitur.

Vellem autem esse apud vos modo. Quia quanta vos audire meremini, scribere tanta non possum.

Et mutare vocem meam. Vocem blandientis patris, in rigorem magistri veteris mutare.

Quoniam confundor in vobis, Detrimentum discipulorum confusio est magistri: sicut profectus eorum, est gloria præceptoris. Confunditur autem, quia jam filii facti, rursum servi esse cupiebant.

Dicite mihi, qui sub lege vultis esse. Legem non legistis? Scriptum est enim, quoniam Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem. Ismael, carnis: Isaac, filius fidei. Illum enim Abraham secundum carnalem usum genuit: istum contra naturam promissione suscepit.

Quæ sunt per allegoriam dicta. Quæ quidem sunt per Allegoriam dicta: hoc est, alia ex aliis figurata. Dedit autem regulam hoc loco Apostolus intelligendi Allegoricas rationes, scilicet ut manente historiæ veritate, figuras veteris Testamenti exponamus. Nam cum dixisset, Abraham duas uxores verissime habuisse, postea quid præfiguraverint, demonstravit: & hoc ipsum ibi fecit, ubi aliqua Sanctorum honesta gesta referuntur: non ubi peccata notantur. Cæterum delicta dicere per mysteria, aut impossibilitatis, aut ignorantiæ Deum est criminari. Qui autem aliter sua monstrare non poterit sacramenta: aut certe putans sibi quorumdam peccata necessaria, prius illa generaliter condemnet, sed & postea reprehendendo atque vindicando ostendat, illa non propter sua mysteria fieri voluisse: præcepta vero difficile inveniet Apostoli, taliter exponentis, ne eorum vitam videretur enervare.

Hæc enim sunt duo Testamenta: Vetus & novum, singulos populos generantia.

Unum quidem in monte Sina, in servitutem generans. Judæi metu præsentium cogebantur, ut feræ: nos vero præmiis invitamur ut

ut liberi, & illi quasi servi præter moralia præcepta, etiam diversis operibus premebantur: nobis autem quasi filiis, moralibus monitis adimpletis, servilia onera auferuntur. Sed illi sacerdotibus suis ex debito servientes, tributa etiam reddere cogebantur: nos præter caritatem nihil debentes, antistites nostros voluntarie honoramus.

Quæ est Agar. Cujus typum habuit synagoga.

Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est ei, quæ nunc est Jerusalem. Ex qualitatibus locorum vult intelligi diversitatem Testamentorum.

Et servit cum filiis suis. Cum filiis Jerusalem, gentibus servit.

Illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est: quæ est mater nostra. Recte dicit Apostolus, Jerusalem cælestem sterilem esse, generatione filiorum, quia non illic generat filios: sed hic per fidem renatos in Christo, postea suscipit, & eorum quos susceperit, mater efficitur. Hoc autem valet contra dogma eorum, qui dicunt, animas de cælo propter peccatum, in terras demitti, & nascentibus corporibus infundi. Quod autem ait: Multi filii desertæ magis, quam quæ habet virum. Filios desertæ, significat Ecclesiæ populos ex gentibus congregatos. Habentem autem virum, synagogam Judæorum testatur, sicut Osee Propheta monstrat: Judicate matrem vestram, judicate, quia ipsa non uxor mea, & ego non vir ejus. Item Ecclesia mater est tam gentilium credentium, quam etiam Judæorum, cujus filii, servi esse non possunt. Et ideo & mediator novi Testamenti de cælo advenit Pontifex: & Evangelium non in uno loco, sed in toto mundo est prædicatum.

Sicut scriptum est: Lætare sterilis, quæ non paris. Prophetico testimonio probat meliorem nos, quam Judæos matrem habere.

Erumpe & clama, quæ non parturis. Clamor, pro prophetia ponitur in hoc loco.

Quia multi desertæ magis. Hoc præfigurabat Anna, quæ dixit: Sterilis quæ peperit septem, & fœtosa in filiis infirmata est.

Quam ejus, quæ habet virum. Quæ virum habere putans, de fæcunditate gloriatur. Aut quia habebat virum, antequam ejiceretur cum filio suo.

Nos autem fratres secundum Isaac promissionis filii sumus. Quomodo de Isaac, ita & de nobis est Abrahæ repromissum, quod scilicet in eo benedicendæ essent omnes gentes.

Sed quomodo tunc is, qui secundum carnem natus fuerat. Semper carnales homines, eos qui spiritualiter sunt persequuntur. Unde mirum non est, si modo carnei & sæculares

A homines sanctos tribulent, & affligant, imo inde cognoscendi sunt justi esse, si a talibus opprimantur.

Persequebatur eum, qui secundum spiritum. In Genesi quidem hoc scriptum est. Quia illuserat Isaac Ismael: Sed Apostolus ostendit non simplicem lusum fuisse, quem persecutionem appellat. Quia scurrilem eum, & levem, sicut ipse erat, facere cupiebat: ne illi possit in hæreditate præferri. Ideo Abraham dejiciendo eum, vocem Saræ jubet

B audire.

Ita & nunc. Ita & isti servos suos sibi similes facere nituntur.

Sed quid dicit Scriptura? Ejice ancillam & filium ejus: non enim hæres erit filius ancillæ, cum filio liberæ. Quantumvis se extollat iniquitas, ancilla est, & subjicienda sanctis sicut & Judæi: quamvis Abrahæ filios se jactant, quamdiu filii ancillæ fuerint, nobiscum hæreditatem habere non possunt.

Itaque fratres, non sumus ancillæ filii, sed

C *liberæ: qua libertate nos Christus liberavit*. Non debemus ancillam sequi, matre relicta, quia licet ejusdem viri fuerit uxor, tamen ad tempus, quia Saræ tempus nondum venerat generandi.

Caput V.

STATE, *& nolite iterum jugo servitutis contineri*. State in fide Evangelii, jam enim tempus legis effluxit: nolite jugum

D cum Judæis trahere, quod nec ipsi ferre possunt.

Ecce ego Paulus dico vobis. Ego vobis audenter dico, neminem pertimescens.

Quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. Quia solum illum ad salutem vobis sufficere non putatis.

Testificor autem rursus omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis

E *faciendæ*. Qui caput operum legis susceperit, necesse est, ut cætera membra sustineat, ne maledicto subjaceat.

Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini, a gratia excidistis. Si in lege spem ponitis, & justificare posse vos creditis, infirmam Christi gratiam judicatis: & quod jam gratis consecuti estis, tamquam non habentes, propriis vultis laboribus adipisci.

Nos enim spiritu ex fide spem justitiæ expectamus. Spirituali conversatione perfectæ

F fidei speramus nos justitiæ immortalem accepturos esse mercedem.

Nam in Christo Jesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium. Neque circumcisio prodest, nec præputium nocet temporibus Christianis.

Sed fides, quæ per caritatem operatur. Ergo & fides operatur per caritatem, non per

timorem: qui enim credit Deo, attendit mandatis: nam qui credit futuris, amplius operatur, quam qui præsentem metuit pœnam.

Currebatis bene. Fidei gressibus, & moralibus disciplinis.

Quis vos impedivit veritati non obedire? Quis ille fuit qui vos legis operibus implicavit, ut cursum vestræ fidei impediret?

Nemini consenseritis. Persuasio hæc non est ex eo qui vocat vos. Nec illis, nec mihi, sine verbis Dei consentire debetis: qui vos iterum ad pœnitentiam vocat.

Modicum fermentum, totam massam corrumpit: Ne quis diceret; Cur omnes corripis, dum non omnes erraverunt? Ostendit quod modicum malitiæ fermentum, totam possit Ecclesiam & massam suam a veritate corrumpere.

Ego confido in vobis, in Domino, quod nihil aliud sapietis. Quam habet veritas Christi.

Qui autem conturbat vos, portabit judicium, quicumque est ille. Ab Evangelii veritate,

Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior? Quod de me vobis mentiti sunt deceptores, ita me aliis prædicare. Quid persecutionem patior, si ipsius circumcisionis non inimicus sum, ut affirmatur?

Ergo evacuatum est scandalum crucis? Ideo scandalum patiuntur: quia in sola fide crucis dico esse salutem.

Utinam abscindantur qui vos conturbant. Si putant sibi hoc prodesse, non solum circumcidantur, sed etiam abscindantur: si enim exspoliatio membri proficit, multo magis abolitio. Quidam dicunt: Utinam errore abscisi, veritatis radicibus inserantur.

Vos enim in libertatem vocati estis, fratres: tantum ne libertatem in occasionem detis carnis. Tantum ne per occasionem circumcisionis ad legis servitium redeatis.

Sed per caritatem spiritus servite invicem. Non superbiam per speciem libertatis insinuo, sed spontaneum esse volo servitium, non coactum.

Omnis enim lex in uno sermone impletur, Legis etiam ipsa moralia, quæcumque sunt, uno possunt sermone concludi, & in uno hoc præcepto compleri:

Diliges proximum tuum. Dilectio, vel caritas, in quatuor modis consistit: hoc est, in Dei dilectione, quæ prima est: secunda, si nosmetipsos secundum Deum amemus: tertia, proximos: quarta, etiam inimicos. Deum ergo plusquam nos diligere debemus: proximum, sicut nos: inimicum, ut proximum. Proximus diligebatur in lege: & nisi Deum primo dilexerimus, nos minime possumus non peccando diligere: & nos diligamus ad quam formam proximos diligimus: quod si proximos non amamus, quando inimicum amare poterimus? Si ergo volumus dilectionem habere, primo Deum plusquam nostras animas diligamus: quod inde probatur, si propter Deum etiam salutem nostram, & ipsas animas contemnamus.

Sicut teipsum. Qui secum proximum diligit, utraque complet genera mandatorum: id est, nec malum facit ulli, sed bonum facit.

Quod si invicem mordetis, & comedetis. Per contentiones singuli vos meliores alterius judicando.

Videte ne ab invicem consummamini. Dum alter alteri occasio perditionis exstat.

Dico autem in Christo: Spiritu ambulate. Spiritualibus actibus, quos infra describit

Et desideria carnis non perficietis. Non quo caro sine anima concupiscat, sed quando ipsa anima carnalia cogitat, caro dicitur: quando vero spiritualia, unus cum Deo fit spiritus. Quamdiu ergo duplex in nobis est desiderium, vel voluntas, non perficimus quæcumque volumus, uno ædificante in nobis, & alio destruente.

Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem. Carnalis consuetudo adversus spirituale desiderium.

Hæc enim sibi invicem adversantur, ut non quæcumque vultis, illa faciatis. Hoc facit ratio, ut non voluntatem sequatur effectus.

Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege. Si vos spiritualibus per omnia actibus occupetis, non est vobis lex necessaria, quæ carnalibus data est.

Manifesta sunt autem opera carnis. Non est difficile discernere inter utraque opera.

Quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, invidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, & his similia. Inimicitias & cætera sequentia, carnalia dicit, quæ animæ sunt, non carnis: ne Manichæi eum substantiam carnis accusare putarent; sed omne malum, carnale definiunt: omne bonum, spirituale, quia cæleste.

Quæ prædico vobis, sicut prædixi. Ex his cætera colligere poteram, quæ compendii gratia prætermisi.

Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. Notandum atque plangendum, quod contetiosos atque diffidentes, vel iracundos, cum idololatris, & veneficis, & homicidis, penitus exclusit a regno.

Fructus autem spiritus, est caritas. Omnium virtutum prima est caritas, quam in quatuor partes divisibilem annotavimus.

Gau-

Gaudium. Spirituale.

Pax, patientia. Etiam cum odientibus pacem.

Benignitas, bonitas. Semper bene velle facere.

Longanimitas. Illatas injurias sustinere patienter.

Mansuetudo. Nulli injuriam irrogare.

Fides. Vel debes credere, vel omnibus promissa complere.

Modestia. Nec læsus irasci.

Continentia. In conjugiis spiritualibus:

Castitas. In virginibus intelligitur.

Adversus hujuscemodi non est lex. Non enim ista prohibuit; sed & qui novum implet, non est sub veteri Testamento.

Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis. Si omnia simul vitia crucifixa sunt, & caro quasi pendens in ligno, non concupiscit: ut quid nobis lex, quæ data est ad vitia coercenda? Simul illud notandum, quod eos dixerit Christi esse, qui carnem cum vitiis crucifixerunt. Hoc contra illos, qui solam fidem sufficere arbitrantur.

Caput VI.

SI spiritu vivimus, spiritu & ambulemus. Si per spiritum vitam habemus, spiritualiter conversemur, & non carnaliter legi serviamus.

Non efficiamur inanis gloriæ cupidi. Inanis gloriæ est cupidus, qui alterius quamvis veram doctrinam evacuare conatur, ut plures videatur habere discipulos; hujusmodi tamen se alterutrum ad iracundiam provocare consueverunt: quamdiu sibi invicem invidere non desinunt. Inanis aliter gloria est, si ex his quæ non præcipiuntur in lege, omnes cogamur facere, quantum non facimus: & cum ipsi non poterimus, hæc superflua dicamus.

Invicem provocantes, invicem invidentes. Si irridendo seductos ad iracundiam provocetis, & illi vobis invideant.

Fratres, & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto: vos qui spirituales estis, hujuscemodi instruite in spiritu lenitatis. Hoc illis dicit, qui non fuerant persuasi, ut præventos corrigant mansuete. Sane in his prævenitur humana fragilitas, quæ leviora sunt, & ex insperato contingunt. Cæterum non est præventio, ubi aliquid cum consilio diu meditato committitur.

Considerans teipsum, ne & tu tenteris. Quia & tu ipse homo cum sis, potes in aliquo præveniri, & adjutorio indigere, sicut sani infirmos sustinent, & mortuos sepeliunt vivi: quia & ipsi infirmari, & mori se posse credunt.

A *Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi*. Lex Christi, caritas est: sicut ipse dicit: Mandatum novum do vobis, ut vos invicem diligatis: sicut & ego dilexi vos. Notandum quod gratia lex dicatur.

Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit. Qui se putat non posse tentari: sive qui plus de se laudanti, quam suæ conscientiæ credit.

Opus autem suum probet unusquisque. Testi-
B monio conscientiæ.

Et sic in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero. In sua conscientia, & non in alterius adulatione: sive in sua justitia, non alieno peccato. Nemo enim proficit ad alterius detrimentum: nec ex illius delicto justior quam fuerit, apparebit.

Unusquisque enim onus suum portabit. Non enim onus ejus aufert laus sectantis.

Communicet autem is, qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat in omnibus bonis. Sive obe-
C dientiam verbo, & actibus imitationem, sive substantiam victus.

Nolite errare, Deus non irridetur. Homo potest a serpente, Dei vindictam negante irrideri, sicut Eva. Nam Deus exhibet, quod promittit: nam ut omnem ejus astutiam excluderet, amplius primo peccantibus reddidit, quam promisit, & uxori Lot etiam quod non dixerat, fecit.

Quæ enim seminaverit homo, hæc & metet:
D *quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem*. Qui spem habet in circumcisione carnali, vel qui vitia seminat, metet pœnam.

Qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Quia in spirituali conversatione, vel fide.

Bonum autem facientes non deficiamus. Sicut Ecclesiasticus ait: Non impediaris orare semper, & non verearis usque ad mortem justificari: quoniam merces Domini manet in æternum. Indeficientem enim
E justitiam, indeficiens præmium subsequitur: quia qui perseveraverit usque in finem, salvus erit.

Tempore enim suo metemus non deficientes. Nunc tempus seminandi est, non metendi.

Ergo dum tempus habemus. Ultimum sementis hoc tempus est. Festinemus ergo campos omnes serere, sed magis eos, qui sunt uberrimi, repleamus: ne incipiamus tempore messis, aliis abundantibus, esurire.

F *Operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei*. Indigentibus Judæis, & Paganis, & omnibus Christianis, bonis malisque misericordiam faciamus: nec alicui quod Dominus communiter tribuit, denegemus:

mus: maxime tamen his, qui peculiarem fidei exhibent famulatum.

Videte qualibus literis scripsi vobis mea manu. Intelligite quod non timeam, qui literas manu mea nuper scripsi.

Quicumque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi: tantum ut crucis Christi persecutionem non patiantur. Qui Judæis carnalibus placere desiderant, crucis Christi persecutionem sustinere timentes.

Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt. Si circumcisio legem faceret custodire, aliquid videretur habere rationis ista persuasio.

Sed volunt vos circumcidi, ut in carne vestra glorientur. Ut de carne vestra apud Judæos laudem habeant: sive quod discipulos ad se traxerint, glorientur.

Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi: per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Non in propria justitia, vel doctrina, sed in fide crucis: per quam mihi omnia peccata dimissa sunt, ut ego mundo morerer, & ille mihi.

*In Christo enim Jesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova crea-*A *tura*. Hoc tempore solum hoc prodest, si quis renatus in Christo, nova conversatione utatur, ut Propheta ait: Innovate vobis novam messem, & ne seminaveritis inter spinas. Circumcidite vos Deo vestro: & circumcidite præputium cordis vestri.

Et quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & misericordia. Quia in sola fide spes collocatur animarum.

Et super Israel Dei. Dei est ergo Israel: Non enim omnes qui sunt ex Israel, hi sunt B Israelitæ.

De cætero nemo mihi molestus sit. Ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto. Nemo me amplius interroget, quasi dubitans, quia omnem exposui veritatem. Ego enim signa & characteres, non incircumcisionis, sed crucis & passionis in corpore meo circumfero.

Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro, fratres. Amen. Subscriptio talis est Apostoli. Optat autem ut gratia eos Domini, non legis opera comitentur. Simul C & attende, quia cum spiritu vestro dixerit, non cum carne: in cujus circumcisione gloriantur carnales; vos autem spiritualiter conversamini, ut spiritualiter circumcisi.

Explicit Commentarius in Epistolam ad Galatas.

COMMENTARII
IN EPISTOLAM
AD EPHESIOS.

Caput I.

PAULUS *Apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei*. Non meis meritis.

Omnibus sanctis. Omnes sancti, fideles: non omnes fideles, sancti. Quia possunt etiam catechumeni ex eo quod Christo credunt fideles dici: non tamen sancti sunt, quia non per baptismum sanctificati. Sive sic intelligendum, quod scribat fideliter servantibus gratiam sanctitatis.

Qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Jesu. Non omnibus Ephesiis, sed his qui credunt in Christo.

Gratia vobis & pax. Tunc vobis valebit gratia, si ei non sitis ingrati: salutem ve-D stram vestris meritis deputantes. Pacem vero reconciliationis observabimus: si nihil ejus bonitati, vel justitiæ deinceps faciamus contrarium.

A Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo. Unum esse Patrem & Filium demonstrat, utique pariter operantes.

Benedictus Deus & Pater Domini nostri Jesu Christi. Laudat Deum, eo quod donaverit infra scripta.

*Qui benedixit nos in omni benedictione spi-*E *rituali*. Non aliquantis, sed omnibus spiritualibus gratiæ benedictionibus: ut quomodo in nobis nihil deest ex illo, ita voluntati ejus nihil desit ex nobis.

In cælestibus. Non in carnali prosperitate, nec in terrena abundantia.

In

In Christo. In capite omnia membra benedixit. A

Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem: ut essemus sancti & immaculati. Quia nihil novum est ei, apud quem omnia erant, antequam fierent; non ut quidam hæretici somniant, animas antea in cælo fuisse segregatas.

In conspectu ejus. Non hominum.

In caritate. Hoc fecit, sive immaculatos diligit Deus.

Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum. B Hoc prædestinavit, ut haberent potestatem filii Dei fieri homines, qui credere voluissent: sicut scriptum est: Loquebantur verbum cum fiducia omni volenti credere.

Per Jesum Christum in ipsum. Ut membra ejus simus.

Secundum propositum voluntatis suæ. Non secundum merita nostra.

In laudem gloriæ gratiæ suæ. Ut laudemus gloriam gratiæ ejus.

In qua gratificavit nos in dilecto Filio suo. C In qua gratia gratos fecit nos sibi in Christo.

In quo habemus redemptionem, per sanguinem ejus in remissionem peccatorum, secundum divitias gratiæ ejus. Non solum redemit, sed etiam peccata remisit: sine labore nostro justos nos facit, secundum divitias gloriæ ejus.

Quæ superabundavit in nobis, in omni sapientia, & prudentia: ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ, secundum beneplacitum ejus, quod proposuit in eo. D Plusquam abundavit, ut non solum a morte redemptis gratis peccata dimitteret, sed etiam nobis tantam sapientiam donaret, ut voluntatis ejus occulta mysteria nosceremus.

In dispensatione plenitudinis temporum. In novissimis temporibus, quando jam omnis dispensatio temporum, legis & naturæ Prophetarumque transacta est.

Instaurare omnia in Christo, quæ in cælis, & quæ in terra sunt in ipso. Multi super hac re diversa dixerunt. E Nam quidam ajunt cælos, animas, terram, corpora accipienda. Alii cælos, Judæos, qui cælestia præcepta habuerant: terram esse gentiles affirmant. Alii vero asserunt, non angelos per cælos significari, sed eorum scientiam: ex Christi enim tempore profecisse, qui tanquam ignari interrogabant: Quis est iste rex gloriæ? Et docentur Dominum eum esse virtutum. Sed quoniam instaurari non dicitur nisi lapsum, melius est, si eorum gaudium in salute hominum instauratum esse dicamus: quod ha- F buerant antequam homines a justitia penitus declinarent. In terra vero instauratum genus hominum per Christum, nullus ignorat.

In quo etiam nos sorte vocati sumus. Nos qui ex Judæis credimus.

Prædestinati. Per fidem, sive præcogniti.

Secundum propositum ejus. Proposuit omnia restaurare, sed primo oves perditas domus Israel.

Qui operatur omnia. Omnium horum caussa, voluntas Dei est: quam rationabilem esse non dubium est.

Secundum consilium voluntatis suæ. Non secundum merita nostra.

Ut simus in laudem gloriæ ejus. Ut per conversationem nostram, & signa quæ facimus, detur gloria Deo.

Nos qui ante speravimus in Christo. Nos Apostoli, vel Judæi, qui priores credidimus Christo, sive ex lege exspectavimus.

In quo & vos cum audissetis verbum veritatis, Evangelium salutis vestræ. In quo etiam vobis gentibus annunciata est salus.

In quo credentes. In quo Evangelio, sive Christo.

Signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ. Hinc cognoscimini unum esse, quia eumdem spiritum accepistis: cujus signa, arra sunt hæreditatis futuræ. Si ergo mortuos suscitare arra est, quanta erit ista possessio? Pignus vero promissis fidem operatur spiritu promissionis, qui non carni promissus est.

In redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius. Quos redimendo suo sanguine acquisivit, ut etiam in hoc laudemus gloriam ejus.

Propterea & ego audiens fidem vestram, quæ est in Christo Jesu. Quam firmiter teneatis fidem Jesu.

Et dilectionem in omnes sanctos. Hoc est, fidem operibus comprobatis: & omnes bonos sine exceptione personæ, vel notitiæ diligitis. Cavere autem a pseudoprophetis, & non omni spiritui credere, & non ante probationem nobis judicare præcipitur.

Non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis. Non ut quidam in jucunditate convivii: mihi autem nihil oratione jucundius.

Ut Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ, det vobis spiritum sapientiæ & revelationis. Notandum quia fidem & caritatem habentibus, sapientia a Domino prædicatur: noverat enim adjutricem esse virtutum.

In agnitionem ejus. Quomodo optat ut agnoscant Deum, quem usque adeo noverant: ut ei credentes, omnes propter ipsum diligerent sanctos? Sed hoc petit, ut perfecte agnoscant magnitudinem ejus atque virtutem, qua potest promissa præmia, vel pœnas implere magnitudinem: qui cum ubique sit, nihil eum potest omnino latere: qui enim pro certo cognoverit, nullo poterit in loco

loco peccare ; nam qui humanum testimonium erubescit, multo magis divinum poterit revereri. Unde filii Eli cum sacerdotes essent, Deum nescisse dicuntur : quia præsentiam & potentiam ejus minime timuerunt. Et Joannes Apostolus omnem qui peccat, Deum non cognovisse confirmat.

Illuminatos oculos cordis vestri. Spiritualia promissa non nisi spiritualibus oculis pervidentur.

Ut sciatis, quæ sit spes vocationis ejus, & quæ divitiæ gloriæ hæreditatis ejus in sanctis. Si sciretis ad quantam spem vocati estis, omnem spem sæculi facile contemneretis, & si divitias hæreditatis Dei videretis, omnis terrena vobis horrebit hæreditas. Nemo enim regnum cum opibus suis sperans curator esse, & mediocrem substantiam possidere dignatur.

Et quæ sit supereminens magnitudo virtutis ejus in nos, qui credimus secundum operationem potentiæ virtutis ejus, quam operatus est est in Christo Jesu, suscitans illum a mortuis. Omnis magnitudo virtutum Dei, in natura, vel lege supereminet, quia præstitit Christianis, ut Filio suo non parceret : ut eum caput nostrum factum, ad suam dexteram in cælestibus collocaret.

Et constituens ad dexteram suam in cælestibus. Hic dextera pro honore ponitur : ne Deus corporeus esse credatur. Nam & pater a dextris esse scribitur Christi. Dominus, a dextris tuis, confregit in die iræ suæ reges. Ambo ergo a dextris sunt : quia nihil est in divinitate sinistrum.

Super omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem. Quia unum est jam cum Deo assumptus homo, qui suscitatus est.

Et omne nomen quod nominatur : non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro. Si quod est aliud.

Et omnia subjecit sub pedibus ejus. Et ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius, & plenitudo ejus. Ecclesia omnium plenitudo membrorum est.

Qui omnia in omnibus adimpletur. Quando omnes credent, tunc erit corpus ejus effectus in omnibus membris. Totus enim in membris, non in singulis impletur : ne ulla sit diversitas meritorum.

Caput II.

ET *vos convivificavit cum essetis mortui delictis & peccatis vestris*. Incipit collata beneficia replicare, ut juxta officium mandatorum, ex contemplatione donatæ indulgentiæ avidius concitentur. Mortui enim erant peccatis facientibus, sicut Adam & Eva in deliciis viventes.

In quibus aliquando ambulastis. Notandum quod in peccatis ambulasse illos, non ambulere dixerit.

Secundum sæculum mundi hujus. Sæculi hominibus similes sequentes diaboli voluptatem.

Secundum principem potestatis aeris hujus spiritus. Secundum principem illius potestatis, qui hujus aeris satellitibus suis ad decipiendos diversis peccatis homines, dives erat potestate.

Qui nunc operatur in filios diffidentiæ. Operatur suasione, non vi, in eos qui credunt. Illi autem qui desperant atque diffidunt de promissione Dei, dicuntur filii diffidentiæ, sicut filii iræ, & gehennæ, & mortis.

In quibus & nos omnes aliquando conversati sumus. Non solum vos gentes non credendo, sed & nos Judæi peccando.

In desideriis carnis nostræ, facientes voluntatem carnis & cogitationum. Quando mens nostra rebus terrenis, & carnalibus inhærebat : non solum desiderabant, sed & faciebant quæcumque mala cogitatio suggessisset.

Et eramus natura filii iræ, sicut & cæteri. Ita nos paternæ traditionis consuetudo possederat, ut omnes ad damnationem nasci videremur.

Deus autem, qui dives est in misericordia. Misericors hominibus : quia omnia diligis, quæ creasti : nec enim odiens aliquid constituisti.

Propter nimiam caritatem suam, qua dilexit nos. Nimia caritas est, rebelles servos quasi filios diligere. Unde considerandum est quantum diligit sanctos & perfectos, qui tantum dignatus est diligere peccatores.

Et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo. Sine peccato, sicut Christus, per baptismum faciendo.

Cujus gratia estis salvati. Propter usum, sive qui pro vobis gratia nullo vestro justitiæ merito intercedente mortuus est, cum ipse reus non esset.

Et conresuscitavit, & consedere fecit in cælestibus, in Christo Jesu. Non possumus desperare, quod nostra jam possidet natura, quia ubi caput est, ibi erit & corpus : sicut ipse ait, Volo ubi ego sum, & isti sint mecum.

Ut ostenderet in sæculis supervenientibus. Ante prædestinavit, quod erat his temporibus completurus.

Abundantes divitias gratiæ suæ. Vere abundans est gratia, quæ non solum peccata donavit, sed etiam cum Christo resuscitans in dextera Dei, in cælestibus collocavit.

In bonitate super nos in Christo Jesu. Exemplo, vel corpore Christi.

Gra-

Gratia enim estis salvati, per fidem, & hoc non ex vobis. Non meritis prioris vitæ, sed sola fide: sed tamen non sine fide.

A

Dei enim donum est, non ex operibus, ut ne quis glorietur. Quasi suis meritis aliquid in baptismo accepisset.

Ipsius enim sumus factura: creati in Christo Jesu, in operibus bonis: quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus. Quia nuper sumus in Christo renati, ut quæ in Evangeliis sunt defensa.

B

Propter quod memores estote, quod aliquando vos qui gentes eratis in carne. Commemorat illa, ne de tanta ignobilitate, qua ad summam regni perducti sunt dignitatem, sint ingrati beneficiis largitoris.

Qui dicebamini præputium ab ea quæ dicitur circumcisio. Gentes præputium, Judæi circumcisio.

In carne manufacta. In manu humana: in carne, non in spiritu Dei, aut corde.

Qui eratis illo in tempore sine Christo. Nescientes Christum, idola insensibilia colebatis.

C

Alienati a conversatione Israel. Qui tunc erat populus Dei.

Et hospites testamentorum. Etiam si credideratis: & proselyti, hoc est, advenæ habebamini.

Promissionis spem non habentes. Quam Deus promisit Abrahæ, illi soli sperare videbantur.

Et sine Deo in hoc mundo. Multos enim falsos deos sequentes, unum amiserant verum.

D

Nunc autem in Christo Jesu, vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope. Ita ut Judæos sequeremini, qui cum Deo erant.

In sanguine Christi. Credendo vos esse sanguine ejus, & passione liberatos.

Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum. Ipse est reconciliatio utriusque populi adinvicem ad Deum.

Et medium parietem maceriæ. Medius paries & sepis, & maceries, onera legis erant, duos populos dividentes: & ideo ipse paries inimicitiæ nominantur.

E

Solvens inimicitias in carne sua. Circumcisionis & cæterorum, quæ non tam Dei voluntas, quam temporis ratio, aut populi duritia exegerat.

Legem mandatorum decretis evacuans. Per solam fidem justificans, moralia sola decernens.

Ut duos condat in semetipso. Judæum, & gentilem in suo corpore æqualiter conjungens.

F

In uno novo homine faciens pacem. In unum populum Christianum ex duobus effectum.

Ut reconciliet ambos in uno corpore Deo. Quia ambo per peccatum fuerant inimici.

Per crucem interficiens inimicitias in semetipso. Per solam fidem crucis, quæ nullum deterret: non enim gravis aut difficilis est, quam habere etiam latro potuit crucifixus.

Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longe fuistis: & pacem his qui prope. Ad hoc venit, ut diffidens humanum genus in semetipso, & in Deo, ad reconciliationis gratiam revocaret.

Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno spiritu ad patrem. Nemo venit ad patrem, nisi per me. In uno spiritu, unum corpus, unum spiritum habet & signum pacis.

Ergo jam non estis hospites & advenæ, sed estis cives sanctorum, & domestici Dei. Jam non extranei & proselyti: nec enim separavit nos Deus a populo suo: sicut dixit Isaias; sed cives, qui sunt ejusdem originis, vel hospitii, & habitationis.

Superædificati super fundamentum Apostolorum, & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu: in quo omnis ædificatio constructa. Prophetarum novi Testamenti (in quibus Agabus fuit) Christus etiam fundamentum: qui etiam lapis dicitur angularis, duos conjungens, & continens parietes. Ideo autem fundamentum, & summus est: quia in ipso fundatur, & consummatur Ecclesia.

Crescit in templum sanctum in Domino. In templo sancto non possunt lapides nisi sancti poni: ad comparationem templi Jerusalem, dixit exstrui corpus Christi: id est, Ecclesiam: & multo majorem munditiam & sanctitatem habet veritas, quam imago.

In quo & vos coædificamini in tabernaculum Dei, in Spiritu Sancto. Ut cum Apostolis & Prophetis, sitis habitaculum Dei spirituale, non manu factum.

Caput III.

CUJUS rei gratia. Quam superius memoravit, quod Filius Dei, & gentes salvaverit, & Judæos, & utrosque fecerit unum.

Ego Paulus vinctus Christi Jesu. Sive catenis, sive Christi amore ligatus, non possum meam, nisi Domini facere voluntatem. Sane quomodo vinctum se nominat, confirmat Evangelium Christi. Ostendit quanta sit spes, pro quo talia pati libenter amplectitur: cum posset apud Judæos (ut legis doctor) & magnis divitiis abundare, & summo honore gaudere.

Pro vobis gentibus. Secundum Evangelium, ini-

inimici propter vos: quia vos similes esse dicimus Judæorum.

Si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis. Si tamen firmiter retinetis me in vobis dispensationem accepisse doctrinæ. Quis enim fidelis servus & prudens, quem constituit Dominus super familiam suam: ut det illis escam in tempore?

Quoniam secundum revelationem. Non secundum humanam doctrinam.

Notum factum mihi est sacramentum, sicut supra scripsi. Judæos & gentes unum esse in Christo.

In brevi: prout potestis legentes intelligere prudentiam meam. Non quantum poteram ego scribere, sed quantum vos assequi valebatis.

In ministerio Christi. Non eloquio sæculari.

Quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum: sicuti nunc revelatum est sanctis Apostolis ejus & Prophetis. Sciebant quidem Prophetæ, priores gentes esse vocandas: non tamen sciebant, nullam inter ipsas & Judæos diseretionem futuram.

In spiritu esse gentes cohæredes. Per spiritum mihi revelatum, sive in spiritu illos sociatos esse, non carnis circumcisione.

Et concorporales, & comparticipes promissionis in Christo Jesu. Id est, unius corporis: non solum cohæredes, quod potuit diversi generis esse: nec solum corporales, quia possunt ejusdem generis filii, non ejusdem in hæreditate esse substantiæ.

Per Evangelium: cujus factus sum ego minister. Per meam prædicationem omnibus innotescet, quia hoc mihi peculiariter revelatum.

Secundum donum gratiæ Dei, quæ data est mihi. Non secundum meritum meum.

Secundum operationem virtutis ejus. Cujus virtus me confirmavit: sive cujus virtutes meum confirmant Evangelium.

Mihi enim omnium sanctorum minimo data est gratia hæc. Minimo tempore, non labore. Notandum quod inter sanctos se humiliando fecerit gratum.

In gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi. Annunciare futuras hæreditates, divitias promissas: quas sensus humanus apprehendere non valet, nisi per revelationem.

Et illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti. Judæis & gentibus hujus sacramenti pandere rationem.

Absconditi a sæculis in Deo. Hoc est, quod in primis temporibus, soli Deo confirmatum erat.

Qui omnia creavit. Et Judæos & gentes: sive omnem creaturam, ut sensus contra

A Marcionem proficiat, & omnes hæreticos.

Ut innotescat principatibus & potestatibus in cælestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei. Ut per me his qui rebus cælestibus per omnem Ecclesiam principantur, multiformis sapientia innotescat.

Secundum præfinitionem sæculorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro. Quam præfiniunt & hoc tempore, quando jam homines aliter salvari non poterunt, nisi Christi fide salventur.

B *In quo habemus fiduciam & accessum in confidentia per fidem ejus.* Non per nostram justitiam, sed per eum cujus fides peccata dimisit.

Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra. Ne me audientes impune lædi, ad Deum non pertinere putetis, in quo magis gloriari debetis: intelligentes me tanta absque certa spei fiducia sustinere non posse.

C *Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi: ex quo omnis paternitas in cælis, & in terra nominatur.* Ex quo omnis paternitas nomen accepit. Sive ex qua omnis res, pater nominatur.

Ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ virtutem corroborari per spiritum ejus. Ut vos per illuminationem scientiæ & divitiarum fructum confirmet.

D *In interiori homine Christum habitare per fidem in cordibus vestris.* Ubi interior homo per fidem robustus est, ibi habitat Christus, non ubi exterior saginatur.

In caritate radicati & fundati. Ut in ejus amore firmiter starent, beneficiorum ejus recordatur, ut eum cognitis ejus beneficiis diligerent.

Ut possitis comprehendere. Ut ex omni parte magnitudinem scientiæ adipisci valeatis.

E *Cum omnibus sanctis.* Quære sapientiam apud malos, & non invenies. Et alibi: In corde autem boni requiescit sapientia.

Quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profundum. Quidam dicunt quod latitudo, spatiosa via intelligatur: longitudo, vita æterna: altitudo, cælum: profundum, infernus: ut scilicet horum omnium notitiam habentes, noverint quid diligant, vel quid refutent.

Scire etiam supereminentem scientiæ caritatem Christi. Superminet fructus.

Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.

F Ut efficiamini pleni omnibus virtutibus.

Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter, quam petimus, aut intelligimus, secundum virtutem, quæ operatur in nobis. Frequenter majora tribuit, non solum, quam peti-

petimus, sed etiam quam petere intelligimus, quæ operatur in nobis.

Ipsi gloria in Ecclesia & in Christo Jesu. Quia veniens Christus sibimet ad Dei gloriam Ecclesiam congregavit.

In omnes generationes sæculi sæculorum. Amen. Immensa beneficia immensis laudibus celebranda, non solum de his quæ Christi temporibus contulit, sed etiam quæ ante t . ciet. Amen.

Caput IV.

OBSECRO itaque vos ego vinctus in Domino, ut digne ambuletis vocatione, qua vocati estis. Ego vos rogo, qui vestri caussa sum vinctus, ut vos Dei Filium agnoscentes, digne tanto honore conversemini: quia una dignitas est, qua agnoscuntur propria instituta.

Cum omni humilitate, & mansuetudine, cum patientia. Et mentis & corporis. Humilitas vera nihil sibi vendicat, mansuetus nulli nocet, patiens nulli vicem reddit injuriæ.

Supportantes invicem in caritate. Sufferunt & philosophi, sed non in caritate. Nos vero non ut laudari, sed ut ille, quem sustinemus proficiat, diligentes sustinere debemus.

Soliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis. Per vinculum pacis in vobis unitas spiritus continetur. Multitudinis enim credentium erat cor unum, & anima una.

Unum corpus, & unus spiritus: sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ. Unus Dominus, una fides, unum baptisma. Unum consensum debet habere in uno corpore omnium compago membrorum, quæ ad unam spem sunt vocata salutis. Unde diligentius legere debent hunc locum hi qui in sæculi occupationibus ligati, putant sibi licere peccare, & aliis non licere: cum omnes in unum corpus baptizati, eumdem spiritum acceperint, & in una spe vocati sint Dei. Sive sic: si unum spiritum habetis, & ex uno Patre Deo nati estis, nolite vobis de terrena nobilitate aliquid arrogare, ne vestram gloriam amittatis.

Unus Deus & Pater omnium. Etiam eorum, qui ex gentibus crediderunt.

Qui super omnes, & per omnia & in omnibus nobis. Super omnes virtutes, ut potens, per omnia opera sua: qui immensus omnibus Christianis, secundum quem habitare dignatur.

Unicuique autem nostrum data est gratia. Non multa sunt corpora per varietatem gratiarum, sed membra diversa.

Secundum mensuram. Non tam nostræ capacitatis, quam illius largientis.

Donationis Christi. Ad quam gratiam, qui

A se aptaverit, ipsam consequitur: ut puta, studiosus legis est, sapientiam multam: oranti & jejunanti conceditur spiritus potestas.

Propter quod dicit: Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem: dedit dona hominibus. Quos diabolus captivos tenebat ad mortem, Christus captivavit ad vitam: ad caput nostrum in cælestibus collocandum.

Quod autem ascendit, quid est nisi, quia & descendit. Exponit cur dicatur ascendisse,
B quem nusquam non esse, non dubium est, secundum formam scilicet servi: ad quam non localiter, sed dignanter descenderat.

Primum in inferiores partes terræ. Infernum sub terra esse, nemo jam ambigat.

Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes cælos. Qui descendit cum anima in infernum, ipse cum anima & corpore ascendit in cælum.

Ut adimpleret omnia. Gloria triumphantes, sive quæ scripta sunt, sive dum jam huma-
C nitas cum divinitate unum effectum est.

Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas. Contra Arianos, ut Filii & Patris una sit operatio. Nam ad Corinthios Deum Patrem dicit in Ecclesia ordinasse: hic vero Christum hoc dixisse, commemorat.

Alios vero Evangelistas. Omnis Apostolus, Evangelista: non omnis Evangelista, Apostolus: sicut Philippus, qui erat unus ex septem.

D *Alios autem pastores & doctores.* Pastores vero omnes, qui sunt idonei ad alios instruendos. Omnis ergo pastor, doctor: non omnis qui doctor est, & pastor.

Ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi. Ut perficiantur sancti, sive eorum numerus impleatur, omnes sunt constituti ad ædificandam Ecclesiam, quæ corpus Christi est: ut omnes ad perfectionem fidei perducant.

Donec occurramus omnes in unitate fidei. Hoc votum etiam falsis doctoribus inest, id
E est, volo omnes esse sicut me.

Et agnitionis Filii Dei. Ille agnovit gratiam Filii Dei, qui non peccat: quia omnis qui peccat, non videt eum, nec cognovit eum.

In virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Qui enim se dicit in Christo manere, debet quomodo ille ambulavit, ambulare: & non annorum ejus ætatem, sed plenitudinem imitari.

Ut jam non simus parvuli fluctuantes, &
F *circumferamur omni vento doctrinæ.* Ut non simus ignorantes, nec dubii, ac vacillantes, & more imperiti gubernatoris, omnis doctrinæ vento nostræ fidei vela appendentes, ne facile naufragemus, aut ad por-

tum perfectionis nunquam pervenire poſſimus. A

In nequitia hominum, in aſtutia. Nequitia hominum, aſtutis diſputationibus a recto fidei curſu detorquet incautos.

Ad circumventionem erroris. Sive cum multi quoddam erroris ſui remedium putent, ſi multos ſecum traxerint ad errorem: ſive errantibus remedium ſine labore promittentes, permanere faciunt in errore.

Veritatem autem facientes in caritate. Omnia in veritate propter caritatem Chriſti, & B nihil in hypocriſi facientes.

Creſcamus in illo per omnia. In illius perfectione ex omni parte creſcamus.

Qui eſt caput Chriſtus? ex quo totum corpus compactum, & connexum per omnem juncturam ſubminiſtrationis ſecundum operationem. Ex capite connexum corpus, per omnem ſubjunctionem operationis creſcit, dum ſe alterutrum membra ædificant diligendo: ita ut unumquodque membrum in ſua menſura augeatur: hoc eſt, ut qui eſt per ſapientiam C oculus, in eorum numerum creſcat, qui oculi officium geſturi ſunt: & ſingula quæque membra proficiant.

In menſura uniuſcujuſque membri augmentum corporis facit in ædificationem ſui in caritate. Dum ſingula membra creſcunt, majus efficitur corpus.

Hoc igitur dico, & teſtificor in Domino. Quos ſuperius obſecraverat, hic in Domino obteſtatione conſtringit.

Ut jam non ambuletis, ſicut & gentes ambulant. D Nolo, ait, ſolo vos nomine eſſe Chriſtianos: & Deum ore confitentes, operibus denegare: ſed quantum inter diabolum diſtat, & Deum, tanta differentia debent filii Dei a filiis diaboli in operibus diſcrepare. Ne Deum labiis honorantes, cordis timore longius aſſiſtamus, & dicatur de nobis: Sine cauſſa colunt me: hoc eſt, ex mea cultura nullos accipient fructus.

In vanitate ſenſus ſui. Vani ſunt enim omnes homines, quibus non eſt ſapientia Dei. E

Tenebris obſcuratum habentes intellectum. Scilicet ignorantia, & mundanarum rerum ſolicitudinum caligine ac tenebris obſcuratum.

Alienati a vita Dei. Illi ideo a vita alienati ſunt Dei, quia ignorant: vos autem quia cognoviſtis Deum, ſequi debetis.

Per ignorantiam, quæ eſt in illis. Notandum, quia contemptus ignorantiam generavit.

Propter cæcitatem cordis ipſorum. Dicentium, non eſt Deus.

Qui deſperantes ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ. Deſperantes pœnam impiorum, & F præmium juſtorum, neceſſe eſt, ut præſentibus voluptatibus adhæreant, qui futura deſperant: Venite & fruamur bonis, quæ ſunt, & cætera.

In operatione immunditiæ omnis in avaritiam. Omnia crimina, immunditiæ & avaritiæ nomine comprehendit.

Vos autem non ita didiciſtis Chriſtum: ſi tamen illum audiſtis, & in ipſo edocti eſtis. Et ſicut ille non gentili ritu vivatis. Ille enim vere Chriſtum audivit, & ab ipſo didicit, qui nullo ſimilis vitio gentibus invenitur.

Sicut eſt veritas in Jeſu. Sicut ille vere mortuus eſt & ſurrexit, ut nos vere in novitate ambulemus.

Deponite vos ſecundum priſtinam converſationem veterem hominem. Expoſuit quid ſit vetus homo, & quomodo deponatur: ſcilicet ut priſtinos errores abjiciat hujus mundi, & non membris corporis, ſed mente & converſatione mutetur.

Qui corrumpitur ſecundum deſideria erroris. Faciens voluntatem carnalium cogitationum.

Renovamini autem ſpiritu mentis veſtræ. Sicut Jeremias ait: Facite vobis cor novum, & ſpiritum novum.

Et induite novum hominem. Ex veteri intellige novum.

Qui ſecundum Deum creatus eſt in juſtitia, & ſanctitate veritatis. Expoſuit quid ſit hominem ad imaginem Dei creatum: ut ſcilicet juſtus, & ſanctus, & verax, ſicut Deus: ut ſanctitate veritatis, non vanitatis ſit præditus, hoc eſt, quæ vanam hominum gloriam aucupatur, cum ſcriptum ſit: Juſte quod juſtum eſt perſequeris.

Propter quod deponentes mendacium. Hic deſcribuntur ipſæ ſpecies caſtitatis, quibus novus homo cognoſcitur.

Loquimini veritatem unuſquiſque cum proximo ſuo: quoniam ſumus invicem membra. Nemo ſuum circumveniat fratrem: quia unum corpus ſumus, & non poſſunt alterutrum membra ſe fallere: nec enim manus illudit oculo, aut dentes lacerant membra, niſi forte ubi ſpiritus immundus inhabitat.

Iraſcimini, & nolite peccare. Ira non inebriet mentem, ſed veritas diſpenſet: nec tuam injuriam, ſed fratris animadverte peccatum.

Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram. Ne ſcientiæ lumen in tua indignatione deficiat.

Nolite locum dare diabolo. Iraſcendo, vel quolibet alio delicto. Porta enim diaboli eſt peccatum: ſicut homo juſtus Spiritus ſancti porta eſt.

Qui furabatur, jam non furetur: magis autem laboret. Alienos labores aliquando direptos, nunc ſuo labore compenſet: & operando tribuat indigentibus, qui multos furando fecit egentes.

Operando manibus ſuis, quod bonum eſt: ut habeat unde tribuat neceſſitatem patienti. Non quod malum: ſunt enim multæ, vel inho-

inhonestæ, vel malæ artes, ut maleficia, & A omnia, quæ non ad naturæ necessitatem, sed ad concupiscentiarum proficiunt voluptatem.

Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat. Non unus, nec duo, sed omnes mali sermones: in hoc Christiani debent esse crucifixi.

Sed si quis bonus est ad ædificationem fidei. Non silentium imposuit, sed qualitatem loquendi monstravit, ut omnis sermo fidem ædificet Christianam: & os nostrum solum B appetat verbum Dei. Simul notandum, quia hoc universæ Ecclesiæ præcipitur.

Ut det gratiam audientibus. Hoc est quod alibi dicit: Sermo vester in gratia sit sale conditus: & in sermone nostro gratiam accipiant audientes.

Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei. Hominibus loquens, comparationem inducit humanam, ut ex nobis intelligamus quantam Spiritui sancto injuriam facimus, cum donum ejus in aliqua peccati sorde polluimus: C Et quia de hospitio suo nobis condolet: ideo sibi dolens tristis abscedit. Cæterum tristitia & ira & cætera hujusmodi in nobis passiones sunt, quia passibiles sumus: in Deo vero dispensationes. Nos illa inviti patimur, ille voluntate ad nostram emendationem assumit. Et hæc est, quæ assumit Deum & hominem, harum conditionum diversitas & natura.

In quo signati estis in die redemptionis. Signaculum sancti Spiritus in die baptismi D accepistis: novum signaculum habere cœpistis.

Omnis amaritudo. In qua contristatur Spiritus sanctus. Recte autem posuit amaritudinem, quia ipsa est provocatio.

Et ira. Omnem aufert iram.

Et indignatio. Indignatio ex superbia est, cum aliquem judicamus indignum: ideo eum nolumus sustinere.

Et clamor. Qui ex furore descendit, quem non habeant Christiani. Cæterum Isaias bene clamare jubetur. Sed & ipse Jesus clama- E bat in templo: Qui sitit, veniat, & bibat.

Et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia. Quæ vel inimico potest vicem reddere.

Estote autem invicem benigni. Servat ordinem legis, ut non solum malitia tollatur, sed etiam benignitas inferatur.

Misericordes. Id est, condolentes.

Donantes invicem, sicut & Deus in Christo donavit vobis. Remittentes peccata, ne vobis dicatur: Serve nequam, omne debi- F tum dimisi tibi: oportuit & te dimittere conservo tuo.

Caput V.

ESTOTE *ergo imitatores Dei, sicut filii carissimi.* Imitatione enim, non natura filii Dei sumus, sicut ait Salvator: Ut sitis filii Patris mei qui in cælis est, &c.

Et ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos. Unde & Joannes Apostolus ait: In hoc cognovimns caritatem: quia ille animam suam pro nobis posuit. Debemus ergo & nos pro fratribus animas ponere.

Et tradidit semetipsum. Voluntarie ipse se tradidit, non ab alio invitus traditus est.

Pro nobis. Pro peccatoribus, ut fierent justi.

Oblationem & hostiam Deo in odorem suavitatis Suavissimus Deo odor est caritas.

Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut avaritia. Omnia crimina breviter comprehendit, duorum criminum designando radices.

Nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos. Considerandum scilicet non licere fieri, quod non licet nominare.

Aut turpitudo, aut stultiloquium. Hoc etiam in filiis hominum reprehenditur honestorum.

Aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet. Risum movens, qui gravitati non convenit Christianæ: quia ad rem non pertinet cælestem & divinam.

Sed magis gratiarum actio. Hoc magis semper tractare debetis, quomodo Deo & actu & cogitatione placeatis.

Hoc enim scitote, intelligentes, quod omnis fornicator, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hæreditatem in regnò Christi & Dei. Contra illos agit, qui solam fidem dicunt sufficere: quia hujusmodi actus non Deo, sed dæmoni exhibentur. Hæreditas autem regni cælorum Dei filiis, non diaboli præparatur.

Nemo vos seducat: Dicendo hoc solummodo opus est, ut fides sit, & homo Christi baptisma consequatur: quamvis peccet, perire non potest.

Inanibus verbis. Quæ hominem liberare non possunt.

Propter hæc enim venit ira Dei. Ex præteritis futura cognoscite: si Sodomitis non pepercit, & his qui in diluvio perierunt, parcet vobis?

In filios diffidentiæ. Qui non crediderunt iram comminantis se superventuram.

Nolite ergo effici participes eorum. Si in peccatis, judicio desperantium participes fueritis, eritis in pœna consortes.

Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate. Quando nesciebatis Domini voluntatem. Nunc

 vero

vero omnia cognovistis. Quantum ego inter lucem distat & tenebras, tantum a pristina conversatione discrepare debetis.

Fructus enim lucis est in omni bonitate, & justitia, & veritate. Talem habet scientia fructum.

Probantes quid sit beneplacitum Deo. Ex lege probate quid beneplaceat Deo, non quod homines afferunt.

Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum. Non prodest quicquid fit sine scientia veritatis: quia nec lux potest communicare cum tenebris.

Magis autem redarguite. Non solum communicare nolite, sed etiam redarguite.

Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis. In secretis locis domorum, vel templi.

Turpe est & dicere. Nobis dicere turpe est, quæ illi, vel in tenebris facere non erubescunt.

Omnia autem, quæ arguuntur, a lumine manifestantur. Sicut ad Corinthios ait: Occulta etiam cordis ejus manifesta fiunt. Et tunc cadens in faciem adorabis Deum, pronuncians, quod Deus vere est in nobis.

Omne enim quod manifestatur, lumen est. Incipit lumen esse cum crediderit, & vobis adjungitur.

Propter quod dicit: Surge qui dormis. Voce alicujus sapientis, conscientiam in reduli pulsare cupientis, de somno ignorantiæ excitat.

Et exurge a mortuis. A peccatis, vel idolis.

Et illuminabit te Christus. Cum ei credideris, efficieris & ipse lux.

Videte itaque, fratres, quomodo caute ambuletis: non quasi insipientes, sed ut sapientes. Quasi filii sapientiæ & lucis, ne alicui offendiculum detis, & incipiatis ei caussa perditionis existere.

Redimentes tempus. Vestra sapientia, vel cautela.

Quoniam dies mali sunt. Non dies mali sunt per se, sed per homines: sicut locus malus dicitur, in quo aliquid committitur mali.

Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes, quæ sit voluntas Dei. Scrutamini legem, in qua voluntas agnoscitur.

Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria: sed impleamini Spiritu Sancto. Exponit continentiæ utilitatem. Quia luxuriæ materiam expetere non convenit crucifixis, sed Spiritu sancto repleri.

Loquentes vobismetipsis in Psalmis, & Hymnis, & canticis spiritualibus. Non in actibus sæculi, sicut ait Propheta: Ut non loquatur os meum opera hominum.

Cantantes & psallentes in cordibus vestris. Ne ore tantum verba Dei resonemus.

Domino gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Jesu Christi. Sive bonis, sive malis, sicut ait Job: Sit nomen Domini benedictum.

Deo & Patri. Subjecti invicem in timore Christi. Non humano timore, vel avaritiæ studio: sicut quidam suis patronis adulari consueverunt.

Mulieres viris suis subditæ sint. Non eos sicut Corinthios lacte alebat, sed perfecto cibo continentiæ nutriebat. Timet enim ne cessante in plerisque carnis officio, aut mulieribus subjectio, aut in viris cessaret caritatis affectus: & ne tanquam divortium docuisse crederetur. Cæterum tale est, ut novæ vitæ prædicator nulla existente caussa hoc doceret, quod naturaliter possidebant.

Sicut Domino. Quomodo Sara subdita erat Abrahæ, dominum eum vocans.

Quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiæ, ipse Salvator corporis ejus. Sed sicut Ecclesia subjecta est Christo, ita & mulieres viris suis in omnibus. Reddit justam caussam subjectionis: quia & prior est vir, & utriusque corporis debet esse Salvator.

Viri diligite uxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam. Tam sancta & venerabili caritate.

Et seipsum tradidit pro ea. Ita & vos pro sanctitate uxorum, nec mori si necesse fuerit, recusetis.

Ut illam sanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo vitæ. Aqua lavit corpus, animam doctrina mundavit, sicut ait ad Hebræos: Aspersi corda a conscientia mala, & abluti corpus aqua munda: ita & vos corpora uxorum, conscientiæ animas, mundate doctrinis.

Ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi. Ita sibi Christus mundavit Ecclesiam, ut antiqua crimina ablueret: & novas maculas quomodo incurrimus, & verbo ostenderet & exemplo.

Sed ut sit sancta & immaculata. Si omnibus immaculata est, maculati ab ea alieni esse censetur, nisi rursum per pœnitentiam fuerint expurgati.

Ita & viri debent diligere uxores suas ut corpora sua. Item quales uxores cupiunt invenire, tales exhibeat se uxoribus.

Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit. Quia duo sunt in carne una.

Nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit & fovet eam. Non ut ei labores & dolores infligat, sed ut securam faciat & quietam. Non nuptias damnat, sed ad continentiam cohortatur.

Si-

Sicut & Christus Ecclesiam: quia membra sumus corporis ejus. Membra ejus eum debent in omnibus imitari.

De carne ejus, & de ossibus ejus. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem suam. Amore, si non bono.

Et adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una. Objectio ex persona carnalium, volentium se amare carnaliter, ut quibusdam videtur.

Sacramentum hoc magnum est. Ego autem dico in Christo & in Ecclesia. Ego hoc, inquit, in Christo intelligendum dico, & in Ecclesia: unde vos majore affectu debetis uxores vestras sanctas diligere spirituales, qui ante dilexistis peccatrices, & in gentilitate carnales.

Veruntamen & vos singuli unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat: uxor autem timeat virum suum. Subjecta sit ei tanquam infirmior, ut regnetur.

Caput VI.

FILII, *obedite parentibus vestris in Domino.* Parat illos disciplinæ, qua illos a parentibus secundum Deum præcepit erudiri.

Hoc enim justum est. Ut mutuam invicem dilectionem exhibeatis.

Honora patrem tuum, & matrem tuam. Jubet honorare parentes, sed bonos. Cæterum contra Deum viventes ipse etiam Moyses prohibuit agnosci.

Quod est mandatum primum. In secunda tabula primum, quæ ad humanitatem pertinentia præcepta sex numero continebat. Prima enim tabula proprie officia exigebat.

In promissione, ut bene sit tibi, & sis longævus super terram. Non in hac terra, in qua impii nonnunquam, & in parentes scelesti, senescunt: sed super terram illam, quam Dominus mitibus promittit, in qua justi habitabunt, & cujus bona visuros esse se credunt.

Et vos patres nolite ad iracundiam provocare filios vestros, sed educate illos in disciplina & correptione Domini. Sive in moderatione. Et non irrationabiliter verberando: sive ne eos ad sæcularia studia provocantes, iracundiam discere faciatis: sed divinæ legis eos instituite disciplinis. Talibus ergo parentibus præcepit obedire.

Servi obedite dominis carnalibus. Non enim venit Christus conditiones mutare. Nam servitium non natura dedit, sed captivitas fecit: neque ex maledicto Cham, ut quidam putant, cum ex eo reges legamus esse generatos. Maledictum illud in filiis Cham impletum est, qui Israeli fuerunt subjugati. Providet sane hic Apostolus, ne doctrina Dei A in aliquo blasphemetur, si credentes servi suis dominis inutiles fiant. Et qui forte permissurus erat, alios servos fieri Christianos, de ipsis jam factis incipiat pœnitere. Si vero viderit eos in melius profecisse, & ex infidelibus fideles effectos, non solum alios optabit credere famulos suos; sed etiam ipse fortasse salvabitur.

Cum timore, & tremore, in simplicitate cordis vestri. Cum omni obedientia & festinatione humilitatis: priori superbia & simulatione B deposita.

Sicut Christo. Hoc in Christo fit, quicquid ejus contemplatione hominibus exhibetur.

Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes. Non timentes dominos tantum, quasi ipsi, non Deo placere volentes.

Sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo. In his quæ Dei non sunt contraria voluntati. In multis enim C concordat cum lege naturali animus dominorum: quia servos & fideles, & sobrios, & castos, & humiles habere desiderant.

Cum bona voluntate servientes, sicut Domino, & non hominibus. Non cum murmuratione, ne apud homines gratia, apud Deum mercede privemini.

Scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, sive servus, sive liber. Quicquid propter Dominum feceris, habebis ab ipso mercedem, nec te D desperare faciat conditio servitutis.

Et vos Domini eadem facite illis. Ne si fugerint, tuæ malitiæ incipias deputare, non legi. Hoc etiam paganis fecisset, si aliter tractaretur præceptum: & tu audire de illo non vis, quod justum est?

Remittentes minas: scientes quia & illorum & vester Dominus est in cælis: & personarum acceptio non est apud Deum. Minamini propter disciplinam: sed remittite propter misericordiam, & ut vobis a vestro Domino remittatur, apud quem utique unum E estis: ut hæreditas quæ promissa est, una sit in vobis.

De cætero fratres. Generaliter Epistolam exhortatione concludit.

Confortamini in Domino, & in potentia virtutis ejus. Exemplo Domini & virtute.

Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli. Contra spirituales hostes spiritualia arma sumenda sunt: ut a dissimilitudine naturæ diaboli armorum fortitudine protegatur.

F *Quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem & sanguinem.* Caro & sanguis, homo dicitur.

Sed adversus principes & potestates. Qui sibi principatum in hujus mundi hominibus usurpa-

parunt, & qui ignorantes animas per peccata seducunt.

Adversus mundi rectores tenebrarum harum. Contra dæmonum potestatem, qui sibi in homines mundi hujus potestatem capientes, ignorantiæ erroribus præsumunt: qui tenebris comparantur, sicut ipse ait: Fuistis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.

Contra spiritualia nequitiæ in cælestibus. Sunt autem spirituales bonitates in cælestibus, in aere, ubi volucres cæli appellantur.

Propterea accipite armaturam Dei. Quia tales habetis inimicos.

Ut possitis resistere in die malo. Non sibi malus est dies, sed nobis, quando impugnamur a malo.

Et in omnibus perfecti stare. Non in aliquantis perfectum vult hominem. Sed & hoc notandum, quod omnes ad perfectionem hortatur.

State ergo succincti lumbos vestros. Perfecte state, lumbis mentis succincti, hoc est, in omni prælio præparati, & ab omnibus curis sæculi expediti.

In veritate. Non hypocrisi: nemo enim coronatur, nisi qui legitime certaverit.

Et induti loricam justitiæ. Sicut lorica multis circulis, vel armillis intexitur: ita & justitia diversis virtutum connectitur speciebus. Monet autem non solum peccatoris conscientiam, sed & ventris continentiam: necnon & ad fœmorum usque pertingit libidinem coercendam.

Et calciati pedes in præparatione Evangelii pacis. Cum fiducia incedentes intrepide prædicate.

In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere. In omnibus certaminibus fide muniamur. Quia sicut scutum, ipsorum quoque armorum defensio est, & sine hoc omnis armatus inermis est: ita & hæ virtutes sine fide salvare non possunt. Nam sicut scutum omnia injecta repellit & recutit: ita & fides omnes diaboli persuasiones extinguit, quamvis quasi lumen rationis habere videantur.

Et galeam salutis assumite. Quæ omnes capitis sensus a pravis officiis protegat & abscondat.

A *Et gladium spiritus, quod est verbum Dei.* Nemo militum audet ad bellum sine gladio proficisci: se enim utcumque tueri potest, sed hostem non valet occidere. Nonnumquam etiam ab audaci inimico perimitur, & armis omnibus expoliatur: ita sine Dei verbo, justitia omnis intuta est.

Per omnem orationem & obsecrationem. Semper hunc gladium postulate.

Orantes omni tempore in spiritu. Non impediaris orare semper, & pro rebus spiritualibus deprecari.

B *Et in ipso vigilantes in omni instantia & obsecratione.* Nihil enim prodest dormientis more latere corpore, & animo prægravari: dum in hac vanitate nec ab homine possit aliquid impetrari.

Pro omnibus sanctis. Sancti estote, ut possitis orare pro sanctis.

Et pro me, ut detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia notum facere mysterium Evangelii. Ut abundanter & sine metu C exponam persecutiones, vel odio Judæorum, muniti in Christi populi ratione.

Pro quo legatione fungor in catena ista, ita ut in ipso audeam prout oportet me loqui. Omnis enim verbi legator, talia necesse est ut sustineat; sed verbum Dei non potest alligari: tunc enim major fiducia erit, si rationabiliter dicatur, & si abundanter exprimatur ratione.

D *Ut autem & vos sciatis, quæ circa me sunt, quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus carissimus frater, & fidelis minister in Domino, quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis, quæ circa nos sunt, & consoletur corda vestra.* Solicite agit, non solum ut proficiant, sed & ne in tribulationibus deficiant, vel ne in aliquo contristentur.

Pax fratribus & caritas cum fide a Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo. Pax, & caritas, & fides, perfectum faciunt Chri- E stianum. Tamen sine fide infructuosa est caritas, sicut fides sine caritate, vel pace. Caritas major est pace. Potest enim odio non haberi quis, non tamen & amari.

Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum in incorruptione. Amen. In quorum corde, adulterino more, per sæcularia Christi dilectio non violatur.

Explicit Commentarius in Epistolam ad Ephesios.

COMMENTARII IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES.

Caput I.

PAULUS & Timotheus servi Jesu Christi. Ambo servi, non ambo Apostoli. Omnis enim Apostolus, servus: non omnis autem servus, Apostolus.

Omnibus sanctis in Christo Jesu, qui sunt Philippus, Quia nemo sine Christo sanctus est: & sanctis, non omnibus Philippensibus, id est, non etiam paganis.

Cum Episcopis & Diaconibus. Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo. Hic Episcopos Presbyteros intelligimus: non enim in una urbe plures Episcopi esse potuissent, sed etiam hoc in Apostolorum Actibus habetur.

Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri. Bonorum memoriam cum gratiarum actione celebrat.

Semper in cunctis orationibus meis. Ostendit circa eos dilectionem suam, pro quibus semper orat.

Pro omnibus vobis. Quia omnes tales estis.

Cum gaudio deprecationem faciens. Non in peccati alicujus tristitia, vel mœrore.

Super communicatione vestra in Evangelio Christi. Quia mihi communicastis in Evangelio prædicando.

A prima die usque nunc. Ab initio fidei vestræ, deprecor, ut perseveretis: sive quod communicatis ab initio prædicando.

Confidens in hoc ipsum. Confido me impetrare.

Quia qui cœpit in vobis opus bonum. Cœpit doctrinam, sive gratiam scientiæ largiendo.

Perficiet. Perficiendo quod docti fuerint, ut doceant.

Usque in diem Christi Jesu. Usque ad diem, quo de corpore recedebant. Ex quo jam ad Domini unusquisque servatur adventum.

Sicut est mihi justum hoc sentire pro omnibus vobis. Caritas enim omnia sperat.

Eo quod habeam vos in corde & in vinculis A *meis*. Tantum vos diligo, ut mihi memoriam vestri, nec hæc tribulatio, nec solicitudo defensionis auferat.

Et in defensione & confirmatione Evangelii. Confirmatio Evangelii, est constans tolerantia prædicantis.

Socios gaudii mei omnes vos esse. Hoc sentio de vobis & credo: quia sicut meæ tribulationis socii estis, ita eritis & gaudii sempiterni. Sive sic: scio vos ita Evangelio credidisse, ut etiam in tribulationi- B bus meis pro ejus defensione mecum pariter gaudeatis.

Testis enim mihi est Deus, quomodo cupiam omnes vos esse in visceribus Jesu Christi. Sive esse ejus in visceribus, sive ita vos desidero tanquam viscera Christi.

Et hoc oro, ut caritas vestra magis ac magis abundet. Ut vos in eo quod habetis, amplius abundetis.

In scientia, & in omni sensu, ut probetis potiora. Notandum, quia scientibus adhuc C scientiam deprecatur, ut sinceres in omnibus esse valeant. Nemo enim æger, an sanari possit, agnoscit.

Ut sitis sinceres & sine offensa in diem Christi. Sinceris materia est, quæ naturam suam servat, nulla extrinsecus corruptione fucata: tale vinum semper in melius proficit, non in pejus.

Repleti fructu justitiæ per Jesum Christum. Non solum sinceres ab omni corruptione sitis, sed etiam fructu justitiæ, abundetis e- D xemplo Christi: qui non modo malitiam non habet, sed etiam bono redundat.

In gloriam & laudem Dei. Ut glorietur Deus in actibus vestris.

Scire autem volo vos, fratres, quia quæ circa me sunt. Hic consolatur eos de sua tribulatione: qui audierant, eum vinctum in urbe Roma custodiri.

Magis ad profectum venerunt Evangelii, E *ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo, in omni prætorio, & in cæteris omnibus*. Non solum non obsunt, sed etiam profuerunt, dum manifestatur, me non pro aliquo crimine, sed pro Christo omnia sustinere.

Ut

Ut plures e fratribus in Domino confidentes. A Plures mea tribulatione constantes effecti sunt, quam doctrina.

In vinculis meis abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui. Vinculorum meorum exemplo sunt incitati, dum me viderunt pro Christo libentissime sustinere.

Quidam quidem & propter invidiam & contentionem. Dum mihi apud credentes gloriam auferre se putant, ne solus mihi vindicare videar scientiam prædicandi.

Quidam autem & propter bonam voluntatem Christum prædicant. Alii etiam alios salvare B volentes, fideliter Christum annunciant.

Quidam ex caritate. Quidam vero ex mea caritate adjuvant me, Evangelium defensando.

Scientes quoniam in defensione Evangelii positus sum. Non humanæ dilectionis affectu, sed quia sciunt, me a Domino ad defendendum Evangelium ordinatum.

Quidam autem ex contentione Christum annunciant non sincere, existimantes, pressuram se suscitare vinculis meis. Alii dolore prædi- C cant ad me gravandum, quasi plures discipulos facientem, & doctrina mea totum orbem implere conantem: ut ex hoc saltem major mihi cumuletur injuria, vel pressura.

Quid enim? Dum omni modo, sive per occasionem. Odii, vel invidiæ.

Sive per veritatem. Simplicis, vel puræ prædicationis.

Christus annuncietur: & in hoc gaudeo, sed & gaudebo. Non mihi curæ est, qua præ- D dicent mente, dummodo (quod cupio) Christi nomen omnibus innotescat, & a multis credatur. Quapropter & modo gaudeo, & in futuro gaudebo.

Scio enim quia hoc mihi proveniet ad salutem, per vestram orationem. Quod mihi nocere putant, in salutem proveniet: quia non solum per verbum & passionem meam: sed etiam per odium Christi Ecclesia augmentatur.

Et subministrationem spiritus Jesu Christi. Quia ad meam per omnia salutem gu- E bernati.

Secundum exspectationem & spem meam. Quia de omnibus his exspecto & spero mercedem.

Quia in nullo confundar. Neque in vita, neque in morte, neque in contumeliis, neque in opprobriis, denique in nullo Apostolus confundebatur. Nos in omnibus erubescimus: & in quo vituperamur, ultra non facimus, quamvis secundum Deum cœperimus: unde ostendimus, non laudibus, non Christo F servire. Apostolus non confundebatur in catenis, nos confundimur in opprobriis.

Sed in omni fiducia, sicut semper. Nulla res me poterit deterrere.

Et nunc magnificabitur Christus in corpore meo. Inimicis suis insultat, quod ei nocere non valeant. Si enim eum occiderint, martyrio coronabitur. Si servaverint ad Christum annunciandum, plurimum facient fructum.

Sive per vitam, sive per mortem. Et vita nostra & mors ad magnificentiam pertinet Christi.

Mihi enim vivere Christus est. Non alia caussa volui vivere nisi Christi, ut ejus corpus ædificem.

Et mori lucrum. Corona.

Quod si vivere in carne, hic mihi fructus operis est. Si vivere in carne me voluerint, habebo tempus operandi.

Et quid eligam, ignoro: coarctor autem e duobus. Intantum mihi utraque conveniunt, ut quid eligam scire non possim.

Desiderium habens dissolvi & esse cum Christo, multo magis melius: permanere autem in carne, necessarium propter vos. Illud melius mihi, istud necessarium vobis. Et mortem illos non timere, sed diligere debere eos suo demonstrat exemplo: & ut non contristentur, mansurum se in carne spiritu prophetico promittit.

Et hoc confidens scio, quia manebo. Non solum credo, sed etiam certissime novi.

Et permanebo omnibus vobis. Non mihi, id est, non mei caussa.

Ad profectum vestrum, & gaudium fidei. Ut profectum de fructu fidei vestræ, & gaudium habeatis, sive ut gaudeatis: quia vestra me fides & oratio conservavit.

Ut gratulatio vestra abundet in Christo Jesu in me, per meum adventum iterum ad vos. Ut postquam viserim vos, iterum abundantius gratulemini.

Tantum digne Evangelio Christi conversamini. Omnia ejus præcepta servantes, sive digne Evangelii prædicatoribus conservare debetis.

Ut sive cum venero & videro vos, sive absens audiam de vobis: quia statis in uno spiritu. Sicut legimus: quia erat eis cor unum & anima una: nec quisquam suum dicebat, sed erant illis omnia communia.

Unanimes, collaborantes fidei Evangelii. Omnis pugna unanimiter aggressa victoriam parit.

Et in nullo terreamini ab adversariis, quæ est illis caussa perditionis, vobis autem salutis. Neque versutis disputationibus, nec passionibus, opprobriisque turbemini. Quia vobis magis ad mercedem possunt prodesse. Sicut Apostoli ibant gaudentes: quia pro nomine Domini digni habiti sunt contumeliam pati.

Et hoc a Deo, quia vobis donatum est pro Christo. Quia vult vos coronari probatos: sicut Job permittitur tentari. Quia nec vinci habe-

habebat, & ejus gloria amplianda erat, adversario superato atque confuso.

Non solum ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini. Occasio fidei a Deo donata est: quia si non venisset Christus & docuisset, non utique crederemus: cæterum & fidem voluntariam in actibus legis legimus. Non solum ergo vult ut fidei meritum, sed etiam ut martyrii præmium habeatis, dum vos tentari Deus patitur, ut vincatis.

Idem certamen habentes, quale & vidistis in me & nunc audistis de me. Nihil novum patimini: sed hoc quod præsentes vidistis in me, & nunc absentes de me audistis. Non sit ergo illud vobis indignum, in quo nos conspexistis gloriari.

Caput II.

Si qua ergo consolatio in Christo. Si in omni tribulatione ab ipso solo consolamini, non sit vestra consolatio, patrimonium terrenum.

Si quod solatium caritatis. Caritas Christi, non amicorum.

Si qua societas spiritus. Spiritualium, non carnalium.

Si qua viscera miserationis. Vestri misereminí potius, quam parentum.

Implete gaudium meum. Quod jam habeo ex parte: in talibus enim doctor exultat. Aliter: Si qua mihi a vobis consolatio exhibetur in Christo, & si quod solatium caritatis: si qua vos societas spiritus connectit, & si qua sint apud vos viscera pietatis: hoc mihi præstate, quod rogo, ut gaudium nostrum unitatis & electionis impleatis.

Ut idem sapiatis, eandem caritatem habentes, unanimes idipsum sentientes. Nolite caritatem scindere, sentiendo diversa.

Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam. Ne aliquid, non Dei æmulatione faciatis, sed ut quisque alius videatur.

Sed in omni humilitate superiores sibi invicem arbitrantes. Si omnes, a quibus injuriam patimur, superiores esse arbitraremus, facile patientiam servaremus. Nemo enim a patre, vel a domino ægre fert se injuriam consecutum.

Non quæ sua sunt singuli considerantes, sed ea quæ aliorum. Non quæ nobis solis expediunt, sed quæ aliis prosunt.

Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Jesu. Vult ostendere Christum, non pro se, sed pro aliis passum: sive, Tam humilis sensus sit in vobis, quam fuit in Christo. Multi præterea hunc locum ita intelligunt, quod secundum divinitatem se humiliaverit Christus, secundum formam videlicet, se-

A cundum quam æquam æqualitatem Dei, non rapinam usurpaverit, quam naturaliter possidebat. Et exinanivit se, non substantiam evacuans, sed honorem declinans: formam servi, hoc est, naturam hominis inducendo: & per omnia homo tantummodo atque humilitatis suæ obedientiæ, nec crucis mortem recusando. Quod in Christo Jesu, secundum quod unctus est, Christus est: Jesus nomen accepit: hoc est, secundum hominem.

B *Qui cum in forma Dei esset*. In qua erat, sive quia absque peccato erat: ad imaginem Dei scilicet.

Non rapinam arbitratus est esse æqualem Deo: sed semetipsum exinanivit. Quod erat humilitate, celavit: dans nobis exemplum, ne in his gloriemur, quæ forsitan non habemus.

Formam servi accipiens. Ita ut etiam pedes lavaret discipulorum.

In similitudinem hominum factus. Interdum C similitudo recipit veritatem: nam genuit Adam filium secundum imaginem & similitudinem suam, & vocavit nomen ejus Seth. In similitudine humana humilitate serviendo, cum omnium Dominus esset.

Et habitu inventus ut homo. Hoc ut verum sit, sicut quasi unigeniti a Patre, ita intelligendum.

Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem. Ut nobis perfectæ obedientiæ monstraret exemplum.

Mortem autem crucis. Qua nulla mors potest D esse deterior.

Propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen. Quia se assumptus homo humiliare dignatus est, divinitas quæ humiliari non potest, eum qui humiliatus fuerat, exaltavit. Sed & illi donatum est nomen, quia ante non habuit: unde rectius locus hic secundum humanam naturam intelligendus est, quam divinam. Si ergo nos ex alto respicimus, exemplo Christi fratribus serviamus. Si enim ille Dominus & magi- E ster, servis & discipulis ministravit: quanto magis nos æqualibus & majoribus servire debemus, & Deo & sanctis ejus, usque ad mortem etiam obedire: ne magistrum humilem superbi discipuli non sequamur, & Dominum mitem servi contemnamus ingrati.

Quod est super omne nomen. Cui enim angelorum dixit, Filius meus es tu.

Ut in nomine Jesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium. Ut omnes simul hominem ado- F rent cum Verbo assumptum.

Et infernorum. Hic infernorum custodes inducit.

Et omnis lingua confiteatur. Omnium gentium scilicet.

Quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. Hoc est, in natura & gloria deitatis, dum ejusdem est gloriæ cujus Pater.

Itaque carissimi mei, sicut semper obedistis. Exemplo ejus, qui usque ad mortem obedivit.

Non in præsentia mei tantum. Quasi servi ad oculum servientes.

Sed multo magis nunc in absentia mea. Quia si quid, me præsente, liberius agebatis, corrigere poteram.

Cum metu & tremore vestram salutem operamini. Non cum negligentia, sed sicut ait Job: Verebar omnia opera mea propter Deum, sciens quod non parceres delinquenti. Et super humilem, & quietum, & trementem verba Dei Spiritus sanctus requiescit.

Deus est enim qui operatur in vobis & velle, & perficere. Velle operatur suadendo, & præmia promittendo: Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Cæterum perficere nostrum omnino, nec velle quicquam est: quia utrumque ejusdem loci definitione tenetur.

Pro bona voluntate. Si in ea maneatis.

Omnia autem facite sine murmurationibus. Ingratus est servus, qui gravia domini sui queritur esse præcepta. Qui enim murmurat de præceptis, dubitat de præmiis. Hic etiam si operatur, non est sine querela. Unde alibi ait; Nec murmuraveritis, & cætera.

Et hæsitationibus. De mercede futura.

Ut sitis sine querela, & simplices filii Dei sine reprehensione. Sicut Deus vos fecit. Considerate cujus filii sitis: qui cum in omnibus sanctus ac purus sit, filios non potest habere degeneres.

In medio nationis pravæ atque perversæ. Quæ omnem rationabilis naturæ pervertit ordinem, & perdidit.

Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo. Sic luceat Dei genus in genere humano, sicut sol & luna illuminant mundum.

Verbum vitæ continentes. Ut per vos illuminentur, & exemplo confirmentur.

Ad gloriam meam. Gloria patris filiorum est, ut ait Salomon.

In die Christi. In die Judicii.

Quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi, Qui talem Deo populum acquisivi.

Sed & si immolor supra sacrificium & obsequium fidei vestræ, gaudeo & congratulor omnibus vobis. Etiam si occidat: quia sacrificium & obsequium fidei vestræ obtulit Deo: vincit profectus vestri gaudium tristitiam pœnæ, vel mortis. Sive jam non timeo mori sacrificio fidei vestræ consumato: sive quia fidei vestræ ministravi.

Idipsum autem & vos gaudete, & congratulamini mihi. Quia mihi grande præmium est pro vobis occidi: sive quia mihi expedit solvi.

Spero autem in Domino Jesu Timotheum me cito mittere ad vos. Dat exemplum non timere quid definiendi, sed omnia spe Domini promittendi.

Ut & ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt. Ut sciatis, quia vos meæ passiones minime terruerunt.

Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis solicitus sit. Qui ita mecum pro omnium vestrum salute solicitus sit.

Omnes enim quæ sua sunt, quærunt. Commodum, vel quietem, nolentes pro anima tribulari.

Non quæ Jesu Christi. Non curantes de corpore, vel exemplo Christi, qui pro omnium salute mori minime recusavit.

Experimentum autem ejus cognoscite. Ut qualis sit, noveritis.

Quoniam sicut patri filius, mecum servivit in Evangelio. Secundum hominem, propter homines factus obediens usque ad mortem.

Hunc igitur spero me mittere ad vos mox ut videro, quæ circa me sunt. Modo enim incertus sum.

Confido autem in Domino, quoniam & ipse veniam ad vos cito. Non solum illum mitto, quem unicum habeo solatium.

Necessarium autem existimavi Epaphroditum fratrem, & cooperatorem. Necessarium vobis & cooperatorem propter Evangelii opus.

Et commilitonem meum, vestrum autem Apostolum. Commilito propter honorem: quia & ipse acceperat in illis apostolatus officium.

Et ministrum necessitatis meæ mittere ad vos. Quia venit meæ necessitati ministrare pro vobis.

Quoniam quidem omnes vos desiderabat. Caritatem ejus circa illos solicitam commendat, ut & ipse ab eis amplius diligatur.

Et mœstus erat, propterea, quod audieratis illum infirmatum. Tristitiæ vestræ caussa mœstus erat, eo quod vos per infirmitatis suæ nuncium paveret nimium contristatos.

Nam & infirmatus est usque ad mortem, sed Deus misertus est ejus. Ut majorem docendo colligat fructum.

Non solum autem ejus, verum etiam & mei, ne tristitiam super tristitiam haberem. Ne tristitiam carceris tristitia desolationis augeret.

Festinantius ergo misi illum, ut viso illo, iterum gaudeatis. Pro cujus absentia novi vos contristari.

Et

Et ego sine tristitia sim. Quam mihi vestra tristitia generat.

Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino. Solventes, si quem scrupulum de ejus tarditate animus forte susceperat.

Et ejusmodi cum honore habetote. Non solum hunc, qui vester est doctor, sed & omnes, qui talis gratiæ sunt, honorate.

Quoniam propter opus Christi usque ad mortem accessit. Qui mihi non timuit in carcere ministrare.

Tradens animam suam. In manus inimicorum: hoc est, paratus ad mortem.

Ut impleret id quod ex vobis deerat erga meum obsequium. Ut reliquum vestrum erga me solus impleret obsequium.

Caput III.

De cætero, fratres mei, gaudete in Domino. Non in rebus humanis, vel in aliquo prænterquam in Domino gaudeatis.

Eadem vobis scribere mihi quidem non pigrum. Eadem repetere, quæ præsens dixeram.

Vobis autem necessarium. Sicut horto crebrius irrigari.

Videte canes. Hic contra pseudoapostolos ait Christi Evangelium lacerantes.

Videte malos operarios. Qui quod nos bene construximus, destruere conantur.

Videte concisionem. Concisio enim potius, quam circumcisio sunt dicendi.

Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu servimus Deo. Nos sumus viri Judæi, qui non unius membri pellem, sed totius carnis vitia amputamus, spiritualiter scilicet circumcisi.

Et gloriamur in Christo Jesu: & non in carne fiduciam habentes. In sola fide Christi, non in circumcisione carnali.

Quamquam & ego habeam confidentiam in carne. Ne quis putet me hoc ideo dicere, quia ego gloriandi caussam non habeam, & idcirco non glorier.

Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis circumcisus octavo die, & ex genere Israel. Quia ex illis forte aliqui erant proselyti: ego secundum genus, non post annos, ut aliqui peregrini.

De tribu Benjamin. Quæ semper cum Juda conjuncta fuit.

Hebræus ex Hebræis. Non ex gentibus proselytus.

Secundum legem Pharisæus. Legisperitus, vel divisus a turba, qui non possem posse quod probarem.

Secundum æmulationem persequens Ecclesiam Dei. Tantam habui æmulationem, ut nescius etiam Ecclesiam insectarer.

Secundum justitiam, quæ in lege est. Primus fui in omnibus, in quibus illi falso gloriantur: sed quia hoc tempore illa non valere

A cognovi, ideo illa nullius duco momenti, & tanquam impedimenta projicio, quibus me vitam acquirere posse putabam.

Conversatus sine querela. Omnium justificationum, & ceremoniarum purificationem, & mandata complebam: sed hæc nulla putavi, dum crederem Christo, quæ lex ipsa promiserat.

Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta. Ad comparationem inventi auri, contemnitur æramentum,

B quamvis ab uno sit conditum, & pro temporis qualitate necessarium.

Veruntamen existimo omnia detrimentum esse, propter eminentem scientiam Jesu Christi Domini mei, propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror ut stercora. Stercora ciborum sunt reliquiæ, & quondam rerum utilium purgamenta.

Ut Christum lucrifaciam, ut & inveniar in illo. Ut Christum habeam caput, & ejus inveniar membrum.

C *Non habens meam justitiam, quæ ex lege est*. Hoc est, ex meo labore quæsitam.

Sed illam quæ ex fide est Christi Jesu, quæ ex Deo est justitia in fide. Sed illam quæ a Deo proprie, & sola fide collata est Christianis.

Ad cognoscendum illum. Ut beneficium ejus perfecte cognoscam.

Et virtutem resurrectionis ejus. Quia ideo surrexit, ut nos similiter resurgamus. Qui autem hoc vere cognoscit, satis agit, si omnino non peccet.

D *Et societatem passionis illius: configuratus morti ejus*. Si enim compatimur, & convivemus.

Si quomodo occurram ad resurrectionem, quæ est ex mortuis. Ad illam quæ perfectorum est proprie, non ad illam, quam etiam invitos habere necesse est.

Non quod jam acceperim. Quia mundi nondum finis advenit: sed in spe est, quod credimus, non in re.

Aut jam perfectus sim. Adhuc ait se de perfectione hac, & de tali resurrectione

E suspensum.

Sequor autem si quomodo comprehendam, in quo & comprehensus sum a Christo Jesu. Si comprehendam meritum apostolatus, in quo apostolatu a Christo sum reprehensus.

Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Se humiliando, omnibus gloriam tollit, & universos provocat ad perfectionem.

Unum autem, quæ quidem retro sunt obliviscens: ad ea vero quæ sunt priora extendens meipsum. Hoc solum scio, quia quotidie pro-

F ficio: & præteritum laborem non computans, ad priora festino: sive Legis obliviscens, ad perfecta Evangelii præcepta me teneo.

Ad destinatum persequor bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu. Quod perfectis

ctis Deus promisit in Christo in cælis: quod non nisi vincentes accipient.

Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus. Quomodo negat se esse perfectum, si alii sunt: nisi humilitatis gratia hoc dictum accipias? Quicumque perfectus est, hoc sentiat: vetera scilicet obliviscendo, nova sectando. Quia perfecti debent esse discipuli Christi; licet superius de perfectione præmii: hic vero de scientia sit locutus.

Et si quid aliter sapitis, & hoc vobis revelabit Deus. Si quid alii Deus revelavit. Aliter, inquit, non aliud: hoc est, alia assertione, non fide.

Veruntamen ad quod pervenimus. Ad perfectionem novi Testamenti.

Ut idem sapiamus. Idem sit: aliter scilicet alter non astruat.

Et in eadem permaneamus regula. Non enim scire sufficit sine facto.

Imitatores mei estote, fratres. Me sequimini, non falsos Apostolos.

Et observate eos qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram. Dupliciter dicitur observare, vel ad imitandum, ut hic: vel ad cavendnm, sicut ad Romanos ait: Observate eos qui dissensiones & offendicula faciunt.

Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis. De his dicit, qui spem passionis Christi, per quam peccata dimissa sunt, auferentes in lege ceremonias collocabant. Potest & de Joviniani studiis accipi, qui jejuniorum afflictiones & omnem corporis cruciatum, in luxuriam & epulas converterit.

Nunc autem & flens dico, inimicos crucis Christi. Notandum quod vero affectu, omnium salutem optaverit, qui etiam inimicos crucis Christi deflebat, ultro in interitum properantes.

Quorum finis interitus. Quia in corruptione seminant carnis.

Quorum Deus venter est. Qui se in hoc putant Deo servire, si comedant, non audientes Prophetam dicentem: Si manducaveritis & biberitis, nonne vos manducatis & bibitis?

Et gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. In circumcisione verecundi membri.

Nostra autem conversatio in cælis est. Hoc non potest dicere terrenis vitiis mancipatus.

Unde etiam Salvatorem exspectamus, Dominum nostrum Jesum Christum. Qui caput est nostrum.

Qui reformabit corpus humilitatis nostræ, con- A *figuratum corpori claritatis suæ.* Sicut monstravit in monte, cum unum ex viventibus, & unum ex mortuis, claritatis suæ corpori configurat: exemplum resurrectionis ostendens, & in mortuis, & in viventibus.

Secundum operationem virtutis suæ: qua etiam possit subjicere sibi omnia. Quia non solum conformavit nos, sed etiam corpori suo omnia fecit esse subjecta: sive secundum sententiam, qua ubi cuncta subjecit, etiam hoc illi possibile est.

B

Caput IV.

ITAQUE *fratres mei carissimi & desideratissimi.* Quia perfectiores.

Gaudium meum, & corona mea. Per vos in præsenti lætificor, & in futuro coronabor.

Sic state in Domino carissimi. In sola Christi fide, ut superius comprehendi, spem ponentes, & in conversatione cælesti.

Evodiam rogo, & Syntichen deprecor idipsum sapere in Domino. C Quod dicit, id est, una mecum [a] hæ mulieres scientes erant legis: quia similiter ut istas eadem sentire commemorat & hortatur.

Etiam rogo & te, Germane compar. Germanus dictus est nomine, qui erat compar officii.

Adjuva illas, quæ mecum laboraverunt in Evangelio. Non viros, sed feminas, quæ erant docentes: non in Ecclesia, sed in domo.

Cum Clemente & cæteris adjutoribus meis. D Clemens ex philosopho magnæ doctrinæ, vir qui Romæ Episcopus fuit.

Quorum nomina sunt in libro vitæ. Ne moleste ferrent sua nomina in hac Epistola comprehensa, scripta esse dicit in cælis. Hujus libri etiam Moyses & David meminit, & Dominus in Evangelio.

Gaudete in Domino semper. Quia sæculi gaudium non habetis.

Iterum dico gaudete. Repetit, ut magis ac magis gaudium confirmetur.

Modestia vestra nota sit omnibus hominibus. E Judæis & Gentibus omnibus, qui vos tribulant & persequuntur.

Dominus enim prope est. Scit quid opus sit antequam petatis ab eo: sive de congruentibus cogitationibus solicitudinem gerite: quam enim Dominus nobis prope sit, optime novistis, secundum illud: Juxta est Dominus his qui tribulato sunt corde.

Nihil soliciti sitis. Nolite cogitare, quid manducetis, aut quid induamini. Hæc omnia gentes inquirunt.

F *Sed in omni oratione & obsecratione cum gratiarum actione, petitiones vestræ innotescant apud*

[a] Haud igitur bene sentiunt, qui Syntichen virum fuisse contendunt: quos inter & Martianæus est. Optime in nostri domestici Musæoli inscriptione antiqua, NAVI SALVIÆ. ET. MATRI. DEV. D.D. CLAVDIA SYNTICHE.

apud Deum. Non cum murmuratione, aut tristitia: tunc potest oratio vestra digna esse auribus Salvatoris, si pro omnibus, quæ patimini gratias referatis, sicut Apostoli faciebant.

Et pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras in Christo Jesu. Qua malos sustinet & ingratos. Christi pax, qua pro suis persecutoribus exorabat, si recogitemus, omnem mentem superat & inclinat. Hæc ergo pax corda & intelligentias vestras exemplo Christi custodiat.

De cætero fratres. Ad extremum, ut omnia breviter comprehendam.

Quæcumque sunt vera. Permanenda.

Quæcumque pudica, quæcumque justa, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ. Quia omnis natura humana novit diligenter amare, quod bonum est.

Si qua virtus, si qua laus disciplinæ: hæc cogitate, quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me: Virtus tolerantiæ, sive laus conversationis, & reliqua bona, quæ & didicistis verbo, & accepistis exemplo, & audistis auribus, & vidistis oculis: hæc tantummodo cogitate.

Hæc agite. Non enim sola sine actu sufficit cogitatio. Hæc posteriora, illa explanant superiora.

Et Deus pacis erit vobiscum. Si hæc non modo cogitetis, sed etiam faciatis.

Gavisus sum autem in Domino vehementer: quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire, sicut & sentiebatis. Occupati autem eratis. Iterum florem boni operis recepistis, qui mei immemores occupatione non voluntate arefacti fueratis effecti.

Non quasi propter penuriam dico. Non propter meam inopiam, sed propter vestrum fructum dico, me esse gavisum.

Ego enim didici in quibus sum sufficiens esse. A Christo omnia æquanimiter ferre sum edoctus.

Scio & humiliari: scio & abundare. Ubique & in omnibus institutus sum: & satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati. Ut nec abundantia extollar, nec frangat inopia.

Omnia possum in eo qui me confortat. Dans intelligentiam, vel sua doctrina confirmat.

A *Verumtamen bene fecistis, communicantes tribulationi meæ*. Non enim debuit mea inopia vestram impedire mercedem.

Scitis autem & vos Philippenses, quod in principio Evangelii, quando profectus sum a Macedonia, nulla mihi Ecclesia communicavit. Quando profectus sum, scitis: quia vos solos, a quibus sumptus accepimus, elegimus, fideliores vos omnibus judicantes.

In ratione dati & accepti, nisi vos soli. Dantes carnalia, spiritualia accepistis.

B *Quia & Thessalonicam semel, & bis in usum mihi misistis: non quia quæro datum, sed requiro fructum abundantem in ratione vestra*. Abundans fructus orationis est, cum sanctis etiam absentibus ministratur.

Habeo autem omnia, & abundo. Repletus sum exceptis ab Epaphrodito, quæ misistis. Provocat eos laudando, & gratias referendo.

In odorem suavitatis. Odor suavitatis, non in re oblata, sed in mentis devotione consistit: sicut sacrificium Noe Deus describitur C odoratus, cum ipse dicat, nec carnibus, nec animalium sanguine se delectari.

Hostiam acceptam, placentem Deo. Notandum quod eleemosyna hostia appellatur: quæ sicut a sanctis oblata, accepta est: ita eorum qui in peccatis duraverint, reprobatur.

Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum, secundum divitias suas in gloria in Christo Jesu. Deo autem & Patri nostro gloria in sæcula sæculorum: Amen. Quia ut perfecti alia desiderare non poterant, nisi D quæ sunt secundum divitias Dei, non sæculi, & quæ ad gloriam pertinent Christi.

Salutate omnem sanctum in Christo Jesu. Salutant vos qui mecum sunt fratres. Erant enim omnes sancti, quos salvere jubet, & omnes præcepit salutari: sicut & in omnibus Epistolis facit: & proculdubio verum dixisse credendus est. Si vere sancti erant, peccatores utique non erant; & quia non peccatores, sed sancti erant: tam poterant esse, quod erant, quam poterant non esse quod E non erant. Igitur sanctos homines hac ratione esse possibile est.

Salutant vos omnes sancti, maxime autem qui de Cæsaris domo sunt. Qui sunt nuper de Cæsaris domo conversi.

Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro: Amen.

Explicit Commentarius in Epistolam ad Philippenses.

COM-

COMMENTARII IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES.

Caput I.

PAULUS *Apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, & Timotheus frater, his qui sunt Colossis sanctis & fidelibus fratribus in Christo Jesu: Gratia vobis, pax a Deo Patre nostro.* Et Christo Jesu Domino nostro.

Gratias agimus Deo, & Patri Domini nostri Jesu Christi semper pro vobis orantes, audientes fidem vestram in Christo Jesu, & dilectionem quam habetis in sanctos omnes. Sine exceptione personarum, vel notitiæ, solam diligitis in omnibus sanctitatem.

Propter spem, quæ reposita est nobis in cælis: quam audistis in verbo veritatis Evangelii, quod pervenit ad vos. Non propter hominum laudem, sed propter vitam æternam, quæ in Christo est.

Sicut & in universo mundo est, & fructificat. Aliud tricesimum, aliud sexagesimum, aliud centesimum, secundum parabolam seminantis.

Et crescit. In numero, vel virtute.

Sicut in vobis ex ea die qua audistis & cognovistis gratiam Dei in veritate. Qui ejus beneficia malis actibus non evacuant.

Sicut didicistis ab Epaphra carissimo conservo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi Jesu. Fideliter pro vobis in oratione incumbens, ministerium Christi exhibet voluntate.

Qui etiam manifestavit nobis dilectionem vestram in spiritu. Quam habetis in spiritualibus caritatem.

Ideo & nos ex qua die audivimus, non cessamus pro vobis orantes & postulantes, ut impleamini agnitione voluntatis ejus in omni sapientia & intellectu spirituali. Quia eam aliter facere non potestis: quod Propheta intelligens dicebat ad Deum: Doce me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu.

Ut ambuletis digne Deo per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes: & crescentes in scientia Dei. Bene ille Deo ambulat, qui ei per omnia placet: hoc est, ut in opere bono cum scientia Dei fructifi-
A cet. Simul exposuit quod frequenter obscure dicebat: hoc est, quomodo Deus det velle, vel adjuvet, & confirmet. docendo scilicet sapientiam, & intellectum gratiarum tribuendo, non libertatem arbitrii auferendo, sicut etiam in præsenti orat, ut impleantur agitione voluntatis ejus, in omni sapientia & intellectu spirituali: quo possint digne Deo per omnia ambulare.

In omni virtute confortati. Virtus magna est inveteratum vincere vitiorum: vel in
B passionibus carnis infirmitatem superare.

Secundum potentiam claritatis ejus. Ut & vos sicut & ille patienter omnia sufferatis.

In omni patientia & longanimitate cum gaudio. Ibi est vera longanimitas & patientia, ubi aliquis gaudet etiam sustinere, quod patitur.

Gratias agentes Deo, & patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine. Plus vocatio lætificet, quam affligat tristitia passionum. Cognominat sortem sancto-
C rum, sortem hæreditatis, sicut etiam Scriptura commemorat: quia Jesus terram divisit in sorte.

Qui eripuit nos de potestate tenebrarum. Ab ignorantia, vel errore.

Et transtulit in regnum filii dilectionis suæ. De regno erroris & mortis, quo & dilecti & filii fieremus.

In quo habemus redemptionem & remissionem peccatorum. Redemptis fide, per baptismum peccata dimisit.

D *Qui est imago Dei invisibilis.* Secundum Epistolam ad Hebræos.

Primogenitus omnis creaturæ. Primogenitus secundum assumpti hominis formam, non tempore, sed honore, juxta illud: Filius meus primogenitus Israel.

Quoniam in ipso condita sunt universa in cælis & in terra, visibilia & invisibilia: sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates. Id contra Manichæos facit.

Omnia per ipsum & in ipso creata sunt.
E In ipsius creata sunt potestate.

Et ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant. Dum per ipsum subsistunt.

Et

Et ipse est caput corporis Ecclesiæ. Quia omnes credentes ejus membra sunt.

A

Qui est principium primo genitus ex mortuis. Incorruptibilis gloriæ.

Ut sit in omnibus ipse primatum tenens. Tam in visibilibus, quam in invisibilibus creaturis.

Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis inhabitare. In aliis, hoc est, in Apostolis, Patriarchis, vel Prophetis, gratia fuit ex parte. In Christo autem tota divinitas habitavit corporaliter, quasi si dicas summaliter.

B

Et per eum reconciliari omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus. Per quem sunt homines emundati.

Sive quæ in cælis, sive quæ in terris sunt. Terrena cælestibus, quæ ab eis per contrarietatem vitæ fuerant separata. Unde orare docemur, ut voluntas Dei quemadmodum celebratur in cælis, ita fiat & in terris.

Et vos cum essetis aliquando alienati, & inimici sensu operibus malis: nunc autem reconciliavit in corpore carnis ejus per mortem. Quæ fuerint inimicitiæ, evidentissime declaravit.

C

Exhibere vos sanctos. Ne ejus beneficium irritum facientes, sitis iterum inimici.

Et immaculatos, & irreprehensibiles coram ipso. Vide si sciebat se impossibilia præcepisse.

Si tamen permanetis in fide fundati, & stabiles, & immobiles. Tunc poteritis immaculati esse, si hominum vos exempla minime decipiant, sed firmiter futura credatis.

D

A spe Evangelii quod audistis. Spem Evangelii contra Evangelium viventes sperare non possunt.

Quod prædicatum est in universa creatura, quæ sub cælo est. Rationabili scilicet. Notandum sane quomodo omnem creaturam, homines solos nominavit.

Cujus factus sum ego Paulus minister, qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis. Pro aliis patitur: quia pro ipso ante passus est Christus.

E

Et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea pro corpore ejus, quod est Ecclesia. Cujus factus sum ego minister. Usque adeo præsentibus non terreor persecutionibus, ut mihi parvum esse videatur quod patior, quoadusque in me passio impleatur, sicut ad Hebræos dicit: Ut non fatigemini animis vestris deficientes: nondum enim usque ad sanguinem restitistis.

Secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi in vobis: ut impleam verbum Dei, mysterium quod absconditum fuit a sæculis & generationibus. Doctrinæ Evangelicæ, quam vobis gentibus jussus sum erogare.

F

Nunc autem manifestatum est sanctis ejus, quibus voluit Deus. Tempore quo voluit gentes vocare, quibus voluit sanctis aperuit sacramentum.

Notas facere divitias gloriæ sacramenti hujus in gentibus. Quia idem Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum.

Quod est Christus in vobis spes gloriæ, quem nos annunciamus, corripientes omnem hominem, & docentes in omni sapientia. Judæum & Græcum, servum & liberum. Simul attende, quod omnes sapientiam doceat.

Ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Jesu: in quo & laboro, certando secundum operationem ejus, quam operatur in me virtute. Notandum quod omnes conetur exhibere perfectos.

Caput II.

VOLO *enim vos scire qualem solicitudinem habeam pro vobis, & pro his qui sunt Laodiceæ: & quicumque non viderunt faciem meam in carne: ut consolentur corda ipsorum, instructi in caritate, & in omnes divitias plenitudinis intellectus in agnitione mysterii Dei Patris & Christi Jesu*. Qui si me vidissent, & caritatem meam erga se, & divitias mysterii plenius cognovissent, majorem præstitissent affectum, & abundantiam rationis a me, quam ab ipso Christo didici, docerentur: & per hæc consolationem fuissent consecuti.

In quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ. Qui latebant in literis Legis, sicut Isaias ait: In thesauris salus nostra venit.

Absconditi. Qui Moysi erant velamine contecti.

Hoc autem dico, ut nemo vos decipiat in sublimitate sermonum. Idcirco melius fuisset, ut ego præsens instruerem: sed tamen breviter omnem sapientiam in ipso esse complexam, ut sensum vel sermonem philosophiæ, quæ contra illum est, non solum non timeatis, sed etiam stultitiæ deputetis.

Nam & si corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum: gaudens & videns ordinem vestrum, & firmamentum ejus, quæ in Christo est, fidei vestræ. Habebant hanc gratiam Apostoli, ut alibi positi, quid alibi ageretur, agnosceret: sicut Elisæi spiritus cum Giezi fuit in via. Supplens id quod est de utilitate vestræ fidei: vel impleo, quod præsentia implere non possum.

Sicut ergo accepistis Jesum Christum Dominum nostrum, in ipso ambulate. Exemplum Christi in vobis sufficit ad vitam, etiam si aliquid interim minus scientiæ habetis.

Radicati & superædificati in ipso. Secundum robur fundamenti, validum supercrescit ædificium.

Et confirmati in fide: sicut & didicistis, abun-

abundantes in illo in gratiarum actione. Semper crescentes in illo: & pro omnibus beneficiis ejus gratias referentes.

Videte ne quis vos decipiat per philosophiam, & inanem fallaciam secundum traditionem hominum: secundum elementa mundi, & non secundum Christum. Contra philosophos ait, quorum omnis pene disputatio de elementis est, & de visibilibus creaturis, & ex rebus naturalibus virtutem existimant Dei: dicentes, ex nihilo fieri nihil posse: & animam, aut initium non habere, aut esse mortalem: & virginem parere omnino non posse: sed & Deum ex homine nasci, mori, atque resurgere, stultum esse.

Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. Omnis plenitudo divinæ naturæ in corpore ejus inhabitat.

Et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis. Si illius scientia docemini, qui prodidit initium invisibili creaturæ: quid vobis conferent, qui nihil plus intelligunt, quam quod vident?

In quo & circumcisi estis circumcisione non manufacta in exspoliatione corporis carnis. Hic jam pseudoapostolos taxat, ne ab ipsis quidam seducantur.

Sed in circumcisione Jesu Christi, consepulti ei in baptismo. Per quam totum hominem exspoliastis.

In quo & resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum a mortuis. Surrexistis in novam vitam, credentes eum etiam propter hoc surrexisse.

Et vos cum mortui essetis in delictis, & præputio carnis vestræ. Quia non solum peccantes, sed etiam non circumcisi in Lege pariter damnabuntur. Cum ergo dupliciter indigni essetis, filiorum consortes effecti estis.

Convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta. Auferendo caussas mortis, id est, peccata.

Delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis. Et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci. Chirographum, maledictum Legis est. Unde alibi ait: Christus nos redemit de maledicto Legis, quia in eo continetur: Maledictus omnis, qui non permanserit in libro Legis, ut faciat ea. Quidam vero chirographum dicunt esse, quasi scriptam quandam apud Deum memoriam peccatorum. Unde ipse in Canticis dicit: Nonne hæc congregata sunt apud me, & signata in thesauris meis? Et Jeremias ait: Peccatum Judæ in ungue adamantino. Etiam hæc deleta est in cruce, dum dimissis peccatis, etiam memoria oblita est delictorum.

Et exspolians principatus & potestates. Ut per mortem destrueret eum, qui habebat
A mortis imperium, se offerendo pro eis.

Traduxit confidenter palam, triumphans illos in seipso. Devicit palam crucifixus, confusione contemta, triumphavit: non occidendo, sed moriendo: ut nobis, confracta omni superbia, monstraret exemplum.

Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomenia, aut sabbatorum. Nullum ergo in hoc judicium est, quod est umbra, & cessavit, corpore veniente: quia imagine opus non est, verita-
B te præsente.

Quæ sunt umbra futurorum, corpus autem Christi. Tunc enim futura erant, quæ modo sunt.

Nemo vos seducat, volens in humilitate & religione angelorum, quæ non vidit ambulans frustra, inflatus sensu suæ carnis. Nemo ficta humilitate superbus, & angelos se videre mentiens, frustra se super homines jactet, qui visiones a suo corde loquitur: sive nemo tam humilis sibi & religiosus videatur,
C ut angelos, qui Deum vident, se videre mentiatur.

Et non tenens caput. Christo non credens; qui omnium Sanctorum caput est.

Ex quo totum corpus per nexus & conjunctiones subministratum & constructum crescit. Quia membris per totum corpus membra junguntur. Quicumque igitur extra hoc corpus est, quantumlibet se jactet, ille caput non habet, quod est Christus qui est vita.

D *In augmentum Dei.* Augmentum illius corporis, quod unitum est Deo.

Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi. Possunt intelligi etiam avaritia, luxuria, & cætera his similia.

Quid adhuc tanquam viventes mundo decernitis? Ne similitudinem quidem ullam viventium in mundo voluit nos habere: hoc est, illorum, qui futura non credunt.

Ne tetigeritis, neque gustaveritis, neque contrectaveritis. Illo tactu, & gustu, & contrectatione, quo hi, qui concupiscentiis ab-
E utuntur, & terrena diligunt pro æternis.

Quæ sunt omnia in interitu ipso usu. Ex partibus mundi, conditionem ipsius advertimus: cui enim membra componuntur atque solvuntur, necesse est ut totus aliquando compositus fuerit, & quandoque solvatur: non ergo mortalia pro immortalibus debent diligi & æternis.

*Secundum præcepta & doctrinas hominum, quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ, in superstitione & humilitate: & non ad par-
F cendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.* Secundum quod multi homines, natura docente, tradiderunt, quod mundus esset aliquando solvendus: & ideo Deum, quem solum æternum intellexerunt,

runt, licet superstitiose, tamen humiliter venerati sunt: & non parcendum duxerunt corpori: nec carnem in saturitate honorandam, ut pote morituram. Aliter: Non vos seducat Philosophia ad humanam doctrinam, quæ sapientiæ & abstinentiæ specie subornatur. In qua tam vana est corporis afflictio, tam stulta meditationis intentio: cujus bonum ad capiendas & infirmandas mentes, quasi quidam laqueus diabolo aucupante, prætenditur: quo facilius malum suum sequens inducat.

Caput III.

IGITUR *si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite: ubi Christus est in dextera Dei sedens*. Consequenter primo commortuos, deinde consurrexisse nos dicit: nec solum terræ mori, sed etiam cælo nos vivere hortatur: nihil, inquit, terrenum ambiatis, nihil mortale quæratis.

Quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Mortui enim estis. Cælestem sectamini sapientiam. Sed nos laboriosius humanæ sapientiæ studium impendimus, & artibus vilissimis ingenium occupamus.

Et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. Quia filii Dei cum simus, nondum apparuit. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus. Non ergo debemus hic nostram quærere gloriam, in præsenti: ne de nobis quoque dicatur: Perceperunt mercedem suam.

Mortificate ergo. Quod professi estis, implete.

Membra vestra quæ sunt super terram. Membra vitiorum vestrorum: sive malum membrorum, nominat vestra membra.

Fornicationem, immunditiam, libidinem. Omnem impudicitiam, & immunditiam, & libidinem nominavit.

Concupiscentiam malam. Est enim concupiscentia bona. Unde Daniel vir concupiscentiarum appellatur. Et David inquit: Concupiscit & deficit anima mea in atria Domini.

Et avaritiam: quæ est simulacrorum servitus. Nihil prodest Deo nomine, & idolis operibus servire.

Propter quæ venit ira Dei super filios incredulitatis. Super Sodomam, & eos qui in diluvio perierunt. Ex præteritis ergo exemplis, futura timenda sunt.

In quibus & vos ambulastis aliquando, cum viveretis in illis. Nunc autem deponite & vos omnia. Nolite itaque nunc ambulare, ne frustra videamini credidisse.

A *Iram, indignationem, malitiam, blasphemiam.* Ipsa est, quæ inebriat mentem, per malitiam inferre alteri, quod pati nolis.

Turpem sermonem de ore vestro. Quia hic in disciplinis filiis hominum non convenit educatis: quanto magis Dei, quibus non minus est turpis sermo, quam actus.

Nolite mentiri invicem. Non decet mentiri invicem filios veritatis, cum de veritate non sit omne mendacium.

Exspoliantes vos veterem hominem cum actibus suis. Cum actibus voluptatum. B

Et induentes novum, eum qui renovatur in agnitione Dei. Cum cognoverit, cujus imago est: & inquantum debet & potest, nititur simulare.

Secundum imaginem ejus qui creavit eum. Exposuit imaginem in actu consistere.

Ubi non est masculus, & femina, gentilis & Judæus, circumcisio & præputium, barbarus & Scytha, servus & liber. Apud Deum non præjudicat sexus, vel genus, vel conditio, sed conversatio sola. C

Sed omnia & in omnibus Christus. Omnes quicumque baptizati sumus, Christum induimus.

Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti & dilecti. Illa deponentes, induite: quia ad hoc facti estis.

Viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam. Quia illa membra dixerat, hæc viscera nominavit.

Supportantes invicem. Exemplo Christi, qui infirmitates nostras portavit. D

Et donantes vobismetipsis. Indulgentes invicem, sicut Christus omnibus indulsit: etiam pro persecutoribus orans, ut & nobis a Patre cælesti debita remittantur: ne impleatur in vobis illa sententia: Homo homini reservat iram, & a Domino quærit medelam &c.

Si quis adversus aliquem habet querelam. Unusquisque malitiæ proximi sui non meminerit: ne forte exigentes a conservis, etiam propria indulta reddere cogamur.

E *Sicut & Dominus donavit vobis, ita & vos.* Si ille indulsit qui potuit: vindicta, aut nulla, aut satis parva est.

Super omnia autem hæc caritatem habete. Super hæc omnia est caritas: quia omnem quem diligimus, sustinemus: & non omnem quem sufferimus, diligimus.

Quod est vinculum perfectionis. Caritas enim multa membra in unum colligit corpus.

Et pax Christi. Non sæculi, quam nobis reliquit: qui pro omnibus mortuus est, & nos inimicos dilexit. F

Exultet in cordibus vestris, in qua & vocati estis in uno corpore. Non in facie fallaciter arridente, vel sermone doloso.

Et grati estote. Beneficiis scilicet Christi. In nonnullis exemplaribus habet, *Gratia estote*: hoc est, nolite Legi assimilari, quæ vicem reddit, sed Gratiæ: quæ ignoscit etiam inimicis, & pro eis Dominum deprecatur.

Verbum Christi habitet in vobis abundanter. Hic ostenditur verbum Christi non sufficienter, sed abundanter etiam laicos habere debere: & docere se invicem, vel monere.

In omni sapientia docentes & commonentes vosmetipsos. Ut sapienter & rationabiliter proferatur.

In psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus in gratia. Psalmis, ut David: hymnis, ut trium puerorum: canticis, ut Moysi, & cæterorum, quæ sunt spiritualia: & non carnalibus, vel turpibus cantilenis.

Cantantes in cordibus vestris Domino. Nusquam legimus aliquem sine voce cantasse. Unde necesse est hic, in corde, ex corde intelligi, scilicet, non solum ore, sed etiam corde cantemus: Confitebor, inquit, tibi Domine, in toto corde meo.

Omne quodcumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Jesu Christi: gratias agentes Deo & Patri per ipsum. Sive docetis, sive operamini, nihil ad vestram, sed omnia ad Domini gloriam faciatis: Deo gratias referentes, qui Filium suum ad hæc docenda destinare dignatus est: sive, per actus vestros Deo gratiæ referantur.

Mulieres subditæ estote viris vestris, sicut oportet, in Domino. Secundum legem, in his quæ conveniunt Domino.

Viri diligite uxores vestras, & nolite amari esse ad illas. Filii obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum est in Domino. Nunquam rem naturalem hortaretur, nisi continentes esse cœpissent, sicut ad Ephesios plenius notatum est.

Patres nolite ad indignationem provocare filios vestros: ut non pusillo animo fiant. Ne exasperati iracundi fiant, qui exemplo vestro, patientiam discere debuissent.

Servi obedite per omnia dominis carnalibus. Qui carnis solam dominationem exercent.

Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes. Non ad hoc tantum, ut hominibus videamini carnalibus laborantes.

Sed in simplicitate cordis timentes Dominum. Qui ubique semper videt, & custodit omne quod factum est.

Quodcumque facitis, ex animo operamini sicut Domino, & non hominibus. Non necessitate conditionis, sed religionis facite voluntate: ut per opera vestra Domino gratiæ referantur, cum ex tempore credulitatis talia viderint proficisci.

A *Scientes, quod a Domino accipietis retributionem hæreditatis*. Nolite putare vestrum infructuosum esse servitium: quod propter Deum exhibitum, cælesti remuneratione pensabitur.

Domino Christo servite. Ipse enim servit Deo, qui propter ipsum homini servit.

Qui enim injuriam facit, recipiet id quod inique gessit. Et non est personarum acceptio apud Deum. Sive servus, qui dominum contempserit: sive dominus, qui servum inique B tractaverit. Ideo hoc dicit, ut consolationem habeant, scientes suam inultam non esse injuriam apud Deum.

Caput IV.

DOMINI, *quod justum est, & æquum, servis præstate*. Patres magis vos sentire debent, quam dominos. Unde & patres familias appellantur.

Scientes quoniam & vos Dominum habetis C *in cælo*. Qualem circa vos Dominum vultis esse, tales & vos estote conservis.

Orationi instate, vigilantes in ea. Negligentis enim & dormientis oratio, nec ab homine prævalet impetrare.

In gratiarum actione. Pro omnibus, quæ concessa sunt vobis.

Orantes simul & pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi: propter quod etiam vinctus sum. Vobis enim orantibus, si de tribulatione li- D beremur, vobis proficiet in doctrina.

Ut manifestem illud, ita ut oportet me loqui. Ut ipse destinet quid agendum, quando, vel cui debeat prædicare, sicut Isaias ait: Ut sciam quando oporteat me dicere sermonem.

In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt. Nolite eos ultra ad iracundiam provocare.

Tempus redimentes. De malo tempore, bonum tempus vestra prudentia facientes.

Sermo vester semper in gratia. In novo scilicet Testamento: vel certe gratum profera- E tis sermonem.

Sale sit conditus. Sapientiæ & rationis, ne stulta nostra religio a philosophis & gentibus existimetur.

Ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere. Aliter paganis, aliter Judæis, aliter hæreticis contradicentibus veritati. Unde & Petrus ait: Parati semper ad satisfactionem &c.

Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus carissimus frater, & fidelis mi- F *nister, & conservus in Domino: quem misi ad vos ad hoc ipsum, ut cognoscat, quæ circa vos sunt, & consoletur corda vestra, cum Onesimo carissimo & fideli fratre, qui ex vobis est, qui omnia quæ hic aguntur, nota facient vobis*. Secu-

Securos illos vult esse de sua incolumitate, ne hac essent tristitia occupati.

Salutat vos Aristarchus concaptivus meus. Simul vinctus erat, sive compatiebatur caritatis effectu.

Et Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata. Si venerit ad vos, suscipite illum. Et Jesus qui dicitur justus, qui sunt ex circumcisione. Hi soli sunt adjutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt solatio. In novo Testamento, per quod intratur regnum: sicut satanas mors dicitur, quia ipse caussa mortis.

Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est servus Christi Jesu, semper solicitus pro vobis in orationibus, ut stetis perfecti & pleni in omni voluntate Dei. Tam erant perfecti, qui perseverare monentur. Laborem ergo eorum suis orationibus adjuvabat.

Testimonium enim illi perhibeo, quod habet multum laborem pro vobis, & pro his qui sunt Laodiceæ, & qui Hierapoli. Tales erant pri-

A mi temporis discipuli Apostolorum, ut imitarentur magistros, & pro omnium essent salute soliciti.

Salutat vos Lucas medicus carissimus, & Demas. Salutate fratres, qui sunt Laodiceæ, & Nympham, & quæ in domo ejus est Ecclesiam. Et cum lecta fuerit apud vos Epistola hæc, facite ut & in Laodicensium Ecclesia legatur: & ea quæ Laodicensium est vobis legatur. Evangelista ex medico erat, sicut Matthæus jam Apostolus adhuc dicitur

B publicanus.

Et dicite Archippo: Vide ministerium, quod accepisti in Domino, ut illud impleas. Hic diaconus fuisse perhibetur.

Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Sive orate, ut reddar vobis: sive mementote, quia vestri hæc patior caussa, & imitamini tolerantiam passionum.

Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen.

Explicit Commentarius in Epistolam ad Colossenses.

COMMENTARII
IN PRIMAM EPISTOLAM AD THESSALONICENSES.

Caput I.

PAULUS *& Sylvanus, & Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium.* Quia per ipsos filiis verbum fuerat nunciatum, sicut & Corinthiis: quod ad eosdem in secunda commemorat.

In Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo. Quia per fidem Filii, tam in Patre, quam in Filio erant. Quia quicumque confitetur Filium, & Patrem habet.

Gratia vobis & pax. A Deo Patre scilicet, & Domino nostro Jesu Christo.

Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis. Quia omnium nobis gratia memoria est.

Memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione. In indesinenti oratione, memoriæ quantitas & dilectionis ostenditur, quam eorum merita postulabant.

Memores operis fidei vestræ, & laboris. Non immerito illius fidei memores sunt, quam & justitiæ labor, & caritatis affectus, & passionum tolerantia comprobant.

C *Et caritatis, & sustinentiæ spei Domini nostri Jesu Christi ante Deum & patrem nostrum.* Ad Deum patrem nostrum. Qui perfectæ caritatis est, sustinet omnia patienter propter spem futuram.

Scientes, fratres, dilecti a Deo, electionem vestram. Retinentes tempus electionis vestræ, qualiter nos prædicaverimus, & vos credideritis.

Quia Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum. Notandum quod illa ef-

D ficax possit esse doctrina, quæ justitiæ commendatur exemplo.

Sed in virtute. In virtute, sive signorum, sive tolerantia passionum.

Et in Spiritu sancto. Quem devote accepistis: vel cujus virtutem per signa monstravimus.

Et in plenitudine multa. Perfectionis, justitiæ, conversationis, & vitæ.

E *Sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos.* Ad profectum vestrum etiam ab illicitis abstinentes, ut inferius continetur.

Et vos imitatores nostri facti estis & Domini. In passionibus verbum suscipientes: sicut & nos docuimus, & Dominus prædicavit.

Excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti. Hoc est, vere in Spiritu sancto gaudete: sicut & Apostolos fecisse legimus.

Ita ut facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia & in Achaja. Perfectorum exempla, forma omnibus credentibus exhibetur. Vestro ergo exemplo etiam provinciæ profecerunt.

A vobis enim diffamatus est sermo Domini, non solum in Macedonia & in Achaja, sed in omni loco. Natura famæ hæc est, ut sive bonum, sive malum nuncias, ubique omni celeritate discurrat.

Fides vestra quæ est ad Deum, profecta est. A vobis ad Deum conversa.

Ita ut non sit nobis necesse quicquam loqui. Id ut nobis incipientibus, aliquid de vestro exemplo, ipsi optime scire se dicant.

Ipsi enim de nobis annunciant, qualem introitum habuerimus ad vos: & quomodo conversi estis ad Deum. Et nostræ constantiæ, & vestræ conversationis omnibus nota est qualitas.

A simulachris, servire Deo vivo & vero. Simulachrum a simulando dicitur. Pulchre ad Deum verum & vivum, a falsis dominis conversi esse dicuntur.

Et exspectare Filium ejus de cælis, quem suscitavit ex mortuis, Jesum. Talis est, ut fiducialiter & cum gaudio adventum Domini exspectetis.

Qui eripuit nos ab ira ventura. Dimittendo peccata: & doctrina sua, & exemplo ab ira nos liberavit. Jam ergo in spe libertatem habemus.

Caput II.

NAM & *ipsi scitis, fratres, introitum nostrum ad vos.* Commemorat illos, ut agnoscant verum quod dicunt: & eorum magis proficiant exemplo.

Quia non inanis fuit: sed ante passi multa, & contumeliis affecti. Non est inanis sermo, qui completur constantia passionis.

Sicut scitis in Philippis. Quia aliquantis vestrum videtur nos Philippis passos, nec expavisse persecutiones, nec prædicare cessasse.

Fiduciam habuimus in Deo nostro. Qui nos liberare in præsenti, vel in futuro potest, & laboris nostri mercedem omnibus recompensare.

Loqui ad vos Evangelium Dei in multa solicitudine. Non negligenter, nec transitorie, sed in solicitudine non parva, sed multa.

Exhortatio enim nostra non de errore. Ideo non erramus: errat enim quicumque putat,

A vel docet multos posse regnare cum Christo, sicut alibi dicit: Nolite errare: quia Deus non irridetur.

Neque de immunditia. Sicut Joviniani doctrina fuit.

Neque in dolo. Non contra constantiam nostram docentes, atque suadentes.

Sed sicut probati sumus a Deo, ut crederetur a nobis Evangelium, ita loquimur: non quasi hominibus placentes. Qui falli possunt.

Sed Deo, qui probat corda nostra. Integri

B quasi a Deo probati, & ab ipso in hoc officium destinati: qui cordis occulta rimatur.

Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis. Sicut qui hominibus placent, tanquam ægris desiderata omnia concendentes, & mortem eorum negligentes.

Neque in occasione avaritiæ, Deus testis est: neque quærentes ab hominibus gloriam: neque a vobis, neque ab aliis. Omnis qui adulatur, aut propter avaritiam, aut propter vanam gloriam adulatur: ille vero propter

C Deum docere probatur, qui ista non quærit.

Cum possemus vobis oneri esse, ut Christi Apostoli. Vel in hoc, quod Deus ordinavit. id est, ut de Evangelio viveremus.

Sed facti sumus parvuli in medio vestrum. Humiliantes nos, & nec honorem debitum requirentes.

Tanquam si nutrix foveat filios suos. Humilians se in omnibus, parvulo se coæquans: ut illos ad majora sua imitatione perducat Nam & balbutit interdum lingua, & manducare fingit, & cum eis lente ambulare con-

D suescit.

Ita desiderantes vos cupide, volebamus tradere vobis, non solum Evangelium Dei, sed etiam animas nostras. Sicut nutrix non solum verbum, sed etiam omnem sensum perfectionis suæ in parvulum transfundere cupit, ut ei cito possit æquari: ita nos omnia fecimus per quæ proficere poteratis.

Quoniam carissimi nobis facti estis. Propter fidem & conversationem vestram, quam superius memoravimus.

E *Memores enim facti estis, fratres, laboris nostri, & fatigationis, nocte & die operantes.* Laborem manuum nocte, & fatigationem verbi die: cæterum semper operabatur, quando docebat.

Ne quemquam vestrum gravaremus. Apud istos & Corinthios, & Ephesios laboravit, quibus occasionem auferre cupiebat, vel docendi, vel de se aliquid suspicandi.

Prædicavimus in vobis Evangelium Dei. Vos testes estis & Deus. Sicut Samuel populum

F contestatur.

Quam sancte & juste, & sine querela vobis, qui credidistis, affuimus. Ne vobis ullam offensionem dare videremur.

Sicut scitis qualiter unumquemque vestrum, tan-

tanquam pater filios suos, deprecantes vos. Parvulos nutrix fovet; proficientes vero jam pater instituit. A

Et consolantes testificati sumus. In tribulationibus, promissionibus Christi vos sumus consolati.

Ut ambularetis digne Deo. Digne Deo ambulat, qui nihil Deo agit indignum.

Qui vocavit vos in suum regnum & gloriam. Quod non nisi ejus similes possidebunt, justitiæ scilicet & sanctitatis exemplo.

B *Ideo & nos gratias agimus Deo sine intermissione: quoniam cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei.* Quod primum de Deo audistis, sive quasi audieritis Deum.

Accepistis illud non ut verbum hominum, sed sicut est vere verbam Dei. Ut verbum hominum accipit, qui contemnit: vos autem ita credidistis, ut ab ipso Deo audire putaretis.

Qui operatur in vobis, qui credidistis. Verbo, vel signis: sive virtutes exercet. Credentes enim, ait Marcus, hæc signa sequentur.

C *Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa in Christo Jesu.* Quibus dicitur: Nam & vinctis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis.

Quia eadem passi estis & vos a contribulibus vestris, sicut & ipsi a Judæis. De vobis plus miror, qui nec Legis, nec Prophetarum habuistis exempla.

Qui & Dominum occiderunt Jesum, & Prophetas: & nos persecuti sunt, & Deo non placent. Quid mirum si nos mali persequuntur, qui nec ipsi Domino pepercerunt.

D *Et omnibus hominibus adversantur: prohibentes nos gentibus loqui, ut salvi fiant: ut impleant peccata sua semper.* Non solum Judæos impediunt, sed etiam gentibus invident, ad suorum cumulum peccatorum.

Pervenit enim ira Dei super illos usque in finem. Sive quia prædico qua pœna captivi sunt: sive quia ablatus est non credentibus intellectus.

E *Non autem, fratres, desolati a vobis ad tempus horæ, aspectu, non corde.* Sicut alibi ait: Et corpus absens, sed spiritu præsens.

Abundantius festinavimus faciem vestram videre cum multo desiderio. Quoniam voluimus venire ad vos. ego quidem Paulus & semel & iterum, sed impedivit nos satanas. Tribulationibus persequentium.

F *Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos, ante Dominum nostrum Jesum Christum in adventu ejus?* Non immerito vos desideramus, per quos lætitiæ gaudium speramus, & gloriæ coronam.

Vos enim estis gloria nostra & gaudium. Boni magistri, omnem spem, & gaudium, & gloriam solent collocare in profectu discipulorum.

Caput III.

PROPTER *quod non sustinentes amplius.* Ad vos neminem nostrum venire.

Placuit nobis remanere Athenis soli. Maluimus soli remanere, quam nescire quid ageretis.

Et misimus Timotheum fratrem nostrum. Quæritur quomodo Timotheus missus est: sed prius id dictum est.

Et ministrum Dei in Evangelio Christi. Adjutores pro discipulis etiam vulgo dicuntur.

Ad confirmandos vos & exhortandos pro fide vestra. Pro hac caussa duntaxat: quia perfecte credidistis.

Ut nemo moveatur in tribulationibus istis. Non dico, ne omnes, sed ne vel aliquis moveatur.

Ipsi enim scitis, quod in hoc positi sumus. Non ergo mirari debetis, scientes nos aliter transire non posse, dicente Domino: Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum. Et iterum: Ecce dixi vobis ut in me pacem habeatis: in hoc autem sæculo pressuram.

Nam & cum apud vos essemus, prædicebamus vobis passuros nos tribulationes: sicut & factum est, & scitis. Ne vos ipsa novitas deterreret, sed magis prophetia nostra confirmaret: sicut & Dominus passurum se ante prædixit.

Propterea & ego amplius non sustinens, misi ad cognoscendum fidem vestram, ne forte tentaverit vos. Dicens: Ecce in quibus putatis Deum esse, qualia patiantur, & fidem vestram forsitan commoveret.

Is qui tentat. Sicut Job a Domino probatur.

Nunc autem veniente Timotheo ad nos a vobis, & annunciante nobis fidem & caritatem vestram: & quia memoriam nostri habetis bonam, semper desiderantes nos videre, sicut & nos quoque & vos. Quia firmiter Christo credentes, tenetis fidem: & nos solita dilectione diligitis.

Ideo consolati sumus, fratres, in vobis in omni necessitate & tribulatione nostra per fidem vestram. Omnem necessitatem & tribulationem non sentimus, præ magnitudine gaudii status vestri.

Quoniam nunc vivimus, si vos statis in Domino, Etiam si occidamur, vivimus: quia vita nostra in vestra firmitate consistit.

Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis, in omni gaudio, quo gaudemus propter vos ante Dominum Deum nostrum. Triplicem lætitiæ caussam nobis vestra conversatio præstat: quia & vos proficitis, & Do-

Dominus per vos benedicitur, & aliis præbetis exemplum.

Nocte ac die abundantius orantes, ut videamus faciem vestram. Ostendit quantum aliis desiderandi sint fratribus, quos tantum ipse desiderat. Quis enim cum famam peperit, videre non cupiat?

Et compleamus ea quæ desunt fidei vestræ. Si quid fides vestra minus habet doctrinæ.

Ipse autem Deus & Pater noster, & Dominus Jesus Christus dirigat viam nostram ad vos. Remotis diaboli scandalis, quibus noster impeditur ad vos adventus.

Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat caritatem vestram. Quia jam plena & opere comprobata est.

In invicem & in omnes. Ut non solum Christianos, sed etiam omnis sectæ homines, non erroris, sed naturæ gratia diligatis: & eis in quo indiguerint, misericordiam quam illis in præsenti Deus exhibet, non negetis.

Quemadmodum & nos in vobis ad confirmanda corda vestra. Fecit abundare, ut & vos aliorum corda firmetis.

Sine querela in sanctitate ante Deum & Patrem nostrum in adventu Domini nostri Jesu Christi cum omnibus Sanctis ejus. Amen. Non ante homines, sicut de Zacharia, & Elizabeth. Et per Isaiam: Et vos eritis mihi justi, dicit Dominus.

Caput IV.

De cætero ergo fratres. Post laudem & consolationem, incipit exhortatio.

Rogamus vos, & obsecramus in Domino Jesu: ut quemadmodum accepistis a nobis, quomodo oporteat vos ambulare & placere Deo: sic & ambuletis, ut abundetis magis. Quibus via Christus est, dignis eo gressibus ambulate: quia cum ætate fides augeri debet & mores: sicut cum ætate carnis, & cibus crescit & studium.

Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per Dominum Jesum. Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra, ut abstineatis vos a fornicatione. Sanctificatio ab omni incontinentia revocat Christianum, cui incontinenti non expedit sanctum Christi corpus attingere: maxime cum Moyses Judæos sanctificare volens, populum totum ab femina se continere præcepit, ut Dei potiri præsentia mererentur.

Ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione & honore. Suum corpus unusquisque castum servando sanctificet & honoret. Simul considerandum, quia eis tanquam perfectis, non sicut Corinthiis scribit infirmis.

Non in passione desiderii, sicut & gentes, quæ ignorant Deum. Ne nimiæ & immoderatæ libidini servientes, similes gentibus fiatis: quæ Deum amatorem castitatis ignorant.

Et ne quis supergrediatur, neque circumveniat in negotio fratrem suum. Ne quis post devotam continentiam & consensum, fratri suo aliquam circumventionem vi circumferre nitatur: sive in quolibet negotio, ne quis alterum fraudet.

Quoniam vindex est Dominus de his omnibus: sicut prædiximus vobis, & testificati sumus. Non solum de fornicatione & publica turpitudine, sed etiam de transgressione propositi. Quisquis enim continentiam Deo voverit, fecit sibi illicitum, quod licebat.

Non enim vocavit nos Deus in immunditia. Quæ corpus Christi audenter non permittit accipi.

Sed in sanctificationem. Ut exemplo Christi vivatis. Qui enim habet spem hanc in eum, sanctificat se, sicut ille sanctus est.

Itaque qui hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum: qui etiam dedit Spiritum suum sanctum in nobis. Non me, sed eum qui in me loquitur Christus: cujus spiritui injuriam facit omnis qui non sancte versatur.

De caritate autem fraternitatis non necesse habuimus scribere vobis. Videte quam perfecti erant, de tanto & tam necessario præcepto, non indigebant admoneri.

Ipsi enim vos a Deo didicistis, ut diligatis invicem. Etenim illud facitis in omnes fratres in universa Macedonia. A Christo, qui dixit; Mandatum novum do vobis. Hoc novum est, ut pro alterutro moriamur: quia hoc vetus, non suum erat Testamentum.

Rogamus autem vos fratres, ut abundetis magis & operam detis. Hoc est, ut jam ignotos quosque diligatis.

Ut quieti sitis, & ut vestrum negotium agatis, & operemini manibus vestris: sicut præcepimus vobis. Quidam inquiete per diversorum discurrebant domus: aliqua etiam ad religionis opprobrium postulantes ab infidelibus: quamquam ad eos in secunda plenius exequitur. Unde magis vult eos, vel proprii negotii cura, vel labore manuum occupari, quam otiositatis detrimentum, & inquietudinis habere peccatum.

Ut & honeste ambuletis ad eos, qui foris sunt, & nullius aliquid desideretis. Ne vos ipsi denotent, qui præstare videntur.

Nolumus autem vos ignorare, fratres, de dormientibus. Dormit enim, quem certum est surrecturum, sicut dictum est in Evangelio de Lazaro.

Ut non contristemini, sicut & cæteri, qui spem non habent. Aliter debet fieri, qui peregre pergit, aliter ille qui moritur.

Si enim credimus, quod Jesus mortuus est, &

& resurrexit. Si ea credimus, quæ non videmus: & per ejus resurrectionem certi sumus non veniam consecutos: cur illud similiter non credamus, quod gentes qui videnti Deo non credunt?

Ita & Deus eos qui dormietunt, per Jesum adducet cum eo. Qui caput suscitavit, etiam cætera membra suscitaturum se promittit.

Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini. Ex Evangelii sententia.

Quia nos, qui vivimus, qui residui sumus in adventu Domini. Semper Apostolus diem Domini fecit habere suspectum, quasi eos in corpore inveniret.

Non præveniemus eos, qui dormierunt. Tam velox erit eorum resurrectio, quam nostra assumptio.

Quoniam ipse Dominus in jussu, & in voce Archangeli. Terrorem illius diei monstrat, quo omnis potestas cæli, & elementa movenda sunt: ut nos sciamus, quali conscientia diem Domini exspectemus.

Et in turba Dei descendet de cælo. Si ad hominis tubam terra videtur permoveri, quanto magis ad Dei: sicut Elias quoque terribilem in monte Domini vidit adventum.

Et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera. Qui in Christo mortui fuerint, resurgent primo: & qui vivi inventi fuerint sancti, cum ipsis pariter rapientur: qui non judicabuntur, sed potius judicabunt.

Et sic semper cum Domino erimus. In eadem gloria æternitatis.

Itaque consolamini invicem in verbis istis. Notandum quod lætis hoc præcipit, ut alterutrum se doctrinis instruant.

Caput V.

De temporibus autem & momentis, fratres, non indigetis, ut scribamus vobis. Ipsi enim diligenter scitis. Evidentissima Evangelii lectione edocti.

Quia dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet. Quando omnes sciet dormire securos.

Cum enim dixerint, pax & securitas: tunc repentinus eis superveniet interitus. Tunc maxime timenda est pœna, quam nunc non exspectant.

Sicut dolor in utero habentis, & non effugient. Sicut mulier, veniente partu, dolores non effugit.

Vos autem, fratres, non estis in tenebris: ut A *vos dies ille tanquam fur comprehendat*. Non estis adeo ignorantes, ut nesciatis vos semper paratos esse debere.

Omnes enim vos filii lucis estis, & filii diei. Scientiæ veritatis.

Non sumus noctis, neque tenebrarum. Quia sicut tenebræ, ita & ignorantia dat fiduciam delinquendi.

Igitur non dormiamus, sicut & cæteri. Qui sic dormierunt, etiam obliti sunt sui.

Sed vigilemus, & sobrii simus. Attendite vobis ne graventur corda vestra in crapula, &
B in ebrietate, & curis hujus vitæ: ergo & curæ inebriant mentem.

Qui enim dormiunt, nocte dormiunt, & qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt. Ideo otiosi & ebrii sunt, quia in tenebris sunt.

Nos autem qui diei sumus, sobrii simus. Nos qui diem Christum habemus, nec otiosi, nec ebrii esse debemus.

Induti loricam fidei, & caritatis, & galeam spem salutis. Fide & caritate, & justitia omnia constant, quas & loricæ alibi com-
C paravit.

Quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis, per Dominum nostrum Jesum Christum. In ira sunt positi; quia jam judicati sunt.

Qui mortuus est pro nobis. Ut nos non moreremur.

Ut sive vigilemus, sive dormiamus, simul cum illo vivamus. Ut sive in corpore, sive extra corpus inveniamur, semper cum ipso vivamus.

D *Propter quod consolamini invicem, & ædificate alterutrum, sicut & facitis*. Notandum, quia hoc laicis præcipit: quos etiam monet, ut studeant exhibere officia caritatis.

Rogamus autem vos, fratres, ut noveritis eos, qui laborant inter vos. Ut intelligatis laborem eorum.

Et præsunt vobis in Domino, & monent vos. Exemplo justitiæ, non potestate terrena, sicut ait Petrus.

Ut habeatis illos abundantius in caritate,
E *propter opus illorum, & pacem habete cum eis*. Presbyteri qui laborant in verbo, dupliciter honorandi sunt, id est, caritatis obsequio, & ordinis dignitate.

Rogamus autem vos, fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes. Pro diversitate morborum, diversitas adhibenda est medicinæ. Illi corripiendi, ne pereant: isti consolandi sunt, ne deficiant.

Suscipite infirmos, Sustinete nuper credentes, qui nondum sunt confirmati.

F *Patientes estote ad omnes*. Etiam ad correptos, quia impatiens non corrigitur, sed irritatur.

Videte ne quis malum pro malo alicui reddat. Omni diligentia cave, ne cui infirmiori

ri (ut ignarus) vel vicem mali reddas: quia ultro aliquem id facere, non credo. Omnis enim qui injuriam facit, male facit: & qui vicem injuriæ reddit, injuriam facit, & male facit: quia ut superius dictum est, omnis qui facit injuriam, male facit.

Sed semper quod bonum est sectamini in invicem, & in omnes. Non solum in vos Christianos, sed etiam in homines.

Semper gaudete. In conscientiæ puritate.

Sine intermissione orate. Si jugiter non potes lingua, saltem corde, sicut Moysi tacenti dicitur: Quid clamas ad me? Sive omnis actus vester talis sit, ut pro vobis semper Deum oret.

In omnibus gratias agite. In omnibus, quæ acciderint, sicut Job: sive, in omni conversatione vestra Domino gratiæ referantur.

Hæc est enim voluntas Dei in Christo Jesu, in omnibus vobis. Sicut in Christo per omnia impleta est, ita & in vobis omnibus impleatur.

Spiritum nolite extinguere. Spiritum exhortationis, quæstionibus nolite extinguere. Sive spiritum pro gratia linguarum posuit, sicut ait: Si oravero lingua, spiritus meus orat. Quomodo etiam ad Corinthios dicit: Et loqui linguis nolite prohibere: ita & hic spiritum non extinguendum esse testatur.

A *Prophetias nolite spernere. Omnia autem probate: quod bonum est, tenete: ab omni specie mala abstinete vos*. Sive futura prædicantes, sive præterita differentes: tantum, ut probetis, sit legi non sunt contraria, quæ dicuntur: si quid tale fuerit, refutate.

Ipse autem Deus pacis. Qui omnia sustinet, etiam blasphemantes.

Sanctificet vos per omnia. Sive gratia, sive doctrina.

Ut integer spiritus vester, & anima, & corpus.

B Gratia spiritus quamvis in se semper integra sit, non tamen in nobis integra, nisi ab integris habeatur.

Sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur. Usque in diem judicii: quia non sunt tantum initia laudanda, sed finis.

Fidelis est qui vocavit vos. Qui dixit: Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego vos requiescere faciam.

Qui etiam faciet. Fratres, orate pro nobis.

C *Salutate fratres omnes in osculo sancto*. Quod promisit.

Adjuro per Dominum, ut legatur Epistola hæc omnibus sanctis fratribus. Adjurare permittitur, non jurare.

Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum: Amen. Gratia cum omnibus perseveret.

Explicit Commentarius in primam Epistolam ad Thessalonicenses.

COMMENTARII
IN SECUNDAM EPISTOLAM
AD THESSALONICENSES.

Caput I.

PAULUS, & Silvanus, & Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium in Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo. Gratia vobis & pax a Deo Patre & Domino Jesu Christo. Fratias agere debemus semper Deo pro vobis, fratres, ita ut dignum est. Qui sibi talem Ecclesiam conquisivit.

Quoniam supercrescit fides vestra. Ideo laus augetur.

Et abundat caritas uniuscujusque vestrum in invicem: ita ut & nos ipsi in vobis gloriemur in Ecclesiis Dei. Intantum proficitis, ut non solum alii vos inferiores quique collaudent, sed etiam nos ipsi vos præferamus, omnibus imitandos.

Pro patientia vestra & fide, & in omnibus persecutionibus vestris, & tribulationibus. Nisi futura crederetis, ista minime sufferre velletis.

D *Quas sustinetis in exemplum justi judicii Dei*. Ut exemplum detis, justum Dei judicium exspectandi: quem ita creditis esse venturum.

Ut digni habeamini in regno Dei, pro quo & patimini. Hi digni sunt regno Dei, qui gloriam ei tribuerunt: scientes nullam passionem esse condignam.

Si tamen justum est apud Deum retribuere tribulationem his qui vos tribulant. Hic, si

E tamen, confirmantis sermo est, non dubitantis: quasi dicat: si tamen foris potest judicare justitia, quod justum est. Nam sicut indubitanter pro nomine Domini patientibus re-

requiem: ita incunctanter tribulationem his qui eos tribulant, repromisit.

Et vobis qui tribulamini, requiem nobiscum. Quia nobis compatimini.

In revelationem Domini Jesu de cælo cum angelis virtutis ejus.

In flamma ignis, dantis vindictam. Si potuit flamma Dei imperio tres pueros omnino non tangere: quare non eadem potentia aliis sævior, aliis mitior esse credatur? Hoc contra eos propterea, quod pœnam conscientiæ somniarunt; quia hoc illis impossibile videbatur.

His qui non noverunt Deum: & qui non obediunt Evangelio Domini nostri Jesu Christi. Non solum qui non noverunt, sed etiam qui non obaudiunt Evangelii disciplinis.

Qui penas dabunt in interitu æternas. Pœnas in eo qui patitur, non potest dici.

A facie Domini, & a gloria virtutis ejus. A justi conspectu, sententiam damnationis accipiant.

Cum venerit glorificari in sanctis suis. Ipse in filiis glorificandus est membris, quæ solis splendore fulgebunt.

Et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt. Mirabuntur impii, & irrisores humilitatis, in subitatione salutis insperatæ justorum.

Quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo. Quia multi in die illo, nostro testimonio credidistis.

In quo etiam oramus semper pro vobis, ut dignetur vos sua vocatione Deus noster. Ut digni inveniamini ad id quod vocati estis: quia priores invitati, non erant digni.

Et impleat omnem voluntatem bonitatis suæ, & opus fidei in virtute. Adjutorio gratiæ, & consolatione scientiæ virtutum, quæ opus sunt fidei.

Ut clarificetur nomen Domini nostri Jesu Christi in vobis, & vos in illo. Et ut Christi nomen in vestris actibus clarum sit, & vos in ejus signis, & virtutibus gloriosi.

Secundum gratiam Dei nostri, & Domini Jesu Christi. Expetit a nobis, quod possumus: ut quod non possumus, largiatur.

Cap. II.

ROGAMUS *autem vos, fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi.* Quo vobis carius nihil esse, sum certius.

Et nostræ congregationis in ipsum. Quando a quattuor ventis cæli congregabuntur electi: ut ubi fuerit corpus, illic concurrent & Aquilæ.

Ut non cito moveamini a vestro sensu, neque terreamini. Perfacilis est, qui de Domini adventu contra Evangelicam sententiam commovetur.

A *Neque per spiritum, neque per sermonem.* Ne signa vos terreant, quasi per spiritum facta: quia & hoc Salvator ante præmonuit: neque sermo dialecticæ vos seducat.

Neque per Epistolam tanquam per nos missam. Poterant, & hoc diabolica excogitare versutia, sicut in multis apocryphis apparet, quæ ad fidem perfidiæ faciendam, Apostolorum nomine intitulantur.

Quasi instet dies Domini. Ne quis vos seducat ullo modo. Dicentes: hic Christus, ecce illic.

B *Quoniam nisi venerit discessio primum.* Nisi Antichristus venerit, non veniet Christus. Quod autem discessionem hic dicit, alibi *refugium* appellavit. In Latinis exemplaribus utrumque ita intelligendum est, quod nisi venerit refuga veritatis, sive sui principatus desertor, sive discessio gentilium a regno Romano, sicut in Daniele per bestiæ imaginem dicit.

Et revelatus fuerit homo peccata. Diabolus scilicet.

C *Filius perditionis.* Qui eum quasi sibi natum, servitio possidebit: qui secundum Isaiam conturbare dicitur gentes.

Qui adversatur & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur: ita in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus. Supra omnem potentiam, & æternitatem se jactabit, ut sacramenta culturæ corrigere, vel augere se dicat, & templum Jerusalem reficere tentabit, omnesque Legis ceremonias restaurare: tantum ut veritatis Christi Evangelium solvat; quæ res Judæis eum pro Christo suscipere suadebit, in suo, non Dei nomine venientem.

D *Non retinetis, quod cum adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis. Et nunc quid detineat, scitis.* Hoc est, quæ mora est, ut non veniat.

Ut reveletur in suo tempore. Quod tempus nondum advenit.

Nam mysterium jam operatur iniquitatis. In his qui falsis doctrinis ejus prævium faciunt iter: quos beatus Joannes in mundum dicit exisse.

E *Tantum ut qui tenet nunc, teneat: donec de medio fiat. Et tunc revelabitur ille iniquus.* Donec regnum, quod nunc tenet, de medio auferatur, prius, quam Antichristus reveletur.

Quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui. Cælesti imperio, vel solo.

Et destruet illustratione adventus sui. Quia sicut fulgur ubique coruscabit in mundo, solutis commotisque elementis per ignem.

F *Eum, cujus est adventus secundum operationem Satanæ in omni virtute, & signis & prodigiis mendacibus, & in omni seductione iniquitatis, his qui pereunt.* Sicut ante prædixit, dabunt signa, ut seducant, si fieri potest, etiam electos per phantasiam simulationemque virtutum:

sicut Jamnes & Mambre coram Pharaone A fecerunt.

Eo quod veritatis caritatem non receperunt, ut salvi fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio. Permittit venire: nam si Deus mittit, non est operatio Satanæ.

Ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Non se propter incarnationis Christi obscuritatem excusent, divinis non credidisse virtutibus: cum homini crediderint, diabolica arte fallente. B

Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis fratres dilecti a Deo. Quia caritatem recepimus veritatis, & propter hoc nos diligit.

Quod elegerit nos Deus primitias in salutem in sanctificatione spiritus, & in fide veritatis. Videns paratos ad credendum, sicut & alibi, recumbenti a viro Macedone revelatum est.

In qua & vocavit vos per Evangelium nostrum in acquisitionem gloriæ Domini Jesu Christi. Ad hoc vocati sumus, ut Christi gloriam acquiramus: Scimus enim quoniam cum apparuerit, similes ei erimus. C

Itaque, fratres, state. In fide veritatis immobiles.

Et tenete traditiones quas didicistis, sive per sermonem, sive per Epistolam nostram. Quando sua vult teneri, non vult extranea superaddi. Apostolica autem traditio est, quæ in toto mundo prædicatur, ut baptismi sacramenta.

Ipse autem Dominus noster Jesus Christus, & Deus, & Pater noster, qui dilexit nos. D Etiam si non meriti fuimus. Contra Arium facit, qui Deo majorem Patrem putat, quia prior soleat nominari.

Et dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratia. Promissionem, sive spiritum consolatorem, qui Græce παράκλητος appellatur. Potest esse & spes mala in gratia.

Exhortetur corda vestra, & confirmet. Virtutibus & revelatione.

In omni opere & sermone bono. Prius opere, E & postea sermone.

Caput III.

DE *cætero, fratres, orate pro nobis.* Dat humilitatis exemplum, & occasionem caritatis, ut pro alterutro audacius exoremus. Simul notandum, in quibus caussis orare poscat Apostolus.

Ut sermo Dei currat & clarificetur, sicut & apud vos. Currat, affluentia: magnificetur, F auditorum profectu.

Et ut liberemur ab importunis, & malis hominibus. Non enim omnium est fides. Non omnes credunt, ideo contradicunt.

Fidelis autem Deus est. Quia non relinquit, nisi relinquentes se.

Qui confirmabit vos, & custodiet a malo. In fide, per doctrinam & gratiam.

Confidimus autem de vobis, fratres, in Domino: quoniam quæcumque præcipimus, & facitis & facietis. Dominus autem dirigat corda vestra in caritate Dei, & patientia Christi. Revelando quanta sint, quæ amoris sui caussa contumelias patientibus promisit.

Denuntiamus autem vobis, fratres, in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, & non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis. Quia in prima lenius commonuimus, & emendare se noluerunt. Vel hoc modo, quod Sancti se ab eis separant, erubescant. Hujus plane loci auctoritate subtrahendum est ab omni Christiano, qui non secundum Apostoli incedit præcepta.

Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos, quoniam non inquieti fuimus inter vos: neque gratis panem manducavimus ab aliquo, sed in labore & fatigatione, nocte ac die operantes: ne quem vestrum gravaremus. Qui sumus forma credentium.

Non quasi non habuerimus potestatem. Quia dignus est operarius mercede sua.

Sed ut nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos. Ne cui occasionem avaritiæ, quæ fons est inquietudinis præberemus.

Nam & cum essemus apud vos, hæc denuntiabamus vobis. Quia prævidebamus aliquos tales esse futuros.

Quoniam si quis non vult operari. Aut sedeant quieti, aut si veri sunt Apostoli, nos sequantur: si non avaritiæ, sed Dei caussa ambulare se dicunt.

Nec manducet. Hæc sit inquietudinis non solum pœna, sed etiam emendatio.

Audivimus enim inter vos quosdam ambulare inquiete, nihil operantes. Reddit superioris sententiæ caussas, ad quos legitime debeat pertinere: scilicet ad inquiete ambulantes, non ad quiete sedentes.

Sed curiose agentes. Inquirentes, quid in unaquaque civitate, vel provincia geratur, & domo.

His autem qui ejusmodi sunt, denuntiamus & obsecramus in Domino Jesu Christo. Non ipsos post alteram correctionem desinit commonere.

Ut cum silentio operantes, suum panem manducent. Non cum inquietudine alienum.

Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes. Non omnibus, sed talibus dari prohibeo: ne puteris me boni operis consuetudinem amputare.

Quod si quis non obedierit verbo nostro, per Epistolam hunc notate, & non commisceamini cum illo. Si quis tertio noluerit emendari.

Ut

Ut confundatur. Non ut penitus abscindatur.

Et nolite quasi inimicum existimare, sed corripite, ut fratrem. Corrigite, ut emendetur, & nolite abscindere, ut desperet. Æger curandus est, non necandus: ne in apostasiam inquietudo vertatur.

Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis. Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni Epistola, ita scribo: Gratia Domini nostri Jesu Christi, cum omnibus vobis: Amen. His verbis omnes Epistolas subscribebat, excepta Galatarum, quam ex integro manu propria perscripsit: ut post eam nec sibi, nec angelo crederetur.

Explicit Commentarius in secundam Epistolam ad Thessalonicenses.

COMMENTARII
IN PRIMAM EPISTOLAM
AD TIMOTHEUM.

Caput I.

PAULUS *Apostolus Jesu Christi*. Auctoritas & nominis & officii prænotatur, propter eos quibus erat responsurus.

Secundum imperium Dei Salvatoris nostri, & Christi Jesu spei nostræ. Non secundum meam præsumptionem: simul & Patris, & Filii unum imperium demonstratur.

Timotheo dilecto filio in fide. In fide filio, non in carne.

Gratia & misericordia, & pax a Deo Patre & Christo Jesu Domino nostro. Gratis misericordiam consecuti, reconciliati sumus Deo.

Sicut rogavi te, ut remaneres Ephesi, cum irem in Macedoniam: ut denunciares quibusdam, ne aliter docerent. Quibus in actibus prædixerat intraturos lupos, qui gregi non parcerent.

Neque intenderent fabulis. Quas Deuteroseis appellant. Unde in Evangelio docentes doctrinas hominum condemnantur.

Et genealogiis interminatis. Generationibus antiquorum: in quibus sibi summam scientiam vendicant, si omnes ab initio generationes enumerent.

Quæ quæstiones præstant magis, quam ædificationem Dei, quæ est in fide. Tam veteres contrarietates, quam generationum solicitudines superfluas.

Finis autem præcepti est caritas de corde puro. Caritas Dei & proximi, in qua tota lex pendet, & Prophetæ: hæc si de corde puro sit, difficile delinquere poterimus.

Et conscientia bona. Ut conscientia tua testimonium perhibeat veritati.

Et fide non ficta. Fides enim ficta est, quæ solo ore promittitur, & actu negatur.

A quibus quidam aberrantes conversi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores: non intelligentes, neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Infinitæ stultitiæ est, non intellecta de magis non intellectis velle firmare.

Scimus autem quia bona est lex. Ut a Deo promulgata est, pro qualitate temporis: sicut alibi lex sancta est appellata.

Si quis ea legitime utatur. Si quis sciat, quibus, quare, quamdiu habenda sit data.

Scientes hoc, quia lex justo non est posita. Ergo Christianis non opus est, qui sunt justificati per Christum: qui didicerunt etiam occasiones fugere delictorum: nam ut quid dicitur: Non occides, quibus irasci non permittitur.

Sed injustis non subditis, impiis & peccatoribus, sceleratis & contaminatis, patricidis, matricidis, & homicidis, fornicariis, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus & perjuris. Illis omnibus data est, quos abjectis criminibus nititur revocare.

Et si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur, quæ est secundum Evangelium. Sunt ergo doctrinæ non sanæ: contra quas etiam data lex est, quæ contrariæ sunt cælestibus institutis. Quid ergo ibi quærunt, quod hic non habent? simul & Legem Evangeliis concordare demonstrat.

Gloriæ beati Dei. Per quam glorificatur Deus.

Quod creditum est mihi. Ne dicerent adversarii: quis erat ille, cui Evangelium crederetur, ait:

Gratias ago ei, qui me confortavit in Christo Jesu Domino nostro. Cum essem inutilis & infirmus. A

Quia fidelem me existimavit ponens in ministerio. Qui prius blasphemus fui, & persecutor, & contumeliosus. Justus in primordio accusator sui est: ut statim cum cœperit, adversarius confundatur.

Sed misericordiam Dei consecutus sum: quia ignorans feci. Levius esse peccatum ignorantiæ, demonstratur.

In incredulitate. Quia non credens, intelligere non valebam. B

Superabundavit autem gratia Domini nostri cum fide & dilectione, quæ est in Christo Jesu. Ubi autem iniquitas abundaverat: statim ut credidi, amplius cœpi diligere Christum, qui mihi magna peccata dimisit.

Fidelis sermo & omni acceptione dignus. Quem omnes credant, & omnium conscientiæ verum esse cognoscant.

Quia Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere. Ergo & me salvavit inter cæteros peccatores: tunc enim merito mihi præjudicaretur, si solos justos vocare venisset. C

Quorum primus ego sum. Hic, sum, pro fui, ponitur: sicut Matthæus dicitur publicanus, cum jam Christi esset Apostolus.

Sed ideo misericordiam consecutus sum. Ut David ait: Docebo iniquos vias tuas, & impii ad te convertentur. Si mihi viderint indulta peccata, tunc docebo neminem desperare debere. D

Ut in me primo ostenderet Christus Jesus omnem patientiam. Qui etiam persecutoribus conversis non solum indulget, sed etiam confert apostolatus honorem.

Ad informationem eorum, qui credituri sunt illi in vitam æternam. Ad exemplum, ut ne desperent [a].

Regi autem sæculorum immortali, invisibili, soli Deo honor & gloria in sæcula sæculorum: Amen. Qui mihi veniam tribuit non merenti. Rex enim parvi temporis & mortalis, ac visibilis, & capax consortis, honorem & gloriam temporalem habere potest, non tamen sempiternam. E

Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee. Hucusque de statu suo, quomodo adversariis respondere: hinc dat auctoritatem ordinandi, docendi, quæ præcepta sunt commendat.

Secundum præcedentes in te Prophetias. Secundum quod etiam ante hoc officium, habebas gratiam prophetandi.

Ut milites in illis bonam militiam. Bona militia est, in qua contra diabolum & vitia militatur.

Habens fidem. Pro armis, fidem in Christo perfectam.

Et bonam conscientiam. Implendo quod doces.

Quam quidam repellentes circa fidem naufragaverunt. Male vivendo, ipsam quoque fidem perdiderunt, quam habere videbantur: sive etiam jam vitia defendentes.

Ex quibus est Hymenæus & Alexander. Qui amore vitiorum, ad hæresim transierunt.

Quos tradidi satanæ: ut discant non blasphemare. In interitum carnis, ut ex præsenti correptione discant, futurum judicium non negarer ad emendandum traditi, non ad perdendum.

Caput II.

OBSECRO igitur primum omnium fieri obsecrationes. Obsecratio, impensior est oratio.

Orationes, postulationes, gratiarum actiones. Pro eo, quod nos dignos fecit, etiam pro his, qui vos persequuntur & tribulant.

Pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus qui in sublimitate constituti sunt. Ut cognoscant Deum, sive, ut subjectas habeant gentes. Illorum enim in pace tranquillitas nostra consistit: sed & si nobis Christianis sit persecutionis turbatio, omnis inquietudo cessabit.

Ut quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & castitate. Ad hoc nos vult esse quietos, ut pietate & castitate, non dissensione atque luxuria, tranquillitas nostra proficiat.

Hoc enim bonum est, & acceptum coram Salvatore nostro Deo. Ut quieti in sanctis operibus serviamus.

Qui omnes homines vult salvos fieri. Hic a probatur, nemini oportere ad credendum vim inferre, nec tollere arbitrii libertatem. Sed & illud hoc loco solvitur de induratione Pharaonis, & cæteræ hujusmodi objectionis quæstiones,

Et ad agnitionem veritatis venire. Si ipsi tamen vocanti Deo consentire voluerint.

Unum enim Deus. Unus enim Deus Pater & Filius & Spiritus sanctus: id est, una in tribus personis natura est deitatis.

Unus & mediator Dei & hominum, homo Christus Jesus. Sicut unus Deus, ita unus est mediator inter Deum & homines universos: hoc est, nullus alius talis, nec Moyses, nec aliquis Propheta, quia hic & homo erat, & Deus. Sed quia de traditione erat dicturus, ideo hominem solummodo nominavit. F

Qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus. Ille se pro omnibus dedit, si omnes redimi vellent.

Cur-

a Vide Baluzii notas in Agobardum pag. 37. & seq.

Cujus testimonium temporibus suis confirmatum est. In testimonium generi humano, sanctæ vitæ dedit exemplum: quia & Prophetæ suis testimonium fuere temporibus: novissime autem misit filium suum ad colonos.

In quo positus sum ego prædicator & Apostolus. In Christi testimonio, siv Christo.

Veritatem dico, non mentior, doctor gentium in fide & veritate. Volo ergo viros orare in omni loco. Magister gentium dat legem orandi, ut auctoritate Salvatoris, neque in monte neque in Jerosolymis aliquis orandi eligat locum, sed in spiritu: qui ubique nobiscum esse intelligitur. Sane de hoc loco, & hac caussa a Judæis mota fuit quæstio, qui in templo solummodo in Jerosolymis orare cupiebant.

Levantes puras manus sine ira & disceptatione. A cæde, & sanguine, omnique opere malo. Testimonium enim innocentiæ est manuum elevatio. Non solum autem manus ab opere, sed etiam mentem ab ira & disceptationis cogitatu, qui sibi dimitti petit, debet habere mundas. Nemo aliquid impetrare potest, alia cogitando.

Similiter & mulieres. Omnia quæ dixi de viris.

In habitu ornato. Honesto & convenienti naturæ.

Cum verecundia & sobrietate ornantes se. Hæc sunt ornamenta feminæ Christianæ.

Et non in tortis crinibus. Non debent occasionem dare concupiscentiæ.

Aut auro, aut margaritis. Quæ terræ sunt partes: cujus est homo dominus institutus.

Vel veste pretiosa. Quæ præ nimia subtilitate, nec frigus arceat, & de cujus pretio plurimi vestiri ejusdem naturæ homines potuissent.

Sed quod decet mulieres, promittentes pietatem per opera bona. Ista ergo non sunt promittentium, sed negantium castitatem.

Mulier in silentio discat cum omni subjectione. Discat quidem, sed cum omni humilitate & caritate.

Docere autem mulieri non permitto. Publice non permittit: nam filium, aut fratrem debet docere privatim.

Neque dominari in virum, sed esse in silentio. Ne magisterium sibi usurpando superbiat, sed taceat in Ecclesia.

Adam enim primus formatus est, deinde Eva Et Adam non est seductus: mulier autem seducta. Reddit caussam quare eas velit esse subjectas: scilicet, quia & posteriores in factura sunt, & priores in culpa.

In prævaricatione fuit. Salvabitur autem per filiorum generationem. In prævaricatione fuit mandati. Sed non ideo desperet mulier: quia per baptismum, quod est filiorum generatio, ipsa salvabitur: non Eva, sed credens mulier. Quia Eva ad exemplum adducta est creationis: non de ipsius salute proprie tractabatur. Cæterum, quomodo justitia justi super ipsum erit, & quomodo Noe, Job, & Daniel filios suos liberabunt: sic per filios Eva salvabitur.

Si permanserint. Sicut superius de plurali numero mulierum, ad singularem dicens, mulier in silentio discat: ita & hic redit ad pluralem.

In fide & dilectione. Christi, & dilectione proximorum.

Et sanctificatione cum sobrietate. Notandum, quod sola fides ad salutem ei, qui post baptismum supervixerit, non sufficiat, nisi sanctitatem mentis & corporis habeat: quæ sine sobrietate difficile custoditur.

Caput III.

FIDELIS *sermo: Si quis episcopatum desiderat*. Primum laicos instituit, de quibus optimi quique in sacerdotium eliguntur: & sic dicit quales debeant ordinari.

Bonum opus desiderat. Ad boni operis desiderium eum provocat, non ad honorem.

Oportet enim Episcopum irreprehensibilem esse. Aut Ecclesiæ princeps non erit: quam ideo Apostolus sine macula alibi definivit.

Unius uxoris virum. Viris nec hoc licet, quod velati incedant: multo magis illa, quæ etiam laico prohibentur.

Sobrium. Et mente, & corpore.

Ornatum, prudentem, pudicum. His omnibus spiritualibus ornamentis.

Hospitalem. Ad humanitatis opus cuncta plebs rectoris forma provocetur.

Doctorem. Tam verbo, quam exemplo. Si enim omnium vota scire voluerit, vel deberet, quomodo omnes valeant respondere: quanto magis sacerdos legem exquiret: quia angelus Dei omnipotentis est.

Non vinolentum. Ut fiducialiter possit corripere ebriosos.

Non percussorem. Sive ne sit petulans ad cædendum: sive ne malo exemplo conscientias feriat infirmorum.

Sed modestum. Qui omnia faciat cum mensura.

Non litigiosum, cupidum, sed suæ domui bene præpositum, filios habentem subditos cum omni castitate. Servum Dei non oportet litigare. Lites autem & jurgia maxime ex cupiditatibus oriuntur.

Si quis autem domui suæ bene præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit? Ipse in sequentibus exposuit, si filios in castitate, & humilitate nutrivit: hinc ejus diligentia comprobatur: si enim filios suos erudire nescivit, quomodo tantos Dei filios guberna-

bernabit, quorum mores secundum numerum A sunt diversi? vel qua fiducia, qui in disciplinatos habet filios, audebit exigere disciplinam?

Non neophytum, ne in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli. Ne nuper renatus, cito possit per ignorantiam exaltari: & putet se non tam ministerium humilitatis, quam administrationem sæcularis potestatis adeptum, & condemnationem superbiæ mereatur: sicut diabolus, qui per jactantiam judicatus atque dejectus est.

Oportet autem & illum testimonium habere bonum ab his, qui foris sunt. Ut sine offensione Judæis, infidelibus, atque Græcis, præsit Ecclesiæ Dei. Omnes enim naturaliter noverunt culpare vitia, & laudare virtutes.

Ut non in opprobrium incidat, & in laqueum diaboli. Ut non vituperetur ministerium nostrum, & per illum diabolus multos in laqueum teneat, qui poterant fieri Christiani.

Diaconos similiter. Irreprehensibiles, ut Episcopi eligantur. Quæritur cur de presbyteris nullam fecerit mentionem, sed eos Episcoporum nomine comprehenderit: quia secundus, imo pene unus est gradus: sicut ad Philippenses Episcopis ac diaconis scribit, cum una civitas plures Episcopos habere non possit, & in Actibus Apostolorum presbyteros Ecclesiæ, iturus Jerosolymas, congregans, ait: Inter cætera videte gregem, in quo vos Spiritus sanctus Episcopos ordinavit.

Pudicos. Continentes scilicet.

Non bilingues. Susurro, & bilinguis multos turbat, pacem habentes.

Non multo vino deditos. Concessit necessitati parum, qui voluptati amplius denegavit.

Nec turpe lucrum sectantes. Turpe lucrum est de cælestibus mysteriis, terrena sectari.

Habentes mysterium fidei in conscientia pura. Mysterium est, quod passio Christi redemptio est salutis humanæ: si ergo intelligit pure, non confunditur de humilitate Christi. Sive si propter hoc solum prædicat mysterium fidei, propter quod debet prædicari: non ultra debitum mysterium quæstum esse existimet pietatem.

Et hi autem probentur primum, & sic ministrent, nullum crimen habentes. Non solum Episcopi, sed & isti ante ordinationem probari debent.

Mulieres similiter pudicas. Similiter eas, ut diaconos eligi jubet. Unde intelligitur, quod de his dicat, quas adhuc hodie in Oriente diaconissas appellant.

Non detrahentes. Quod illis vitium præcipue dominatur.

Sobrias, fideles in omnibus. In nullo dubitantes.

Diacones sint unius uxoris viri, qui filiis suis bene præsint, & suis domibus. Non ut, si non habuerint, ducant; sed ne duas habeant. Si enim digniorem facit uxor, cur non magis & digami, & trigami ordinantur?

Qui enim bene ministraverint. Ostendit non ministerium tantum, sed qualitatem ministerii præmium promereri.

Gradum bonum sibi acquirent. Bonum, hic pro gradu majori posuit: sunt enim minores.

Et multam fiduciam in fide, quæ est in B *Christo Jesu.* Apud Dominum petendi, & apud homines docendi, vel etiam arguendi.

Hæc tibi scribo, fili Timothee, sperans me venire ad te cito. Si autem tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi. Ut auctoritatem habeas pro me omnia ordinandi, hujus Epistolæ sententia confirmatus.

Columna & firmamentum veritatis. In qua nunc sola veritas stat firmata: quæ ante in lege erat posita vel naturæ, quæ sola sustiC net ædificium.

Et manifeste magnum est pietatis sacramentum. Quod scire te cupio sacramentum incarnationis Christi, per quam generi humano pietas collata est.

Quod manifestatum est in carne. Quod nunc in carne ejus declaratum est.

Et justificatum est in spiritu. Demonstratum est.

Apparuit angelis. Quando dicebant: Gloria in excelsis Deo: quando illi in eremo D ministrabant.

Prædicatum est gentibus. In gentibus omne genus hominum comprehendit.

Creditum est in mundo, assumptum est in gloria. Videntibus Apostolis, ascendit in cælum.

Caput IV.

SPIRITUS *autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidam a fide.* Prophetalem inducit affectum, quod E antiqui dicebant: Hæc dicit Spiritus sanctus.

Attendentes spiritibus erroris & doctrinis dæmoniorum. Omnis hæretica doctrina, dæmonum arte composita est.

In hypocrisi, loquentium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam. In hypocrisi loquuntur: qui cum non contineant, tam casti volunt videri, ut etiam nuptias damnent: tam abstinentes, ut creatura Dei parce utentes judicent, cum ipsi comessationibus vacent. Hic vero ita castitatem & abF stinentiam prædicat, ut nec naturam, nec creaturas damnet. At illud fortiores hortatur: istud concedit infirmis. Illi autem hoc amore castitatis & abstinentiæ, sed ad obumbrandum ejus justitiam faciebant: sanctio-

ctiores videri volentes, quam ille qui amore castitatis etiam nuptias concedebat: scilicet ne fornicationis crimen incurrerent. Omnis enim qui nuptias damnat, non amator, sed inimicus est castitatis: dum & continentibus laudem tollit, & incontinentibus, sublato nuptiarum remedio, fornicationis facit inire discrimen.

A

Prohibentium nubere: abstinere a cibis, quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & his qui cognoverunt veritatem: Quia omnis creatura Dei bona est, & nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei & orationem. Si ad proprietatem sermonis attendas, monstruosa nescio quæ prædicatio prædicatur: quæ tam nubere, quam abstinere prohibeat dicentium hæc omnia, quæ sequuntur.

B

Hæc præponens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu. Libram iu omnibus tenens, & omnia rationabiliter, & moderate dispensans.

Enutritus verbis fidei & bonæ doctrinæ, quam assecutus es. Quia sacris Legis literis ab infantia eruditus fuerat. Verba propriæ fidei, sunt traditio Symboli. Bona vero doctrina, qua vita instituitur Christiana.

C

Ineptas autem & aniles fabulas devita. Fidei, vel religioni non aptas.

Exerce autem teipsum ad pietatem. Pietas est etiam, cum tua tribulatione aliis subvenire, sicut Sareptana vidua fecit.

Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est. Sanctarum balnearum, venationum, & hujusmodi, quæ ad breve tempus in carnali proficiunt sanitate.

D

Pietas autem ad omnia utilis est: promissionem habens vitæ, quæ nunc est, & futuræ. Et ad præsens tempus, & in futurum: nam & ipsa vidua & in præsenti casta est, & merces ejus manet in ea.

Fidelis sermo, & omni acceptione dignus. Verus sermo apud omnium conscientiam, & cui nemo resistit.

In hoc enim laboramus, & maledicimur: quia speramus in Deum vivum. Cum certum sit, apud homines nihil nos dignum odio perpetrasse: quid aliud sequitur, quam quod propter vitam dissimilem blasphemamur?

E

Qui est Salvator omnium hominum, maxime fidelium. Omnium, in præsenti: fidelium, in futuro. Sive, quia omnes de periculis liberat, & maxime fideles.

Præcipe hæc, & doce. Præcipe, ut fiant: doce quomodo fiant, vel quali præmio remuneranda sint.

F

Nemo adolescentiam tuam contemnat. Sic age, ut admirationi sis, priusquam contemtui habearis. Hoc enim illi præcipit, quod in illius potestate constabat.

Sed exemplum esto fidelium. Parvum est infidelium esse formam: apud quos qui graviora crimina non habet, magnus habetur. Hoc multum est, ut talem se exhibeat, per quem etiam sancti proficiant.

In verbo, in conversatione. Nihil aliud magis loquaris, quam Domini verbum. Notandum quia fidelibus etiam verbi præbere cupit exemplum.

In caritate. Ut exemplum illis dilectionis ostendat.

In fide. Catholica, vel perfecta.

In castitate. Mentis & corporis: cujus insignia etiam gravitate habitus præferuntur.

Dum venio attende lectioni, exhortationi, & doctrinæ. Fac, lege, exhortare ut fiant: doce, quomodo intelligantur obscura: ut possint fieri quæ leguntur.

Noli negligere gratiam, quæ est in te. Negligit gratiam, qui acceptum talentum non exercet.

Quæ data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterii. Prophetiæ gratiam habebat, cum ordinatione Episcopatus.

Hæc meditare. Omnis enim profectus ex meditatione descendit.

In his esto. Non enim omnis, qui in his est, meditatur.

Ut profectus tuus manifestus sit omnibus. Tunc manifestus erit, si in meditatione sis semper: & cum manifestus fueris, poterunt exemplo tuo ad meliora proficere.

Attende enim tibi, & doctrinæ insta in illis. Hoc enim faciens, & teipsum salvum facies, & eos qui te audiunt. Primo tibi, deinde doctrinæ: ut ubique & actu salves illos; & doctrina pariter & exemplo.

Caput V.

SENIOREM ne increpaveris, sed obsecra, ut patrem. Ne indigne ferens se a juniore correptum, exasperetur, & non proficiat, sed obsecra, ut suo quasi pater exemplo instituat juniores.

Juvenes ut fratres. Quia hac via liberius commonentur, similiter & sorores.

Anus ut matres. Cum omni reverentia.

Juvenculas ut sorores, in omni castitate. Et mentis, & corporis.

Viduas honora. Necessaria præbendo, vel solatio confovendo.

Quæ vere viduæ sunt. Illas veras viduas esse definivit, quæ universis curis exutæ sunt, & ab omnibus desolatæ.

Si quæ autem vidua filios, aut nepotes habet: discat primum domum suam regere, & mutuam vicem reddere parentibus. Hoc enim acceptum est coram Deo. Tamdiu regit domum, quamdiu docet filios parvulos, aut nepotes, ut quod a parentibus pietatis accepit,

pit, filiis reddat: ita tamen, ut non hac excusatione avaritiæ studeat, sed sufficientem tantum sibi reservet, & ne liberis ejus ipsa occasionem det sæculo serviendi.

Quæ autem vere vidua est, & desolata, speret in Deum, & instet obsecrationibus & orationibus nocte ac die. Qualis erat Anna filia Phanuel, tales præcipit honorari.

Nam quæ in deliciis est vivens, mortua est. Quicquid modum naturæ excedit, deliciis deputatur. Hic maxime nostri temporis viduas tangit, quæ cum hominem suæ naturæ qualicumque panno non vestiant, parietes pretiosis marmorum crustis exornant.

Et hoc præcipe, ut irreprehensibiles sint. Notandum irreprehensibiles eas tam posse, quam esse debere.

Si quis autem suorum, & maxime domesticorum, curam non habet, fidem negavit, & est infideli deterior. Si quis viduas abjicit, aut pupillos, vel maxime parentes & pauperes, deterior est infideli: quia & illi habent naturaliter circa proximos pietatem. Sive, si qua vidua filios orphanos negligat, hujus sententiæ crimen incurrit. Simul notandum, quosdam fideles nomine, qui infidelibus conversatione pejores sunt.

Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor. Tales voluit eligi diaconissas, quæ omnibus essent exemplum vivendi.

In operibus bonis. Si ex tempore viduitatis suæ ista omnia custodivit.

Testimonium habens. Sicut Tabitha.

Si filios educavit. Subauditur, Deo.

Si hospitio recepit, si sanctorum pedes lavit. Si non solum humilitatis habet insignia: cui non sufficit hospitio suscipere, sed etiam manu propria lavare hospitum pedes.

Si tribulationem patientibus subministravit. Hoc est, in carcere positis, vel ægrotis.

Si omne opus bonum subsecuta est. Breviter universa conclusit.

Adolescentiores autem viduas devita. Devita aliis ministerio diaconatus præponere, ne malum pro bono detur exemplum.

Cum enim luxuriatæ fuerint, in Christo nubere volunt. Cum sub eo tempore religionis abundantiam habuerint, quæ sæpe solet generare luxuriam.

Habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Quæ se viduas promiserant permansuras. Hæc regula non solum in viduis, sed in virginibus continentibus, quæ primam fidem irritam fecerunt, intelligenda est.

Simul autem & otiosæ discunt circumire domos. Divino minime timore detentæ, nec mariti potestati subjectæ, nullaque cura domesticæ occupationis adstrictæ.

Non solum otiosæ, sed & verbosæ, & cu-
A *riosæ loquentes, quæ non oportet.* Dum voluntatis suæ cupiunt præbere exemplum.

Volo autem juniores nubere, filios procreare. Volo: quia necesse est ut tales ante hoc faciant, quam illud promittant: inde si transgessæ fuerint damnationem acquirunt.

Matres familias esse. Matres familias dici possunt, etiam quæ duos habent, vel tres servos: hoc dicit, ne ex hoc nomine avaritia defendatur.

Nullam occasionem dare adversario maledi-
B *cti gratia.* Si incontinentes sunt: vel ne per illas religio blasphemetur.

Jam enim quædam conversæ sunt retro post satanam. Reddit caussas quare eas nubere velle prædixerit, ne eum putaremus optare. quia quædam promissum propositum Deo non reddentes, fuerant fornicatæ.

Si quis fidelis habet viduas, subministret illis, ut non gravetur Ecclesia. In domo propria, ut parentibus.

Ut his quæ vere viduæ sunt, sufficiat. Quæ
C sunt omnium auxilio desolatæ.

Qui bene præsunt presbyteri. Qui implent officium suum.

Duplici honore digni habeantur. Et officii, & doctrinæ.

Maxime qui laborant in verbo, & doctrina. Non dixit omnium, qui habent verbum, sed qui laborant in verbo. Cæterum omnes habentes præcipit ordinare.

Dicit enim Scriptura: Non infrenabis os bovi trituranti: &, Dignus est operarius mer-
D *cede sua.* Vult illi præstare carnalia, a quibus alii spiritualia consequuntur: quia occupati in doctrina, necessaria sibi providere non possunt.

Adversus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus. injustum est etiam adversus laicum accusationem recipere, cum hoc nec sæculares faciant: quanto magis adversus Domini sacerdotem

Peccantes coram omnibus argue. Si de illis fuerit comprobatum.

E *Ut cæteri timorem habeant.* Videntes te nemini pepercisse.

Testor coram Deo, & Christo Jesu, & electis angelis ejus, ut hæc custodias sine præjudicio. Obtestatur illum divina & cælesti testificatione, ut nulla illi res præjudicet ad ista servanda, nec electi angeli, qui sacris assistunt altaribus.

Nihil faciens in alteram partem declinando. Neque in dexteram, neque in sinistram.

Manus cito nemini imposueris. Nisi talem
F inveneris, qualem dixi.

Neque communicaveris peccatis alienis. Communicare eum dicit peccatis, qui non probatus fuerit ordinatus.

Teipsum castum custodi. Non alios custodire

dire præcipit, ut poſſit audenter arguere delinquentes.

Noli adhuc aquam bibere, ſed modico vino utere, propter ſtomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates. Ne putaret etiam abſtinentiæ ſe formam infirmis dare debere: maxime cum audierit a magiſtro dicente, omnibus bonum eſſe non bibere vinum. Dat ergo ei conſilium, ut plus doctrinæ cauſſam, quam abſtinentia curet: & ſimul oſtendit quas infirmitates creaturarum medicina poſſit ſanare.

Quorumdam hominum peccata manifeſta ſunt, præcedentia ad judicium. Detecti excommunicantur: ſive plagis præſentibus damnantur.

Quorumdam autem & ſubſequuntur. In futuro judicio: ſive hic diu latere non poſſunt. Non ergo debent facile ordinari.

Similiter & facta bona manifeſta ſunt, & quæ aliter ſe habent, abſcondi non poſſunt. Non enim poteſt abſcondi civitas ſupra montem poſita: ſed etiam quæ ad tempus latent, non poſſunt diutius occultari.

Caput VI.

QUICUMQUE *ſunt ſubt jugo ſervi, dominos ſuos omni honore dignos arbitrentur.* Non ſolum bonos, ſed etiam infideles.

Ne nomen Domini, & doctrina blaſphemetur. Ne videantur per religionem in deterius profeciſſe.

Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres ſunt. Ne ſibi æqualem contemnant.

Sed magis ſerviant: quia fideles ſunt & dilecti, quia beneficii participes ſunt. Si ſerviebant infidelibus timore odioſo: quanto magis debent ſervire fidelibus, quorum caritatis participes eſſe merentur.

Hæc doce, & exhortare. Doce, ita debere fieri: exhortare, præmium oſtendere Deum.

Si quis aliter docet, & non acquieſcit ſanis ſermonibus Domini noſtri Jeſu Chriſti: & ei quæ ſecundum pietatem eſt doctrinæ. Novi Teſtamenti; veteris enim ſevera doctrina eſt.

Superbus eſt, nihil ſciens. Super alios ſe extollens, cum ſit deſurſum veniens, quam prædicat ſapientiam.

Sed languens circa quæſtiones. Nec enim recuſando penitus fidem, moritur, nec adverſitatis ſcientia convaleſcit, ſed diverſis occaſionibus languet.

Et pugnas verborum. Relicto ſenſu veritatis, ambiguitates verborum obſervant: ſicut Manichæi ex verbo, diverſitatem Teſtamentorum.

A *Ex quibus oriuntur invidiæ, contentiones, blaſphemiæ.* Quæ generant lites ac blaſphemias, in Deum pugnando ſermonibus.

Suſpiciones malæ. Sive hæreſim de altero ſuſpicantur, ſive audientes putant efficere veritatem.

Conflictationes hominum mente corruptorum: & qui a veritate privati ſunt. Ab integritate Evangelii, vel naturæ.

Exiſtimantium quæſtum eſſe pietatem. Qui putant quæſtus ſui cauſſa, novum veniſſe

B Teſtamentum.

Eſt autem quæſtus magnus, pietas cum ſufficientia. Multum inquirit, qui habet pietatem: cum ſufficientia, non luxuriæ, ſed naturæ eſt. Sive ſicut pietas eſt cultura Dei: ita impietas eſt contemtus.

Nihil enim intulimus in hunc mundum: haud dubium, quia nec auferre quid poſſumus. Nudi nati ſumus, nudi etiam morituri. Quicquid hic invenitur, hic relinquetur: non eſt noſtrum, quod non ſemper noſtrum eſt. Tanquam peregrini ergo ſufficienti

C uſu contenti ſimus: illas divitias acquiramus, quas nobiſcum ad cæleſtem patriam ferre poſſimus.

Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti ſimus. Superius dixerat ſufficientiam: quicquid his amplius eſt, divitiis deputatur.

Nam qui volunt divites fieri. Voluntatem divitiarum definivit: quæ voluntas, & habentibus eſt, & quærentibus.

D *Incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli.* Occaſio tentationis eſt, & laqueus diaboli, velle habere divitias.

Et deſideria multa, & inutilia, & nociva. Nunquam ergo divitiarum deſideria ſatiantur.

Quæ mergunt homines in interitum, & perditionem. Dum ambitione bonorum tumentes, ad cælos elevari, uſque ad inferos demerguntur: ſive deſiderantes alienas opes, ut Achab, uſque ad homicidii perveniunt factiones.

E *Radix enim omnium malorum eſt cupiditas.* Quia & fons eſt, & omnium criminum augmentum. Radix exciſos ſemper denſius reparat ramos: evellenda eſt ergo radix, ne rami ſuperflue excidantur.

Quam quidam appetentes erraverunt a fide. Hoc eſt, receſſerunt a fide promiſſorum Dei, dum præſentibus oblectantur.

Et inſeruerunt ſe doloribus multis. Quanto amplius habuerint, tanto plures ſollicitudinum ſuſtinent cruciatus. unde & Dominus

F divitiarum ærumnas circa reliqua concupiſcentiæ verba aſſeruit ſuffocare.

Tu autem, o homo Dei. Non divitiarum homo, ſed, Dei: nec mammonæ ſervus, ſed Chriſti: cujus ſunt omnia, quæ videntur.

Hæc fuge. Quasi caussas perfidiæ, vel dolorum.

Sectare vero justitiam, pietatem, fidem. In his te cupio divitiis esse locupletem.

Caritatem. Dei, & proximi.

Patientiam, mansuetudinem. Patientiam sustinendi, mansuetudinem non nocendi.

Certa bonum certamen fidei. Bonum certamen est, non pro rebus sæculi, sed usque ad mortem pro fidei veritate certare: sicut scriptum est: In justitia agonizare pro anima tua: & usque ad mortem certa pro justitia. Sive ut illi student in divitiis omnia vincere, ita & tu in fide.

Apprehende. Quomodo ego comprehendi.

Vitam æternam: in quam vocatus es. Ut illi gerere cupiunt temporalem.

Et confessus es bonam confessionem. In baptismo abrenunciando sæculo, & pompis ejus.

Coram multis testibus. Sacerdotibus, vel ministris, virtutibusque cælestibus.

Præcipio tibi coram Deo. Præcipit auctoritate magistri.

Qui vivificat omnia. Omnia quæ vivunt, etiam si arefiant, per ejus potentiam, reviviscunt.

Et Christo Jesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato, bonam confessionem. Dicens ad Pilatum: Ego ad hoc veni in hunc mundum, ut testimonium perhibeam veritati: scilicet pro ea etiam moriendo.

Ut serves mandatum. Sicut ille usque ad mortem.

Sine macula irreprehensibile. Maculat quodammodo, & reprehendi facit mandata, qui peccat.

Usque in adventum Domini nostri Jesu Christi. Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.

Quem suis temporibus ostendet beatus, & solus potens, rex regum, & Dominus dominantium. Quando voluerit, qui hoc solum potest Deus.

Qui solus habet immortalitatem. Ille solus proprie habet, qui angelis, & qui hominibus dedit habere. Nos autem nec soli nec nobis habemus ut ille. Hoc contra Manichæos, qui mali naturam putant immortalem atque perpetuam.

Et lucem habitat inaccessibilem. Omni creaturæ. Nemo enim novit Patrem nisi Filius: neque Filium nisi Pater, & Spiritus sanctus, utrumque etiam scrutatur profunda Dei.

Quem nullus hominum vidit: sed nec videre potest: cui est honor, & imperium sempiternum: Amen. Nemo novit, sed unusquisque pro merito intelligit. Nam solem tanto amplius vident singuli, quanto purior fuerit acies oculorum.

Divitibus hujus sæculi præcipe. Sunt & alterius sæculi divites, qui emunt sibi aurum ignitum a Deo: & qui habent aurum in cælo, nec non qui proferunt nova & vetera.

Non sublime sapere. In primis principalem eorum tetigit morbum. Difficile divitem invenies non superbum, qui pauperes, vel parentes agnoscat: & qui non graviter ferat minime sibi ab inferiore honorem deferri.

Neque sperare. Non sperando vilescunt & cum spernuntur, erogantur.

Incerto divitiarum. De quibus incertum est utrum illæ tibi, an tu illis celerius subtraharis: multis enim cum vita sublatæ sunt. Alii propriis eas auferri oculis viderunt: nonnulli etiam inviti extraneis reliquerunt.

Sed in Deo vivo. Cujus sunt omnia.

Qui præstat nobis omnia abunde. Qui ideo abunde præstat, ut vivamus, etiam aliis largientes: non ut grandi labore destruentes, majora horrea faciamus.

Ad fruendum. Non ad occultandum, vel negotiandum.

Bene agere: divites fieri in operibus bonis. Non in auro & argento.

Facile tribuere: communicare. Qui facile tribuit, cito dives esse cessabit. Tribuere, donare est: communicare vero, multum dare.

Thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum. Vade, Vende omnia, quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni sequere me: quod perfectionis est fundamentum.

Ut apprehendant veram vitam. Hæc enim non est vera vita, quæ in suo non permanet statu. Vanitas enim sub sole, dicit Ecclesiastes.

O Timothee, depositum custodi. Commendatum a nobis, servandum tibi, fidei depositum custodi.

Devitans prophanas vocum novitates. Quod a me non audisti, nec ab angelo si dicatur libenter admittas.

Et oppositiones falsi nominis scientiæ: quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt. Artis dialecticæ, per quas sibi infinitam rerum scientiam hæretici promittunt, ideo a fidei veritate cadunt.

Gratia tecum. Amen. Permaneat in æternum.

Explicit Commentarius in primam Epistolam ad Timotheum.

COM-

COMMENTARII IN SECUNDAM EPISTOLAM AD TIMOTHEUM

Caput I.

PAULUS *Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei*. Non meis meritis : sive a Christo missus, non sine Dei voluntate.

Secundum promissionem vitæ, quæ est in Christo Jesu. Condignum exhibens promissione servitium.

Timotheo carissimo filio. Carissimo, id est, cæteris cariori.

Gratia & misericordia, & pax a Deo Patre, & Christo Jesu Domino nostro. Talis est salutatio Pauli, ut in ea omnia Patris, & Christi beneficia memorentur.

Gratias ago Deo meo. Deo qui nos talem in alterutrum docuit caritatem.

Cui servio a progenitoribus meis in conscientia pura. Omnis origo mea coluit unum Christum: non malevolentia, sed legis æmulatione vastabam.

Quod sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die desiderans te videre. Et caritatem ostendit, & jugiter orandi præbet exemplum.

Memor lachrymarum tuarum, ut gaudio implear. Quas pro me abunde profudisti, ut & me ad tristitiam provocares : quas tua adopto præsentia relevari.

Recordationem accipiens ejus fidei, quæ est in te non ficta : quæ & habitavit primum in avia tua Loida. Quæ vere te esse in operibus comprobat : sicut Jacobus definivit : & quæ ad te ex aviæ successionis institutione, quasi hæreditario jure descendit.

Et matre tua Eunice. Quia prior credidit.

Certus sum autem quod & in te. Propter quam caussam admoneo te. Quia comprobavi fidem tuam, commoneri indiges, non doceri.

Ut resuscites gratiam Dei. Quasi tribulationibus dormitantem.

Quæ est in te per impositionem manuum mearum. Ad Episcopatum scilicet.

Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis. Contemnendi pœnas. Illi merito humana supplicia videntur formidare

A qui peccant : ut alibi dicit : Si autem malefeceris, time.

Et dilectionis, & sobrietatis. Sive pro eo Domino, sive pro alterutro. Libenter etiam moriamur, ut omnia sobria mente faciamus.

Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri : neque me vinctum ejus. Quia nihil confusione dignum Christus exercuit : sed nec ego, quem nosti, ob aliquod crimen, sed propter Deum hæc omnia quæ patior, sustineo. B

Sed collabora Evangelio. Tua conversatione, sive doctrina.

Secundum virtutem Dei. Quæ sua caussa adjuvat laborantes.

Qui nos liberavit, & vocavit vocatione sua sancta. Scilicet a peccatis.

Non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum, & gratiam, quæ data est nobis in Christo Jesu. Quo proposuit nos gratis salvare per Christum.

C *Ante tempora sæcularia*. Quantum ad præscientiam Dei, ante sæcula jam donavit. Nam homines solent filiis parare prædia, priusquam nascantur.

Manifestata est autem nunc. Quæ ante latebat.

Per illuminationem Salvatoris nostri Jesu Christi. Verbis scilicet & exemplis.

Qui destruxit quidem mortem : illuminavit autem vitam, & incorruptionem. Doctrina sua, & conversatione destruxit peccata, quæ mortem hominis generabant : & ostendit quo-
D modo vita, & incorruptio quæratur.

Per Evangelium. Volentes docuit, non coegit invitos.

In quo positus sum ego prædicator, & Apostolus, & magister gentium. Ad comparationem aliorum possunt dici magistri. Ad comparationem nemo magister verus.

Ob quam caussam etiam hæc patior. Non ob aliquod crimen, sicuti nos pati Petrus hortatur dicens : Nemo vestrum patiatur quasi homicida : si autem ut Christianus, non erubescat.

E *Sed non confundor*. Hic non erubescit in catenis, cum nos in solis opprobriis confundamur.

Scio enim cui credidi, & certus sum, quia potens est. Scio enim eum fidelem, & potentem.

Depositum meum servare in illum diem. Apud me ipse, quod deposuit, conservabit: sive quod ego apud illum commendo, restituet in futuro.

Formam habe sanorum verborum, quæ a me audisti in fidei, & in dilectione in Christo Jesu. Secundum meam formam vide & doce, quam a me breviter accepisti, quomodo integre credere, & alterutrum diligere debeamus.

Bonum depositum custodi, per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis. Quod apud te per Spiritum sanctum commendavi, adjutorio ejus depositum custodi.

Scis enim hoc, quod aversi sunt a me omnes qui in Asia sunt: ex quibus est Phygelus, & Hermogenes. Idcirco te commoneo, quia quos non putabam, me dereliquerunt.

Det misericordiam Dominus Onesiphori domui: quia sæpe me refrigeravit, & catenam meam non erubuit. Vituperat desertores, & laudat permanentes: ut deterreat ab imitatione mala, & ad exemplum provocet bonum.

Sed cum Romam venisset, sollicite me quæsivit, & invenit. Det illi Dominus invenire misericordiam a Domino in illa die. Et quanta Ephesi ministravit mihi, tu melius nosti. Idcirco invenit, quia sollicite quæsivit: unde & ostenditur, quia idcirco non omnes quærentes inveniunt: quia negligenter inquirunt.

Caput II.

TU *ergo fili mi, confortare in gratia, quæ est in Christo Jesu: & quæ audisti a me per multos testes*. Sive præsentibus multis, tibi dedi mandata, qualiter docere debeas: sive quæ dixi multis Prophetarum exemplis, & testimoniis confirmavi.

Hæc commenda fidelibus hominibus. Qui fideliter possunt gratiam Dei dispensare: hoc est, solius Dei caussa prædicare.

Qui idonei erunt & alios docere. Non solum ipsi facere, sed & alios erudire.

Labora sicut bonus miles Christi Jesu. Ideo milites dicimur, quia hostes habemus, contra quos laboriose debemus dimicare.

Nemo militans Deo, implicat se negotiis sæcularibus, ut placeat ei cui se probavit. Comparatione militantium utitur, ut ostendat multo magis nos a negotiis sæcularibus liberos esse debere, ut Christo placeamus: cum etiam sæculi milites a reliquis actibus vacent, ut possint imperatori suo placere perfecte.

Nam & qui certat in agone, non coronabitur nisi legitime certaverit. Alia comparatione id ipsum dicit. Multi enim certant: sed ille solus, qui tota virtute vicerit, coronatur.

Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere. Ne diceret, unde ergo victurus sum, si me totum occupavero in doctrina: ostendit eum primitias fructuum a populo debere accipere, præter mercedem, quam a Domino accipiet in futuro.

Intellige quæ dico. Dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum. Eorum quæ propter quærentes occasionem, comparationis velamine fuerant obumbrata.

Memor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis, ex semine David. Hoc contra illos qui carnis resurrectionem negant, consequenter etiam Christi negabant, sed & adversus illos, qui negant Christum in carne venisse: quos Joannes antichristos appellat.

Secundum Evangelium meum. Secundum quod me prædicare non nescitis.

In quo laboro usque ad vincula quasi male operans. Non tamen male.

Sed verbum Dei non est alligatum. Qui & præsentes fiducialiter doceo, & literis absentes confirmare non cesso.

Ideo omnia sustineo propter electos. Ideo Tribuni auxilium petivi, ac postea Cæsarem appellavi, ut per me confirmentur, cum has passiones potuerim moriendo finire.

Ut & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Jesu cum gloria cælesti. Quæ salus in Christo, est non nuda, sed gloria vestita: nec terrena gloria sed cælesti.

Fidelis sermo: nam si commortui sumus, & convivemus. Veritatis ratione subnixus. Si enim a vitiis, & voluptatibus sumus commortui Christo, vivemus cum illo. Alioquin quomodo sperare poterimus hoc?

Si sustinemus, & conregnabimus. Si sustinuerimus cum necesse fuerit, quod ille sustinuit, tunc demum regnare poterimus simul.

Si negaverimus, & ille negabit nos. si non credimur, ille fidelis permanet: negare seipsum non potest. Sive credamus, sive non credamus: non aliud potest exhibere singulis, quam promisit. Quia veritas contra se non faciet, ne se negare videatur.

Hæc commone testificans coram Deo. Sub testificatione Dei constringe.

Noli contendere verbis, ad nihil enim utile est, nisi ad subversionem audientium. Sine testimoniis Scripturarum hujusmodi etiam contentio non ædificat, sed destruit audientes: putant enim omnia acumine, & subtilitate subsistere. Sive: noli verbis vincere, sed factis.

Sollicite autem cura te ipsum probabilem exhibere Deo. Ante omnia hoc labora, ut talem te apud Deum exhibeas, quo merito possit tibi populus obaudire.

Operarium inconfusibilem. Ita vive, ne dicta factis deficientibus erubescant.

Recte tractantem verbum veritatis. Ille recte tractat, qui exemplis sua dicta confirmat. Ornamentum enim vitæ, doctrina: firmamentum verbi, opus.

Pro-

Prophana autem & vaniloquia devita. Multum enim proficiunt ad impietatem. Irreligiosas hæreticorum fabulas, qui negant resurrectionem, per quas utique judicis timore sublato, ad omnem impietatem, & ad cuncta crimina pervenitur.

Sermo eorum ut cancer serpit. Cancer dicitur vulnus, quod in mammillis nascitur feminarum: cui nisi cito subventum fuerit, cum virus ad cor serpendo pervenerit, nullum remedium est. Ita & hæreticorum sunt vitanda colloquia, ne per aures irremediabiliter vulnerent mentes.

Ex quibus est Hymenæus & Philetus, qui a veritate exciderunt. Nomina signat, ut noverit, quos debeat præcavere.

Dicentes resurrectionem jam factam, & subverterunt quorumdam fidem. In filiis, sive ossa vivificata in Ezechiele Israelis, interpretabantur de captivitate collecta, quasi resurrexisse.

Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc. In quorum corde fides Christi erat fundata, non sunt seducti, vel moti: & hoc quia Dei essent habentes judicium, sicut Moysi tempore fuit, in quo Dathan, & Abiron subversi sunt: non simul cum impiis perierunt, Deo illos esse optimos cognoscente, ut in Numeri scriptum est libro.

Cognovit Dominus qui sunt ejus: & discedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini. Ut Sion simul pereat cum iniquis.

In magna autem domo. Magnam domum, non Ecclesiam dicit, ut quidam putant, quæ non habet maculam neque rugam, sed Mundum. Unde ait Jeremias. O Israel, quam magna est domus Domini & cætera. In qua sunt zizania mixta cum tritico: nam resurrectionem negantes, in Ecclesia esse non possunt.

Non solum sunt vasa aurea & argentea. Pretiosa & fortia.

Sed & lignea & fictilia. Infirma.

Et quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam. Si quis ergo se emendaverit ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, & utile Domino ad omne opus bonum paratum. Si quis se a doctoribus hæreticis mundaverit, & crediderit in resurrectionem futuram, judicium Dei per omne opus bonum implere studet.

Juvenilia autem desideria fuge. Quia hi ex senioribus esse non possunt si hæc agant, quæ gravitati non conveniunt Christianæ, & a juvenibus vincuntur, si habeant levitatem.

Sectare vero justitiam, fidem, spem, caritatem. Hic fidem integritatem dicit.

Et pacem. Illam pacem, quæ religioni debetur.

A *Cum his qui invocant Dominum de corde puro*. Beati mundo corde: de quibus dicitur, quid me vocatis Deum, & non facitis, quæ dico?

Stultas autem & sine disciplina quæstiones devita: sciens, quia generant lites. Stultæ omnes, & sine disciplina legis sunt quæstiones.

Servum autem Domini non oportet litigare. Servus est Christi, qui non clamavit, neque contendit, neque audivit quisquam vocem

B ejus, secundum quod Doeg Propheta prædixit.

Sed mansuetum esse ad omnes. Non solum ad amicos.

Docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati. Omnes semper docere patienter, non in furore, sed cum modestia.

Ne quando det illis Deus pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, & resipiscant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius vo-

C *luntatem*. Non de Dei bonitate dubitat, sed de accipientium pravitate. Det illis Deus perpetuam, mitem, blandamque correptionem, ut accepta ratione, resipiscant. Simul & contra Novatianos pœnitentiæ negatores, qui hæreticos conversos veniam non posse consequi perhibent.

Caput III.

HOC *autem scito, quia in novissimis diebus instabunt tempora periculosa*. Non

D sit tibi mirum, quod quotidie pejora veniunt.

Et erunt homines seipsos amantes. Non Dei gloriam, sed sua quærentes.

Cupidi, elati. Avari & in avaritia jactabundi.

Superbi, blasphemi. Cum nolint discere, doctrinam usurpant.

Parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione. Veteribus scilicet doctoribus, qui eos per Evangelium genuerunt.

E *Sine pace, criminatores*. Pacis sanctorum.

Incontinentes, immites, sine benignitate. In omnibus vitiis.

Protervi, tumidi, & voluptatum amatores magis quam Dei. Solicitudo indicium est abundantioris amoris: qui enim sæculi voluptates, quam Domini præcepta libentius audit, aut loquitur talis est.

Habentes speciem quidem pietatis. In habitu, vel doctrina.

Virtutem autem ejus abnegantes. Ipsam rem

F operibus abnegantes.

Et hos devita. Ne corrumpant mores bonos, colloquia prava.

Ex his enim sunt qui penetrant domos, & captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis.

Illas

Illas capiunt, quæ ſunt oneratæ peccatis: impunitatem illis ac veniam promittentes: ſive infirmas mentes, quæ feminis comparantur. A

Quæ ducuntur variis deſideriis. Nova ſemper diſcere cupientes.

Semper diſcentes, & nunquam ad ſcientiam veritatis pervenientes. Q na nihil definitum tenent, quiſque traditiones vult tenere diverſas, non probatas. Ab uno enim dicta, ab alio deſtruuntur.

Quemadmodum autem Jamnes, & Jambres reſtiterunt Moyſi: ita & hi reſiſtunt veritati. B Sicut illi per magicæ artis præſtigias: ita & iſti per argumentorum fallaciam. Simulque oſtendit Moyſen veritatis fuiſſe doctorem, adverſus obtrectatores veteris Teſtamenti.

Homines corrupti mente: reprobi circa fidem. Tam moribus corrupti, quam circa fidem reprobi.

Sed ultra non proficient. De omnibus hæreticis dicit: ſed de his quos tunc cito noverat in ſpiritu deſtruendos. C Cæterum ipſe inf. r us quoſdam in pejus profeciſſe prædixit.

Inſipientia enim eorum manifeſta erit omnibus: ſicut & illorum fuit. Confeſſi ſunt ſe Dei digito ſuperatos.

Tu autem aſſecutus es meam doctrinam, inſtitutionem, propoſitum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam. Plus tibi crede de me, quam illis: ſive idcirco tibi non timeo, quia ſcio te doctrinam, & virtutem meam D optime cognoviſſe.

Perſecutiones, paſſiones: qualia mihi facta ſunt Antiochiæ, Iconii, Lyſtris: quales perſecutiones ſuſtinui. Ex his potuiſti cognoſcere, me nihil propter homines facere, quia tanta ſum paſſus.

Et ex omnibus eripuit me Dominus. Ita & te de omnibus eripiet, ſi ſequaris.

Et omnes qui pie volunt vivere in Chriſto Jeſu, perſecutionem patientur. Non ſolum ego, ſed & omnes, qui non occidunt animas E in adulando. Timendum ergo nobis eſt, ne non pie vivamus, qui nihil patimur propter Deum.

Mali autem homines, & ſeductores proficient in pejus, errantes, & in errorem mittentes. Hoc de adulatoribus dicit, qui dum a ſtultis hominibus diliguntur, magis decepti decipiunt: ſive de hæreticis accipiendum.

Tu vero permane in his, quæ didiciſtis. Nolo iſta te terreant, vel ſeducant.

Et credita ſunt tibi. A Deo per nos. F

Sciens a quo didiceris. Et quia ab infantia ſacras literas noſti. Sive a vero Apoſtolo, ſive per legem a Deo.

Quæ te poſſunt inſtruere ad ſalutem, per fidem, quæ eſt in Chriſto Jeſu. Sine fide enim Chriſti, jam non ſufficiunt ad ſalutem.

Omnis enim Scriptura divinitus inſpirata, utilis eſt ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in juſtitia: ut perfectius ſit homo Dei ad omne opus bonum inſtructus. Ideo data eſt legis inſtructio, ut ejus conſilio cuncta facientes, juſte juſta faciamus.

Caput IV.

TESTIFICOR coram Deo & Chriſto Jeſu, qui judicaturus eſt vivos & mortuos, & per adventum ipſius, & regnum ejus. Conteſtatur illum per univerſa, quæ credit religio Chriſtiana, ut verbum Dei inſtanter annuntiet. Qui judicaturus eſt vivos & mortuos. Quia vivos inveniet, mortuos ſuſcitabit.

Prædica verbum: inſta opportune, importune. Opportunum eſt, libenter audire. Importunum eſt, invito prædicare.

Argue, obſecra, increpa in omni patientia, & doctrina. Argue peccantes, conteſtare, ne peccent. Increpa reſiſtentes: ſed hæc omnia cum patientia, & ſecundum doctrinam.

Erit enim tempus cum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt. Veram & perfectam: ſicut Iſrael audire noluit Prophetas.

Sed ad ſua deſideria coacervabunt ſibi magiſtros. Tales magiſtros inquirent, qui ea dicunt, quæ ipſi audire deſiderant, ut ſecuri delinquant.

Prurientes auribus. Qui delectare deſiderant, non compungere.

Et a veritate quidem auditum avertent: ad fabulas autem converventur. A veritate legis, quæ vitia damnat: ad rationes humanas, quæ Deut ut pium non vindicaturum eſſe, concinnant.

Tu vero vigila: in omnibus labora. Quæ ad utilitatem pertinent audientium.

Opus fac Evangeliſtæ. Verbum tuum, operibus conformetur.

Miniſterium tuum imple: ſobrius eſto. Epiſcopatus ſcilicet. Non enim ſemper ero in corpore, ut valeam commonere.

Ego enim jam delibor, & tempus reſolutionis meæ inſtat. Mortem ſuam, ſacrificium Deo futurum dixit, ut eum ad martyrium provocet.

Bonum certamen certavi, curſum conſummavi. Modo jam confidenter hoc dicit, in extremo vitæ limite conſtitutus. Comparatione autem utitur in agone certantium.

Fidem ſervavi. Fidem ſuſcepti officii in finem uſque ſervavi.

In reliquo repoſita eſt mihi corona juſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die juſtus ju-

judex. Qui novit me usque ad mortem pro justitia dimicasse.

Non solum autem mihi. Quia non personis debetur meritum, sed labori.

Sed & his qui diligunt adventum ejus. Qui gaudent advenisse Christum, & justitiam docuisse. Sive, qui sic agunt, ut adventum Domini libenter exspectent.

Festina ad me venire cito. Demas enim me dereliquit, diligens hoc sæculum, & abiit Thessalonicam. Necesse erat, ut diligens sæculum, non amantem sæculum relinqueret. Omne enim animal ad sibi simile conjungitur.

Crescens in Galatiam: Titus in Dalmatiam: Lucas est mecum solus. Isti missi sunt, non deseruerunt.

Marcum assume, & adduc tecum: est enim mihi utilis in ministerio. Tychicum autem misi Ephesum. Verbi Dei, vel cujuslibet necessitatis.

Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, & libros, maxime autem & membranas. Non dixit penulam meam: potuit enim conversus aliquis ad pedes ejus, inter cætera imposuisse vendendam.

Alexander ærarius multa mala mihi ostendit: reddet illi Dominus secundum opera ejus. Quoniam verbis Dei restitit: cum habebant rationem.

Quem & tu devita. Monet caveri latrantes.

A *Valde enim restitit verbis nostris*. Si nostris restitit, quanto magis tuis?

In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur. Quando primum cœpi Evangelium defendere.

Dominus autem mihi astitit, & confortavit me. Cum dicit sibi Dominum in omnibus affuisse, ne timeat, cohortatur.

Ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes. Non quod ego mori timerem. B

Et liberatus sum de ore leonis. Persecutoris.

Liberavit me Dominus ab omni opere malo. Ab insidiantium malignitate.

Et salvum faciet in regnum suum cæleste. Quomodo hic liberat, ita in regnum ducit.

Cui gloria in sæcula sæculorum: Amen. Saluta Priscum & Aquilam, & Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi. Ob hæc omnia.

C *Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Festina ante hyemem venire. Salutant te Eubulus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & fratres omnes*. Hinc probatur, quia non propter sanitatem carnalem tantum Apostoli curabant, sed ut etiam signa monstrarent: quia hic suum discipulum non curavit.

Dominus Jesus Christus cum spiritu tuo. Quia carne mortuus, spiritualiter vivis.

Gratia vobiscum. Amen.

Explicit Commentarius in secundam Epistolam ad Timotheum.

COMMENTARII
IN EPISTOLAM
AD TITUM.

Caput I.

PAULUS *servus Dei*. Non peccati.

Apostolus autem Jesu Christi. Non omnis servus Apostolus, Ideo autem Christi: quia ab ipso missus fuerat prædicare.

Secundum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis: quæ secundum pietatem est in spem vitæ æternæ. Secundum eam fidem, qua credentes electi sunt, cum cognoscerent veritatem: quæ agnitio non ex merito est, sed ex Dominica veritate.

D *Quam promisit, qui non mentitur, Deus*. Si non mentitur, non exhibet aliud, quam quod promisit, justis scilicet, & injustis: quamvis hominibus durum esse videatur.

Ante tempora sæcularia. Ante omnia tempora apud se proposuit per Filium salvare credentes.

Manifestavit autem temporibus suis verbum E *suum*. Tunc manifestavit consilium suum, quando præscierat factum esse, omnem scilicet mundum a justitia diversum.

In prædicatione, quæ credita est mihi secundum præceptum Salvatoris nostri Dei. Quo Pau-

Paulum & Barnabam segregare præcepit, ut gentibus prædicarent.

Tito dilecto filio, secundum communem fidem: Gratia & pax, a Deo Patre & Christo Jesu Salvatore nostro. Secundum fidem filius, non natura.

Hujus rei gratia reliqui te Cretæ, ut a quæ desunt, corrigas: & constituas per civitates presbyteros, sicut & ego disposui tibi. Quæ desunt, recto tenore corrige: & tunc demum presbyteros poteris ordinare, cum omnes in Ecclesia fuerint recti.

Si quis sine crimine est, unius uxoris vir. Notandum quod in sacerdote etiam aliis licita prohibentur.

Filios habent fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos. Ne non possit audenter corripere delinquentes: sive ut experimentum ejus doctrinæ, de domus suæ disciplina noscatur.

Oportet enim Episcopum sine crimine esse. Ipsum dicit Episcopum, quem superius presbyterum nominavit.

Sicut Dei dispensatorem. Si ergo humanarum legum dispensatores presbyteri quæruntur, & justi quales esse debent, qui divina jura dispensant?

Non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum. Non debet discipulus Christi percutere: qui percussus est, & non repercussit. Non turpe lucrum adulando sectari: terrenum scilicet, qui cælestia & divina promittit.

Sed hospitalem. Primo vitia damnavit, ut virtutes insereret, secundum consuetudinem Scripturarum.

Benignum. Ut hospites non cum tristitia, sed cum benevolentia suscipiat.

Sobrium, justum, sanctum, continentem. Incontinentiam, vel continentiam nunquam Apostolus, nisi in caussa luxuriæ dicit: justum judicio, continentia sanctum: ne quia unius uxoris fecerat mentionem, locum incontinentiæ dedisse putaretur.

Amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem. Diligentem doctrinam, & semper inde loquentem: non fabulas sæculares & vanas.

Ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere. Talis eligendus est, qui exhortari possit, & contradicentes arguere in doctrina sana, quæ sanat audientes, sive quæ nulla falsitate corrupta est.

Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui & seductores. Apostolicæ doctrinæ non obtemperantes, & ad nullum profectum loquentes.

Maxime autem, qui de circumcisione sunt. Qui humanas potius traditiones observant, quam divina mandata.

Quos oportet redargui, qui universas domos

A *subvertunt, docentes, quæ non oportet, turpis lucri gratia.* Quæ jam superflua temporibus Christi: ceremonias autem Judæorum ab eis doceri dicit.

Dixit quidam ex illis proprius ipsorum Propheta. Callimachus scilicet. Vide quales sunt, qui etiam a suis tale testimonium promerentur.

Cretenses semper mendaces. Amantes mentiri, noxii oratores, pariter otiosi.

Malæ bestiæ, ventres pigri. Ideo ferias, &

B otia libenter admittunt.

Testimonium hoc verum est. Quam ob caussam increpa illos dure, ut sani sint in fide: non intendentes Judaicis fabulis, & mandatis hominum. Traditionibus humanis, de quibus Dominus in Evangelio Judæis loquitur: secundum Isaiam, Dominum non in corde, sed in labiis honorantes.

Aversantium se a veritate. Novi scilicet Testamenti.

Omnia munda mundis. Quia adhuc secundum

C Legem immunda vocabant.

Coinquinatis autem & infidelibus. Coinquinati, & infideles sunt, qui non credunt jugum Legis a collo credentium Dominum abstulisse: id est, omnia quæ temporaliter fuerant instituta.

Sed inquinatæ sunt eorum, & mens, & conscientia. Etiam in hoc ipso.

Confitentur se nosse Deum, factis autem negant. Se melius Christum dicunt nosse, ut Lege promissum: sed factis ejus adventum negant: cum se sine Legis auxilio putant ju-

D stificari non posse.

Cum sint abominati & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi. In sola confessione Legis religiosores se dicunt, cum illa non faciant, quæ quæruntur.

Caput II.

TU autem loquere, quæ decent sanam doctrinam. Quæ ad vitam pertinent Christi.

Senes, ut sobrii sint, pudici, prudentes, sani

E *in fide, in dilectione, in patientia.* Hic senes ætate, & ordine possunt intelligi, Ecclesiæ præcipue seniores, quibus omnibus formam præbere necesse est.

Anus similiter. Quæ ad aliarum eligebantur exemplum.

In habitu sancto: non criminatrices. Habitus enim non sanctus est, de quo alibi dicit: Non tortis crinibus, & reliqua.

Non multo vino servientes. Sed parvo utentes.

F *Bene docentes, ut prudentiam doceant.* Docere illis permisit, sed feminas: & hoc non in Ecclesia, sed privatim.

Adolescentulas, ut viros suos ament, filios suos diligant, prudentes, castas, sobrias. Non alie-

alienos: ſive ideo dicit, ne aliæ, quæ continentes erant, non diligerent viros ſuos: & verbum Dei tanquam diſſidium prædicans, culparetur.

Domus curam habentes. Ne viros ſuos in aliquo contriſtarent.

Benignas, ſubditas viris ſuis: ut non blaſphemetur verbum Dei. Ne vel ipſæ blaſphement, ſi gentes ſunt, vel alii videntes eas pejores effectas, quam fuerant ante fidem.

Juvenes ſimiliter hortare, ut ſobrii ſint. Auferentes ab eis cauſſam luxuriæ.

In omnibus. Quæ junguntur, ſive non ſolum corpore, ſed & mente.

Teipſum præbe exemplum bonorum operum. Ne exemplo deſtruas verbum, & ut audenter corripias delinquentes.

In doctrina, in integritate, in gravitate. Quo ſolummodo doceri poteſt; integritas vero nec muneribus corrumpitur, nec acceptione perſonæ.

Verbum ſanum, irreprehenſibile. Nullius adulationis accenſione languens.

Ut is, qui ex adverſo eſt, vereatur, nihil habens malum dicere de vobis. Qui tibi poteſt contradicere, ſi quid in te tale notaverit.

Servos dominis ſuis ſubditos eſſe, in omnibus placentes. Quæ imperant juſta.

Non contradicentes. Ne murmurationem facientes, & mercede privemini, & homines exiſtatis ingrati.

Non fraudantes, ſed in omnibus fidem bonam oſtendentes. Sive in his, quæ illis conceduntur, ſive ut in opere oſtendant bonum eſſe, quod credunt.

Ut doctrinam Salvatoris noſtri Dei ornent in omnibus. Dum eorum operibus laudantur.

Apparuit enim gratia Dei, & Salvatoris noſtri omnibus hominibus. Nullam conditionem excipit.

Erudiens nos, ut abnegantes impietatem, & ſæcularia deſideria. Sæculare eſt omne deſiderium carnale, & omnis habitatio temporalis.

Sobrie. Perfecte, Domino dicente: Attendite, ne graventur corda veſtra in crapula, & ebrietate, & curis hujus vitæ.

Et juſte & pie vivamus in hoc ſæculo. Juſtitia non temperatur, niſi pietas adjungatur.

Exſpectantes beatam ſpem. Qui ejus mandata ſervaverint.

Et adventum gloriæ magni Dei, & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Spiritum dicit magnum Deum, quia ipſius exſpectamus adventum.

Qui dedit ſemetipſum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret ſibi populum acceptabilem, ſectatorem bonorum operum. Quia ſe dedit, caveamus ne beneficium ejus inane, & irritum faciamus.

A *Hæc loquere & exhortare.* Omnis ſermo tuus in hac exhortatione conſiſtat.

Et argue cum omni imperio. Acriter argue eos qui ita non vivunt.

Nemo te contemnat. Talem te exhibe, ne contemni poſſis. Vita enim auctoritatem tribuit verbo.

Caput III.

ADMONE *illos, principibus & poteſtatibus ſubditos eſſe, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos eſſe.* Non ad aliquod malum. B

Neminem blaſphemare. Ne illos quidem qui merentur.

Non litigioſos eſſe, ſed modeſtos. Ne vicem reddendo, provocent litem.

Omnem oſtendentes manſuetudinem ad omnes homines. Non ſolum ad bonos, vel ad amicos.

Eramus enim aliquando & nos inſipientes, C *increduli, errantes, ſervientes deſideriis, & voluptatibus variis, in malitia, & invidia agentes: odibiles, odientes invicem.* Ne deſperent correptione ſua, opponit exemplum ſe, quia & nos fuimus, inquit, tales: debemus igitur patienter eorum inſipientiam tolerare.

Cum autem benignitas, & humanitas apparuit Salvatoris noſtri Dei: non ex operibus juſtitiæ, quæ fecimus nos, ſed ſecundum miſericordiam ſuam, ſalvos nos fecit. Sive largitas miſericordiæ Dei, ſive ſecundum hominem Chriſtus.

D *Per lavacrum regenerationis, & renovationis Spiritus ſancti.* Quia nos Spiritus ſanctus per baptiſmum renovavit.

Quem effudit in nos abunde per Jeſum Chriſtum Salvatorem noſtrum. Abundantius, quam in veteri Teſtamento.

Ut juſtificati gratia ipſius, hæredes ſimus, ſecundum ſpem vitæ æternæ. Non ſecundum carnalem hæreditatem vitæ temporalis.

Fidelis ſermo eſt. Ne quis dubitet.

Et de his volo te confirmare. Confirmare ſcien- E tem, non inſtruere ignorantem.

Ut current bonis operibus præeſſe, qui credunt Deo. Ad bona opera docenda præeſſe.

Hæc ſunt bona & utilia hominibus. Hæc, non illa, quæ ſequuntur.

Stultas autem quæſtiones & genealogias, & contentiones. Non vult nos ſuperfluis contentionibus implicari, quæ in Lege de generationibus oriuntur: ſed hæc loqui ſemper, de quibus proficient audientes.

Et pugnas legis devita: ſunt enim inutiles & F *vanæ.* Quaſi contrariæ oppoſitiones, quas hæretici conſectantur.

Hæreticum hominem poſt unam, & ſecundam correptionem devita, ſciens, quia ſubverſus eſt, qui ejuſdem eſt, & delinquit, cum ſit proprio ju-

judicio condemnatus. Nec circa ipsos nos occupari permittit, si correpti iterum non corrigantur: ne tempus inani contentione perdamus; & aliquid proprio judicio conatus nihil efficiet: quia unicuique manet libertas arbitrii, & funiculis peccatorum unusquisque constringitur.

Cum misero ad te Artemam aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim: ibi enim statui hyemare. Zenam legisperitum, & Apollo sollicite præmitte, ut nihil illis desit. Ut nihil A perdant de fructu doctrinæ tardantes.

Discant autem & vestri bonis operibus præesse ad usus necessarios, ut non sint infructuosi. Idipsum repetit, quod superius dixerat: Curent bonis operibus præesse credentes.

Salutant te qui mecum sunt omnes, Saluta eos, qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen. Qui nos fideliter amant, sive qui fidei caussa nos amant. Notandum quod excipit Apostolos quos salutat.

Explicit Commentarius in Epistolam ad Titum.

COMMENTARII IN EPISTOLAM AD PHILEMONEM.

Caput unicum.

PAULUS vinctus Christi Jesu, & Timotheus frater. In carcere, vel in catenis.

Philemoni dilecto adjutori nostro, & Apphiæ sorori carissimæ. In Evangelio adjutrici. Apphia vero soror, vel conjux creditur.

Et Archippo commilitoni nostro. Hic diaconus erat, de quo ad Colossenses ait: Dicite Archippo: Vide ministerium, quod accepisti, & illud impleas.

Et Ecclesiæ, quæ in domo tua est: Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo. Cum omni gratiarum actione, & cum gaudio exorat.

Gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis, audiens caritatem tuam & fidem. Quæ nobis in bonis operibus innotescit.

Quam habes in Domino Jesu, & in omnes sanctos. Qui diligit caput, necesse est eum omnia diligere membra.

Ut communicatio fidei tuæ evidens fiat in agnitione omnis operis boni in Christo Jesu. Omnes sanctos diligis, intantum ut omnes boni nostrorum in Christo evidenter te fidelem esse cognoscant.

Gaudium enim magnum habui, & consolationem in caritate tua: quia viscera sanctorum requieverunt per te, fratre. Quos hospitio recipiens refecisti.

Propter quod multam fiduciam habens in Christo Jesu, imperandi tibi. Cum nobis caussa ipsius dederit fiduciam imperandi, tamen caritate faciendi obsecrare maluimus, quam jubere.

Quod ad rem pertinet. Quod ad rem pertinet rei Christianæ.

Propter caritatem magis obsecro cum sis talis, ut Paulus senex: nunc autem & vinctus Jesu Christi. Moribus talis, qualis ille, qui in senectute etjam pro Christo vincula non recusat.

Obsecro te pro meo filio, quem genui in vinculis, B *Onesimo, qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem, & mihi & tibi utilis: quem remisi tibi*. Quando erat gentilis, vel carnalis.

Tu autem illum, ut mea viscera suscipe. Velut filium nostrum carissimum.

Quem ego volueram mecum detinere, ut pro te mihi ministraret in vinculis Evangelii. Ex hoc cognosce qualis sit, qui mihi ita placuit, ut tua vice ministraret.

Sine consilio autem tuo nihil volui facere. Ita loquitur, ut eum ad ipsum remittat, sive ut C magis ejus utilitas commendetur.

Uti ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium. Notandum quod neminem voluerit necessitate boni aliquid facere, ne mercedem amitteret.

Forsitan enim ideo discessit ad horam a te, ut in æternum illum reciperes. Forte hoc Dei providentia procuravit.

Jam non ut servum, sed pro servo carissimum fratrem. Jam enim non quasi ex necessitate servus, sed quasi frater voluntarius.

D *Maxime mihi: quanto autem magis tibi, & in carne & in Domino*. Cui & carnaliter, & secundum fidem debet obsequium.

Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet, hoc mihi imputa. Ego Paulus scripsi mea manu: ego reddam, ut non dicam tibi, quod teipsum mihi debes. Ita frater, ego te fruar in Domino: refice viscera mea in Christo. Confidens in obedientia tua scripsi tibi: sciens quoniam & super id quod dico facies. Simul autem & para mihi hospitium. Nam spero per orationes vestras donari me vobis. Hic ostenditur, quia prima vice sit ex urbe dimissus.

E *Salutat te Epaphras concaptivus meus in Christo Jesu: Marcus, Aristarchus, Demas & Lucas, adjutores mei. Gratia Domini nostri Jesu Christi, cum spiritu vestro. Amen*. Non alicujus criminis caussa, sed fidei societate.

Explicit Commentarius in Epistolam ad Philemonem.

OMNIUM

OMNIUM OPERUM S. HIERONYMI PRESBYTERI DISTRIBUTIO *IN DECEM TOMOS*

Comparata cum distributione Editionum antiquarum, & Benedictina.

TOMO PRIMO.

Exhibentur Epistolæ Centumquinquaginta secundum temporum ordinem dispositæ, & in quinque Classes digestæ.

ORDO. *Veterum Editionum.*	ORDO *HUJUS EDITIONIS.*			ORDO *Benedictinæ Editionis.*
Epist. 49	I.	Ad Innocent. de muliere septies percussa	*col.* 1	Epist. 17
38	II.	Ad Theodosium & cæteros Anachoretas	8	3
41	III.	Ad Ruffinum Monachum	9	1
5	IV.	Ad Florentium	13	2
6	V.	Ad eumdem	14	4
37	VI.	Ad Julianum	16	6
43	VII.	Ad Chromatium, Jovinum, & Eusebium	17	7
42	VIII.	Ad Niceam Hypodiaconum	21	8
44	IX.	Ad Chrisogonum	22	9
2	X.	Ad Paulum Concordiensem	23	10
39	XI.	Ad Virgines Æmonenses	24	12
45	XII.	Ad Antonium Monachum	25	11
36	XIII.	Ad Castorinam Materterram	26	13
1	XIV.	Ad Heliodorum	27	5
57	XV.	Ad Damasum Papam de hypostasibus	38	14
58	XVI.	Ad eumdem	42	16
77	XVII.	Ad Marcum Presbyterum	43	15
Divisa in 142 *&* 143	XVIII.	Ad Damasum de Seraphim	45	*Inter Commentar. t. 3.*
124	XIX.	*Damasi* ad Hieron. de Osanna	63	*Inter Criticas tom. 4. I.*
145	XX.	Ad Damasum de Osanna	64	*Ibidem II.*
146	XXI.	Ad eumdem de duobus filiis, frugi, & luxur.	68	*Ibidem III.*
22	XXII.	Ad Eustochium de Virginitate	88	18
24	XXIII.	Ad Marcellam de exitu Letæ	126	20
15	XXIV.	Ad eamdem de laudibus Asellæ	128	21
136	XXV.	Ad eamdem de decem Dei nominibus	130	*Inter Critic. t. 2. XIV.*
137	XXVI.	Ad eamdem de quibusdam Hebræis vocibus	131	*Ibidem XV.*
102	XXVII.	Ad eamdem adversus obtrectatores suos	133	25
138	XXVIII.	Ad eamdem de Diapsalma	135	*Inter Critic. t. 2. XVI.*
13[illegible]	XXIX.	Ad eamdem de Ephod & Theraphim	13[illegible]	*Ibidem VII.*
155	XXX.	Ad Paulam de Alphabeto	146	*Ibidem XVII.*
19	XXXI.	Ad Eustochium de munusculis	151	23
74	XXXII.	Ad Marcellam brevis	152	24
Vacat	XXXIII.	Ad Paulam de Origene, Fragm.	153	29
141	XXXIV.	Ad Marcellam de Psalm. CXXVI.	154	*Inter Crit. t. 2. XVIII.*
124	XXXV.	*Damasi* ad Hieron. de quinque Quæstionibus	15[illegible]	*Ibidem I.*
125	XXXVI.	Ad Damasum de quinque Quæstionibus	160	*Ibidem II.*
133	XXXVII.	Ad Marcellam de Commentar. Rheticii	171	*Ibidem X.*
23	XXXVIII.	Ad Marcellam de ægrotat. Blesillæ	173	19
25	XXXIX.	Ad Paulam de obitu Blesillæ	17[illegible]	22
100	XL.	Ad Marcellam de Onaso	186	26
54	XLI.	Ad eamdem contra Montanum	187	27
149	XLII.	Ad eamdem contra Novatianos	19[illegible]	*Inter Critic. tom. 4. VI.*
13	XLIII.	Ad eamdem de laudibus ruris	193	45
2	XLIV.	Ad eamdem de Munusculis	194	46
99	XLV.	Ad Asellam	195	28
17	XLVI.	*Paulæ & Eustochii* ad Marcellam	199	44
154	XLVII.	Ad Desiderium	210	48
40	XLVIII.	Ad Pammach. pro libris contra Jovin.	211	30
52	XLIX.	Ad eumdem alia.	234	31
51	L.	Ad Domnionem	236	32

ORDO *Veterum Editionum*	ORDO *HUJUS EDITIONIS.*			ORDO *Benedictinæ Editionis.*
60	LI.	*Epiphanii* ad Joan. Jerosolym.	241	110
2	LII.	Ad Nepotian. de Vit. Clericor.	254	34
103	LIII.	Ad Paulinum de studio Scripturarum	270	50
10	LIV.	Ad Furiam	282	47
147	LV.	Ad Amandum	295	*Inter Critic. tom. 4. IV.*
86	LVI.	*Augustini* ad Hieronymum	300	65
101	LVII.	Ad Pammachium de Optimo genere interp.	305	33
13	LVIII.	Ad Paulinum altera	318	49
148	LIX.	Ad Marcellam de quæstion. N. T.	327	*Inter Critic. tom. 4. V.*
3	LX.	Ad Heliodorum Epitaphium Nepotiani	331	35
75	LXI.	Ad Vigilantium	347	36
76	LXII.	Ad Tranquillinum	351	56
68	LXIII.	Ad Theophilum de Origenis caussa	353	58
128	LXIV.	Ad Fabiolam de veste Sacerdot.	354	*Inter Crit. tom. 2. V.*
140	LXV.	Ad Principiam in Psalm. XLIV.	373	*Ibidem XII.*
26	LXVI.	Ad Pammachium de morte Paulinæ	393	54
87	LXVII.	*Augustini* ad Hieronymum	404	67
33	LXVIII.	Ad Castruccium	408	100
83	LXIX.	Ad Oceanum.	411	82
84	LXX.	Ad Magnum	425	83
28	LXXI.	Ad Lucinium	430	52
132	LXXII.	Ad Vitalem	435	*Inter Critic. t. 2. eX.*
126	LXXIII.	Ad Evangelium de Melchisedech	440	*Ibidem III.*
131	LXXIV.	Ad Ruffinum Romanum Presbyrerum	447	*Ibidem VIII.*
29	LXXV.	Ad Theodoram	451	53
32	LXXVI.	Ad Abigaum	455	55
30	LXXVII.	Ad Oceanum de morte Fabiolæ	457	84
129	LXXVIII.	Ad Fabiolam de XLII. Mansionibus	467	*Inter Critic. tom. 2. IV.*
9	LXXIX.	Ad Salvinam	497	85
Desideratur.	LXXX.	*Ruffini* Præfatio in libros περὶ Ἀρχῶν	508	*Numero caret.*
66	LXXXI.	Ad Ruffinum	511	42
62	LXXXII.	Ad Theophilum contra Joan. Jerosolym.	512	39
64	LXXXIII.	*Pammachii & Oceani* ad Hieronymum	521	40
65	LXXXIV.	Ad Pammachium & Oceanum	522	41
153	LXXXV.	Ad Paulinum de duabus Quæstiunculis	531	51
70	LXXXVI.	Ad Theophilum	535	59
69	LXXXVII.	*Theophili* ad Hieronymum	536	60
71	LXXXVIII.	Ad Theophilum	536	61
72	LXXXIX.	*Theophili* ad Hieronymum	537	62
67	XC.	*Theophili* ad Epiphanium	538	111
73	XCI.	*Epiphanii* ad Hieronymum	540	63
Inedita.	XCII.	*Synodica* Theoph. ad Episc. Palest. & Cyp.	541	*Inedita.*
Inedita.	XCIII.	*Synodica* Jerosolymit. Synodi ad superior.	554	*Inedita.*
Inedita.	XCIV.	*Dionysii* ad Theophilum	556	*Inedita.*
Inedita.	XCV.	*Anastasii* Papæ ad Simplicianum	558	*Inedita.*
Caret numero.	XCVI.	*Theophili Paschalis I.*	562	*Caret numero.*
78	XCVII.	Ad Pammachium & Marcellam	581	87
Caret numero.	XCVIII.	*Paschalis II.*	583	*Caret numero.*
31	XCIX.	Ad Theophilum	609	64
Caret numero.	C.	*Paschalis III.*	611	*Caret numero.*
90	CI.	*Augustini* ad Hieronymum	631	68
91	CII.	Ad Augustinum	632	69
98	CIII.	Ad eumdem	634	66
88	CIV.	*Augustini* ad Hieronymum	635	70
92	CV.	Ad Augustinum	638	71
135	CVI.	Ad Sunniam & Fretellam	641	*Inter Critic. tom. 7. XI.*
7	CVII.	Ad Lætam	677	57
27	CVIII.	Ad Eustochium, Epitaphium Paulæ	690	86
53	CIX.	Ad Riparium de Vigilantio	725	37
93	CX.	*Augustini* ad Hieronymum	729	72
95	CXI.	*Ejusdem* ad Præsidium	736	73
89	CXII.	Ad Augustinum	736	74
Numero caret.	CXIII.	*Theophili* fragmentum epist. ad Hieron.	756	88
Superiori juncta in unū.	CXIV.	Ad Theophilum.	758	*Super: juncta in unum*
96	CXV.	Ad Augustinum	760	75
97	CXVI.	*Augustini* ad Hieronymum	762	76
47	CXVII.	Ad Matrem & Filium	782	89
34	CXVIII.	Ad Julianum	791	92
152	CXIX.	Ad Minervium & Alexandrum	799	*Inter Critic tom. 4. IX.*
150	CXX.	Ad Hedibiam de XII. Quæstion. N. T.	817	*Inter Critic. tom. 4. VII.*
151	CXXI.	Ad Algasiam de XI. Quæstionibus N. T.	849	*Ibidem VIII.*
46	CXXII.	Ad Rusticum de pœnitentia	890	90

Ad

ORDO Veterum Editionum.	ORDO HUJUS EDITIONIS.			ORDO Benedictinæ Editionis.
11	CXXIII.	Ad Ageruchiam de Monogamia	900	91
59	CXXIV.	Ad Avitum de libris περὶ Αρχῶν	916	94
4	CXXV.	Ad Rusticum Monachum	932	95
82	CXXVI.	Ad Marcellinum & Anapsychiam	945	78
16	CXXVII.	Ad Principiam, Marcellæ vid. epitaph.	950	96
12	CXXVIII.	Ad Gaudentium de Pacatulæ educat.	961	98
129	CXXIX.	Ad Dardanum de Terra Promissionis	966	*Inter Critic. t. 2. VI.*
8	CXXX.	Ad Demetriadem de servanda Virgin.	975	97
Vacat.	CXXXI.	*Augustini* ad Hieron. de origine animæ	977	*Vacat.*
Vacat.	CXXXII.	*Ejusdem* ad eumdem de senten. Jac. Ap.	1004	*Vacat.*
Caret numero.	CXXXIII.	Ad Ctesiphontem	1025	43
94	CXXXIV.	Ad Augustinum	104.	79
Non habentur.	CXXXV.	*Innocentii Papæ* ad Aurelium	1044	*Non habentur*
	CXXXVI.	*Ejusdem* ad Hieronymum	144	
	CXXXVII.	*Ejusdem* ad Joannem Jerosolym.	1045	
55	CXXXVIII.	Ad Riparium	104.	102
56	CXXXIX.	Ad Apronium	1047	103
139	CXL.	Ad Cyprianum de Psal. LXXXIX.	1048	*Inter Critic. t. 2. XIII.*
80	CXLI.	Ad Augustinum	1065	80
81	CXLII.	Ad eumdem	1066	77
79	CXLIII.	Ad Alypium & Augustinum	1066	81
Desideratur.	CXLIV.	*Augustini* ad Optatum de Hieronymo	1068	*Desideratur*
38	CXLV.	Ad Exuperantium	1079	99
55	CXLVI.	Ad Evangelum	1080	101
48	CXLVII.	Ad Sabinianum	1084	93
		Falso adscriptæ.		
14	CXLVIII.	*Ad Celantiam.*	1095	109
Inedita.	CXLIX.	*De solemnitatibus Paschæ*	1114	*Inedita.*
Non habetur.	CL.	*Procopii* Græce & Latine	1119	*Ultima absque numero*
		TOMO SECUNDO.		
Tom. I. post Epist. XLIX.		Vita S. Pauli primi Eremitæ	1	*Tom. IV. post Ep. XXIX.*
Ibidem		Vita S. Hilarionis Eremitæ	13	*Ibidem*
Ibidem		Vita Malchi Monachi captivi	41	*Ibidem*
Deest		Regula S. Pachomii, e Græco Latine reddita	53	*Deest*
Desunt		Ejusdem, & S. Theodorici Epistolæ & verba mystica	83	*Desunt*
Tom. IX.		Liber Didymi de Spiritu S. ex Græc. Lat. conversus	105	*In Appendice Tom. IV.*
Tom. II.		Altercatio Luciferiani, & Orthodoxi	171	*T. IV. post Ep. XXXVII.*
Ibidem		Liber adversus Helvidium	205	*Ibid. post Epist. XXXIX.*
Ibidem		Libri duo adversus Jovinianum	237	*Ibidem*
Ibidem		Liber contra Vigilantium	387	*Ib. post Ep. XXXVII.*
Epist. LXI.		Liber contra Joannem Jerosolymitanum	407	*Epist. XXXVIII.*
Tom. II.		Apologetici adversus Ruffinum Libri tres	457	*Post Epist. XLII.*
Tom. IV. inter supposit.		*Apologia, quam pro se misit Ruffinus ad Anastasium Pap.*	677	*Tom. V.*
Ibidem		*Epistola Anastasii Pap. ad Jo. Jerosolym. super nomine Ruffini*	683	*Ibidem*
Tom. II.		Dialogi contra Pelagianos libri tres	697	*Post Epist. XLIII.*
Desunt		*Theodori Mopsuesteni fragmenta e libris contra Hieron.*	807	*Desiderantur*
Tom. I. in fine		Liber de Viris Illustr. *addita Græca versione Sophronii*	827	*Post Ep. XXIX. sine Græc.*
Intexta Vers. Græca		*Appendix prima de Vitis Apostolorum*	957	*Desideratur*
Tom. IV.		*Appendix altera de duodecim Doctoribus ad Desiderium*	961	*Desideratur*
Tom. I. in fin.		*Gennadius de Vir. Ill. quos B. Hieron. sequens commemorat*	965	*Inter supposit. Tom. V.*
		TOMO TERTIO.		
Tom. III. in fine		Liber de Nominibus Hebraicis	1	*Tom. II. init.*
Ibidem		Liber de situ & nominibus Locorum Hebraicorum, cum Græco Eusebii textu.	121	*Ibid. post aliquanta*
Ibidem		Liber Quæstionum Hebraicarum in Genesim	301	*Ibidem*
Tom. VII.		Commentarius in Ecclesiasten	381	*Tom. II. post Epist. Crit.*
Tom. III. post Epist. ad Algasiam		Homiliæ duæ Origenis in Canticum Canticorum Latine abs Hieronymo redditæ	499	*Ibidem*
		IN PRIORI APPENDICE GRÆCA.		
Non habentur.		*Quinque Græca Fragm. Libri Nominum Hebraicorum*	537	*Tom. II.*
		Lexicon Græc. Nominum Hebraic. quod Origeniani audit	619	
		Ejusdem Libri aliud Exemplar	693	
		Excerpta ex Operibus Philonis Judæi	731	
		Excerpta ex Operibus Flavii Josephi	745	
		IN APPENDICE ALTERA LATINA.		
Tom. III.		*Liber Nominum Locorum ex Actis*	757	*Desideratur*
Tom. III. ex parte		*De Hebraico Alphabeto, & X. Dei Nominibus*	767	*Ex parte tantum T. V.*
Non habetur		*De Benedictionibus Jacob Patriarchæ*	773	*Non habetur*
Non habetur		*Ejusdem Libelli alterum exemplar*	783	*Tom. V.*
Tom. IV.		*De decem Tentationibus in deserto.*	789	*In Appen. T. II. & T. V.*

in

TO-

ORDO *Veterum Editionum.*	ORDO HUJUS EDITIONIS.		ORDO *Benedictinæ Editionis.*
	TOMO DECIMO.		
Desiderantur.	Bibliothecæ Divinæ Pars altera, continens libros S. Scripturæ extra Hebræum Canonem, aut ex Græco exemplari a S. Hieronymo in Latinum conversos.		*Tomo I. Parte secunda & tertia*
	Liber Tobiæ ex Chaldaico Originali	1	
	Liber Judith ex eodem	21	
	Liber Job cum Obelis & Asteriscis ex Græco	50	
	Psalterium ex Græco duplex, alterum quod *Romanum* dicitur, cursim emendatum, alterum *Gallicanum* cum Obelis & Asteriscis	105	
	Præfatio in Libros Paralipomenon juxta Græcum	431	
	Præfatio in Libros Salomonis juxta eundem textum	435	
	APPENDIX EX VULGATA.		
	Liber Sapientiæ	443	*Non habentur*
	Liber Ecclesiastici	473	
	Duo Libri Machabæorum	553	
	PARS TERTIA.		
	In qua Novi Testamenti ex Græco archetyso Translatio continetur.		*Epist. ad Carpianum desideratur*
	Quattuor Evangelia, præfixa Græce & Latine ad Carpianum Epistola, & Canonibus Eusebianis	660	
	Liber Actuum	873	
	Epistolæ XIV. S. Pauli	927	
	Epistolæ VII. Canonicæ cum Prologo	1057	
	Apocalypsis Joannis	1078	
	Singulis Tomis Adnotationes Editionis Benedictinæ, ut ne quid deesse videretur, subjunctæ sunt.		
	Non Hieronymi quidem, sed quæ illi adtributa vulgo sunt, neque alibi locum commode habent, Scripta recensentur, indicatis subinde veris Auctoribus. In antiquis Editionibus IV. Tomum occupant: in Benedictina in V. sive ultimum ablegata omnia sunt. Quæ asterisco prænotantur partim in illis, partim etiam in Benedictina Editione desiderabantur.		
	Ad Demetriadem Virginem	1	*Est Pelagii*
	Ad Geruntii filias	36	*Eutropii Presbyteri*
	Ad Marcellam, ut adversa toleret	42	*f. Philippi Presbyteri*
	Ad Virginem in exsilium missam	47	*f. ejusdem*
	Ad Amicum ægrotum	54	*S. Maximi Taurinensis*
	Ad Amicum ægrotum de Viro Perfecto	71	*Ejusdem S. Maximi*
	Ad Amicum de scientia divinæ Legis	107	*f. Fausti Rhegiensis*
	De tribus virtutibus Homelia	121	
	Ad Paulam & Eustochium de Assumptione B. M. V.	127	
	De Assumtione B. M. V. Sermo	151	*f. Fulberti Carnot.*
	De honorandis Parentibus	154	
	De septem Ordinibus Ecclesiæ	157	
	Virginitatis laus	175	
	De his, quæ Deo in Scripturis sanctis adtribuuntur	191	*f. Pauli Pannonii Presb.*
	Damasi Symbolum	200	
	Symboli Explanatio ad Damasum	202	*f. Gregorii Bœtici*
	Explanatio Fidei ad Cyrillum	205	*Pelagii*
	Ad Præsidium de Cereo Paschali	212	
	De vera Circumcisione	220	*f. S. Hieronimi ex parte*
	Ad Susannam lapsam	248	*f. Tertulliani*
	In Evagrium objurgatio	264	*Nicea Episc. Romatiani*
	Ad Militem sæculi, ut Christo militet	269	*f. S. Paulini*
	Explanatio in Psalm. XLI.	272	*S. ejusdem Paulini*
	Explanatio in Psalm. CXVII.	275	
	Ad Dardanum de diversis generibus Musicorum	277	
	De Resurrectione Domini	280	*f. Fausti Rhegiensis*
	De Nativitate Domini)	286	
	De Epiphania Domini)	287	*Videntur unius ejusdemque Auctoris*
	De Quadragesima)	289	
	De esu Agni)	291	
	De Resurrectione Domini)	295	
	Ad Eustochium de Vinculis B. Petri	297	
	De Observatione Vigiliarum	304	*Nicetii Treviensis Episc.*

Ad

ORDO

HUJUS EDITIONIS.

ELENCHUS

COMMENTARIORUM

IN NOVO TESTAMENTO S. HIERONYMO, FALSO TAMEN, ADSCRIPTORUM, QUI TOMO HOC ULTIMO CONTINENTUR. SUA CUIQUE COMMENTARIO CENSURA PRÆNOTATA.

IN-

INDEX GENERALIS
IN OMNIA OPERA
S. HIERONYMI

Illis, qui singulis Tomis subjuncti sunt, multo locupletior.

Octavus autem Tomus heic minime locum habet, cujus peculiaris Index juxta annorum ordinem, sive numeros Abraamiticos texitur: ut neque subsequentes duo, quibus Sacræ Scripturæ Latina interpretatio continetur.

A

Advo-

B

Ægy-

Ble-

C

Car

Cle-

D

De-

E

g 2 Hie-

de

Dupli-

K

L

La-

cer.

tri-

My-

N

O

Onyx

Q

Qua-

R

Re-

Benia.

Sim-

T

ta-

Tri-

V

Vel-

rius

INDEX GENERALIS LOCORUM S. SCRIPTURÆ QUÆ EXPLICANTUR IN OPERIBUS S. HIERONYMI.

GENESEOS.

EXODI.

LEVITICI.

NUMERORUM.

DEUTERONOMIUM.

JOSUE.

JUDICUM.

I. REGUM.

II. REGUM.

III. REGUM.

IV. REGUM.

NEHEMIÆ.

TOBIÆ.

JOB.

XIX.

PROVERBIORM.

6. Me-

ECCLESIASTIS.

CANTICI CANTICORUM.

SAPIENTIÆ.

ECCLESIASTICI.

ISAIÆ.

JEREMIÆ.

THRENORUM.

EZECHIELIS.

DANIELIS.

OSEE.

V. 3.

MARCI.

LUCÆ.

JOANNIS.

ACT. APOSTOLORUM.

EPIST. AD ROMANOS.

I. AD CORINTHIOS.

II. AD CORINTHIOS.

AD GALATAS.

AD EPHESIOS.

AD PHILIPPENSES.

AD COLOSSENSES.

I. AD THESSALONICENSES.

II. AD THESSALONICENSES.

I. AD TIMOTHEUM.

9. Ju-

II. AD TIMOTHEUM.

AD TITUM.

AD HEBRÆOS.

JACOBI.

I. PETRI.

II. PETRI.

I. JOANNIS.

III. JOANNIS.

JUDÆ.

APOCALYPSIS.

F I N I S.

